SEFA KAPLAN

ADAM GEÇKİN

Ahmet Hamdi Tanpınar

holden

SEFA KAPLAN

GEÇ KALAN ADAM

Ahmet Hamdi Tanpınar

holden

GEÇ KALAN ADAM
AHMET HAMDİ TANPINAR

Sefa Kaplan

holden

© **Holden Kitap, 2021**

GEÇ KALAN ADAM

AHMET HAMDİ TANPINAR

Sefa Kaplan

İlk Basım 2013, Doğan Kitap

İkinci Basım Aralık 2021, Holden Kitap

Yayın Yönetmeni Baran Güzel

Yayına Hazırlayan Utku Yıldırım

Kapak Deniz Tugay

Sayfa Tasarımı Deniz Tugay

Baskı & Cilt Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım,

Yenibosna Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No: 43 Bahçelievler/İst.

kdd.kitapyurdu.com (Sertifika no: 40675)

Holden Kitap

Rasimpaşa Mahallesi, Elmalıçeşme Sk. No 23/8 Kadıköy/İstanbul

e-posta holdenkitap@gmail.com

Yayınevi Sertifika No 45027

ISBN 978-605-73873-3-2

Holden Kitap, Gerekli Kitaplar Yayıncılık'ın tescilli markasıdır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sefa Kaplan'ın Holden'deki diğer kitapları:

Oğuz Atay Sözlüğü (2021)

Geleceği Elinden Alınan Adam Oğuz Atay (2021)

'Susanlara Hiçbir Şey Sormayınız' (2021)

Ahmet Hamdi Tanpınar Sözlüğü (2021)

GEÇ KALAN ADAM
AHMET HAMDİ TANPINAR

Sefa Kaplan

holden

- Bir başka yaralı ruh olan
Ayşe Teberoğlu için-

Birinci Bölüm
Paris Tesadüfleri

1.

“Ah keşke kendime ve Paris’e bu kadar geç kalmasaydım!”

Luxembourg Parkı’nın ortasındaki geniş havuzun kıyısında sıralanan tozlu banklardan birisinde oturan ve elindeki buruşuk deftere eski yazı ile küçük küçük notlar alan adam, elli iki yaşında olmasına rağmen hayli yaşlı ve yorgun görünüyordu. Kalın kaşlarının altında hayata derin bir dalgınlıkla bakan gözlerinin yanı sıra, lüzumundan fazla yükün altına girmiş gibi duran omuzlarının çöküntüsü de bu manzarayı destekliyordu. Yaşlılıkla yorgunluğun birbirine karıştığı bu görüntünün gerisinde, hemen her şeye geç kaldığını düşünmenin verdiği sinir buhranları ile birlikte, bunun tabiî bir neticesi olan aceleciliğin bulunduğu da şüphe götürmezdi. Devrinin bütün entelektüellerini sarıp sarmalayan belirgin bir telâş içinde olmuştu hep. Yahya Kemal’in gölgesini üzerinden atabilmiş iyi bir şair, Köprülüzâde Fuad Bey’den tahsil ettiği metodu ön plâna çıkartan nitelikli bir edebiyat tarihçisi, insan talihinin değişik çehreleri üzerinde makul bir derinlik arayışıyla gezinen bir romancı, farklı pencere ve ufukların peşinde koşan bir fıkra muharriri olma arzusu; eline avucuna bakan bir abla ile enişteye para yetiştirme mecburiyeti ile birleşince telâş az bile kalıyordu aslında. Kendisini mütemadiyen hasta, her zaman paraya muhtaç ve yapması lâzım gelen esaslı eserden bir hayli uzak hissetmesi, elli iki yıllık ömrünün mühim bir tarafını gözler önüne seren üç solgun anahtardı.

Şurası da vardı ki, insan biraz da teneffüs ettiği coğrafya ve tarihin, bu iki unsurun teşekkülüyle bir zihniyet dünyası mânâsına gelen iklimin tabiî bir neticesiydi. Bu bakımdan, söz konusu telâşın sadece onun değil, Osmanlı’nın son, Cumhuriyet’in ilk devrine gözlerini ve gönüllerini açanların kaçınılmaz kaderi olduğunu düşündü. Bilhassa bu iki nesil, imparatorluğun talihine benzer beyhûde bir bocalamanın gölgesinde yörünge aramış ve muhtemelen bu yüzden, birtakım şeylere sürekli geç kaldıkları duygusunu hiçbir vakit üzerlerinden atamamıştı. ‘Tiz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır / Ulaşır menzil-i maksuduna âheste giden’ mısralarını gayet iyi bildikleri hâlde, buldukları ve bulundukları yerle yetinmeyip hep daha yüksek bir merhaleye tırmanmak mecburiyetini hissetmişlerdi. Hakikaten de inkârı hayli zor bir sıklıkta etekleri

bacaklarına dolanmakla kalmamış, bir kaldırımdan karşı kaldırıma geçerken bile tökezlemişler, hatta düşüp zihinlerinin ve ruhlarının mühim bir tarafıyla birlikte zaten incinme fırsatı arayan güvenlerini de örselemişlerdi. Bütün bu aciliyet endişesi, sürüp giden dağınıklığı ve kaosu dizginlemek şöyle dursun, tam tersine kuvvetlendirmişti. Şurası muhakkaktı ki, imparatorluk yıkılmasın yahut Rumeli ve Kafkaslar hicranlı bir gurbete dönüşmesin diye birkaç mekanizmayı birden harekete geçirme zarureti vardı. İç âlem medeniyetinin mucizeli tesadüflerini yitirmeden Batı'ya yetişmek, sadece sanatı değil, hürriyeti de cemiyetin ayrılmaz bir parçası durumuna getirmek, gazete ve tiyatroyu da bunların üzerine ilâve etmek temel görevler arasındaydı. Hayat denilen sarmaşıklı rüya beklemezdi ve yeni baştan tahayyül ve tasavvura ihtiyaç duyduğu da bir vakıaydı. Nihayet, Doğu ile Batı arasında bocalayan kalabalıklara hakiki hüviyetlerini kazandırabilmek yolunda daha fazla vakit kaybetmeden düşünceyi kanatlandırmak icap ediyordu…

Zihni yazdıklarıyla meşgul olduğundan dudaklarının arasında titreyen sigaranın külünün deftere ve buruşuk ceketinin eteklerine dökülmesine aldırmadı. "Bunca acele beraberinde telâşı getirecekti elbette ve telâşlı bir insanın tökezlemesinden tabiî ne olabilirdi ki" diye geçirdi zihninden. Sönmeye yüz tutan sigarasını yere atıp yenisini yakmak maksadıyla cebinden paketi çıkarırken güle oynaya yaklaşan kalabalığa takıldı gözleri. Bankın önündeki toprak yoldan, parkın hemen aşağısındaki Sorbonne'da okuduklarını tahmin ettiği kızlı erkekli bir grup talebe geçiyordu. Şakrak kahkahalar eşliğinde kulağına çalınan çıngıraklı kelimelerden Jean Paul Sartre'dan söz ettiklerini kavramakta güçlük çekmedi. "Bütün bu münasebetsiz gecikmeler yüzünden hep kesintisiz bir telâş içinde oldum zaten. Ben Sartre'ın fikirlerine bu çocukların yaşında temas edebilseydim bu kadar vakit kaybetmez ve şu an geldiğim yerden bambaşka bir mesafeye kanatlanırdım. Bu gençler daha şimdiden hayatı hazır bir imkân olarak, hazır bir sofra olarak önlerinde buluyorlar. Ben onların yaşındayken kendimi yapacak hiçbir kudrete yahut kabiliyete sahip değildim" dedi kimsenin işitmediğinden emin olduğu hüzünlü bir sesle.

Havuzun diğer tarafındaki kır kahvesine doğru uzaklaşan kızlı erkekli kalabalığın arkasından bakarken, aklı, Paris bahçelerinin gözlerle

yetinmeyip zihni de yoran geometrisine takılıp kaldı. T. S. Eliot'un boynuna 'ayların en zalimi' halkasını yakıştırdığı Nisan'ın ilk günleriydi ve koca park tepeden tırnağa açmış badem ve erik ağaçlarıyla, tarhlarda birbiri ardına sıralanan sarı, eflâtun, pembe, beyaz menekşeler ve adını bilmediği kırmızı çiçeklerle doluydu. Ancak gerek ağaçların dizilişinde, boylarında ve budanışlarında, gerekse çiçeklerin tanziminde belli bir simetri hemen dikkat çekiyordu. Fransız zevki, hiçbir zaman tabiatı tabiî hâline bırakmak taraflısı olmamış, hayli keskin müdahalelerle ağaçları, çiçekleri, çalıları, hatta saksıdaki bitkileri biçimlendirmişti. Tabiatı insan aklına göre bu ölçüde biçimlendirme kararlılığında rahatsız edici bir taraf vardı. Emirgân, Kanlıca ve Kandilli bahçeleri geldi gözlerinin önüne; Boğaz yalılarını, Topkapı Sarayı'nın geniş ve ferah avlusunu hatırladı. Orada da bir müdahale söz konusuydu elbette, fakat bunlar tabiattaki diğer varlığın önünü kesmeyen ve bitkilerin mantığını örselemeyen küçük dokunuşlardan ibaretti. "Belki de asıl mesele budur, biz talihimizi üzerimizden bir daha çıkarmaya cesaret edemeyeceğimiz bir elbise misali benimseyip uzviyetimizin bir parçası durumuna getirirken, Batı aklı, kendi talihini yapmak için her türlü yaratıcı hamleyi deniyor" dedi ve burnunun ucuna kadar düşen gözlüğünü geriye iterek, diğerinin sönüp sönmediğine aldırmadan yeni bir sigara yaktı.

Birkaç metre ötesindeki banka genç bir çift gelip oturmuştu. Genç kadın, Karpatlar'dan yola çıkıp Alpler'de soluklandıktan sonra Kastilya'da karar kılmış gibi aydınlık bir esmerliğin arasından bakıyordu yeryüzüne. Uçaktaki, "İnce, sarışın, uzun boylu, siyah gözlü Vélasquez"i değil de, "bazı zenginliklerini iyi gizlemiş gürbüz bir Renoir"u[1] hatırlatmıştı nedense. Her ikisi de üniversitenin son sınıfında okuyor veya henüz bitirmiş de akademide kalma ihtimali üzerine konuşuyorlardı sanki. Kadının hayatın tamamında lâyıkıyla yer aldığı bir cemiyetin bağrından kopup gelmediğinden, dikkati, rahatlığı varlığının bir parçası hâline getiren kadınların üzerinde hemen yoğunlaşıyordu. Avrupa düşüncesi, kadın üzerinden kullanışlı tarifler hazırlayıp yeni yollar çizmeyi bırakalı bir hayli olmuştu. Rönesans ile beraber kadın hayatın içine karışmış, bilhassa Sanayi Devrimi kadınla erkek arasındaki mesafeyi bir hayli kısaltmıştı. Yirminci yüzyılın belki de en mühim

icatlarından birisi olan feminizm de erkeklerin yarı ilâhe olarak gördüğü kadını uzviyetinin bir parçasına dönüştürerek sokaklara indirmişti.

Mukayeselere meraklı zihni yönünü Türkiye'ye çevirmekte hiç de müşkülpesent davranmadı. Tanzimat ve Cumhuriyet, bütün hesaplaşmalarını kadın üzerinden yapmakla birlikte, kadını cemiyetin ayrılmaz bir parçası olarak görmeyi ve bu zaviyeden bakarak vazgeçilmez kılmayı bir türlü başaramamıştı. Kapsamı ve muhtevası hayli gölgeli 'annelik' sıfatı ile yetinmek ve bunu da kadını cemiyet hayatından uzak tutmak amacıyla kullanmak çok daha kolaydı. Nesillerin birbiri ardından tökezlemesinin sebeplerinden en zalimini belki de burada aramak gerekiyordu. Zira, şahsiyet teşekkül etmeden ferdin teşekkülü düşünülemeyeceğine göre, kadın terbiyesinden uzak kalmak ferdiyete de uzak kalmak demekti. İnsan, belki çalışa çalışa bir istidat yaratabilirdi, lâkin şahsiyet yaratmak icap ettiğinde, doğrudan kadın varlığına ve onun varlığıyla getirdiği terbiyeye ihtiyaç vardı.[2] Nitekim, hayatın neredeyse her tarafını yeniden düzenlemeyi hedefleyen devrimlere rağmen ortada şahsiyet yoktu. Dışarıdan yapılacak müdahalelerle bir şahsiyet elde etmek de ne yazık ki mümkün değildi yahut olursa işte bu kadar oluyordu.

Oysa şu genç kadın nasıl da rahattı. Yanındaki genç erkeğin gözlerine bakışı, ellerini tutuşu, zaman zaman sanki dünyanın en tabiî şeyiymiş gibi uzanıp uzun uzun öpüşü nasıl sade ve sahiciydi. "Oturduğum yerde beni böylesine zenginleştirdiğine göre, o genç adamın şahsiyetini bulmasında oynadığı büyük rolden nasıl şüphe duyulabilir ki" diyerek fakülte koridorlarını, Narmanlı Yurdu'ndaki gecelerini ve şiirlerle yetinmeyip uğruna koca bir roman yazdığı o çok sevdiği kadını hatırladı. Bu aşkın bir yığın tesadüfün arasından gelen imkânları hayal kırıklıkları ile dengelendiğinde, kendine doğru gene de bir hayli mesafe aldığını fark etmişti. Sadece bu bile hayatında pek çok kapıyı birden açabilmiş, varlığının işe yaramaya mütemayil taraflarını, yeryüzünün mühim bir parçası durumuna getirebilmişti. Kadın başından beri cemiyetin içinde olsa neler değişmezdi ki? En azından şimdi herkese çok uzun gelen mesafeler kısalabilir, kadının görünür kıldığı terbiye ile beslenip uslanan erkek de şahsiyetini yeni baştan yapabilirdi. Tuhaf olan şuydu ki, hiçbir

devirde kadınlardan bu yönde bir talep geldiğini de hatırlamıyordu. Üniversitenin ve Güzel Sanatlar'ın içler acısı hâli ortadaydı.

Bunları düşünürken Karpatlar'dan yola çıkıp Alpler'de soluklandıktan sonra Kastilya'da karar kılmış esmer aydınlığın arasından bakan genç kadına gözlerini fazla dikmiş olmalıydı ki, rahatsızlık verdiğini fark ederek başını diğer tarafa çevirdi ve yeniden notlarıyla ilgilenmeye başladı. Arkasına yaslanıp bir sigara daha yakarak, Fransız zevkinin bütün detaylarını bünyesinde toplayan bahçeye, yüreğinde mütemadiyen tekrarlanan çığlığın gölgesinden baktı ve "Yirmi bir sene evvel gelmem lâzım gelen bir yere şimdi geliyorum. Bugünkü Avrupa, fikirlerimin, zihnî itiyatlarımın ve ideallerimin hazin bir mezarlığıdır"[3] diyerek dalgınlığına birkaç dargınlık birden eklemekte hiçbir zorluk çekmedi.

Buna rağmen, 'Sahiden de öyle mi acaba' diye beynini didikleyen mühim bir sualin hafızasının bir tarafına yerleşmek gayesiyle çabalamasına da ses çıkarmadı. Bunu tecrübe edecek imkân henüz karşısına çıkmamıştı ve belki de hiçbir zaman bu imkânı, itina ile donatılmış bir şölen masası gibi önünde bulamayacaktı. Notlarını bir cebine, sigarasını diğer cebine koyarak oturduğu banktan kalktı. Üzerindeki külleri silkeledikten sonra, Dolmabahçe ile Ortaköy arasındaki yoldakine benzer bir biçimde sıralanan, fakat askerî bir tören dolayısıyla böyle hazırlanmış izlenimi bırakan çınarların gölgesinden yorgun adımlarla geçerek, parkın Saint-Michel Bulvarı'na açılan büyük demir kapısına doğru yürüdü.

Gözbebeklerindeki yaşları içinde büyüttüğü boşluğa akıtan ve zihninde yaptığı her kavgadan yenik çıkan yaşına kırgın bu adam, bütün Türkiye'nin eserine ve şahsiyetine geç kalacağı Ahmet Hamdi Tanpınar'dan başkası değildi. Dostlarının ifadesiyle 'Kırtıpil Hamdi,' kendisinin ifadesiyle, 'derbeder şair,' 1953 Nisanı'nda ilk defa geldiği Paris'te kırtıpilliğine yeni kırtıpillikler, derbederliğine farklı derbederlikler ilâve etmekle meşguldü.

Gözbebeklerindeki yaşların sebebi ise mukayeselerin yol açtığı zihnî tedirginlikten ziyade göz nezlesiydi…

2.

Paris’e geleli henüz birkaç gün olmuştu. İstanbul’dan Vâlâ Ebuzziya ile birlikte bindikleri uçak 30 Mart’ta Yeşilköy’den hareket etmiş; önce Viyana, arkasından Münih’ten yapılan aktarmaların ardından, on sekiz yaşından beri sadece aklını-fikrini değil, rüyalarını da hem işgal hem meşgul eden Paris’te bulmuştu kendisini. ‘Bulmak’ lâfın gelişiydi elbette, meselenin gidişi hiç de öyle manzara sergilememişti çünkü. Orly Havaalanı’nda yaptığı ilk iş Londra uçağına binmeye hazırlanan Vâlâ Ebüzziya’yı kaybetmek olmuştu mesela. Bir şeyleri kaybetmek konusunda öteden beri bir hayli ustalaştığından, çok da güçlük çekmemişti doğrusunu söylemek gerekirse. Yola çıkmadan bir hafta önce fakültedeki odasında pasaportunu kaybettiğini ve öfkesini de fakültenin emektarı Çeşminur Hanım’dan çıkarttığını hatırlayınca, yanakları Kandilli bahçelerinin erguvanlarına dönüşmekte gecikmedi![4]

Zira bütün kabahat ondaydı, her zamanki dağınıklığıyla pasaportunu diğer lüzumsuz kâğıtlarla birlikte çöpe atmış, odaların ufak tefek temizliğini yapan Çeşminur Hanım da her zamanki saatinde gelip çöpü boşaltmıştı. Ne olduysa da ondan sonra olmuştu zaten, pasaportunu arayıp bulamayınca paniğe kapılmış, o paniğin de tesiriyle zihnini geriye doğru çalıştırarak çöpe attığını hatırlamıştı. Gazabına uğrayan Çeşminur Hanım, iki gözü iki pınar, çöpü karıştırarak pasaportu bulacak ve mesele çözülecekti, fakat saraya mensup bu yaşlı kadının da kalbini kırdığıyla kalacaktı işte. Oysa Çeşminur Hanım, dersin ortasında, ‘Hocam kahveniz’ diyerek gelir, o da pek memnun ve mesut, sigarasını yakıp kahvesini içerek derse devam ederdi. Öfkesini, ismi kadar güzel bu kadıncağızdan çıkarttığı için hemen akabinde ziyadesiyle üzülmüşse de iş işten geçmişti bir kere.[5] Dolayısıyla, Orly Havaalanı’nda Vâlâ Ebüzziya’yı kaybetmesinde herhangi bir fevkalâdelik yoktu. Asıl fevkalâdelik, çoğu Güzel Sanatlar’dan eski talebesi olan eşe-dosta getirdiği armağanlara ve bavullarına sahip çıkabilmesindeki yadırgatıcı ustalıktaydı.[6]

Ancak hakiki şaşkınlığı Montparnasse’daki Versailles Oteli’ne doğru giderken yaşayacaktı.[7] Bunun tek sebebi, Paris caddelerini bir masala çeviren yağmur yahut yürümesini neredeyse imkânsız duruma getiren ellerindeki paketler ve bavullar değildi. Onu şaşırtan, Paris’le sahici anlamda ilk temasta aklına takılan ve onu yıllardır âşinâ olduğu derin bir

uçurumun kıyısına sürükleyen tereddütlerdi. Sokağı görür görmez, büyük bir ısrarın arkasından nihayet elli iki yaşında Paris'e gelmesinde bir tuhaflık olduğuna dair bir kıymık saplanmıştı beynine. Yahya Kemal'in geldiği yaşta adımlarını Paris kaldırımlarında bulsa, her şey çok farklı olabilirdi elbette. Yahya Kemal'le neredeyse aynı yıllarda Paris mucizesine kavuşan Sabahattin'e (Eyüboğlu), "Paris'e bu yaşta ve bu kadar şey bilerek ve hiçbir şeye inanmayarak gelmek çok fena. Şehirle münasebeti insan çok güç tesis ediyor"[8] diyecek, arkasından da, "O kadar kayıtsızım ki, daha bir akşam gazetesi bile almadım. Müzelerde, galerilerde, kütüphanelerde hep o bıkkınlık yanı başımda yürüyor. İlk günlerin alkol alevine benzeyen 'enthousiasme'ı (heyecan) sönünce, şimdi kendimi kocaman şehrin içinde âdeta tek başıma buluyorum" diye sürdürecekti serzenişlerini.[9]

Gene o geç kalmışlık duygusu kemirmekteydi zihninin bir tarafını, ancak cümleyi tekrar okuduğunda, esas fikrini, "hiçbir şeye inanmayarak gelmek çok fena" cümlesinin gerisinde gizlediğini fark etmişti. Burada dinî mânâda bir imandan söz etmediği apaçık ortada gezindiğine göre, neye inanmadığını söylüyordu acaba? Paris'e mi, Türkiye'ye mi yoksa bütün bunların meydana getirdiği o şekilsiz ve her şeyiyle acayip yaratığa mı? Evet, yazdıklarından ve yaşadıklarından hiçbir dönemde memnun olmamış ve kabiliyetlerini kullanma tarzını asla yeterli görmemişti; öyle ki, neredeyse bulduğu her makul fırsatta derin bir şüphenin gölgesinde adımlamıştı Beyoğlu kaldırımlarını.[10] Buna rağmen Paris'te, üstelik böyle çabucak, yeniden o sarsıcı ve yıpratıcı boşluk duygusunun kıyısına gelip konaklaması, zihninin işe yaramaya gönüllü taraflarını dahi hayrete düşürmüştü.

Oysa çok değil, birkaç gün önce görüp sezdiği Paris'i, birkaç edebiyat tecrübesinden birden geçmiş insanları bile hayran bırakacak ölçüde şahane bir canlılıkta nakışlamıştı yüreğine. Avrupa başkenti muamelesini nazlanmadan benimseyen bu güzel şehri, o çok sevdiği ressamlara yakışacak usta fırça darbeleriyle resmetmiş, hatta bununla yetinmeyip sinemaya meraklı zihninde gezinen bir kamera varmışçasına bütün renkleriyle, bütün tuhaflıklarıyla ve bütün cazibesiyle iğne oyası misali işlemekten de kaçınmamıştı. Onun gördüğü Paris'i başkalarının görememesi, görebiliyorsa da böyle etkili bir biçimde dillendirememesi,

kendine yaptığı haksızlıkların bir diğer lüzumsuz cephesini ortaya koyan küçük bir detaydı sadece:

“Her cinsten, her milletten, her yaştan bir insan kalabalığı, gece en geç vakte kadar dolup boşalan kahveler, dansingler, tiyatrolar, en unutulmuş semtlerden nehrin iki yakasına doğru akan ve orada sahafların kasalarında biriken kitaplar, resimler, röprodüksiyonlar, antikacı dükkânlarının, galerilerin, sergilerin bitmez tükenmez bolluğu, Pigalle’in, Monmartre’ın, Clichy’nin şehri hiç durmadan ve daima bir Dufy kompozisyonunun hafifliği ile renkli kadın çamaşırları gibi geceye fırlatan ışıkları, garların her nefeste önlerindeki meydanları, kahvelerin tenteleri ve apartmanların çatılarıyla beraber yutan, sonra lâhzada korkunç bir sallantıda yerlerine iade eden dev ağızları, binlerce ağızda sakızlanan Fransızca, zenci âşık, şimalli sevgili, önünüzde bir takunya gibi tıkır tıkır yürüyen Japon kızı, yanı başınızda dikilen ve bir metre tepenizden size yolunu soran İskoçyalı rahip, adım başında beyaz perde ciddiyetiyle öpüşen çiftler ve kahvelerin mahremiyetinde pek inanmadan onları taklit eden yaşlılar, sanat eserlerini lüzumsuz kılan vitrinler, büyük bahçelerin gökyüzünü mavi bir kumaş gibi kesip biçen hendesesi, küçük meydanların eski gravür sükûnetleri, fıskiyelerin yalancı elmas çağlayanları, Louvre’dan Etoile’e doğru Bonnard renkleriyle kabaran akşam ve birdenbire bulunduğunuz caddeyi sarışın tebessümünün etrafında toplayan genç kadın ve onun insaniyet namına sizinle dostluğa hazırlanan at yapılı köpeği. İşte ilk günlerin Paris’i.”[11]

İyi ama birkaç gün içerisinde ne olmuştu da, ‘alkol alevi’ne benzettiği heyecanı durup dururken sönmüş ve birdenbire hiçbir şeye inanmadığını hatırlama gereğini hissetmişti acaba? Oysa, yıllar önce Ahmet Kutsi’ye (Tecer) yazdığı mektup bütün satırlarıyla aklındaydı. “Kutsi, ister misin ben mesut olayım” diye sormuş, daha sonra da her kelimesine yürekten inandığını zerre gizlemeden Cevat Dursunoğlu ile el ele verip onu bir ‘tetkik seyahati’ için Avrupa’ya göndermelerinin çok iyi olacağını söylemişti. Gerekçeleri son derece makul ve bir o kadar da samimiydi: Mezuniyetinin üzerinden on üç yıl geçmişti ve neredeyse hiçbir şey yapamamıştı. Üstelik bunlar hayatının en mühim seneleriydi. Ders denilen çemberden kurtulup ‘geniş insanlık’ ile temasa geçmek istiyordu. Arkasından da ekliyordu: “Beni bir sonbahar sabahı bir İtalyan

peyzajında ve bir kış gecesi Paris sokaklarında dolaşmış tasavvur etmen, hakiki bir orkestradan şüphe edilemeyecek bir musikîyi dinlediğimi bilmen fena bir şey mi?”[12]

Kendine bir defa daha aynı soruyu sormakta tereddüt etmedi: Ne olmuştu sahiden de, ‘Beni Paris’e gönderin’ diye çırpınan insan, hangi gravürün gerisine gizlenmişti? Yoksa geldiği gün ve hemen ertesinde ortasına düştüğü derin boşluğun arkasında, en azından kırk yıldır muhayyilesinde bir masal yaratığı edâsında yaşayan Batı’yla, aradaki mesafeleri ve geniş lâcivert perdeyi kaldırarak ilk defa yüz yüze kalmanın yarattığı hayal kırıklığı mı yatmaktaydı? Eski medeniyetimizi bir kenara bırakıp peşinden koştuğumuz nazenin dilber, altıyla üstüyle, sağıyla soluyla, ötesiyle berisiyle bu kadar mıydı? Bu gerekçeyle mi hayatımızı yapan, varlığımıza anlam katan ve bir devam zincirine dâhil olmamızı sağlayan her cinsten teferruatı elimizin tersiyle bir kenara itmiş ve o hayatı besleyen ırmakları buzlu bir camın gerisine kilitlemiştik?

Şurası bir hakikatti ki, eski hayatımızdan tam mânâsıyla vazgeçmemiş ve onun zihnimizin sandık odasına benzer bir yerinde sesini çıkartmadan yaşamasına göz yummuştuk; yeni hayatımız ise ‘yeni’ fikrinin vaat dolu ihtimalleri dışında ne işe yarayacağını bir türlü bilemediğimiz cazip bir oyuncağı andırıyordu. Suflî taraflarını aslî bir unsurmuş gibi gösterme hususundaki kararlılığımız ise hakikaten sefil bir vadi açmıştı önümüzde. Bunu düşünürken, artık nedense Peyami (Safa) ile birlikte kokain çektikleri gün canlanmıştı gözlerinin önünde. Kokaini nereden bulduklarını hâlâ hatırlamıyordu, muhtemelen bu işlerde uzman olan Peyami bir yerlerden tedarik etmişti. O gece aklına geldikçe, o felâket baş ağrısına nasıl tahammül gösterdiğine hâlâ şaşıyordu.[13] İstanbul bohemyasına dâhil olma fikri, o yaştaki edebiyat heveslilerinin aklını çelmekle kalmıyor, o ışıltılı dünyanın arkasında başka türden mucizeler vehmetmelerine de yol açıyordu. Biraz büyüyüp o dünyaya yakınlaşınca büyü bozuluyordu bozulmasına lâkin küçük bir semtin küçük bir kalabalığı, yaşadığı hayata inanmaya devam etmek istiyordu. Zira, o hayatı da kaybederlerse tam mânâsıyla derin bir uçurumun eşiğinde bulacaklardı bütün inançlarını. Psikanaliz çıktığından beri hemen herkesin az çok hasta olması da bu uçurumu mütemadiyen büyütüyordu zaten. Freud’un hakkı vardı, insan kendisine doğru ancak halkaları

daralta daralta yürüyebiliyor ve birkaç adım sonra mevcudiyetinin gölgeli taraflarını köşeye kıstırmakta hiçbir güçlük çekmiyordu.

Birden, "Keşke bir oğlum olsaydı, iki dil, felsefe ve riyaziye öğretseydim! En kuvvetli liseyi bitirtseydim" diye hayaller kurduğunun farkına varıverdi.[14] Temennisindeki safiyetin ürkütücü tarafını yüreğinin bir köşesine raptiyelemekte de pek fazla zorlanmadı üstelik. İçine doğduğu cemiyetin genel manzarasına özenerek, çocuk üzerinden istikbalini yapmak hülyası da nereden çıkmıştı şimdi? Birkaç dakikadır Sorbonne'un önünde dikildiğinin de işte o zaman şuuruna vardı. Biçimsiz pantolonunun altında daha da biçimsiz görünen ayakkabılarını sürükleye sürükleye yürümeye başladı.

"Kabuğun çatlaması ile birlikte ortaya yayılan görüntü ürkütüyor belki de beni" türünden karanlığı keskin bir cümle geçti zihninden bir an…

3.

İnsan maddesi itibariyle her yerde aynıydı aslında, ancak içine doğduğu cemiyetin eşyayla münasebetini şekillendiren zihnî mekanizma, kültür denilen karmaşık toplamın en önemli tarafını meydana getiriyordu. Paris'i hayal ederken, başta Yahya Kemal olmak üzere dostlarından Paris'i dinlerken, Fransız yazar ve şairlerinin satırlarının arasına gömülüp Paris'i terennüm ederken de bu mekanizmanın farkındaydı elbette ama realiteyle karşı karşıya kalınca, tasavvurlar farklı bir zemine taşınıyordu. Şurası bir hakikatti ki, bulduğu Paris'le tahayyül ettiği Paris arasında bu açıdan büyük bir fark yoktu, hatta hiçbir fark yoktu. Fakat hayal eden insan hakikatin sert yüzeyine çarpınca bir ölçüde bocalamış, bu da şehirle arasında tuhaf bir uçurum açılmasına sebebiyet vermişti. Bunun ne kadarı onun, ne kadarı biraz önce bir ressam yahut sinemacı titizliğiyle tasvir ettiği kentin eseriydi, henüz bilmiyordu. Bildiği, bu insan münasebetlerine, bu insan münasebetlerinin teşekkül ettirdiği zihnî tasavvur dünyasına kolay kolay ulaşamayacağı gerçeğiydi. "Eski bir Garpçıyım"[15] demek, kendini bütün uzviyeti ve ruhaniyetiyle Batı'nın bir parçası olarak görmek, meseleyi çözmek yerine hayal kırıklığını derinleştiriyordu sadece.

"Garpçıyım" hükmünü bir mucize beklentisiyle günde beş veya yirmi beş vakit tekrarlamakla, Batılı kaynaklardan beslenmekle, Batı'nın

tefekkür tarihini ezberlemekle o dünyanın bir parçası olmak mümkün değildi maalesef. Zihninin bir tarafında Müslümanlığı hayli kuvvetli bir baba, diğer tarafında Itrî ve Dede Efendi, onun hemen yanında Nedim ve Şeyh Galip, dahası Süleymaniye ve Boğaziçi varken, Batı realitesi ile ilk temasta Çin işi de olsa vazonun kırılmaması, iyimser bir ifadeyle çatlamaması kabil miydi? Üç beş gün içinde yaşadığı bozgunun gerisinde muhtemelen böyle bir parçalanmışlık yatıyordu. Pek de şuuruna varmadan zihninin arka taraflarında bir yerlere gömmeye çalıştığı kabuk Montparnasse'ı görür görmez çatlamış ve erken çatlayan bütün kabuklar gibi onu yolun ortasında bırakmıştı.

Peki ama diğerleri nasıl yapmışlardı, diğerleri nasıl böyle kolay bir şekilde Batı'nın bir parçası hâline gelmişti acaba? Hiçbirinin onun ölçüsünde Batı kültürüne âşinâ olduğunu, Batılı fikir adamlarını okuduğunu, okudukları üzerinde günlerce düşündüğünü, Batı musikîsinin ruhuna nüfuz edebilmek amacıyla Gazi Terbiye Enstitüsü'nde yahut Narmanlı Yurdu'nda yaptığı tarzda, kapıyı pencereyi kapatıp aylarca Debussy ve Mahler dinlediğini zannetmiyordu. İşte Sabahattin, işte Abidin ve Güzin, işte Adalet ve Salâh, hiçbir şeyi yadırgamadan ağır ağır süzülen bir yelkenli rahatlığıyla kayıp gidiyorlardı hayatın üzerinden. Fakültedeki arkadaşları Mîna yahut Tatyana da aynı minvaldeydi. Hatta Yahya Kemal'in bile bu meseleler üzerinde zihin yorduğuna ihtimal vermiyordu. Ahmet Kutsi ile Hasan-Âli başkaydı biraz, fakat işte o kadar…

Birden Yahya Kemal düşüverdi aklına, fikirlerini ve zevklerini bir iklimden diğerine kanatlandıran, tahayyül ve tasavvurunun mühim bir tarafını taş işçilerinin titizliğiyle yapan Yahya Kemal. Şehre adım attığı ilk gün Paris onu nasıl karşılamıştı acaba ve o Paris'le hakiki mânâda ilk temasında neler hissetmişti? Yahya Kemal lüzumundan fazla ketum olduğu için meselenin bu tarafından hiçbir zaman doğrudan söz etmemişti tabiî ki. Hoş, zaten Yahya Kemal hangi meseleden ciddi anlamda söz etmişti ki? Sadece bir keresinde Pandeli'den çıkarken, yüreğindeki derin bir uçuruma bakar gibi yüzünü bir hayli buruşturup belli belirsiz bir teessür şuuruyla, "Hiç de kolay olmadı Hamdi" deyivermişti. Şurası da vardı ki, Yahya Kemal bu kente geldiğinde on sekiz yaşındaydı, o ise elli iki; Yahya Kemal hiç vakit yitirmeden bir Albert Sorel bulmuştu önüne

ışık tutacak, onun bulabildiği ufuk ise Yahya Kemal'den ibaretti. Yahya Kemal Selanik'te ciğerlerine çektiği imparatorluk iklimini taşıyordu kirpiklerinin gerisinde, kendisi ise Cumhuriyet'in yol açtığı hayal kırıklıklarıyla birlikte okuduğu bütün kitapların ruhunda estirdiği ağır aksak fırtınayı. Zihnini sarıp sarmalayan sarsıcı boşluk, muhtemelen bu yüzden mütemadiyen genişliyordu bulduğu her fırsatta.

Pascal'ın insanı "düşünen saz" olarak tarif etmesi, işte tam da bu safhada giriyordu devreye. Şiirin diliyle söylendiği için muhakkak ki insan tariflerinin en güzeli, hatta belki de en mânâlısıydı. Zira, insanoğlunun en kudretli ve gerçekten yaratıcı tarafıyla en zayıf tarafını yani kader karşısındaki aczini zarif bir biçimde birleştiriyordu. "Teessür şuuru" da böyle bir merhalede dâhil oluyordu Pascal'ın tarifine. Ruhumuzla yahut idrakimizle büyük merhalelerin insanıydık ve hemen her şeyi yapma kabiliyetine sahiptik, ancak kader karşısındaki çaresizliğimiz bu büyük merhalelerin geçiciliğini kesintisiz bir biçimde hatırlatarak bir duvara çarpıyordu bizi. Şüphe yoktu ki, bütün bir kâinat sadece bizim idrakimizde mevcuttu ve dahası, sadece bizim idrakimizde yaşıyordu. Zaman ve mekân kavramları da insan düşüncesinin eseriydi elbette. İhtiyaç duyduğunda Tanrı fikrini yaratan da, vakti geldiğinde o fikri öldürmekten çekinmeyen de gene insan düşüncesiydi. Her cephesiyle sanat, her türlü icat, vehim, vesvese, aşk ve şiir de insanın zihnî tasavvurunun neticesiydi. Neden söylemeyelim ki, fikrimizden ve gönlümüzden geçen yaratıcı hamlelerin her birini içine attığımız hâlde bir türlü dolduramadığımız boşluk da gene insan fikrinin icadıydı ve *zaman* diye tanımlanıyordu. O göz yaşartıcı büyüklüklerimiz, o kibirli büyüklenmelerimiz, *zaman* karşısındaki küçüklüğümüzü hatırladığımızda anlamını kaybediyordu.

Peki ya fert? Fert hayatın en mühim unsuru değil miydi? Hayır, fert olarak ele alınan insan ne yazık ki bir bütünlük teşkil etmiyordu ve herhangi bir ihtişam fikriyle birlikte yürümesi imkânsızdı. Şurası bir hakikatti ki, sadece kendimizi içgüdülerimizin emrinde bulduğumuzda fert olabilirdik. Bir başka tabirle, sadece uzvî ahengi bozulan insan fert hâline gelebilirdi. Dişi ağrıyan bir Aristo'nun, her nasılsa bir gece aç kalmış bir Leonardo'nun yahut Eflâtun'un ıstıraplarında herhangi bir büyüklük fikrine rastlanabilir miydi? Sıradan bir acı karşısında büyüklük

fikri geriye çekiliyor ve onları olağan bir serzenişe büründürüyordu. Bu yıkıcı trajedinin bir parça azalması icap ettiğinde, cemiyet fikrinin işe karışmasını, ferdi ve ferdiyeti alıp şahsiyetini yaparak en azından alışkanlıkları itibariyle yeniden düzenlemesini beklemek lâzım geliyordu. Zira cemiyet, asırların tecrübesiyle bir süreklilik taşıdığından fert gibi ölümü çok sık tatmıyordu. Tersine, fert için bitişi ifade eden ölüm, cemiyet açısından çoğu defa yeni bir başlangıç demekti. Şurası da vardı ki, cemiyet, devamlılığının ana mekanizması olan değerler zincirinde ölüme de makul bir yer ayırıyordu. Bu kadarı bile, cemiyetin ferdi bünyesine alıp devam ettirebilmesini mümkün kılıyordu.

Ne var ki, bunu şahsiyetin inkârı veya bir kenara bırakılması olarak değerlendirmek doğru değildi. Şahsiyet muazzam bir şeydi, kimi gün elindeki isyan bayrağıyla direnerek, kimi gün tevekkül hırkasına bürünerek mevcudun arasından bir yol buluyor ve tarih, sanat, gelenek yahut devam şuuru şeklinde zincire ekleniyordu. Hayvanlar çoğu defa bir şeye küsmüş vaziyette bir köşeye çekilip öldüğü hâlde, insan veda edip vasiyet bırakıyor, hatta ölümünden sonrasını düzenlemek gayesiyle çaba harcıyordu. Tek başına bu bile ölümü büyük bir kopuş biçiminde görmediğini, bir ayrılık fikriyle beraber munisleştirip katlanılır duruma getirdiğini gösteriyordu. Cemiyetin gücü biraz da buradaydı işte, ferde ölüm tecrübesini kabul ettirmekle yetinmemiş, ölümü hayatın başka bir şekilde devamı olarak benimsemesini de mümkün kılmıştı. Dolayısıyla, cemiyet şuurundan uzaklaşan fert, bir zaaflar bütünüyle baş başa kalacak ve bu zaaflar bir merhalenin ardından yalnızlığın tahribatını kolaylaştıracaktı. Fırtınaya karşı minik bir yaprak yerine, kökünü toprağın derinliklerine salmış bir çınarın güçlü bir biçimde direnebilmesinden daha tabiî bir şey düşünülebilir miydi? Ancak hangi cemiyetten söz ediyordu? Riyâkârlığı ikinci bir deri misali sırtına geçirip büründüğü her kıyafete yakıştıran ve bundan zerre rahatsızlık duymayan şu garip cemiyetten mi? Yoksa tıpkı Abdullah Cevdet gibi, o da mı ideal cemiyet fikrinin cazibesi etrafında geziniyordu?[16]

"İnsan denen saz parçası"[17] içine üflenen havanın teşekkül ettirdiği sesi çıkarsa da, o havanın kendisi olamıyordu bir türlü. Öyle ki, o bütünlüğü kuşatabilmek uğruna her türlü imkânı seferber etse de mümkün değildi bu. "İçtimaî jeoloji"nin vazgeçilmez bir parçasına dönüşüp hassasiyetini

sürdürmesi lâzım gelen kültür belki de buydu.[18] Süleymaniye'de bir kez namaz kılmadığı hâlde, o olağanüstü kubbenin altında nasıl küçüldüğünü hatırladı bir an. Hemen arkasından, çocukluğunda Sultanahmet Camii'ndeki ışıltıları cennet bahçesine benzettiği düşüverdi aklına.[19] Önceki gün Notre Dame'da da benzer duygular yaşamıştı, ancak bu ikisi, elle tutulup iki ayrı köşeye konulabilecek kadar farklıydı birbirinden. Başka bir dilin yahut dinin ortasında doğmak mıydı esas mesele, başka bir coğrafyanın, başka bir tarihin, hatta başka bir vatandaşlık bilgisinin gölgesinde filizlenip boy vermek miydi?

"Yoksa" dedi bezginliğini peşinden sürükleyen bir sesle, "bütün bunların gerisinde Hıristiyanlığın daha iyi, daha zengin miraslarla, daha iyi işlenmesi; Müslümanlığın ise mimari ve musikî dışında hayatın mucizelerinin gerisine itilmesi mi yatıyor?"[20] Sadece hayatın gerisine mi, insan ömrünü aratmayacak bir süre içinde bestekârı Itrî, mimarı Sinan, şairi Şeyh Galip, şeyhülislâmı Ebussuud Efendi olan şehirli ve entelektüel bir din, köye sürgüne gönderilmiş ve İmam Fındık Feramuz Efendi'nin elif cüzünden yahut *Mızraklı İlmihâl*'den ibaret iman ve haysiyetinin insafına bırakılmıştı.

"Hayır" diyecekti bir miktar toparlandıktan sonra, "Muhtemelen Budist olsam da değişmezdi yaşadığım hayal kırıklığı, mukayeselerin aynaya yansıyan aksinde aramalıyım belki de bazı şeyleri…" Budizm'in derin bir ritüeller manzumesine sahip bulunduğunu ve farklı unsurlarıyla gayet iyi işlendiğini, dolayısıyla, dünyayı ve insanı harikulâde bir tahayyülün çerçevesinden gördüğünü çok geçmeden hatırlayacaktı.

Gözbebeklerindeki yaşlar ise Paris'e geldi geleli Luxembourg Parkı, Saint-Michel, Concorde Meydanı dinlemeden akmaya devam ediyordu.

Göz nezlesi, bundan daha iyi bir vakit bulamazdı sanki…

4.

Ertesi gün oteldeki odasında tam bir Parisli neşesiyle uyanmakla yetinmemiş, yaşadıklarından son derece memnun insanlarda bile nadiren görülen 'sevinçli bir telâş içinde' tam bir Parisli gibi biraz yatak keyfi yapmış, işin garibi bunu da zerre yadırgamamıştı. Kalkıp giyindikten sonra da, sanki yıllardır aynı güzergâhı hafızasının mutena bir köşesine kaydetmişçesine güvenli adımlarla kahvaltı yapacağı kahveye doğru

yürümüştü. “Adımlarımızın da, ellerimizin de, hatta burnumuzun da bir hafızası var” diye düşündü bir süre, “çoğu zaman aklımızın iradesinin dışında çalışıyorlar ve iyi ki de öyle yapıyorlar, aksi takdirde hayat, muammasından mahrum bir geceye dönüşürdü.”

Garson, kırk yıllık dostunu görmüşçesine sevinerek hemen kahvesini getirip önüne koymuş, çörekleri geciktirmemek gayretiyle de çabucak mutfağın yolunu tutmuştu. Yerdeki herhangi bir şey incitmekten çekindiğini gizlemeyen zarif adımlarla masaya gelişi, iki elini mermer tezgâhın kenarına koyarak sahici bir ciddiyetle bir şeyler anlatışı, anlattıklarını kaşlarının minik hareketleriyle destekleyişi hep tanıdığı detaylardı. Çöreğini yerken onu rahat bırakıyor, yanı başındaki masada büyük bir gayretle Fransızca çalışan ve Almanlığı üzerinden akan genç kızla yârenlik ediyordu. Şurası da vardı ki, sarışın, gri gözlü, güler yüzlü, uzviyetiyle tam bir mütareke hâlinde görünen bu genç kız, Almanlarda çok da fazla tesadüf edilmeyen müstesna bir inceliği kirpiklerinden dışarıya taşıyarak herkesi ortak bir sevincin etrafında topluyordu.

İlk kez hakiki bir Parisli kaygısızlığıyla başladığı gün, şehrin bütün renklerini, bütün ışık ve gölge oyunlarını önüne sermek için hiç de acele etmiyordu, ama bulvar hayli sakin bir el ele tutuşma ritmiyle çoktan Van Gogh lâciverdine bürünmüştü. Yepyeni tuvallerle yahut gazetelere sarılı bitmiş tablolarla kahvenin önünden geçen her gencin yüreğinde Van Gogh’a yetişebilme heyecanının kıpırdandığını, hatta bazılarının daha şimdiden kendisini Van Gogh’u fersah fersah aşmış bir ressam olarak tasavvur ettiğini oturduğu yerden bile görebiliyordu.[21]

Gerçi Montparnasse artık yirmi yıl öncesinin Montparnasse’ı değildi ve resim o devirleri taklit ederek her gün hayata taze bir hastalık aşılamıyordu. Büyük savaş zihinlerde ve ruhlarda silinmez izler bırakmış olmasına rağmen resim, Paris’in soluk alıp veren en önemli çehresiydi hâlâ. Arka masada büyük bir ciddiyetle gazetesini okuyan Fransız ile İspanyol zarafetinin olanca diriliğiyle karşı kaldırımı tutuşturup geçen şu güzel kadın beraberce Fransa’nın yeni ruhunu teşkil ediyordu. “Millet denen şeyi kabile olmaktan kurtaran ve asıl zenginliğini veren biraz da bu karışmalar değil miydi?”[22]

Şehirler de kadınlara benziyordu, hakikate ulaşabilmek uğruna ana caddeler yerine ara sokaklarda gezinip detayları yakalamak lâzım

geliyordu. Zihninin mukayeselere meftun tarafı, Yahya Kemal'le birlikte İstanbul'un kenar mahallelerinde, yangın yerlerinde, küçük mescitlerinde, Boğaz köylerinde yaptığı gezintilere kaymıştı birdenbire. Yahya Kemal'le ahbap olmak, sohbetine katılmak başlı başına bir lezzetti, fakat onun kılavuzluğunda İstanbul'u dolaşmak, bu kelimenin sınırlarını aşan büyülü mânâ taşıyordu. Zira Yahya Kemal'in asıl mucizeli tarafı, İstanbul'un dehasını duymuş olmasıydı. "Adını İstanbul'a bağlamış hiçbir sanat adamı, tarihi ve talihiyle İstanbul'u onun kadar benimsememişti. Denilebilir ki o, bu şehri ve onun zamanlarını şahsî bir macera gibi yaşamıştı. Bu gezintilerde büyük bir canlandırma kuvvetinin derinleştirdiği, âdeta bir ruh hâleti şekline soktuğu sağlam ve geniş tarih bilgisi, size her an başka bir devrin zevk ve hayat ufkunu açardı. Nesiller, maceralar ve hatta insanlar, ömürlerinin tadı ve acılığı ile önünüzden geçerdi. Fetihler, bozgunlar, ihtilâller, adım başına rastlanan sokak, mezar, çeşme, cami adlarının arasından, bir mucizeyi hatırlayarak umulmadık bir çabuklukla mahşer kalabalıkları akıtırlar ve birkaç hususi çizginin, bir iki fıkranın rengini ve mânâsını verdiği bu kalabalığın ortasında, bu canlandırmaya vesile olan isim, hayatının en karakter verici hususiyetleriyle mahremliklerinden henüz çıktığınız bir insan gibi, size hayatını örten bin bir sırrın arasından görünürdü."[23]

Bununla birlikte bu gezintilerde bir tuhaflık da vardı. İnsanın kucağına doğup büyüdüğü, dahası varlığının bir parçası hâline getirdiği şehri, neredeyse turistik bir merakla gezip dolaşması, aklına ister istemez Nerval'in, Gide'in, Amicis'in, Tournefort'un, Lady Montegu'nun, Chateaubriand'ın, Andersen'in, Melville'in, Hamsun'un ve elbette Pierre Loti'nin kentle kurduğu münasebeti getiriyordu. Onların yaptıkları gezilerde de benzer bir keşif heyecanı, yabancılıkla at başı giden bir yadırgayış, etrafı içinden değil de dışından gören bir bakış söz konusuydu. İstanbul'a Batılı nazarlarla baktıklarını ve ondan bir Paris ruhu çıkarmaya çalıştıklarını çok geçmeden fark etmesine rağmen, Yahya Kemal'in şevki kırılabilir endişesiyle hiçbir şey söylememişti.

Hâlbuki, hayatının belki de tek büyük aşkı olan ve *Huzur*'da bütün teferruatıyla anlatılan Nuran'la beraber yaptıkları geziler tam anlamıyla başka bir iklimin eseriydi. Onunla Üsküdar'da, Kandilli'de, Kanlıca'da, Emirgân'da yahut Çekmeceler'de dolaşırken, varlıklarını gezdikleri

yerin bir parçası, hatta gerçek mirasçısı olarak görmekte hiçbir zorluk çekmiyordu. Bu derûnî âhenk, aralarına mesafe girmesini engellemekle kalmıyor, zihinleriyle birlikte düşünceleri de, gezdikleri yerin yerlisi olarak çok içerden çalışıyordu. Birden, çok yakıcı bir hasretle Nuran'ı özlediğini fark etti. Yarım kalan bu aşkı her hatırlayışında tekrarlanan ritüele müdahale etmek yerine, ruhunun bir yanardağa dokunmasına, bir müddet o yangında kavrulmasına ses çıkarmayıp bir seyircinin meraklı gözleriyle uzaktan izlemekle yetindi.

Kendisini Paris'in yerlisi hissettiği ve öyle yaşadığı bir günde bunları hatırlamak bile pek fazla sıkmamıştı canını. Yahya Kemal'e yahut Nuran'a dargın durmasa gülüp geçebilirdi de hatta. Şimdi Nuran'la yaptığı gezintileri veya Yahya Kemal'i düşünmek yerine, Parisli olmanın tadını çıkartmak daha önemliydi. Biraz ötesindeki masada tek başına oturan İngiliz, olduğu yerden koca bulvarı zapt etmek istiyormuşçasına ayaklarını uzatmış ve iki kolu ile alabildiğine gerinmişti. Arkasından da gözlerini kapatıp dudaklarındaki belli belirsiz bir tebessümle mevcudiyetini Paris'in kollarına bırakmıştı. Bir sene boyunca varlığını bu genişliğe hazırladığı uzaktan hissedilebiliyordu. İngiliz vatandaşını taklit ederek ayaklarını olabildiğince ileriye itip gözlerini kapattı. Tatmin edici bir iştahla, "Paris'teyim" diye düşündü. Bu kaynaşma, çok derin bir sevince benzeyen bu akış, günlük şeylere sinmiş bu sanat lezzeti, bu iç içe devran Paris'ti. Her şeyde bir uçurtma hafifliği, sevildiğini bilen kadınların neşesine benzer bir şey vardı ve bu onun ruhuna da yavaş yavaş yerleşiyordu. İçinden dışına doğru taşan bir sıcak dalgası ile ısındığını kimselere fark ettirmeden kirpiklerinin arasında gezinen, "Paris'teyim" mucizesini yeniledi.[24]

Hayır, hiçbir şey yapması gerekmiyordu, hiç kimseyle randevusu yoktu, müze yahut kitapçı gezmek türünden bir program da hazırlamamıştı. Sadece hakiki bir Parisli umursamazlığı ile adımlarını şehrin tesadüflerine bırakmak, bir sokaktan diğerine tıpkı İstanbul'da yaptığı gibi başıboş gezinmek istiyordu. Van Gogh lâciverdi, öğle güneşinin tesiriyle gene Van Gogh'a ait değişik bir renge bürünmüş, bulvar daha bir kalabalıklaşmıştı. Genç bir adamın birdenbire burnuna dayadığı gazete yahut rahibe kılıklı bir kadının uzattığı ve üzerinde büyük harflerle, "İsa aramızdadır, ümit kesmeyelim" yazan broşür bile keyfini

kaçırmamıştı. Bunlar Paris'in onun için hazırladığı sürprizlerden başka bir şey değildi. Gençten, esmer, orta boylu bir adam acele ile selam verip süratle uzaklaştı. Neden sonra, baştan aşağı yeni akımları tutan sanat gazetelerinin birinde resim münekkitliği yapan, ara sıra da sergi hazırlayan bir Iraklı olduğunu hatırladı. Fransızcası onunkinden berbat olduğunu bildiğinden, ilk tanıştıklarında, "Acaba nasıl yazıyor" diye düşünmeden edememişti. Bütün bunların cevabı hazırdı: Paris'teydi…

Artık iyice ahbaplık kurduğu garsona hesabı ödeyip kalktı. Alışkın ve güvenli adımlarla yürüyüp bulvardaki kalabalığa karıştı. Bir vitrinin önünde durup memnuniyetini gizlemeden görüntüsünü inceledi, sağa doğru kaymış kravatını düzeltip bir sigara yaktı. Bu ruh hâlinin ne kadar süreceğini bilmiyordu ama çok da mühim değildi. Birkaç saat sürse de hakiki bir Parisli gibi hissetmek, ilk günlerin sersemliğini bir kenara bırakmış olmak ve nihayet saatlerin bir sinema ritmiyle akıp gittiğine kanaat getirmek çok daha önemliydi. Paris'te her şey biraz da sinemaydı zaten, fakat ne çıkardı, asrın bu büyük icadı, kendimizi dışarıdan görme imkânı vermemiş miydi bize? Zihninden akan filmin âhengine itaat ederek içindeki çocuğu tamamıyla serbest bıraktı ve biraz önce vitrine bakarken hemen omuz hizasında gördüğü genç kızın arkasından yürümeye başladı. Gözleriyle genç kızın vücuduna temas ediyor, eksikliklerini ve fazlalıklarını tahmine çalışıyordu. Trafik ışıklarının bulunduğu köşe başında yan yana durduklarında bir an göz göze geldiler. Bütün varlığıyla gülümseyen genç kızın gözbebeklerindeki maviliğin bağışladığı Boğaz serpintileri tahayyülü, derin bir hasretle yeniden Nuran'ı hatırlamasına yol açtı. "Ah keşke o da Paris'te olsaydı" diye düşündü. Her türlü ihtimalin hudutlarını zorlayan bu arzu, benliğini bir yanardağ keskinliğiyle yakıp geçmekte gecikmedi.

Oysa en imkânsız hayallerin bile mümkün hâle gelebildiği bir şehirde yani Paris'teydi…

5.

"Yaşadıklarımdan o kadar çok şüpheye düştüm ki, buna bir yenisini eklemek çok da mühim değil" diyerek ertesi sabah erkenden Versailles Oteli'nin altıncı katındaki odasından seyrettiği yağmurlu Paris manzarasını elinin tersiyle bir kenara itip caddelere fırladı. Bildiği

Fransızcayı Paris'e gelir gelmez unuttuğundan korkuyor ve kimselere yol yordam soracak cesareti bulamıyordu bir türlü. Metroda üç beş kez farklı yöne gitmesi, bunu fark edince karşı perona geçip bu defa ters istikamette yolunu kaybetmesi, zihnindeki bulanıklığın üzerinde çok fazla tesirli olmuyordu. Yıllar önce, "Ben ki dikkati ilâhlaştırmıştım, daha büyülü bir kelime bilmiyorum"[25] demiş olsa bile toparlayamıyordu işte dikkatini. Çünkü metro, onu ilk defa kullanmaya çalışan birisi söz konusu ise korkunç hatta imkânsız bir şeydi.[26] 'Sortie' yazan okları takip ettikçe kendisini başka tarafa giden bir platformda buluyor, duvarlarda asılı haritalarda yer alan renkli hatları okumayı da asla beceremiyordu. Bütün bunları içinden çıkılmaz hâle getiren mânâsız kalabalık ise her şeyi bir Dostoyevski kompozisyonu gibi bozup dağıtıyordu. Şurası bir hakikatti ki, bu karmaşadan alnının akıyla çıkan yani metroyu kavrayan ve yolunu şaşırmayan adam yarı Avrupalılaşmış demekti.[27]

Luxembourg Parkı'ndaki görüntüsüne bürünmekte hiç de gecikmeyen elli iki yaşındaki yorgun yolcunun, metro trafiğinin mantığına yakın durabilmek istiyorsa biraz daha çalışması gerekecekti. Nihayet bir yolunu bulup yeryüzüne çıktığında ise karşısında mimari açıdan Süleymaniye, Şehzade yahut Yeni Cami ile bile kıyas kabul etmeyecek Notre Dame Katedrali duruyordu. Yağmur çoktan dinmişti, sarsak adımlarla içeri girip vitraylardan yansıyan ışıkları alabilecek bir yeri gözüne kestirerek kadife döşemeli tahta sıraya oturdu. Geldiği günden beri bu katedral ile onun komşusu Sainte-Chapelle'den bir türlü ayrılamıyor, sebebini tayin edemediği bir ısrarla günde bir defa olsun ikisinden birine uğruyordu.[28]

Oturduğu yerden kubbenin derinliğine bakıp nasılsa içeri girmiş birkaç güvercinin kanat seslerini dinlerken, bu ısrarın gerisinde yatan zembereğin farkına vardı. Paris'e geldiği günden itibaren üstünde ikinci bir deri misali taşıdığı geç kalmışlık ve mahrumiyet fikri, Notre Dame'da biraz önce gördüğü güvercinlere benzer bir şekilde kanatlanıp gidiyordu. Hayat, mukayeselere rağmen hayli yosunlu bir denize demir atmış gemi ısrarıyla zerre yerinden kımıldamasa bile, katedralin bünyesine sığınma duygusunu seviyordu. Bilhassa, mihrabı ve kubbeyi bütünüyle kuşatan büyük org, ruhundaki bambaşka bir yere temas ediyordu. "Org harikulade, koro ise Avrupa'nın sayılı kilise korolarından biri idi. Eski

katedral sanki muazzam bir deniz kabuğu olmuş, kendi unsurunun diliyle en yüksek perdeden konuşuyordu.” [29]

Katedral her zaman bir hayli kalabalıktı. “Kadın, erkek hıncahınç bir kalabalık, çoğu Paskalya tatilinin Paris’e çektiği İsveçliler, İngilizler, Hollandalı ve Almanlar, gene çoğunun elinde nota, kendilerini musikîye teslim etmişlerdi. Önünde biraz ötede oturan esmer bir İtalyan kızı daha ilk cümleden itibaren içine çekildi. Yüzü olduğu yerde vecdle dolan billur bir kâse oldu. Sağında, üç akşam evvel operada aynı locada Strauss’un *Elektra*’sını, bir orman yangınına benzeyen o acayip eseri beraberce seyrettiği bir Çinli talebe oturuyordu. Musikî onda da ameliyesini yapmış, yüzü ırkının maskesini silmiş, yerine âdeta hasta bir beyazlık geçirmişti. Biraz evvel tam önünde serçelerin neşesiyle cıvıldayan iki ihtiyar İngiliz kadını birdenbire küçük bir sükût ve dikkat işaretleri oldular (…) Evvelden tasarladığı gibi sol taraftaki büyük renkli cam gülünden gelen ışıkları alabileceği bir yere oturduğu için memnundu.”[30]

Org bir gülün yapraklarını andıran tılsımlı bir âhenkle ruhunun derinliklerinde dağılırken, zihni ister istemez birkaç sene evvel Emirgan’da Yahya Kemal’in de katıldığı bir yemekte Dede Efendi’nin Ferahfezâ Âyini’ni dinledikleri geceye gitti. *Huzur*’da uzun uzun tasvir ettiği o gece de buna benzer duygular tarafından kuşatılmıştı. Hatta bir ara Neşâtî’nin,[31]

Ettik o kadar ref’-i taayyün ki Neşâtî

Âyîne-i pür tâb-ı mücellâda nihânız

beytini hatırlamaktan kendini alamamıştı. Bir kez daha, insan zihninin mukayese yapmadan herhangi bir hareketin yahut fikrin peşinden koşamadığını hatırladı. Kıyaslamanın bir tarafında Beethoven, Wagner, Debussy, Liszt gibi katedralde önünde açılan bahçenin mimarları bulunuyordu. Diğer tarafında ise elinde neyiyle o gece Ferahfezâ’ya bambaşka bir ruh veren Emin Dede ve ona bu imkânı hazırlayan Zekâi Dede, İsmail Dede, Hafız Post, Itrî, Sadullah Ağa derinliğinde isimler vardı. Şark’la Garp, zihninde hiçbir zaman bu keskinlikle karşı karşıya gelmemiş ve böylesine derin bir mücadeleye girmemişti. Varlığının bir parçası katedralde iyice kıvrılıp büzülerek oturuyor, diğer tarafı ise

Emirgan'da harikulâde anlamlara sahip muazzam bir hiçliğin kıyısında geziniyordu.

"Bir Beethoven, bir Wagner, bir Debussy, bir Liszt, bir Borodin bu gördüğü ebediyet yıldızından ne kadar ayrı insanlardı. Onların çılgın hiddet ve kinleri, bütün hayatı önceden hazırlanmış bir sofra zanneden iştihaları ve bunları tek başına yüklenebilmek için imkânsız bir Atlas gayretiyle gerilmiş gururları, hiç olmazsa şahsiyetlerini değişik plânda göz önüne koyan bir yığın nazariyeleri, garabetleri, yumuşaklığı bile etrafındaki her şeye bir aslan pençesi edâsıyla geçen mizaçları vardı. Hâlbuki bu şöhretsiz dervişin hayatı üst üste kendi şahsını inkârdan ibaretti. Bu inkârlar, mutlak'a karşı beslenen bir aşkta ve hayatın umumi gürültüsü içinde bu çifte kaybolma kararı sadece Emin Dede'ye ait bir şey değildi. Bu kendi iradesiyle yahut medeniyetinin terbiyesiyle silinmiş çehreyi sonsuz itişlerle geriye doğru götürerek ondan bir Aziz Dede, bir Zekâi Dede, bir İsmail Dede, bir Hafız Post, bir Itrî, bir Sadullah Ağa, bir Basmacızâde, bir Kömürcü Hafız, bir Murat Ağa, hatta bir Abdülkadir Merâgî, hülâsa, bizim bir tarafımızı, belki en zengin his tarafımızı yapan insanların hepsini çıkarmak mümkündü. Onlar bir kile buğdayın içinde tek bir tane olarak yaşamayı seven insanlardı (...) İşte bu Şark'tı (…) hem şifasız hastalığımız, hem de tükenmez kudretimiz olan Şark!"[32]

Orgun katedralin kubbesine yükselen ve arkasından herkesi koronun peşinden sürükleyen yankısıyla yaşadığı zaman dilimine dönüverdi. "Notre-Dame'ın karşısında, biraz da, eski halife saraylarında Hıristiyan bilginleriyle günlerce süren din ve kelâm münakaşaları yapan eski Müslümanlara benzeyen bir hâli" vardı.[33] Biraz evvel orgun nağmelerini fırsat bilerek Emirgân gecesine doğru kanatlanan zihni, bu kez mimari üzerinden mukayeselere yürüyordu. İçinde bulunduğu katedrali Süleymaniye veya Sultanahmet'le kıyaslıyor ve mukayesesini haklı çıkartacak kusurlar bulmak istiyordu. Evet, ışık Süleymaniye ile nispet edilemeyecek ölçüde azdı ve bu loşluk katedralin sahip olduğu uhrevî atmosferi desteklemekle birlikte, insanın kaybolmasına yol açıyordu. Ayrıca, katedralin içi dışından daha kalabalıktı. Katedral, aristokratlardan yeni zenginlere miras kalan Paris apartmanlarında hayli sık görüldüğü tarzda, muazzam bir eşya yığınağı ile yüklüydü. Duvarların

ve sütunların üzeri, neredeyse herhangi bir boşluk bırakmadan ikonlarla doldurulmuştu. Minberdeki tezyinatın zenginliğinde de rahatsız edici bir taraf vardı ve bu kesafet mimari hacmin kaybolmasına yol açıyordu. Süleymaniye'deki mimari hacim ise olduğu gibi muhafaza edilmiş, Sinan'ın dehası, herhangi bir fazlalığın caminin estetiğini bozmasına izin vermemişti.[34] Hakikat şuydu ki, sadece bu bile iki dünyanın eşyaya tasarruf hususunda bambaşka ufuklarda gezindiklerini koyuyordu ortaya. Eşyaya tasarruf, Doğu ve Batı düşüncesinin asıl anahtarıydı.

Katedralden çıktığında bir an nerede bulunduğunu hatırlayamadı, gene bir an katedralin önünden akan ve akşam ışıklarıyla yıkanan nehri, Kandilli önlerindeki Boğaz'a benzetti. Katedralin yan tarafındaki köprüden Saint Michel'e geçerken Seine üzerine dökülen ışıklara gözlerini dikip bir sigara yaktı. Zihni ise hâlâ iki ayrı âlemi birbiriyle kıyaslamakla meşguldü. Orgun tiz çığlıklarını evcilleştirmek amacıyla insan sesine ihtiyaç vardı ve bu da koroyu getiriyordu beraberinde. Koro dâhil olmadan önce orgun katedralin kubbesinde çınlayan yankısı, geri gelip insana çarpıyor ve kendisiyle baş başa kalmasını güçleştiriyordu. Koro, bu tizliği yumuşatarak bir başka kâinata geçmek isteyenlere imkân tanıyordu. Hâlbuki ney, insana en az ihtiyaç hisseden enstrümandı, çünkü bütünüyle 'insan denen saz parçası'nın içinden konuşuyordu. Mevlânâ'nın hakkı vardı, neyin biricik sırrı hasretti.[35]

İşin daha da güzel tarafı şuydu ki, gecikmişlik duygusuyla yarışan göz nezlesi, nihayet bu gece bir parça bırakmıştı yakasını…

6.

Bugün şu mektupların hiç değilse küçük bir bölümünü yazarak omuzlarının hizasındaki yükü bir miktar azaltmalıydı. Bu kadar ihmal, onun derbeder mizacına bile fazla gelmişti. İlk günlerin telâşını, sokaklarda yaşadığı tuhaflıkları ve zihnî kapasitesini tamamen muhasara altına alan yabancılaşma hissini üzerinden atamamış olsa dahi, mesuliyetlerini idrak etmeliydi artık. Muhtemelen insanlar da ondan bir şeyler bekliyor, bunca yalvarma yakarmanın ardından gittiği Paris'i nasıl bulduğunu, daha iyisi bulup bulamadığını merak ediyor olmalıydılar. Masanın başına oturup otelin matbu kâğıtlarından birini önüne çekti.

Kâğıdın sağ üst köşesine, eski yazıyla, ‘Paris, 6 Nisan 1953’ tarihini attı, ‘Adalet’ dedi ve durdu.

Durmasının sebebi, birdenbire aklına takılan ve tedirgin psikolojisini alakadar eden acayip bir soruydu: Neden Paris’ten ilk mektubunu bütün dostlarının ‘Ada’ diye seslendiği Adalet’e (Cimcoz) yazmaya karar vermişti acaba? Hasan-Âli, Ahmet Kutsi, Mehmet Kaplan, hatta kardeşi Kenan dururken ‘Ada’ya seslenmeyi düşünmesi yahut arzu etmesi sahiden de garipti. Oturduğu küçük masanın başından kalkıp pencerenin yanına gitti, dalgın gözlerle Paris akşamına bakarken Adalet Cimcoz ile ilgili fotoğraflar zihninde geçit resmi yapmaya başladı. Buna rağmen, otel odasındaki yalnız yazar görüntüsünde ciddi bir eksiklik vardı. Bir sigaranın yardımıyla bu eksikliği de giderdi.

Nasıl tanıştıklarını hatırlamaya çalıştı, Mehmet Ali (Cimcoz) vasıtasıyla mı ‘Ada’yı tanımıştı yoksa ‘Ada’ vasıtasıyla mı Mehmet Ali’yi? Birdenbire Adalet’le ilgili ayrıntılar zihninin bir tarafından Paris akşamının incecik tülüne sarmalanmış şekilde gözbebeklerinin hizasına geliverdi. ‘Adalet’in annesinin Alman, dolayısıyla ‘Ada’nın da yarı Alman olduğunu, on yedi yaşında Almanya’ya gidip tahsilini orada tamamladığını hatırlamıştı.[36] Biraz önce, “Onlar nasıl başarmıştı” diyerek beynine raptiyelediği sorunun cevabı da buradaydı işte. ‘Ada’ zaten Batılıydı, dolayısıyla kendisini parçalamasına, iki dünya arasındaki bölünmüşlüğünü her gün yeniden sorgulamasına gerek yoktu. O bu dünyayı önünde hazır bulmuş ve bu yüzden de hiç şaşırıp bocalamamıştı. Davranış ve düşünceleri ile bunu sergilemekten de asla çekinmezdi. Şüphesiz onun da meseleleri mevcuttu fakat onlar başka şeylerdi.

Pencereden dışarı bakarken, Paris’ten ilk mektubu Adalet’e yazmasının arkasındaki psikolojik manivelayı bütün çıplaklığıyla görüvermişti. Muhtemelen Batı’yı bildiği, daha iyisi, Batılı olduğu için onu en iyi ‘Ada’nın anlayacağını, şaşkınlıkları ölçüsünde yaşadığı hayal kırıklıklarını da kavrayabileceğini düşünmüştü. İnsan zihnindeki o tuhaf mekanizma, diğer ahbapları arasından ‘Ada’nın bu niteliklerini bulup öne çıkartmıştı işte. Hakikaten de Adalet, hayaliyle beraber gönlü de geniş bir insandı ve evi herkese açıktı. Türkiye’nin ilk özel sanat galerisi olan Maya ile birlikte bir tür Getrude Stein rolü üstlenerek, devrin ressamlarını ve edebiyatçılarını kanatlarının altına almak amacıyla her

dönemde hususi bir gayret göstermişti. Esasen küçük bir cemaatti bu. Kimi zaman ihmal edildiğini, haksızlığa uğradığını düşünse de, kendisi de o cemaatin ayrılmaz bir parçasıydı…

Pencereye yansıyan görüntüsüne bu defa hayli *cismanî* birkaç manzara parçası dâhil oldu. O birkaç manzara parçasıyla el ele, cevap bekleyen bir sual de akşamın ışıklarının arasından süzülüverdi. 'Ada' ile aralarında platonik mahiyette hissî bir münasebet yahut münasebet ihtimali söz konusu olmuş muydu acaba? Ömrü boyunca bir kadın sıcaklığına ve şefkatine ihtiyaç duyduğunu hiçbir vakit gizlememişti ve bunu en iyi bilenlerden birisi de Adalet'ti tabiî ki. 'Ada'nın dostluğu bu boşluğu bir parça dolduruyordu ama işte bir parça! Şurası da vardı ki, 'Ada,' kalabalığın içerisinde erkekler yerine kadınlarla ilgileniyor, etrafındaki ilk dairede hep onların yer almasını istiyordu. Belki de bu yüzden devrin en güzel kadınları Sezer Sezin, Günseli Başar, Nevin Akkaya ve Vâlâ Ebüzziya etrafından eksik olmuyordu. Öyle ki, Vâlâ ile kimsenin bilmediği bir sebeple küsmeleri ve bir daha birbirlerinin yüzüne bakmamaları İstanbul'un dedikoduya meraklı çevrelerini günlerce meşgul etmiş, Degüstasyon'da, Bomonti'de, Çiçek Pasajı'nda, hatta Edebiyat Fakültesi'nin ve Güzel Sanatlar'ın koridorlarında, biraz da istihza ile bu mesele konuşulmuştu. Şu da vardı ki, 'Ada' zaten bir dedikodu yazarıydı ve kullandığı müstear isim de 'Fitne Fücur'dan başka bir şey değildi.[37]

Bütün bunları düşünürken kül tablası izmaritle dolmuş, küçük otel odasında da İstinye yahut Kandilli üzerinde görmeye alışık olduğu türden bir tül tabakası meydana gelmişti. Tül tabakasını hafifçe aralamak gayesiyle küçük bir el hareketi boşluğa şekiller çizdi ve bu şekiller dağılabilir kaygısıyla pakete uzanıp bir sigara daha yaktı. Pencerenin önünden ayrılıp tekrar masanın başına otururken, hayatının mühim bir tarafı üzerinde yaptığı zihnî ameliyenin memnuniyet verici olduğunu düşündü. Artık 'Ada'ya seslenebilirdi:

"Paris'teyim, anladın mı kardeşim, Paris'te. Ve pusulasız direksiz bir gemi gibi dolaşıyorum. Bu şehirde göze ilk çarpması icap eden şeylerin hepsini bitirdim. Şimdi iki şey kaldı; birincisi paranın verebileceği lezzetler ki onları hiçbir zaman tanıyamayacağız, bir de şehrin kendisi ve alışmak. Orada kendime ait saatlere, benim olan bir zamana sahip olmak

(…) Orly'den Invalides'e kadar yol feci bir şey. Gümrük muamelesi, bavullarımın huysuzluğu, tembelliğim, ellerimdeki paketler ve bilhassa göz nezlem yüzünden tahammül edilmez bir şeydi. Filmi yapılabilirdi. Bildiğim Fransızcayı bile unutmuştum. Bu kadar dolu, her tarafı dolu ve içinden küçülmüş adam tasavvur edemezsin."[38]

İkinci mektubu ise iki gün geçince Sabahattin'e (Eyüboğlu) yazacaktı. Sabahattin'i seçerken de benzer endişeler geçmişti aslında zihninden. Onu en iyi anlayabileceklerden birisi 'Ada' ise şayet, diğeri hiç şüphe yok ki Sabahattin'di. Trabzon Akçaabat doğumlu olan Sabahattin, Atatürk'ün talimatıyla genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışında eğitime gönderdiği ilk talebelerden birisiydi. 1928 yılında Trabzon Lisesi'ni bitirdikten sonra hususi şekilde seçilmiş bir grup talebeyle birlikte Fransa'da almıştı soluğu. Dijon, Lyon derken Paris Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamış. bir başka ifadeyle, genç yaştan itibaren Fransa havasını teneffüs etme imkânı bulmuştu. Bu bakımdan, dört yıl kaldığı Fransa'yı da, Fransız kültürünü de, Paris'i de gayet iyi biliyordu Sabahattin.

Sadece bundan ibaret de değildi. Sabahattin öğrenci sıfatıyla geldiği Paris'te güzel bir Fransız kızına âşık olmuş, hatta evlenmeye karar vermişti. Ancak babası karşı çıkınca, bütün Avrupalar görmüşlüğüne rağmen boyun eğerek bu sevdadan vazgeçmişti. Bir parça yakınlık hissettiği hemen herkese, "Beni Paris'e gönderin" diye yalvardığı 1948 yılında ise bir defa daha Paris'teydi Sabahattin. Prof. Alfred Rufer ve kızı piyanist Magdi Rufer ile de işte bu ikinci Paris seyahatinde tanışacaktı. Magdi güzel kadındı ve Paris'te muhtelif atölyelerde çalışan Türk ressamları arasında da bir hayli şöhret sahibiydi. Bu açıdan Trabzonlu delikanlının Magdi'ye âşık olmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan, İsviçre doğumlu bu genç kadının Sabahattin'le beraber İstanbul'a dönmesi ve kalan ömrünü bu şehirde piyanistlik yaparak geçirmesiydi.[39]

Magdi'nin İsviçre ve Fransız terbiyesinden belirgin izler taşıyan zarafetini her görüşte ayrıca beğendiğini hatırladı birden, arkasından da Magdi ile ilgili dedikodular zinciri üşüşüverdi zihnine. Neden söylemeyelim ki, 'Ada' tarzında olmasa bile, o da bir hayli meraklıydı dedikoduya.[40] Ancak asıl merakı, kimi zaman üzerine üzerine gelen bu

şehirde kaygılarına kılavuzluk edecek, yürüdüğü yolu aydınlatabilecek insanları çemberin içinde tutma gayretinden ibaretti. Adalet ve Sabahattin, bu bakımdan doğru isimlerdi ve bilhassa seçilmişlerdi.

Sabahattin'e yazdığı 9 Nisan tarihli mektubuna, "Nihayet bu olmayacak iş oldu ve ben Paris'teyim. Ne kadar kolaymış. Paris'e gelmek kolay fakat orada kendini tabiî bulmak güç" diye başlayacak ve şöyle sürdürecekti serzenişlerini:

"Bugün onuncu gün, henüz şehre alışamadım. Fransızcam, midye kabuğu gibi, kâh açılıyor, kâh kapanıyor, âdeta isterik bir Fransızca. Şehri henüz tanımıyorum. Bende yerleşmedi. Daha ziyade bir panayırda gibiyim. Oturduğum Montparnasse, gezdiğim Saint-German, Luxembourg, Saint-Michel tarafları da bu hissi pek yadırgatmıyorlar. Her taraf birbirine benziyor, alabildiğine kahve tentesi, otomobil sesi, gürültü, muaşaka, güzel kadın, caddelere akmış kitap ve resim…"[41]

Mektubun diğer bölümlerinde ise tesadüflerden söz ederek birtakım günlük haberler verdikten sonra bir yolunu bulup lafı Magdi'ye getirecekti:

"Magdi'nin babası Paris'e gelmemiş. Geleceği de belli değil. Avni, bilinmez diyor, bir gün çıkar gelir. Görsem çok memnun olacağım. Şehir bu son günlerde beni o kadar sıktı ki, az kılsın, cenuba bir yere gidecektim. Meselenin büyük bir tarafı yağmurun âdeta bir duvar gibi aramıza girmesi. Mübareği zaten sevmem..."[42]

7.

Varsın bahçelerde rüzgâr gezinsin

Yağmur ince ince toprağa sinsin

Bir başka âlemden gelmiş gibisin

Dalgın gözlerinle pencerelerde

Yağmuru "zaten sevmediğini" söyledikten hemen sonra aklına yıllar önce yazdığı bu şiirin gelmesi, yağmura hiçbir vakit kayıtsız kalamadığının en güzel göstergesiydi. Bir bakıma, durup dururken kendisini tekzip etmişti ve bundan da pek şikâyetçi sayılmazdı aslında. Bir İstanbullunun yağmurlu bir Boğaz sabahında veya akşamında yüreğinden bir şeylerin harekete geçtiğini fark etmemesi mümkün müydü

sahiden de? Hele, aklı ile duyguları arasında mütemadiyen med-cezir iklimleri yaşayan, kumara ve kadına giderken de hep aynı kömür karası kedinin başını okşayan bir şair, yağmura nasıl kayıtsız kalabilirdi ki? Siirt'ten Kerkük'e, Antalya'dan İstanbul'a yağmurun hayatında hep önemli bir yeri olmuş, ruhunun humma ateşleriyle kıvranan derin vadilerini sadece yağmurlarda serinletebilmişti. Yaşadıklarına haksızlık etme hususundaki cömertliği dillere destandı ama durup dururken yağmura da haksızlık edebileceğini aklının kıyısından bile geçirmemişti. Bunun bir tarafında Paris telâşı varsa, diğer tarafında da hiç şüphesiz hayat yollarında gösterdiği devamsızlığın izleri mevcuttu.

Masadan kalkıp küçük otel odasının penceresine doğru yürüdü. Geceleyin bambaşka bir niteliğe bürünen Paris'in ışıltılı cadde ve sokaklarına bakarken, "Hiçbir zaman makulün insanı olamadım" diye geçirdi zihninden. Şurası muhakkaktı ki, makulün yanına yaklaşamamak bir yana, makulü aramak çabasıyla herhangi gayretin içine de girmemişti. Hem makul neydi ki? Bilhassa, bir medeniyet krizinin ortasında yalpalayan cemiyetlerde makulden söz etmek kabil miydi? Makul, en azından birkaç değer etrafında buluşup hemfikir olma kabiliyeti gösteren coğrafyalarda entelektüellerinin mesaisi durumuna gelebilirdi. Hâlbuki, kendisi hayata gözlerini açtığında makul fikri memleket hudutlarını çoktan terk etmişti. Zaten sakınmak sevk-i tabiîsiyle doğmuş insanlardan değildi ve bu yüzden hayatının her hadisesi onu yolun ortasında açık bir hedef olarak bulurdu. Yeniden makul fikrine ulaşma gayreti söz konusu ise şayet, besbelli ki, birkaç sıradağ silsilesini aşmak, birkaç yanardağa birden yanaşmak gerekecekti.[43]

Neslinin diğer mensuplarıyla birlikte, zihin ve yüreklerini tamamen teslim ettikleri bir tereddüdün arasından geliyordu. Peyami (Safa) bu tereddüdün romanını yazmaya teşebbüs etmiş, Necip (Fazıl) şiirini yapmaya çalışmış ve ne yazık ki, her ikisi de başarısızlıklarını kucaklayıp yarı yolda kalmıştı. Edebî anlamda olmasa bile zihnî anlamda kabiliyetlerini birleştirseler, belki daha iyi bir şey çıkabilirdi ortaya. O ise bu tereddüdün muhtelif merhalelerini *Huzur*'da dile getirmek maksadıyla çırpınmış, maalesef tıpkı diğer yazdıkları gibi bu da kimse tarafından ciddiye alınmamıştı.

Tereddüdü geniş bir uçurumun kıyısında tanıyan bu nesil, sahip olduğu imkânlarla bu yaralayıcı duyguyu yaratıcı bir hamleye dönüştürmek yerine, boşluğa bağırmakla yetinmişti. Nietzche'den çok önce Tanrı'nın öldüğünü yeryüzüne onlar haykırmıştı, fakat nedense çığlıkları duyulmamıştı. Hayır, bu Tanrı'nın Kur'an'da veya Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan yahut Mecûsiler tarafından farklı bir gayretle var edilen Tanrı fikri ile doğrudan bir bağlantısı bulunmuyordu. Ruhlarına bir ısırgan ısrarıyla yerleşen tereddüdü, Nerval'in kendini astığı sokak fenerine özenerek mütemadiyen önlerinde gezdiren Tanrı tasavvurundan söz ediyordu. Tanrı tasavvurunu elleriyle toprağa verdikten sonra, arkada kalan boşluğa büyük bir dalgınlıkla dönüp bakmalarında şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan, bu boşluğu nasıl doldurabileceklerini düşünme zahmetine daha önce asla katlanmamalarıydı.

Şurası muhakkaktı ki, Tanrı fikri ile doğanlar açısından Tanrı'yı öldürmek kolaydı, "müfrit garpçı" kesildiği dönemlerde bu konuda herhangi bir zorluk çektiğini hatırlamıyordu. Ancak, bunun 'garpçı'lığa sahip çıkıp çıkmamakla açıklanabilecek netameli bir zemine ihtiyaç duyduğunu da zannetmiyordu artık. Zira, kısık sesle de olsa "Tanrı öldü" diye ilk bağıranlar, Allah ile münasebetlerini yeniden tesis amacıyla büyük bir gayret gösteren Tanzimat nesliydi. Asıl zorluk, Tanrı fikrinin yerine farklı bir şey koyma ihtiyacı ortaya çıkınca başlamıştı. Hakikat şuydu ki, geride kalan muazzam boşluk, kendileriyle olan münasebetlerini günden güne örseliyordu. Yahya Kemal, "Yarabbi var mısın yok musun indimde hepsi bir / Lâkin adınla ülfetimiz hayli eskidir" diyerek sıyrılmıştı işin içinden. Makulün insanı Yahya Kemal'den başkası değildi belki de. Kıpırtısız bir deniz gibi her hadiseyi ve her insanı alıp tombul parmaklarıyla şekillendirerek tanınmayacak bir hâle getirebilmesinin arkasında da bu özelliği yatıyordu…

Batı, Rönesans'tan itibaren, belki daha da önceden makulü hep insanda aramıştı, Şark ise insanın da bir parçasını teşkil ettiği tabiatın asıl adres olduğu kanaatindeydi. Batı düşüncesi, en azından asrın başlarında makulü bulmuş ve fakat insanı kaybetmişti. Muhakkak ki, iki dünya savaşı, kaybedilen insanı değişik bir hüviyetle yeniden tanzim çabasının dışında bir anlam taşımıyordu. Üstelik, Paris'te karşısına çıkan muntazam karmaşa, Batı düşüncesinin arayışını hâlâ sürdürdüğünü gösteriyordu.

Dostoyevski'nin yüz yıl önce Raskolnikov'la yüzlerine tuttuğu nihilist aynaya bakmayı ancak akıl etmişlerdi belki de. Aynanın bir hayli zedelenmiş görüntüsü, aslında muazzam bir tereddüt halkasının Batı düşüncesini de bir yerde kıstırdığını koyuyordu ortaya…

Şark ise oturup beklemenin yeriydi ve orada yaşayanlar hâlâ biraz sabırla her şeyin ayaklarına geleceğini umabilirdi.[44] Batı bize geniş bir sofra hazırlayacak, biz de herhangi bir zahmete girmeden bu sofradan payımıza düşeni alacaktık, öyle ya. Şark tefekkürü, bu rahatlığın hem insanı hem de tabiatı kaybetmesine yol açtığının idrakine bir türlü varamıyor, kimi zaman fark etse de çok fazla üzerinde durmuyordu. Yahya Kemal'in makulü bulması bu açıdan hiç de tesadüfî bir merhale gibi görünmüyordu. Üstat, o kıpırtısız denizin kıyısına kimliği meçhul bir el tarafından raptiyelenmiş Eyüp oyuncakları misali durmayı, yani hem insana, hem de tabiata en uzak mesafede yer almayı, rahatından vazgeçmemek için bilhassa benimsemişti. Ayağının altından bütün zemin çekilirken bile hiç istifini bozmaması ve elindeki küçük oyuncakların üzerine kapanması, yoksa nasıl izah edilebilirdi ki?

Yahya Kemal'in gölgesi üzerinde daha az yer işgal etse, farklı bir Ahmet Hamdi yaparak eksiğini gediğini giderebilir miydi acaba? Bu suale gönül rahatlığıyla evet veya hayır diye cevap vermesi mümkün değildi. Şiiri Yahya Kemal'den öğrendiği hâlde, bambaşka bir cephesinin bulunduğunu ve Yahya Kemal'in en büyük eksiğinin o tarafı ihmalden kaynaklandığını gayet iyi biliyordu. O taraf insandı ve Yahya Kemal maziye bakarken insanı kaybetmişti. Kendisi ise insanı önemsemekle beraber, onu yağmurlu bir camın gerisinden görmenin önem taşıdığına inanmıştı hep. "Şiir, bütün bir hayat, kuru bir yaprak yığını gibi yakıldığı zaman seyredilen parıltıya benzerdi. Okuduğu ve beğendiği şairler, başta Poe ve Baudelaire olmak üzere hepsi 'asla'nın prensi sınıfına dâhildi. Onların beşikleri hep 'olamaz' burçlarında sallanmış, ömürleri 'imkânsız'ın ülkesinde geçmişti. Hayatımızı geriye dönemeyecek bir uca taşımazsak, şiirin peteğini nasıl doldururduk?"[45]

Oysa, Yahya Kemal'de böyle bir meziyet yoktu, 'imkânsız'ı neredeyse hiç tanımamıştı; tanısa dahi yüz vermez, nazarlarını asla öyle bir iklime sürüklemezdi. Kaldı ki, 'imkânsız'ın fikri bile Yahya Kemal'i hemen tedirgin eder, bir an evvel o fikirden kurtulmaya çabalardı. İçinden

geçtiği devrin şartlarıyla belki de bu yüzden hiçbir dönemde ilgilenmemişti. “Şiir benimle birlikte bitti” sözlerinin gerisindeki zalimliği, üstadın dudaklarından dökülür dökülmez neden fark edememişti acaba?

Paris’te küçük bir otel odasında, sigara izmaritleriyle dolu bir masada pencereden dışarı bakarak bunları düşünmek yormuştu zihnini. Birkaç kadeh rakı olsa, bu konu üzerinde biraz daha çalışabilirdi aslında. Sarsak adımlarla yatağa giderken, Sabahattin’den veya Adalet’ten Paris’e gelecek ilk kişiyle kendisine rakı göndermelerini istemeye karar verdi. Şiiri ise zihninde tamamladı:

Uyu gözlerinde renksiz bir perde

Bir parça uzaklaş kederlerinden

Bir ruh gülümsüyor gibi derinde

Mehtabın ördüğü saatler nerde

Göz nezlesi nihayet dinmişti lâkin Paris yağmuru otelin çinko çatısında ve pencerenin pervazlarında bildiği türküyü söylemeye devam ediyordu…

8.

Ertesi gün Saint-Germain’de gezinirken, ‘uzviyetiyle mütareke hâlinde olduğu’ davranışlarının rahatlığından anlaşılan genç bir kız eline bir broşür tutuşturdu. Broşürde, Paris’in ilk kahvesi Procope’un yeniden açıldığı haber veriliyor ve başta Diderot bütün Ansiklopedistler’in şereflendirdiği masalarda, onların da kahve içip yemek yiyebileceği müjdeleniyordu.[46] Eh böyle bir imkân herkese nasip olmazdı, insan ömrünün hangi merhalesinde bulunursa bulunsun, hem ansiklopedilerden hem de Ansiklopedistler’den bir şeyler öğrenebilirdi…

O akşam yemeğinde Procope’da onlara Voltaire’in masası düşmüş, sanki masada hakikaten Voltaire varmışçasına hayli ihtiyatlı bir üslûpla yemeklerini yiyip kahvelerini içmişlerdi. Diğer masalara da aynı saygı ve tören havası hâkimdi, ancak hiç kimse bunu garipsemiyordu. Maziye değil, düşünceye saygıydı bu ve Batı’yı Batı yapan en önemli taraflardan biriydi. “Bu eski kahvenin veya uzun zaman kapalı kaldığına göre, hiç olmazsa adının ayakta durmasında, tıpkı iki asır evvel olduğu gibi,

birtakım insanların oraya gene kahve olarak gidebilmesinde hayatı zenginleştiren ve insanı destekleyen bir şey vardı.” Bizde olsaydı, evvela kahvelikten çıkartılır, berber, muhallebici dükkânı veya bugünlerdeki temayüle uygun olarak banka şubesi yapılırdı. Daha sonra da bir çaresi bulunur, belki de Voltaire’in ve arkadaşlarının hatırasına saygı göstermek gayesiyle elbirliğiyle yıkılırdı.[47]

Bir medeniyetten diğerine geçmeye çalışırken yaşanan zihniyet ve iç insan buhranı, bütün canlılığıyla asıl böyle şeylerde gösteriyordu mevcudiyetini. Yaptığımız işlerle birlikte, o işlerin dayandığı, hız aldığı prensiplerden de şüpheleniyor, bu şüphenin arkasından meselenin esasıyla ilgilenecek yerde, şaka denilebilecek kadar hafif şeylerin peşine düşüyor yahut bu mühim ve hayatî meselelerin mahiyetini değiştirip şaka vaziyetine getiriyorduk. Sanki İkinci Mahmut’tan itibaren hayatımız acıklı bir şakanın etrafında toplanmıştı ve bu acıklı şaka atmosferinin en küçük bir tebessüme yol açtığını gören olmasa da, ısrarla çevresinde dolaşıyorduk. Umumi mânâsında halk, entelektüellerin hayatı yeniden tanzim etmesini bekliyor, bu geciktikçe de kendi bünyesinde bulduğu hastalıklı değer artıklarına büyük bir ihtirasla sarılıyordu. Hayatın şeklini yaratamadığı devirlerde, hurafenin ve dedikodunun devreye girmesinde yadırganacak bir taraf yoktu. Bu hurafe ve dedikodular hayatı idare etmeye başlayınca, o tarafta da büyük bir kopukluk mevcudiyetini göstermekte gecikmiyordu. İhtiyaç ve zaruret, en samimi dilekleri veya istekleri bile istismarın zedeleyici kıyısına çarpma yolunda hiçbir fırsatı kaçırmıyor, bu da hayatı içinden çıkılmaz acayip bir bilmece hüviyetine büründürüyordu.

Tanzimat’tan beri hayatımıza hâkim olan kâinata birbirine tamamen kapalı iki ayrı pencereden bakma kolaylığı, cemiyeti zihniyet itibariyle ikiye ayırmış, nihayet bu ikilik derinleşerek ve değişerek her ferdin ruhuna yerleşmişti. Şurası bir hakikatti ki, Tanzimat işe plansız ve programsız başlamış, plan ve programdan söz edenleri de çok fazla önemsememişti. Sınırları ve ufku iyi tespit edilmiş müşahhas bir hedef yokluğu, bilgi eksikliği ile birleşince, her şey daha da tuhaflaşmıştı. Bu tuhaflık, çok geçmeden, el yordamıyla yürüyen yeni entelektüel nesli de sarıp sarmalamıştı.. Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi isimlerin etrafında toplanan bu nesil, bütün iyi niyetine rağmen ilerleyeceği yolun

niteliğinden habersizdi. İşin tabiatı icabı, meselenin esasını bilmesi de imkân hariciydi. Hayatın, hakikatini ihmal ve inkâr edenleri cezalandırmaya hedefleyen sağlam bir gerekçesi vardı ve mazeretlere göz yumduğu da görülmemişti bugüne dek.…

Buna çok benzeyen bir panik havası Saray'da da mevcuttu. Hastalıkların teşhisinde güçlük çekilmese bile, tedavi konusunda kimsenin zihninde berraklık göze çarpmıyordu. Başta padişah, hemen herkes, değişme zarureti hususunda hemfikirdi ama bu değişimin mahiyeti ve mesuliyeti hakkında ortak bir kanaat bulunmuyordu. Bu itibarla, umumi hayatımızda temel değişiklik zarureti fikrini kolaylaştıracak şartlardan söz etmek zordu. Bizi değiştirecek şeylere ne karşı durabiliyor, ne de tam olarak benimseyebiliyorduk. Yıkmak konusunda esirgemediğimiz dirayet ve sebatı, başka hiçbir hususta gösterdiğimiz söylenemezdi. Yerine ne koyacağını düşünmeden o kadar çok şeyden vazgeçmek, eski bir Şark hastalığıydı. Bir tarafıyla bütün bir hayatı teslim alıyor, yürünebilecek farklı bir yol hazırlamayı unutunca da elinde kalanlarla ne yapacağını bir türlü bilemiyordu. [48]

Procope'dan kalkıp Seine kıyısına inerek yürümeye başladı. Zihni ise biraz önce yeniden başlattığı o hiç bitmeyen kavgalardan birisine daha kaptırmıştı kendisini. Galibi olmayan bir kavgaydı bu ve neredeyse iki asırdır mevcudiyetimizin her tarafını işgal ediyordu. Asıl tuhafı şuydu ki, Batı ile temas imkânları en fazla olanlar, eskiden kalanların yıkılması için çırpınıp duruyordu. Varlıklarını eskinin devamı ya da mirasçısı olarak görenlerin de onlardan aşağı kaldığı söylenemezdi. İstanbul'un bir tarafını, hayatımızı zenginleştirme imkânı bulunan her türlü ayrıntıyı küçümseyenler; kalan tarafını da o ayrıntıları önemsediklerini söyledikleri hâlde zerre kıymetini bilmeyenler elbirliğiyle tahrip ediyordu. Oysa, şimdi önünden geçtiği şu bina, belki de en az iki yüz yıllıktı, şu köprü muhtemelen üç yüz yaşındaydı, ancak bunların 'eski' olması kimseyi rahatsız etmiyordu. 1789'da yaşanan büyük kargaşaya, "Cumhuriyet'in bilim adamlarına ve sanatçılara ihtiyacı yoktur" çığlıklarına rağmen devam fikri kaybedilmemişi. Hatta iki dünya savaşı, bu devam fikrini güçlendirmiş, tahrip edilen şehirler tekrar inşa edilirken, eski nitelikleri esas alınmıştı. Bizde ise bulunduğu köşede mevcut hayatını rahatça yaşaması lâzım gelen ayrıntılar, çoktandır bir

rahatsızlık unsuruna dönüşmüştü.[49] Karşıdaki türbe, arkasındaki ahşap köşk, şuradaki yaşlı çınar, öbür taraftaki kûfî alınlık, muslukları çalınmış şu mermer çeşme ile arka sokaktaki taşları yan yatmış mezarlık bile bu rahatsızlıktan payına düşeni almakta gecikmiyordu.

Nehrin kıyısında durup bir sigara yaktı ve bir müddet nehre dökülen ışıklara dikti gözlerini. Gündüz bulanık bir çamur deryası hâlinde kıvrılarak akan nehir, gecenin ışıklarıyla birlikte değişik bir mânâ kazanıyordu. Zihni ise 'devam fikri'nin nerede ve ne vakit koptuğu ile meşguldü hâlâ. Çünkü memleketteki tahribat, 'devam fikri'nden kopmuş olmanın trajik tezahürlerinin dışında bir şeyle açıklanamazdı. Hâlbuki eskiden bir devam zinciri vardı, hayat kendi içerisinde değişerek devam ediyordu. Zembilli Ali Efendi'den Aziz Mahmud Hüdaî'ye, Aziz Mahmud Hüdaî'den Hacı Bayram Veli'ye, ondan Yunus Emre'ye, Yunus'tan Mevlânâ'ya uzanan bir zincirin halkalarına benzeyen bu insanların hepsi aynı ocağın olmasa bile, birbirine bir hayli benzeyen ocakların ateşiyle yanıp kavruluyordu.

Daha da önemlisi, hiçbirinin aklına ne nesillerinden ne de evvelkilerden şüphe etmek geliyordu. Hayatı, düşünceyi ve bu ikisini idare eden değerleri kutsal bir emanet edâsıyla kabul ediyor, aralarındaki nesil farklarını tabiî buluyorlardı. Bir başka ifadeyle, onlar parçalanmış bir zamanı yaşamıyordu ve hâl ile mâzi zihinlerinde birbirlerine bağlıydı. Birbirlerini asırlar boyunca tamamladıkları için, geleceği de kendi düşünce ve hayatlarının muayyen olmayana düşen bir aksi gibi tasavvur ediyorlardı.[50]

Birden Yahya Kemal'in de aralarında bulunduğu kalabalık bir grupla Karacaahmet'te bir dergâhta Kul Hasan Dede'nin bir deyişini dinledikleri geceyi hafızasının bir tarafından çekip çıkardı. On sekizinci asırda yaşayan Kul Hasan Dede'nin, on beşinci asırda yaşamış olan Eşrefoğlu Rumî ile sanki aynı şehirde ve aynı tekkede imişler gibi kavga edebilmesi çekmişti dikkatini ilkin. Hasan Dede, aradaki mesafeleri bir perde gibi kaldırıp bütün heyecanıyla,

Eşrefoğlu al haberi

Bahçe biziz gül bizdedir

Biz de Mevlâ'nın kuluyuz

Yetmiş iki dil bizdedir

diye ondan üç yüz yıl önce yaşamış bir insana sesleniyordu ve işin garibi, sesinin duyulacağından da asla şüphe etmiyordu. Yanlış söylemişti, bu aslında bir kavga değildi, tam tersine, hakikat arayışındaki ortak noktaları birbirine benzer bir prizmadan geçirerek dile getirme çabasıydı. Yoksa neden,

Kimi sofu kimi hacı

Cümlemiz Hakk'a duacı

Resûl-i Ekrem'in tacı

Aba hırka şal bizdedir

mısralarıyla devam zincirine bir halka daha eklesindi ki? Hele finaldeki,

Kuldur Hasan Dedem kuldur

Mânâyı söyleyen dildir

Elif Hakk'a doğru yoldur

Cim sorarsan dal bizdedir

sözleri Yahya Kemal'in ağır cüssesini bile yerinden oynatmıştı. Oturduğu sedirden düşmesini engellemek için nasıl çabaladığını hatırlayarak güldü.

Belki de Paris'e geldi geleli ilk kez kendi kendine gülüyordu. Şu an Bebek'ten Arnavutköyü'ne doğru yürümek ve Kandilli'den Kanlıca'ya uzanan geniş sahilin ışıklarının Boğaz'daki yansımalarını görebilmek uğruna, ömrünün kalan yıllarından birkaçını seve seve verebilirdi…

9.

Yatmadan önce iki Nembutal birden almasına rağmen berbat bir gece geçirmişti. Şafak sökerken gözlerini açıp küçük masanın üstündeki not defterini önüne çektiğinde Yahya Kemal'in,

Çok zaman dinledim Nevâ-kâr'ı

Bir terennüm ki hem geniş hem şûh

Dağılırken Nevâ'nın esrârı

Başlıyor şark ufuklarında vuzûh[51]

mısralarının gece boyu zihninde dönüp durduğunu hatırladı. Üstadın pek çok özelliği uykusunu kaçırabilirdi, fakat bir şiirinin, hele *Itrî*'nin böyle bir şeye yol açabileceği aklının ucuna bile gelmezdi. Sanki ürkek bir el zihninin sisli perdelerini açmış, o perdelerin arasından da Yahya Kemal'in hülyasını gözbebeklerinin gerisinde gizleyen heybetli cüssesi görünmüştü. Bu cüssenin maddî ve manevî ağırlığından hayatının hiçbir devresinde kurtulamadığını bir defa daha bütün sarahatiyle idrak etmekte gecikmedi.

Tuhaf olan başka bir şey de şuydu: Paris'te yani ilkin Yahya Kemal'den dinlediği ve onun çabalarıyla zihinde şekillendirdiği bu kentte, ona tek bir satır yazmak gelmiyordu içinden. O kadar ki, arkadaşlarına gönderdiği mektupların hiçbirinde ne Yahya Kemal'den söz etmiş, ne de son yıllarda bozulan sağlığına dair bir sual sormuştu. Şüphesiz bunda Yahya Kemal'in sanki onun İstanbul'dan ayrılmasını bekliyormuş edâsına bürünüp Sabahattinleri (Eyüboğlu) ziyarete koşmasının da mühim bir tesiri vardı. Ne yalan söylemeli, bu duruma bir hayli içerlemişti. Kaldı ki, onun da artık Yahya Kemal'i görmek amacıyla can attığı söylenemezdi, ancak üstadın gizleme gereğini bile hissetmediği nezaketsizlik canını yakmıştı. Vaziyet böyleyken, iki Nembutal'i umursamayıp Yahya Kemal'in mısralarıyla uyanması enteresandı. Zarurî kesintiler haricinde birbirlerinden neredeyse hiç ayrılmadıkları eski günler düşünüldüğünde, yedi seneden beri o kadar zevk aldığı meclislerinden, hatta içki âlemlerinden sıkılıp uzak durması, mütemadiyen merkezinde bulunduğu o halkanın bilhassa dışında kalması tabiî ki enteresandı. Zincir kopmuştu ve bunun mesuliyeti galiba ona ait değildi.[52]

Nedense zihni üniversitede Yahya Kemal'in dersine koşar adımlarla gittiği ilk gün yerine, *Huzur*'da anlattığı o derin aşkı yaşadığı zaman dilimine kaydı. Her şeyi, romanda 'Nuran' ismini verdiği kadının penceresinden gördüğü, etrafındaki her şeye onun varlığının bir tarafından bakarak anlam kattığı, en mânâsız teferruatta bile büyük bir hakikat aradığı ve bulmakta hiçbir güçlük çekmediği o mesut günlerde insanları da farklı bir gözle değerlendiriyordu. Başka şartlar altında önem vermek şöyle dursun tamamıyla kayıtsız kalacağı, hatta tanışmak dahi istemeyeceği insanlara, sadece bu 'romanesk'in bir parçası hâline

dönüştüklerinde tahammül edebiliyordu. Çünkü o insanlar da tıpkı onun gibi seviyordu, tıpkı onun gibi yakıcı bir hasret duyuyordu; öyle ki, onların hepsinin sevdiği kadını sevmeye hazır olduğunu tasavvur hiç de imkânsız değildi.

Şu da vardı ki, bu aşk bütün İstanbul'u, onun hayatından başlayarak bir çeşit altına ve gölgeye boğmuştu. Her şey sevdiği kadına yakınlığına veya uzaklığına göre, yeni bir değerler silsilesi arasından tekrar tarif ediliyor; güzel, tatlı, asil veya 'nostalgique' oluyor, fakirleşiyor yahut zenginleşiyordu. Bu masal varlığını, bilhassa hayatlarını tanımadığı insanlara karşı kıskanç ve alâkalı yaparken hiç de çekingen davranmıyordu. Fakat bu masal tek başına dalgalanmıyordu. Bunun hemen hizasında, belki de onun şiirinin havası içinde Yahya Kemal'in yarattığı atmosferi andıran ikinci bir masal daha vardı. Yahya Kemal, bu 'romanesk'in havasını çok geniş bir muhitte hazırlamıştı. Şiirinin müstakbel iklimini, başkalarından kendisine doğru teneffüs ediyordu. 'Canan' kelimesi etrafa yayılmış ve bir bakıma iki ayrı masal birleşmişti.[53]

Bir şairin sevdiği kadını, bir diğer şairin şiirleri vasıtasıyla tahayyülün yeni bir merhalesine taşımasında garip bir taraf mevcuttu. Bunu o vakit değil de, bir Paris sabahında düşünüyor olması daha da garipti. Hayatını bir çırpıda kucaklayabilme hevesiyle pencereden görülen Paris göklerine baktı ve karşısına çıkan manzaradan rahatsızlık duyan insanları birdenbire saran bir bezginlikle, "Ömrüm belki kendi hatam yüzünden bir çölde geçti" diye mırıldandı. [54] Buna benzer sözler onun neslinin bir boşluğu bir diğer boşlukla kapatmaya çalışma çabasının bir tezahürüydü aslında. Niyetlenip yapamadıkları, tasavvur edip yaşayamadıkları, hülyasını kurup ulaşamadıkları her şey için bir mazeret aramışlar ve netice itibariyle de bununla yetinmek zorunda kalmışlardı. Sadece Yahya Kemal farklıydı, o en zor zamanlarında bile bir genişlik bulan ve bulduğu genişliği de dolduran adamdı. O kadar değer verdiğini söylediği geçmişi, "Mesnevi ve pilav medeniyeti"nden ibaret gördüğünden, bunda güçlük de çekmiyordu besbelli ki. Birkaç sene sonra 'pilav'ın yerine 'cihad'ı koyacaktı lâkin bu da durumu çok fazla değiştirmeyecekti.[55]

Bütün bir geçmişi böyle değerlendiren bir insanın, "şark ufuklarında başlayan bir vuzûh"tan söz etmesindeki ironik tarafı nihayet fark ettiği

için o mısralar iki Nembutal'e rağmen gece boyu dönüp durmuştu zihninde. Yahya Kemal her zaman büyük jestlerin insanı olmuştu ve hayata bu jestlerin arkasından bakmıştı. O jestlerin muhtevasının niteliği önemli değildi, kendisi başta olmak üzere çevresindekiler bu jestlerde derin anlamlar vehmediyor, varlıklarının ve zihinlerinin bir tarafını o jestler aracılığıyla yeniden tanımlıyordu. O jestler ortadan çekildiğinde, Yahya Kemal'den geriye iri bir cüsse ve hülyalı bakışlardan başka bir şey kalmıyordu. Birden Yahya Kemal'in Yakup Kadri'ye yaptığı düello daveti ve bu davete ilişkin mektubu alıp götürdüğü gün düşüverdi zihnine. Daha o vakit, "Acaba Yakup Kadri bu teklifi kabul etse ne olurdu" diye düşünmeden edememişti. Bu davranıştaki teatral alafrangalığı sezse de, itiraz etmek aklının ucuna bile gelmemişti demek ki. Türk Ocağı'nda "Türk İstanbul" konferansını verdiği gün de benzer bir jestler toplamıyla çıkmıştı sahneye Yahya Kemal. Yaptığı konuşmanın içi çok da dolu olmadığı hâlde, dinleyenleri o jestlerin çevresinde heyecanlandırmasını bilmişti. Artık itiraf etmesinde hiçbir sakınca yoktu, Yahya Kemal'i biraz da o jestlere yakıştığı için sevmişti.

Şurası bir hakikatti ki, ne ölçüde gayret etse de Yahya Kemal'e artık aynı pencereden bakamıyordu. Onun "mektepten memlekete" döndüğüne hiçbir devirde inanamamıştı zaten. Bu iki kelime, Yahya Kemal'in şiir terbiyesi yardımıyla bulup jestlerle zenginleştirdiği şairâne tabiatının bir tarafıydı. Memlekete döndüğü bir vakıaydı elbette, ancak "memleket"i Paris tarzında bir "mektep"e dönüştürme çabaları karşılıksız kalınca, zihninin mühim bir tarafını bu coğrafyaya kapatıp küstüğü de bir diğer vakıaydı. Şu da vardı ki, Yahya Kemal'in "memleket" tasavvuru diğerlerinden tamamen farklıydı; o, memleketi plastik bir malzeme gibi tahayyül etmiş, realite ile yüz yüze gelince de darılıp köşesine çekilerek kalan mesaisini maziyi güzelleştirmek maksadıyla harcamıştı. Orada bile bir prensipler bütünü söz konusu değildi. Sadece mazinin hoşuna gidebileceğini düşündüğü taraflarını, kirinden pasından arındırarak güzelleştirmeye çabalıyordu.

Neticede Yahya Kemal de ufuksuzdu ve Avrupa tecrübesine rağmen kendisini Türkiye ile sınırlandırmıştı. Fikre yeni pencereler açmak, Şark ufuklarında başladığını söylediği vuzûhu önlerine sermek yerine, çevresindekileri lüzumsuz bir heyecanın ortasına sürüklemekle iktifa

etmişti. Yahya Kemal, "ameliyesini insanlar üzerinde ve insanlarla yapan cinstendi. Bu yüzden, bakışları insanı taciz etmiyordu. Sadece eşya seviyesine indiriyordu." [56] Bereket Yahya Kemal'in insanları eşya seviyesine indirdiğini ve onu sevenlerin etrafına bir Çin Seddi örüp içine hapsetmek istediğini erken fark etmiş ve seddi delip duvarın öbür tarafına geçebilmişti.[57]

Duvarın öbür tarafına geçince, Yahya Kemal'i daha farklı değerlendirmekte, neredeyse hepsini ezbere bildiği şiirlerindeki aksaklıkları görmekte fazla güçlük çekmemişti. Hayatının on yılını Paris'te geçirmiş bir insanın resim terbiyesinden uzak kalmasını ve zihninde hiçbir felsefî endişe taşımamasını her zaman şaşırtıcı bulmuştu. Sadece şiirlerinde değil, hayatında da felsefe yoktu Yahya Kemal'in. Güzel konuşmaya bel bağlayıp nesri ihmal etmiş, bu da hem şiirini hem de hayatını giderek zayıflatıp kısırlaştırmıştı. "Kısır şairlerde, nesir bir çeşit araştırma oluyor ve insanı zenginleştiriyordu" ama Yahya Kemal bundan da habersizdi. Nihat Sami Banarlı ile Orhan Şaik Gökyay'ın dostluğundan medet uman bir insanın, "Şark ufuklarında başlayan vuzûh"tan söz etmesini, ironi yerine trajedinin yardımıyla yorumlamak gerekiyordu belki de. Zaten Şark ufuklarında vuzûha benzer bir şeyin belirme ihtimali şöyle kıyıda dursun, tersine, ufuk giderek bütünüyle kararmış ve yaklaşan fırtınanın tesiriyle mevcut ışıltısını dahi yitirmişti. Şurası da vardı ki, Yahya Kemal, Paris'ten döndüğü yıllar dışında meselesi olmayan bir insandı. Milletvekilliği, büyükelçilik, Park Otel yalnızlıkları, "tek büyük aşkım" dediği Celile Hanım'ı ortada bırakma tarzı, meselesi bulunmayan bir insana son derece uygun kıyafetlerdi.[58]

Nembutaller yüzünden çatlayacak ölçüde ağrıyan başını tekrar yastığa koyarken, belli belirsiz bir vicdan azabıyla, "Yahya Kemal parası gibi uzvî sefaletlerini de gizleyen adamdı" diye geçirdi zihninden.[59] Yaşadığı sıkıntıları gayet iyi bildiği hâlde, bir defa olsun "Ne durumdasın Hamdi" diye bir sual sormaya tenezzül etmemişti...

10.

Artık kuşluk uykusunun verdiği saadetten midir yoksa Yahya Kemal'le nihayet hesaplaşmanın getirdiği cesaretten midir bilinmez, ikindi vakti gözlerini açtığında baş ağrısının yerinde lodosa dönüşmeye mütemayil

poyrazlar esiyordu. Çabucak yıkanıp giyindi ve Luxembourg Parkı'nın içinden geçerek nehre doğru yürümeye başladı. Sorbonne'un tam karşısına rastlayan bistroda bir kahve molası verdiğinde ise Paris seherinde ömrünün en tehlikeli muhasebelerinden birini yaptığını hatırladı.[60] Sürekli kendini itham eden, her hatayı kendinde arayan ve bulmakta hiç de güçlük çekmeyen bir mizacı sahiplendiğinden, Yahya Kemal'i etrafına ördüğü ve her geçen gün büyük bir kıskançlıkla takviye ettiği duvarların arkasından görebilmesi önem taşıyordu.

Aslında bunu bir hayli önce fark etmişti fark etmesine, fakat bunca yıllık hoca-talebe, üstat-şakirt, dost-ahbap münasebetinden sonra dile getirmek o kadar da kolay değildi. Şurası da vardı ki, kişiliğinin önemli bir tarafını borçlandığın bir insanla tasavvur dünyasında olsa bile mücadele etmek yorucuydu. Sadece yormakla yetinse tahammül edilebilirdi belki, ancak şüpheyi pekiştiren bir diğer cephesi de mevcuttu. Öyle ki bir ara, otuz yıllık tarihinden geriye hiç de makul görülmeyen bir boşluk kaldığını düşünerek paniğe dahi kapılmıştı. Galibi bulunmayan bu kavganın Paris'te yapılması, anlaşıldığına göre, mevcudiyetinin ta içinden konuşan o boğucu sesi artık susturamamanın tabiî bir neticesiydi.

Garsonun getirip önüne koyduğu fincanı dudaklarına götürdü ve bir yudum alınca yüzünü buruşturdu. Paris'te doğru dürüst çay yahut Çeşminur Hanım'ın yaptığına benzer az şekerli kahve bulamadığından, bu tuhaf karışıma tahammül etmek zorunda kalıyordu her seferinde. Zihninin bir tarafı gene Yahya Kemal'e, diğer tarafı ise İstanbul'daki bekâr evine kaymıştı. Birden, fikir dünyasının teşekkülünde önemli bir yeri olan nesillerin kafileler hâlinde önünden geçtiğini tahayyül etti. En önde Şeyh Galip ve Namık Kemal, onun hemen yanında Recaizâde Mahmud Ekrem, sol taraflarında Şinasi ve Ziya Paşa, Ahmet Haşim'in yanı başında Baudelaire, Tevfik Fikret'in omuz hizasında ise Verlainé ve Nerval!

Ferdî saadet ile fikrî saadet arasında nasıl da aşılmaz bir uçurum vardı. Hayatında bir gün olsun bu ikisinin terkibine rastlayabilecek miydi acaba? Berbat kahveden bir yudum daha aldıktan sonra bir sigara yaktı ve artık aklına nereden geldiyse, "Keşke evlenmiş olsaydım" diye mırıldandı belli belirsiz bir sesle, "keşke evlenmiş olsaydım ve ferdî saadet düşüncesi kafamda bu kadar zalim bir hedef olmasaydı."[61]

Arkasından da, evlenmeme kararında Yahya Kemal'in tesirini merak etti. Şüphe mi var, o da tıpkı Yahya Kemal gibi bazı şeyleri yarım bırakmakta ve cesaretini belli bir merhaleye taşıyamamakta ustalaşmıştı. Yahya Kemal Celile Hanım meselesinde, o ise Nuran hadisesinde bir noktada paniğe kapılmış ve o nihaî kararı verememişti. Belki de Yahya Kemal, sadece fikirleri üzerinde değil, hayata tasarruf biçiminde de zannettiğinden ziyade tesirli olmuştu. Şahsiyetinin mühim bir tarafı Yahya Kemal'in tombul ellerinin eseriydi ve elli ki yaşından sonra ne tarzda hesaplaşırsa hesaplaşsın, bunu değiştirmesi maalesef artık imkân dışıydı. Muhtemelen bütün hastalıklarının yahut memnuniyetsizliklerinin gerisinde de bu ağır gölge yatıyordu. Galiba bu yüzden yaptığı hiçbir şeyi beğenmiyor ve mütemadiyen mizaç yorgunluğundan müşteki görünüyordu. Mizacının en yorucu tarafı ise hiç kuşkusuz Yahya Kemal'in gölgesinde kalan kısmıydı.

Şurası muhakkaktı ki, şöyle gönül rahatlığıyla mevcudiyetinden memnuniyet duyduğu hiçbir ânı hatırlamıyordu. Beğendiği birkaç mısra çıkarıp bir şiiri tamamladığında yahut herhangi bir kitabını basılmış gördüğünde bile hep aynı boşluğa düşmekte asla gecikmiyordu. Evindeki ve hayatındaki derbederlik, fikirlerine de aksediyor ve hafızasında biriktirdiği bilgiyi bir türlü metodik bir düzene sokamıyordu. Zihninin derinliklerinden süzülüp gelerek billurlaşan hiçbir düşünce, arzu ettiği pencereleri açmamış, önünde durduğu kapıları aralamamıştı bugüne dek. Behçet Bey'e yazdığı mektupta da ifade ettiği gibi, Freud ve Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuydu ve onlar da sırrı insan kafasında ve insan hayatında aramayı öğretmişlerdi. Onca zaman aradığı hâlde, hayatında yahut şakaklarının arasında herhangi bir mucizeli sırla karşılaşmamış, o bir kenara, müspet nazarıyla bakılabilecek bir unsura dahi tesadüf edememişti.[62]

Kadın eksikliğinin ruhunda yarattığı ezikliği belki ilk defa bu kadar keskin bir biçimde derinden hissediyordu. Modern insanın Tanrı fikrine duyduğu ihtiyaçla kadına duyduğu ihtiyaç birbirine çok yakındı; kadının bıraktığı boşluğu Tanrı fikriyle, Tanrı fikri hayatından çekildiğinde karşısına çıkan uçurumu ise kadın hayaliyle doldurmaya çalışıyordu. Bu yer değiştirme, ikisinden de vazgeçemeyen nesillerin asıl trajedisiydi. Tanrı fikri ile kadının mukayesesinde, romantiklerin ihmal ettiği,

naturalistlerin görmediği, existansiyalistlerin ise farkına bile varmadığı bir seyir göze çarpıyordu. İnsan, ister kendi elleriyle yaratmış olsun, ister başkaları tarafından yaratılanı kabul etmiş olsun, isterse ilâhi bir güç olarak tasavvur etsin Tanrı'sının takdirine muhtaçtı. Kimi zaman bir dua, kimi zaman bir âyin, kimi zaman bir ilâhi, kimi zaman da Tanrı'ya adanmış mimari bu takdirin yerini tutuyor, en azından insandaki bu ihtiyacın bir bölümünü tatmin ediyordu.

Kadın meselesinde de durum çok farklı sayılmazdı. Bir kadın tarafından layıkıyla takdir edilmeyen herhangi bir başarı, erkek ferdiyetinin bir tarafındaki sefaleti örtmeye yarasa da, şahsiyete doğrudan temasta gecikiyordu. Nuran'ı sevdiği günlerde sadece hayatının değil, şahsiyetinin de nasıl zenginleştiğini, gördüğü her şeyi Nuran'la paylaşmak gayesiyle vesileler icat ettiğini ve bunun da düşüncelerini mütemadiyen beslediğini, acıların ve hasretlerin arasından bir defa daha hatırladı. Onu görür görmez, "Tehlikeli denecek derecede zengin, her ihtimale gebe, her mânâsında velûd bir kadınlık hayatının, bakımsız bir tarla gibi sırf kendisini işleyecek erkeğin yokluğundan yarı hülya, yarı verimsizliğin bütün sebeplerini kendisinde gören bir aşağılık duygusu içinde akıp gittiğini" fark etmişti. Hemen arkasından da, kendisi için kadın güzelliğinin üç temel şart taşıdığını zihninin sağlam bir köşesine yerleştirmişti: Biri İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz'da yetişmek. "Üçüncü ve belki en büyük şartının tıpkı tıpkısına Nuran'a benzemek, Türkçeyi onun gibi teganni edercesine konuşmak, karşısındakine onun gözlerinin ısrarıyla bakmak, kendisine hitap edildiği zaman kumral başını onun gibi sallayarak konuşana dönmek, elleriyle aynı jestleri yapmak, konuşurken bir müddet sonra kendi cesaretine şaşırarak öyle kızarmak, hiçbir özentisiz, telâşsız, büyük ve geniş, suları, dibi görünecek kadar berrak bir nehir gibi hayatın ortasında hep kendisi kalarak sakin, besleyici akmak olduğunu o gün değilse bile o haftalar içinde öğren"mişti.[63]

Sevilen bir kadın, bir erkeğe uzviyetinin ayrılmaz parçası kıldığı kâinatıyla beraber geldiğinde, Tanrı fikrinin boş bıraktığı yeri zenginliğiyle doldurabiliyordu. Nasıl ki bir mümin varlığını Tanrı'sına adamak ve varlığını bu adanış üzerinden yeniden tanımlamak durumundaysa, bir erkek yahut kadın açısından da diğeri aynı anlamı

taşıyordu. Bu bakımdan Nuran çabucak onun dünyasının temel unsuru durumuna gelmiş, akabinde de, nihayet şeyhini bulmuş bir derviş edâsıyla, "Madem ki o artık benim için her şeydir, o hâlde bütün kâinatımla ona taşınmalıyım" diye düşünmüştü. Hakikaten Nuran'ın aşkı onun nazarında bir nevi dindi. O da bu dinin tek mümini, mabedin en mukaddes yerini bekleyen ve ocağı daima uyanık tutan başrahibi, büyük tanrıçanın sırrın yerini bulması maksadıyla insanlar içinden seçtiği tek fani idi. Çünkü, güneş her gün onların aşklarını aydınlatmak amacıyla doğuyordu.[64] Hayır, bunun ten hazzı ile bir münasebeti yoktu, o işin başka bir tarafıydı.

Zihni güçlükle de olsa Nuran'ı *Huzur*'daki yerine yerleştirip Paris ikindisine döndü. Doğruydu, genç kızlar da daima ilgisini çekmiş, müthiş şekilde cazibelerine kapılmıştı ama sonunda her genç kız bir parça can sıkıntısı demekti. Sadece Nuran'ı çok sevmişti ve çok ıstırap çekmekle birlikte hakikaten mesut olmuştu.[65] Maziyi, gözleri kamaştıran keskin bir ışığın arasından hatırlamasının sebebi, önceki akşam Gare de l'Est'deki kiliseden çıkarken gördüğü o iki genç kız mıydı acaba?

Kızların birisi, "Bizim Rumlara yahut Ermenilere benzeyen ufak tefek esmer, öbürü her milletten olabilecek kadar güzel, iyi yapılmış"tı. Bir mıknatıs edâsıyla çekmişlerdi varlığını ve o da bu çekime karşı direnmeyi bir tarafa bırakarak geçip karşılarına oturmuştu. Oturur oturmaz da şaşkınlığı bir başka hâl almıştı, çünkü kızlardan birisinin kirpikleri son derece güzeldi ve gözlerinin içi varlığını uzun zaman önce unuttuğu bir bahçeye benziyordu. Paris'te zihnini meşgul eden birkaç genç kız daha görmüştü gerçi, fakat en çarpıcısı ihtimal ki buydu. Kızın kirpiklerinin ortasındaki bahçeye bakarken bütün mevcudiyetinin bir merdiven hâline gelip miracına tırmanmak istediğini hissetmekte gecikmemişti.[66]

Tevfik Fikret, "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer" derken haklıydı, kadının sefil durumda bulunduğu bir cemiyetin hakiki mânâsında şahsiyet kazanıp ayakta kalabilmesi mümkün değildi. Ancak, bu sefaletin gerisinde kadının uzvî mesaisinin ve bu mesaiye karşı dev bir mağara ağzı gibi açılmış erkek iştahının bulunduğunu ilâve etmeyi unutmuştu...

11.

Gözleri caddenin karşı tarafındaki Sorbonne'a takıldı. Üniversitenin kapısı dört bir tarafından sokağa açılıyordu. Koca Avrupa'da sokakla bu kadar iç içe olan, daha farklı bir ifadeyle, sokağın bir parçasına dönüşen bir başka üniversite tasavvur edilemezdi. "Paris'te her şey sokakla Sorbonna'un arasında hâllediliyordu. College de France, Sorbonne'un doğrudan doğruya sokağa açılan kapısıydı."[67] Bu da, üniversitede başlayan bütün icatların sokağa yansımasına, sokağın taleplerinin de üniversiteden çok kolay işitilmesine zemin ve imkân hazırlıyordu. Sokağı ihmal eden bir üniversite, hem kendi hayatını, hem de sokağın hayatını kolaylıkla bir uçurumun eşiğine getirebilirdi. Şurası bir hakikatti ki, sokakla kurulan bu samimiyet, üniversitenin fikrî kapasitesini bir kenara bırakıp sokağa teslim olması mânâsına gelmiyordu. Zaten böyle bir şey üniversitenin varlık sebebini inkâr anlamı taşırdı. Üniversitenin görevi sokağa taviz vermek değil, varlığını ciddiye almaktı. Kritik dönüm noktalarında sokağı geriletebilecek güç ancak bu ciddiye alma tarzıyla sağlanabilirdi.

Birden zihnini, "Sorbonne'u İstanbul'a götürüp Beyazıt'ta bizim üniversitenin karşısında nezih bir yere yerleştirsek acaba ne olurdu" türünden bir tahayyül üzerinde çalışırken buldu. Üniversite, mimarisiyle, kütüphanesiyle, akademik kadrosuyla İstanbul'a nakledilebilseydi eğer, hakikaten ne olurdu? Ne olacaktı, Sorbonne'un arkasındaki zihniyet dünyasını ve zihniyet dünyasının asıl anahtarı teşkil eden münasebetler sistemini de alıp götüremedikten sonra Sorbonne'u üç günde tamamıyla *bize* ve *bizim* üniversitelerimizden birisine benzetir, bir müddet geçince de, "işe yaramıyor" diye kapısına kilit vururduk! Zira bizde sadece sokakta değil, üniversitede de kıymetler altüst olmuştu. Sokağın kıymet verdiği değerlere üniversite kayıtsızdı, üniversitenin önemsediği şeyler ise sokak açısından hiçbir anlam ifade etmiyordu.

Fikir dünyasında sokağı yakalayabilen, onun kıymet hükümleri üzerinde tefekkür eden insan da yoktu. Sadece Mehmet Âkif sokağı alıp fikrî bir çerçevenin gerisinden görmek amacıyla ciddi bir mesai harcamıştı. Şiiri manzume seviyesinde kalsa dahi, o badirede sokağa kulak kesilmek az şey sayılmazdı. Fakat Âkif, bütün haysiyetine rağmen idrakinin gerisinde kalan insandı. "Alınız ilmini garbın, alınız sanatını" derken bunun mümkün olabileceğine hakikaten inanmış, onun arkasındaki

kâinatı görmeyi bile isteye ihmal etmişti. Bu ihmalin gerisinde inkârın da bulunduğunu görmemek imkânsızdı.

Sokağın diline böylesine yakın bir insanın, sokağın ahlâkına bu kadar uzak kalabilmesi garip ve şaşırtıcıydı. Sokağın değiştiğini, bambaşka bir hüviyete büründüğünü, pek çok arıza içinden gelse bile taleplerinin farklı bir hüviyet taşıdığını göremiyor, belki de gördüğü hâlde kabul etmek istemiyordu. Âkif'in sokakta karşılaştığı Müslümanlığı sevmediğini, hatta İslâm dünyasındaki sefaletten onları sorumlu tuttuğunu hatırladı. Zavallı Âkif, kendi ahlâkının bir türlü sokağa yansımamasının, sokakta herhangi bir karşılığının bulunmamasının azabını çekiyordu aslında. Âkif ahlâklı adamdı, ne var ki onun aradığı sokak, tıpkı aradığı iman gibi yanan bir konağın külleriyle birlikte bilinmez bir âleme savrulmuştu.

Paris'te ise sokak yaşayan bir canlı sıfatıyla üniversitenin kapısında, parlamentonun önünde, kilisenin kürsüsünde, köprünün başında, hastanenin koridorunda yerini alıyor ve hatta oradan hayatı idare ediyordu. Şurası bir hakikatti ki, üniversitedeki profesör, parlamentodaki milletvekili, kilisedeki din adamı, hastanedeki doktor yahut evinde oturan filozof da ihtiyaç duyduğunda sokağa inebiliyordu ve ondan kopmadığı sürece hayatiyetini sürdürebiliyordu. Sorbonne'un sokağa açılması, Fransız düşüncesinin de sokağa açılması demekti ve gücünü bir miktar da oradan alıyordu.

Hâlbuki İstanbul'da sadece şehir fikri değil, sokak da kaybedilmişti. Hayatın en önemli tarafını yapan sokağın aramızdan çekilmesinden bile rahatsızlık duyulmaması belki de daha büyük bir kayıptı. Şehir susuyor, şehrin suskunluğunu bir fırsat hâline getirmek dışında hiçbir ferdî kabiliyeti olmayanlar da bu suskunluğu paraya tahvil ediyordu. Süleymaniye türünden bir mimari şaheserin çevresindeki dükkânların içler acısı durumu gelmişti aklına. Mücevher gibi bir külliyenin perişan manzarası ile Paris sokağını mukayese etmek mümkün müydü? Oysa, eski İstanbul'un kendine göre bir hayatı ve üslûbu vardı. Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattı. Mimari ise bu hayatın asıl büyük üslûbunu yapıyor ve ifade yerindeyse eğer, hem sokağı hem de mahalleyi büyük anlamıyla idare ediyordu. İstanbul'dan başka bir şehirde Şehzade Camii cinsinden muazzam bir binanın karşısına,

Belediye Sarayı adıyla bir ucubenin yapılabileceği tasavvur bile edilemezdi.

Berbat kahvenin parasını ödeyip kalkarak nehre doğru yürümeye başladı. Saint- Michel Bulvarı'nın ortasında uzaktan da olsa Notre Dame'ın kulelerini görünce, "Biz esasen mukavemet fikrini kaybettik" dedi ister istemez. Hâlbuki hayatın bütün yaratıcı sırrı mukavemet fikrindeydi. Mukavemet, yeniye karşı sırtını çevirip oturmak demek değildi, bilakis, mukavemet her an uyanık bir dikkat edinmek anlamına geliyordu. Yeniye dair tekliflerin hemen hiçbiri mukavemet imtihanından geçmediğinden, tam mânâsıyla hayatımıza dâhil olamıyordu. Süleymaniye'nin çevresini kuşatan dükkânları andıran eski ise perişan bir şekilde ömrünü doldurup aramızdan çekileceği günü bekliyordu. Hakikat şuydu ki, yaşadığımız şehrin de, hayatın da uzağındaydık. Şehrin içinde, birkaç saatin ardından ziyaretine son verecek bir misafir kayıtsızlığı ile oturmakla yetiniyorduk ve hayatı da tamamen tesadüflerin seyrine bırakmak dışında bir şey yapmıyorduk. O tesadüfler bizim istediğimiz istikamette ilerlemediği zaman ise tevekkülü çoktan unutmuş şikâyetlerimizin serin gölgesine sığınıp tesbih çekiyorduk.[68]

Cılız nisan güneşi altında ürperdiğini hissederek adımlarını hızlandırdı. Saint-Michel Bulvarı her vakit olduğu gibi kalabalıktı. Baharın insana gülümseyen yüzünden faydalanmak isteyen kitapçılar kaldırımlara kadar yayılmıştı. Her tezgâhın başında her yaştan birkaç insan kitapları karıştırıyor, rastgele açtığı bir sayfayı okuyor yahut yanındaki arkadaşına göstererek bir şeyler tartışıyordu. Paris'te kitap yaşayan bir varlık hüviyetiyle her yerde mevcuttu ve muhtemelen bu yüzden kimsenin dikkatini ayrıca çekmiyordu. İstanbul'dayken neredeyse her gün bir defa uğradığı Beyazıt'taki sahaflar canlandı zihninde. İki dünyanın kitaba bakışı, dokunuşu, kıymet verişi, sayfalarını çevirişi nasıl bu ölçüde farklı olabiliyordu sahiden de? Sahaflarda da buna benzer manzaralar vardı elbette ama Paris'te kitap hayatın ortasında, onun vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak yer alıyordu. Metroda, otobüste, parkta, trende, doktor muayenehanesinde, bistroda, cafede, üniversite kütüphanesinde, nihayet Bibliotèque Nationale'de geniş kalabalığın kitapla kurduğu münasebet hemen hissediliyordu. Bu da kitabı yaşayan bir varlık durumuna getiriyor, kimse cebinde, çantasında yahut koltuğunun

altında kitapla dolaşanları, ona hayattaki diğer eşyaya davrandığı şekilde davrananları yadırgamıyordu. Saint-Michel Bulvarı'nda da mevcuttu kitap Musee D'orsay'da da, Odeon yahut Tracedora da farklı değildi. Çimenlerin üzerine sere serpe uzanıp kitap okuyanları veya bir kitapçıda bir köşeye kıvrılıp birkaç kitabın sayfaları arasında kaybolanları garip karşılayan çıkmıyordu.

Üzerinde eski yazı ile yemek tarifi de bulsa yerden alarak önce öpüp başına, arkasından da bir duvarın üstüne koyan gelenek ise kitabın hayatın bir tarafını teşkil etmesini engelliyordu. Saygıyla birlikte bir miktar da korku vardı galiba bu davranış tarzında. Sahaflara girerken ceketinin düğmelerini ilikleyen insanlar görmüştü. Bir keresinde, tozlu sahaf raflarında eski bir *Yunus Emre Divânı*'nı rastlayan bir ahbabı, kitabı gözleriyle uzun uzun okşadıktan sonra eline almaya ancak cesaret edebilmişti. Bunu sadece matbaaya üç yüz yıllık gecikme ile açıklamak bir hayli zordu. "Kitapla kurduğumuz ilişki, mevcudiyetimizle kurduğumuz ilişkinin bir başka cephesini teşkil ediyor" diye düşündü elindeki Baudelaire'i yerine bırakırken, "Kur'an'ı bile kanaviçeli, iğne oyalı bohçalara sarıp duvara asıyoruz. Şifahî bir cemiyetin külfetinden kurtulmak için Batı realitesi ile temas işimize yarayabilirdi, ne yazık ki, netice itibariyle bu realiteyi de kendimize benzettik…" diye düşünmekten de geri durmadı.

Kitapçıdan çıkıp nehre doğru yürümeye devam etti. Bulvarın nihayetindeki anıtın önüne gelince yavaşladı ve suyun sesini dinlemek maksadıyla bir müddet durdu. Çocukluğundan başlayarak mermere karışan su sesine karşı yadırgatıcı bir düşkünlüğü vardı. Gördüğü bütün irili ufaklı şadırvanları bu nedenle sevmiş, abdest alan yahut sadece serinlemek amacıyla yüzünü yıkayan insanları bu yüzden büyük bir dikkatle takip etmişti. Su damlacıklarının mermere düşer düşmez parçalanıp dağılmasında, yüzlerce parçanın ayrı ayrı birer ışık çağlayanına dönüşmesinde masala benzer mucizevî bir taraf buluyordu. Mermerle suyun beraberliğinin taşıdığı ilham bu masalı besleyip büyütüyor, çoğu zaman da rüyâlarının ayrılmaz bir parçası hâline getiriyordu. Sadece İstanbul'da değil, Bursa, Antalya ve Erzurum'da da hayli sık yaşadığı bu masalın Paris'te de gelip onu bulması, kaderin dışında neyle izah edilebilirdi ki?

12.

Şurası muhakkaktı ki, yaşıtları arasında kendisine en çok benzettiği isimlerden birisi Fikret Muallâ'ydı. Nerede duracağını bir türlü bilmeyen bir zekâ, bütün kaderini avuçlarının içine alan hayata karşı pençelerini mütemadiyen yenileyerek farklı hamleler yapıyor, düştüğü yerden kalkarken tökezlese bile cesaretini asla kaybetmiyordu. Bir hayli farklı bir gecikmişliğin tezahürü olan bu cesarete esasen bambaşka bir isim vermek gerekirdi, ancak sözlüklerde henüz böyle bir kelime yer almıyordu. Tıpkı Van Gogh gibi, onun da tıbbın tamir edemediği yaralarını gizlemek yahut üzerini örtmek türünden bir kaygısı bulunmuyordu. Nasılsa öyleydi, kimi vakit bunu ifrat raddesine götürüyordu, fakat kabul etmek lâzım gelir ki, bu da sadece Fikret'e yakışıyordu. Buna mukabil, çevresi ve kıyısında yaşadığı cemiyet aynı kanaatte değildi ve onun bir yerlere, bir şeylere yetişme telâşını asla anlamıyordu. Gecikmişliğin gerisinde yatan sırrın mahiyeti üzerinde zerre durmadıklarından, görür görmez tedirginlik duyuyor, bir zamanlar ahbaplık ettiği insanlar, onunla karşılaşabilecekleri korkusuyla yollarını değiştiriyordu. Önce eseri ile tanışanlar açısından durum daha da farklıydı. Nereden bulduğuna herkesin şaştığı, onun ise ruhunun derinliklerindeki mağaralardan ödünç aldığını söylediği renkler, ışığı kullanma biçimi ile bir araya gelince insanı duvarlara çarpıyordu. Hayranları ile birlikte korkanlarının da eşit seviyede artması bunun tabiî bir neticesiydi.

Moda'nın yahut Bahariye'nin denize açılan ara sokaklarında karşılaştıklarında gözlerindeki yansımalardan tedirgin olup ürkse de veya Beyoğlu'nda herhangi bir mekânda yemek yiyip içki içerken masanın üstüne fırlayarak birdenbire soyunmasından bıksa da, Fikret'i hiçbir dönemde terk etmeyen birkaç dostundan biriydi. Derbederliği ve muhitine karşı kayıtsızlığı kadar tablolarındaki iklim ve atmosferde de onu çeken bir şey vardı. Bu itibarla sabah erkenden kalkıp Güzel Sanatlar'dan talebesi olan Selim'i (Turan) beklemeye başlamıştı. Zira bugün nihayet Fikret'i görmeye gidecekti. Anlatacağı anekdotun Fikret'i memnun edeceğini düşünüyordu. İçine doğduğu memlekette kozası bulunmayan gelişigüzel değerlendirmelere kayıtsız kalsa bile, sanatına

inanan Fransızların varlığı, İstanbul'dan gelen her ressamın asıl gıdasıydı.

Önceki gün Seine kıyısında dolaşırken ara sokakta çok önceden gördüğü küçük bir galeriye girer girmez sağ tarafta asılı duran resimleri hemen tanımış ve artık ahbap olduğu galerinin sahibesine, "Bunlar Fikret Muallâ değil mi" diye sormuştu. İhtiyar kadın, başıyla ve omuzlarıyla onu tasdik ettikten sonra, şaşkınlığını gizleme gereğini bile duymadan, "Demek tanıyorsunuz" diyerek birdenbire hakiki bir merakla parlayan gözlerini iri iri açmıştı. Aynı memleketin sokaklarında gezindiklerini duyduğu zaman ise bir sır verir edâsıyla bütün mevcudiyetiyle üzerine eğilerek, "Acayip ressam, daha doğrusu acayip insan. Biraz hayatını idare edebilse, eserlerini sağa sola yok pahasına satıp piyasasını kırmasa… Bilir misiniz ki Paris'in bir tarafını yakaladı. Paris kendisini sevenleri mükâfatlandırmasını bilir. Bilhassa resimde. Hele biraz samimi ve şahsî olursa. Hemşehrinizde işte bu var…" diye fısıldamıştı.[69]

Bu defa şaşırma sırası ondaydı. Resimleri yeniden gözden geçirdikten sonra, "İyi ama" demişti, "bu resimlerde asıl konuşan şey İstanbul." Yaşlı galeri sahibesi, karşısındaki insanı küçümsediğini ele veren bir bakışla tepeden tırnağa süzmüş ve belki ancak Edith Piaf'tan duyulabilecek şuh bir edâ ile içinden dışarıya taşmıştı: "Unutmayınız ki Paris güzel bir kadın gibidir. Her dilde ilân-ı aşk edilebilir." "Zavallı kadın, Fikret'in hem İstanbul'da hem de Paris'te birkaç kez akıl hastanesinde yattığını, başının polisle sürekli dertte olduğunu bilse aynı şekilde konuşur muydu acaba" diye bir sual de işte o sırada gelip yerleşmişti zihnine. Buna rağmen, galeriden çıkarken, ertesi sabah Fikret Muallâ'ya gideceğini söylemeden edememişti. Bu küçük haber yaşlı kadını heyecanlandırmakla kalmamış, görebildiği kadarıyla nazarındaki kıymetini de hemen birkaç kademe birden yükseltmişti.

Paris'te en çok görmek istediği insanlardan birisi olduğu hâlde önce ilk günlerin telâşından, sonra da tembellik yüzünden bir türlü Fikret Mualla ile buluşamamıştı. Şüphesiz bunda Fikret'in derbeder mizacının da tesiri vardı. Bilhassa akşamları, söz verdiği yerde bulunduğunu hiçbir vakit gören çıkmamıştı. Zaten bu sebeple sabah erkenden giderek Fikret'i evinden ayrılmadan yakalamaya karar vermişlerdi. Selim'le Denfer-Rocherot'ta girişi hayli güzel bir evin en üst katına tırmanırken, biraz da

vicdan azabı ile kıvrandığından ziyadesiyle heyecanlıydı. Allah'tan Fikret kapıyı giyinik bir vaziyette ama bir yerlere gecikmiş insanların bir şeylerin üstünü örtmek maksadıyla yaptığı tarzda, hayli 'salkımlı' küfürlerin eşlik ettiği bir neşe ile açmıştı.[70]

İçine sığmakta güçlük çektikleri yer küçücük bir odaydı. Duvarlarda biri Van Gogh, birkaç resim, şövalenin önünde de tek bir koltuk vardı. Odanın her tarafından rüzgâr aldığı öylesine ortadaydı ki, Fikret muhtemelen bu nedenle giyinikti. Onlar konuşurken Fikret'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Paris'te Alman işgalini gören tek Türk ressamı olduğu hatırladı. Diğerleri bir yolunu bulup dönse de Fikret yerinden bile kımıldamamış, 'Leblebistan' ismini taktığı ülkesiyle bütün irtibatını koparmıştı. İstanbul'daki dostları bunu yine onun deliliğine vermiş, o da, "Ben leblebiciler arasında bir ucubeyim. Ben bu kitle için onlarca bir deliyim. Nitekim bence de, beni resim yapmaktan uzak tutan herhangi bir kimse de benim düşmanımdır ve ben de ruhen fakir bir cemiyetin ve tufeyli zenginliğinin müthiş düşmanıyım. Benim gibi düşünenler de yok değil. Onlarla buluşunca rahatım. Fakir, fakat bahtiyarım. Fakat onlardan ayrılınca yalnız kalıyorum. Düşenin pek dostu yoktur Leblebistan'da" diyerek ondan beklenen cevabı suratlarına fırlatmakta gecikmemişti.[71]

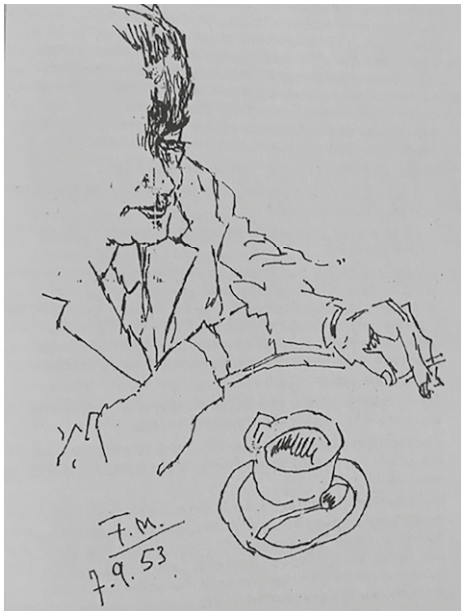
Ne var ki, Paris'in işgali sırasında Almanca bilgisine dayanarak Almanlarla münasebet kurmasını affedemeyenler, bir süre sonra Fikret'in adını 'işbirlikçi'ye çıkarmışlardı. Oysa Fikret'in siyasî ve sosyal meselelerle hiçbir ilgisi yoktu. O birkaç şişe şarap parası denkleştirebilmek dışında görünürde herhangi bir kaygısı bulunmayan bir adamdı, yaptığı tabloları bu yüzden önüne gelene dağıtıyor, barlarda hesabını koltuğunun altındaki resimleriyle ödüyordu. Öyle ki, La Palette'de onu Picasso ile tanıştırdıklarında da, her zamanki pervasızlığıyla, "Picasso mu, tanımıyorum" demiş, Picasso ise buna aldırmayarak eserlerini beğendiği bu genç ressamı evine çağırıp ağırlamış, giderken de, "Fikret Muallâ'ya" diye imzalayarak bir kadın figürü armağan etmişti. Bu armağan Fikret açısından sadece birkaç gün daha rahat içebilmek anlamına geliyordu.[72]

Fikret'e bakarken, kendi gecikmişliğinden onun gecikmişliğine uzanan sokak aralarını bütün çıplaklığıyla görebiliyordu. Esas fark direnme biçimlerindeydi, Fikret kepazelikleri bir tür savunma mekanizmasına

dönüştürürken, o, savunma mekanizmasını kepazeliklere kurban ediyordu. Fikret'in kimseye aldırmadan birazdan şarap şişesini kafasına dikeceğini biliyordu. Şurası da vardı ki, onun da dâhil olduğu neslin içki ile münasebeti son derece riskliydi. İmparatorluğun dağılmasının çerçevesini çizdiği boşluk, birbiri ardına yaşanan iki dünya savaşının tabiî neticesi olan buhran, zihinlerinde ve ruhlarındaki eski hayatla yeni hayatın bitmek bilmeyen mücadelesi, alkolün farklı bir mânâ kazanmasına yol açmıştı. İtiraf etmenin tam vaktiydi, hepsi bir tarafıyla biraz alkolikti.[73]

Buna rağmen Fikret'le Cahit'in (Sıtkı) alkolle münasebeti diğerlerinden ayrılıyordu. Daha ilk tanıştıkları gün Cahit'in alkole hepsinden başka türlü, bir çeşit ihtiyaçla gittiğini görmüştü, Sanki içinde saklı birinin susuzluğunu gidermek amacıyla içiyor gibiydi. Fikret ise alkolü sadece varlığına değil, çevresine de saldırı amacıyla kullanıyordu. Cahit, ne zaman ruhuna yerleştirdiğini bilemediği yahut gayet iyi bildiği birilerinin yanı başında yüreğine doğru çalışırken, Fikret muhtemelen o uçuruma çok fazla eğilmemek gayesiyle tamamen dışarıya dönüyor, şahsiyetinin bir tarafını sanki alkolle tamamlıyordu. Zaten bu yüzden son yıllarda bütün Paris Fikret'in alkolünden yaka silkmeye başlamıştı. Dostlarından duydukları hiç de iç açıcı şeyler sayılmazdı.

Selim'le birlikte küçük odadan çıkarlarken Fikret hayli neşeli bir jestle üç resmini tutuşturmuştu eline. Birkaç gün geçince de, sabahın dokuzunda onu görmeye oteline gelmişti. "Yanımda Fikret Muallâ. Onun da hepinize selamı var. Onun kahvesi tütüyor. Benim çayım demleniyor. Tıraş bir karış. Doğrusu çıplak gelmediğine hayret ettim. Fakat hakkımdaki saygısızlığına kızmadım da değil" diye yazacaktı Adalet Cimcoz'a.

Mektubu yazarken Fikret omuzlarının üzerinden bakıyor, hazır fırsatını bulmuşken Adalet'e de, Bedri Rahmi'ye de (Eyüboğlu) küfretmekten geri durmuyordu. Bir ara masanın diğer köşesine oturmuş, gözlerini yüzünden ayırmadan bir şeyler karalamaya başlamıştı. Biraz sonra da karaladığı deseni büyük bir keyifle getirip masanın üzerine bırakmıştı. Elinde yarım sigarası, önünde çay fincanı ile onun portresiydi bu. Masanın diğer ucundan nasıl gördüyse öyle çizmişti. Desenin altına 7 Eylül 1953 tarihini atmayı da ihmal etmemişti.

İhmal etmediği bir başka şey de, mektubun sonuna imzalı bir not düşmek olacaktı. "Hasret kelimesini ben kullanıyordum. Biraz da siz kullanın, ben biraz alıştım" diyen ve birkaç kelimenin ikliminde neredeyse bütün bir memleket özlemini dile getiren bir nottu bu. Küçük notla birlikte çizdiği desene bakarken hayıflanacaktı üç beş günün ardından. Birkaç küçük dokunuşla neredeyse bütün şahsiyetini ele veren desen her seferinde kirpiklerinin ıslanmasına yol açacak, "Sabahın o saatinde neden kravatlı ve ceketliydim acaba" diye düşünmeden edemeyecekti.

Bu, neredeyse her şeye geç kalmış iki insanın birbirini böylesine yakından son görüşüydü…

13.

“Dünyada yağmur altında fıskiye seyredilebilen bir memleket varsa o muhakkak İtalya’dır!”

İspanyol Merdiveni’nin sol tarafındaki küçük bir bistroda, bir taraftan Paris’tekilerle kıyaslandığında biraz daha lezzet taşıyan kahvesini yudumluyor, bir taraftan da yağmurun tıpkı Kandilli yahut İstinye önlerinde olduğu gibi bir sis bulutu hâlinde teslim aldığı sokağa ve geniş meydana bakıyordu. Merdivenlerin hemen önündeki küçük havuzun birkaç adam boyuna ulaşan fıskiyelerini de işte o sırada fark etmişti zaten. Henüz yağmurdan fırsat bulup merdivenlerin nihayetindeki Triniti Kilisesi’ne tırmanamamıştı ama ön cephesiyle hafif bir Notre Dame esintisi taşıyan binayı merak ediyordu. Broşürlerde İspanyol Merdiveni’nde yüz otuz sekiz basamak bulunduğunu okumuş, bu kadar basamağı nasıl tırmanabileceğine ise bir türlü karar verememişti. İlk önce her otuz basamakta mola vermeyi düşünmüş, derken bunu elliye çıkarmıştı. “Zaruri şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan insan”[74] sıfatıyla, “yaşlıyım, yorgunum, hastayım” diye devam eden tiradını, en azından Roma’nın hatırına bir müddet ertelemeye de işte o sırada akıl etmişti. Buna rağmen, yüz otuz sekiz basamak, tam bir muamma hâlinde yükseliyordu karşısında.

Nihayet bir başka geciktiği şehirde yani Roma’daydı. Paris’le mukayese ettiğinde Roma’ya dair hiçbir hayal kurmadığını büyük bir şaşkınlıkla hatırlayıverdi. Hayal kurmak şöyle dursun, Paris’i arkasında bırakıp Roma’ya gideceğine ihtimal dahi vermemişti. Şurası da vardı ki, tarihî bağlar dolayısıyla İstanbul’un İtalya’daki uzak akrabası havasında duran bu şehri ciddi mânâda merak edip üzerinde kafa yormuş da değildi. Baudelaire’in mısralarından ruhuna doğru kanatlanan Paris sıkıntısı, “Ben artık bu şehre biraz fazla geliyorum” ısrarıyla birleşince, Fransa hudutlarının dışına çıkmak zorunda kalmıştı.

İşin tuhafı şuydu ki, ilk fırsatta İspanyol Merdiveni’nin karşısındaki bistroya oturacağını tahayyül etmişçesine, Roma’dan önce trenle İspanya’ya gitmiş, belki de zihnini buraya hazırlamıştı. Buna mukabil, bindiği tren Paris’ten ayrılıp da Fransa-İspanya hududuna yaklaşırken, etrafta gördüğü köyleri ve kasabaları Anadolu’ya benzetmekten de geri durmamıştı. Kompartımanda onunla birlikte bir Rum kadın, onun İspanyol kocası ve Brezilya’da doğmuş iki Fransız genç vardı. Tren İspanya’ya

girerken hem medeniyetin hem de peyzajın değiştiğini fark etmiş; Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa'da son derece kolay olan pasaport kontrollerinin İspanya sınırında neden bir işkenceye dönüştüğünü bir türlü anlayamamıştı.

Madrid'i görmek istemesinin gerisinde Yahya Kemal'in burada elçilik yapmasının tesiri olabilir miydi acaba? Belki de Paris'te kaybettiği üstadı Madrid'de yeniden bulmak istiyordu. Tren penceresinden dışarı bakarken zihninin yorgunluktan külçeye dönmüş nahiyelerini yoklamış ve bu ihtimal üzerinde durmakta pek de zorlanmamıştı. Ancak asıl dikkatini Prado Müzesi'ne saklayacak ve ne ölçüde isabet ettiğini de Goya tablolarının karşısına geçince kavrayacaktı. Zira, hakiki İspanyol ruhunun bir tarafını, her şeyi inkâr eden bir ışığı ve sessizliği arkasına alarak Prado'unun koridorlarına taşıyan Goya'nın ta kendisiydi.

Ne var ki, asıl şaşkınlığı boğa güreşlerinin yapıldığı Corrida'da, İspanyol ruhunun vahşetin kollarına gönüllü atılan diğer cephesi ile temas edince yaşayacaktı. Corrida, Madrid'in en büyük arenasıydı. Yekpare tuğladan inşa edilmiş bu arena çinilerle süslüydü ve meydanın ortasında bir yalnızlık anıtı gibi durduğundan, çevresindeki binaları eziyordu. Bu bir dereceye kadar affedilebilir bir şeydi, fakat arenanın ortasında yaşananlar hakkında aynı şeyi söylemek bir hayli zordu.

Cazibesini ve güzelliğini tabiî bir miras şeklinde bünyesinde taşıyan o simsiyah boğa, toprak zemine fırladığı zaman manzara değişmiş ve dikkatler bu harikulâde varlık üzerinde toplanmıştı. Boğa, uğuldayan kalabalık karşısındaki bütün hiddetinin aksine sade çizgi, plastik ve zarafetten ibaretti. Öfkesi ihmal edilirse şayet, kuvvetli de görünmüyordu. Hatta tersine, uzaktan olsa bile öpmek ve sevmek ihtiyacını apaçık hissettiriyordu. Ortada simsiyah kusursuz bir güzellik biçiminde dolanıyor, başına geleceklerden habersiz bir kader mahkûmunun çaresizliği içinde sağa sola hücum ediyordu. Hiç kimseye düşmanlığı yoktu. Canı yanmasına rağmen bu işlerin biteceğini sanıyor, her şeye belki de imkânsız bir mesafeden bakıyordu.[75]

"Her tarafından mıknatıs gibi cazibe taşan" boğanın vahşi bir şekilde öldürülmesi kadar kendisini üzen bir başka şey daha söz konusuydu. Etrafına olup biten her şeye dikkat kesildiği hâlde, Yahya Kemal'in "Endülüs'te Raks" şiirinde tasvir ettiği atmosferin en küçük bir izine dahi

rastlayamamıştı. Ne zil vardı, ne şal ne de gül. “Ole” çığlıkları ise harikulâde bir hayvan karşısında, insan çaresizliğinin ve vahşetinin kendini kabul ettirme çabasıydı yalnızca. Yahya Kemal’deki boşlukları olanca netliğiyle görmek, yeniden hayal kırıklığına uğramasına yol açmıştı. Bir şairin muhitin muhayyilesine böylesine uzak kalmasında tuhaf bir taraf vardı. Zavallı Yahya Kemal, aradaki perde çekilince, bütün iştah ve sefaletiyle çırılçıplak kalmıştı karşısında.

Bu hayal kırıklığının arkasından gittiği Toledo’da ruhunu ve zihnini bir hayli zorlayarak Madrid’deki vahşeti unutmaya çabalamıştı. Bir geçmiş zaman mücevherine benzeyen bu şehir, Prado Müzesi bir kenara bırakılacak olursa şayet, İspanya seyahatinin hakiki mucizesiydi. Toledo’nun bu kadar sokağı ve bu kadar evi, küçük nehrin ortasında bir rüya edâsıyla duran minik tepeye nasıl sığdırdığına bir türlü anlayamamıştı. Şurası bir hakikatti ki, ‘Büyük Katedral’ olarak bilinen Santa Maria, rokokonun ve zenginliğin cinnetini, neredeyse ıslak bir eldiven şeklinde suratına çarpmış, böyle bir müdahaleyi beklemediğinden hem ruhen, hem de fiziken bir hayli sendelemişti. Öyle ki, bir ara, “Mimariyi sevenler bu binaya hiç girmemeli” diye düşünürken yakalamıştı zihnini. “Rokoko bu asil binayı ne yükseklik ne genişlik hissi bırakmayacak şekilde örtmüştü. Bir yığın mermer chapelle, ilâve binayı karışık bir mimari mecmuası hâline getirmişti.”[76]

Toledo’nun ardından gittiği Barcelona’da yirmi dört saat geçirecek, bu kısa ziyaretin mükâfatı ise birkaç Picasso ile o muazzam katedral olacaktı. Katedralden içeri girerken Endülüs’ü görmek uğruna yukarı İspanya şehirlerini feda edişine bir hayli üzülmekten de geri durmamıştı elbette. Bunlar yetmezmiş gibi, o telâş arasında ceketini de otelde unutmuştu.[77] Bunca badire üst üste binince de, kuytu bir köşede fırsat kollayan mizacı sesini yükseltmiş, hayatını ve hayallerini idare edemediğini hatırlatmakta gecikmemişti. Neredeyse bütün hayatının muhasebesine girişmiş, vaktinde seyahat edemediği için bir defa daha hayıflandıktan sonra, hazır fırsatını bulmuşken o güne dek hiçbir şey yapmadığına, hiçbir iş görmediğine, hiçbir eksiğini tamamlamadığına da çabucak karar vermişti. Hayır, hayatın muhtelif çehrelerinin karşısına çıkardığı tecrübelere yaradılıştan hazır insanlardan sayılmazdı. Roma’ya giden trende, lâciverdi büyük bir hızla uzaklaşan İspanyol gecesinin

geride bıraktığı derin vadilere bakarak, her şeye gecikmiş insanların o hayli yaralı sesiyle, "Kabahatlerimi biliyorum, kendime mühlet vermeyeceğim" diye fısıldamıştı.[78] Oysa, "Sanatkârın kendisini tenkidi intihar şekline gitmemelidir" diyen de bir başkası değildi…[79]

Mühlet verme konusunda azmini ilk kıran, hâlâ aynı kararlılıkla bistronun pencerelerinden süzülen Roma yağmurunun ısrarı olacaktı. Bu yağmurda kalkıp İspanyol Merdiveni'ni tırmanması mümkün görünmüyordu. Bir sigara yaktı ve koşup gelen garsona bir kadeh kırmızı şarap ısmarladı. Arkasından da, "Bari İstanbul'a mektup yazayım" diye düşünerek cebinden hayli buruşuk bir kâğıt çıkardı ve "Adalet, dostlar" başlığını atıp eski harflerle çiziktirmeye başladı.

Önce genel geçer bir seyyah havasında Roma'nın fevkalâde dağınık oluşundan şikâyet etti. Bu dağınıklık şehrin mimari niteliklerinden ziyade, tarihin üst üste binmesinin tabiî bir neticesiydi. İnsanın her an iki bin beş yüz yıllık tarihin bir tarafıyla temas etmemesi imkânsızdı. Oraya birileri tarafından tesadüfen bırakılmış kayıtsızlığıyla duran Coliseum, onun üst tarafında sadece sütunları kalmış bir forum, hakikaten bir mahalle çeşmesi gibi karşınıza çıkan ancak ihtişamıyla insanı hemen bozguna uğratan Fontana de Trevi ve çeşmenin iki sokak ötesindeki katedral Roma için sıradan mucizelerdi. Bu kadar kesafet, tabiatı icabı tuhaf bir şaşkınlığa sebebiyet veriyordu. Fakat Rönesans ile kıyaslandığında Roma daha fazla göze çarpıyor, çabucak kendisini hissettiriyordu. Taşıdığı tarih yükü altında böylesine ezilmiş bir başka şehir bulunamazdı muhtemelen. İstanbul bile, belki de dağınıklığı yüzünden tarihin onu ezmesine fırsat vermemiş, aksine, bünyesinin bir parçasına dönüştürebilmişti.

Buna rağmen Roma, gece gündüz yaşayan canlı bir şehirdi. Meydanlar, neredeyse bütün meydanları süsleyen fıskiyeli havuzlar yahut çeşmeler, Roma'nın asıl çehresini yapıyordu. Suyla bunca dost bir şehir, seyyahını da kısa sürede turist kimliğinden çıkartıp bağrına basıyordu. Akşam sekizde şehre gelmiş, bavulunu otele bıraktıktan sonra bir kahveye çıkmıştı. Aradan geçen yirmi dakika zarfında hakiki bir Romalı edâsıyla hareket etmeye ve düşünmeye başlayıp sanki iki gün evvel yörüngesinden çıktığı hayata ilişivermeyi de nasılsa becermişti.

Hemen arkasından da, adımlarını Roma havuzlarının musikîsine denk düşürerek kenti kucaklamaya başlamıştı. Yağmur altında bile fıskiyelerin

çağlamaya devam ettiğini görünce evvela şaşırmış, ancak buradaki şiiriyeti fark etmesi de çok uzun sürmemişti. Yağmur sesiyle insan tarafından tanzim edilmiş su sesi arasında garip bir terennüm haritası vardı. Bir nevi koro tarzında üstlendikleri görevi her mânâda yerine getiriyorlardı. Karşılaşır karşılaşmaz, bir seferinde Bursa'da ama asıl Antalya'daki bir deniz mağarasında karşısına çıkan manzaraya benzetmişti bunu ve tıpkı Antalya'da olduğu gibi fena hâlde ürpermişti. Buna mukabil, Roma'da hissettiği ürperti, çocuk zihninin korkularla beslenmiş taraflarının bir yerlerden bulup çıkardığı seslere benzemiyordu. Roma'da yağmur ve su sesinde doğrudan şiir vardı. Bir de elbette şiiri her seferinde umumi bir zaferin ayrılmaz bir parçası durumuna getiren defne dalları…[80]

Zihninin bir tarafından kalkıp üzerine üzerine gelen İstanbul'un suyu akmayan çeşmelerine dair öfkesini ise büyük bir gayret göstererek geriye itmeyi başardı.

14.

Seyahat fikri ve itiyadı ile doğanlardan olmadığından bir hayli yorulmuştu. Roma'da birdenbire içine düştüğü sabırsızlık ve alışveriş çılgınlığı kadar, iyi ısıtılmamış rutubetli otel odaları da vücudundaki ve zihnindeki sızılarla birlikte yorgunluğunu artırmıştı. Nembutallerden yahut ona benzer uyku ilaçlarından mahrum bulunması ise hem seyahat bezginliğini, hem de ruhunu kasıp kavuran zehri, helezonik bir biçimde üst üste katlıyordu. Fakat onu asıl canından bezdiren alışveriş peşinde koşuşturmaktı. Hiçbir zaman böyle şeylerin insanı görünümüne bürünememişti ve elli iki yaşından sonra tecrübe edinmesi de ihtimal dışındaydı. Adalet'e parfüm ve krem, Sabahattin'e viski, Kutsi'ye ağızlık, Kaplan'a kitap derken harap durumdaki sinirleri ziyadesiyle gerilmişti.

Hayatın bu taraflarına dair işe yarar hiçbir bilgi biriktirmediğini bu seyahat esnasında bir defa daha derinden fark etmişti. Kitap hadi neyse ama etrafta gördüğü o diğer teferruat adına ciddi bir mesai lâzım geliyordu. Kendisi ise bir çorap yahut kravat almaktan fevkalâde çekinen, böyle bir ihtiyaç zaruret hâline geldiğinde, günler öncesinden zihnini hazırlamaya çalışan fakat buna rağmen mağazanın kapısından girer

girmez paniğe kapılan bir insandı. İstanbul'da bir defa bile parfümeri dükkânına girmediğine de işte Roma'da pişman olmuştu. Adalet'in hatırına bütün cesaretini toplayıp ilk adımı atabilmesi, içerideki enfes koku karşısındaki şaşkınlığını engellemeye yeterli gelmemişti. Zira, böyle bir kokunun hafızasından silinmesi artık mümkün değildi. Güzel koku zihnini öylesine sersemletmişti ki, bu sefer de vaktiyle neden parfümeri tüccarı olmadığına üzülerek hayıflanmaya başlamıştı. Mizacı çabucak yırtılabilecek bir kumaş telâşıyla hiçbir yere yetişemediğini, her şeye geç kaldığını mütemadiyen yüzüne vurduğundan, bu seyahat esnasında öylesine çok meslek değiştirmişti ki, sayısını hatırlayamıyordu bile.[81]

Buna rağmen hakiki bir gayret gösterip Roma'dan Floransa'ya giden trene bindiğinde, en büyük korkusu bir defa daha hayal kırıklığına uğramaktı. Paris'te ilk günlerin tedirginliğinin yatışmasının üzerinden birkaç gün geçtikten sonra bunu yaşamıştı mesela. Goya'yla karşılaşacağını bilmese, Madrid'e tahammül edemezdi büyük ihtimalle. Zira, Roma'daki dağınıklık, zihnindeki karmaşayla mütemadiyen ünsiyet tazeleyerek, açtığı pencerelerin bir kısmının kapanmasına sebebiyet vermişti. Peki ya Floransa? Bu kent hakkında öyle çok şey okumuş, o kadar çok şey duymuştu ki, bir başka bozgun için ne tahammülü ne de bir köşeye gizlenmiş tesellisi vardı. İtiraf etmeye çekiniyordu gerçi ama Floransa'ya giderken zihninin mühim bir tarafı, en azından göze ait lezzetlerden mürekkep bir cennete hazırlanmıştı zaten.

Bu yüzden, Santa Maria Novella İstasyonu'nundan çıkıp da hakiki Floransa'nın ilk sokaklarıyla yüz yüze gelince, hayranlıkla hayret arasında bocalamasına yol açan gergin gergefte kararsız kalmıştı bir süre. Bu şaşkınlık, her ara sokakta bir kat daha artacak ve giderek yerini ilk bakışta görülmemesi mümkün olmayan bir büyüye bırakacaktı. Zira, kuvvetle aydınlatılmış bir meydana açılan karanlık bir yolun köşesinde, Floransa'nın ağır başlılığını kalbinin tam ortasına indirilmiş ağır bir hançer gibi hissetmişti. Burası sadece bir şehirden ibaret değildi, Toskana dehâsı, bütün sertliği, bütün haşinliği ile köşeli ve derin çizgili bir çehre şeklinde karşısında duruyordu.[82] O dehâ, ara sokakların boşluğunu billûr bir kadehe yerleştirerek getirip Piazza della Signoria'ya

bırakıyor, oradan aldığı ilhamı da eşit bir biçimde diğer sokaklara paylaştırıyordu.

Piazzale Michelangelo ise en keskin İstanbul sevdalısını bile bir an şüpheye düşürebilecek ölçüde güzel bir manzaraya sahipti. Hayranlığı öylesine farklı bir derinlik kazanmıştı ki, bir ara dikkatinin tamamını şehrin üzerine toplayıp, "Burası şehir değil, Allah'ın bir derdi" demekten de geri durmamıştı..[83] O eğri büğrü sokaklar, bir tarafıyla hayli rutubetli binalar, o binaların sanki dört yüz yıl önce kapatılmış da bir daha açılmamış havasında duran panjurları, turistlerden üç-beş kuruş toplamak maksadıyla hazırda bekleyen dükkânların kendilerini gizlemeye gayret eden üslûp alışkanlıkları, nihayet gerçek Floransalı diyebileceğimiz insanların dünyanın en tabiî şeyini yapıyormuş kayıtsızlığıyla bu tarihin arasından konuşmaları şehre hakiki ruhunu veriyordu.

Piazzale Michelangelo'dan Ponte Vecchio'ya doğru yürürken, "Bu şehir mi Rönesans'ı kucağında buldu yoksa Rönesans mı bu şehri" sorusunun da adımlarının yanı başında hareketlendiği fark etmesi uzun sürmedi. Makul ve meşrû bir soruydu bu ve herkesin hemen şimdi değilse bile, ömrünün bir devresinde bu sualin peşine düşmesi gerekebilirdi. Şurası muhakkaktı ki, insanların ve cemiyetin hayatını ilgilendiren hiçbir yaratıcı hamle, durup dururken ortaya çıkmıyordu. Devrin şartları ve imkânları, görünmez bir manivela etrafında toplanan ana çekirdeğe hareket emri veriyor, gerili duran yay da ufku bütünüyle kaplayarak esas hamleye zemin hazırlıyordu. Tabiî ki asıl hamle insandan gelecekti ve insanın teşekkül tarzı, şartların teşekkül tarzından çok daha önemliydi. Zira, insan hazırlıksız yakalanınca, hamle hakiki dinamizmine yapamadan boşluğun üstüne kapanmak zorunda kalıyordu. Sovyet İnkılâbı insanı hazırlayamayınca, daha yarı yolda ağırlığının tamamını mazinin kucağına bırakmamış mıydı? Türk İnkılâbı ise insansız yola çıktığından hâlâ nereye gideceğine karar verebilmiş görünmüyordu. Her ikisi de sadece eskiyi yıkmakla yeniyi yapabileceğini zannetmiş, büyük hatayla yüz yüze gelince de her şeyi akışına bırakmak dışında bir çare bulamamıştı.

Ponte Vecchio'nun ilk kemerinin altında durup bir sigara yakarak Arno Nehri'nin yeşil sularına çevirdi bakışlarını. Büyük Savaş'ta Alman teyyarelerinin yıkmaya kıyamadığı tek köprü buydu ve hakikaten de kıyılacak gibi değildi. Hitler'in savaştan önce Floransa'ya gelip hem

kente hem de Ponte Vecchio'ya hayran kalması bu yıkımı engellemişti besbelli ki. 1943'teki Alman işgali sırasında ise Floransa halkı, Floransa'yı Floransa yapan sanat eserlerini korumak maksadıyla fevkalâde bir mücadele vermiş, heykellerin ve tabloların büyük bir bölümünü dağ köylerine taşıyarak Nazilerin eline geçmesini engellemişti.

Etrafına bakarken aklına gene İstanbul'un gelmesinin ve mukayese fikriyle birlikte bir kıymığın içeriden dışarıya doğru çalışmaya başlamasının sebebi de buydu işte. Böyle bir durumda, Yahya Kemal'le beraber onun da "Dünya ve ahirette vatandaşları" olan İstanbul halkı nasıl davranırdı acaba? Canım bunu bilmeyecek ne vardı ki, İstanbul halkı Nazilerden çok daha önce yağmalardı zaten her şeyi, yahut iyimser bir ifadeyle, Nazilere çok az şey bırakırdı. İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş, Alman uçakları tarafından bombalanmamış bir şehri, birkaç savaşın yarasını birden sarmaya uğraşıyormuş durumuna getirenler, bunu da zerre tereddüt etmeden kolayca yapardı.

Bu fikrin zihnini esir alarak karşısında bir mucize misali duran şehrin sihrini bozmaması için Ponte Vecchio'nun karşı kıyısına çevirdi bakışlarını. Eski binalarda göze çarpmaması amacıyla hususi gayret sarf edilen ve belki de bu gayret yüzünden bilhassa göze çarpan balkon estetiği, İtalyanların yeryüzüne yaptığı birkaç mühim armağandan birisiydi hiç şüphe yok ki. Fransız veya İspanyol, balkonu bir nevi süs amacıyla kullanırken, İtalyan dehâsı onu alıp mimarinin ve hayatın ayrılmaz bir parçası hâline getirmişti. Bir tarafıyla hayat balkonda devam ediyor yahut hayata balkonda da yer hazırlanıyordu. Balkon etrafında şekillenen efsanelerin hepsinin İtalyan zekâsının eseri olması da bunun göstergesiydi. Söz gelişi, Romeo ve Juliet bahsinde balkondan daha uygun bir mekân tasavvur edilebilir miydi?

Gördüğü her şeyle öylesine dolmuş ve tesiri altında kalmıştı ki, bunu hemen birileriyle paylaşmazsa olduğu yerde, üstelik tam ortasından parçalanacaktı. Ponte Vecchio'yu geçtikten sonra ilk rastladığı kahveye oturup, "Yirmi dört saattir o kadar acayip şekilde güzel olan şeyler içindeyim ki, sizleri imdada çağırmaktan başka çarem yok! Niçin burada değilsiniz" diye neredeyse çığlık atarak Adalet'e seslenmek ihtiyacını hissedecekti:

“Böyle şehir görmedim. Gümüş bir kazana benziyor. İçindekileri arıtmış. Hatta Paris’te bile bir Picasso, bir Leonardo, bir ne bileyim Watteau filân vardır ki bizim ufkumuz olur. Burada bütün ism-i haslar Floransa denen bir mozaiğin taşları olmuşlar. Michel Ange’ın önünde Kolaro’nun veya Degüstasyon’un önünden geçer gibi geçiyorsun; Botticelli’ye selam bile vermiyorsun yahut ancak görüyorsun! Bu sabah Ponte Vecchio’dan içimde hep şimdi bir dükkândan Celini çıkacak vehmiyle geçtim, küçük bir dükkânın önünde Michel Ange’la Leonardo’nun kavgalarına şahit olacağım diye ürktüm… Ama bütün bunlar ikinci dereceden iş kaldı. Çünkü Floransa acayip terkibine yarım saat sonra beni de kattı, hiçbirini düşünemez oldum. Roma’da mazi modern hayatı adım başında buluyor, parçalıyor. Burada mazi, hal, istikbal yok. Gayrı muayyen, iç içe bir zaman var, sürüp gidiyor, mazi neyi ayırabilir ki, seninle beraber sokakta…”[84]

15.

Viyanalı psikanalist Sigmund Freud ile birlikte yirminci yüzyıla hakiki çehresini veren Alman filozof Karl Marx, toplumları meydana getiren insan gruplarını, çalışma tarzlarını dikkat alarak sınıflandırırken, zihnin düşünceler karşısındaki çaresizliğini hayli azaltarak sıçramasına da imkân hazırlamıştı. Cemiyeti, tabiatı, eşyayı, nihayet insanı tasnif etmek yahut sınıflandırmak düşüncenin kendi içinde mesafe almasını kolaylaştırmakla kalmıyor, kimi zaman sağlam sonuçlar da verebiliyordu. Sosyal sınıflardan birine ait olanlar orada tutunabilmek veya daha yukarıdaki bir tabakaya intikal gayesiyle çırpınırken, zihnini tasnif edebilenler, böyle bir çabaya yüz vermeden belli bir istikamette ilerleyebiliyordu. Bu itibarla, insanları hayata her durumda galip başlayanlar ile mağlubiyetlerini her devirde bir kambur biçiminde sırtlarında taşıyanlar olmak üzere iki temel sınıfa ayırmak hiç de yadırganacak bir şey değildi. Denklemin ilk bölümünde yer alanlar, bazen mağlubiyete uğrasalar bile bunu galibiyete çevirmeyi yahut en azından öyle göstermeyi gayet iyi biliyordu. Diğerleri ise nadiren de olsa küçük bir başarının kıyısına yaklaştıklarında dahi, aslında bunu hak etmediklerini düşünüyor ve bir de bu nedenle göz göre göre bünyelerini hırpalıyorlardı.

Yıllar önce yaptığı bu tasnifi yeniden hatırlamasına yol açan Necip Fazıl'dı. Her vakit olduğu gibi, tasnifin ilk bölümünün göz hizasına Necip Fazıl'ı, ikinci bölümünün kulak hizasına ise tabiatıyla kendisini yerleştiriyordu. Bir zamanlar dostluğuna ve ahbaplığına da yakıştırdığı Necipcik, oralarda fazla duracak istikrarlı insanlardan biri sayılmazdı. Şurası bir hakikatti ki, Necip, şahsiyetini, zenginin otomobili, generalin yaveri, polisin tabancası, bekçinin düdüğü misali daima yanı başında, daima en göze çarpan bir yerde taşımakla kalmaz, daha sorulmadan göstermeye de can atardı.

Her dönemde bir yolunu yahut fırsatını yaratarak en güç durumları bile lehine çevirmesini bilen Necip, muhtemelen yokluğunu da tesiriyle bu kez cepheden saldırmıştı. Dostlarının, "İstanbul'da garip kazanlar kaynıyor" uyarısının neticesinde de *Büyük Doğu*'da neşredilen yazıdan haberdar olmuştu. Bu tuhaflığın mimarının Necip Fazıl ismini taşımasına şaşırmamıştı pek fazla, asıl şaşırdığı husus, "Kaldırımlar" şairinin onu komünistlikle itham etmesi ve büyük bir pervasızlıkla, bütün seyahatinin de aslında komünist bir faaliyet çerçevesinde dönüp durduğunu yazabilmesiydi.

1933 yılında, Necip şöhreti o çok sevdiği atların yahut kadınların boyunları veya bacakları edâsında dalgalandırmadan evvel şiirine dair son derece müspet şeyler yazmıştı. Şiiri hakkındaki kanaati çok da değişmiş değildi, ancak şahsiyeti hakkındaki kanaati yıllar geçince bir hayli zemin kaybetmişti. Hâlbuki seneler önce, "Her hayat davetinin önünde, yelesi taze ve keskin bir bahar kokusu ile kabarmış bir küheylan gibi, burun delikleri açılıp kapanarak şahlanan bu genç adam, kendisini şiirin dar nizamına sokmamış olsaydı, acaba ne olurdu? Belki, zaferini terennüm eden tunç boruların akislerini ufkun dört köşesinden üstümüze bir altın yağmuru hâlinde yağdıran bir kahraman, belki köksüz bir adam, belki de daha büyük bir ihtimalle sadece bir deli (…) Bazı insanlar, ara sıra ayaklarını imkânsızın denizinde yıkadıkları içindir ki, zaman zaman başları bulutlarla çarpışır" sözleriyle şairi ve şiirini övmekten çekinmemişti.[85]

Necip Fazıl da Yahya Kemal ölçüsünde teatral davranışların ve büyük jestlerin insanıydı. Onun Yahya Kemal'den farkı, yaptığı şeylere inanması ve bütün hayatiyetini de onun üzerine kurmasıydı. *Büyük Doğu*

mecmuasında yazıya ‘Dedektif X Bir’ diye imza atması da bunun bir tarafıydı. Zavallı Necip, bu yazıyı yazdığı günler boyunca gerçek bir dedektife dönüştüğüne sahiden inanmış, hatta uzun bir pardösü, gösterişli bir pipo ve pertavsız da almış olabilirdi. İstanbul sokaklarında onun böyle bir kılıkta nasıl dolaştığını görmeyi hakikaten çok isterdi.

Sekiz maddelik yazı bir ihbarlar manzumesinden ibaretti. Necip Fazıl, onun mebusluktan ayrılıp Edebiyat Fakültesi’ne girmesine kadar olan dönemde yani İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden hemen sonra komünistlerin tesiri altına düştüğünü iddia ediyor ve “Sabahattin Eyüboğlu Edebiyat Fakültesi’ne alındıktan sonra, en çok Hamdi Tanpınar üzerinde müessir olmaya çalışmış ve muvaffak da olmuştur” sözlerinin ardından asıl vurucu cümleyi söylüyordu: “İkisi daima beraberdirler.”

Hâlbuki ne Necip Fazıl ne Sabahattin ne de başka birisinin komünist iktisat nazariyesinden haberi vardı. Komünist iktisat nazariyesi bir yana, herhangi bir iktisat nazariyesinden haberdar oldukları bile son derece şüpheliydi. Necip Fazıl ne miktarda Müslüman ise Sabahattin de o miktarda komünistti. Son senelerde memleketin okumuş yazmışlarını sarıp sarmalayan ‘solcu’ görünme modasından tabiî ki haberdardı, fakat yarın da başka bir şekilde görünmek isteyeceklerini bildiğinden bu türden heveskârları fazla ciddiye almıyordu. Şu bir hakikatti ki, ortasında yaşadığı memlekette uzunca bir süredir herhangi bir kimsenin mesuliyetini üstlendiği fikre veya ideolojiye uygun bir biçimde davrandığını görmemişti. Değişme sancısı zihinlerle birlikte şahsiyetleri de cendere altında tuttuğundan, muhtemelen uzunca bir süre de görmeyecekti. Ancak bunlar kullanışlı sıfatlardı ve işe de yarıyordu.

Necip Fazıl, daha sonra sözü Paris seyahatine getiriyor ve şunları söylemekten zerre çekinmiyordu: “1953’te Paris’te bulunduğu sırada, hemen her gün Saint-Michel Bulvarı’ndaki ‘Le Mathieu’ kahvesinde Pertev Naili ile buluşarak saatlerce konuşmuştur ki, buna o zaman Paris’te bulunan bütün Türk talebesi şahadet edebilir. Bilindiği gibi Pertev Naili Boratav, Ankara Dil-Tarih Fakültesi’nden komünistlikten dolayı atılmış bir doçenttir.”

Zavallı Necip, Pertev’le saatlerce konuşarak *Komünist Manifesto*’yu yeniden yazdıklarını veya ihtilâl bildirisi hazırladıklarını zannediyordu herhâlde. “Tanpınar Paris’te iken tanınmış, aşikâr Türk komünisti Abidin

Dino'nun eşi Güzin Dino'nun evindeki toplantılara muntazaman devam etmiş ve tam ahenk göstermiştir" cümlesini okuyunca ise gülümsemekten geri durmamıştı. Artık bu malumatı Necip'e kim vermişse, para sıkıntısından neler çektiğini söylemeyi ya unutmuş ya da bilerek ihmal etmişti. Dinolara "muntazaman devam ettiği ve ahenk gösterdiği" tamamen doğruydu. Çünkü Dinolarda içki ve yemekle beraber dostluk vardı. Âhenk de bunun tabiî bir neticesiydi zaten. Fakat en güzeli Necip'in yazdığı son cümleydi: "Edebiyat Fakültesi'nde Tanpınar, ilmî ve bediî bir Moskova çeşmesidir."[86]

Necip o eski alışkanlığıyla üslûptaki güzelliğe kurban gitmiş ve hemen akabinde gelmesi gereken mânâyı ihmal etmişti gene. Hâlbuki, zahmet buyurup yazdığı cümle üzerinde iki dakika tefekkür etse, "İlmî ve bediî Moskova çeşmesi" sözlerinin beyhûdeliğini görecek, tersine, kendi davasına hizmetten ziyade eziyet vereceğini de kavrayabilecekti. Moskova çeşmesinden ilim akıyorsa şayet, "İlim Çin'de de olsa alınız" diyen bir dine mensup değil miydi Necip, yoksa Moskova ayrı mı tutulmuştu?

Kuvvetle muhtemeldi ki, "İlmî ve bediî Moskova çeşmesi" sözlerini ya sarhoşken yazmıştı yahut da yaptığı buluşa güvenmenin verdiği şehvetle keyiften sarhoş olmuştu. Yoksa Moskova'ya "bediî çeşme" iltifatı, Necip Fazıl'ın bile komünistlikle suçlanmasına yol açabilirdi ki, onun gibi zeki birisinin meselenin bu tarafını görememesi hakikaten tuhaftı.

İşin daha da garip yanı, tam o sıralarda onun da komünistlerden şikâyet etmesi ve birbirlerini destekleme tarzından duyduğu sıkıntıyı dile getirmesiydi. *İnce Memet*'in Fransızcaya tercüme edilmesi bardağı taşıran taze bir damla hâline gelmiş ve memleketteki entelektüel muhite ne ölçüde yabancı kaldığını tekrar fark ederek serzenişlerine bir yenisi eklemişti: "*İnce Memet* tercüme ediliyor, *Huzur* okunmuyor, *Yaz Yağmuru*, şiirler ıska geçiliyor. Komünist komünisti tutuyor. Ona hayran oluyor, onu seviyor. Vakıa bunda bizim fazla bir hakkımız yok. İş gönül meselesi olduktan sonra hiçbir şey denemezdi. Yalnız şu vardı ki, bu gönül meselesi ferdî sahadan çıkıyor ve hiç olmazsa politika kadar ahlâk veya onun yerini tutacak yahut yanında yürüyecek muhabbet isteyen sanata giriyordu."[87]

Diğeri ise daha da komikti. Paris'teki grev yüzünden canından bezdiği bir gün, Fransa'yı büyük bir tarafı çürümüş meyveye benzetmiş, bu çürük meyvenin en büyük ıstırabının da Fransız Komünist Partisi olduğuna çoktan karar vermişti.

Zavallı Necip, hiç çekinmeden hezeyanların batağına saplanmış ve galip ihtimalle öncekilerde yaptığı gibi zerre pişmanlık da duymamıştı. Çünkü o mağlubiyetlerini bile galibiyete çevirme kabiliyeti ile doğan, bu imkânı önünde bulan adamlardandı. Edebiyat tarihlerinde şiirini yapıp da şahsiyetini yapamayan bir insan aransa, Necip'ten daha münasibine rastlanabilir miydi acaba?[88]

---

1 *Yaşadığım Gibi*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, İkinci Baskı, s. 237 (Sonraki dipnotlarda YG olarak kullanılacaktır.)
2 *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Hazırlayanlar: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh yayınları, İstanbul 1997, s. 252 (Sonraki dipnotlarda TB olarak kullanılacaktır.)
3 TB, s. 84
4 *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 17. Baskı. Tanpınar bu romanda bir kediye Çeşminur ismini verecektir. (Bundan sonraki dipnotlarda SAE olarak kullanılacaktır.)
5 *Tanpınar Zamanı: Son Bakışlar*, Yayına Hazırlayan: Handan İnci, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 8
6 *Tanpınar'ın Mektupları*, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, Dördüncü Baskı, s. 65 (Bundan sonraki dipnotlarda AHTM olarak kullanılacaktır.)
7 Orhan Okay, Tanpınar'ın Londra'dan döndükten sonra Versailles Oteli'ne yerleştiğini söylüyor. Oysa Tanpınar, 9 Nisan 1953'te Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'a yazdığı mektupta, 'Montparnasse'da Versailles otelindeyim' diyor. *Bir Hülya Adamının Romanı*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Okay, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 201
8 AHMT, s. 298
9 AHMT, s. 299
10 AHTM, s. 20
11 YG, s. 243
12 AHTM, s. 18-19
13 TB, s. 307
14 TB, s. 200
15 *Beş Şehir*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. VI (Bundan sonraki dipnotlarda BŞ olarak kullanılacaktır.)
16 YG, s. 21-22
17 *Huzur*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 19. Baskı, s. 12 (Bundan sonraki dipnotlarda H olarak kullanılacaktır.)
18 *Sahmenin Dışındakiler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, İkinci Baskı, s. 27 (Bundan sonraki dipnotlarda SD olarak zikredilecektir.)
19 BŞ, s. 171-172
20 TB, s. 332
21 YG, s. 246
22 YG, s. 270
23 YG, s. 210
24 YG, s. 247
25 YG, s. 13
26 AHTM, s. 66
27 AHTM, s. 66
28 YG, s. 255-256
29 YG, s. 255
30 YG, s.255
31 H, s. 248-249
32 H, s. 248-249
33 YG, s. 256

34 YG, s. 256-257
35 H, s. 255
36 Adalet Cimcoz, Bir Yaşamöyküsü Denemesi, Mine Söğüt, YKY, İstanbul 2000, Üçüncü Baskı
37 Cimcoz'un lezbiyenliğini Halûk Sunat ima ediyor. *Boşluğa Açılan Kapı, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yapıtlarına Psikolojik Duyarlıklı Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2004, s. 112
38 AHTM, s. 65
39 *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, İhsan Işık, Elvan Yayınları, Ankara 2004, s. 751,
40 TB, s. 179-180
41 AHTM, s. 297
42 AHTM, s. 300
43 H, s. 205
44 H, s. 10
45 H, s. 265
46 YG, s. 276
47 YG, s. 276
48 YG, s. 35-36
49 YG, s. 276
50 YG, s. 36
51 *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Beyatlı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1983, s. 18
52 TB, s. 132
53 *Yahya Kemal*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 7. Baskı, s. 178-179 (Bundan sonraki dipnotlarda YK olarak kullanılacaktır.)
54 TB, s 76
55 YK, s. 29
56 SAE, s. 196
57 TB, s. 267-268
58 TB, s. 278-279
59 YK, s. 180
60 AHTM, s. 306
61 TB, s. 62
62 *Mahur Beste*, Ahmet Hamdi Tanpınar, YKY, İstanbul 2001, s. 144 (Bundan sonraki dipnotlarda MB olarak kullanılacaktır.)
63 H, s. 72-73
64 H, s. 160
65 TB, s. 333
66 TB, s. 56
67 YG, s. 269
68 YG, s. 206-207
69 YG, s. 269
70 TB, s. 90
71 *Fikret Muallâ*, Nurullah Berk-Orhan Koloğlu, Milliyet yayınları, İstanbul 1971, s. 23-24
72 Fikret Muallâ, Picasso'nun armağanı olan figürü ertesi sabah alt katında oturan ressama satacak, aynı figür, birkaç yıl sonra İsviçre'deki bir galeride 12.500 İsviçre Frangı yani o devrin parasıyla 40.000 Türk lira fiyatla piyasaya sunulacaktır. A.g.e. s. 33-34.
73 TB, s. 149
74 SAE, s. 105
75 TB, s. 106-107
76 TB, s. 107-108
77 AHTM, s. 124-125
78 TB, s. 108
79 TB, s. 239
80 AHTM, s. 125, 127
81 AHTM, s. 101
82 TB, s. 22
83 AHTM, s. 127
84 AHTM, s. 127-128
85 *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 9. Baskı, s. 401 (Bundan sonraki dipnotlarda EÜM olarak kullanılacaktır.)
86 Büyük Doğu, 9 Mayıs 1956, Zikreden. Turan Alptekin, *Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir Kültür Bir İnsan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s, 17-19
87 TB, s. 167
88 Oysa, Ahmet Hamdi Tanpınar için şunları yazan da aynı Necip Fazıl'dır: "Ahmet Hamdi kendi âleminde, kozası içinde,

dışarıyla teması seyrek, gayet yavaş ve pasif, ama muhakkak ki soylu bir tekâmül içinde mesafe almakta, titiz ve zevkli mizacını hikâye ve romanda da gösterme yolunda ilerlemekte.” *Bâbıâli*, Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2015, s. 217

İkinci Bölüm
Medeniyetin Tuhaf Tezahürleri

1.

Vapurun güvertesini biraz korku, biraz heyecan, biraz tedirginlik, biraz da sevinçle adımladığı her hâlinden anlaşılan on yedi yaşındaki delikanlının gözüne ilk çarpan şey, Sultanahmet'in mihrap tarafındaki iki minaresinin tepesinde yer alan hilâllerin Ağustos ikindisindeki parıltısıydı. Şehri tülden bir cibinlik edâsıyla sarıp sarmalayan ince sise rağmen, on yedi yaşındaki delikanlının dikkati, neredeyse gözle görülebilecek bir hızla alemin hemen altından başlayan külâh kısmının kurşunlarını yalayıp geçti ve birdenbire son cemaat yerinin dört köşesini dört kılıç misali kuşatan diğer minarelere kilitlenip kaldı. Kalem inceliğindeki minarelerin şerefeleri, ağır ağır Kız Kulesi'ne doğru yaklaşan vapurun güvertesinden mermer bir dantel gibi görünüyordu veya çocukluğu Sultanahmet'in masal dünyasına benzeyen avlusunda geçtiği için bu detayı kendisi yakıştırıyordu. Şerefelerle birlikte kurşunla kaplı ana kubbe ve yan kubbeler de devreye girmiş, böylece eski kentin en müstesna yerinde bulunan caminin mimari bütünlüğü, yapılışının ters bir istikametinde de olsa tamamlanmıştı.

Başını sağa çevirdiğinde, Kız Kulesi'ni sanki koruyup kollamak istercesine üzerine doğru eğilen Ayazma Camii'ni gördü. Arkasından da, ikisinin arasında kademe kademe yükselen ve yıkılmakla yıkılmamak arasında müteredditdavrandığı her hâlinden anlaşılan ahşap konaklara takıldı gözü. Bir perspektif duygusunu gereğince edinememiş bakışları, Salacak tepelerindeki geniş kırlardan geçerek Selimiye Kışlası'nda ve İstanbul Muallim Mektebi'nin göz alıcı cephesinde bir süre konakladı. Üsküdar, Salacak yahut Kadıköy sahilinde dikkat çeken sekiz on ahşap binanın hemen ötesinde Anadolu coğrafyası, hüzünlü bir boşluk kayıtsızlığıyla uzanıp gidiyordu. Delikanlı, "Hiç olmazsa geldiğim yerlerdeki kadar yanmış yıkılmış ve harabeye dönmüş değil" diye geçirdi içinden.

Bakışları yeniden bir önceki istikametine yöneldiğinde, Eski Saray'la birlikte Ayasofya'nın da görüntüye dâhil olduğunu fark etti. Eski Saray'ın iddiasızlığı yanında Ayasofya'nın bin dört yüz yıl evvelden gelen ve her seferinde, "O devirde böyle bir kubbe nasıl yapılabilmiş acaba" sorusunu tekrarlatan heybeti arasındaki zıtlık hoşuna gitti. Vapur son

derece sakin manevralarla Sarayburnu'nu dönerken, birden Boğaz, Haliç ve Marmara'nın buluştuğu noktadaki manzaranın kucağına düştüğü duygusuna kapıldı. Üsküdar'dan Beylerbeyi'ne uzanan ve Çengelköy'den Arnavutköy burnuna doğru bir yay çizen gözleri, Ortaköy, Beşiktaş ve Kabataş üzerinden Köprü'ye geldi. Oradan da bir başka yay çizerek Kasımpaşa'dan Eyüp istikametinde yola koyulacaktı ki, vapurun yeni bir manevrasıyla kendisini "İstanbul silueti" denilen ve Batılı gezginlerin tamamını büyüleyen o mucizeyle kuşatılmış bir durumda buldu. Akşama hazırlanan Ağustos güneşi, keskin kırılmalarla kubbelerde ve minarelerde geziniyor, bu gezinti esnasında yaptığı ışık oyunlarıyla da mucizeye bir masal niteliği kazandırıyordu.

Şurası bir hakikatti ki, bu siluetin mimarı, İstanbul'un yedi tepesine birer cami armağan eden estetik idrakti. Gözleri küçük dokunuşlarla Sultanahmet'in, Ayasofya'nın, Beyazıt'ın, Süleymaniye'nin, Şehzade'nin, Fatih'in ve Mihrimah'ın minarelerini okşadı. Çocukluğunun geçtiği Şehzadebaşı'nın ara sokaklarını, caminin geniş ve serin avlusunu, hemen yanındaki medresenin uğultusunu mazisinin bir yerlerinden bulup çıkardı. Gurbetlerde geçen bu kadar yıldan sonra nihayet doğduğu şehrin yerlisi olacaktı. Ne var ki, çoktan gözbebeklerine yerleşen taşralı ürkekliği kolay kolay peşini bırakacak gibi görünmüyordu.

İşin garip tarafı, memleketin neredeyse tamamı gurbet insanlarından müteşekkildi. Antalya'da ilk defa ismiyle ve fikriyle temasa geçtiği Ziya (Gökalp) Bey'in iddia ettiği üzere ana vatan Orta Asya ise şayet, gurbet bu cemiyetin önünde bulduğu talihin en mühim tarafıydı. Üsküp'te dünyaya geldiğini işittiği Yahya Kemal İstanbul'a döndüğünde, Üsküp'ün artık memleket hudutları haricinde kaldığını görünce ne yapmıştı acaba? Bütün o Girit Nakşibendîleri, İşkodra Alevîleri, Kalkandelen Bektaşîleri, Selânik Mevlevîleri, İskeçe Kadirîleri de aynı durumdaydı ve zaten ne zamandır sadece "muhacir" diye adlandırılıyorlardı. Rumeli veya Kafkas bozgunlarından kaçıp İstanbul'a sığınanlar, muhakkak ki kendilerini farklı bir gurbet duygusunun ortasında bulmuşlardı. Belki de çöken bir imparatorluğun ruhen ve zihnen dağılan bir ferdi olmak, gurbeti de beraberinde getiriyordu. Mesafelerin terbiye ettiği bir cemiyet açısından gurbet derunî bir meseleydi ve her neslin onu önceden hazırlanmış bir kader tevekkülü eşliğinde karşılaması kaçınılmazdı. On yedi yaşına

rağmen, o bile gurbetini yüreğinde taşıyarak doğduğunun şuuruna çoktan varmıştı.

İçindeki gurbetle ilk defa Musul'da annesini kaybettikten sonra karşı karşıya kalmış, bu duygunun bütün hayatını idare edeceğini de izahı mümkün görünmeyen bir kesinlikle gene orada kavramıştı. Üstesinden gelemeyeceği bir duygu ile yüzleşmek mecburiyeti ortaya çıkınca, onunla mücadele etmek yerine, zihninin arka taraflarında bir yere tıkıştırmaya çalışan bir mizaca sahip bulunduğundan, bunu böyle kavraması tabiî idi. Şurası da var ki, hem en zayıf noktasının, hem de en güçlü tarafının gurbetini ruhunda taşımak olduğunu henüz idrak edebilmiş değildi. Muhtemelen bu yüzden, Antalya'dan vapura binmeden evvel müthiş bir ağlama arzusuna kapılmış, ancak bunun etrafındaki insanların kendisine acımasına yol açacağını sezince çabucak vazgeçmişti. Zira, Antalya'da ağustos güneşinin ortasında karşısına çıkan her insan, ruhundaki eksik saadeti sanki eski bir şarkı mırıldanırcasına sokaklara taşımışken, ağlamanın, bu saadete ve bu saadet duygusuna ilham veren berrak denize haksızlık olacağını hissetmekte zorlanmamıştı. O kadar yıl kahrını çeken Antalya Lisesi'nin önünden geçerken dönüp de bir defa bile o güzel binaya bakmaması biraz da bundandı. Susmuş ve ruhundaki gurbetin bir kıyısına tutunarak vapurun merdivenlerini tırmanmıştı.

Şimdi büyük bir hayranlık ve korkuyla seyrettiği İstanbul onun nazarında tam bir muammaydı. Bir şehirde doğmak, o şehre aidiyet iliştirmeye yetmiyordu tabiî ki. Bu itibarla, gurbetin ikizi mahiyetindeki garip bir hasret duygusunun annesinin ölümünün arasından kendisine gelmesinde ve hiç dağılmadan dört bir yanını kuşatmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan, annesi dâhil hiç kimseyi bu hasretin vazgeçilmez bir siması ekseninde görememesiydi. İstanbul bu nedenle korku tarafı ağır basan bir muammaya dönüşmüştü zaten. Kerkük'te ve Antalya'da biraz bir şeyler okumuştu, fakat hiçbir kararı, hiçbir hazırlığı yoktu. Sadece bir seferinde babası, bir seferinde de Antalya Lisesi'ndeki hocası *Antalya Livâsı Tarihi* müellifi Süleyman Fikri Bey, yatılı bir mektebin genç çocuk açısından en makul ve makbul tercih olacağını söylemişti.

Zihnini şahsî meselelerden kurtarıp mucize ile masal arasında perde perde kademelenen şehre çevirdi. Kenti Ağustos akşamına hazırlayan

güneş, Süleymaniye'nin minare ve kubbelerinin üzerine eğilmiş, kurşunları bir ucundan tutuşturduktan sonra hızını alamamış gibi, aynı yangını gökyüzüne de bulut bulut dağıtmakta gecikmemişti. Birkaç güvercinle birkaç martı bu yangına dalıp çıkıyor, kanatlarını daha da genişleten bu şölenden pay almak için sanki birbiriyle yarışırcasına uçuşuyordu. Arada kulak çeperleriyle birlikte saçlarında hissettiği rüzgâr ise Antalya'daki ormanların uğultusunu getirip getirip ruhunun aralık pencerelerine çarpıyordu. Süleymaniye'nin kurşun kubbelerinde sonbahar sarısından ilkbahar turuncusuna dek uzanan bir renk denizi dalgalanınca, gencecik çocuğun şairâne tabiatı bu zamansız hücumlar karşısında kuru bir yaprak misali titremeye başlayacaktı.

Başını çevirip bir defa daha Üsküdar kıyılarına baktı. Boğaz suları, Süleymaniye'den çok başka türlü bir yanardağın kıyısında geziniyor gibiydi. Dalgaların Marmara'ya bakan tarafları neredeyse şimdiden akşamı kucaklarken, Karadeniz'e bakan tarafları güneşin hazırladığı yangından arta kalanlarla oynaşıyordu. Kız Kulesi'nin önünden geçerken sefaletiyle insanın yüreğini acıtan o ahşap köşklerin her biri, günbatımın hazırladığı masalın yardımıyla mucizeli bir çehreye bürünmüştü. Harabe hâlindeki köşkler, üzerlerinde sihirli bir değnek gezinmiş, bir masal prensesi şöyle bir gülümsemişçesine peri masallarından bir sahne edinmiş, mücevher pırıltılarını hatırlatan camlarıyla o eski ihtişamlı günlerinin desen ve tonlarıyla bezenmişti. Yüzünü hangi yöne çevirse, bir baş dönmesine eşlik eden yeni bir İstanbul büyüsüyle yüz yüze geliyordu. Neredeyse sarhoş olmuştu.

Vapur Karaköy rıhtımında yolcularını indirirken, "İstanbul bizim hakiki ruh mimarımız" diye düşünerek iki karar birden almıştı: Şehrin dört bir yanına bir kuyumcu titizliğiyle eğilecek ve onun vazgeçilmez bir parçasına dönüşmek gayesiyle acele edecekti. İkinci kararı ise yetim bir çocuğun masumiyetiyle birlikte çaresizliğini de yansıtıyordu: Bir daha bunca uzun bir müddet aç kalmayacaktı. Vapurun merdivenlerinde başı dönünce, Antalya'dan yola çıktığından beri hiçbir şey yemediğini hatırlamıştı…

Adı Ahmet Hamdi olan bu genç yolcu, bütün taşralı görüntüsü ve bu görüntünün ruhuna yerleştirdiği taşralı tedirginliğini kirpiklerinin arasına

sıkıştırıp, kendine ve kentine ilk defa tesadüf edenlerin ürkek adımlarıyla Karaköy rıhtımında onu bekleyen akrabalarına doğru yürüdü.

2.

Zeynep Hanım Konağı'nın Edebiyat Şubesi'ne tahsis edilen en üst katındaki yüksek tavanlı sınıfın geniş penceresinden olanca zarafetiyle görülen Beyazıt Camii'nin ve Beyazıt Meydanı'nın üzerinde gezinen tedirgin gözleri, şehre tamamen sinmiş hüznün Beyazıt'a düşen kısmını varlığının bir parçası hâline getirmekte gecikmedi. Baktığı pencereden göründüğü kadarıyla İstanbul'un en obur yaratıkları sınıflandırmasının ilk sırasında yer alan güvercinler bile bu hüznü fark etmişçesine, caminin kubbelerinde vakit öldürmek yerine, büyük kestane ağacının gölgesinde pinekliyor, meydandan gelip geçenlerin gayretine rağmen birkaç yorgun teşebbüsten sonra kanatlarını kapatıyordu. Sahaflar Çarşısı ise kurşun kubbeler şehrinin ıstırabını gönüllü üstlenen vakur insanların çehresini kuşanmış, elle tutulabilecek nitelikte derin bir sessizliği büyütüyordu. Öyle ki, aynı zamanda hattatlık yapan sahaflardan birisi kazara herhangi bir kâğıdın üzerine elif diye düz bir çizgi çekmeye kalkışsa, ihtimal bütün meydan tarafından işitilecek, belki de güvercinlerin kanat şakırtıları asıl o vakit patlayacaktı.

Oysa 1919 Kasımının o ilk pazartesi sabahı Zeynep Hanım Konağı'nın Edebiyat Şubesi koridorlarında, şehrin üzerine bir sis tedirginliğiyle çöken hüzne son derece aykırı bir heyecanın varlığı hemen hissediliyordu. Bu heyecanın sebebi, elden ele dolaşan mısralarıyla beraber, konuşmalarıyla da etrafındakileri büyüleyen Yahya Kemal'den başkası değildi. Gözlerinden ve yüzlerinden endişe akan talebeler, koridorlarda dolaşmak yerine sınıfı doldurmuş, Mütareke'nin şimdiden efsaneleştirdiği Yahya Kemal'in gelip ders vermesini bekliyordu.

Bir senesini Halkalı Baytar Mektebi'nde harcamanın yol açtığı mahcubiyet yüzünden kendisini diğerlerinden daha heyecanlı gören Ahmet Hamdi ise bir yandan Beyazıt Meydanı'nı seyrediyor, bir yandan da, sadece yatılılığın imkânlarından faydalanmak uğruna avare ilhamlar peşinde geçirdiği koca bir yıla yanıyordu. Mütareke'nin en acıklı günlerinde hem İstanbul'a uzak kalmış, hem de vapur güvertesinde aldığı kararı yerine getirmekte gecikmişti. O karar nasıl olsa bir gün tabiî

seyrini bulurdu da, Mütareke'nin ruhunda ve zihninde dalga dalga yayılan utancı herhâlde kolayından unutulamazdı. Her gün gelen yeni bir felâket haberi, genç insanları oradan oraya savuruyor, içlerindeki yaşama hevesini kökünden söküp kopartmak fırsatını kaçırmıyordu.

Dolmabahçe'de demirleyen İngiliz savaş gemilerini görmek, Köprü'de geçişleri kontrol eden işgal ordusu askerlerinin yılışık gülüşleriyle kadınların peçelerini açmaya teşebbüs ettiğini duymak, üniversite talebesinin sinirlerini yay misali germiş, mektep koridorlarında veya kahve köşelerinde umutsuzca da olsa direniş imkânları aranmaya başlanmıştı. 23 Mayıs'ta Sultanahmet'te düzenlenen büyük miting, bu yüzden hemen herkese yeni bir ruh vermişti zaten. İngiliz uçakları kalabalığın üzerine sık sık pike yaptığı hâlde bir tek kişi bile yerinden kımıldamamış, Halide Edip Hanım'ın konuşması gözyaşları içinde ve dualarla dinlenmişti. Bu miting ve mitinge katılan büyük kalabalık umutlarını bir parça filizlendirse de, işgal gemileri Dolmabahçe önlerinde demirlemeye devam ediyordu.

Zamanının şuuruyla doğmuş insanlarda nadiren görülen meselelere araya mesafe koymadan bakma alışkanlığı, yaşananları Ahmet Hamdi'nin nazarında daha trajik duruma getiriyordu. Çocukluğunun hazin tesadüfleri ona, her sevdiği şeyi mevcudiyetinden çok uzakta, erişilmez bir âlemde düşünmek itiyadı vermişti. Aşkı keskin bir günah ve ölüm fikriyle beraber, yani bir nevi telafisi mümkün görünmeyen bir mükâfat ve azap şeklinde tanıdığı yetmiyormuş gibi, mesafesizlik ve varlığını bütün hadiselere açık bulma kesafeti de, bir tür miras mantığıyla ruhuna yapışıp gelmişti. Çocukluğunun bu tuhaf miraslarını, çok zihnî, şartlarına göre az çok marazî ve şiirin terbiyesine erken açılmış bir ergenlik çağında hiç üşenmeden kendi isteğiyle derinleştirmişti.[89]

Ahmet Hamdi, sınıfın yaldızlı yüksek tavanlarına, nakışlı duvarlarına bakarak bunları düşünürken birdenbire kapı açılmış ve içeriye orta boylu, toplu, yuvarlak çehreli, derin bakışlı bir adam girmişti. Üzerinde hiçbir fevkalâdelik bulunmayan temiz giyimli bu beyefendi, ilk iş olarak başındaki fesi çıkarıp masanın üzerine koymuş, böylece ortadan ikiye ayrılıp itina ile taranmış saçları meydana çıkmıştı. Bu saç şekli kadar, tombul elleri de dikkat çekiciydi ama işte hepsi bundan ibaretti. Bunların dışında, Beyazıt meydanında yahut Bâbıâli'de her gün görülebilecek

sıradan bir insandı. Öyle ki, daha Antalya'dayken okuduğu ve üzerindeki tesirini hâlâ hissettiği "*Leylâ*, *Telâki*, *İthaf*, *Mahurdan Gazel* türünden şiirleri yazan hakikaten bu adam mıdır," diye düşünmeden edememiş, sessiz bir itirafa gönül indirmese bile hayal kırıklığına uğramıştı. Bilhassa hayranlık duyduğu 'Leylâ' şiirinin bu tombul parmakların marifeti olabileceğini düşünmekte zorlanıyordu. Belki de şiirin kendisiyle yetinmek ve şairle tanışmamak en doğrusuydu…

Fakat Yahya Kemal konuşmaya başlayınca iş değişmiş, maddesinden sıyrılan o iri cüsse birdenbire usta bir hatibin çehresine bürünüvermişti. Mütareke günlerinin herkesin üzerine sinen bezginliğini sıyırıp atmak istercesine, Alfred de Vigny'den ve onun o ünlü *Kurdun Ölümü* şiirinden söz ediyordu. Şurası muhakkaktı ki, bu talebenin alıştığı mânâda bir ders değildi. Arada kürsü denen şey, bunun getirdiği ikilik, bir dinleyici kalabalığı fikri ve bu kalabalığa temasın doğurduğu gergin vaziyet ve bunun psikolojisi mevcuttu. Hakiki simasıyla bir hatip gibi görünmese bile, Yahya Kemal'in büyük jestlerin insanı olduğu her hâlinden belliydi. Bakımlı elleri havada geniş daireler çiziyor, kimi zaman yeleğinin cebine soktuğu tombul parmakları sanki oradan bir başka Yahya Kemal çıkaracakmış edâsıyla bir şeyler aranıyordu. Görünen oydu ki, talebeye bakmakla birlikte aslında hususi bir tarzda iradesinin çevresinde geziniyordu. Biraz sonra bütün sınıf, herhangi bir dersi dinlemediklerini, bir düşüncenin etrafında toplandıklarını idrak etmeye başlamıştı. Yahya Kemal'in düşüncesi, önlerinde bir çeşit Nijinsky olmuş, arkasında tarihten ve ıstıraplardan bir fon, İstiklâl Mücadelesi'nin acıklı ve şerefli raksını yapıyordu. Ve böylece birbiri peşinden gelen parıltılar arasında insan talihine, insan haysiyetine, ölüme ve aşka açılıyor, yıkılmış imparatorluğun enkazı arasından yaralı vatanın yüreğine sarılıyordu.[90]

Yahya Kemal'in de iyi hatiplerin çoğu gibi konuşurken aradığı, çehresinin şekilden şekle girmesinden anlaşılıyordu. Bulduğu ise gözlerinin birdenbire parlaması ve tombul parmaklarının yeleğinin cebine yaptığı yeni bir hamle ile hemen fark ediliyordu. Bulduklarını paylaşma konusunda hiç de müşkülpesent davranmıyor, tersine, bu paylaşmanın heyecanıyla bir fikirden diğerine atlıyordu. Nedim'i Şeyh Galip, Nef'î'yi Millî Mücadele takip ederken, ıssız ormanın ortasında yaralarını yalayarak ölüme hazırlanan kurdun çevresinde bütün bir sınıf

derin derin nefes alıyordu. Halide Edip'ten farkı, esasen fikirler etrafında gezinmesi, talebeye imkân tanımamasıydı. Öyle ki, ilk dakikadan itibaren not almak amacıyla hazırlık yapanlar bile, ders bittiğinde tek satır yazamamış olmanın derin hayreti içindeydi. İşin garibi, vaktin nasıl geçtiğini hiçbiri anlamamıştı.

Zil çaldığında sınıf boşalmak yerine biraz daha dolmuş, çift taraflı çalışan manyetizma biraz daha artmıştı. Yahya Kemal, zekâsı ve düşüncelerinin yeniliği ile talebeyi büyülemiş, talebe de dikkat ve heyecanıyla ona bunları sınama imkânı vermişti. Fakat ders sınıfla sınırlı kalmayacak, koridorda da Yahya Kemal'in çevresi derhal kuşatılacaktı. Üzerine yapışan taşralı ürkekliğini bir kenara bırakıp hoca ile birkaç kelime konuşmayı başarabilenlerden birisi de Ahmet Hamdi'ydi. Şiirle ilgili birkaç şey sormuş, Yahya Kemal'in gözlerinin parlaklığı karşısında ise aldığı cevabı hemen unutmuştu. Buna mukabil hocası, İstanbul'a geldiği ilk günlerde yaşadığına benzer bir tedirginliği gözbebeklerine yerleştirmiş bu genç insanı zihninin bir tarafına iliştirmeyi ihmal etmemişti.

Ertesi hafta Ahmet Hamdi'nin elinde gizlemeyi unuttuğu bir Jean Morèas vardı. Koridorda ayaküstü konuşurken Yahya Kemal kitabı elinden almış, gençliğinin dağınık bir mevsimine bakarmış edâsıyla bir müddet karıştırarak, "Güzel ama sizin yaşınızda henüz erken" demişti. Arkasından da yolunu bir hayli kısaltacağı o zamandan belli bir tavsiyede bulunmuş ve, "Klasikleri okuyun, sırayla okuyun ve bir muharririn bütün eserlerini okuyun..." diye eklemişti.[91] Jean Morèas'ın kitabıyla biraz daha meşgul olduktan sonra geri uzatırken de, samimi bir merakla, kendi gençliğinden tuhaf izler taşıyan talebesinin ismini sormuştu.

1942 yılında çıkacak bir yangında tamamen yanacak olan Zeynep Hanım Konağı'nın yüksek tavanlı Edebiyat Şubesi koridorunda o gün başlayan ve giderek hoca-talebe resmiyetini geride bırakarak dostluğa dönüşen Yahya Kemal-Ahmet Hamdi münasebeti, farklı merhalelerden geçerek ikisinin de ölümüne dek devam edecekti.

3.

Ders için ayrılan vakit yetmeyince Yahya Kemal'in ilk işi, aralarında Ahmet Hamdi dışında Ali Mümtaz (Arolat), Mustafa Nihat (Özön),

Mehmet Halit (Bayrı), Halil Vedat (Fıratlı) gibi zeki ve kabiliyetli talebelerin yer aldığı küçük bir ekiple seminer çalışmaları düzenlemek olacaktı. Ders biter bitmez fakültede boş bulunan bir odaya çekilip konudan konuya atlayarak kimi gün mazinin, kimi gün de istikbâlin hayli kapalı kapı ve pencereleri önünde geziniyorlardı. Daha ilk dersten itibaren bu genç insanlar, "Nihayet hocamızı bulduk" diye sevinerek içlerindeki şairi veya hikâyeciyi uyandırmak amacıyla sürdürdükleri çabaları hızlandırmıştı. Başta Ahmet Hamdi olmak üzere henüz hiçbirisi yazdığı şiiri Yahya Kemal'e gösterme cesaretini bulabilmiş değildi, fakat ne çıkar, koza da bir taraftan örülmeye devam ediyordu.

Yahya Kemal ruhuyla Doğulu, zihniyle Batılı bir adamdı. Uzviyetinin ihtiyaçları söz konusu ise şayet, hiçbir güçlük onu yıldırmaz, mesela zeytinyağlı fasulye uğruna Beyazıt'tan kalkıp İstinye'ye gitmekte zerre tereddüt göstermezdi. Zihninin Batılı taraflarını ise anlaşıldığı kadarıyla, heyecanları gözbebeklerinden taşan bu gençler üzerinde tatbik ve tatmin ediyordu. Bu itibarla, kısa bir zaman sonra seminerler fakülteden kahve köşelerine taşınacaktı. Osmanlı'da da bir tür kahve geleneği vardı, fakat Yahya Kemal'in ufkunu genişleten, gençliğinin en mühim devirlerini geçirdiği Paris kahveleriydi. Küllük zaten mevcuttu, ancak onlar Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'ni tercih ediyordu. Çarşıkapı'dan Nuruosmaniye'ye çıkınca sağ köşede yer alan İkbal'i aslında Felsefe Şubesi talebelerinden Hasan-Âli (Yücel) keşfetmiş ve arkadaşlarına haber vermişti. Sadece talebeler değil, hocalar da İkbal'i hemen benimseyecek ve böylece bu kıraathane bir müddet sonra üniversitenin yeni bir şubesine dönüşerek dolup taşacaktı. Sadece küçük ama mühim bir mesele mevcuttu: İlk defa o sene Yahya Kemal'in derslerini erkek arkadaşlarıyla birlikte takip etmeye başlayan kız talebe kahveye gelemiyordu ve bu da derin bir üzüntüye vesilesi oluyordu.

Kahve zevki, Yahya Kemal'de Paris'teki talebeliğinden kalmıştı. Esasen birçok itiyatları, jestleri, düşüncesi gibi oralıydı. Jestlerinde Fransız tiyatrosunun, Fransız şansoniyelerinin tesiri vardı. Biraz kısa kollarını açıp, "Aziz Ahmet Hamdi" diye ilerlemesi, hitap şekilleri, hatta şiir okuyuş tarzı, tenkit ve muhakeme usulleri, hepsi Fransız, hatta Parisliydi.[92] Öyle ki, bu jestleriyle gittiği yere de Paris'in herhangi bir köşesi muamelesi yapmayı ihmal etmiyor, böylece zihninin

kanatlanmasına imkân hazırlıyordu. Üstelik onlara sık sık, Paris'ten İstanbul'a dönerken Café Vachette'de kendisini gayet iyi tanıyan garsonların nasıl kaldırıma sıralanıp üzüntü ile elini sıktıklarını ve gidişine inanamadıklarını anlatmaktan da ayrı bir lezzet alıyordu.[93]

İkbal'e devam edenler sadece bu garip ekipten ibaret değildi elbette. Tarihçi Mükrimin Halil, Bergson'un İstanbul şubesi vazifesini eksiksiz yerine getiren Mustafa Şekip, Farsça hocası Tahir Nadi ve nihayet devrin bir diğer gözde şairi Ahmet Haşim ve titizliğiyle şöhret sahibi Abdülhak Şinasi de İkbal'in müdavimleri arasındaydı. Fakat en hararetli masa, hiç şüphesiz Yahya Kemal ve talebelerinin masasıydı. İkbal'in diğer müdavimleri başlangıçta bu enteresan ekibi yadırgamakla beraber bir müddet sonra alışmıştı. Önde hoca, arkada talebeler gürültü patırtıyla içeri giriyor, feslerini çıkartıp masanın üzerine koyar koymaz, memleket ahvalinden Avrupa düşüncesine, Baudelaire'den Verlainé'e uzanan bitmez tükenmez bir münakaşaya dalıyorlardı. Münakaşaya başkaları dâhil oldukça sohbet halkası genişliyor, araya Damat Ferit'in hafiyelerinin karıştığı bilinse de hiç kimse sözünü esirgemiyordu. Kapının önünde bekleşen İngiliz askerlerini ise çok fazla ciddiye alan yoktu.

Şurası muhakkaktı ki, İkbal'de olsun, diğer kahvelerde olsun asıl konuşan Yahya Kemal'di. Onun dikkatleri, sadece talebelerin değil, diğer dinleyenlerin zihniyle beraber çehresinde de muhtelif dalgalanmalara yol açıyordu. Çok iyi konuştuğu ve konuşmayı bir çeşit sanat hâline getirdiği apaçıktı ve karşısındaki dalgalanmalara bakarak hedefini tayin etmeyi de gayet iyi biliyordu. Hakikat şuydu ki, Yahya Kemal konuşurken açılıyor, açıldıkça değişik fikirlere doğru kanatlanıyor, peşine takılanları birtakım derin vadilerde ve yüksek tepelerde gezdirdikten sonra, neredeyse bir uçurumun başında yapayalnız bırakıyordu. Hemen arkasından da, gençlerin gözbebeklerine sinen endişeden aldığı zevki gizlemeden, yeni bir hamle ile imdatlarına yetişip hepsini İkbal'e ve istikbale getiriyordu. Cevabı aranan soru son derece basit ve fakat basitliği nispetinde mühimdi: Biz kimiz, neyiz ve neredeyiz?

İçlerinde Ergani-Madeni'nden Sinop'a, Siirt'ten Kerkük'e, Antalya'dan Konya'ya bütün bir Anadolu coğrafyasına âşinâ olan tek isim belki de Ahmet Hamdi idi. Bu itibarla cevabı aranan soru ve yapılan

teklifler onu daha fazla alâkadar ediyordu. Yahya Kemal'in meseleleri ele alış tarzı, Tevfik Fikret'in ahlâkçılığından ve mutlak Garpçılığından, Mehmet Âkif'in ona çok benzeyen, hem Garbın ilim ve tekniğiyle donanmış hem de Asr-ı Saadet ahlâkını giyinmiş İslamcılığından, Türk Ocağı'nda Ziya Bey'e rağmen kulaktan kulağa o kadar değişen ve nihayet hayli keskinleşen milliyetçilikten farklıydı. Neden söylemeyelim ki, buna benzer teklifler, meselelere çare getirmek yerine hayatı güçleştiriyor, realiteler karşısında insanları tereddütte bırakıyordu.[94]

İnkıraz devirlerinde dünyaya gelen nesillerin bir fikre yahut şahsiyete tutunmak ihtiyacı duyması tabiî bir durumdu. Zaten Yahya Kemal, hem fikir hem de şahsiyet olarak talebelerinin bu ihtiyacına cevap verdiği için birdenbire başka bir hüviyet kazanmıştı. Değişik ufuklarda gezinen ilgileri, Batı düşüncesinden habersiz bu gençleri büyülüyor, Mütareke ve işgal yüzünden kararan gönüller onun çevresinde kenetleniyordu. Şüphesiz bunda Tanzimat'tan beri edinilen kendi tarihine uzaktan ve farklı bir gözle bakma alışkanlığının da payı vardı. Zaman ve hadiseler okyanusunda, birtakım isimlere ve müphem duygulara, müphem hatıralara tutunarak, bazı devirlerde de onlarla dövüşerek kulaç atıyorlardı.

Edebiyat da lâyıkıyla farkına varamadığı, ehemmiyetini tam mânâsıyla göremediği bir *bugün*'ün emrine girmiş, çeşitli ağız ve zihinlerden sirayet eden fikirlerin yansıdığı bir sahneye dönüşmüştü. Acil zannedilen ihtiyaçlar fikir ve sanat hayatını tahakküm altına alıyor, resmi makamlar ve cihazlar da politikaları açısından bunun böyle olmasını istiyordu. Yahya Kemal ise inkâr veya her şeyi olduğu gibi kabul arasında sallanan ve sonunda kendi tereddüdünden doğan garip davranışları, bunca beyhûde gidip gelişleri asıl hayatî fonksiyon zanneden bu vaziyete nihayet vermişti.[95] Bir başka ifadeyle, Şark ufuklarında başlaması beklenen vuzûhun nirengi noktasına dönüşmüştü.

Bütün bunlara rağmen, Ahmet Hamdi gizliden gizliye tecrübe ettiği şiirlerini hocasına gösterecek cesareti bir türlü bulamıyordu. Tecrübesiyle meseleyi çözen gene Yahya Kemal olacaktı. Bir gün Zeynep Hanım Konağı'ndan çıkıp İkbal'e doğru yürürlerken, ürkek talebesinin şiirle münasebetini başından beri bildiğini ortaya koyan muzip bir edâ ile eline Baudelaire'in meşin kaplı *Şer Çiçekleri* kitabını tutuşturmuş, birdenbire yüzü kızaran delikanlının mahcubiyetinden aldığı zevki zerre

gizlemeden, “Madem ki okuyorsun bari en iyisini oku” deyivermişti. Arkasından da, gözlerini kısarak Baudelaire’den birkaç şiiri ezberinden mırıldanmıştı.

Ahmet Hamdi, *Şer Çiçekleri*’nin hayra vesile olduğunu ve mevcudiyetini kıstırdığı karanlıklarda çıkış anlamı taşıdığını yıllar sonra fark edecekti. O günden itibaren Baudelaire’i elinden bırakmayacak, aradan pek fazla zaman geçmeden bu çok sevdiği şairin yanına Mallarmé ve Nerval’i de ekleyecekti.[96] Şu da vardı ki, Baudelaire ile hakiki anlamda ünsiyet kurabilmek için birkaç yıl daha beklemesi lâzım gelecekti. Gayet iyi hatırlıyordu: 1927 yılının karlı bir kış günüydü, genç bir edebiyat muallimi sıfatıyla tayin edildiği Konya Lisesi’nin üst katındaki bir odada kalıyordu ve parmaklarının arasında gene Yahya Kemal’in armağanı olan *Şer Çiçekleri*’ni tutuyordu. Gecenin geç bir vaktinde dışarıdaki aydınlığı merak ederek pencereye koşmuş ve lapa lapa yağan karın bütün bir gökyüzüyle beraber sokakları da bir masal misali aydınlattığını görerek neye uğradığını şaşırmıştı. Karın pencere pervazlarına, çatılara ve sokak fenerlerinin gölgesine dökülüşünü büyülenmiş gözlerle seyrederken, yalnızlığını da, İstanbul’dan uzak kalmışlığını da bir müddet unutmuştu hatta.

Fakat asıl hadise zihninde cereyan ediyordu. Kar yağışı kendisini Konya’dan alarak Ergani-Madeni’ndeki üç yaşındaki çocuğun bakışlarının kıyısına götürdükten sonra, Baudelaire’nin *Can Sıkıntısı* şiirinin ilk mısraındaki derin mânâyı yüklenerek geri getirmişti. Pek de iyi olmayan Fransızcası ile “Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var”[97] diye tercüme ettiği mısra, yirmi altı yaşındaki bu genç insanın mazi adı altında omuzlarına bindirdiği ağır yükü gözler önüne sermek adına Baudelaire tarafından bilhassa bulunmuş gibiydi. Sadece sokaklara değil, ruhuna ve zihnine de yağan kara bakarken, artık bu büyük şairi anladığından şüphesi kalmamıştı. İşin garip ve çarpıcı tarafı, Ahmet Hamdi’nin, “Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var” mısraı ile meşgul olduğu saatlerde, ona kitabı armağan eden Yahya Kemal de bir başka kar yağışıyla boğuşuyor ve kalın bir karla kaplı Varşova sokaklarına bakarak, “Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu / Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir bu” diye içindeki uçurumlara doğru fısıldıyordu…

4.

İkbal Kıraathanesi'nde işi en zor olanların başında hiç şüphe yok ki Ahmet Hamdi geliyordu. Bunun sebebi, Damat Ferit'in hafiyeleri yahut İngiliz askerleri değil, Yahya Kemal ile Ahmet Haşim arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen çekişmeydi. Bu iki büyük şair, birbirlerini iğnelemek söz konusu ise hiçbir fırsatı kaçırmıyor, üstelik çoğu vakit tenkitler iğneleme ile sınırlı da kalmıyordu. Zira, iğnelemeler son derece şahsî sahalara sirayet edince, hiç kimse karşı tarafı tam anlamıyla insan ortasına çıkamaz duruma getirmeden yürüdüğü yoldan geri dönmüyordu. Tabiî çekişmenin asıl mağdurları, her ikisinin sohbetinden de ayrı ayrı lezzet alan gençlerdi.

Hem Yahya Kemal'in, hem de Haşim'in dostluğunu kazanabilmiş nadir isimlerden birisi olan Ahmet Hamdi hakikaten müşkül durumdaydı. Çünkü, Yahya Kemal'i ve Haşim'i sevip okuduğu gibi, ikisinin de kendisinden esirgemediği dostluklarına hususi bir itina gösteriyordu. Şurası da vardı ki, bu dostlukların devamı, sohbeti bir tür monolog şekline getiren Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'in İkbal'de aynı saatte bulunmamasıyla mümkün hâle gelebiliyordu. Hangi şairin hangi saatler arasında İkbal'e teşrif edip etrafında toplanan gençlerle tatlı tatlı sohbet edeceği neredeyse ezbere bilindiğinden, başlangıçta hiçbir mesele çıkmamıştı. Ne var ki, bir gün beklenmedik bir şey olacak ve her ikisinin de aynı saatte İkbal'e geleceği tutacaktı…

Düyûn-u Umumiye'deki memuriyetinden çıkıp soluğu İkbal'de alan Ahmet Haşim, her zamanki köşesinde nargilesinden küçük nefesler çekiyor, dumanı da, anlattıklarını hayran hayran dinleyen gençlerin yüzüne gelmemesine bilhassa dikkat ederek tavana doğru üflüyordu. Tam o sırada, bütün jestleriyle ve mimikleriyle birlikte kapıdan Yahya Kemal girmiş, gençlerin Ahmet Haşim'in çevresinde toplandığını görünce, geniş bir gülümsemeyle kollarını iki yana açarak, "Aziz Ahmet Haşim" diyerek kucaklayıp yanı başına oturmuştu. İkisi de, önceki akşam sohbeti yarım bırakıp, ertesi gün kaldığı yerden sürdürmek için sözleşmişçesine, zerre tereddüt etmeden diğer şairleri çekiştirmeye başlamıştı bile. Ahmet Haşim'in çok sevimli, komik mimikleri ve el işaretleriyle Yahya Kemal'in kahkahaları birbirine karışıyor, taşranın iki ucundan, Üsküp ve Bağdat'tan İstanbul'a gelen iki güçlü şair sanki birbirinde dinleniyordu.

Ahmet Hamdi başta olmak üzere gençlerin tamamını birkaç saniye geçmeden çoktan unutmuşlardı.

Fantezileri, hicve düşkünlükleri, gülüncü derhal yakalamaları ve hakiki güzel karşısındaki davranışlarıyla birbirlerine çok benzemelerine rağmen aralarında büyük fark vardı. Yahya Kemal'de her şey ciddiydi ve esaslıya doğru gidiyordu. Ahmet Haşim ise daima *avant-garde* kalma isteğindeydi. Biri sürüklenmenin, alıp götürmenin, öbürü şaşırtmanın peşine düşmüş havasındaydı. Yahya Kemal, vasıtalarına sahip doğan insanlardandı. Vezne hâkimdi, bütün müzikalitesiyle hemen hemen konuşulan lisandan farksız bir şiir dili bulmuştu. Ahmet Haşim'de ise daima noksan, daima kekeleyen bir taraf mevcuttu. Her ikisinin de darılmadan önce en çok birbirlerini beğendiklerini en iyi bilen ise hiç şüphesiz Ahmet Hamdi'den başkası değildi.[98]

Hem devrinin, hem de devrinin ötesinin de nadir mecmualarından birisi olan *Dergâh* işte böyle bir atmosferde ve tamamıyla İkbal Kıraathanesi'nde kuvveden fiile geçirilmişti. Teklif ettiği *Haşhaş* ismi benimsenmeyen ve mecmuaya asıl Yahya Kemal'in yön verdiğini apaçık gören Ahmet Haşim, gönül koymamış, ilk nüshadan itibaren *Dergâh*'la samimi bir şekilde ilgilenmişti. Yine o nesilden Mustafa Şekip, Halide Edip ve Yakup Kadri de *Dergâh*'a dâhil olmuştu. İki haftada bir neşredilen mecmuanın yükünü ise Ahmet Hamdi, Necmettin Halil, Ali Mümtaz, Yunus Kâzım, Hasan-Âli, Ahmet Kutsi ve Nurullah Ata taşıyordu. Mecmuanın basıldığı Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, genç edebiyat heveslileri açısından bir başka İkbal, daha iyisi hakiki mânâda bir istikbaldi sanki. Her on beş günün sonuna doğru herkes birkaç defa matbaaya uğruyor, makinelerin uğultusunu kendi bedenlerinin dışında çarpan kalpleriymiş gibi dinliyor, mürekkep kokusuyla sarhoş oluyordu.

Dergâh'ın ilk sayısı 15 Nisan 1921'de yani İkinci İnönü Zaferi'nin hemen akabinde neşredilmiş, Anadolu'yu destekleyen tutumu kadar, devrin önde gelen isimlerini bünyesinde topladığı için de büyük ilgi ile karşılanmıştı. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim, mecmuaya yazı vermek dışında meselenin tenkit kısmıyla da bilhassa ilgileniyor, dizgi hatalarını, mizanpajdaki boşlukları, ara süslerini, harf karakterlerinin seçimini, başlıkların tanzim tarzını kırmızı bir kalemle işaret edercesine birer birer söylüyordu. Yahya Kemal bunları burnunu okşaya okşaya ifade ederken,

Ahmet Haşim nargilesini fokurdata fokurdata dile getiriyordu. İkisinin de bu işten büyük memnuniyet duyduğu öylesine ortadaydı ki, belki kazara bir iki takdir cümlesi gelir diye sabırla bekleyen gençler, sabırları göz göre göre ihlâl edilse de, tenkitlere itirazı akıllarından bile geçirmiyordu.

Ancak, hepsini sinirlendirip öfkelendirecek asıl ağır hücum, Anadolu'daki mücadeleye karşı çıkan isimlerden, bilhassa *Aydede*'nin sahibi Refik Halit'ten gelecekti. Refik Halit (Karay), manzum tarzda kaleme aldığı alay dozu ağır basan hicviyede, önce işin başını çekmekle itham ettiği Yahya Kemal'i yerden yere vuruyor ve bütün dünyayı ip üstünde oynatmakla, habbeyi kubbe yapmakla suçladıktan sonra, o devirdeki en yaygın kanaati tekrarlayarak kısırlığını diline doluyordu. Arkasından sıra Ahmet Haşim'e geliyor, o da hassasiyeti bilinen "Arap"lığıyla hedef tahtasına konuluyordu. Yakup Kadri "çömezlik"le itham ediliyor, "Bacı" sıfatı uygun görülen Halide Edip de Refik Halit tarafından bir güzel paylanıyordu. Refik Halit gençleri de ihmal etmemişti elbette. Onlar da, "şeyh" belledikleri Yahya Kemal'in peşinden koşan tarikat ehli müritlerden başka neye benzetilebilirlerdi ki?

Gençlerin aklına gelen, yaşlarına son derece uygun bir teklifti: Refik Halit'i *Aydede*'den çıkarken sıkıştırmalı ve hazır sıkıştırmışken de birkaç Osmanlı tokadıyla alaylarının hesabını sormalıydılar! Refik Halit, *Dergâh*'ta yer alan herhangi bir fikri beğenmeyip diline dolamış olsa, buna rahatlıkla cevap verilebilirdi ama o sadece hakareti ve alayı tercih etmişti. Böyle bir tavır karşısında onların tercihleri de son derece makuldü. Bu teklif Yakup Kadri'nin de aklına yatmıştı aslında, ancak önce Yahya Kemal, arkasından da Ahmet Haşim şiddetle itiraz edecekti. Her ikisi de, her tenkide böyle davrandıkları takdirde, bir süre sonra memlekette dövülmemiş adam kalmayacağını söyleyerek onları bu kararlarından vazgeçirmişti…

Ahmet Hamdi açısından *Dergâh* tam mânâsıyla bir mektepti. Buna rağmen, birkaç manzume neşretmekten geri duramamış, fakat hevesine yenik düştüğünü hissederek hemen akabinde derin bir pişmanlığın kıyısına sürüklenmişti. Elbette her şair ölçüsünde isminin tanınmasını, hatta etrafında, Yahya Kemal ve Haşim'de gördüğüne benzer bir hâle teşekkül etmesini istiyordu. Buna rağmen, nesirde elini tutabilmiş, ilk hamleyi yenme basiretini, hiç değilse nesir bahsinde gösterebilmişti.

Aslında nesrin şiirden güç olduğunun tâ o zamandan farkındaydı. Zira, insanın her an elinin altında olan şey, onu çok kolay aldatabilirdi.[99]

Dergâh'ın belki de tek menfi neticesi, Yahya Kemal ile Ahmet Haşim'in tekrar birbirine küsmesi ve ölümlerine de bu küslükle gitmeleriydi. Sebebi de son derece basitti aslında. Dergâh Mecmuası Neşriyatı'nın ilk ve tek eseri, Ahmet Haşim'in *Göl Saatleri* isimli şiir kitabı idi ve Yahya Kemal lütfedip de bu kitap hakkında iki satır yazı yazmamıştı. Bütün mesele buydu! Birbirlerinin şiirlerini gizli gizli okuyan, birbirlerinin sohbetini gizli gizli takip eden bu iki ismin dargınlığı, hem memleketi parlaklığından kimsenin şüphe duymayacağı fikirlerden mahrum bırakmış, hem de farklı iki şiir anlayışının karşılıklı tesiri sonucunda edebiyat vadisinde yapılabilecek yeni bir hamlenin önünü kesmişti. *Dergâhçı* gençler ise onları bir daha bir arada görememenin hüznünü yaşıyordu.

Bu dargınlık, asıl tesirini Ahmet Hamdi üzerinde yapmakta gecikmeyecekti. Gündelik geçimini dedikodu ile temin eden cemiyet, bu fırsatı hemen değerlendirmiş ve her zaman kötüye çalışan muhayyilesinin desteğiyle inanılmaz bir efsaneyi omuzlamıştı. Buna göre, Yahya Kemal ile Ahmet Hamdi, Türbe'deki muhallebicilerin birinde bir şeyler atıştırmaktaydı. Yahya Kemal, hazır Ahmet Hamdi'yi ve muhallebiyi bulmuşken, Ahmet Haşim aleyhinde atıp tutuyor, kendisine yaptığı muhayyel fenalıkları sayıp dökerek dert yanıyordu. Ahmet Hamdi ise hocasını ve ustasını desteklemek maksadıyla muhallebi kaşığını bir kılıç gibi sallayarak ayağa kalkmış, "Müsaade edin Kemal Bey, gidip şu herifi öldüreyim" diye esip gürlemişti. Yahya Kemal de bu büyük fedakârlığı her seferinde, "Otur kahraman çocuk, bir muhallebi daha ye" iltifatıyla mükâfatlandırmaktan yorulmamıştı. Öyle ki, bir süre sonra koca dükkânda hiç muhallebi kalmamıştı!

Bereket, şartlar ölçüsünde şahsiyetleri de devrin içinden hazırlayan birtakım tesadüfler mevcuttu. Taşrada geçirdiği birkaç senenin ardından Ankara'dan İstanbul'a dönen Ahmet Hamdi, Tünel'de yanlışlıkla ayağına bastığı birinden özür dilemek amacıyla başını çevirince, bunun Ahmet Haşim olduğunu görüp eline sarılacak ve haksız yere darıldığını söyleyecekti. Haşim ise çehresine çok yakışan o hüzünlü edâsıyla, "Dargınlık akranlar arasında olur" diye onu bir güzel payladıktan sonra

koluna girip Lebon'a kahve içmeye götürecekti.[100] Haşim'e göre, melâle âşinâ son nesil muhtemelen Ahmet Hamdi nesliydi.

Ahmet Haşim çehresinden müstakil gibi duran gözleriyle, Yahya Kemal ise jestleri ve sözleriyle yaşayan insanlardandı. Bu itibarla, Haşim'in ölümünün gözlerinden başlamasında ve nihayet gözlerinin tamamen kendi üzerine kilitlenmesi ile son bulmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan, sözlerini çoktan tüketen Yahya Kemal'in, jestlerinde ısrar etmesi ve ölümüne kadar konuşmak hevesiyle can atmasıydı…

5.

1921 Nisanı İstanbul'a sadece zafer haberleri arasından değil, Adalar ve Fenerbahçe üzerinden serpilip gözle görülür bir şekilde Boğaz tepelerine sirayet eden ve hemen arkasından da bütün bir şehre sıtma misali yayılan bahar telâşıyla birlikte gelmişti. Vapur dumanlarından başlayarak her şey hafif bir leylâk rengine bürünmüş; önce Marmara, derken Haliç ve nihayet Boğaz suları tuhaf bir ürperti içinde, bilhassa akşam saatlerinde her şeyini bu rengin kollarına bırakmıştı. Mezarlıklarda, bahçelerde, cami avlularında, türbelerde, tekkelerde ve elbette kahvelerde, uzun sürmüş ve zor geçmiş bir kıştan daha kurtulmanın hazzı, kimi zaman bir erik ağacının çiçeğe durmasıyla, kimi zaman da bir badem dalının olanca güzelliğini kuşanıp pencereye vurmasıyla tezahür ediyordu. Tabiatın yardımıyla sanki işgal altındaki İstanbul da silkinip kendine gelecek, en azından bir çıkış yolu bulacak gibi görünüyordu.

Bahar, Zeynep Hanım Konağı ile Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'ne ise Boğaz bahçelerinden daha önce uğramıştı. Anadolu'dan gelen haberlere *Dergâh*'ın başarısı da ilâve edilince, o hafif leylâk rengine eşlik etme hevesiyle herkesin ruhundaki bahar uyanıvermişti. Fakat asıl heyecanlı olan Ahmet Hamdi idi. Onun nezdinde bahar, artık "Yahya Bey" diye hitap ettiği hocası ile eski semtlerde, surlarda, camilerde, Boğaz köylerinde yapacakları geziler anlamına da geliyordu. Bu geziler, ortasında yaşadıkları ve fakat pek de farkında varmadıkları şehri her gün tekrar keşfetmek kadar, taşıdığı yahut ifade ettiği mânâyı paylaşmayı da yanı başında getiriyordu. Yahya Kemal, dinleyicisi olduğu vakit sesini bulan adamlardandı. Derin tarih bilgisi,

şair sezgileriyle birleşince bu geziler muazzam bir lezzet kazanıyor, binlerce yıllık maziye sahip İstanbul yepyeni bir çehreye bürünüyordu. Bazen başkaları katılsa da, bu geziler esasen Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi'nin şahsî tarihinin mühim ve muazzam bir parçasıydı.

Dergâh'ın ilk nüshasının neşredildiği haftanın ertesi günü, Zeynep Hanım Konağı'ndan yan yana çıktılar. Lâleli tramvayına binecek gibi kırk-elli metre yürüdükten sonra Yahya Kemal, "Hamdi, Süleymaniye tarafına gidelim" diyerek Vezneciler'e döndü. Ahmet Hamdi, itiraz şöyle dursun, Kemal Bey'in ağzından Süleymaniye kelimesi çıkar çıkmaz bütün mevcudiyetini bir masal dünyasına hazırlamıştı zaten. O masal dünyasının çok geçmeden şahsiyetinin ciddi bir bölümünü yapacağını da ezbere biliyordu. Direklerarası'na doğru ilerlerken, harabelikle viranelik arasında tereddüdüne rağmen güzel görünen sol taraftaki Teyyare Apartmanları'na dikti gözlerini. Şehrin tamamını kaplayan sefalet burada bir başka çehreye bürünmüştü sanki. Çocukluğunun ara sokaklarıyla arasında az bir mesafe bulunduğundan bir miktar tedirgin, bir miktar da hüzünlüydü. Bunların farkında olmayan Yahya Kemal ise Direklerarası ile Pigalle'i mukayese etmeye başlamıştı bile.

Hakikat şuydu ki, mevsim de buna imkân veriyordu. Yıkıldım yıkılacağım diyen ahşap konakların ücra bir köşesine gizlenmiş bahçelerden üzerlerine gelen ürperti, havadaki sümbül kokusuyla birleşince tam bir taarruz manzarası ortaya çıkıyor, buna mukabil ricat kimsenin aklından geçmiyordu. Hâlbuki bir önceki sene baharın farkına dahi varmamışlar, varanlar da, memleketin içler acısı durumu ortadayken, bu mevsim büyücüsüne yakışacak itinayı göstermeye cesaret edememişti. Oysa şimdi durum değişmiş, İstanbul'un en haşarı çocuklarından biri olan bahar, bir önceki senenin de intikamını almak istercesine bütün şahanelikleriyle her köşe başından boynunu uzatmaya, kapı ve pencereleri yoklamaya başlamıştı. Öyle ki, bazen Yahya Kemal'in konuşmalarını kaçırdığı bile vakiydi.

Vezneciler'den sonra daldıkları ara sokak, Bizans kemerine kadar içler acısı bir hâldeydi. Ahmet Hamdi, evvelki gün Taksim'in biraz aşağısında, Fındıklı'ya inen yokuşun sağ tarafında, önceki hafta da Unkapanı civarında tenekeden ve kerpiçten evlerde yaşayan insanların durumunu görmüştü. Bulaşık ve lağım sularının açıktan aktığı sokaklarda,

sırtlarında doğru dürüst mintan olmayan çocuklar oynuyor, sanki hayata, "Bakın buradayız ve direniyoruz" isyanıyla meydan okuyordu. Fakat ne çıkar, bu çığlık hiçbir şeyi değiştirmeyecek, bu çocuklar biraz kanatlanınca, susuz çeşme yalaklarına, kaldırımlara, köprü altlarına sığınmak için baba evini terk edecekti. Öyle ki, önünden geçtikleri evlerdeki sefaletin, diğerleriyle kıyaslandığında bir parça zenginlik taşıdığı dahi söylenebilirdi.[101]

Sokağın sonunda karşılarına birdenbire Süleymaniye'nin çıkacağını ikisi de biliyordu bilmesine ama bu gene de şaşırmalarını engellemedi. Bir müddet durup hiç konuşmadan bu muazzam mimari şahesere baktılar. İnsan gözü, esasen detaylara meraklı olduğundan minarelere, kubbelere, yarım kubbelere, Sultan Süleyman'ın ve Hürrem Sultan'ın türbesinin de bulunduğu hazireye ayrı ayrı dikkat kesildiler. Mimari, taşa ve mermere hükmetmek değildi, en azından, sadece bu tarafıyla tanımlanamazdı. Mimari, mermerin ve taşın imkânlarıyla insan iradesinin sınırlarını çerçeveleme sanatıydı ve Sinan bu yüzden büyüktü. Allah'a adanmış böyle bir yapıyı tahayyül ederken, onun mutlak iradesini örseleyip mimarı ön plâna çıkartacak hiçbir detaya girmemişti. Aksine, bu harikulâde eser, kurulduğu tepede her şeyiyle secdeye varmış bir iradeyi yansıtır edâsıyla duruyordu. Minareler ise ellerini gökyüzüne kaldırmış, sanki dört dilde dua ediyordu.

Sinan ikisini de ta içlerinden susturarak taşın ve mermerin şiiriyle baş başa bırakmıştı. Yahya Kemal, tombul parmaklarını üç yüz yıllık kesme taşların üzerinde dolaştırarak avluya doğru ilerledi. Bahçe bakımsız olduğu hâlde güzeldi ve bir ucundan bahara hazırlanıyordu. Son cemaat yerinin ilk kapısından içeri girdiler. Bir mücevher titizliğiyle oyulmuş şadırvanda iki ihtiyar sanki iki yüz yıldır abdest alıyor gibiydi. Bir müddet şadırvanın etrafında dolaştıktan sonra diğer kapının önünde durup Marmara'ya ve Boğaz'a baktılar. Hakikaten de Sinan, Boğaz'ı ikinci bir son cemaat yeri şeklinde tahayyül etmiş olmalıydı. Yahya Kemal alçak bir ses tonuyla, "Mimari gözle birlikte gönül işi tabiî ki. Bu heybetli eser bu tepeye sadece statik hesaplar neticesinde konulamazdı. Bunun arkasında taşı ve mermeri gündelik hayatının bir parçası yapan, onu kanaviçe yahut iğne oyası misali işleyen bir tasavvur dünyasını aramak icap eder" diye mırıldandı.

Daha fazla oyalanmadan, oymalarla süslü kapıdan geniş mekâna adım attılar. Caminin içi de avlu kadar bakımsızdı, kilimler yıpranmış, hasırlar yırtılıp dağılmış, mermerler yer yer kararmıştı. Kandillerden bazıları kırıktı ve sağlam olanlar da ihtimal yağı bittiği için yanmıyordu. Ancak bütün bunlar daha ilk adımda mekânın insanı birdenbire kavrayıp kendisinin bir parçası kılmasını engellemiyordu. Ahmet Hamdi başını kaldırıp da kubbeye bakınca tekrar şaşırdı. Zira, o muazzam kütlenin nasıl orada öylece asılı durduğuna şaşmamak mümkün değildi. Fil ayaklarının çok fazla hissedilmemesi de gene Sinan'ın dehâsının bir parçasıydı. Zaten bu yüzden kubbe, yukarıdan birileri tarafından getirilip usulca bırakılmış gibiydi. Yahya Kemal ister istemez Paris'teki katedralleri hatırlamış ve hiçbirisinin bu ölçüde sade ve bu ölçüde zengin görünmediğine bir defa daha karar vermişti.

Birden iki sene önce bir kış günü gördüğü o içler acısı manzara gözlerinin önünde canlandı Yahya Kemal'in. Öyle ki, kapıdan girer girmez donup kalmıştı. Camiyi mihraptan minbere kadar hâki üniformaları ve çamurlu kaputlarıyla sarı benizli binlerce asker doldurmuştu. Küme küme oturan askerler, yaktıkları ateşlerin başına çömelmiş ısınmaya gayret ediyordu. Anadolu ve Rumeli köylerinin hasret türküleri bir halkın boğuk hıçkırıklarına dönüşüp dört bir yandan perde perde kubbeye yükseliyor ve orada asılı kalıyordu. Sıtmanın sıcağı ile kışın soğuğu arasında bunalmış binlerce asker, memleketin yaşadığı felâketin doğrudan şahidiydi. Askerler boşaltıldıktan sonra bile camiyi arındırmak amacıyla bir hayli çabalamak lâzım gelmişti. Bunlar yetmemiş olmalı ki, keskin bir karayel minarelerden birinin külâhını uçurmuş ve bir şerefeyi de yıkmıştı. [102]

Boğaz'ı gören pencerelerden birisinin kıyısına diz çöküp gözlerini Anadolu'daki zafer haberlerinden de, bahardan da hayli uzak bir manzara sergileyen geniş mekâna çevirdiler. Biraz önce şadırvanda abdest alan ihtiyarlar hemen önlerindeki sütunların gölgesine sığınmış namaz kılıyordu. Mihrabın önünde ise sakalları göğsüne düşmüş bir başka ihtiyar, bütün dinlerin mümini misali gözlerini yarı yarıya kapatmış, âhenkli bir sesle önündeki rahlede duran *Kur'an*'ı okuyordu. Fısıltı hâlindeki bu ses kubbelere çarpa çarpa kulaklarına geliyor, oradan da yine kubbelere çarpa çarpa dalgalar hâlinde dağılıyordu. Yahya Kemal

pencerenin pervazına iliştirilmiş tesbihi alarak çekmeye başladı, fakat meselenin acemisi olduğu kalın parmaklarının imameyi kavrayışından bile anlaşılıyordu. Ancak bunun hiçbir önemi yoktu, zira, hayli sağlam bir merdiven bulup çoktan kendi içine inmişti zaten.

Ahmet Hamdi, o günü her hatırlayışında, aslında Yahya Kemal'in de müdafaasız bir tarafının bulunduğuna şahitlik ettiğini düşünmüştü. Sadece üstünü örtmeyi, o iklimlerden hiç geçmemiş, o yağmurlarda hiç ıslanmamış, o pınarlardan hiç su içmemiş gibi davranmayı gayet iyi biliyordu. Belki de Paris'te en çok bunu öğrenmişti…

6.

Yahya Kemal'in birkaç çehre birden taşıdığını, bu çehrelerin her biriyle bir başka tarafına cevap verdiğini de bu gezilerde görmüştü esasen. Mesela bir gün İkbal'de otururken, nereden bulduğunu bilmediği bir bastona dayanarak tam bir Parisliye dönüşüp kesik kahkahalarla gülüyor, ertesi gün Beyoğlu'nda Üsküp'ten yeni gelen ve taşralılığını henüz üzerinden atamadığı her hâlinden anlaşılan bir *muhacir* edâsıyla köşesine çekilip tedirgin nazarlarla herkesi uzaktan izliyordu. Aradan bir hafta geçmeden, saraya mensup bir ailenin ferdi havasıyla aristokrat bir bakış ve buna uygun bir dil ediniyor, işin tuhafı bu farklı Yahya Kemalleri hiç kimse yadırgamıyordu. O, bütün bu farklı çehreleri kendisine yakıştıran adamdı.

Nisan'ın yerini Mayıs'a bırakmaya hazırlandığı günlerde Yahya Kemal'in arzusu üzerine Anadoluhisarı'na gittiler. Fakülte'den çıktıktan sonra tramvayla Bebek'e gelmişler, oradan da Rumelihisarı'na kadar yürüyüp bir sandala binerek Anadoluhisarı'na geçmişlerdi. Vakit ikindiye yaklaştığından Boğaz iyiden iyiye menekşelenmiş, sandalın sağ tarafına düşen ışıklarla sol tarafına düşen ışıklar arasındaki muazzam fark her ikisini de alıp bir masalın kucağına sürüklemişti. Boğaz tepelerinden usul usul yalı bahçelerine doğru inen ve tamamıyla havaya sirayet eden bahar ise manzarayı insanın içine düşmekten asla korkmayacağı bir uçurum hâline getiriyordu.

Gözlerini Boğaz sularından alıp Rumelihisarı'na çeviren Yahya Kemal, genç padişah İkinci Mehmet'in İstanbul'u bir Nisan sabahı muhasara ettiğini hatırlatarak, "Düşünebiliyor musun Hamdi" demiş,

arkasından da kalabalıklar karşısında konuşuyormuş havasında devam etmişti: “Fetih ordusu şehri kuşatırken bizim olan Boğaz vâdilerinde, Çamlıca eteklerinde, Rami, Davutpaşa kırlarında erik ve badem ağaçları çiçek açmıştı. Otağtepede, Fatih’in çadırının etrafı, şüphesiz bir ipek halı misali bahar çimenleri ve kır çiçekleriyle döşeli idi ve Fatih beyaz atının üstünde bir burçtan öbürüne koşarken Haliç sularında, Marmara’da, tıpkı bizim gibi İstanbul baharının değişen renklerini görüyordu. Yine bu demektir ki, fetih ordusunun ilk top sesleri arasında kumrukların aşk daveti işitiliyor, son hücum tekbirlerine bülbül sesleri dem tutuyordu.”[103]

Yahya Kemal’in bir Rembrandt titizliğiyle çizdiği tablo, Ahmet Hamdi’yi Hoca Sadeddin Efendi’nin *Tâcü’t-Tevârih*’indeki fetih günlerine dair sayfalara götürmüştü. Aslında son derece kuru bir üslûbu olan ve hiç de hikâye ettiği iklimi yansıtma kabiliyeti bulunmayan Hoca Sadeddin Efendi bile o kadar direndiği hâlde bu gizli bahar sıtmasının satırların arasına sızmasına mâni olamamıştı. Bütün bir fetih döneminin, esasen şair sıfatı da taşıyan genç padişahın baharda yaşadığı bir aşk macerasına benzeyerek serpilip filizlendiğinin farkındaydı. Öyle ki, henüz yirmi bir yaşındaki bu delikanlıyı “İslâm kayserlerinin birincisi” sıfatıyla selamlarken, sanki ona içinden çıkıp geldiği bahar güllerinden bir demet uzatıyordu.

O bunları düşünürken sandal Anadoluhisarı iskelesine yaklaşmaya başlamıştı bile. Boğaz akıntılarını hususunda hayli usta olan sandalcı, birkaç keskin manevra ile sandalı iskeleye yanaştırıp bağlayıverdi. Arkasından da kıyıya çıkarak önce Yahya Kemal’in, sonra Ahmet Hamdi’nin inmesine yardım etti. Bugün hakiki bir Parisli çehresini benimseyen Yahya Kemal, sandalcıya yüklüce bir bahşiş verip Hisar’a doğru küçük adımlarla yürüdü. Bir yandan da köyün aslında Güzelcehisar ismini taşıdığını, ama bunun zamanla kaybolarak yerini Anadoluhisarı’na bıraktığını anlatıyordu.

Ne var ki, Hisar harabe durumdaydı, büyük burcun bir tarafı yıkılmış, dibinde de bir incir ağacı büyümüştü. Namazgâh tarafı ise daha fena bir vaziyetteydi. Oraya kadar tırmanmış birkaç keçi ortalıkta geziniyor, martılar çığlık çığlığa başlarının üzerinde dolaşıyordu. Bu perişanlığa rağmen, Hisar da bahardan payına düşeni almıştı. Küçük burcun ortasındaki erik ağacının bütün çiçekleri çoktan patlamıştı ve üzerinde

keçilerini dolaştığı papatyalar dipdiri görünüyordu. Yorulan Yahya Kemal, erik ağacının hemen yanındaki basamağa oturacakken, siyah bir kedi ayaklarına sürtünerek telâşla geçip gitmişti. Kedi ile beraber Parisli Yahya Kemal de kayıplara karışmış, onun yerine, doğma büyüme Anadoluhisarlı bir başka Yahya Kemal gelip kurulmuştu sanki.

Bu yeni Yahya Kemal, Anadoluhisarı'nın Üsküdar ölçüsünde olmasa da fetih hazırlıklarına doğrudan katıldığını, yapıldığı günden itibaren mukadder bir akıbeti bekler gibi o büyük günü beklediğini söylüyordu. Fetihten bir sene evvel yani 1452'te bu Boğaz köyü kahramanlık çağının kemâlindeydi. Genç padişah ikide bir bu köye geliyor, yapılan hazırlıkları gözden geçiriyordu. Gelibolu'dan yola çıkan Baltaoğlu Süleyman Bey Hisar önüne demir atıncaya dek neler olup bittiğini hiç kimse anlamamıştı. Donanmayla birlikte Karadeniz'den taş ve kireç yüklü yüzlerce gemi ve mavna da hisar açıklarında demirlemişti. Ertesi gün genç padişah, bütün paşalarıyla, beyleriyle, ağalarıyla, mimarlarıyla, mühendisleri ve işçileriyle karşıya geçip Boğazkesen'in yani Rumelihisarı'nın ilk temel taşlarını bizzat elleriyle koymuştu. Hisar yüksele yüksele Ağustos'un yirmi sekizinci günü, büyük ve küçük kuleleriyle, burçlarıyla, surlarıyla bembeyaz meydana çıkmıştı. Anadoluhisarı sakinlerine bakılırsa, koca kale beş ayda filan değil, kırk günde bitirilmişti.[104]

Usul usul iskeledeki caminin yanı başındaki kahveye doğru ilerlediler. Çınar ağacının altında çaylarını yudumlarken, şadırvanda kollarını dirseklerine dek sıvamış abdest alan iki ihtiyar çekti dikkatlerini. Ahmet Hamdi birden, bu insanların iki hafta önce Süleymaniye'nin şadırvanında abdest alan ve ardından da önlerindeki sütunun dibinde namaza duran ihtiyarları ta kendisi olduğunu fark etti. Büyük bir şaşkınlık içinde, "Allah Allah" dedi alçak bir ses tonuyla, "biz mi onları takip ediyoruz yoksa onlar mı bizi takip ediyor?" Yahya Kemal, talebesinin şaşkınlığını sezmiş olmalı ki bakışlarını ona çevirerek, "Bir şey mi var Hamdi" diye seslenme ihtiyacını hissetti. Ahmet Hamdi, kalın kaşlarının gerisindeki taşralı tedirginliğine sahip çıkarak, "Hayır efendim, bir nevi sublimasyon besbelli ki…" tesellisinin gölgesine gizleniverdi.

Yahya Kemal'in belli belirsiz bir el işareti üzerine kalktılar ve Göksu üzerindeki küçük köprüden geçerek Küçüksu Kasrı'na doğru yürüdüler.

Akşamın rutubetinde ışıklar çok yüklü bir derinlikten geliyormuş gibi süzgünleşip turunculaşmıştı. II. Mahmut'un annesinin hatırasına yaptırdığı çeşmenin dantel dantel işlenmiş mermerleri de güneşin turuncu ışıklarıyla birlikte yangın yerine dönmekte gecikmemişti. Bebek kıyılarından kopup gelen birkaç martı, oyuna katılmak istercesine kanatlarını bu ışığa batıp çıkartıyor, Boğaz'ın hemen üzerinden sürü hâlinde geçen Yelkovon kuşları da masala bir başka çehre katıyordu. Kasrın önünde gezinen iki İngiliz askerinin kırmızı elbiseleri ise turuncuya bir miktar da karanlık eklemeyi ihmal etmeyecekti…

Yahya Kemal'in Paris'ten döndükten sonra bir müddet kaldığı Kıbrıslılar Yalısı'nın önünden geçerken, yolun karşı tarafında isli kandillerin penceresini bile aydınlatamadığı uzak evlerden birinden bir türkü duyuldu birden. Genç ama hayli hüzünlü bir kadın sesi,

Alişimin kaşları kare

Sen açtın sineme yare

diyerek bütün bir Balkan bozgununu getirip bir çırpıda önlerine koyuverdi. Yahya Kemal ceketinin eteğinden çekerek Ahmet Hamdi'yi durdurdu. Yalının önündeki bir binek taşının üstüne çöküp bu içli Rumeli türküsünü sonuna kadar dinlediler. Akşamın o saatinde geride bıraktığı birilerini düşünerek kim bilir hangi hasretin pençesinde kıvranan ve acısı sesinin her tarafına sinen kadın, "Görmedin mi ah civan Alişim'i Tuna boyunda" mısraını söylerken Yahya Kemal'in gözlerinde iki damla yaş belirdi. Talebesine belli etmemeye çalışarak mendilini çıkarıp gözlerini sildi ve "Hamdi" dedi belli belirsiz bir sesle, "bizim romanımız bu türkülerdir, bir gün bir roman yazarsan bu söylediğimi asla hatırından çıkarma!" Ahmet Hamdi, o gün Yahya Kemal ve neslinin nasyonalizminin, hangi zeminden hareket ederse etsin son şeklini Balkan Harbi'nin çöküntüsünden ve acısından aldığını bir defa daha görmüş ve zihnine itina ile kaydetmişti.[105]

Kandilli iskelesinde bekleyen sandala binerek, Boğaz gecesinin koynuna sığınanı asla yolun ortasında bırakmayan lâciverdine karıştılar. O gün Yahya Kemal'in bir başka tarafına şahitlik ettiğini ise neden sonra hatırlamıştı. Herkes zamanının şuuruyla doğduğu hâlde, Yahya Kemal ait olmadığı bir devrin şuurunu yakalamaya yahut ona yetişmeye çalışıyordu.

Türk tarihini ve hayatını yeni bir sentez biçiminde göstermek isterken hemen hemen heveskâr denilebilecek bir acemiliğe düşüyor, henüz kendi realitesiyle ele almaktan çekindiği Türk tarihini sanki bir çeşit plastik madde misali kalıptan kalıba dökmeye çabalıyordu. [106]

7.

Üsküdar Kısıklı'da çınar ve servilerle çevrili bir bahçenin ortasında yer alan Bektaşî tekkesinde o gün bambaşka bir telâş vardı. Genç müritler bahçedeki meyve ağaçlarının çiçekli dallarını düzenliyor, tekkenin girişini çepeçevre saran yediverenin Mayıs güneşi altındaki ışıltısını avluya almak için çırpınıyordu. Tekkenin bahçesindeki bütün güller renk renk açılmış, leylâklar baygın kokularıyla güllere meydan okumaya başlamıştı bile. Tekkenin haziresinin üzerine doğru eğilen erguvanın renkleri, tuhaf bir şekilde mezar taşlarının beyazlığına yakışıyordu. Mezarların arasında boy atan lâle ve gelincikler ise bu ölüm ülkesini tekkenin en cazip yerlerinden biri hâline getirmek gayesiyle sanki birbiriyle yarışıyordu.

Ancak, tekkedeki telâşın sebebi, İstanbul baharının Çamlıca tepelerinden Kısıklı istikametinde yaptığı gözle görülür hamle değildi. Telâşın sebebi, şiirleri bir efsane gibi dilden dile dolaşan, sohbetleri kulaktan kulağa fısıldanan Yahya Kemal'in o gün dergâha gelip Âyin-i Cem'e katılacak olmasıydı. Dergâhın müdavimlerinden Yakup Kadri, durumu bir hafta önceden Şeyh Nur Baba'ya haber vermiş, o da cüppesinin eteklerini topladıktan sonra göğsüne düşen sakallarını sıvazlayarak, "Şeref duyarız" demişti. Yakup Kadri'nin teklifini istemeye istemeye kabul eden Yahya Kemal ise her ihtimale karşı Ahmet Hamdi'yi de almıştı yanına. Canının sıkılacağından zerre şüphe duymadığından, "Hiç olmazsa Hamdi ile yarenlik ederim" diye düşünmüştü besbelli ki. Üstelik bu sefer rica üslûbunu bir kenara bırakmış, neredeyse emredercesine, "Yarın hep beraber Yakup'un tekkesine gidiyoruz" diyerek kestirip atmıştı.

Ahmet Hamdi, birkaç asırdır memleketin ruh iklimiyle birlikte imparatorluğun nizamını da yapan, sadece Anadolu'nun değil Balkanların fethinde de büyük rol oynayan tasavvuf ehlinin bugün ne durumda bulunduğunu en az hocası kadar merak ediyordu aslında. Bu insanları,

gazetede fotoğrafını gördüğünde hayrete düşmekten kendini alamadığı Neretva ırmağının doğduğu yerdeki o ürpertici dev bir kaya kütlesinin dibine tekke yapmaya sevk eden sır neydi acaba? Yahut Yunus Emre'yi onca asrın arkasından diri tutan, sanki bugün içimizden konuşuyormuş gibi canlı kılan mucize sadece şiirin gücünden mi ibaretti? Sümbül Sinan veya Aziz Mahmut Hüdaî nasıl oluyordu da zamanı hiçe sayarak bütün her şeyiyle bugüne seslenebiliyordu? Ne var ki, çoktandır rüzgârın esişi değişmiş, hikmetin susuşu da buna paralel bir seyir izlemekte gecikmemişti. Mevcut şartların imkânsızlığı, bu müesseseleri ve onların hayatla kurduğu münasebeti de etkileyip eski ihtişamını örselemiş olmalıydı.

Tekkenin girişinde bu garip üçlüyü karşılayan Nur Baba'nın hiçbir fevkalâdelik taşımadığını fark etmek amacıyla çok fazla çabalamaya hacet yoktu. Ahmet Hamdi, Nur Baba'ya tasavvufla ilgili birkaç sual soran ve aldığı cevaplar karşısında yüzünü buruşturan Yahya Kemal'e rağmen tekkede eğleneceğini hissediyordu. En azından Yahya Kemal'in suratının asılması, Paris kahvelerine ve kaldırımlarına âşinâ adımlarının ne yapacağını bilemez bir hâlde oraya buraya yönelmesi, ayakkabılarını çıkarıp çıkarmayacağını karar veremeyince telâştan terlemesi hoşuna gitmişti. Yakup Kadri kendisini Nur Baba ile tanıştırırken büyük bir dikkatle bu hayli kilolu, tırnakları kirli ve saçları yağlı adamın gözbebeklerine bakmış, lâkin aradığı mucizeyi orada da görememişti. Besbelli ki, Nur Baba da hiçbir şeyin üzerinde durmayan, sadece zaruri bir şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut hisseden alelâde insanlardandı. Ne yaşadığı hayatı doğrudan beğeniyor, ne de yenisine gidecek kudreti bulabiliyordu.

Fakat Ahmet Hamdi'yi asıl şaşırtan şeyhin sıradanlığından ziyade içerideki manzaranın perişanlığıydı. Dergâh ehlinin *Meydan* ismini verdiği genişçe mekân, İkbal Kıraathanesi'ne yahut daha iyisi, bir müzayede salonuna benziyordu. Şeyh düşünülerek hazırlandığı hemen anlaşılan köşenin arkasındaki duvarda Hacı Bektaşî Veli niyetine yapılan ama esasen Nur Baba'ya benzetilmeye çalışıldığı apaçık ortada olan kötü bir tablo vardı. Onun yanına da Ehl-i Beyti temsil eden birtakım motiflerin yer aldığı kilim yahut halı benzeri bir şeyler asılmıştı. Bektaşî erenlerinin asırlarca ilmek ilmek dokuduğu eski bir geleneğin

bugününden bütün inceliklerini yahut estetik kaygılarını esirgemesi kadar, ortalıkta tek bir kitabın göze çarpmaması da Ahmet Hamdi'ye tuhaf gelmişti.

Gözlerini Yahya Kemal'e çevirdiğinde ise asıl büyük medeniyet mücadelesinin orada yaşandığını fark etmekte gecikmedi. Hocası bir türlü bağdaş kuramadığı gibi, dizlerinin üzerine de çökemiyordu. Çaresiz bir biçimde ayaklarını ileri uzattığında ise tekke bir yana, bunun her türlü terbiyeye muhalif olduğunu fark ederek tekrar toparlanıyor ve bu da aynı mücadelenin yeniden başlaması anlamına geliyordu. Ahmet Hamdi bir miktar komik, bir miktar da trajik manzara karşısında gülmemeyi nasıl başardığını bilmiyordu. On yıllık Avrupa hayatı bir insana bağdaş kurmayı bile unutturabildiğine göre, elli yıllık bir kesinti neleri ortadan kaldırmazdı ki? Küçük bir kayıp, Yahya Kemal'in böylesine bocalamasına yol açıyorsa eğer, daha büyük kayıplar karşısında bir cemiyet ne yapardı ve neye benzerdi? Kendisini bu düşüncelerden alıp başını tekrar Yahya Kemal'e çevirdiğinde hocasının çömelme ile tüneme arasında garip bir şekle büründüğünü görüp ister istemez gülümsedi. Ama Yakup Kadri öyle bir mecburiyeti bulunmadığından zerre tereddüt etmeden kahkahayı basmış, bu da Yahya Kemal'i sinirlendirmişti.

Ritüeller tamamlanıp da Âyin-i Cem'le birlikte musikî ve rakı faslına geçilince herkes bir miktar rahatlayacaktı, fakat asıl rahatlayan Yahya Kemal'di. Buna benzer durumları pek fazla yadırgamayan Nur Baba'nın kaş göz işaretleriyle gönderdiği bir tabure, ünlü şairi sıkıntılarının mühim bir kısmından kurtarmıştı. Kalan kısmından kurtulması için de iki kadeh rakı kâfiydi. Rakısından bir yudum alarak tepsiye bıraktığı anda halkanın karşı tarafında oturan genç bir kadınla göz göze geliverdi. Bu tesadüfü beklemediği anlaşılan genç kadın mahcup bir tavırla gözlerini yere indirdi ama makul bir süre geçtiğine kanaat getirince, kadınca bir içgüdüyle hâlâ dikkatle süzülüp süzülmediğini merak ederek kirpiklerini araladı. İsminin Yahya Kemal olduğunu çoktan öğrendiği ünlü şair, gözlerini kırpmadan ona bakmaya devam ediyordu. Bu bakışmayı ciddiyetle takip eden Ahmet Hamdi, Celile ismini taşıdığını daha sonra öğreneceğini genç kadını görür görmez beğenmiş, kimi vakit Celile yerine Cemile diyecek olsa da hemen hocasına yakıştırmıştı. Genç şair, Yahya Kemal'i ve Celile Hanım'ı ellerinden tutup zihninde dayayıp

döşediği nikâh masasına doğru sürüklerken birdenbire kıyamet kopuverdi.

İçkiyi fazla kaçırdığı adımlarının yalpalayışından belli olan genç bir mürit, ortadaki deflerden birisini eline almış, *Ene'l-Hakk* nidâlarıyla meydanda dört dönmeye başlamıştı. Aklınca âyinin eksik kalan parçalarını zihninde birleştirmeye gayret ettiği, fikrince bir nefesten diğerine atlayarak kervana yetişmeye çabaladığı, buna mukabil, Hallac-ı Mansur'un peşinde ilk adımda tökezlediği her hâlinden anlaşılıyordu. Anlaşılmayan, bu kadar misafirin önünde üç gün, bilemedin üç hafta önce ruhunu terbiye gayesiyle kapısından girdiği ve her şeyini Nur Baba'ya emanet ettiği tekkede şimdi *Ene'l-Hakk* diyecek cür'et ve cesareti bulabilmesiydi. Eski devirde, bu cür'et cesareti ruhunda bulan herhangi bir derviş meydana çıkmak yerine, çabucak gidip bir mağaraya kapanır, en fazla içine doğru, o da karıncaların taşıdığı buğdayı bile rahatsız etmeyecek bir ses tonuyla fısıldardı. Bu öyle değildi ve çiğliğine eşlik eden çığlığı, aradaki uçurumu muazzam biçimde seriyordu gözler önüne. Hâlâ ortalıkta dönüp duran mürit herkes gibi Nur Baba'yı da çileden çıkarmış olmalı ki, eteğinin ucunda bekleyen birkaç derviş kollarına girerek bu densizi meydandan uzaklaştırdı.

Bütün bunlar yaşanırken Ahmet Hamdi gözlerini Yahya Kemal'den, Yahya Kemal de Celile Hanım'dan ayırmamıştı. Ahmet Hamdi, bir taraftan zihninden Bağdatlı Ruhî'nin o güzelim,

Gör zâhidi kim sahib-i irşâd olayım der

Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım der

beytini geçiriyor, bir taraftan da hocasının tepkilerini merak ediyordu. Yahya Kemal ise sinirlenmekle birlikte gözlerini bir türlü ayıramadığı genç ve güzel kadınla nasıl tanışabileceğine dair şairâne plânlar yapmakla meşguldü. En rahat davranan hiç şüphesiz Yakup Kadri idi, rakı zihnindeki ameliyesini çoktan tamamladığından, Kısıklı'daki tekkeden kopmuş, erenlerin bağına doğru uzun bir yolculuğa çıkmıştı bile…

Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'in tekkede yaşanılanlara sinirlenmekle kalmayıp fena hâlde öfkelendiğini yaylı araba ile Çamlıca üzerinden Üsküdar'a inerlerken anladı. "Eğer tasavvuf ve Melâmilik araya girmeseydi, biz şimdi tıpkı İngilizler gibi işinde ve ibadetinde çalışkan

insanlar cemaati olurduk. Eline her def alanın, ‘Ben Allah’ım (Ene’l-Hakk)’ diye ortalıkta gezindiği bir cemiyeti nasıl idare edersin ve nasıl terakki ettirirsin” diye yüksek sesle söylenmiş, sonra da Celile Hanım’ı düşünmek gayesiyle arabanın uzak bir köşesine çekilerek ruhunun derinliklerine dalmıştı.[107]

Yahya Kemal’in sistemleşmiş dini, kıyısında yaşadığı cemiyetin zaruri realitelerinden biri olarak gördüğü aşikârdı. Lâkin felsefenin ve ilâhiyatın keskin suallerini kendisine hiçbir zaman sormamıştı. Çünkü o metafizik düşüncenin, dinî azap ve endişelerin kıyısından bilhassa geçmeyecek ölçüde temkinli bir adamdı…[108]

8.

1923 yılı sadece Türkiye için değil, Ahmet Hamdi’nin şahsî tarihi açısından da önemli bir yıldı. Mart ayında Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şirin* eseri üzerine yaptığı mezuniyet tezini tamamlayan ve imtihanları başarı ile veren genç şair, Osmanlı Devleti’nin mümtaz bir muallimi sıfatıyla Erzurum Lisesi’ne tayin edilecek, aynı senenin 29 Ekimi ise onu Türkiye Cumhuriyeti’nin idealist bir öğretmeni kimliğiyle gene aynı şehirde bulacaktı! Doğrusu bu ya, aslında her ikisine de itirazı yoktu. Fakülteden, İstanbul’dan ve Yahya Kemal’den ayrılmanın, yirmi iki yaşında bir insanın zihnini nasıl farklı ufuklara kanatlandıracağını, o ufuklarda bir hayli gezindikten sonra bir uçtan diğer uca savuracağını bilmesi ihtimal dışıydı. Tek ipucu, yıllar önce Erzurum’da bir süre kalan Necip Fazıl’ı arayıp Meserret Kıraathanesi’nde bulması ve “Erzurum’da içinden geçerken piyano sesi duyulan herhangi bir sokağının bulunup bulunmadığını” sormasıydı.[109] Besbelli ki, imparatorluğun ardından dağılma sırası Ahmet Hamdi’ye gelmişti…

Hâlbuki Erzurum’a ilk kez gitmiyordu, on yıl önce yani daha on iki yaşındayken de kaderin garip bir cilvesi yahut talihinin tuhaf bir sevk-i tabiî ile Erzurum’daydı. Babası Hüseyin Fikri Efendi’nin memur olarak görev yaptığı şark sancağından dönerken, o devirde bütün yolların kavşağında yer alan Erzurum’da konaklamışlardı. Balkan Harbi bozgununun yol açtığı acılar canlılığını korumakla birlikte, şehirdeki hayatiyet, on iki yaşındaki çocuğun dikkatini çekmekte gecikmemişti. Her türlü kıyafette bir kalabalığın çarşı pazarı doldurduğu, saraç, kuyumcu,

bakırcı dükkânlarıyla, senede o kadar malın girip çıktığı hanlarıyla, ambarlarıyla, eşraf ve âyanı, esnafı, otuz sekiz medresesi, elli dört camisiyle, İran transitinin beslediği müreffeh ve mamur bir kentti o dönemde Erzurum.

Buna mukabil, asıl hatıraları Erzurum'dan ziyade on bir gün süren yolculuğa aitti. Doğu Anadolu'nun hırçın coğrafyası, daha o zamanlar şairâne bir mizaç taşıdığı anlaşılan Ahmet Hamdi üzerinde bir hayli iyi çalışmıştı. Böcek sesleri arasında çadırda geçirdikleri geceler, değirmen ve dere uğultuları, rüzgârın kulaklarından hiç silinmeyen şakırtısı, sabaha karşı birdenbire havlamaya başlayan köpekler ve seherin ayazında donmuş elleriyle karşılaşmanın verdiği ürperti hafızasında son derece canlıydı. Bir de Botan ve Murat Suyu ile onların üzerindeki ürpertici köprüler vardı ki, sanki her ikisi de kıvrıla kıvrıla insanı kendi uçurumuna davet ediyordu. Yıldız ve Süphan dağları ise hırçınlığıyla ayrı bir masalın adresiydi ve o dağlara bakarak kurduğu hayaller zihninde hâlâ bütün tazeliğini koruyordu.

O devrin Erzurum'u, 1923'ün Erzurum'undan öylesine başkaydı ki, bu iki şehir arasında münasebet tesis ve tasavvur etmek hiç de kolay değildi. Dört yıl süren Cihan Harbi, onu takip eden İstiklâl Savaşı ve bu ikisinin arasında yaşanan sayısız katliam şehri tanınmaz hâle getirmişti. Üstelik, bu sefer Trabzon'a kadar gemiyle gelmiş, oradan da Ziganaları geçip her dönemeçte karşısına çıkan manzaraya şaşarak Gümüşhane üzerinden Erzurum'a ulaşmıştı. Fakat ne çıkar, ne Kop Dağı'nın ihtişamı, ne de Ziganaların mucizesi insana ıstırabını unutturuyordu. Yağmurlu bir günde Gürcü Kapısı'ndan girerek adım attığı şehir, çocukluğunu kucaklayan ihtişamlı günlerini hasretle aranıyor gibiydi. Şark vilâyetlerinin iktisadi merkezinden, yaylanın gülünden, havalide söylenen türkülerin yarısından fazlasının güzelliğini övdüğü eski Erzurum'dan geriye hemen hiçbir şey kalmamıştı. Harp, hicret, tifüs, çeşit çeşit felâket, şehrin üzerinden ağır bir silindir misali geçerek önüne çıkan her şeyi ezip devirmişti.[110]

Nüfusu altmış binden sekiz bine inen şehirde ruhunu saran bezginlikte genç şairin cankurtaran simidi, yanında götürdüğü Baudelaire, Dostoyevski, Goethe, Homeros, Mallarmé, Verlainé isimli dostlarından ziyade, Erzurum Lisesi'nin müdürü Cevat (Dursunoğlu) Bey olacaktı. Almanya'daki felsefe tahsilinin ardından orduda dört yıl görev yaptıktan

sonra Milli Mücadele'de de önemli roller üstlenen Cevat Bey, hem Erzurum hem de Ahmet Hamdi bakımından hakiki bir nimetti. Şehirle, şehirliyle ve kendisiyle kuracağı münasebet hususunda Cevat Bey sâyesinde hayli mesafe almış olsa da, şehre geldiği ilk gün yakasına yapışan yıkılış hissi asla peşini bırakmayacaktı. Şu da vardı ki, yaşayacağı asıl büyük yıkım, iki adım ötesinde onu bekliyordu.

Öğretim yılı bitmiş, Ahmet Hamdi çok istediği hâlde İstanbul'a gidememişti. 13 Eylül günü Erzurum Lisesi'ndeki küçük odasında Baudelaire'in mısraları arasında gezinirken, ikindiye doğru büyük bir sarsıntı ile yerinden fırlayacak ve fakat ne olduğunu bir türlü idrak edemeyecekti. Tavan, duvarlar, kitaplar, masa, sandalye… her şey sallanıyordu ve yerin altından gelen ürpertici bir uğultu dalga dalga ayaklarının altında yürüyordu. Güç belâ kapıdan dışarı çıkabildiğinde ise şehrin tamamının kesif bir toz bulutuyla kaplandığını görecekti. Sarsıntılar birbirini takip ediyor, sokaktaki çığlıklar toz bulutunu yara yara sokaklardan geçip kulağına kadar geliyordu. Bu romantik bir yıkım değil, hakiki mânasında bir felâketti.

Erzurum tarihinde pek çok deprem yaşamıştı, lâkin Ahmet Hamdi böyle bir manzaraya ilk defa tanıklık ediyordu. Başlangıçta herkes bütün Erzurum'un yerle bir olduğunu düşünmüştü, ama hakikat farklıydı. Şehirde bir tek can kaybı bile yoktu. Felâketin asıl çehresi, akşama doğru kazalardan haberler gelmeye başlayınca çıkacaktı ortaya. Pek çok köy yıkılmış, çaresizlik ve acı içindeki insanlar Erzurum'a akın etmeye başlamıştı. Şehir daha o akşam manzarasını değiştirmiş ve çok eski zamanlardaki göç ordularının karargâhına benzemişti. Sarsıntıların bir ay boyunca kesilmemesi, halktaki panik havasının esas sebebiydi. Kimse evine girmek istemiyor, sokaklardaki insan kalabalığı ise korkuyu artırmak dışında bir işe yaramıyordu.

İşte o günlerde Ahmet Hamdi'nin talihini kökünden değiştirip bambaşka bir yörüngeye oturtma kabiliyetine sahip bir haber kulaktan kulağa Erzurum'un tamamına yayıldı: Mustafa Kemal Paşa, halkın maruz kaldığı vaziyeti bizzat görmek amacıyla şehre geliyordu. Kendisine hem Vilâyet Konağı'nda, hem de Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nda iki ayrı yer hazırlanmasına rağmen, şehrin idarecileri, ne olur ne olmaz diye Paşa'nın çadırda kalmasında ısrar ediyordu. Mustafa Kemal ise kararını

çoktan vermişti: Duvarları çatlaktan geçilmeyen Vilâyet Konağı'nda yatacaktı. Paşa'nın kararlığını gören halk da, gönül rahatlığıyla olmasa bile, ondan aldığı cesaretle birer ikişer evlerinin yolunu tutmuş, böylece sokaklar da bir parça rahatlamıştı.

Mustafa Kemal ertesi gün Erzurum Lisesi'ni ziyaret edecekti. Liseye gelir gelmez, yapılan bütün ikazlara kulaklarını tıkamış, çevresindeki kalabalıktan sıyrılarak hocaların ve talebelerin arasına karışmıştı. Herkesle merhabalaştıktan sonra da gelip genç Edebiyat muallliminin karşısında durarak gözlerini ona dikmişti. Erzurum Lisesi'nin tek kanepesi kırık beyaz badanalı Muallimler Odası'nda Mustafa Kemal'in karşısında renkten renge giren bu genç Edebiyat muallimi Ahmet Hamdi'den başkası değildi.

Mustafa Kemal, büyük bir ciddiyetle kim olduğunu, branşını, ne zamandan beri Erzurum'da görev yaptığını, nerelerde okuduğunu, hocalarının isimlerini birer birer sormuştu önce. Aldığı cevaplardan memnun kalmış olmalı ki, bu defa da genç muallimin memleket meseleleri hakkındaki fikirlerini öğrenmek istemişti. Medreseler, tekke ve zaviyeler kapatılırsa, bunun halk üzerindeki tesiri nasıl bir seyir izlerdi, mesela halktan herhangi bir aksülâmel gelir miydi?

Mustafa Kemal'in karşısında solgun bir çınar yaprağına dönüşen Ahmet Hamdi'nin boğazı kurumuş, bacakları titremeye başlamıştı. Nereden icap ettiyse artık, Kısıklı'daki Bektaşî Dergâhı'nda, defi kapıp ortaya çıkan ve "Ben Allah'ım, Ben Allah'ım" diye çırpınıp bağırmaya başlayan genç derviş düşmüştü aklına. Bu ve benzeri müesseselerin devrini çoktan doldurduğu kanaatindeydi. Dizlerinin titremesine aldırmadan, ses namına neyi varsa bir araya getirerek, "Medrese *survivance* halinde bir müessesedir. Hayatta hiçbir müspet fonksiyonu yoktur. Kapatılmasının herhangi bir aksülamel doğuracağını zannetmiyorum" diyebilmişti. Mustafa Kemal, 1924 yılı Erzurumu'nda sözlerinin arasına Fransızca kelimeler sıkıştıran bu genç adama bir süre gözlerini kırpmadan baktıktan sonra, "Bu gibi şeyler hiç belli olmaz, o kadar emin olmayın" diye gülümsemişti. Muhtemelen biraz daha konuşacaktı ama odaya girenler protokolü hatırlatarak, hiç de farkına varmadan Ahmet Hamdi'nin hayatının en büyük fırsatını kaçırmasına yol açacaktı.[111]

Ahmet Hamdi, bu karşılaşmanın istikbali açısından taşıdığı mânâyı her geçen yıl bütün cepheleriyle derinden kavrayacak ve her kavrayışında da yeniden pişmanlık duyacaktı. Yıllar sonra bile, "1925'te Avrupa'ya gitseydim, başka adam olurdum. Şimdi 1923'te Erzurum'da Atatürk'le konuştuğum zaman kaybettiğim fırsatın ne olduğunu anlıyorum. Şu muhakkak ki 1923 ile 1932 arasındaki hayatımı kendi elimle yaktım" diye içlenmekten geri kalmayacaktı.[112]

9.

Kısıklı'daki Bektaşi dergâhında yaşadıklarından sonra zihnini sarıp sarmalayan tuhaf iklimi Erzurum'a da taşıyan Ahmet Hamdi, 1925 yılında bir başka Selçuklu kenti olan Konya'ya doğru yola çıktığında, yalnızlığı çoktan katmerlenmiş bezgin bir genç şairdi. Bunun tek sebebi, Erzurum'da Baudelaire veya Verlainé konuşabileceği arkadaş yokluğu değildi. Asıl önemlisi, bu niteliklere sahip isimlerin devlet eliyle Avrupa'ya gönderilmesi, onun ise Erzurum Lisesi'nden sonra Konya Lisesi'ne mahkûm edilmesiydi. Yirmi dört yaşındaydı, şiir yazamıyordu, okuduklarının zihninde teşekkül ettirdiği dünya imkânsız bir uzaklıktaydı, sefaletin ve çaresizliğin bir memleket manzarası hâlini aldığı Anadolu ise artık içini acıtıyordu. Uçsuz bucaksız bir ovanın göğsüne raptiyeyle iliştirilmiş şekilde duran Konya, trenden iner inmez kara bir kâbus misali çökmüştü üzerine. Zaten bu şehrin temel hususiyeti ya insanı ilk hamlede bir anne edâsıyla yakalayıp bağrına basması yahut da sonuna dek yabancı kalarak bütünüyle uzaklaştırmasıydı.

Muhtemeldir ki, bunda şehre geldiği o Şubat akşamüstü kendisini karşılayan karanlık kar yağışının da tesiri vardı. Çocukluğunun muhtelif yörelerini bir masal bahçesine dönüştüren kar yağışı, belki de ilk kez can sıkıntısını besleyen bir zalimliğin arasından geliyordu. Saatlerdir yağıyordu ve kimse karışmazsa şayet, bir ömür boyu da yağacağa benziyordu. Kar altında puslu bir camın gerisinden aksediyormuşçasına gözüne çarpan birkaç minare, o minarelerin köşesinde yükseldiği belli belirsiz birkaç kubbe de genç öğretmenin ruhunu kasıp kavuran ufuneti dağıtabilecek ölçüde mucizelere gebe görünmüyordu. Masal, kişinin ruhunun derinliklerinden gelmiyorsa eğer, dış âlemin onu tek başına

harekete geçirmesi mümkün değildi. İnsan iradesi, bazen bu kadar imkânsız kalabiliyordu.

Ahmet Hamdi, tıpkı Erzurum'a olduğu gibi Konya'ya da daha önce gelmişti aslında. 1916 yılının yaz sonunda yani seferberlik günlerinin tam ortasında ailesi ile birlikte Konya'daydı. Hükümet meydanının arkasında, kerpiçten örülme duvarları beyaz kireçle badanalanmış küçük bir evde kalıyorlardı. Evin genişçe bir eyvanı vardı ve Konya'nın sonbahar akşamlarının mucizesi olan ve her şeyi altın rengine büründüren güneşi cepheden görüyordu. Hemen herkes silâh altına alındığından şehirde genç ve orta yaşta pek az erkek kalmıştı. O zaman on beş yaşında bulunan Ahmet Hamdi, bir akşam gittiği istasyonda, bir cepheden diğerine asker nakleden katarlardan birisine rastlamıştı. Ruhunu yedi yerden yaralayan o sahneyi ömrü boyunca unutması mümkün görünmüyordu: Yük vagonlarının isli lâmbalarının altında, çocuk yaşlarda bir yığın soluk ve yorgun benizli insan birbirine yaslanmış uyumaya çalışıyordu. Çoktan ihtiyarlamış o yorgun askerlerden birisi birden eritilmiş kurşun misali insanın yüreğine çöken bir uzun havayı omuzlamış ve olanca ağırlığıyla getirip kucağına bırakmıştı.

Kerkük'ten Konya'ya dek yol üstünde benzer manzaralarla karşılaşan, cephe gerisi denilen yakıcı dünyaya ait bir yığın facia ile yüz yüze gelen on beş yaşındaki bu çocuk, neler olup bittiğini asıl o vagonlarda birbirine yapışmış insanları görünce ve o türküyü duyunca fark etmişti. Zira, gördüklerinin hiçbiri ölüm dâhil, her türlü acıya bile bile giden ve hiç yaşanmayacak bir yığın arzu ve sevgiyi kanlı bir köpük gibi bu istasyonun gecesine fırlatan bu bîçarelere rastlayana dek hakiki çehresine bürünmemişti. Onlara rastlayınca, komşu evlerin sessizliğini, adım başında karşılaştığı çocukların ve yalnızlıkları yüzünden daha güzel görünen kadınların çehrelerindeki çizgilerin mânâsını anlamıştı. O vagonlardaki çocuklar, her akşam oyun bahçesi hâline getirdiği Alaeddin Tepesi'nden inerken alacakaranlıkta acı acı uluyan köpeklerin koca şehri niçin bir anda susturduğunu kavramasını da sağlayacak ve bir süre sonra da bütün bir Anadolu, insanı yakıp kavuran türkülerden ibaret bir coğrafya manzarasına bürünecekti.

On beş yaşında pek de dikkatini çekmeyen Mevlânâ gerçeğini ise ikinci gelişinde keşfedecekti. Konya Lisesi'nin üst katında küçük bir

odada kalıyor ve kandilin kör aydınlığında pencereden karanlık kar yağışını seyrederek, bir yandan da hemen yan taraftaki Kadınlar Hapishanesi'nden duyulan türküleri dinliyordu. Nasıl olduysa birdenbire şehrin tamamına hakiki hüviyetini Mevlânâ'nın ve onun etrafında büyütülen efsanelerin verdiğinin idrakine varmıştı. Şair tarafı da bulunan bir insanın koca bir şehri böylesine kuşatabilmesi, esasen Şark'ın âşinâ olduğu işlerden değildi. Ancak, Şark bazen herkesi şaşırtan birtakım sürprizleri de bir köşede biriktirme kabiliyetine sahipti. Nitekim, Selçuk başkenti Mevlânâ etrafında yeni bir tasavvur edinmiş, yıllar boyunca gelişen Mevlevîliğin de beslediği bu tasavvur, şehre bambaşka bir mahiyet kazandırmıştı.

Ertesi sabah erkenden kalkarak, daracık ve karla kaplı sokaklardan geçerek kendisini Kubbe-i Hadra'nın geniş avlusuna atacaktı. Kar altındaki Yeşil Kubbe, birazdan uhrevî bir âlemin kapılarını ardına dek açacakmış gibi görünüyor, rüzgâra kapılan yeşil örtünün dalga dalga dağılması ise hayal gücünü kanatlandırıyordu. Bir önceki gecedekine benzer bir idrak tazeliğiyle beraber, kentin Mevlânâ'nın hüviyetini kabulünün gerisinde gizliden gizliye bir vicdan meselesi bulunduğunu da hissetti. Şems-i Tebrizî yahut Sadrettin Konevî yüzünden Mevlânâ'ya pek çok eziyeti revâ gören ve nihayet Şems'in kayboluşuna doğru uzanan yolu açan Konya halkı, belki de bir nevi suçluluk telâşıyla bu yeni çehreye itiraz etmemişti.

Düşüncesinin kalan kısmını, o akşam ilk defa bir parçası olduğu Mevlevî âyini sırasında tamamladı. Aynanın içinden konuşan ve sanki *Mesnevî*'nin eksik sayfalarını önüne sermek amacıyla gayret eden bu semboller, genç şairi derinden etkilemiş, sema başlayınca o çok sevdiği Şeyh Galip'in de halkaya eklenmesiyle birlikte ne yapacağını şaşırmıştı. Öyle ki, bir ara Mevlevîlerin arasına karışıp kurdukları dünyadan bir parça hâline gelemediğine bir hayli hayıflanmıştı. Bir gece önce arkalarından esen Rast'ın sert rüzgârına boyun eğip ölen semazenlerden birisini, ertesi gün talebesi sıfatıyla karşısında görünce, bunca kısa sürede dirilmenin sırrına nasıl eriştiğine bir türlü akıl erdirememişti. [113]

Buna mukabil Kısıklı'daki Bektaşi dergâhındaki manzara, bilhassa böyle durumlarda yeniden gelip karşısına dikilmekte gecikmiyordu. Erzurum'da Mustafa Kemal'e verdiği cevabı hatırlıyor, bütün bunlar da

mistisizme dair şüphelerini sürekli kılıyordu. Öyle ki, Konya tarihi üzerine çalışırken Moğol istilası neticesinde ortaya çıkan durumu, "anarşinin ta kendisi olan mistisizm" diye tarif edecek, arkasından da, "tasavvuf çeşnisine bürünmek şartıyla her aşırı hareket mazur görülürdü" demekten de geri durmayacaktı.[114]

Dahası da vardı. Bir şekilde tahammül etse de, muallimlik eskisinden fazla sıkıyordu canını. Bunun bir sebebi okuyup yazmaya vakit kalmaması ise bir diğer sebebi de talebeleriyle neredeyse aynı yaşta bulunmasıydı. Yahya Kemal'den öğrendiği şekilde onlarla arkadaşlık etmek istese bile, taşrada bu çok zordu. Ağzından eksik etmediği sigarası, otorite sağlamak açısından ne yazık ki kâfi gelmiyordu, çünkü talebelerin mühim bir kısmı zaten sigara içiyordu. Buna rağmen, şiire meraklı talebelerinden Abdülhak Hamit'e (Selekler), bu benzerliğin muhtelif karışıklıklara sebebiyet vereceğini söyleyerek 'Hamit Macit' ismini almasını tavsiye eden de ondan başkası değildi. Ne var ki, gene şiirle ilgilenen diğer talebesi Nail Vahdeti (Çakırhan) ile nâhoş bir hadise yaşamış, bu da onu mesleğinden iyice soğutmuştu. Mesele şuydu: Bir gece etüdü esnasında arka sıralarda oturan Nail'in masaya âdeta yatmış bir vaziyette şiir yazdığını görünce sinirlenip öğretmenler odasına çağırmıştı. Tokat atmak amacıyla elini havaya kaldırdığında ise boyu ondan uzun olan Nail uzanıp elini havada yakalamış, bu durum karşısında ne yapacağını şaşıran genç muallim kıpkırmızı kesilmişti.[115]

Yaşadığı aksaklıklar üst üste birikince, Erzurum'da başlattığı yazmama orucunu Konya'da da istikrarlı bir biçimde sürdürecekti. Mevcudiyetini kimi zaman büyük bir boşluğun ortasında, kimi zaman da bir uçurumun kıyısında buluyor, doğrusu bu ya, oralardan uzaklaşmak gayesiyle çaba da göstermiyordu. Yahya Kemal büyükelçi sıfatıyla Varşova'daydı, en yakın arkadaşı Ahmet Kutsi Paris'teydi. Kendisi ise uzunca bir vakit bozkırın ortasına demirli bir gemi olarak tasavvur ettiği Konya'da bazen Alaettin Tepesi'nde veya Kubbe-i Hadra'da yapayalnız geziniyor, bazen de hiçbir lezzet almadığı hâlde Meram Bağları'ndaki tertiplenen eğlencelere dâhil oluyordu.

Zihninin bir tarafı ise Kerkük gecelerinden toplayıp alnına yakıştırdığı kayıp bir yıldızla, Antalya'da o ışıltılı mağarada hakikatinin bir parçası kıldığı ölümle, Süleymaniye Camii'nin avlusunda Yahya Kemal'e rağmen

içine düştüğü beyhûdelikle bir araya gelmesine artık imkân vermiyor, aksine, Şark'ın çıkrığına bile faydası dokunmayan bir değirmen şeklinde boşuna döndüğünü hatırlatmaktan asla usanmıyordu. Tek imkân ve ufuk Batı'ydı. Konya'nın Batı'sı ise İzmir yahut İstanbul değil, tabiatıyla Ankara'ydı. Biraz Batı'nın kuzeyine düşüyordu, fakat o kadar da olacaktı. "Cezri bir Batıcı" etiketini taşıyan sıradan birine dönüşmemek amacıyla yaptığı mücadeleden artık yorulmuştu…

10.

1927 Ekimi'nde Ankara Garı'nda trenden inip kitapların bir hayli ağırlaştırdığı tahta bir valizle nerede olduğunu bile bilmediği Ankara Lisesi'ne doğru yürürken, bir yıl önce tam da bu mevsimde Konya'da yaşadığı büyük kriz düşmüştü aklına. Şimdi korku ile hatırladığı o beyhûde günleri, tabiî ki o vakit bu kelime ile isimlendirmiyordu. Kaldı ki, bu teknik açıdan da mümkün değildi, zira "kriz" kelimesini daha sonra okuduğu kitapların birinde bulmuş ve itiraf etmek gerekirse, nekahat dönemi binbir nazla geçen şımarık çocuklar misali de sevinmişti. Gerçi bu sevinç bulutlu bir gecede bir yıldız ışıltısının görünüp kaybolması gibi kısa sürmüş, hemen arkasından yerini büyük bir boşluğa bırakmıştı, ancak o kadarı bile kanayan ruhunun güneşe hasret taraflarını bir başka gözle görmesine imkân tanımıştı.

Varlığının bir tarafı Kubbe-i Hadra'da gezinip Mevlânâ ile Şeyh Galip arasında teselli arıyor, diğer tarafı ise Baudelaire'in yahut Verlainé'nin gölgesine sığınarak Dostoyevski'yi kıskandıracak azaplar ortasında kıvranıyordu. Bozkırın boşluğuna bakan odasının pencerelerine kollarını yaslayıp Şeyh Galip'in, "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen" mısraını sık sık tekrarlasa da, bu bakış açısını çoktan yitirdiğini fark etmişti. Hâlbuki aynaya bakmak, aynadaki görüntüsüyle konuşmak çocukluğundan miras kalan belki de en önemli dış tesirdi. Aynalar onun açısından insan talihinin remzi, zihnin gaibe doğru uzatılmış imkânı anlamını taşıyordu. Gördüğü bütün aynalarda mutlaka kendisiyle göz göze gelmeye gayret eder, nereye giderse gitsin, ilk önce mutlaka bir ayna alıp yaşadığı odanın duvarına asardı. Konya'da da bunu ihmal etmemiş, şehre indiğinin ertesi günü Hükümet Konağı'nın sol tarafındaki manifaturacılardan birisine girerek küçük bir ayna almış ve alır almaz da

nerede bulunduğunu aklına getirmeden birkaç dakika görüntüsüyle meşgul olmuştu.[116]

Zaten kriz de bir gece yarısı kar fırtınası pencere pervazlarını titretirken, aynanın karşısına geçip kandil ışığında gözlerini gözlerine diktiği an başlamıştı. Çok tuhaf bir kırılmayla aynada gördüğü insanla aynaya bakan insan arasında hiçbir benzerlik bulunmadığını, bambaşka bir çift gözün gizlemediği bir öfkeyle dik dik baktığını berrak bir keskinlikle idrak etmişti. Karşısındaki yine sarışınla kumral arası bir adamdı, yine kirpiklerinin ucu altın suyuna batırılmış gibiydi ve yine elâ gözlerinden uçurumlar geçiyordu ama önceden âşinâ olduğu birisi asla değildi. O günlerde okuduğu Dostoyevski'nin tesiriyle bir an aynanın arasından Raskolnikov'un üzerine doğru eğildiğini zannetmiş ve ne yapacağını şaşırmıştı. Tam o esnada kandilin sönmesi, bu temasın müddetini ve mühletini kısaltmış, önce sigarasını, arkasından kandili yakarak tekrar aynaya baktığında ise derin bir boşluk dışında hiçbir şey bulamamıştı. O derin boşluk yahut o boşluktan kopan bir fırtına, eriyen mumlara özenerek gözbebeklerinden yanaklarına akıyor, dudaklarının kenarındaki ince çizgiyi takip ederek çenesine süzülüyordu. Ağladığını fark etmesi biraz zaman alacaktı…

Sonradan üzerinde düşününce bunu Baudelaire'nin de derinden yaşadığını tasavvur ettiği "taşra sıkıntısı"na benzetmiş, bu müştereklikten haz duyduğunu da aynaya yeniden yerleşen gözbebeklerine itiraftan çekinmemişti. Fakat bu haz çok kısa sürecek, Avrupa'ya gidememe endişesine, "Artık hiçbir şey yazamayacağım" saplantısı da eklenince, kolayca kıyısına geldiği uçuruma bir defa daha yuvarlanmakta bir lâhza olsun tereddüt göstermeyecekti. İnsanları içten tatmin etmenin, "Hoşça bak zâtına…" terbiyesinin kıyısına tekrar getirmenin imkânsızlığına dair inancı, hakikati ve hakikatle olan münasebetini zedeliyordu. Yahya Kemal'in derslerinde ve gezilerinde edindiği ışıltılı idrak bir anda tamamen dışarı çekilmiş, Süleymaniye'nin avlusunda bütün ruhunu serinleten aidiyet hissi de sanki bir başka kâinata taşınmıştı. İnsana takılıp kaldığını ve ziyadesiyle vakit kaybettiğini bildiği hâlde bir adım ileri gidemiyordu. İşin en ıstırap verici tarafı şuydu ki, bu çıkmaz sokaktan nasıl kurtulacağına dair en ufak bir fikri de bulunmuyordu.

Buna benzer düşünceler günden güne içine kapanmasına ve çevresinden tamamıyla kopmasına yol açacaktı. Zaten çevre sıfatıyla tanımladığı saha, birkaç talebe ile birkaç muallimden ibaretti ve onlarla konuşabileceği hemen her şeyi de ilk bir ayda çoktan tüketmişti. Buna rağmen, sabahtan akşama giderek azaldığını hissettiği bir ciddiyetle sınıfa girip dersini veriyor, arkasından da odasına kapanıp okuyordu. Dışı ne kadar muallimse, içi o ölçüde talebeydi, fakat bu talebi doyuracak imkânlardan çok uzaktaydı. İstanbul'a ısmarladığı iki kitabın gelmesi bile kimi zaman ayları buluyordu. İyice zayıflamış, bu zayıflık da yüzündeki kemiklerin belirginleşmesine yol açmıştı. Ancak asıl fark gözlerindeydi. Kerkük'ten, Sinop'tan, Siirt'ten, Antalya'dan İstanbul'a taşıdığı, Erzurum'da bile solmasına fırsat vermediği gözleri sanki canlığını bütünüyle yitirerek bozkırın bir parçası durumuna gelmişti.

Bu bakımdan, tayininin Ankara'ya çıktığını öğrenince, İstanbul'a dair hayaller kurmakla birlikte bir miktar sevinmişti. Fakültedeki arkadaşlarından hiç değilse birkaçına tesadüf edebilir ve böylece yüreğini yakan konuşma ihtiyacını, o derin susuzluğu bir parça giderebilirdi. Kaldı ki, Konya yahut Erzurum'la kıyaslandığında Ankara'dan İstanbul'a gitme imkânları birdenbire birkaç kat artmıştı. Aynalara itiraf etmekten çekinse de, bir büyük beklentisi daha vardı: Belki bir gün bir yerde Mustafa Kemal'le yeniden karşılaşır ve Erzurum'daki mahcubiyetini bir kenara bırakarak, "Paşam benim derhal Avrupa'ya gitmem lâzım" diyebilirdi. Bilhassa bu sonuncu ihtimal, Konya gecelerinde zihnini öylesine meşgul etmişti ki, hayal iken hakikate dönüşebileceğine neredeyse inanmıştı.

Elindeki tahta bavulu yere koyup bir sigara yakarak etrafına baktı. Ankara da netice itibariyle bozkırın bir parçasıydı, ama hiç olmazsa bir canlılık, bir hareket, bir faaliyet ve her bakımdan bunları besleyen bir ruh iklimi vardı. Işıltısını yitirmiş gözlerini bir süre çevresindeki inşaatlarda gezdirdi. Tezek, kerpiç veya balçık dışında inşaat malzemesi tanımayan Anadolu köylüsü, sanki yıllardır aynı işi yaparmış gibi artık beton binalara omuz veriyordu. Onlardan birine Ankara Lisesi'nin yerini sordu, o bir diğerine sordu, o diğeri de bir başkasına. Neticede genç adamın aradığı yerin aslında Ankara Lisesi değil "Taş Mektep" olduğuna karar verildi. Siyah, şişkin damarlı ve kalın ellere sahip iki kişi yanına gelerek

bozkırın ortasında tek başına duran ve mimarisiyle varlığını hemen belli eden bir binayı işaret etti. Gayrı-ihtiyarî önce kendisinin hayatla hakiki anlamda hiçbir devirde temas etmemiş beyaz ve yumuşak ellerine, arkasından da gösterilen yere baktı.[117]

İnşaat işçisi köylülerce "Taş Mektep" diye bilinen, tayin vesikasında ise "Ankara Lisesi" ismiyle kayıtlı bulunan bina, uzaktan göze çarpan cephesiyle Zeynep Hanım Konağı'nı andırıyordu. Birden zihninin bütün kapı ve pencerelerinin açıldığını, o kapı ve pencerelerden üzerine hücum eden hatıralar zincirinin yüreğini kucaklayıp Zeynep Hanım Konağı'nın çift taraflı mermer girişinin önüne bıraktığını hissetti. Yahya Kemal başında fesi, yeleğinin cebinde köstekli saati, bir elinde asası ile her zamanki jestlerini kuşanmış hararetli hararetli bir şeyler anlatıyor, talebeler ise ışıl ışıl gözbebekleriyle onu dinliyordu. Fakültenin kapısından çıkınca Beyazıt tarafına döndüklerine göre İkbal'e gidiyor olmalıydılar. Koşarak kendilerine yetişmeye çalışan Orhan Şaik mi yoksa Mustafa Nihat mıydı?

Koşarak gelen arkadaşının kim olduğunu görmek için başını çevirince biraz önce nasırlı elleriyle "Taş Mektep"i gösteren iki Anadolu köylüsü ile göz göze geldi. İkisi de büyük bir dikkat ve biraz da hayretle ona bakıyordu. İlkin bunun sebebini anlayamadı ve "Bunlar zaten gördükleri her kravatlı adam karşısında aynı ezikliği hissederler ve böyle yaparak aslında karşılarındaki insana eziyet ettiklerini bir türlü fark etmezler" diye düşündü. Köylülerin yüzündeki şaşkınlığın daha da arttığını görünce, "Muhtemelen sigara isteyecekler, fakat cesaret edemiyorlar" diyecekti ki işte o esnada, aslında mütemadiyen yüksek sesle konuştuğunu ve köylülerin de ona "kravatlı bir deli" gözüyle baktıklarını kavradı. Erzurum ve Konya tecrübelerine göre, köylülerin nazarında her kravatlı biraz deli demekti gerçi, ancak o başka meseleydi. Zira, şu an pek de haksız sayılmazlardı…

Tahta bavulunu koyduğu yerden alıp yürümeye başladığında, hayatın ve insanın birbirinden tamamen ayrı şeyler olduğunu nihayet idrak etmişti. Biri ötekini etiyle, kemiğiyle, alın teriyle, düşüncesiyle yapıyordu. Fakat hiçbir dönemde aynı şeye dönüşmüyordu. Belki de ömrünün sonuna kadar ikisinin ortasında sallanıp duracaktı. Ne ferdî saadetinden vazgeçebilecek, ne de artık fikrî saadetini ihmal edebilecekti.

Yeni bir hayat vaat eden Ankara, hem ferdî, hem de fikrî saadetinin anahtarı olabilir miydi acaba? Yirmi altı yaşındaki edebiyat muallimi, yürürken ıslık çalmaya başladığının farkında bile değildi…

11.

Taş Mektep'e geldiğinde sadece paçaları değil, üzerindeki her şeyle birlikte saçları, kirpikleri ve hatta kaşları da toz içinde kalmıştı. İki küçük dere yatağı, deve dikenleriyle kaplı çorak bir arazi, suyu artık akmayan bir çeşmenin başında nasılsa bitivermiş gölgesiz bir söğüt, birkaç inek ve manda, gıcırdayarak geçip giden bir kağnı, bunlara inat ve şaka yapar gibi birdenbire görüntüye giren bir otomobil ve otomobilin arka koltuğundaki silindir şapkalı iki zat neredeyse bütün manzarayı teşkil ediyordu. Bu küçük orta Anadolu kasabası, Meclis, Ankara Palas, birkaç mektep, çoraklık, kuraklık ve bu ikisinin tabiî neticesi şeklinde havaya yükselen külliyetli miktarda tozdan ibaretti. Bir de bunlara, bozkırın ortasında olup bitenlere bir ucundan tebessüm edercesine bakan Ankara kalesini eklemek lâzım geliyordu. Fakat esas belirleyici unsur tozdu. Çok titiz birisi olmasa da, tepeden tırnağa toza bulanmak edebiyat öğretmeni genç şairi bile rahatsız etmişti.

Binaya yakından bakınca Zeynep Hanım Konağı'na benzetmekte hiç de haksız olmadığını görerek sevindi. Birden Sahaflar'dan çıkıp Beyazıt Camii'nin avlusundaki şadırvanda şakırdayan suyun sesini dinleyerek yürüdüğü günleri hatırladı. Birazdan Küllük'ün önünde durup dört yılını geçirdiği Edebiyat Fakültesi'ne derin bir tahassürle bakacaktı sanki. Gerçi mektep binası sadece iki katlıydı ama yüksek tavanlı koridorları, kemerli ve uzun pencereleri ile İstanbul'da kendisinin önemli bir tarafını yaptığına inandığı fakültenin minyatür bir kopyasını andırmadığı da söylenemezdi. Dört sütunun üzerine oturtulan giriş kapısının tanziminde bile muhtemelen Zeynep Hanım Konağı esas alınmıştı.

Mektebin ana kapısından girip bir müddet koridorda dolaştıktan sonra tekrar kapının önüne çıkarak, birkaç bina ve fakat daha ziyade inşaatlarla kesintiye uğrayan bozkıra baktı. Bahçeye yeni dikildiği her hâlinden belli olan ağaçlar eğer su bulur da büyürse, birkaç yılın ardından bir şeye benzeyebilirdi. Hâlâ küçük bir kasabayı andıran şehrin kaderi de aslında mektebin bahçesindeki ağaçların kaderine paralel bir seyir takip

ediyordu. Şayet hükümet binaları vaktinde tamamlanırsa ve yolların açılmasının ardından evler, mektepler, hastaneler, parklar, oteller, fabrikalar yapılırsa modern bir kent elde edilebilirdi.

Şurası bir hakikatti ki, bunların hepsi, hatta bir hayli fazlası büyük bir süratle bitirilse dahi hayatın maddî taraflarını tanzim dışında pek bir mânâ ifade etmiyordu. Oysa, Ankara'nın maddî unsurları besleyip destekleyecek birtakım şeylere daha ihtiyacı vardı. Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte yeni devletin kuruluşu, biraz da acele ile birbirini takip eden inkılâplar, bu ruhun ancak bir parçasına görünürlük kazandırabilirdi. Zira, asıl mesele insanın tanzimiydi. Yüz yıldır bocalayan, nereye ait olduğunu bir türlü tayin edemeyen, yüzünü hangi yöne çevirse, aksi yönden gelen darbeyle sarsılan, nihayet değer ve hakikat nâmına ne varsa hepsini bir kenara iten bir cemiyeti tekrar ayağa kaldırma zarureti, bina yapımıyla kıyaslanamazdı. Zaten bunun yansımalarını insan çehrelerinde pürüzsüz bir şekilde görmek mümkündü. İnkılâplara en fazla inananlar dâhil, hemen herkesin bakışlarına bir tereddüdün gölgesi gelip yerleşmişti. Mesele bu tereddüdü ortadan kaldırıp onun yerine sağlam birtakım kıymetler koyabilmekteydi.

Taş Mektep'in Müdür Muavini Mehmet Bey, kirpiklerine kadar toz içindeki genç edebiyat muallimini, memnuniyetsizliğini gizleyemeyen nazarlarla tepeden tırnağa süzdükten sonra, müstahdemi çağırıp odasına götürmesini emretti. Bunun üzerine, tozdan rengini yitiren tahta bavulu kapan müstahdem önde, toza bulanmış genç şair arkada mektep binasından çıkıp yan taraftaki pansiyonun yolunu tuttular. Burası mimari hiçbir özelliği bulunmayan iki katlı bir binaydı ve betondan yapıldığı hâlde merdivenleri ahşaptı. Bütün mobilyası ranzadan bozma bir karyola, küçük bir masa ile tahta bir iskemleden ibaret ikinci kattaki sekiz on oda, bir nevi lojman olarak bekâr öğretmenlere tahsis edilmişti. Müstahdem boş bir odanın kapısını açıp geriye çekilerek Muallim Bey'e yol verdi.

Ahmet Hamdi, böylece sadece beş yıl kalacağı odaya değil, bir başka dünyaya da adım attığını fark etmekte gecikmedi. Burası Ankara'ydı, gerek Erzurum'da, gerekse Konya'da bu şehirde olup bitenlere, teşekkül ettirilmek istenen yeni hayata dair bir hayli malûmat geziniyordu, lâkin meselenin hakiki mahiyetini kimsenin bildiği yoktu. İşin garip tarafı, oturup bunları konuşabileceği, münakaşa edebileceği herhangi birisi de

görünmüyordu ufukta. Tahayyül ve tasavvur edilen yeni hayatın kimi sahneleri, Yahya Kemal'in Paris hatıraları ve okuduğu bazı kitaplar dolayısıyla tanıdık gelse bile, Yahya Kemal çok uzaktaydı ve diğerleri de netice itibariyle kitaptı. Kitaplarda kurulan dünyaların hakikatle teması hakkında ta Erzurum'dan itibaren büyüttüğü şüpheler, Konya'da bir hayli derinleşmişti besbelli ki.

Tozlu bavulunu masanın üzerine koyup pencereden dışarı baktı bir süre. Ankara kalesinin sert profili, pencereyi tamamen işgal ediyordu. Çok geçmeden Ankara kalesini bir sabit fikir durumuna getireceğini, günün birçok saatinde dar sokaklarında başıboş dolaşarak eski Anadolu evlerini seyretmekten tuhaf bir lezzet alacağını henüz bilmiyordu.[118] Ancak, Ankara kalesini gördüğü ilk andan itibaren zihninde canlanan fotoğrafı gayet iyi hatırlıyordu. Anafartalar ve Dumlupınar kahramanı, son muharebenin sabahında ağzında sigarası, bir tepeye doğru tek başına ağır ağır ve düşünceli adımlarla tırmanıyordu. Zihni şaşırtıcı bir terkip yaparak Mustafa Kemal ile Ankara kalesi profilini birleştirmiş, şairâne bir tahayyülle onun Ankara kalesine tırmanmasını münasip görmüştü. Ankara kalesine bakarken bu fotoğraf kendiliğinden gözlerinin önüne gelmiş ve bir daha da bu iki hayali birbirinden ayıramamıştı.

Oysa Mustafa Kemal, merdivenlerden çıkarken büyük bir ciddiyetle dikkat kesildiği Çankaya sırtlarındaydı. Orada küçük bir bağ evinde kalıyor, misafirlerini orada ağırlayıp o ünlü sofralarını orada kuruyor ve cemiyetin hayatını şekillendirecek keskin kararları orada alıyordu. Genç edebiyat muallimi, bu kararlar alınırken 'içtimaî jeoloji'yi yakından ilgilendiren detayların lâzım geldiği kadar gözden geçirilip geçirilmediğinden, münakaşa edilip edilmediğinden tabiatıyla haberdar değildi. Fakat ne çıkar, Yahya Kemal'in derslerinden aklında kalan temel fikir yerli yerinde duruyordu: Araya hadiseler girdiğinde, eski ruh iklimini ve düşünceyi bulmak neredeyse imkânsızdı. Çünkü hadiselerle birlikte insan da değişiyordu. İnsanın değişmesi, fikrin bambaşka sahillere sürüklenmesi, mazinin ise yeni vaziyete uygun olarak tekrar tanzim edilmesi mânâsına geliyordu.[119]

Pencereden Ankara kalesine bakarken o akşamı bütün teferruatıyla hatırlamıştı. İkbal'de Yahya Kemal'in çevresini sarmışlar, onun iri cüssesiyle desteklediği el kol hareketleriyle anlattıklarını dinliyorlardı.

Bir sigara yakarak hocasının söylediklerine yeniden kulak vermeye çalıştı. Fikirden söz ediyordu, fikirden söz etmesinde şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan, fikirle iktidar arasında kurduğu münasebetti. Hocasına göre, hayat tabiî şeklini veya şekilsizliğini, o devamlı oluş hâlini herhangi bir fikrin hatırına bir kenara bırakmayı göze alamazdı. Zaten onun için hiçbir yerde iktidar, asla temsil ettiğini söylediği fikrin peşinden gitmiyordu, gitmeye yeltendiği vakit de muhakkak tökezliyordu.

Şüphesiz fikir çoğu kez iktidarı bizzat hazırlıyordu, lâkin iktidarın her türlü biçimine tamamıyla hükümran duruma gelmesi imkânsızdı. Asıl hükümran olan, saltanatını süren hadiseler ve devrini savmadıkça kudreti azalmayan realitelerdi. Dolayısıyla, hangi ismi taşırsa taşısın, büyük adamın aksiyonu yalnızca küçük bir zaman dilimine yahut muayyen bir devreye tekabül ediyordu. Her ömrün, her cemiyetin, her fikrin bir altın saati vardı ve büyük adam o altın saatin ta kendisiydi. Bu bakımdan, iktidarın fikirden hoşlanmaması son derece tabiî bir şeydi, zira fikir, hadiseler karşısında iktidarın elini kolunu bağlamak dışında bir işe yaramıyordu. Meğer ki çok cesur davranarak münhasıran bir noktada zihnini teksif etmiş bulunsun ve hiç çekinmeden gündelik hadiselerin haricine çıkabilsin; küçük dalgaları yenmekle yetinmek yerine asıl meseleyi görebilsin. Fakat hayat, yani etraf bunu kabul edebilir miydi? Bütün fecaat, insanın insanla karşılaşa karşılaşa, en sonunda tanımayacak bir çehreye bürünmesiydi. Fikirler de öyleydi, hayatla çarpışa çarpışa, bir süre sonra ilk hâllerinden kopup bambaşka bir zemine kayıyordu…[120]

Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'in söylediklerindeki haklılığın derecesini, küçük şehrin en ince teferruatına kadar birbirini cepheden gören Çankaya tepesi ile Ankara kalesi arasında büyüyüp şekillendiğini idrak ettikçe daha iyi kavrayacaktı. Ankara kalesinde ortaya atılan bir fikrin Çankaya yokuşunda yahut Çankaya'da bir kurtuluş müjdesi gibi benimsenen bir inkılâbın Ulus vadisinde nasıl muhtevasını yitirip tanınmayacak şekillere girdiğini ise hüzünlü gözlerle izleyecekti. Fakat bunun çok da ehemmiyeti yoktu, netice itibariyle dünya tarihindeki bütün inkılâplar, halkla devletin iki farklı mahiyet ve mecburiyet teşkil etmesinin kurbanı olmamış mıydı zaten?

12.

Ankara'da hayat hakikaten Erzurum'dan da, Konya'dan da, hatta İstanbul'dan da farklı bir şekilde akıyor, bu serazat üslûp bir vakit sonra insanların zihninde de lâzım gelen terkibi yapıyordu. Şu da vardı ki, şehrin aktüalitesi her gün bir yenisine başlanan binalar ve Mustafa Kemal'in hayatı etrafında dönüyordu. Bu, nerede basıldığı bilinmeyen, hatta hiçbir zaman kimsenin eline geçmeyen, ama sizden başka herkesin okuduğu ve her ağzın ayrıntıları el ele büyüttüğü bir gazeteye benziyordu. Öyle ki, yaşayanların neredeyse zarurî olarak günde birkaç defa birbirine rastladığı bu şehirde, bir saat içinde yirmi kişi birden aynı fıkrayı size anlatabilirdi. Şehrin her köşesinin, rast geldiğiniz her insanın naklettiği o çetin savaş ve karar günleri esas tefrikaydı. Bu insanların kendileri, yaşadıkları günleri dile getirmeseler bile, siz o devirdeki hayatlarını tasavvurda zorluk çekmezdiniz. Bununla beraber her şeyi o kadar büyük ve cazip gösteren büyü artık bozulmuştu. Beş sene öncesinin tarihini yapanlar, onun aydınlığından çıkmışlar, günlük şeylerin ışığında yaşıyorlardı. Yalnız Mustafa Kemal *lejander* hayatına devam ediyordu.[121]

Mustafa Kemal'in *lejander* hayatı ile kıyas kabul etmese bile, edebiyata meraklı genç insanlar da, inşâ hâlindeki Ulus Meydanı'nın bir köşesinde yer alan İstanbul Pastanesi'nde farklı bir efsanenin peşinden koşuyorlardı. Onlar kim miydi? Andre Gide ile Marcel Proust da vardı aralarında, Charles Baudelaire ile Gerard de Nerval de; Paul Morand ile Anatole France da dâhildi ekibe, Fyodor Mikhaylovich Dostoyevski ile Paul Verlainé de. Tabiî ki her 'ecnebi'ye bir yerli isim eşlik ediyordu ve onlar arasında ilk göze çarpanlar da bir kısmı Edebiyat Fakültesi'nden, bir kısmı *Dergâh* yıllarından, bir kısmı da İkbal'den birbirine âşinâ isimlerdi. Suut Kemal, Sadri Ertem, Yaşar Nabi, Ahmet Kutsi, Nurullah Ata, Dr. İzzettin Şadan, Nusret Hızır, Feridun Fazıl ve Enver Behnan ilk göze çarpanlardı. Ankara Lisesi'nde aynı koridoru paylaştıkları Ziyaeddin Fahri, Faruk Nafiz ve Rıfkı Melûl gibi meslektaşları ile birlikte, yolu kimi zaman Ankara'ya düşen Necip Fazıl da İstanbul Pastanesi'nin müdavimleri arasındaydı.

Pastanecinin toz toprak ortasında açtığı mekâna neden 'İstanbul' adını verdiğini bilmek imkânsızdı belki, fakat muhtelif mesleklere mensup genç edebiyatçıların burayı bilhassa ismi dolayısıyla tercih ettiğini tahmin etmek o kadar da zor değildi. Zihinlerinin bir tarafı Ankara'da filizlenen

yeni hayattan yana olsa da, ruhlarının ihmal edemeyecekleri büyük bir bölümü hâlâ İstanbul'a aitti. Herhâlde bu sadece İstanbul'da doğmaktan veya orada herhangi bir mektepte tahsil görmekten ibaret bir tercihin neticesi şeklinde görülemezdi. Daha sonra Batı'nın muhtelif şehirlerine gidenler dâhil hemen hepsi, medeniyetin çeşitli tezahürleriyle ilk defa İstanbul'da karşılaşmış, o dönemde yerli yerinde bir değerlendirme yapabilecek kapasiteye sahip olmasalar bile, bunun kıymetini asıl şimdi yani bozkırın ortasına düşünce anlamışlardı.

Ahmet Hamdi ise yılların ardından eski dostlarını bulmanın ve taze dostlar edinmenin ruhunda estirdiği fırtınalar yardımıyla, kısa sürede gözbebeklerindeki ışıltıya yeniden kavuşmuştu. Felsefe ve estetik muallimi Suut Kemal'in (Yetkin) tayininin de Ankara Lisesi'ne çıkması ve çok geçmeden ikisinin aynı odayı paylaşmaları hakikaten bir talihti. Bu oda arkadaşlığı kısa sürede geceler boyunca Fransız şiiri veya romanı üzerine sohbet ve münakaşalara dönecek, her ikisi de bu gecelerden sabaha zenginleşmiş çıkacaktı. Hemen her gün dersler bitince tozlu yollardan geçerek Ankara Palas'taki Hachette Kitabevi'ne uğruyorlar, kitapları gözden geçirdikten ve birkaçını koltuklarının altına sıkıştırdıktan sonra soluğu İstanbul Pastanesi'nde alıyorlardı. Çok geçmeden İş Bankası Muhasebe Şefi rütbesiyle Ankara'ya tayin edilen ve ertesi akşam pastaneye koşan Necip Fazıl, İstanbul'da yapılan tasnife sadık kalarak müdavimlere, 'Esâfil-i Şark' ismini yapıştırmıştı ve esasen kimsenin bundan şikâyete kalkıştığı da söylenemezdi.

Yaşadığı değişikliklerin müspet tezahürleri neticesini göstermekte gecikmedi. Ahmet Hamdi, *Dergâh* yıllarında kendisine mühlet vererek tam dokuz yıl ertelediği düzyazıya geri dönerek bazı kitap kritikleri neşretti. Suut Kemal ile dostlukları ise tercüme vadisinde ilk tecrübelerini cesaretlendirdi. Anatole France'tan yaptığı, *Kaz Ayaklı Kraliçe Kebapçısı* isimli roman *Hayat* mecmuası tarafından fasiküller hâlinde yayımlandı. Tabiatıyla kirpiklerinin hizasına doğru yükselip gelen su, şiirin mucizevî kapısından içeri girmesini de kolaylaştırmıştı. Bütün o Erzurum ve Konya yıllarında kapanan musluk açılmış ve şiirler peş peşe gelmeye başlamıştı. Belki bunda talebeleri arasında şiire meraklı hayli fazla ismin bulunmasının da tesiri vardı. Bu kadar çok şiir meraklısı ya insanı şiirden tamamıyla soğutup uzaklaştırırdı veya tam

tersine her yazdığının bir öncekinden daha yüksek irtifada gezinmesine yol açardı. Onda ikincisi tecelli etmiş, Melih Cevdet, Oktay Rıfat, Orhan Veli, Fuat Bayramoğlu gibi talebeleri ile birlikte farklı yollara yönelmişti.

Ama o asıl Ahmet Muhip'i hatırlıyordu. İlk derslerin birinde, pencereden deve dikenleriyle kaplı bozkıra ve Ankara kalesinin sisli ufuklarına bakarak Mona Lisa'nın ellerini anlatıyordu. Şeyh Galip'ten yola çıkarak mı Leonardo'ya uğradığını yahut Leonardo'dan hareket ederek mi Paris yollarına düştüğünü hakikaten bilmiyordu. Bildiği, kırk beş dakika boyunca talebeye Mona Lisa'nın ellerini anlattığıydı. Birden arka sıralarda oturan uzun boylu bir delikanlının inanılmaz bir dikkatle ve gözbebeklerinden apaçık okunan bir hayretle onu dinlediğini fark ediverdi. Bu manzarayı bir yerlerden gayet net hatırlıyordu ama bir süre çıkaramadı. Derken tesadüfen zihninin kapıları aralandı ve Kasım 1919'daki Ahmet Hamdi profili dikiliverdi karşısına. O da Yahya Kemal'in ilk dersini benzer bir dikkat ve hayretle takip etmemiş miydi?

Ders bittiğinde koridora çıkıp sigarasını yakmıştı ki, boyu ondan bir karış uzun talebesinin hocasına doğru yürüdüğünü gördü. Saçları geriye taranmış, kravatı kötü bağlanmış, gözleri hayli aydınlık bir gençti. İsmini sordu, "Ahmet Muhip efendim" cevabını aldı. Şiirle meşgul olup olmadığını sordu, "Evet efendim" cevabını aldı. Kitap bulup bulamadığını sordu, "Hayır efendim" cevabını aldı. "Derslerin ardından lütfen odama uğrar mısınız" diye sordu ve "Seve seve efendim" cevabını beklemeden yürüyüp gitti.

Kendisinin Yahya kemal karşısındaki durumuna benzettiği Ahmet Muhip, Mona Lisa'nın ellerinin anlatıldığı o ilk derste sanata âşık olacaktı. Hocasının pansiyondaki odasına gittiğinde ise bir defa daha şaşıracaktı. Yatağın ve masanın üstü neyse ne de, yerler bile gelişigüzel atılmış kitaplardan müteşekkil bir mezarlığı andırıyordu ve kitapların neredeyse tamamı Batılı muharrirlere aitti. Ahmet Hamdi talebesiyle birkaç kelime konuştuktan sonra mezarlığı tahrip etme pahasına bir kitap alarak eline tutuşturmuş ve "Bunu mutlaka okuyup anlamalısınız" demişti. Ahmet Hamdi'nin talebesinin Fransızca bilip bilmediğini bile sormadan eline tutuşturduğu kitap *Les Fleurs du Male* ismini taşıyordu. Ahmet Muhip ise hemen o akşam Fransızca öğrenmeye başlayacak ve böylece

hocasının armağan ettiği Baudelaire'in *Elem Çiçekleri* kitabını okuyup anlamak yolunda mühim bir adım atacaktı.[122]

Ahmet Hamdi ise kafasında bin bir sual taşıdığı için bu küçük karşılaşmayı zihninin arka taraflarında bir yere tıkıştırarak soluğu İstanbul Pastanesi'nde almış, Nurullah (Ataç) ve Suut Kemal ile birlikte sonu gelmeyen münakaşalarından birisine dalmıştı. Ne var ki, Dr. İzzettin Şadan'ın bir saniye sektirmeden her zamanki saatinde masaya dâhil ve müdahil olmasıyla münakaşa tam ortasından kesilecekti. Dr. İzzettin Şadan, otuz yaşlarında, hafif esmer, tıknazlığa doğru gidebilecek yapıda, ortadan uzun boylu genç bir adamdı. Psikanaliz tahsili yüzünden sol omzunda daima Freud'un gölgesiyle gezinir, onun adını anmadan tek bir cümle dahi israf etmezdi.

Avrupa'dan memlekete döner dönmez ilk iş olarak Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Cemiyeti'ni kurmuş, idare heyeti reisliğini de behemehâl kendisini getirmişti. Freud'u hakikaten anlayıp anlamadığı bir hayli bulanıktı ama ondan müteşekkil bir dünyası ve dünyaya dâhil ettiği istisnasız herkese 'hasta' gözüyle bakan bir muhayyilesi vardı. Daha masaya oturmadan, "Ismarladığım rüyaları gördünüz mü" diye suale başlamış, baştan aşağı dikkat ve irade kesilerek acıyan bir gözle muhataplarının yüzüne baktıktan sonra, kabiliyetlerinden duyduğu şüpheyi zerre gizlemeden geldiği hızla çekip gitmişti. Fakat hepsi de Dr. İzzettin Şadan'ı ciddiye almak zorundaydı, aksi takdirde Freud'un nazariyeleri doğrultusunda kimin başına neyin geleceğini hiçbiri bilemezdi. Buna rağmen ilk gülen Ahmet Hamdi oldu. Erzurum'da yahut Konya'da bütün kahkahalarını biriktirip bugünü beklemiş gibi gülüyordu ve esasen gülüşlerinde Dr. İzzettin Şadan'ı bir hayli memnun edecek marazi bir taraf bulunduğunu da gayet iyi biliyordu…

13.

Gazi Terbiye Enstitüsü'nün içinde küçük sayılamayacak bir havuzun da yer aldığı bahçesi, bozkırın ortasında hakiki bir vaha kabul edilebilirdi. Dut ağaçları, çamlar, söğütler, serviler bu vahayı besliyor, Musikî Muallim Mektebi'nden gelen piyano ve keman sesleri ise insanda Paris veya Viyana'nın geniş ve aydınlık bulvarlarında yürüdüğü hissini uyandırıyordu. Mimar Kemalettin Bey'in yaptığı bina, Ankara'daki

şantiye manzarasının aksine, şahsiyetiyle hemen dikkat çekiyordu zaten. Diğerleri ise üslûp bakımından tam bir karmaşayı yansıtıyordu. Zira, hiçbirinin üslûbu yanıbaşındakini tutmuyor, çoğu mimari mecmualardan nakledilmiş gibi duran villalar ve küçük memur mahalleleri birbirini takip ediyordu. Tek bir sokakta Riviera, İsviçre, İsveç, Baviera modellerini görmek, onların arasında Abdülhamit devri mimarisine tesadüf etmek mümkündü. İnşaatları süren sefaret binaları bu mimari çeşitliliği artıracak, bütün bu tecrübeler arasında Türk mimarlığı da kendisine bir üslûp yaratmaya çalışacaktı. Gazi Terbiye Enstitüsü ise İstanbul'daki Yeni Postane ve Dördüncü Vakıf Hanı ile başlayıp Ankara'da Türk Ocağı binası ile devam eden tecrübenin ve üslûbun devamı idi.[123]

Ankara Lisesi'nin yanı sıra Gazi Terbiye ile Musikî Muallim Mektebi'nde verdiği dersler, Ahmet Hamdi'yi birkaç merhaleye birden taşıyacak, bu merhaleler ise Yahya Kemal'le birlikte dâhil olduğu dünyadan birkaç adım daha uzaklaşmasına yol açacaktı. Onun nazarında asıl hazine, Musikî Muallim Mektebi'nde gizleniyordu, çünkü burada Batı müziği tahsil ve icra ediliyordu. Bir önceki yıl Paris'ten dönen genç ressam Muhittin Sebati Beethoven'den söz etmiş, arkasından da getirdiği birkaç plağı dinletmişti. Bu birkaç plak Ahmet Hamdi'ye bambaşka bir dünyanın kapı ve pencerelerini aralayacak, o kapı ve pencerelerin arkasında olup bitenler hakkında sağlam fikirler değilse de birtakım temel ipuçları verecekti. Esasen o, merak ve tecessüsünü mevcudiyetiyle beraber büyüten nadir insanlardandı.

Şurası bir hakikatti ki, Musikî Muallim Mektebi'nin birkaç yüz plaktan müteşekkil bir arşivinin bulunduğunu fark etmesi, Yahya Kemal'den sonraki en büyük keşfiydi. Batı tecrübesinin ara sokaklarından geçip gelen Yahya Kemal onların yüzlerine farklı bir ayna tutmuştu. Şimdi ise Doğu'nun yeniden yapmaya gayret ettiği bozkırdaki bir kasabanın ortasında, mimari dışında Batı'nın belki de en hakiki tarafını teşkil eden musikî ile meşgul olacaktı. Beethoven, Mozart, Bach, Çaykovski, Mendell, Listz, Wagner, Debussy, Borodine asırların içinden akıp gelerek dünyanın neredeyse tamamını peşinde koşturan bu medeniyetin sarsıcı bir cephesini, geniş kanatlarının gölgesini esirgemeden gösterecekti.

Ne var ki, hadiselerin seyri farklıydı. Ders bitince kütüphaneye kapanıp iki saat boyunca gramofondan Beethoven'in *Pastoral Senfoni*'si dinlediği hâlde hiçbir şey anlamamıştı. Kemanlar sürekli beyninde uğuldamış, buna mukabil nefesliler kıştan bahara geçerken bile bir türlü arzuladığı manzarayı verememişti. Viyolonsellerin bir derenin akışına dahi yaklaşamayan sesleri kadar flütlerin rüzgârın esişine yetişme hevesi de sersemletmişti zihnini. Fakat en fenası, piyanonun devreye girdiği partisyonu her seferinde kaçırması ve kaçırdığının da neden sonra farkına varmasıydı. Bir ara, çok kısa bir an kemanların kelebek kanatlarına eşlik ettiğini hisseder gibi olmuş ama bir adım ötesine geçememişti.

Şurası bir hakikatti ki, bilhassa sanatla ilgili meselelerde geri adım atıp yolun ortasında geriye dönecek insanlardan değildi. Ertesi gün dersin ardından gene kütüphaneye kapandı ve bu defa bütün mevcudiyetiyle beraber kulaklarını da sadece kemanlara ayarladı. Enstrümanları tasnif ederse daha iyi bir neticeye ulaşabileceğini umuyordu. Nitekim ilk tecrübeden birkaç adım ileri gidebildiğini, kemanların çıkış ve inişlerine paralel bir biçimde Boğaz bahçelerinde bahar esintilerinin gezindiğini sezebildi. Kandilli önlerindeki dalgaların iskeleye önce hafif hafif, arkasından lodosun her şeyini arkasına almışçasına cepheden vuruşunu ise viyolonsellerin yaptığı beklenmedik hamle ile kavrayıverdi.

Plağı başa alıp bu defa flütlere kulak kesildi. Kemanlar, sonbahar bahçelerinde dalından kopan bir yaprağı örselememeye gayret ederek yere düşürürken, ağır ağır devreye giren flütler yerdeki yaprakların üzerinde geziniyor, kuru yaprakların hışırtısı nağme nağme her tarafa aksediyordu. Kemanların alttan alta flütleri destekleyip yol gösterdiğini de işte o sırada fark etti. Tek bir flüt yaprakların peşinden sürüklenirken, viyolonseller ağacı birdenbire köklerinden tutup sallamaya başladı ve kulaklarını dolduran orman uğultusunun nereden geldiğini de keskin bir acıyla anlayıverdi. Hakikaten eline diken batmış yahut bıçakla parmağında derin bir yara açılmış gibi bir acı hissetmişti. Sanki mevsim bütünüyle sahneden çekiliyordu ve çekilirken de arkasında ne varsa kendisiyle birlikte sürüklüyordu. Senfoni bittiğinde, bahçenin ortasına yığılanlardan birisi de Ahmet Hamdi'ydi…

Bu müzik Erzurum'da, Konya'da, Kerkük'te, Sinop'ta, Siirt'te yahut Antalya'da dinlediği Anadolu türkülerine, o türkülerden insan ruhuna

kurşun misali akan ağır hasrete ve bir çırpıdan yakıp kavuran acılara hiç benzemiyordu. Son derece âşinâ olduğu Dede Efendi, Tab'î Mustafa Efendi, Hâfız Post veya Itrî'nin besteleriyle de en ufak bir yakınlığı yoktu. Birbirine aykırı düşmeyen enstrümanları kullanarak, aynı seslerle tamamen farklı iki dünya kurmak mümkün olabiliyordu demek ki. Bu farklılığın temelinde yatan neydi ve neden bu iki farklı âlemi, en azından musikî üzerinden buluşturup biliştirmeye bugüne kadar hiç kimse teşebbüs etmemişti?

Gramofonun iğnesini yeniden plağın en dışındaki çizgiye koydu. Bu sefer kemanların uğultusuna eşlik eden hemen her sesin, kendi dışındaki varlıkları işgal edip teslim almak amacıyla âhenkli bir şekilde harekete geçtiğini hissetti. Eşya ve tabiat, bu ani hücum karşısında müdafaasız yakalanmış olmanın mahcubiyeti ile içine kapanıyor, bu da müziğin çağıltılı bir nehir uğultusuyla üzerinden akıp gitmesine yol açıyordu. Piyano, flüt, keman, viyolonsel velhasıl bütün müzik aletleri, âdeta sadece bu amaçla icat edilmişti. Mevsimlerdeki birbirinin üzerine geçme biçimini bu sefer daha iyi keşfettiği hâlde, senfoninin başlangıcında kemanlarla viyolonsellerin yakaladığı uyumu, flütler birdenbire devreye girince bir an kaçırmış, arkasından da işgale gönüllü boyun eğmekten başka bir şey yapamamıştı.

Fakat bu işgalin bir tarafında zihnini besleyen ve kanatlanmasını hızlandıran tuhaf bir detay mevcuttu. Yahya Kemal'le birlikte Boğaz'da bir yalıda Dede'nin *Ferahfezâ Âyini*'ni dinledikleri gün düşüverdi aklına. Ancak orada musikî, her birini uçurumun derinliklerine doğru yalnızlaştırmış, ruhu ve bedeni çok başka türlü bir ölüme, hayatın ötesinde ama onun ürperiş hatıralarıyla dolu bir ölüme eşlik edecek bir nevi kap durumuna getirmişti. *Ferahfezâ*'nın icra edildiği sofa, duanın denizinde çalkalanan büyük bir gemiye dönüşmüştü ve herkesi bîçare ömrünün sahillerine taşımıştı.[124] Halbuki *Pastoral Senfoni*, uzaklara gideni bile koylarına çağıran güvenli bir liman, her türlü çocuğa açık bir kucak gibiydi. *Ferahfezâ* yalnızlaştırırken, *Pastoral Senfoni* çoğaltıyor ve kalabalığa davet ediyordu. *Ferahfezâ*, insanı sonu gelmez mağaralara sürüklediği hâlde, *Pastoral Senfoni*, mağaradakileri elinden tutarak bahçenin ortasında yaktığı şenlik ateşlerinin etrafında toplanmaya çağırıyordu.

Yahya Kemal her ne kadar Şark ufuklarında başlayacak bir vuzûhtan söz etse de, Ahmet Hamdi açısından asıl vuzûh Garp ufuklarında belirmişti olanca ihtişamıyla. Beethoven'den Mozart'a geçecek, orada bir hayli konakladıktan sonra sırasıyla Çaykovski, Mendell, Debussy, Borodine, Listz ve Wagner'e eşlik edecekti. Fakat şahsiyetinin Batı'ya açık penceresini esas büyüleyecek isim Johann Sebastian Bach'tı. Bach'ı her dinleyişinde kendisine eksik kaldığını çok daha iyi hissediyor, bu eksiklik mağlubiyeti bir alev topu şeklinde getirip kucağına bırakmak yerine, tamamlanmanın gizli adreslerini de bünyesinde barındırdığını müjdeliyordu.

Şurası da vardı ki, bir diğer şaşkınlığı da Vivaldi dinlerken yaşayacaktı, bilhassa *Mevsimler*'in *Pastoral Senfoni* ile akrabalığı hayretler içinde kalmasına yol açmıştı. Lâkin ne çıkar, kimsenin bu benzerliği gizlemek gayesiyle hususi bir itina gösterdiği filan yoktu, aksine, altı sanki büyük bir dikkatle çiziliyor gibiydi. Zaten Vivaldi'nin müziği bu tarafıyla hem Beethoven, hem Bach, hem de Mozart'tan ayrılıyordu. Güzel, hafif, melankolik, dinleyenlerde yapacağı tesirin peşinde, ancak kimi zaman büyük ürpermelerle geleceği hazırlayan ve geleceğe hazırlanan bir dünyayı büyütüyordu. Besbelli ki, ressamıyla, filozofuyla, romancısıyla büsbütün başka bir hayattan çıkıp geliyordu. Bir sigara yakıp, "Bizimkiler bağdaş kurarak eser meşk ederken," dedi fısıltılı bir sesle, "bu insanlar 1725 yılında sandalyeye oturarak konser veriyordu. Belki de Şark ile Garp arasındaki büyük mizaç farkını asıl burada aramak gerekiyor…" [125]

14.

Sadece bu kadar da değildi. Ahmet Hamdi, Ankara yıllarında biraz da tesadüflerin yardımıyla iki farklı şairle doğrudan temasa geçme imkânı bulmuş ve bu imkânı harcamayıp o devrin şartları içerisinde gayet makbul bir biçimde değerlendirmişti. O güne dek Yahya Kemal'den dinledikleri ve kendi okuduklarıyla biraz el yordamı, biraz göz kararı ile yürüdüğü şiir vadisinde daha güvenli olmasının gerisinde bu iki şairin mühim payı vardı. Her ikisi de şiir estetiğinin teşekkülüyle birlikte, zihniyle kurduğu tuhaf ve dönem dönem hayli incitici münasebetin farklı bir seyir izlemesinde tesir sahibi idi. Kaldı ki, genç bir yazarın en büyük

zaferi, edebiyat teneffüs edeceği bir atmosfer bulmasıydı ve bu bakımdan şanslı sayılırdı.

Elbette ki Paul Valéry'yi önceden tanıyordu ve şiirinden haberdardı. Yahya Kemal, Baudelaire, Mallarmé ve Verlainé yanında Valéry'den de söz etmiş ama nedense diğerleri ölçüsünde ciddiye almadığını da sanki bir miktar hissettirmişti. O zaman zevkleri bütünüyle Yahya Kemal'in tercihleri etrafında dönüp dolaştığından, kimsenin aklına itiraz etmek yahut neden diğerlerini ön plâna çıkardığını sormak gelmemişti. Sorsalar da esasen bir şey değişmez, Yahya Kemal hayli ikna edici bir tarzda Valéry'nin şairliğinden şüphe duyduğunu söyleyebilirdi! Bu itibarla, hemen her şey gibi Valéry'yi de gecikmiş, ferdî çabalarıyla bulabilmesi için de Ankara yılları beklemesi gerekmişti.

Valéry, sadece Ahmet Hamdi şiiri açısından değil, onun hayat karşısındaki kararsızlığı hususunda da bir dönüm noktasıydı. Asıl şiir estetiğini bu mühim şairi tanıdıktan sonra teşekkül ettirmekle kalmamış, onun kadar olmasa bile, devir devir şiirden uzaklaşmanın, şiir taşkını başladığında ise yaklaşmanın kıymetini kavramıştı. Şiir estetiği konusunda 'rüya' kelimesini armağan eden Valéry, 'rüya'ya hakikaten 'rüya' görmek dışında şuurlu bir çalışma ile erişebileceğini de hafifçe fısıldamıştı kulaklarına. Musikî Muallim Mektebi'nde yeniden tahsil görürcesine meşk ettiği musikî ise bu estetiğin en önemli, hatta ayrılmaz bir parçasıydı. Valéry'nin, "Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami ölçüde uyanık olmalıdır" cümlesi, "Uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya atmosferi kurmak" şeklinde tercüme edildiği takdirde Ahmet Hamdi'nin şiir anlayışı billûrlaşıyor, otuz yaşında ulaştığı estetik idrak de vuzûha kavuşuyordu.

Billûrlaşma ile beraber vuzûhu temin eden bir başka nitelik ise bizzat Ahmet Hamdi'nin Valéry'den tercüme ettiği satırlarda gizliydi. "Şiir yazmayı terk etmiştim, artık okumuyordum" sözleri bile Erzurum ve Konya'da niçin şiir yazmadığını yahut yazamadığını da ortaya koyuyordu. Şairin hedefi saf şiir olmalıydı ve şiiri mevcudiyetine yabancı diğer unsurlardan yani her türlü şekliyle fikirden kurtarmalıydı. Hakiki sanatçı, şiiri ruhun saf bir lisanı durumuna getirerek musikî seviyesine yükseltebilen kişiydi. Ancak, bu hususta tam bir muvaffakiyetin

imkânsızlığının da farkındaydı. Muhtemelen şiire uzun yıllar ara vermesinin arkasında da bu imkânsızlık yer alıyordu.

Valéry'den yaptığı tercümeler hem Fransızcaya hâkimiyetini artırmış, hem de kılavuz edindiği bu şairi çok yakından tanımasına zemin hazırlamıştı. Valéry'ye göre, şiir zekânın parlak bir oyunuydu ve her oyun gibi gayesi gene kendisiydi. Hâlbuki nesir farklıydı, nesrin gayesi daima varlığının dışındaki şeylerle irtibatlıydı. Zekânın saf bir mahsulü olan şiiri, onu yazan insana bağlayan bağların tamamı kesilmeliydi. Bu itibarla, eserden hareket ederek muharrire yahut muharrir vasıtasıyla esere gitmeye teşebbüs hakikaten beyhûde bir gayretti. Zaten şair açısından dehâ uzun bir sabırsızlıktan başka neydi ki?[126]

Tam da bu yüzden, Valéry'nin fikirlerinin mühim bir bölümünü bizzat tatbik eden Ahmet Haşim'le Ankara yıllarında daha ziyade yakınlaşma imkânı bulmuştu. Andre Gide'in Mallarmé bahsinde söylediği, "Garip şey, o konuşmadan evvel düşünürdü" sözü aslında tam mânâsıyla Ahmet Haşim'i ifade ediyordu. Onda her şey, bilhassa söz ve hareket, başkalarından ayrılmak isteyen bir dikkat ve araştırmanın mahsulüydü. Mizacındaki terkip, bu dikkate kimi vakit ihanet etse bile, gene de buna sahip çıkıyordu. Baudelaire nasıl bütün ömrünce bir isteriyi beslemişse, Haşim de muayyen surette fantezisini beslemiş ve nihayetinde onun esiri olmuştu.

Dergâh yıllarında Yahya Kemal'le arasındaki çekişme yüzünden Haşim'e uzak kalmanın acısını da Ankara yıllarının yardımıyla çıkartabilmiş ve böylece büyük bir boşluğu da doldurmuştu. Şüphesiz bunda Yahya Kemal'in çoktandır elçi sıfatıyla Avrupa'da bulunmasının da tesiri vardı. Ankara'ya yaptığı kısa bir seyahat esnasında Haşim'i Lozan Palas'ta ziyaret etmiş, hastalıktan yeni kurtulan şairle hemen her hususta sohbet fırsatından faydalanmıştı. Bu sohbette onu en çok yaralayan şeylerden birisinin *Arap Haşim* yakıştırması olduğunu öğrenince de, hocası Yahya Kemal'in yaptığı bu münasebetsizliğe fena hâlde canı sıkılmıştı.

Haşim'in hastalandığını duyduğunda, bunlar da aklına üşüşünce daha ziyade telâşlanmış, yaz tatil için İstanbul'a gider gitmez *Göl Saatleri* şairinin Bahariye'deki evine koşmuştu. Gündüz uykularına düşkünlüğü yüzünden Ahmet Hamdi'nin eline birkaç kitap ve gazete tutuşturarak

uyumaya giden Haşim, beş dakika geçmeden içerideki odadan ‘üstat’ iltifatlarıyla hatırını sormayı da ihmal etmemişti. Kapılar açıktı ve odadan odaya tuhaf bir konuşma sürdürülüyordu ki, Haşim dayanamayarak kalkıp gelecek, “Zaten senden evvel uyumuştum” diyerek geçip karşısına oturacaktı. Oturur oturmaz da, mevcudiyetine ihanet etmeyen insanların sarsılmaz kararlılığıyla hiç vakit kaybetmeden ardı arkası kesilmeyen şikâyetlerine başlayacaktı tabiî k! Alman Hastanesi kötü ve fakat doktorlar iyiydi. Hastalık o kadar da önemli değildi lâkin yemek yiyemiyordu. Tuz yerine verilen kimyevî madde felaket bir şeydi. Israr ederek o tuzu Ahmet Hamdi’ye de tattırmış ve neler çektiğini bizzat görmesini sağlamıştı…

Bahariye Caddesi’ne bakan küçük bir odada, kenarına saksılar dizilmiş geniş bir pencerenin kenarında oturuyorlardı. Tuz yerine kullanılan kimyevî madde hakikaten felâketti ama Haşim bazen o felâketten bile eğlenceli sahneler çıkartabilecek mizaçta bir insandı. Caddenin yavaş yavaş boşalmasını giderek artan bir heyecanla bekleyen *O Belde* şairi, fenercinin havagazlarını yakmaya başlaması ile birlikte çocuklar gibi sevinmişti. Havagazı sanki o düşünülerek icat edilmiş sihirli bir oyuncaktı. Bu solgun ve mavi ışıkta rüyaya benzeyen bir şeyler bulduğunu söylüyor, hatta kimi zaman sırtında battaniyesi ile sanki o rüyanın bir tarafında kayboluyordu. Bu saatlerde büsbütün başka bir şeye benzeyen Haşim’in yüzü, ifade yerindeyse eğer, akşamın kendisine dönüşüyordu. Kadıköy’e, hâlâ havagazı yanan sokakları yüzünden meftundu esasen.

Bu ziyaretleri sırasında Ahmet Haşim’in de Yahya Kemal’i aratmayacak tarzda büyük jestlerle ve son derece teatral bir biçimde konuştuğunu fark etmişti. O da sözleriyle birkaç kâinat birden kurma, kurduğu kâinatı da etrafıyla paylaşma kudretine sahipti. Şu da vardı ki, dünyada en az tahammül edebildiği şey, kötü şair ve ahmak adamdı. Fakat misafirperver bir ev sahibi sıfatıyla bazen bunlara bile tahammül mecburiyetinde kalıyordu. Evde bulunan hemen her şeyi misafirlerine ikram etmeye çalışması ise onun çocuk tarafının farklı bir çehresiydi. Nedense kil yemeğe alışmıştı ve odasında mavi bir çanakta bulunan kilden arada sırada bir parça alarak ağzına atıp çiğniyordu. Arkasından misafirlerine ikram ediyor, reddettiğiniz vakit de sadece çocuklarda

görülen o sevimli üslûpla, “Hele bir tadın, bakın ne kadar memnun olacaksınız. Ağzınızın içinde sanki bütün bir peyzaj eriyor” diyerek kandırmaya çalışıyordu. Sonraları kile kakule de ilâve edilecek ve kahveler kakuleli içilecekti.

Kedisiyle yaşadığı problemler ise çocuk tabiatının bir başka tarafını daha tamamıyla görünür kılıyordu. Kapıdan girerken kedi yahut yavrulardan birisi misafirlerin ayaklarına sürünmezse eğer, Ahmet Haşim’in yine kedisi ile kavga ettiğini ve ona birkaç gün evden uzaklaştırma cezası verdiğini anlamak kabildi. Bir sonraki ziyaretinizde aynı kediyi ortalıkta zıplarken gördüğünüzde ise Haşim kısaca, “Barıştık” ifadesiyle açıklıyordu durumu. Benzer cezaları dostlarına münasip gördüğü de oluyordu. Birine kızdığı zaman onu dostluğundan uzaklaştırıyor, ancak hiddeti geçince, evindeki eski yerine oturmasına müsaade ediyordu. Hatta bir müddet geçince, bir dost antolojisi hazırladığı bile duyulacaktı…

Valéry ile münasebeti kendisini Yahya Kemal’in şiirinin gölgesinde kalmaktan kurtaracaktı belki, lâkin ömrü boyunca da istediği merhaleye bir türlü ulaşamayacaktı. “Biliyorum ama yapamadım” sözlerinin gerisinde belki de bu realite yatıyordu. Yahya Kemal’in tesiriyle ihmal ettiği Ahmet Haşim ise insanlarla kurduğu münasebete yepyeni bir çehre ve çerçeve kazandıracaktı. Ne var ki, Ahmet Hamdi’nin bunu bütün derinliğiyle fark etmesi için bir hayli vakit geçmesi gerekecekti.

15.

“Divan edebiyatı eski bir edebiyattır ve kimseye bir faydası yoktur. Talebeye divan edebiyatı okutmak, onların zihnini beyhûde yere meşgul etmek demektir. Bu itibarla divan edebiyatı lise programlarından kaldırılmalı ve edebiyat tarihi tedrisatı Tanzimat ile başlamalıdır.”

O sırada Varşova’da bulunan ve “Tamburi Cemil Bey çalıyor eski plakta” diye şiirler yazan hocası Yahya Kemal’i, duyduğu takdirde Avrupa’nın ortasında bile yerinden yekindirecek bu sözlerin sahibi Ahmet Hamdi idi. 1930 yılının Ağustos ayında Ankara’da toplanan Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi’ne takdim ettiği tebliğinde, o çok sevdiği Fuzulî’nin, Nailî’nin, Neşatî’nin, Bakî’nin, Nef’î’nin, Nedim’in ve nihayet Şeyh Galip’in de içlerinde yer aldığı eski edebiyatın

kapılarının tamamen kapatılmasını ve Tanzimat'la yani Garplılaşma ile birlikte yola çıkılmasını teklif ediyordu.

Teklifi kıyamet kopartmasına kıyamet kopartacak, doğrudan "mazi düşmanı" olmakla itham edilecekti ama o Nurullah Ataç veya Abdülbaki Gölpınarlı gibi isimlerin yıllar sonra geleceği durağa çoktan gelmiş ve fikrini de hayli radikal bir biçimde ortaya koymuştu bile. Ahmet Hamdi'ye en şiddetli tepkinin, çok geçmeden bütün bir divan edebiyatını, en azından bir süre reddedecek Abdülbaki Bey (Gölpınarlı) tarafından gösterilmesi ise işin en acayip tarafıydı. Ona göre, eski edebiyatın bugünkü nesiller tarafından anlaşılamayacağı iddiası da, Tanzimat'ı takip eden devrin yeni bir zihniyet ve yeni bir medeniyete geçiş olduğu fikri de kabul edilemezdi. Dolayısıyla, tebliğ sahibini ciddiye almak lüzumsuzdu.

Talihin garip bir tecellisi, 3 Ağustos'ta başlayan kongrenin mekânı, kendisinin son bir yılda neredeyse her gecesini kimi gün Beethoven'in, kimi gün Bach'ın dizlerinin dibinde geçirdiği Musikî Muallim Mektebi'ydi. 21 Ağustos'a kadar süren kongrede buna benzer radikal tekliflerle ortaya çıkan sadece Ahmet Hamdi de değildi. Fakülte'den, *Dergâh*'tan ve İkbal'den arkadaşı Halil Vedat (Fıratlı), edebiyat tarihi yerine edebî türlerin öğretilmesinin asıl faydayı sağlayacağını söylemiş, Kâzım Nami (Duru), "Bizim gerçek edebiyatımız divan edebiyatı olamaz" sözleriyle kervana katılmakta gecikmemişti. Şevket Süreyya (Aydemir) ise edebiyat derslerinin tamamıyla kaldırılarak yerine kompozisyon ve metin şerhi konulmasını istemişti. Ne var ki, ortalığı asıl karıştıran Ahmet Hamdi'nin yaptığı konuşmaydı.

Şurası bir hakikatti ki, takdim ettiği tebliğ hayli derli topluydu ve belirli bir perspektif ihtiva ediyordu. Çünkü geceleri Ahmet Kutsi (Tecer) başta olmak üzere arkadaşlarıyla bir araya gelip ertesi gün yapacakları konuşmalar üzerinde fikir teatisinde bulunuyorlardı. Bu perspektif, Osmanlı'nın son asrında başlayan bir medeniyetten diğerine yönelme hamlesini hızlandırmayı ve eskiye ait değerleri tamamıyla bir kenara bırakmayı gerektiriyordu. Mevcut asrın meselelerini, evvelki asrın zihniyetiyle anlamak ve tasnif etmek yanlıştı. Nasıl Rönesans'ı doğuran heyecanın kaynağı, kadim dünyadan neşet ediyorsa, bizim yeni varlığımıza bir geçmiş edinmek için de doğrudan doğruya Batı'ya intikal şarttı. Bîçare bir şekilde aramızda yaşamaya devam etse de, hiçbir

kıymet taşımayan eski zaman elbiselerini artık çıkartmak mecburiyeti vardı.[127]

Bu radikal yılların tabiî seyrini izlemeye başlamasının ardından Yaşar Nabi'ye yazdığı bir mektupta, "1932'ye kadar çok cezri bir Garpçı idim. Şark'ı tamamıyla reddediyordum. 1932'den sonra kendime göre tefsir ettiğim bir Şark'ta yaşadım"[128] diyecek olan Ahmet Hamdi, eskiye karşı bu büyük reaksiyonun hangi dönemde ortaya çıktığını tam anlamıyla bilemese de, Erzurum ve Konya yıllarının bu fikri yavaş yavaş ördüğünü, oralarda gördüğü hayat şekillerinin zihnini dallandırıp budaklandırdığını kestirebiliyordu. İstanbul'da tahsil görmüş, Yahya Kemal'den Paris'i dinlemiş, karlı kış gecelerini sobanın kıyısına çöküp Fransız muharrirlerini okuyarak geçirmiş birisinin çevresine farklı bir çehre ile bakmasından ve çok geçmeden o çevreden sıkılmasından daha tabiî ne olabilirdi ki? Netice itibariyle okumak, Batı istikametinde atılmış en kuvvetli ve sağlam adım değil miydi?

Şurası da vardı ki, birbirini takip eden inkılâplar, her inkılâpla birlikte Ankara'yı bir uçtan diğer uca saran şenlik havası ve muallimlerin bu şenlik havasının gönüllü muhafızları olması, ruhunda hâlâ mevcudiyetini sürdüren eskiye ait son mukavemetin de altını oymakta gecikmeyecekti. "Eskiyi tamamıyla bir kenara koymadıkça yeniye doğru kanat çırpamayız" deniliyordu ki, temel fikir itibariyle buna itiraz anlamsızdı. Yeni bir devlet yeni bir cemiyetle, yeni bir cemiyet ise ancak yeni bir medeniyetle mümkündü. Bu büyük hamlenin tam mânâsıyla nasıl yapılabileceği hususunda Mustafa Kemal dâhil hiç kimsenin derli toplu bir düşüncesi bulunmasa bile, köprüler atılıyor ve gemiler yakılıyordu. Sürekli bir şeyler arayan, Baudelaire'den Bergson'a savrulan, Beethoven veya Mahler dinleyerek bir başka dünyanın kapılarını açmaya gayret eden genç bir şairin, heyecanlı bir edebiyat mualliminin kervanın dışında kalması tasavvur edilebilir miydi?

Tabiatıyla bir de İstanbul Pastanesi, o pastanede yeniye imanla bağlı bir ekip ve o ekibin fikrî saadet ile ferdî saadet arasında kurduğu hassas dengeler mevcuttu. Buradaki atmosfer de, eskinin aralarında yaşayan son kalıntılarına karşı duydukları öfkeyi mütemadiyen besliyordu. Herkes kendi zamanının şuuruyla doğduğu için, yaşadıkları devre ait meselelere hem dâhil hem de müdahil oluyorlar, şiddetli münakaşaların ardından

inkılâpların gönüllü birer neferi sıfatıyla harekete geçmeye karar veriyorlardı. Kaldı ki, Mütareke denilen rezaleti bizzat yaşamış, Balkan ve Kafkas acılarını ruhlarının en hassas yerinde idrak etmişlerdi. Yeni devlet, yeni cemiyet ve yeni medeniyet, bütün o utanç levhalarının ruhlardan ve zihinlerden söküp atılması mânâsına da gelecekti elbette.

Bunlara ilâveten, neredeyse bir sabit fikir hâline getirdiği Ankara kalesinde yaptığı yürüyüşler esnasında açılan bir diğer kapı daha söz konusuydu. Günün birçok saatinde bu dar sokaklarda başıboş dolaşıyor ve çoğu kerpiç olan eski Anadolu evlerini seyrediyordu. Zihninin şairâne yanı, o evlerde yaşanan mevcut hayatlara itirazda ve değişik saadetler tasavvur etmekte gecikmiyordu. O kerpiç evlerin fakirliğini gayet iyi bilse de, onları zenginleştiren farklı hayatlar tahayyülü hoşuna gidiyordu. Ankara kalesinin bulunduğu tepeden küçük kasabaya bakarken, inkılâpların kısa sürede bambaşka bir şehir yaratacağı inancıyla etrafta medeni ve modern tesisler, aydınlık beyaz villalar, geniş ovada vaha benzeri parklar gördüğünü düşünüyor, bu bile durup dururken heyecanlanmasına yol açıyordu.

Ve nihayet Avrupa denilen büyülü bir masal ülkesi mevcuttu ve esasen gören gözlerin tamamı o tarafa çevrilmişti. Avrupa'dan gelen herkes bir kahraman gibi karşılanıyor, çevresi hemen kuşatılarak o masalın bir kısmını etrafındakilerle paylaşması isteniyordu. Avrupa görmüş arkadaşları da artık kabiliyetlerine göre öyle bir tablo çiziyordu ki, içlerinde dizginlenmiş atlar birdenbire başıboş kalıyor, her biri kendisini Avrupa'nın ama bilhassa Paris'in en modern caddelerinde, en ünlü kahvelerinde yahut konser salonlarında gezinirken buluyordu. Hiç kimsenin aklına, "Bu iktisadî buhran da neyin nesidir, Hitler diye şüpheli ve garip bir isim geziniyor Avrupa'nın üzerinde, o da kimin sesidir" diye sormak gelmiyordu. Netice itibariyle hepsinin yüzü, mevcuda değil, realiteyle en geniş mânâsında teması esirgeyen hayallerde beslenip büyütülmüş bir başka Batı'ya çevriliydi.

Açıkça itiraf edemese de, Ankara'ya tayininin çıktığını öğrendiği ilk günden bu yana gönlünde büyük bir umut kanayıp duruyordu ve mizacına aykırı düşmesine rağmen bunu hep diri tutuyordu. Hemen herkesten, hatta bazen kendisinden bile gizlediği en büyük hayali Mustafa Kemal'le bir defa daha yüz yüze gelebilmekti. Kim bilir, belki de radikal tekliflerinin

gerisinde, sesinin Çankaya tepelerinden duyulma ihtimali yatıyordu. Mustafa Kemal bu heyecanlı muallimi huzuruna çağırıp, "Çocuk, sen zaten Erzurum'da dikkatimi çekmiştin. Biz en iyisi seni Avrupa'ya gönderelim" diye sofradakilerden birisine gözleriyle işaret edecek ve böylece önünde birdenbire büyülü bir dünyanın kapı ve pencereleri açılacaktı…

Ahmet Hamdi'yi kumar masalarına doğru sürükleyecek fal merakı da işte buna benzer umut ve hayallerle yüklü solgun bir bozkır akşamında eklenmişti manzaraya. Mamak'a yapılan bir gezi sırasında Ankara Lisesi'nde idari işlerle görevli bir arkadaşı, nereden icap ettiyse falına bakmış, artık eskisi kadar genç görünmeyen şair Paris kapılarının hiç olmazsa falda karşısına çıkacağını tahayyül ederken, idari işlerle yetinmek varken bir de bu işlere soyunan acemi falcı, "Hocam, hayatının bundan sonraki yıllarında iki kadın yüzünden çok ıstırap çekeceksin" deyivermişti…[129]

---

89 H, s. 296
90 YK, s. 18
91 YK, s. 19
92 YK, s. 20
93 *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralar*, Yahya Kemal Beyatlı, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1973, s. 88
94 YK, s. 24
95 YK, s. 24-25
96 H, s. 44-45
97 Asıl çeviri Suut Kemal Yetkin'e ait.
98 YK, s. 38
99 YG, s. 305
100 EÜM, s. 301
101 H, s. 365
102 *Eğil Dağlar*, Yahya Kemal, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1975, s. 281-282
103 YG, s. 141
104 Aziz İstanbul, Yahya Kemal, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974, s.106
105 YK, s. 57
106 YK, s. 58
107 YK, s. 52
108 YK, s. 53
109 *Bâbıâli*, Necip Fazıl, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1999, Sekizinci Baskı, s. 44 (Necip Fazıl'ın aktardığı anekdotun doğruluğunu tahkik etmek mümkün değil. *Bâbıâli* kitabını okuyanlar, orada hemen herkesin karikatürleştirildiğini gayet iyi hatırlarlar. Tanpınar da, Necip Fazıl'ın bu gayretine kurban gitmiş olabilir. Kaldı ki, o yıllarda Tanpınar'ın Batı ile teması sadece edebiyat düzeyindedir. Batı müziği ile Gazi Terbiye'de tanışacaktır.)
110 BŞ, s. 25-26
111 BŞ, s. 45-46
112 TB, s. 301
113 BŞ, s. 101
114 BŞ, s. 84
115 Anılar, Nail Çakırhan, TÜSTAV, İstanbul 2008, s.19
116 H, s. 385
117 H, s. 367
118 BŞ, s. 5
119 H, s. 372

120 H, s. 344-345
121 BŞ, s. 7
122 *Dıranas, Tanpınar, 'Bir Gül Bu Karanlıklarda'*, Hazırlayan: Abdullah Uçman-Handan İnci, 3F Yayınevi, İstanbul 2008, s. 89 (1977'de yani Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdiğim sene tekrar sınavlara girmiş ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Bölümü'nü kazanmıştım. Merhum hocam Prof. Mehmet Kaplan'ın odasına girip kayıt defterini uzattığımda önce ismine, sonra yüzüme bakmış, 'O Sefa Kaplan sizsiniz demek ki' diye gülümsemişti. Ben de, aslında öğretmen olduğumu, sadece Tanpınar'ın mirasını devralmak için fakülteye geldiğimi, beni asistan olarak kabul edip edemeyeceğini sormuştum. Henüz kayıt yaptıran bir talebenin asistanlık talebindeki pervasızlığı yüzüme vurmayan Kaplan Hoca, 'Bunu konuşmak için erken' diyerek masasının çekmecesinden bir kitap almış, 'Adaşım Kaplan'a, şiir çok ciddi bir şeydir, senin de kalıcı şiirler yazmanı dilerim' ithafıyla imzalayıp uzatmıştı. Kitap, Ahmet Muhip Dıranas'ın yeni basılan 'Şiirler'iydi.)
123 BŞ, s. 6
124 H, s. 287-288
125 TB, s. 275
126 EÜM, s. 472-474
127 Görüş, No:. 2, Eylül 1930, s. 96-107 (Aktaran Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı, Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, İkinci Baskı, s. 160 vd.)
128 YG, s. 308
129 TB, s. 276

Üçüncü Bölüm
Âşiyân'dan Mektuplar

1.

Azizim Sefa Bey,

Hiçbir mecburiyetiniz bulunmadığı hâlde böyle lüzumsuz bir vazife için zihninizi niçin yorduğunuzu, fikrî saadet ile ferdî saadet arasında kalmış hemen herkes gibi neden bende kendinize dair birtakım tuhaf şeylerin ipuçlarını aradığınızı, aramakla yetinmeyip üstelik bulduğunuz kanaatine vardığınızı hakikaten bilemeyeceğim. Hayatta uğradığımız güçlüklerin mühim bir kısmı, az-çok kafamızı meşgul eden ilk fikirden bir türlü silkinip çıkamayışımız ve mukabil hamleyi lâzım gelen ciddiyet ve isabetle yapamayışımız yüzünden değil midir zaten? Nazik mektubunuzda yer alan malumat ve sualler, bu ilk fikir meselesinin sizi de bir yerden yakaladığını ve muhakkak ki o günden veya geceden sonra peşinizi bırakmadığını gösteriyor. Anlayabildiğime göre, siz de mevcudiyetini benim kadar kabahatli gören ve hatta bununla da yetinmeyip talihi yerine kabahatiyle doğduğuna inanan insanlardansınız. Meselelerin altına girmekteki ısrarınız ve karşılaştığı herhangi bir kusuru yüklenmekte gecikmeyen itiyadınız, ne yalan söylemeli, Edebiyat Fakültesi'nin yüksek tavanlı upuzun koridorlarında ne yapacağımı bilemeyip içimdeki uçuruma bakarak yürüdüğüm 1919 yılının Kasım ayının ilk günlerini hatırlattı bana. O koridorlarda, bir şair namzedinin hülyâlı adımlarıyla sizin de bir hayli gezindiğiniz düşünülürse, aynı uçurumun muhtelif yörelerinde kabahatlerinize tesadüf etmiş olmalısınız.

Sık sık Âşiyân'a gelip benimle birlikte Yahya Kemal'e de rahat vermeyen o fakülteli genç çocuk sizdiniz demek ki. Çehrenizdeki plastik ciddiyet tamamıyla hatırımda, kuzum neydi o öyle, o yaşta çevrenize, hayatı içinden idare eden ve sanki bu yükün altında ezilmemek amacıyla fevkalâde çaba harcayan genç bir adamın gözleriyle bakıyordunuz. Yahut daha iyisi, hayat sizden hareketle her şeyi belli bir kaideler bütünü hâlinde götürüyor ve bu da size Âşiyân'a gelme imkânı hazırlıyordu anlaşılan. Bereket, yıllar sizde de beklenen ameliyeyi yapmış ve yüzünüzdeki o plastik ciddiyeti alıp yerine hakiki bir trajedi yerleştirmiş. Sanki artık hayatı, cemiyetten ümidini tamamen kesmiş insanlarda pek sık tesadüf edilen bir bezginliğin aynasından izleyen bir derviş eskisi gibisiniz.

Doğrusunu isterseniz, bizden sonraki nesillerin mukavemet fikrinden bunca çabuk vazgeçip zihinlerini tamamıyla ‘bugün’ün emrine verebileceği hatırıma bile gelmezdi. Belki de bu yüzden hem ‘bugün’ünüze, hem de mazinize dargın bir bakış edinmişsiniz. Ne var ki, sadece cemiyet değil, fert de mazisi ile uzun süre dargın yaşayamaz. Fakat elden ne gelir, hepimiz netice itibariyle küçük hakikatlerin insanıyız. Zihnimizin bir tarafı mukavemet fikrinin peşinde gitmeye can atarken, diğer tarafı, o küçük hakikatlerin vaatlerinden vazgeçemiyor bir türlü. Şark biraz da bu nedenle Şarkiyatçının haritasına sadece vaat ettiği hazların arasından aksediyor. Hâlbuki Batılı insan, vaatlerin peşinden koşarken dahi mukavemet fikrini asla bir kenara bırakmıyor. Cemiyetin huzuru yahut ferdî saadeti krize girdiğinde şartlara karşı koymasını da biliyor.

Edebiyat Fakültesi’nden önce Gazi Terbiye’de tahsil görmeniz de dikkatimi çekti tabiî ki, bilir misiniz ki, ben o mektepte iki sene birkaç yüz plağın içinde yaşadım. Hayatımın en mesut devirlerinden birisiydi ve keşiflerin kıyısında hiç böylesine sere serpe dolaştığımı hatırlamıyorum. İmkân bulabilsem, birkaç sene daha benzer bir iklimde yaşamak isterdim doğrusu. O iki sene içerisinde Batı musikîsinin kapısından içeri girebildim ve önümde bambaşka bir ufuk açıldı dersem yadırgamazsınız büyük ihtimalle.

Gazi Terbiye’nin ardından, fikrî saadetiniz bakımından istikrar sergileyerek, üstelik *benim mirasımı* devralmak hedefiyle Edebiyat Fakültesi’nin yolunu tutmanız ise ne yalan söyleyeyim hayli şaşırttı beni. O koridorlarda benden kalmış bir miras var mıdır bilmiyorum, fakat dönem dönem derslerden de, talebelerden de hayli sıkıldığımı gayet iyi biliyorum. Üniversitede kalsaydınız, ne demek istediğimi çok rahat kavrayacaktınız hiç şüphesiz. Bana sorarsanız isabet olmuş, ne işiniz var üniversitede, ayrıca memlekette üniversite mi var, hakiki mânâda bir üniversite olsa her şey farklı bir çehreye bürünmez miydi? Buna mukabil, adaşınız ve hocanız olan Mehmet Kaplan’ı her zaman farklı bir yere koymuşumdur. Şiirler de yazmakla birlikte sanat tarafı değil, disiplin tarafı güçlüydü ve bunu da gayet iyi değerlendirdi. Benim açımdan hep iyi bir meslektaş ve dosttu, nitekim öyle de kaldı.

Sualleri tanzim tarzınız, en azından eskiden gazetecilik yaptığınızı, kelimeleri tasarruf bahsinde sergilediğiniz itina ise şiirle münasebetinizin hâlâ devam ettiğini gösteriyor. Ancak, beni size cevap vermeye sevk eden zarureti, bu ikisinin arkasında aramamanız lâzım geldiği kanaatindeyim. Bugüne kadar kendimi sadece kendi gözümle görmüştüm ve sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, aynaya yansıyanlardan da katiyen memnun kalmamıştım. Şurası bir hakikat ki, yazıp yaşadıklarımı yahut yaşayıp yazdıklarımı küçültme fırsatlarını asla kaçırmadım, her türlü başarısızlığı, her türlü sıkıntıyı ve her türlü imkânsızlığı sonuna dek değerlendirip usta bir heykeltıraş kayıtsızlığıyla garip bir Ahmet Hamdi portresi hazırladım. Sizin böyle bir malzemeden nasıl farklı bir Ahmet Hamdi çıkartacağınızı merak etmiyorum dersem şayet, realiteye sadakatimi örselemiş olurum durup dururken.

Ayrıca, bir başka gözün baktığı yerden kırık bir aynada bile eski varlığımla temas fikri, içinde bulunduğum vaziyet buna müsait olmasa da, bir miktar heyecanlanmama sebebiyet veriyor. Tabiî şu da var, şartları tarafından hazırlanmamış insanla uğraşmanın güç olduğunu sık sık tecrübe etmişimdir. Siz gene de o şartların mahiyetini anlamak, belki de oradan yola çıkarak şahsiyetime gelmek istiyorsunuz. İtiraf ederim ki, Freud'a rağmen ara sıra çocukluğumu ziyaret etmeyi ben de bir miktar severim…

Eserlerimin nihayet okunduğunu, etrafımı saran 'sükût suikasti'nin tam mânâsıyla parçalanmasa da bir hayli sarsıldığını, hatta çevresinde bir hâle meydana geldiğini de ilâve etmişsiniz sözlerinize. Benden böyle bir şeye inanmamı, kıyısında yaşadığınızı bilhassa hatırlattığınız entelektüel muhitin alışkanlıklarını bir kenara bırakıp fikirle tanıştığını kabul etmemi hakikaten bekliyor musunuz? Hayatın tabiî şeklini yaratıp doğrudan bir iklim veremediği cemiyetlerin sadece dedikodu tarafından idare edildiğini, bir gazeteci olmak itibariyle siz de benim kadar biliyor olmalısınız. Siyasî yahut sosyal, edebî veya akademik dedikodu tarafından idare edilen bir cemiyette ise fikir umumiyetle bir küfür muamelesi görür. Böyle bir cemiyette sadece mizah, o da mesleğe dönüşmemek şartıyla güzeldir. Onu her şeyin yerine koyduğunuz vakit, kâinat tuhaf bir tebessümden ibaret kalır. Ayrıca unutmayınız ki, insanın sadece gülebilmesi için budala olması lâzımdır. Buradan gözüme çarptığına göre, memleketiniz budalalık konusunda hayli mesafe almış

görünüyor. Bunu çok da şaşırtıcı bulmadığımı bilhassa ifade etmek isterim. [130]

Bu itibarla, eserlerimle ilgili genel kanaatin umumi mânâda değiştiğine dair sözleriniz bende umduğunuzu düşündüğüm müspet tesiri yapmadı. Kabul edin ki, her ikimiz de, gazetecilerin muhataplarını ikna etmek amacıyla buna benzer metotlar üzerinde titizlikle çalıştıklarını bilecek ölçüde tecrübeliyiz. Üniversite bitirip cahil kalmış yahut üniversite dolayısıyla cahil kalmış pek çok insanın zannettiğinin aksine, sosyal realizm tamamen farklı bir meseledir. Hakikatle hakiki bir münasebet kuramadığınız zaman onun tarafından idare edilmek imkânından da mahrum kalırsınız. Bugünkü cemiyetin hakikati nerede aradığını, realite ile hakikat arasındaki boşluğu nasıl veya ne ile doldurduğunu tespit edebilmekten maalesef uzağım. Belki de *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Halit Ayarcı Bey'in zavallı Hayri İrdal'a hücum ederken söylediği gibi, hâlâ, "Hayata değil, Acemaşiran'a inanıyorum."[131] Fakat ne çıkar, Acemaşiran da yahut daha iyisi Mahur Beste de vaktiyle eski hayatın bir parçasını, hatta esirgenmiş bir parçasını teşkil etmiyor muydu? Bu niteliğiyle de, hayatın bir tarafını idarede güçlük çekmiyordu. Boğaz'dan geçen teknelerden arada kulağıma gelen seslere bakılırsa, siz artık bir Mahur Beste ikliminden çoktan beri mahrumsunuz...

Eserimin kıymetini takdir edecek bir cemiyette yaşamak ister miydim? Bu sualinize gönül rahatlığıyla 'evet' cevabını vereceğimi zannediyorsanız, meseleye gazetecilerin görmeyi mütemadiyen ihmal ettikleri bir zaviyeden bakıyorsunuz demektir. Eserin kıymeti takdir yerine tenkit edilince anlaşılır aziz kardeşim. Lüzumsuz takdirin nasıl tehlikeli neticeler verebileceğini görmek istediğinizde etrafınıza bakmanız kâfidir. Buna mukabil bizde tenkit fikri münekkitsizdir. Hayatla, devirle, tarihle ilgisini meyhane ve dedikodu seviyesinin üzerine çıkartabilecek, Batılı gelenekle yerli görenek arasındaki münasebetleri sezebilecek, mukayeseler yardımıyla devam zincirini sadece bulmakla kalmayıp söz konusu zincirin koptuğu noktaları da gösterebilecek münekkit maalesef vücuda gelemedi. Şurası da var ki, münekkide tahammül edip yaşatacak şartların filizlenebildiğini söyleyecek imkânlardan da mahrumum. Nurullah mı, bütün tarifleri zorlasak da Nurullah'tan (Ataç) bir münekkit çıkaramayız.[132]

Aynı şey, sizin anlamsız bir ısrarla üzerinde gayret harcadığınız bu eser konusunda da söylenebilir rahatlıkla. Hevesinizi kırmak istemem ama benim de bir vakitler mensubu olduğum memlekette böyle şeylerin okunacağını, hadi kazara okunsa bile anlaşılabileceğini hiç zannetmiyorum. Biyografimi yazmak uğruna karanlık bazı sulara girmeyi göze aldığınız hâlde, hayatımdan lâzım gelen dersleri çıkaramadığınızı görmek hakikaten tedirgin etti beni. O memlekette bütün bunlar beyhûde bir çabadır aziz kardeşim. O sağır cemiyeti de, o sağır cemiyetin sağırlığının hem sebebi hem sonucu olan entelektüel muhitleri de uykusundan uyandırmak ihtimal dışıdır. Osmanlı neydi, toprağında oturmakla birlikte Bizans'ı göremeyen adamdı. Bugünkü Türk münevveri nedir, Bizans bir yana, İstanbul'u ve mevcut gerçeğini göremeyen adamdır. Türkiye evlâtlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermiyor.[133] Sözlerimden şüphe duysanız dahi hayatımdan da şüphe duyacak değilsiniz herhâlde. Günlerinizi ve gecelerinizi benimle uğraşarak harcamak yerine, en az benim kadar sevdiğinizi söylediğiniz Boğaziçi'ne gidip mümkünse Kandilli'de iki kadeh rakı içseniz, hiç şüphesiz herkes için çok daha faydalı bir iş yapmış olursunuz…

2.

Aziz Kaplan,

Bunu bir itham olarak almayın lütfen, şurası bir hakikat ki, siz aslında beni değil, sizdeki Tanpınar'ı yazıyorsunuz. Lûtfedip gönderdiğiniz ilk iki bölümü okuduğumda, hangi fikrin bana, hangi fikrin size ait olduğunu ayırt etmekte bir hayli zorlandığımı itiraf etmek mecburiyetindeyim. Etrafta Batılı bir münekkit bulunsaydı şayet, bunun edebiyat eserinin başarısı bahsinde lâzım gelen ilk adım olduğunu hatırlatırdı hemen. Öyle bir şey bu topraklara uğramamayı tercih ettiğine göre, bunu da ben yapmak durumundayım. Dolayısıyla, her şeyden evvel, -her ne kadar benim 'makulün insanı' olmadığımı söyleseniz de,- edebî açıdan bu tavrınızı son derece makul bulduğumu bilmenizi isterim. Önce Gazi Terbiye'de, arkasından Edebiyat Fakültesi'nde eseri ile temas ettiğiniz, acayip bir inatla Âşiyân'da sık sık ziyaretine geldiğiniz ve nihayet günlüklerini okuyunca bir hayli sarsıldığınız bir şairi ve romancıyı, kendi üzerinizden anlatmak, bunu yaparken yaşadıklarınızı da tahlil etmek,

belki de hayata ve edebiyata dair fikirlerinizi yeniden gözden geçirmek gayreti içindesiniz. Eski bir edebiyat hocası sıfatıyla bu çabanızı takdir etmedim dersem yalan olur. Bana zaman zaman bir aynanın üzerinden geçtiğimi hissettiren üslûbunuzu, -belki de üslûbumu demeliydim-, ve dikkatlerinizi ise hakikaten sevdim. Aceleyle yazdığım mektuplardaki Türkçeyi düzeltip o dağınık satırlara üslûp kazandırmanız ise son derece zarif bir davranıştı.

Tedirginlik duymayınız lütfen, ben de ömrüm boyunca insanın kendisinden başka yazacak bir şeyi olmadığına inanmışımdır. Hayır, Flaubert'in, 'Madam Bovary benim' cümlesinin gölgesine sığınarak böyle bir lâkırdı ediyor değilim. Orası da var muhakkak ki fakat asıl mesele, modern insanın akla ziyan sebeplerle varlığıyla yüz yüze gelmesi ve bu buluşmalardan da her zaman umumi bir memnuniyetsizlik eşliğinde geriye çekilmesidir. Şurası bir vakıa ki, böyle bir memnuniyetsizlik modern insanın canını sıkmakta asla gecikmeyecektir. Lâkin ne çıkar, can sıkıntısı tabiî bir ihtiyaçtır ve içimizde her gün biraz daha büyüyen boşluğu doldurmak bakımından da hatta elzemdir. Yaşadıklarımdan biliyorum, yirminci asrın belki en mühim meziyetlerinden birisi olan can sıkıntısı bizden biraz uzak dursa, hemen peşine düşme ihtiyacı hissederiz. Onun gelip bizi bulmasını beklemeden bizim onun peşine düşmemizde şüphesiz bir gariplik mevcut, ancak modern insan bu garipliklerin sentezinden başka nedir ki? Önceki asırların insanları nasıl idare ediyordu diyeceksiniz belki; cevaben, onlar hayata muayyen bir üslûbun etrafından bakabiliyorlardı diyeceğim. Zaten biraz da bu bakışı kaybettiğimiz için can sıkıntısından medet ummuyor muyuz azizim?

Romanın icadı ile can sıkıntısı arasında doğrudan bir münasebet bulunduğunu, Edebiyat Fakültesi'nin koridorlarında duymuşsunuzdur diye tahmin ediyorum. Cervantes, devrinin en sıkıntılı adamıydı, muhtemelen bu yüzden Don Kişot da esasen canı sıkılan adamdır. Fakat rica ederim, can sıkıntısını yeterince ciddiye almayıp küçümsüyormuşum tarzında bir fikre kapılmayın sakın. Mütemadiyen canı sıkılan birisinin böyle bir intiba uyandırması hakikaten komik olurdu. Bilakis, ben can sıkıntısını bir tür nimet olarak değerlendiren bir adamım. Canı sıkılan insan, hem kendisine, hem de kıyısında yaşadığı topluma dışarıdan bakabilecek bir kabiliyete sahiptir ve sanatın esası da bu mesafede gizlidir. Freud ve

Jung, can sıkıntısının menşeini zihnimizde ve ruhumuzda aramamız lâzım geldiğini gerçi yeni söylediler ama romancılar bunu öteden beri biliyordu. Bütün bir Fransız ve Rus romanı, canı sıkılan ferdin etrafında teşekkül etmiş ve böyle insanların nerelere dek gidebileceğine dair o derin hikâyenin peşine düşmüştür. Hareket noktası da tabiatıyla romancının varoluş kabiliyetidir.

Bizde ise önce roman tecrübe edilmiş, can sıkıntısı ise daha sonra gelmiştir. Bunun eksikliğini hem roman adına yapılan ilk denemelerde hem de hayatımızın her sahasında görebilirsiniz. İlk romanlar kadar, ilk can sıkıntısı tecrübeleri de bir hayli acemidir. Romanda da, tıpkı hayatımızda olduğu gibi, üstü örtülmeye çalışılmış boşluklar göze çarpar. O boşlukların, aslında can sıkıntısı eksikliğin tabiî neticesini teşkil ettiğini söyleyecek bir Freud'umuz bulunmadığı için maalesef bunu da edebiyatçı yapmak mecburiyetindedir. Şiir ve şairin varlığının bir parçası kıldığı dünya açısından da benzer bir sentimalizasyon söz konusudur. Bilir misiniz ki, bütün bir Baudelaire 'Spleen'in yani 'can sıkıntısı'nın etrafında döner. Mühim bir tarafıyla Paris ve Fransa da mevcuttur o can sıkıntısında ve yakın dönem Fransız zihin tarihini bu perspektiften okumak fevkalâde önemlidir. Niçin aynı şeyi Dostoyevski üzerinden Rus romanı bahsinde de söylemeyelim ki?

Can sıkıntısı, asrın insanının en büyük ihtiyaçlarından birisine dönüşen inkârın da ikiz kardeşidir aslında. Modern insan, samimi bir imanın konforu yerine, başta yaşadıkları olmak üzere her şeyden şüpheye düşen bir inkârı daha cazibeli buluyor. Takdir edersiniz ki, her şeyi itina ile döşenmiş sıcacık bir odanın saadetini vaat eden iman, aslında tam da bu nitelikleriyle tatmin duygumuzu örseler. Hâlbuki, inkâr ve can sıkıntısı aynı ufuk çizgisi üzerinde bir araya gelebilirse, sanatın ve hayatın asıl ihtiyacı olan yaratıcı hamle hareket kabiliyeti kazanır. Rusya'daki tecrübeden Dostoyevski'nin, bizdeki mücadeleden Yahya Kemal'in çıkması bunun bir tarafıdır. Gerek Dostoyevski, gerekse Yahya Kemal, içinde serpildikleri cemiyete, aralarına belli bir mesafe koyarak dışarıdan bakabilmiş, hatta tepedeki bir yabancıda asla garipsenmeyecek bir ciddiyetle, mevcudiyetine inandıkları ruhun peşine düşebilmişlerdir.

Bunların meseleyle ne alakası var diye düşüneceğinizi zannetmiyorum ama yine de hatırlatmak ihtiyacı duyuyorum. Hadiseler ve zaman, sadece

bize seslenir ve ancak biz onu kendi içimizden görebildiğimizde hakiki çehresini kazanır, öbür tarafı zaten gazete havadisidir. Bugün yapılanların çoğu vakit gazete havadisi seviyesini dahi yakalayamadığını niçin itiraf etmeyelim ki? Gazete havadisinde bile bütün gizleme gayretlerine rağmen insan trajedisi mevcuttur, fakat ne çıkar, muharrirlerinizin zihninde insan trajedisine dair hiçbir malumat yok. Onlar edebiyatı oyun zanneden herkes gibi, hâlâ arka bahçenin çimenleri üzerinde geziniyor ve bu itibarla devre bir hayatın penceresinden bakabilme kabiliyetini asla kazanamıyor. Belki de asıl trajedi buradadır…

Hâlbuki en azından başlangıçta, bizi muasırı olduğumuz diğer milletlerden ayıran ve bu niteliğiyle bize bambaşka bir hususiyet veren hakiki bir trajedinin ortasında büyüdük. Bu trajedinin kaynağı, birbirinden tamamıyla farklı iki büyük âlemin ruhumuzda ve zihnimizde yaptığı mücadeleydi. Bir yandan tarihî zaruretlerden kudret alan bir irade ile Garp'a gittik, öbür yandan hakiki cevheri ile bizde konuşmaya başladığı vakit sesine kulaklarımızı kapatmamızı imkânsız kılan bir mazinin sahibiyiz. Bu, hemen hemen yalnız bize nasip olan bir tecrübe, bir imtihandı. Kıtaların çehresini değiştiren büyük göçler, büyük ayrılıklar ve bunların neticesinde yaşanan büyük buluşmalar bir yana bırakılacak olursa şayet, buna benzer bir macerayı bir milletin tek başına taşıdığını görmek mümkün değildir. Ne Büyük Petro tarafından hazırlanan Rus uyanışında, ne Alman Rönesansı'nda, ne Fransız ihtilâlinde, ne Hıristiyanlık reformunda bu cinsten bir tecrübe vardır. Şurası bir hakikat ki, kimi zaman devam fikrini tehdit edecek kadar zihnimize işleyen medeniyet değiştirme hadisesinin, asıl zenginliğimizi yapabileceğini bir türlü idrak edemedik.[134]

Bilir misiniz ki seviye bazen her şeydir. Kendilerini kısır saadetlerin kapalı çehresiyle görenler açısından böyle bir meselenin önem taşımayacağını neden söylemeyelim ki? Buna mukabil, meselesiz bir hayat tasavvur etmenin katiyyen imkânı yoktur ve hayat bize daima meseleleriyle birlikte gelir. Meselelerle aramıza koyduğumuz mesafe, en azından başlangıçta, bir kaçış ihtimalini beraberinde getirse bile bu beyhûde bir gayrettir ve hüsranla neticelenmesi mukadderdir. Bugünkü trajedinin gerisinde biraz bu mesafenin, biraz da seviye ile münasebetinizdeki kopukluğun yattığını bilhassa belirtmek

mecburiyetindeyim. Satıhta yaşarken saadet duygusuna kapılanlar, biraz derine iner inmez kötümserliklerine bürünmekten korkuyorlar. İleri yaşlara geldiği hâlde kendisine tesadüf etmekten köşe bucak kaçınan ve sadece biçilen rolü oynamaya gönüllü olan çok insan çıktı karşıma. Muayyen bir ruh nizamından geçmemiş bu insanlar, şahsiyetlerindeki gedikleri nasıl kapatabileceklerini bilmediklerinden, her türlü çehre ile karşınıza dikilebilirler. Meselenin hazin tarafı, bunların bir bölümünün edebiyatçı sıfatıyla tarif edilmesi ve öyle de kabul görmesidir. Sizin yaşadığınız başka türden bir trajedi ve bunun ilacını yakın dönemde bulabileceğinizi de ne yazık ki zannetmiyorum.

3.

Kaplan Bey,

Güleceksiniz ve hatta belki de, "Böyle bir çehre ile mümkün mü" diyeceksiniz ama ben hep sinema fikriyle doğduğuma inandım. 19 Haziran 1901'de yani asrın başında Şehzadebaşı'nda dünyaya gelmek, insana böyle bir sevk-i tabiî kazandırır mı, buna behemehâl cevap vermesi gereken Freud olsa bile, Direklerarası'na uzaktan yahut yakından bir şekilde temas etmek, meseleleri hep farklı bir tarafından görmeme yol açtı. Elâgöz mü yoksa Karagöz mü ismini taşıdığını artık hatırlayamadığım o mahalle, daha adından itibaren bir oyun bahçesi gibiydi. Şurası da var ki, Şehzadebaşı'nda hemen her isim biraz oyun bahçesinin, biraz da masal dünyasının anahtarını taşır bize. Direklerarası'nın burada hayat bulmasının gerisinde, biraz da bu masalın daveti yok mudur dersiniz?

Hakikat şu ki, çocukluğumda Direklerarası ile ciddi mânada hiçbir münasebetim olmadı. Onu hep uzaktan duydum yahut okudum veyahut eski zaman adamlarının hatıralarında tesadüf ettim. Direklerarası'nın en şaşaalı devirlerinde biz babamın memuriyeti dolayısıyla hep Anadolu'da idik. On sekiz yaşımda tahsil için İstanbul'a döndüğümde ise Mütareke devriydi ve sadece Şehzadebaşı değil, bütün şehir masalından da, parıltısından da çok şey kaybetmişti. İngilizlerin 16 Mart 1918'de Şehzadebaşı Karakolu'nu basıp dört neferi öldürmeleri ise bu semtin masalının kalan kısmını da tamamıyla örseledi. Buna mukabil, Beyoğlu civarındaki üç beş sokak, bir nevi sıtma telâşıyla bir başka hayat yaşıyor,

şehrin diğer tarafı ise bu sokaklara da, bu sokaklardaki hayata da iyi nazarlarla bakmıyordu.

Bizim nesil sinemayı bütünüyle ihmal ettiği hâlde, benim bir iki filmde figüranlık yapıp birkaç senaryo yazacak kadar sinemanın peşinden koşmam herkese tuhaf gelmişti. Bizim memlekette bir fikirde ısrarlı olmak hep tuhaf karşılanır zaten. Hakikaten sinema fikri bende hep canlı kaldı ve memleketin şartları dâhilinde sinemayı ciddi biçimde takip etmeye çalıştım. Biraz evvel size Şehzadebaşı'nın masal atmosferinden söz etmiştim ya, şehirlerin, semtlerin, sokakların da bir mazisi vardır ve bize asıl sinema duygusunu veren esasen bunlardır. Daha dün önünden geçerken incir ağacının köklerinin toprağın üstüne çıkmak maksadıyla gösterdiği sebata şaşırdığınız şu sokak, sizde mazisiyle mevcuttur. İçinde doğup büyüdüğünüz veya uzaktan mucizeli dokunuşlarını işittiğiniz bir semt, size tarihini kucaklayarak gelir. Bunlar ise sinema fikrinin tâ kendisidir. Beyaz perde, biz pek fazla dikkatle üzerine eğilmesek de, asıl gücünü mazi ile kurduğu münasebetler manzumesinden alır. Bizde yaşamayı sürdüren bir maziyi gözlerimizin önüne serip hatırlatmasa, cazibesini koruma kabiliyeti gösterebilir miydi dersiniz?

İnsan ise aslında sadece mazisi itibariyle sinema açısından bir kıymet ifade eder. İyi sinemanın neredeyse her zaman iyi edebiyatın ve iyi edebiyatçının kapısında gezinmesinin sebebi de tabiî ki budur. Edebiyattaki insan, mazisiyle birlikte bütün derinliğiyle orada öylece durduğundan, sinemanın arayıp da bulamayacağı bir malzemedir. Hâlbuki, sinemanın edebiyatı bir kenara bırakarak mazisiz bir insanı tasavvur ve tahayyül etmesi, kabul edilmeli ki son derece riskli bir durumdur. Paris'teyken bir keresinde Rusların Dostoyevski'nin *Budala*'sından hareketle yaptığı bir filme gitmiştim ve bilir misiniz ki, kitabı kadar filmi de müthiş tezatlarıyla günlerce meşgul etmişti beni. Böyle bir filmin yalnızca Ruslar tarafından ve Rusya'da çevrilebileceği öylesine aşikârdı ki. Peyzaj, atmosfer, musikî, müthiş mahalli sahneler insanı hakikaten şaşırtıyordu. Seyrederken kelimenin tam mânâsıyla mesuttum.

Diğer taraftan kitabın yalnız birinci kısmı ile iktifa edilmiş, diğer üç kısım ise muhtemelen sinema tekniği mecburiyeti yüzünden atılmıştı. Bir başka ifadeyle, Dostoyevski biraz dışarıda kalmakla birlikte film garip

bir şekilde başarılı olmuştu. Bunun sebebi, yönetmenin Dostoyevski'deki azabı, düşünceye, eşyaya, çehrelere ve musikîye geçirebilmesiydi. Fakat ne çıkar, mühim olan Dostoyevski'nin avucuna alıp şekillendirdiği Prens Lev Nikolayeviç Mişkin'ın yahut Lizaveta Prokovyevna'nın, mazi kalabalığı kol kola ortada dolaşmasıydı. Sinema, bunları hazır hayat şekilleri misali karşısında bulmuş ve fazla zahmete girmeden başarı kazanmıştı.[135]

Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, tıpkı hayatta olduğu gibi sinemada da devamlılık fikri esastır. Bir filmde devamlılık temin edilemediği vakit, sebep ile sonuç arasındaki makul münasebet, musibetini kendi içinde taşıyan bir yığın lüzumsuz malzemeyle beraber bizi kenarda bırakır. O malzemeden makul bir bütün çıkartmak artık mümkün değildir, çünkü devamlılık fikrinin kesilmesi, âhengin kopmasına yol açar. Bir sinema filminde bile devamlılık ihmal edilince âhenk bozulduğuna göre, âhengi esas alması lâzım gelen bir cemiyet devamlılık fikrini kaybederse nereye savrulur, orasını da varın siz düşünün azizim. Hayatı temsil eden sinema devamlılık fikrini asıl fonksiyonlarından birisi kılmışken, hayat devamlılık zincirinden uzak durabilir mi dersiniz?

Ancak esas soru şudur: Devam etmesi gereken nedir? *Huzur*'daki sahneyi hatırlar mısınız? Hani İhsan'a hemşire aramak amacıyla yola çıkan Mümtaz, Hekim Ali Paşa'nın tozlu ve dar bir sokağında, yol ortasında oynayan birkaç kız çocuğu görür ya, işte o sahneden söz ediyorum. Toza bulanmış kız çocukları, hep bir ağızdan bugün bile hepimizin bildiği o güzelim, "Aç kapıyı bezirgânbaşı bezirgânbaşı / Kapı hakkı ne verirsin, ne verirsin" türküsünü söylemektedir. O çocuk oyunu ve türküsü, Mümtaz'ı alıp maziye sürükler ve o can alıcı sorunun cevabını da o türkünün masumiyetinden çıkartır: "Nuran da çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin de annesi aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı. Devam etmesi lâzım gelen işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynayarak büyümesi; ne Hekimoğlu Ali Paşa'nın kendisi, ne konağı, hatta ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştiririz. Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir."[136]

Şurası muhakkak ki, insana ulaşmak hâlâ asrımızın en mühim meselesidir ve biz bunu mütemadiyen ihmal ettiğimizden çok fazla mesafe alamıyoruz. İnsanı başıboş bırakmak, ilk nazarda bir tür hürriyet duygusu vermekle birlikte, ferde o hürriyetle ne yapacağını gösteremediğiniz zaman mânâsız kalacaktır. Dedelerimizin büyük meziyetlerini, hayatlarının onlara has ve gerçek oluşu yapıyordu. Garp medeniyetinin büyük meziyetini de bir realitenin içinde büyümesinde ve inkişafını onunla omuz omuza yürütmesinde aramak lâzım gelir. Bizim için esas miras ne mazidedir ne de Garp'tadır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır. [137] Belki de 'yumak' değil sinema demeliydim. Sinemanın edebiyata yahut tiyatroya göre avantajını da burada aramak icap etmez mi zaten?

Bu söylediklerim sadece bugünü anlatan filmler ölçüsünde, bütün o *science-fiction* filmlerinde de bir realitedir. Dikkatli bir çift göz, bu filmlerin esas kaynağının geçmişi taklit olduğunu görmekte pek de zorlanmaz. Bu da tabiatıyla mazi ihtiyacı demektir. Geleceğe yönelik tasavvur ve terkiplerinde bulabildikleri en parlak detaylar, sadece mazidedir ve bu itibarla bu filmler de mazinin taklidinden ibarettir. *Science-fiction* filmlerindeki savaş sahnelerini hatırlayın, umumiyetle elde bir kılıç mevcuttur. Aslolan kılıçtan yola çıkmaksa, ona en fazla yeni bir form, hareket kabiliyeti yahut mahdut bir gaye verebilirsiniz, Şurası da var ki, hayal gücü en keskin yönetmenlerin bile yapabilecekleri son derece sınırlıdır. Şimdi durum değişti mi bilmiyorum, fakat bizim devrimizin sinemacıları, kökü mazide olmayan bir formu henüz bize gösterememişlerdi. İnsan formunda yapılabilen bütün değişiklik ise üçüncü bir göz, dördüncü bir kulak, beşinci bir el yahut ölümsüzlük eklemekten ibaret değil mi? Böyle bir durumda, Lokman Hekim efsanesinden kaç metre ileri gidebildikleri suali meşruiyet kazanmıyor mu sizce de?

Sinemanın insanı mazisiyle birlikte beyaz perdeye taşıma mecburiyeti, tecessüsümü hep tahrik etti ve beni yeni fikirlere götürdü. Benim asrımı inkâr ettiğimi söyleyenler sinemanın kapısından dahi içeri girmemişken, ben hep hayatımızın sinema vasıtasıyla başka bir ufka taşınabileceğini düşündüm. Bilir misiniz ki, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* tamamıyla sinemadır. Bunu bugüne gelene dek herhangi bir yönetmenin görememiş

olması hakikaten esef vericidir. Bizim memlekette kolektif yalanla yaşamayı alışkanlık hâline getiren ve bunu tabiî bir şey gibi kabul eden insanların neyi ne kadar görmelerini bekleyebiliriz ki?

Sizin *Huzur*'u senaryolaştırmak amacıyla çırpındığınız günleri elbette ki gayet iyi hatırlıyorum. Hatta açılış sahnesine uygun gördüğünüz Mümtaz'ın babasının ölümü, birkaç plân içinde asrın başındaki bütün hayatımızı verebilecek bir niteliğe sahipti. Hemen arkasından o ikiz tesadüfün gelmesi ise sadece hayatın trajedisi açısından değil, sinemanın dili bakımından da fırtınalı bir üslûp mahiyetindeydi. Düşünsenize, biraz önce babasını kaybeden Mümtaz, biraz sonra varlığını ilk defa kadın vücudu denilen o acayip şeyle sarıp sarmalanmış vaziyette bulacaktır. İnsan olmak itibariyle hem kudretimiz hem de zavallılığımız bu çarpıcı tezat dışında nedir ki kuzum?

4.

Kaplan kardeşim,

Edebiyata meraklı o Antalyalı lise talebesine yazdığım mektupta da söylemiştim aslında, üç yaşındayken Ergani-Madeni'nde bir gün kendime rastladım. (Bu çocuğun cinsiyeti üzerinde yapılan mânâsız münakaşanın sebebini maalesef hâlâ anlayabilmiş değilim.) Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü bir bayıra bakıyordum. Sonra kar birdenbire tekrar yağmaya başladı. Bir çeşit çok lezzetli hayranlık ortasında kalmıştım. Bu ânı her karlı günde hatırlar ve karın aynı lezzette yağışını beklerim. Hatta İstanbul'da yahut Paris'te, kış mevsiminde bazı geceler, pencere kenarına oturup saatlerce karın geceye dökülüşünün hayalini kurduğumu bilirim. Şurası bir hakikat ki, kar yağışının güzelliği ve ona duyduğum o çocuksu hayranlık bana bütün bir resim duygusunu, en azından bu duygunun en önemli tarafını verdi. Sinemayı nasıl Şehzadebaşı'nın masalı hatırlatan ara sokaklarına borçlu isem, resmi de Ergani-Madeni'nin bana armağan ettiği kar yağışına borçluyum. Bunları bu kadar keskin sınırlarla birbirinden ayırmak, takdir edersiniz ki, ancak muhtemelin imkânlarını zorlamakla kabildir. Fakat ne çıkar, tıpkı cemiyetler gibi, fertler de mazilerini güzelleştirme ve farklı bir mânâ verme ihtiyacı duymazlar mı?

Bir başka tesadüf daha var ki, zannederim orada da kendimin tamamıyla farklı bir tarafını gördüm ve ruhumdaki ressamın eksik kalan çehrelerini de bu vesile ile tamamladım. Kerkük'teydik. Babamın bazı geceler geç vakit, önde kocaman bir fener, arkada iki zaptiye eri gelişini unutamam. Kapının oldukça derin kemeri içinde kırılan fenerin aydınlığının, fener taşıyıcının beyaz abalı imâmeli Hint prensesi kıyafeti, babamın sarı cüppesi, zaptiyelerin uyku ile pörsümüş yüzleri, bu dönüşü benim nazarımda günlük şeylerin üstüne çıkarırdı. "Sonraları Rembrandt'ı tanıyınca onun *Gece Devriyesi*'ni sevmeye, çocukluğumun beni çok evvelden hazırladığını anladım. Filhakika bu manzarada büyük tablonun çok iptidaî ve fakir bir taslağı, daha doğrusu bütün fakirliğine rağmen bende onu kabule zemin olacak bir taraf vardı. Fakat ben o zamanlar Rembrandt'ı, daha doğrusu resmi henüz bilmediğimden, muhayyilem daha ziyade okuduklarımla işlerdi. Garip bir tesadüfle, İstanbul'dan gelirken kitaplarımız arasında iki cilt *Binbir Gece* karışmıştı ve Bağdat'tan da iki adım ötede bir şeydik. Eve alayla gelen babamın gece macerası, bana bu hikâyelerden birini yaşıyorum hissini verirdi." [138]

Tabiî bir de Antalya'da Güvercinlik mağarasında gördüğüm ve bir ömür boyu büyüsünden kurtulamadığım ışık ve gölge oyunlarını hatırlatmak isterim. Dalga çarpıp da mağaranın ağzını örttüğü vakit, her taraf yemyeşil kesiliyordu. Sanki toprak altından gelen bir yığın gürültü ile su boşalıyor, etraf güneşli denizin gönderdiği akislerle aydınlanıyordu. Çömeldiğim bir taşın üstünden, iki elim çenemin iki yanında saatlerce bu ışık ve gölge oyununu seyrederdim. Bu deniz mağarası, bütün o ışıltılı tarafına rağmen bir yanıyla da ürperticiydi. Su sesinin insanın içindeki ölüm mayasının dilini konuştuğunu da ben işte o deniz mağarasında tecrübe ettim. [139]

Resim terbiyesi yahut resmi tam karşımda bulmak, sinemayla birlikte ruhumdaki bir başka boşluğun dolmasına ve oradan yola çıkarak kendime daha fazla yakınlaşmama yol açtı. Bu yakınlaşmanın esasen bir ürperti biçiminde başladığını, arkasından da mevcudiyetimi sarıp sarmalayan masala bir tür realite duygusu yüklediğini itiraf etmek isterim. Hülya adamıydım ve bu hülya adamının ışığın büyülü yansıması dolayısıyla değişen renklerden ve o renklerin ayrı ayrı şekillendirdiği desenlerden

hazırladığı sihirli bir bahçe vardı. O bahçede gezinmek beni hayatın bir başka tarafıyla tanıştırdı. Hayatın o tarafında bizim minyatürlerde bulunmayan perspektif duygusu vardı. Sizin devrinizde artık yabancısı olmamanız icap eden perspektif duygusu, gözün terbiyesiyle beraber geliyordu. Zaten hakiki bir sanat zevkinin kurulup genişlemesi söz konusu ise gözün terbiyesi en mühim şart değil midir? [140]

Niçin söylemeyelim, perspektif eksikliği, neredeyse bütün hayatımızın ufkunu daraltmış, onu bir derinliğin gerisinden kavramamıza mâni olmuştur. Fakat bu daha ziyade modern bir meseledir. Eski insanlar hayatı bitmez tükenmez bir yarış yahut mücadele sahası şeklinde görmek yerine, muayyen bir müddet konaklanan bir gölgelik telâkki ettiklerinden, göze çarpanın öbür tarafıyla ilgilenmeye ihtiyaç duymuyordu. Şurası da var ki, onların hepsi manevi vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş, bir başka ifadeyle, nefislerini terbiye etmiş insanlardı. Bu itibarla, perspektifin varlığı veya yokluğu onların hayatlarındaki herhangi bir şeyi eksiltmediği gibi, fazlalaştırmıyordu da.

Benim Ergani-Madeni veya Kerkük'te yahut Antalya'da birdenbire hissettiğim ve ismini yıllar sonra koyabildiğim göz terbiyesi, perspektif açlığının tabiî bir neticesiydi. Çünkü biz de bizden evvelki nesillerin talihsizliğini yaşayıp ekseriyet itibariyle resim zevkini kartpostallardan veyahut mektep kitaplarına geçmiş tarihî tabloların kötü kopyalarından almak mecburiyetinde kalmıştık. Rengin mânâsını tamamıyla ortadan kaldıran, şekilleri hemen daima yayvan bir mürekkep lekesi hâline koyan ve eserin vücuda gelme tarzının plastiğini yok edip yerinde sadece mevzu dediğimiz iskeleti bırakan bu hazin gölgeler vasıtasıyla bu sanatın asıl mahiyeti hakkında fikir sahibi olmaya çalıştık. [141]

Hâlbuki, modern resmin en vazgeçilmez tarafı olan perspektif, bize bütün bir insanı, tabiatı ve cemiyeti verir. Birbirlerinin ayrılmaz parçaları olmaları lâzım gelen insan, tabiat ve cemiyet, bir ruh âşinâlığına pencere aralamak için perspektife ihtiyaç duyar. Hakiki mânâsında perspektifin şuuruna varan insanın kendisiyle ve çevresiyle münasebeti, muhakkak ki farklı bir seyir izleyecektir. Hani hiçbir şeyin üzerinde duramayan, ancak zaruri bir şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan insanlar vardır ya, perspektif biraz da o saadet demektir. Çocuk yaşta bu duyguyu edinmek, içimdeki ressamı çok dikkatli

büyütmeme vesile teşkil etti. Bilmem sizin açınızdan ne ifade edecek ama aradan geçen yıllarda perspektifin bir tür mukavemet mekanizması kurduğunu idrak ettiğimi de söyleyebilirim. Hayata katlanmayı mümkün kılan da bu mekanizmaydı zaten. *Huzur*'da Nuran'ı kimi zaman Renoir'in *Okuyan Kadın*'ına, kimi zaman da Ghirlandio'nun *Mabede Takdim*'indeki Floransalı rahibeye benzetmemin gerisinde de bu mekanizma yatar. Öyle ki, muhayyilemde Nuran'ın Renoir'la benzerliğini fazla ileri götürüp, onun vücudunda eski Venedik ressamlarının ten cümbüşü ile akrabalık kurduğum dahi olmuştur.[142]

Şu da var ki, gözün terbiyesi, mesela kulağın terbiyesine göre çok daha güçtür, zira, gözün hareket alanını yahut kayma biçimini bir nizama sokmak mümkün değildir. Kulak için bu nispeten kolaydır, onu bir müzik terbiyesinden geçirerek belli bir seviyeye getirebilirsiniz. Hatta nefsinizi bile imkân ve fırsatlardan meydana gelen bir çemberin dışına çıkartarak terbiye yolunda mesafe alabilirsiniz. Maalesef göz farklıdır. Güzel Sanatlar'da hocalık yaparken, bazı talebelerin Boğaz'a baktıkları hâlde Boğaz'ı görmediklerini fark ettiğimde göz terbiyesinin önemini tekrar kavramış, "Ol mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler" mısraının şuuruna bir defa daha varmıştım. Düşünün ki onların hepsi bir süre sonra göz terbiyesi ile ilgili muayyen vazifeler yapacaklardı ve fakat öneminin farkına vardıkları katiyen söylenemezdi. Buna mukabil, Fikret Muallâ'da göz terbiyesi, hatta biraz fazlasıyla vardı ama göz üzerinde yoğunlaşırken zihnini ihmal etmiş ve bunun çilesini de az çekmemişti. Abidin (Dino) ise hem göz hem de kulak bahsinde dağınık bir adamdı. Avni (Arbaş) farklıydı ve diyebilirim ki gözü tarafından terbiye edilmişti.

Fakat ne çıkar, göz terbiyesinin veya perspektifin önemini bize göstermesi icap edenler sadece ressamlar mı olmalı? İçindeki ışığın peşine düşen fert, kendisiyle münasebetini kurarken tabiata ve cemiyete böyle bir zaviyeden bakamadığı takdirde yarım kalacak, bu yarımlık duygusu ise pek çok şeyin daha baştan harcanmasına yol açacaktır. Bilir misiniz ki, memleket münevverlerinin kuvvetli bir hamle gerektiren işlere büyük bir şevk ile atılıp yarı yolda birdenbire vazgeçmesi biraz da bundandır. Tabiî ki bu noksanlık doğrudan hayatımıza da sirayet eden bir ârıza teşkil ediyor. Yoksa bu kadar yarım kalmış fikir, bu kadar yarım kalmış iş başka hangi memlekette karşınıza çıkabilir ki? Bana öyle

geliyor ki, bütün bunların arkasında gözün terbiyesini ihmal, hatta inkâr edişimiz yatıyor. Ben göz diyorum ama sizin bunu bilhassa ‘gönül’ diye de okuduğunuzu, göz ile gönül arasındaki vazgeçilmezliği fark ettiğinizi ümit ediyorum.

Yoksa bu hususta biraz fazla mı iyimserim? Bir Boğaz âşığı olarak gayet iyi bilmeniz icap eder, bilhassa Eylüllerde kesafeti her an biraz daha artan sisten karşı yakanın seçilmediği Boğaz geceleri vardır. “Birden kapandı birbiri ardınca perdeler / Kandilli, Göksu, Kanlıca, İstinye nerdeler” der ya Yahya Kemal, öyle gecelerden söz ediyorum. Siz gözünüzün sisin kesafetine alışmasını beklerken, birden yalıların birinden bir fener parlar ve sisle birlikte geceyi de delip geçer. O fenerin aydınlığında Boğaz’ın tamamı ve sis, bambaşka bir mânâ kazanır. Göz yahut gönül terbiyesinin tabiî neticesi olan perspektif işte o fenerin tâ kendisidir. Hayatı bir ucundan yakalayabilmek, kökü çok derinlerde yatan korkuda dağılmamak için hiç değilse hayatta olduğumuz sürece o fenere muhtacız …

Ölümün perspektife ihtiyaç duyduğunu kim söyleyebilir ki?

5.

Azizim Sefa Bey,

Siz şimdi açtığım bahsi kapatma vaktinin geldiği tasavvuruyla muhtemelen musikî ile nasıl tanıştığıma dair birtakım bilgiler bekliyorsunuz benden. Bunu elbette anlatacağım, lâkin bekleyişinizi biraz ertelemenizi rica edebilir miyim? Hatırlar mısınız, birkaç mektup önce hayatımdaki ‘ikiz tesadüfler’den söz etmiştim size, belki dalgınlığınıza geldi, belki beni ihmal edip hülyalarınızla daha fazla meşgul olduğunuzdan dikkatinizi çekmedi. Hâlbuki benim ‘ikiz tesadüf’ ismini verdiğim ve Freud’un Allah bilir nasıl tarif ettiği bu ruh hâli, pek çok muammanın sırrını kuytularında gizlemek gibi bir özelliğe de sahiptir. Mademki bu benim biyografim, üzerinde dikkat ve ciddiyetle durmanızdaki ısrarımı mazur göreceğinizi ümit ediyorum.

Herkesin hayatında kesif yaşanmış bir veya birkaç devirden söz etmek mümkündür. Bu devirler, sadece o insanın şahsiyetinin uyanmasına yaramaz, onu çabuklaştıran muhtelif detayları da beraberinde getirir. Şurası da var ki, kimi zaman bu kesafet, insan talihinin kıymet biçtiği

yere göre derin yaralar şeklinde de, taze çimen serinliğinde de seyredebilir. Benim hayatımda 1916 senesinin Mart ayında başlayıp Ekimi'ne kadar olan devir, en azından kendi zaviyemden çok mühimdir. Bu bizim aile olarak Kerkük'ten ayrıldığımız ve Musul'da annemi kaybettiğimiz döneme tekabül eder. Sonradan etraflıca düşününce, talihimin bir başka çehresiyle ilk defa bu aylarda karşılaştığımı anladım. *Huzur*'da bunu babamın ölümü ile başlayan bir yolculuk olarak hikâye etmiştim, fakat ölen annemdi. O iri siyah gözlü genç kızla yaşadığım macerayı ve bu maceranın hemen nihayetinde içine düştüğüm büyük boşluğu ifade edebilmek bakımından teknik itibariyle buna mecburdum.

Kerkük'ten yola çıktığımız ilk gece sanki bozkırı tek başına bekliyor gibi duran beyaz, kireç sıvalı bir handa kalıyorduk. Hanın merdivenleri dışarıdandı ve odaların pencereleri sonbaharda öteberi kurutulan bir yere açılıyordu. Bu odalarının birinde dört beş çocuk ve bir o kadar kadının arasında yatıyorduk. Hanın kapısının önünde araba ve ahıra sığmayan bir yığın deve ile katır vardı. İç içe girmiş, dinlenen bu hayvanlardan biri silkinince, hepsi birden harekete geçiyor ve küçük çan seslerine nöbetçilerin bağırışları karışıyordu. Bu gürültü, küçük bir rüzgârın ve sessizliğin kim bilir nerelerden, hangi uzak dağların eteğinden, ıssız vadilerden, insansız kalmış köylerden toplayıp odaları aydınlatan isli lambaların etrafına getirip yığdığı bozkır gecesini, onun sessizliğini, gurbet duygusunu bozuyordu.

Gece yarısına doğru büyük bir şamata ile uyandık. Zaten etraftaki sessizlik öyle tam, öyle sert, fakat çok ince bir madde misali bütün hayatları örtmüştü ki, en ufak ses, en küçük gürültü, kırılan bir camdan içeri düşen bir madde tarzında büyük bir şangırtıyla, bir yıkılış, bir devriliş hissiyle bize geliyordu. Hemen herkes pencereye ve hatta dışarıya üşüşmüştü. Aşağıya koşup gürültünün sebebini anlamaya çalışanlardan biri de bendim. Gelenler dört atlıydı ve atlılardan birisi terkisinden bir şey indirmişti. Bu genç bir kadındı ve hancının tuttuğu ışıkta kadının büyük siyah gözleri yeryüzüne inmiş bir çift yıldız gibi ışıl ışıl görünüyordu. Vücudunun alt kısmı, afyon tarlalarında çalışan kadınların kullandığı cinsten bir peştamalla örtülü idi. Belden yukarısında ise yadırgatıcı bir efe ceketi vardı.

Yukarı çıktığımda, ancak on sekiz yirmi yaşlarında olduğunu fark ettiğim bu genç kız annemin yanındaki boşluğa boylu boyunca uzanmış, gözleri açık, yüzü kaskatı bir şekilde hıçkırıyordu. Ben de annemle bu genç kızın arasındaki küçük boşluğa uzandım. Acayip ve daha önce hiç tecrübe etmediğim bir geceydi. Genç kız uykusundan çığlıklarla uyanıyor ama uykuya dalar dalmaz bacakları ve kollarıyla beni kavrayarak çekip göğüslerinin arasına bastırıyordu. Bu yabancı ve genç vücudun benimle böylesine iç içe geçtiğini gördükçe şaşırıyor, yüzüme yaklaştıkça dört bir yanımı yumuşak bir madene dönüştürüp eriten nefesi karşısında ne yapacağımı bilemiyordum.

Sanki kendi başına işleyen bu ten iştahının, bu sıcak sokuluşun ve onların boşluğunu tam zıddıyla dolduran iniltilerin hiç tanımadığım cinsten bir büyüsü vardı. Bir türlü bu kucaklayıştan kurtulamıyor, ılık ve kokulu bir suda uyumuş yorgun bir insanın hem boğulmaktan korkan hem de uykunun uyuşukluğundan uzak kalamayan o garip ve ikizli hâliyle, her şeyimi bu vaatler ülkesine terk ediyordum. Bu zamana kadar muayyen doyumların ötesine geçmeyen vücudum, sanki yepyeni bir dünyaya açılmıştı, bir nevi sarhoşluk içinde vücudumun hiç bilmediğim ve tanımadığım noktalarına tuhaf bir lezzet taşınıp duruyordu. Sabahleyin uyandığım vakit bedenimi genç kızın kolları arasında, çenesi çeneme dayanmış, bütün uzviyetiyle bana sahip buldum. Gözlerimi açtığımda o iri gözler üzerime eğilmiş bana bakıyordu. Öylesine acayip bir korku tarafından kuşatılmıştım ki, bu gözleri görmemek maksadıyla gözlerimi tekrar kapattım.

Aldığım haz bir tarafta canlı bir şey havasında duruyordu ama hemen yanı başında büyük bir günah işlemişim duygusu da ona eşlik ediyordu. Öyle ki, kendimi annemin ölümü dâhil her şeyin suçlusu gibi görüyordum. İnsanın bu ikiz tesadüf arasında kalması çok korkunç bir duyguydu ve ben bu acayip ruh çilesini yıllarca üzerimden atamadım. Belki bu yüzden daha sonra kadınlar karşısında hep tereddüt içinde kaldım ve suçlu hissettim. İlk gençliğe adım attığım devirlerde bile bu tereddütün tesiri daima üzerimdeydi. Rüyalarımın bir tarafını dolduran hayaller, o bitip tükenmeyen endişeler, hayatın zenginliğini ve ıstırabını yapan bir yığın ruh hâli hep bu ikiz tesadüfün arasından gelecekti.[143]

Şimdi siz fikrin çilesini çekmeden kestirmeden sonuca gitmekte birbiriyle yarışan bütün modern devir insanlarına özenip, samimiyetle anlattığım bu kabil şeylerden yola çıkarak benim kadınlardan korktuğuma dair Freud'u dahi şaşkına çevirecek birtakım kanaatlere ulaşırsınız. Zaten hayatımızın mühim bir tarafının üst üste gelen sığlıklarla örülü bulunmasının bir sebebi de üzerinde kâfi miktarda durulmamış bu kanaatler değil midir? Bilir misiniz ki, vaktimin önemli bir kısmını, bilginin kendilerini geciktireceğini düşünen insanları terbiye etmek amacıyla harcadım. Fakat ne çıkar, hiçbir zaman başarılı olamadığımı bana asırlar yerine eserler söylüyor…

Ben gene de devam edeyim. Çok farklı mânâda bir başka ikiz tesadüfü ise 1918 Ağustosu'nda tahsilimi tamamlamak gayesiyle İstanbul'a gelince yaşadım. Harbin son anlarıydı ve İstanbul hakikaten korkunçtu. Şurası bir hakikatti ki, dört senelik harp şehri içinden ve dışından kemirmişti. Her şey eskimiş, küçülmüş, değişmiş, fakirleşmişti. Büyük, çok büyük, bizim fert olarak idrak hudutlarımızı geçen bir şey ölmüştü. Daha ilk gün bunu hissettim. O kadar ki, burada Antalya'daki kayıtsızlığımla, yakınlarımın arasında avunmam da imkânsızdı. Resmi ağızların vaat ettiği ve benim bütün o yıllar boyunca hülyasını kurduğum zafer bile bundan bizi kurtaramazdı. İçimdeki rahatsızlığın ismini tam mânâsıyla koyamamış olmakla birlikte, bunun çok acılı bir yetimlik hissiyle el ele yürüdüğünü görebiliyordum.[144]

Ertesi sene üniversitede Yahya Kemal'e tesadüf ettim. Yahya Kemal kısa sürede bir baba figürüne önüşerek bendeki o büyük boşluğun üstünü kapatıverdi. Arkasındaki beyhûdeliği ancak yıllar sonra fark edebileceğim o büyük jestleri, benim ona bağlanmamı çabuklaştırmıştı. Fakat bu sefer de babama haksızlık yaptığım duygusu ile vicdan azabından kıvranıyordum. Kendisini suçlamak bahsinde hiçbir fırsatı kaçırmayan tabiatım, karşısına çıkan bütün imkânları son derece usta bir şekilde değerlendirerek bir uçtan diğer uca sürükleniyordu. Ölüm ve aşk, vicdan ve suçluluk, mahcubiyet ve mağlubiyet, haz ve korku, huzur ve tedirginlik gibi birbirini takip eden med-cezir iklimleri, gençliğimle beraber hayatımı tamamını zehirledi diyebilirim. *Huzur*'da Mümtaz'ın cennet ve cehennemini beraberinde gezdirmesi, ruhundaki çift başlı

yılanın yani ikiz tesadüflerin omuz omuza faaliyet göstermesinin bir neticesi değil midir zaten?

Şurası da var ki, bu med-cezirler, bütün o zehirli taraflarına rağmen, şimdi sizin eserini büyük bir zevkle okuduğunuzu söylediğiniz, şahsiyetinin gizli kapaklı taraflarını aralamak için çırpındığınız hakiki Ahmet Hamdi'yi de yaptı. Ne tuhaf, bana hayatımın azabını yaşatan, bîçareliklerden bîçareliklere sürükleyen, derbederliğimin de serseriliğimin de sebebi olan bu garip şeyler size hâlâ haz veriyor.

Hakikaten merak ediyorum, bu iki uç nokta arasına gerili ağın farkına varmamanızın sebebi, kıyısından geçtiğiniz ve geçerken de kendinizi benimle kıyaslama imkânı bulduğunuz bir başka ikiz tesadüf rüzgârı olabilir mi? Fakat ne çıkar, her ikiz tesadüfün, insan ruhunda çift başlı bir yılan edâsıyla çalıştığını bilecek yaştasınız artık…

6.

Kaplan,

Şurası bir hakikat ki, ben hususi mânâsında hiç de musikîşinâs sayılmam, hatta eskilerin tabiriyle bu sanatın sırrına âşinâ bir amatör dahi olamadım. Bu kelimenin bugün farklı bir mânâda kullanıldığını biliyorum ama zannederim "musikîşinâs sayılmam" derken neyi kastettiğimi gayet iyi anlıyorsunuz. Bu bilgisizliğim, tıpkı diğer bilgisizliklerim gibi önceleri beni hakikaten çok üzerdi. Şimdi üzülmüyorum, hatta bundan biraz da memnunum, diyebilirim. Yıllar bana hiçbir şey öğretmediyse şayet, en azından, yarım bilmektense hiç bilmemenin daima daha makul ve makbul karşılanması gerektiğini öğretti. Karşımıza öyle naif vaziyetler çıkar ki, bazen bilgisizlik tabiî bir nimet hâline gelir. Ben bu bilgisizlik sayesinde zihnimi sanatların sanatına rahatça teslim ettiğimi fark ettim. Belki bilgisizliğimin imtiyazı, belki asabımın bir ihtiyacı, hiçbir sanat, hatta çok sevdiğim resim ve o kadar muhteşem mimari bile beni tamamen cahili olduğum musikî ölçüsünde mesut etmedi. Kendime kurduğum estetikte en mühim unsurun musikîden geldiğini de daha işin başında söylemek isterim. Belki de asıl büyük hatam, diğerlerini iyi bilmekti. İnsan talihi acayip, iyi bildiğimiz şeyi her zaman iyi yapamıyoruz ne yazık ki.

Buna mukabil, bir tarafıyla müzik içimde hep mevcuttu fakat sorarım size bu coğrafyada doğmuş olmak itibariyle kimin içinde müzik yoktur ki? Biz onu ihmal etsek de, o, asırlarca biriktirdiği ses demetlerini kucaklayıp coğrafyanın mirasçısı sıfatıyla gelip bulur bizi ve kimi gün sırtımıza, kimi gün de ruhumuza yapışır. Hacı Bayram'la Eşrefoğlu, Pir Sultan'la Kul Hasan, Nesimî ile Sümbül Sinan ayrı ayrı ve bir arada bizde yaşayıp şahsiyetimizi yapar ve bizim en fazla sustuğumuz, suskunluğun derin uçurumlarında çare aradığımız devirlerde de içimizden konuşurlar. O konuşmada bu coğrafyanın bütün hüznü, bu tarihin bütün ıstırapları ve nihayet bize ait ihmal edilmiş bir mazinin bütün karanlık sayfaları mevcuttur. Küçük bir çocukken Kerkük'te dinlediğim hoyratlar, Ergani-Madeni'nde Kürtçe ve Arapça'nın birbirine geçen âhengi, Sinop'ta Karadeniz'in hırçınlığını alıp sese taşıyan o görünmez kudret, Antalya'da Akdeniz'in munisliği, Konya'da Orta Anadolu'nun bozlaklar ve sürmeliler eşliğinde kendisiyle yaptığı mücadele, Erzurum'da uzun havaların insanı dağlara sürükleyen dehşeti ve nihayet Rumeli'nin hep acılı, hep içli tarafı içimde birikir ve birbirine karışırdı. Yaşadığınız memlekette şimdi artık çok da fazla bir mânâ ifade etmeyen mahcubiyetin, haysiyetin ve şahsiyetin mühim bir tarafını da bana gene Anadolu ve Rumeli türküleri öğretti.

Konya'da öğretmenlik yaparken eski Konya Lisesi'nin üst katında küçük bir odada yatardım. Binanın yanı başındaki hapishanenin kadınlar kısmında yüzünü görmediğim fakat sesini çok iyi tanıdığım bir kadın vardı. Akşam saatlerinde onun türkü söylemesini âdeta heyecanla beklerdim. Ve bilhassa isterdim ki, "Gesi bağlarında üç top gülüm var" türküsünü söylesin. Bu acayip türkü hiç fark edilmeden yutulan bir avuç zehre benzerdi. Bu kadın sesi, Orta Anadolu türkülerinin o gurbet, keder, türlü ten yorgunluğu ve iç darlığı dolu acı kervanlarıyla tanıştırdı beni. Diyebilirim ki, Anadolu'nun romanını yazmak isteyenler ona mutlaka bu türkülerden gitmelidirler.[145]

Biz farkına varmasak da yahut inkâr ederek içinden sıyrılmaya gayret göstersek de her devrin kendi ahlâkı mevcuttur ve bu ahlâkı yaparken bir şeyleri derleyip toplayıp kapımızın önüne yığmasında şaşırtıcı bir taraf yoktur. Şaşırtıcı olan, devir ahlâkını yaparken bizim durduğumuz yer itibariyle bunun idrakine varmakta güçlük çekmemiz, mevcudiyetimizi

ona gereğince hazırlamakta kayıtsız kalmamızdır. Ben bir miktar talihliydim, hem bizden önceki devrin, hem de yaşadığım devrin yaptığı ahlâkı önümde buldum ve belli bir yaşın getirdiği terbiye ile birlikte klasik musikîmizin kapılarından içeri girdim. Dede'yi oldukça iyi tanıyordum. Itrî'yi ise tıpkı Orta Anadolu türküleri gibi Konya'da keşfettim. Onu inkılâplardan evvel Konya'da bulunduğum senelerde yapılan son Mevlevî âyininde Mevlânâ hakkında yazdığı *Naat*'ından tanımıştım.

Duyduğuma göre, benim gençliğimin, sizin de çocukluğunuzun birkaç yılını geçirdiğiniz Konya'da Mevlevî âyinleri yeniden başlamış. Bu bile az şey değildir azizim. Şurası bir hakikat ki, ben bu eserlerin delâletiyle eski musikînin bize ait olan ve fakat çoğu vakit farkına dahi varmadığımız o kapalı cennetine girmiş sayılabilirim. İstanbul peyzajı, medeniyetimiz, kirimiz, pasımız, güzel taraflarımız, hepsi musikîdedir. Garbın bizi anlamaması, aramızda yabancı sıfatıyla gezmesi de yine ona olan kayıtsızlığından geliyor.

Söylemeye hacet var mı, *Nevâkâr* ve *Ferehfezâ* büsbütün başka bir şeydir.

Bir gün Yahya Kemal'le Lebon'da oturuyorduk. Şiire, edebiyata, tarihe ve talihe meraklı kalabalık bir gruptuk. Yahya Kemal birdenbire anlattığı Paris hatıralarından silkinerek, "Haydi kalk, konservatuara gidelim" dedi. Arka sokaklardan geçerek konservatuarın bulunduğu Tepebaşı'na çıktık. Yahya Kemal'le talebesi olduğum devirden itibaren birçok gezintilerimiz olmuştu. Surlarda, Boğaz'ın Anadolu kıyısında, İstanbul içinde bazen ikimiz, bazen birkaç dostu da yanımıza alarak sık sık gezerdik. Bir gün ihtiyarlarını Eylül ışıkları arasından bize gösterdiği Kanlıca'dan Çengelköy'e kadar yürüdüğümüzü bilirim. Fakat hiçbirinde onu bu kadar acele eder görmemiştim. Yol onun açısından her kıvrımında bir düşüncenin beklediği bir çeşit sohbet vesilesiydi. Durur, sözünün gerisini sanki yüzünüzde arıyormuş gibi size bakar ve sizden büsbütün başka şeyleri hatırlardı. Kaç defa Boğaz'daki yangın yeri boş arsaların önünde durmuş, Üçüncü Mustafa, Birinci Abdülhamit ve Üçüncü Selim devrinin tarihini beraberce yaşamıştık. Geceleri çıktığımız kahve ve lokantadan, kaldığı otele veya kulübe gidişimiz de böyle olurdu. Fakat bu seferki başka türlü idi. Konservatuara âdeta nefes nefese girdik. Müdür

Ziya Bey'in odasına da hemen hemen aynı telâşla çıktık. Bu iyi adam bizi kendisine has safiyet ve dostlukla karşıladı, kahve ikram etti. Yahya Kemal kahvesini bitirir bitirmez, "Ziya Bey biz Nevâkâr'ı dinlemeye geldik" dedi. "Belki senin işin vardır, Selâhattin Bey'i bize çağır."

Niçin eski eserlerin muhafazasına memur edilenlerde daima zaman dışı bir hâl vardır? Bu realite inkârını, bu insanların yüzünde görünür kılan nedir, eserlerden sızan geçmiş zamanın sirayeti mi sadece? Selâhattin Bey acaba bugün bende yaşayan çehresiyle, o solmuş minyatür edâsı ve gölge yürüyüşüyle mi müdürlük odasına girdi? Yoksa aşağıda, karanlık, daha ziyade büyük bir vapur ambarına benzeyen arşiv salonunda, eski gramofonun önünde Itrî'nin şaheseriyle karşılaştığım anda mı bu çehre bende teşekkül etti? Bu suallere benden cevap beklemeyin lütfen. Muhakkak olan bir şey varsa, o günden sonra onca kahrımı çeken bu aziz dostu ben daima insanla melek arasında, daima çok uzaklardan gelen bir hatıra gibi, hülâsa biraz da zihne ait bir şey olarak gördüm ve sonunda hakiki hüviyetini bana dinlettiği eserlerle karıştırdım. Şurası da var ki, eskiden kalma o asil terbiye buna bol bol imkân veriyordu.

Eser çalındığı müddetçe Yahya Kemal genişçe bir koltukta, sol eli her vakit olduğu şekilde kalın bastonuna dayanmış ve vücuduyla çok büyük bir ağacın önünde akan suya eğilmiş havasında musikîye ve onu bize acayip cüssesinden gönderen gramofona eğilmiş, sessiz sedasız dinledi. Ara sıra sigarası bitince dikkatinin kendisine biçtiği bu duruş değişiyor, sonra düşüncelerimizin devamlı arkadaşı olan vazifesine başlar başlamaz eski vaziyetini alıyordu. "Eser bitince bir daha çal Selâhattin Bey" dedi. Ve tekrar aynı dikkatle dinledi. Odayı Itrî'nin musikîsi ve onun dikkati doldurmuştu. *Nevâkâr* büsbütün başka bir şeydi. Eser, bir yaz öğlesinde denize düşen bir parça güneş misali gelip içime yerleşti.[146]

Şurası bir hakikat ki, musikî yolculuğumun tamamlanmasında, önceden de anlattığım gibi, Gazi Terbiye'de iki sene birkaç yüz plağın ortasında yaşamanın da büyük bir rolü oldu. Böylece Batı musikîsinin kapı ve pencerelerini bir miktar aralayabildim. Bu belki de Batı musikîsi yolunda bir başlangıç adımıydı. Zira, arkasından Narmanlı Yurdu'nda da benzer bir tecrübeden geçtim. Mozart, Bach, Beethoven, Brahms, Chopin, Debussy, Dvorjak, Vivaldi, Wager bilhassa sevdiklerim arasındadır.

Bu üç musikî de bizim kaderimizdi ve direnseк de, kabule hazırlansak da, görmemezlikten gelsek de bizi bulması mukadderdi. Birine yüzümüzü dönüp diğerine bütün pencerelerimizi kapattığımız zaman bile netice itibariyle hiçbir şey değişmiyordu. Çünkü bizler, çocukluğu bedbaht geçtiği için hayatına ve etrafına küskün yaşayan, eşya ile dahi barışamayan bîçarelere benziyorduk. Bu zihnî gerginlikten, bu inkâr ve hiddetten, bu dargınlıktan kurtulmanın ilk adımı, niçin musikînin önümüze serdiği kristal ufuklar olmasındı ki?[147]

7.

Azizim Sefa Bey,

Bu coğrafyada dünyaya gelen ve kaderinin bir tarafını yapan yalnızlığı bir külçe hüzün hâlinde ayaklarının ucunda bulan her çocuk gibi, erken yaşlardan itibaren kitapların büyülü mağarasına sığındım. Her çocuk mu dedim, keşke öyle olsaydı, keşke her çocuk kitaba hiç değilse benim kadar kolay erişebilseydi ve o kitaplarla mevcudiyetinin bir tarafını onarabilseydi. Ben nispeten şanslı sayılırdım, annem ve bilhassa babam önümdeki engellerin bir kısmını kaldırdı, bir kısmıyla da tabiatıyla tek başıma ben uğraştım. Siirt'te iken babamın beni Fransız Dominicain rahiplerinin idare ettiği misyoner mektebine vermekte bir saniye bile tereddüt etmemesi, talihimi değiştiren en önemli hadiselerden birisidir. Hazır yeri gelmişken şunu da ifade edeyim ki, İstanbul sevgimin mühim bir bölümünü babamın daha çocukken bana anlattıklarına borçluyum. İstanbul'un büyük camilerin, güzel sesli müezzinlerin ve hafızların şehri olduğunu söyleyen bu Müslüman adam, kadere yalnız İstanbul'dan uzak ölmek endişesiyle isyan ederdi.[148]

Babamın Anadolu memuriyetleri dolayısıyla bir yerde fazla oturmamamız, o devirlerin uzun süren yolculukları, gittiğimiz uzak imparatorluk memleketlerindeki değişik iklim ve yaşama şekilleri, âni ayrılışların acısının yanı sıra dönüşlerin saadeti, çocuk yaşlardan itibaren hayatıma dikkat etmeme, hiç olmazsa onu bir macera olarak görmeme yol açtığı için kitaplar biraz da yalnızlığın oyuncaklarına benzerdi. Bu oyuncaklar, asrın başında yeryüzüne merhaba demiş ve kaderini imparatorluğun kaderine bağlamış bir çocuk açısından büyük bir nimetti. Bilir misiniz ki, bütün o hülyalı çocuklar gibi, kitapları alıp kimsenin

beni rahatsız etmeyeceği bir köşeye çekilir ve saatlerce bir dünyadan bir başka dünyaya taşınmaya benzer bir mutluluk duygusu arasında sayfalarda kaybolur, kimi zaman vakti bile tamamıyla unuturdum.

Okuma zevkim biraz bu yalnızlığın, biraz da mecburiyetlerin tesiriyle hayli erken başladı. *Kısas-ı Enbiyâ*'yı, *Cezmi*'yi çok küçük yaşlarda okudum. 1914-1916 yılları arasında Kerkük'te iken, hemen hemen basılmış bütün müverrihlerimizi okumuş bulunuyordum. Kerkük'ten sonra gittiğimiz Antalya'da daha talihli çıktım. Düşünebiliyor musunuz, o yıllarda Antalya'da kira ile kitap veren küçük bir kütüphane buldum. Diyebilirim ki, bu kütüphane okuduklarımda mühim bir sıçramaya sebep oldu ve ben 1918 sonbaharına kadar *Servet-i Fünûn* külliyatını ve tercüme romanları hatmettim.

İnsan o yaşlarda ne yapar ki, ben de muhtemelen yapacak bir şey bulamadığımdan hakikaten çok okuyordum. Ne esaslı bir düşüncem, ne şahsî bir keşfim ve ne de tercihim vardı. Sadece rekor kırar havasında okuyordum. Okuduğum kitapların hiçbirisinin üzerimde açık bir tesiri olmadı, olduysa da ben bilmiyorum. Fransız romanlarında sık sık karşımıza çıkan şehirlilere özenerek okudukça hülya kuruyor, hülya kurdukça da beni daha değişik hülyalara götürecek kitaplar arıyordum.

Antalya'nın önümde açtığı ufuklardan birisi de mecmuaların dünyasıydı. Bu mecmualar vasıtasıyla yeni edebiyatı ve yeni edebiyata şekil veren fikirleri takip etmek mümkündü. Bütün mecmuaları, bilhassa *Yeni Mecmua*'yı takip ediyordum. Ziya Gökalp'in makaleleri üzerinde geçirdiğim saatleri unutmam mümkün mü? Bu büyük âlimi behemehâl anlamaya karar vermiştim. Bu yüzden neredeyse yaşımı unutacaktım. Bereket versin, edebiyat hevesim ağır basıyordu. Yahya Kemal'in gazelleriyle de ilk defa *Yeni Mecmua*'da karşılaştım ve derhal ezberlemeye başladım. Musul'da 1916'da bir başka tesadüfle Ahmet Haşim'in birkaç şiirini, bilhassa *Şiir-i Kamer*'leri okumuştum ve onun o garip, akıcı, maddesiz hüznü içime çökmekte gecikmemişti.

Mecmuaların üzerimdeki bir diğer tesiri de, genç yaşlardan itibaren mecmua çıkarma saplantısı eşliğinde büyümek olmuştur, diyebilirim. Bizim neslin, tıpkı bizden önceki nesil tarzında bir mecmua hazırlama, bir mecmuanın etrafında toplanma, bir mecmua yardımıyla fikirlerini daha gür bir sesle duyurma ihtirası derindi. Zannediliyordu ki ve

zannediyorduk ki, bir mecmua ile birlikte fikirlerimiz efkâr-ı umumiyede karşılık bulacak ve böylece mesafe kısalacaktı. Hatırlarsanız, Paris'e yahut Londra'ya giden münevverlerin de ilk işi bir mecmua hazırlamak olmuştu. Büyük meselelerin mecmua ile kısa yoldan çözülebileceğine dair tuhaf inanç, maalesef bizim nesillerden sizinkilere de geçti. Büyük meseleleri mecmua ile değil ancak cemiyetin desteğiyle yapılabilecek hamlelerle hâl çaresi bulunabileceğini ise ne yazık ki çok geç öğrendik.

Şurası da var ki, şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm tek hocam Yahya Kemal oldu. O yolları kısaltmayı bilen adamdı ve ben onun sâyesinde bazı konularda çok az yoruldum. Yahya Kemal'den sonraki ilk büyük keşfim ise Baudelaire'di. Bu büyük şairi daima sevdim. Hatta diyebilirim ki, şiirle beraber hayat açısından da hoca telâkki ettiğim devirler yaşadım. Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, ben her zaman bir şairin en büyük keşfinin, onu iç âlemine götürecek muharriri bulmasından geçtiğine inanmışımdır. Baudelaire benim için böyle bir kapı açtı. Beni Garp musikîsine götürmekle kalmadı, resmi de onun tesiriyle tatmaya başladım. Fakat asıl büyük ufku şiir estetiğimde yaptı. Ardından sırasıyla Verlainé, Mallarmé ve Nerval geldi. Anatole France, maalesef bir vakit kaybıydı ve belki de yolumu geciktirenlerden birisiydi. Buna mukabil Goethe, Hoffmann, Dostoyevski ve bu üçünün devamında okuduğum Poe, düşüncemde çok hayırlı işlere yol açtı.

Şurasını da söyleyeyim ki, bende şair ve hikâyeci daima kol kola ve hatta birbirini nakzeder havada yürüdü. Başından itibaren ikiye bölünmüş yaşadım. Nesrim, hayatıma ne kadar açıksa, şiirim de o ölçüde tecride gider. Bir başka ifadeyle, şiirimden bana gelmekte bir hayli zorlanırsınız ama nesrimden, şimdi sizin de yaptığınız tarzda, hakiki çehreme erişmeniz kabildir. Hâlbuki bazılarında tam tersi bir durum söz konusudur. Tahmininizde yanılmıyorsunuz, iki sanatı olanların çoğundaki karışma ve karşılaşma bende de vardır.

1926'ya doğru ve bilhassa 1927'de büyükçe bir kriz geçirdim. Modern şiir beni kendine çekiyordu. Arkadaşlarımın çoğu dışarıda idiler; ben Konya'da yalnızdım. Garip bir tereddüt içinde yaşıyordum. Şiirin hakiki mahiyeti ile insanın arzu ve istekleri bende çarpışıyordu. Paul Valéry'nin birinci *Variétés*'si o esnada elime geçti. Valéry beni bu tereddütten kurtardı. Valéry'yi daima okudum. O ve Gide, bir de Proust en sevdiğim

muharrirlerdir. Fakat hayatımdaki asıl çalışma devresi Garp musikîsini tanımaya başlayınca açıldı.

Güç ve yavaş yazarım. Yazarken çok değiştiririm. Çalışmaya başlayınca araya bir şey girmezse, sonuna dek aynı hızda devam ederim. Ama ara verince tekrar başlamaklığım aylar ister. Çok defa devamlı çalışmam için eserin beni bırakmayacak biçimde ilerlemiş olması ve kapıda matbaacının adamının beklemesi lâzım gelir. Hayatımda en mesut olduğum anlar sekizden bire dek yazı masasının başında kalabildiğim anlardır. Kafam büsbütün boş iken, sırf yazmak hevesiyle masa başına hiç oturmadım ve böyle yapanları da hiçbir vakit anlayamadım. "İyi bir muharrir günde en az şu kadar sayfa yazar" budalalıklarına ise asla iltifat etmedim. Buna mukabil, kısır devirlerimde kalemimi yazmaya zorladığım vakidir; kafamda daima birkaç eser projesi ile gezindiğimden, bunlardan birine başlamak meseleyi kısmen de olsa kolaylaştırıyordu.

Bugün de durum aynı mıdır, doğrusu tafsilatıyla bilemiyorum ama bizim devrimizde büyük okuryazar kitle yerli muharriri okumazdı. Bu da tabiatıyla kendimizi beğenmediğimizi ve sevmediğimizi koyuyordu ortaya. Hakikaten bir gün aramızda bir sulh yapabilecek miyiz? Bunu sadece cemiyet açısından değil, fert bahsinde de soruyorum. Maalesef realitelerimizin en hazini budur. Birbirimizle mütemadiyen kavga içerisindeyiz. Bu kavgalardan medet umuyor ve karşımızdakine dair fikirlerimizi de bu kavgaları vesile kılarak söylüyoruz. Fakat ne çıkar, bunların hiçbirisi fikir seviyesine yükselememiş hissiyat kırıntılarıdır. [149]

Diğer taraftan, henüz modern ev teşekkül etmediğinden şahsî kütüphanelerden mahrumuz. Kütüphaneli bir eve doğmuş olmanın saadetini, hayatının hakikati hâline getirebilen çok az insana sahibiz. Kitaba ve kütüphaneye ilgisizliğimizin neticelerini hayatımızın her tarafında görmek mümkündür. Önümüze bir fener tutan çıkmadığı için el yordamıyla ilerliyor, bu yüzden bol bol hata yapıyoruz. Bazıları edebiyatımızdaki yoksulluğu tercüme fazlalığına yoruyor. Ben bu fikirde değilim. Hatta tersine, kâfi derecede tercüme yapmadığımıza kaniiim. Kaldı ki, böyle de olsa, yine şikâyet etmem. Bir ecnebi dil bilmeyen büyük kitlenin sırf benim yazılarımı okusunlar diye, Geothe'den, Tolstoy'dan, Gide'den mahrum kalmasını nasıl isterim? İyi olması

şartıyla tercümenin daima büyük faydası vardır. Şurası bir hakikat ki, iyi tercüme esasen telif demektir.

Bütün bunlara rağmen hayatımın hangi devrinde edebiyatçı olmaya karar verdim, bunu hakikaten bilmiyorum. Edebiyatçı olmaya sahiden karar verdim mi, yoksa sadece tesadüflerin sevkiyle mi kendimi edebiyatçı buldum, bunu da bilmiyorum. Zaten edebiyatçı olmaya karar verip de edebiyatçı olabilen kaç kişi vardır ki? Bunu da pek söyleyemeyeceğim. Daha iyisi şöyle düşünelim: Günün birinde hayatımı edebiyat dışında bir işe yaramaz buldum.

Eserimin arzu ettiğim karşılığı görememesi ise beni daima hem yaşadıklarımdan hem de yazdıklarımdan şüpheye düşürdü. Aradan geçen yıllarda nihayet bu çemberin kırıldığını, okuryazar kitlenin eserimle temasa geçtiğini söylüyorsunuz ve buna da inanmamı bekliyorsunuz. O hâlde 24 Ocak 2012'de Âşiyân'da neden sizden başka kimseyi göremedim ben ve neden çalıştığınız gazete benim hakkında yazdığınız yazıyı yayımlamaya tenezzül etmedi acaba?

8.

Kaplan Bey Kardeşim,

Bilir misiniz ki, memleket münevverinin en büyük talihsizliği hem hayatının hem de eserinin kadın terbiyesinden mahrum bulunmasıdır. Bunu bir kademe ilerlettiğiniz zaman, düşünce hayatında da kadın terbiyesinin olmadığını ve bu yüzden ferdî saadet ile fikrî saadet arasındaki uçurumun her gün biraz daha fazla açıldığını görebilirsiniz. Kendi üzerinde düşünüp derinleşmekten ölesiye korkan ve çareyi hazır hayat şekillerinde arayan münevver zevat, bu terbiye ile tanışamadığından sürekli hırçın, sürekli tahammülsüz ve sürekli gergindir. Kadının hayatın ortasında yer aldığı medeni memleketlerde bunlar yaratıcılık sebebi olsa dahi, bizde, şahsiyetini yapma imkânına sahip insanı bile getirip ya eşikte yahut da hamlenin ortasında yarım bırakır. Böylece o şahsiyet de asla tamamlanamaz.

Hâlbuki, insan doğduğu günden itibaren mağlûptur ve bu itibarla şefkate muhtaçtır. Şefkatin kaynağı da tabiatıyla önce anne, sonra arkadaş ve nihayet sevgili sıfatıyla kadındır. Bu şefkatin gösterilme şekline dikkat ederseniz şayet, bahsettiğim terbiyenin nerelerde aksadığını da

anlayabilirsiniz. Bu terbiye, bir nevi ırsiyetle, ırsiyetin imdada yetişmediği yerlerde de uzviyetle nesilden nesile aktarılması lâzım gelen bir hadisedir. Zincirin halkalarından biri koptuğunda geriye dönüp tamire kalkışmak beyhûde bir gayrettir. Kitapların yahut her medeniyete has tecrübe edilmiş hayat tarzlarının da bir fayda sağlayabileceğini zannetmeyin. Sorarım size, okumak tek başına neye çaredir ki? Doğu'dan, Batı'dan ne kadar okursanız okuyun, bir Freud ciddiyetiyle ne ölçüde üzerinize eğilirseniz eğilin, kadın terbiyesi eksik olduğunda eli de, dili de ferdiyetini idare edemeyen bir bîçareye dönüşürsünüz.

Şurası bir hakikat ki, bu terbiyenin dışında kalmak yahut bunu hayli geç bir yaşta bulmak benim hayatımın en büyük trajedisidir. Bu mahrumiyet bütün o Narmanlı Yurdu perişanlığının, bütün o 'Kırtıpil Hamdi' sefaletin de esas sebebidir aslında. Aynı sefalet Yahya Kemal, Ahmet Haşim veya Nietzsche söz konusu edildiğinde de karanlık bir koridor misali önümüze düşmekte gecikmez. İki tarafında asık çehreli fotoğrafların bulunduğu o karanlık koridorun kâbuslar eşliğinde ruhumuzu kemirmesine, içimizdeki boşluğa ayna tutmasına nasıl şaşırabiliriz ki?

Şu da var ki, kadın uzviyetiyle erken ama kadın ırsiyetiyle geç tanıştım yahut hiç tanışamadım ve ömrüm bunun eksikliğini çekmekle geçti. Hâlbuki kadın bedeninin erken keşfi, yaşadığımız coğrafyanın ve tarihin şartları itibariyle büyük bir imkân olabilirdi. Bazıları bakımından bir talih olan bu durum bende tesirini ters yaptı. Kadının fonksiyonu mükemmel bir haz vasıtası derecesine indirip işi, "Bu kadar mükemmel bir haz vasıtasının bir kafası, kendisine mahsus bir kaderi, mizacı olması ne fena bir şey. Kadın insan olmamalıydı" demeye dek vardırdım.[150] Erken yaşta gittiğim noktadan bir daha geriye dönmem çok zordu, döndüğüm zaman bu terbiyeye de, tahsile de bir hayli geç kalmıştım.

Annemi erken yaşta kaybetmenin bu mahrumiyette mühim bir hisseye sahip bulunduğunu söyleyebilirim. Annem 29 Nisan 1915'te Musul'da tifüsten öldüğünde on dört yaşında bir çocuktum ve tam da bu terbiyeye dair eşiğe adım atmam icap eden bir devredeydim. Annem, bir tarafıyla bu imkânı hazırlayabilecek mütevekkil kadınlardandı. Onun ölümüyle birlikte babam da hayatını bize tamamıyla kapattı. Ablam ise bu erken kaybın gölgesinden hiçbir vakit kurtulamadığından üzerime eğilecek cesareti bir türlü bulamadı. Zaten birkaç yıl sonra da ben Antalya'dan bir

vapura binerek İstanbul'a doğru yola çıktım ve bu ihtimal bütünüyle hayatımdaki imkânlar yumağının dışına düştü. Çok mu Freud oldu diyorsunuz? Fakat ne çıkar, modern insan bir tarafıyla varlığını Freud'a borçlu değil midir öteden beri?

Muhakkak olan şu ki, kadın terbiyesi üstümüzde varlığını sezdirmeden etrafta gezindiren bir müşahit titizliğiyle çalışır. Eşyaya ve insana dokunuşları ayrı ayrı da, beraberce de güzeldir. Perde birden perde olduğunu hatırlar, boş duran bir sürahi 'sevinçli bir telâş içinde' kendiliğinden dolar. Kütüphanedeki bir kitap yanlış bir yerde durduğunu ancak o dikkat sayesinde fark eder ve hiç yüksünmeden diğer rafa doğru hareketlenir. Küçük bir dantel parçası yahut iğne oyası, her gün gölgelendirdiği yerden kanatlanarak bambaşka bir mânâ kazanır. Her şeyde nefes alıp verebilmenin ne büyük bir nimet olduğunun idraki vardır. Bir kadın gelmiş ve çok da çabalamadan, sadece varlığıyla her şeyi munisleştirip evcilleştirmiştir. Sert çizgilere zarif bir yumuşaklık kazandırmış, şahsî lûgatlardaki birtakım lüzumsuz kelimeleri kaldırarak yerine yenilerini yerleştirmiştir.

Şu da var ki, kadın terbiyesi kimi vakit bütünüyle maddenin yansımasıdır. Bu maddeyi, diğerlerinden ayırıp hususi bir duruma getiren derunî bir mekanizma mevcuttur ve esasen hayatımızı da bu mekanizma idare eder. Hülyalı ve geniş bir çift gözün ısrarı, çok derinlerden gelen ve hiçbir şeyi esirgemeyen yumuşak bir bakış, bir el hareketinin dünyanın en eski alışkanlığıyla saçlarını iki parmağının arasına alıp kulak memelerinin gerisine itmesi, konuşmak gibi lüzumsuz işlere de yarayan dudakların ölü bir kelimeye can vermek maksadıyla açılmasını fırsat bilip ortaya serpilen sedef aydınlık, boynun bir taraftan diğer tarafa dönmesiyle birbirini kovalayan gölgeler, sabırsızlık ve ümit zembereklerini harekete geçiren vaatlerden ibaret küçük kıpırdanışlar ve bunları bir araya getiren uzviyetin birdenbire mahrem bir nitelik kazanması. Madde insanı terbiye eder mi, elbette, lâkin sevilen bir kadının maddesi olmak şartıyla…

Fakat azizim, şu hakikate de dikkatinizi çekmek isterim: Kadın hadiseleri tamamıyla idare ettiği hâlde, çoğu zaman sadece varlığıyla sebep olduğu terbiyenin farkında bile değildir. Her gün belki yüzlerce defa hiç de şuuruna varmadan tekrarladığı sıradan bir el hareketinin, bir

erkek için mucize anlamı taşımasını umumiyetle garipser. Zihninin bir tarafı o sırada mevcudiyetindeki eksikliklerle yahut eksik zannettiği şeylerle meşgul bulunduğundan, değişen iklimi, tazelenen atmosferi, adabı da muaşereti de yeniden hatırlayan davranışlara sinen itinayı görmez. Dağınık bir dünyayı bir araya getirdiğini, ellerinin mesut hareketleriyle ona baştanbaşa nizam verdiğini ve bu nizamın aşkın kapısını aralayan en büyük hakikat olduğunu asla idrak edemez. Hâlbuki, bir terbiye nasıl başlarsa başlasın, onu devam ettiren, ona bütün manevra kabiliyetini ve ruhun kıvrımlarına doğru nüfuz etme imkânını veren insan zihnidir. Bununla birlikte, hayatımızın bir devrinde başımıza gelecek hadiselere öylesine derinden hazırlanıyoruz ki, kadın terbiyesi denilen mucize, bu zarif mahlûkun kayıtsızlığı yüzünden realitenin karanlık tarafı ile temasta gecikmeyecek ve bir müddet sonra da ortadan kaybolacaktır...

Şu da var ki, bir kadın her erkeğin biraz çocuk olduğunu ve bu itibarla idareye muhtaç bulunduğunu gayet iyi bilir. Bu bilgi, ona uzviyetinin neredeyse en büyük sırrını verir ve bu sır sâyesinde kâinatı tek başına yeniden plânlayabilir. Bilhassa aşk, kadının bu tarafının ortaya çıkması ve bütün şahsiyetini yapması bakımından ilâhi bir nimettir. Seçtiği erkeğe bütün hüviyetiyle kendini bırakan, bir masal meyvesi gibi tekmil özünü teslim eden; “Ben buyum işte” diyerek her sırrını, her imkânını bağışlayan bir kadın muhtemelen bu ülkenin şartları dolayısıyla mucizeyi tersine çevirmeyi de ihmal etmez. Belki de aşkın ve kadının en tehlikeli tarafı, başlangıçta hazırladığı o ateşten, gülden ve hamleden mürekkep ülkeyi bir yolunu bulup muhakkak geri alması ve o sınırlarını muhtelif ihlâllere açarak, verdiği zevki bir gün mutlaka ödetmesidir. Kütüphane dolusu kitaplar okuyarak, geceler boyunca müzik dinleyip ruhunuzu eğiterek aşka hazırlansanız da bedelini muhakkak ödersiniz. Şu veya bu şekilde fakat daima ödersiniz. Hepsi bir yana, bir insanın hayatına lüzumundan fazla girmekten daha korkunç bir şey düşünebiliyor musunuz?
151

Bu fasit daire ise kadın terbiyesinden mahrum nesillerin birbirine eklenmesine yol açacak, bu terbiye eksikliği hayatımızın her tarafını saran çirkin çehrelerin tebessüm halkalarına dâhil olmasına imkân vermeyecektir. Fikrî ve ferdî saadetten uzak düşen ve mütemadiyen içinden çürüyen cemiyetlere dikkatle bakarsanız, hakiki meselenin kadın

terbiyesi eksikliğinin yansıması olduğunu görmekte gecikmezsiniz. Tanzimat bu yüzden istediği çehreyi bir türlü bulamadı, Meşrutiyet bu ihmal yüzünden kayıplarının kaydını sağlam tutamadı, nihayet Cumhuriyet, büyük iddiasına rağmen kadın terbiyesini küçümseyince, pek çok meselede yarı yolda kaldı…

9.

Sefa Bey,

Ölümün sadece fikriyle değil realitesiyle de çok erken tanıştım ve bu çift başlı yılan diyebilirim ki bir tarafıyla neredeyse bütün hayatımı idare etti. Beni bir parça bilen hemen herkese, Molière'in *Hastalık Hastası* piyesinden fırlayıp çıktığımı düşündüren şey de bu çift başlı yılanın içimdeki çalışma tarzıdır. Başım ağrısa hastaneye veya doktora koşmamın gerisinde bu sabit fikrin mutlak hâkimiyetini aramak icap eder. Yoksa ben esasen kendisiyle olan mesafesini muhafaza edebilen bir adamımdır.

Bilmem işitmişliğiniz var mıdır, Arap memleketlerinde ölüm tamamıyla başka bir şeydir ve insanın derisinin altında yahut zihninde bulunan mukavemet hissini bile kıracak mahiyettedir. Annem Musul'da hastalandığında evcek biz de hastalanmıştık ve ben fasılalarla tekrarlanan bir hummaya tutulmuştum. Biraz iyileşip sokağa her çıkışımda birkaç cenaze ve bu cenazelerle birlikte sefaletin fevkalâde göze batan hakiki çehresiyle karşılaşıyordum. Arap memleketlerinde daha yanık ve ezici olan ezan sesleri, salâlar, ölüm düşüncesini zihnimin bir tarafına nakşediyordu. Her kımıldanışta hastalıkla, açlıkla kemirilmiş insan yüzleri görüyordum.

Fakat Musul'a dair öyle bir hatıram var ki, bir ömür boyu bir lâhza peşimi bırakmadı. Bir gün üzümcü küfesinin yanında, çarşının dayanılmaz uğultusu arasında bir adam gözümün önünde bir lâhzada öldü. Onu lime lime elbiseleriyle, yavaş yavaş olduğumuz yere doğru gelirken görmüştüm. Yüzü kirli sarıydı. Bir iskelet gibi uzamış dişleri ve hummadan büyümüş gözleri bu sapsarı çehreyi âdeta bir kâbus yapıyordu. Eski bir eğerden kesilmiş bir deri parçasına benzeyen elini küfeye uzattı. Dilenecek miydi, bir salkım üzüm mü alacaktı? Sonra birdenbire, sanki üzümcünün sinek ve arıları kovalamak amacıyla salladığı yelpazenin

darbesiyle olduğu yere devrildi. Herkes başına üşüştü. Ben olduğum yerde, bu zayıf çehrede kendi kendine yaşamakta devam eden açık gözlere bakıyordum. Öyle sanıyorum ki, sonuna kadar bu gözlere bakabilirdim. Bereket versin, bir bedevi yavaşça eğilip bu açık gözleri kapadı. Fakat eli, küfeye ve insanlara uzanan eli hâlâ açıktı. Bu ölümü hiçbir zaman unutamadım.[152]

Eski devirlerde ölüm hayatın bir parçasıydı ve hatta bir tarafıyla hayatın tam da merkezinde yer alarak ona çekidüzen veriyordu. İnsan münasebetleri ölüm realitesinin etrafında şekilleniyor, o da bir fener yahut idare lâmbası misali geçtiği yerleri loş bir ışıkla aydınlatıp ağıtlarla donatarak mevcudiyetini hissettiriyordu. Ölümü, ana rahminden başlayan yolculuğun mezarın rahminde nihayete ermesi şeklinde tahayyül edince, çok fazla endişe duymak da gerekmiyordu. Şurası da vardı ki, eski kültürlerin hiçbirinde ölüme rağmen bir tasavvur dünyası söz konusu değildi. Fert ve cemiyet, bütün hayallerine ölümü de dâhil etmek mecburiyetindeydi ve bu da tabiî ki bir terbiye getiriyordu. O terbiye, hayal ile hakikat arasındaki o görünmez sınırı, o sedef ülkeyi daha da cazip kılıyordu.

Mezarlıkların şehrin içinde bizimle yaşamaya devam etmesi bunun hem sebebi hem de neticesiydi zaten. O yolu çok sevdiğinizi hikâyelerinizden biliyorum ama Allah aşkına bir gün de benim gözlerimle bakın lütfen. Arkasından da, "Üsküdar'dan yola çıkıp Doğancılar yahut Zeynep Kâmil üzerinden Kadıköy'e giden bir insanın Karacaahmet'te konaklayan ölülerle temas etmeden kendisini yapması mümkün müdür" sualini cevaplandırın cemiyet olarak. Sağa sola serpiştirilmiş mezar taşları, yürekten bel bağladığımız hayatın faniliğini hemen her fırsatta hatırlatmakla kalmayacak, bir tarafıyla da yaşadığımız ıstırapların günün birinde biteceği tesellisini de beraberinde getirecektir. İkna edici bir teselli olmayabilir elbette, lâkin sorarım size aziz kardeşim, hangi teselli ikna edicidir ki?

Buna benzer bir duygunun içimde kök saldığını Ahmet Haşim'in, Orhan Veli'nin ve Cahit Sıtkı'nın ölümlerinin ardından da fark etmiştim. Haşim'in, yavaş yavaş uzviyetini terk eden bütün hayatî kudretleri başında ve sonra da gözlerinde toplanmıştı. Onun gözleri hakkında o kadar çok söylendi ve yazıldı ki, fakat hiçbirisi fazla değildi. Ölüme

mahkûm olduğunu bildiğimiz zamanlar bu gözler harikulâde bakışıyla bize ümit veriyor, bizleri aldatıyordu. Ancak ne çıkar, Cahit Sıtkı'nın gözleri de öyleydi. Cahit'i tanıyanlar onun gözlerini mutlaka hatırlarlar. O hiçbir günahın kirletemeyeceği yaratılışta insanlardandı. Muhtemelen bu yüzden düşmüş bir melek kayıtsızlığıyla yerini yadırgayarak yaşadı ve bizim görmediğimiz kanatlarından tutuşarak öldü. Daha orta mektebin birinci sınıfında talebem olan Orhan Veli'yi ise Cerrahpaşa Hastanesi'nde son defa oksijen çadırının altında yarı çıplak, güçlükle nefes alır ve öylesine güzel hayallerini yakaladığı dünyamızı yalnız akı görünen gözlerinden boşanırken gördüğüm günü asla unutamam.[153]

Şüphe mi var, her cins hadise başka türlüsünü de davet eder. Sadece ıstıraplarımız, üzüntülerimiz değil, tesellileri ve mukavemet çareleri de miraslarımız arasındadır. Sanat bizi ölümün en iyi, en rahat kabul edebileceğimiz çehreleriyle karşılaştırıp tanıştırıyor. Şurası muhakkak ki, bir insanın hayatı bazen bir sanat eseri kadar güzel bir muhtevaya bürünebiliyor. Mesela Şeyh Galip, genç yaşta, en parlak devrinde ölüyor. Başlı başına bir hikmet olan bir terbiyeden geçmiş. Bu terbiye onda birçok şeyleri daha başında öldürmüş. Ne sabahı, ne ikindisi var. Sakin bir akşam gibi, hareket ışığın oyunundan, sevilen şeylere sadakatten ibaret. Mesela, Dede. Bine yakın eseri var. Hayatına bakıyoruz, herhangi bir hayat. Bunların hiçbirisi dünyayı ıslaha kalkmıyordu. Belki de bu nedenle ölümle aralarında herhangi bir mesele yoktu. Çünkü bu insanların hepsi manevî vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş adamlardı. Şahsiyetlerini ölümden ötede bile kabul ettirebilmelerinin sırrını burada aramak lâzım geldiği kanaatindeyim.[154]

Modern insan, asırların tecrübesine gözlerini bütünüyle kapatıp mesele icat eden insandır. Bir tarafıyla hayli takdir edilmesi gereken bir çabadır bu, çünkü düşünceye sıçrama imkânı verir. Fakat bilir misiniz ki, insan düşüncesi, sıçramalarla yukarıya doğru değil, küçük hamlelerle yana doğru ilerler. Şurası da var ki, modern insan mesele icat etmekteki maharetini, sağlam bir irade sergileyerek hâl çareleri ararken de gösterir göstermesine ama aradaki uçurum da kendiliğinden büyüme fırsatını kaçırmaz. Neden derseniz, hâl çaresi bulmak mesele icat etmekten zordur. Asrımızın insanının ölümü de, ölüm fikrini de hayatın dışına çıkarmak uğruna tuhaf ve mânâsız bir çaba içine girerek realite ile bağlarını

koparması bunun mühim bir tarafıdır. Takdir edersiniz ki, hayatın dışına itilen ölümün behemehâl çözülmesi gereken bir mesele durumuna gelmesi kaçınılmazdır. Bu itibarla, bugün ölümün modern insanın en büyük meselesine dönüşmesi hiç de şaşırtıcı değildir, şaşırtıcı olan, hâl çaresi bulmak yolunda gösterilen iradenin beyhûdeliğidir.

Buna rağmen intihar fikrinin neden aklıma gelmediğini soracaksınız muhtemelen ve ben de bu kanaate nereden ulaştığınızı merak edip Beşir Fuat'dan bu kadar fazla söz etmemin gerisinde sizce ne yatıyor olabilir diyeceğim. Bu coğrafyada imparatorluğun yanı sıra, mazi ve istikbalinin dağılışını yaşayıp da bütün Müslümanlığına rağmen intiharı düşünmemiş herhangi birisi olabilir mi? Şurası muhakkak ki, tek başına ele aldığınız yahut gölgesine sığındığınız zaman ölüm basit bir şeydir. Buna mukabil, insan bazen ona en son çare diye bakabilir. Kötü olan, ölümden ziyade, ölümün, bu basit işin, bu peşin pazarlığın birdenbire ve her şeyle beraber son derece zorlaşması, çözülmez bir yumak şekline gelmesi, beş on kulaç suyun bin türlü engelle doluvermesidir.

Modern insan mesele icat etmekteki maharetini yeni ölümler yaratma hususunda kullanmaktan da çekinmemiştir. Hâlbuki bizde yaşayan tarafıyla asıl ölüm, ıstırap değil kurtuluştur. Hepsini ve her şeyi geride bırakıp sonsuzluğa karışmak, aklın sınırlarının bittiği yerde parlayan büyük incinin kendisi olmak yahut hiçbir aydınlığın gölgelemediği bir diyârda yüreğinden gelen aydınlıkla bir büyük su nergisi gibi görünmektir. Asrımızın insanı ölümü uysallaştırıp evcilleştirmek yerine, "Madem ki düşünüyorum o hâlde varım, madem ki hissediyorum o hâlde varım, madem ki ıstırap çekiyorum o hâlde varım, madem ki harp ediyorum o hâlde varım, sefilim varım, budalayım varım, varım varım" diyerek içinden çıkılmaz bir duruma getirmiş ve bir nevi karanlık bir korku ülkesinin içerisine hapsetmiştir.[155]

Tabiî bir de *Huzur*'da bütün teferruatı ile anlatılan Suad'ın o trajik intiharı mevcut. İçindeki Tanrı fikrini getirip masanın ortasına koyan, "İnansaydım mesele değişirdi. Bilseydim ki vardır, insanlarla hiçbir davam kalmazdı. Yalnız onunla kavga ederdim. Her an bir yerde yakalar, bana hesap vermeye mecbur ederdim" [156] diye çığlıklar atan Suad'tan söz ediyorum.

Sahi, siz Suad'ın kim olduğunu zannediyorsunuz ki?

10.

Sefa Bey,

Modern insan sadece mesele icat eden insan değildir, meselelerin vuzûha kavuşturmak gayesiyle bir yolunu bulup mutlaka Freud'un kapısını da çalan insandır. Bu büyük âlim dünyaya gelip de nazariyesini kurmadan önce bütün bu işlerin üstesinden nasıl geliyorduk, hakikaten bilmiyorum. Muhakkak olan bir taraf varsa, Freud'dan sonra hemen her şey tabiî manzarasını kaybetti ve bir çeşit psikanaliz divanından medet ummaya başladı. Psikanaliz çıktığından beri hepimiz az çok hastayız ve herhangi bir kalabalığın arasında kazara da olsa şuur altımızdan söz etmek mecburiyetinde kalacağız diye telâşlanıyoruz. O kadar derin bir suçluluk duygusu yaşıyoruz ki, tereddüt ve vicdan azabından ne yapacağımızı şaşırmış vaziyetteyiz. Şurası bir hakikat ki, Freud bizi hem serbest bıraktı, hem de ağır bir prangayla mazimize bağladı. Birdenbire her şeyimizle ortasına kurulduğumuz bu başıboş hürriyet duygusu ve her an kendisini hatırlatan mazi ile ne yapacağımıza bir türlü karar veremiyoruz. Birinden birine sırtımızı tamamıyla dönebilirsek rahat edeceğiz belki ama hiçbir tercih karşımıza hakiki çehresiyle çıkmıyor.

Bu girizgâhı, "Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksinin ortasında yaşıyoruz" cümlesine cesaret edebilmek gayesiyle yaptım. Tanzimat'ı bir nevi kolaylık olsun diye telâffuz ettim, yoksa Viyana Kuşatması veya Karlofça Antlaşması da diyebilirdim. Dikkat ederseniz, bu tarihlerde başlayan ve Tanzimat ile birlikte suyun tamamen yüzüne çıkan bir 'baba' meselemiz var bizim. Çocukluğumdan beri etrafımda bunu öylesine çok gördüm ki, en küçük ailelerde bile evin oğlu babasıyla kavga ederek başlıyor hayata. Hemen herkesin zihninde, "Babam gibi olacağım" diye derin bir korku mevcut. İnsanlar babalarından ve "Babam gibi olacağım" endişesinden bir an evvel kurtulabilmek maksadıyla her çareye başvuruyor. Ben biraz büyüyüp de Freud'un yardımıyla bu 'hastalığın' ismini bulunca ne kadar sevindiğimi artık itiraf edebilirim. Çünkü 'baba kompleksi,' okumuş okumamış hepimizin zihnini meşgul ediyor. Mütemadiyen maziden şikâyet ediyoruz, eskileri yapamadıkları yahut eksik yaptıkları veya yapmaya hiçbir zaman teşebbüs etmedikleri şeyler hakkında suçluyoruz. Mazimizi içinden yahut dışından değiştirmek amacıyla birtakım tuhaf çarelere

başvuruyoruz. Rica ederim, şu Hititlere, Frikyalılara, Etilere bilmem ne kavimlerine muhabbetimiz baba kompleksinden başka bir şey mi?[157]

Bütün bunlar olurken cemiyet de değişmeye devam ediyor elbette. Buna mukabil, zihnimiz bir mukayeseden diğerine kanat çırpmaktan yorulmuş durumda. Fırsatını bulur bulmaz Dede'den yahut Itrî'den bir Wagner çıkartamadığımıza üzülüyoruz. Perişanlığımızın bir diğer sebebi de mesela, Yunus'u Verlainé, Baki'yi Goethe ve Gide yapamamak şeklinde tezahür ediyor.. Uçsuz bucaksız Asya'nın zenginliği arasında, dünyanın en iyi giyinmiş milleti olduğumuz hâlde çırılçıplak yaşıyoruz. Bu çıplaklığın gerisinde gizlenen, parçalanmışlık duygusundan başka nedir ki?

Türkiye'de nesillerin beraberce okuyabileceği beş kitapta ittifak edememesi bir büyük trajedidir azizim.[158] Değişiyoruz, fakat ne çıkar, bu değişikliklerin mühim bir kısmı, yeninin etrafındaki şevkten ziyade, eskinin çökmesinden ileri gelen saadet hissinin eseri. Hadiselerin hareketlemesinde bizim irademizin hissesi her geçen gün zemin kaybediyor. Hatta, esasen irade ve şuurumuza bağlı olanların, bilhassa ihmal edildiğini inkârla yetiniyoruz. Bir neslin başladığını, çok defa kendisinden sonra gelen nesil değil, belki bu neslin maruz kaldığı tarihî şartlar tamamlıyor.

Fakat en mühimi, bu yeni kuruluşlar karşısındaki iç vaziyetimizin şüpheden ileri geçememesidir. Ne kadın meselesini, ne kanunlarımızdaki değişiklikleri, ne de esasından Garplı kültür ve sanatı başka türlüsü olmayan, olmaması icap eden hayat şekilleri biçiminde alıyoruz. Daima içimizden ikiye bölünmüş vaziyette yaşıyoruz. Şurası da var ki, yaptığımızın çoğuna tam da inanmıyoruz. Çünkü bizim için bir başkası, başka türlüsü daima mevcut. İşte bizi Garplıdan, eski Müslüman dedelerimizden ayıran ruh hâli budur. Yeni, hayatımıza tamamen girmiş durumdayken bile hâlâ bunu münakaşa ediyoruz. [159]

Bilir misiniz ki, bu münakaşanın sizin devrinizde aldığı şekil, bana hep, ferdin de cemiyetin de sadece sürüklendiği ve buna mukavemet gayesiyle en küçük çaba sarf etmediği hissini veriyor. İşin asıl acayip tarafı, bundan öyle şikâyet duyan da yok. Büyük zannedilen ve fakat küçüklüğü buradan dahi fark edilen kavgaların fikirler etrafında değil de, giderek birbirine benzeyen hayat tarzları ekseninde yürütülmesi, Freud'u

gene haklı çıkarıyor. Ama ne yapalım, artık öldürülecek bir baba kalmaması, belki de bir diğer büyük trajedidir. El altında günü geldiğinde öldürecek birkaç baba bulundursak, muhtemelen daha mesut insanlar olacaktık!

Kabul etmek gerekir ki, biz ve bizden evvelki nesil, mütemadiyen yaşadığı vatan endişesi dolayısıyla bu trajediden uzak durabildi. Muhakkak olan bir taraf varsa, hiçbir milletin münevveri bizim kadar sosyal davranmak mecburiyetini hissetmemiştir. Eğer ferde ait bazı tabiî hakların bile peşinden koşmamışsak, bunun sebebini daimî bir tehlike ortasında yaşamamızda aramak icap eder. Millet olarak, iki yüz sene muhasara edilmiş bir kale nizamıyla yürüyen bir hayatın içinden geliyoruz. Muhasara şiddetlendikçe, fert varlığını cemiyete bağışlamakta tereddüt etmedi. Bu durum, bizim neslimizde büsbütün kuvvetli idi. Çocukluğumun hangi devresine baksam, hem etrafımda hem de kendimde bu vatan endişesini gördüm. Ziya Gökalp'in yahut Yahya Kemal'in vatan fikrindeki ısrarlarını biraz da böyle anlamak zarureti vardır. Düşünün ki, o nesle mensup olanların hiçbirinin gidecek bir yeri yoktu.[160]

Buna mukabil, vatanın tarifini dahi hâlâ bilmiyoruz, bu modern icat bizde başka türlü tezahür ediyor ve her birimizi avuçlarına alıp her gün değişik bir iklime sürüklüyor. Vatan kavramıyla münasebetimizi gözden geçirirken bile bir yolunu bulup Freud'e başvurmamız size de biraz tuhaf gelmiyor mu Allah aşkına? Biraz daha cesur olsam, "Freud nazariyesini bize bakarak yapmış" diyeceğim.[161] Fakat ne çıkar, bizden önceki nesiller pek de kazara denilemeyecek bir şekilde babalarını öldürdüğünden, bugün onun yerine ne koyacağımızı bir türlü bilemiyoruz ve 'baba' teklifleri arasında bocalayıp duruyoruz.

Şurası da var ki, ölen bir babanın arkada bıraktığı boşluğu doldurmak hayli güçtür, lâkin öldürülen bir babanın otoritesini yeniden yapmak tamamen imkânsızdır. Sonraki nesillerin suça iştirak etmek çabasıyla birbiriyle yarışa girmesi ise meseleleri vuzûha kavuşturmaktaki basiretsizliğimizin bir diğer cephesini teşkil ediyor. Bir merhalenin ardından derin bir pişmanlık çırpınışıyla baba mirasının hiç değilse bir bölümüne sahip çıkmaya çalışmak ise Freud'u bile şaşkına çevirecek biçimde asra ve idrake muhalif bir çaba olsa gerek. Bununla birlikte, bütün komplekslerimizin her fırsatta ayaklanması son derece tabiî, çünkü

mirasın bu tarafını da kaybedersek, geride fert ve cemiyet namına hiçbir şey kalmayacak.

Belki bana Rusya'nın da benzer bir kaderi yaşadığını ve buna mukabil, mesela Dostoyevski'nin kendisini cemiyet uğruna feda etmediğini söyleyeceksiniz ve bir dereceye kadar ben de size hak vereceğim. Lâkin, hemen arkasından da Rusya'nın şartlarının farklı olduğunu, Hıristiyanlığın onlara bazı tecrübeleri çok önceden hazırladığını hatırlatmak mecburiyetinde kalacağım. Şüphesiz ki, ihtilâlden evvelki Rus cemaatini, Rus insanını Dostoyevski ölçüsünde iyi anlatan muharrir pek azdır. Üstelik, Garp düşüncesinin istilasına rağmen, Rus kalma cereyanının en belli başlı mümessili de *Suç ve Ceza* muharriridir. Buna mukabil, Dostoyevski'nin eserlerinin asıl büyük konusu, üzerinde hepimizi kavrayan kahramanlarının gezindiği büyük model hariçten yani Garp'tan gelmiyor muydu?[162]

Diyeceğim o ki, Dostoyevski'nin babasını öldürmesi gerekmiyordu. Hatta tersine, babasının hayatta kalması gayesiyle çırpındı. Belki de bu nedenle, baba katili olma ihtimali en güçlü kahramanı Raskolnikov'a tefeci kadını öldürterek Freud'a farklı bir imkân hazırladı. Türkiye ise evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşguliyet fırsatı tanımayarak hesabını değişik yollardan kapatmak istiyor.[163]

Başarıp başaramadığı ise ayrı bir bahis olmayı hak eder kanaatindeyim…

11.

Aziz Kardeşim,

Allah sizden razı olsun, aklınızla bin yaşayın, yazdığınız kitaplar benim başıma geldiği gibi sükût suikastine kurban gitmesin, ömrünüze bin bereket! Ben bu tecrübeyi hakikaten hiçbir zaman anlayamamışımdır ve bir anlayana da maalesef rastlayamamışımdır. Sadece insanların değil, hazır hayat şekillerinin de birbirine bu ölçüde benzediği bir memlekette göz yanılması tabiîdir, fakat bunu realitenin ta kendisi kabul etmek bahsinde başka bir model lâzım gelir. Artık çok da ciddiye aldığımı söyleyemem, lâkin böyle tuhaf bir hatayı düzeltmek maksadıyla gösterdiğiniz gayreti her türlü takdire şâyan bulduğumu da bilmenizi

isterim. Üniversitedeki araştırmacıların buna benzer meselelere mesai harcamak yerine ne yaptığını sormasam daha iyi herhâlde.

Benim dostum ve arkadaşım, sizin adaşınız ve hocanız olan Kaplan'ın böyle bir şeyi neden bana sormadan veya hiç araştırma lüzumu hissetmeden yazdığını hâlâ merak ediyorum. Neymiş efendim, ben bir Ramazan gecesi teravih namazı esnasında Sultanahmet Camii'nin pencerelerinden içeri bakarak hüngür hüngür ağlıyormuşum. Edebiyat Fakültesi'nin Arapça Bölümü okutmanı İhsan Örücü o vaziyette görmüş beni. Başkaları tarafından tanınmaktan sakınmak sadedinde de hususi bir gayret sarf ediyormuşum. Belki de bu sebeple gelip benimle konuşmak veya içeri davet etmek gelmemiş aklına! Fakat ne çıkar, ben en çok adaşınız Kaplan'ın doğruluğunu tahkik bile etmediği bu mesele üzerine yaptığı yoruma güldüm: "Bu küçük müşahede onun ruhunun derinliklerini bir projektör aydınlığı içinde gösterir. Bu hatıranın, ileride Tanpınar'ın eserlerinde mühim bir yer tutan ve basmakalıp şekillerinden çok farklı olan din duygusunu inceleyenlerin işlerine yarayacağını sanıyorum."[164]

Evvela şunu hatırlatayım, ben ki günlüklerimde lolitacılıktan kokain çekmeye dek yaşadığım veya düşündüğüm pek çok şeyi apaçık yazdım. Bir teravih namazı vaktinde, çocukluğumda masal bahçesine benzettiğim Sultanahmet Camii'nin pencerelerinden içerideki cemaate bakıp da, bu kolektif şuurun dışında kaldığıma hayıflanarak ağlasam, bunu yazmakta da bir lâhza tereddüt etmezdim. Hem niçin edeyim ki? Ayrıca, daha bugün gidip gördünüz, Sultanahmet'in hangi penceresinden bakmış olabilirim Allah aşkına? Tanınmamak istediğime göre, son cemaat yerine açılan pencereler tamamen konu harici kalıyor, değil mi? Ayrıca, o pencerelerin tamamı, o yıllarda da bugünküne benzer bir şekilde içeriden paravanlarla örtülüydü. Bu durumda, yan taraflardaki pencerelerden bakmış olmaklığım icap eder. İyi ama yan taraflardaki pencerelere giden iki koridor da daima kapalıdır. Açıksa bile, benim bu boyumla yan taraflardaki pencerelere ulaşmam nasıl mümkün görülebilir ki? Bu kabil teknik teferruata kimsenin dikkat etmemesi sadece sizinle beni mi şaşırtıyor?

Şurası muhakkak ki, dinin bir yığın zenginliğinin farkına varmak söz konusu ise dindar sıfatı taşımaya hiç de lüzum yoktur. Detayları iyi işlenmiş bütün dinler, insana bir şeyler verme kabiliyetine sahiptir;

mühim olan sizin oradan ne aldığınız veya ne almaya teşebbüs ettiğinizdir. Din fert de olsak, cemiyet de olsak günlük hayatımızın mühim bir parçasıdır ve dine hangi cepheden bakarsak bakalım bu realiteyi inkâr bizi farklı noktalara götürür. Evet, ben de dindarın şantajından bıktım. Hayata öyle barajlar koyuyorlar ki tahammül imkân dışı. Benim onu ne kadar tahrik ettiğim de ayrı bir mesele. Oruç uhrevî bir şey belki. Havaya bir şey siniveriyor. Ancak şu kurban, o büyük kargaşa, düzensizlik, o işkence yığınları. Bundan kurtuluşun tek yolu var, Avrupalılaşmak, sanayileşmek ve müreffeh olmak. "O zaman bayramlar da ramazan da hoşumuza gider. Çünkü kendimize mahsus bir hayat yaratmış oluruz. Yahut da kalkarlar. Fakat nasıl kalkacaklar? Nasıl sadece Noel'le iktifa ederiz? Dünyanın en güzel karnavallarını buradan yaysak, yine birisi bile bizi tatmin etmez. İçimiz dargın kalır. Birkaç kızışmış kadının kıç sallama hevesi bir medeniyeti içimizde tamamıyla öldürebilir mi?" [165]

Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, bütün dinlerde mistik olan veya olmayan heyecanlar mevcuttur. Bu heyecan tesirini, bir müessese mahiyeti kazanan tasavvuf, cemiyeti bir değerler manzumesi etrafında toplarken apaçık gösterir mesela. Zavallı Mehmet Âkif, tasavvufu tamamen inkâr ederek başka bir din yaratabileceği vehmine kapıldı. Hâlbuki tasavvuf araya girmeseydi, şahsiyetimizin mühim bir tarafı eksik kalırdı. Şu da var ki, o değerlerin mutlaka İslâm'ın bünyesinden gelmesi şart değil; fert ve cemiyet, kendisini ayakta tutabileceğini düşündüğü unsurları ona zaten ilâve ediyor. Adaşınız Erzurum'dayken yazdığım mektupta da söylemiştim, din bizim anladığımız mânâda kültürden ayrı bir şey. Fakat ne çıkar, ben mutaassıp bir insanla karşılaşınca, düşünmek imkânından mahrum bir mahlûkla karşılaştığıma inanırım ve derhal oradan kaçarım.[166]

Bununla beraber, dinin modern devirde Anadolu'ya sürgün edilip köylülerin insafına bırakılmasına daima karşı çıktım. Entelektüel cephesi güçlü şehirli bir din niteliği taşıyan İslâm, köylülerin elinde ve dilinde bambaşka bir mahiyete bürünecekti ve nitekim öyle de oldu. Bugün nereden çıktığını bilmediğimiz bir yığın hurafe din adına ortada dolaşıyor ve bunu engelleyebilecek herhangi bir mekanizma da yok. Cumhuriyet'in en büyük hatası, halkımızı elleriyle cahil bir kuvvete teslim etmesiydi.

Laikliğimizi ilân ettik, fakat ne yazık ki bir türlü laik olamadık. En sersem şeyi yaparak yani her şeyi tesadüfe bırakarak gizli ate'lik yaptık. Neticede halkla birlikte münevver de mazisiz kaldı.[167]

Şu da var ki, *Huzur*'da Mümtaz'ın ağzından söylediğim gibi, gündelik işlerle içimizdeki Tanrı düşüncesini birbirine karıştırmamak gerekir. Tanrı insanda yıpranmamış, sağlam, her türlü tecrübeden uzak, yalnız hayata dayanmak amacıyla kuvvet veren bir memba hüviyetiyle durmalıdır. Herkesin yüreğinde sıkışık zamanlarda canlanan ve işlerimiz iyi gitmediğinde Tanrı'ya kızmak şeklinde tezahür eden isyana iltifat etmek bizi bir yere götürmez. İşlerimiz, bizim ve bize benzeyen başkalarının küçük sakatlıklarıyla, tesadüflerin ihanetiyle her dönemde bozulabilir. Hatta birkaç nesil boyunca bozuk da gidebilir. Bu bozulma, bu düzensizlik iç kıymetlerimize karşı vaziyetimizi değiştirmemelidir. İki ayrı şeyi birbirine karıştırırsak çıplak kalırız. Hatta zaferlerimizi dahi Tanrı'dan bilmemeliyiz. Zira, ihtimaller cetvelinde mağlubiyet de vardır. Bunlar, sonu cemiyete dayanan realiteler olsa bile bizi kendimizi inkâr yerine, şartları değiştirmeye götürmelidir. Vatan ve millet, vatan ve millet olduğu için sevilir; bir din, din olarak münakaşa edilir, ret veya kabul edilir, yoksa hayatımıza getirecekleri kolaylıklar yahut piyangodan para çıkmasını temin maksadıyla değil. Hayır, Allah'tan gündelik işlerimizi çekip çevirmek maksadıyla bir şey istememek, onu kaderimizle veya ömrümüzün arızalarıyla karıştırmamak icap eder. Aksi takdirde yani istediğimiz meydana gelmediği takdirde kaybımız iki misline çıkacaktır. Hem güvenimiz derinden sarsılacak, hem de içimizdeki varlığıyla bize güç veren Tanrı fikri örselenecektir.[168]

Bilir misiniz ki, birkaç Yunus Emremiz, birkaç Itrîmiz, birkaç Sinanımız, birkaç Şeyh Galibimiz daha olsaydı, bugünkü kaderimiz farklı bir seyir takip eder miydi diye çok düşünmüşümdür. Şurası muhakkak ki, asıl mühim unsur insandır. Belki bir insanın hayatı zamanın fırınında ateşe attığımız bir kâğıt kadar çabuk yanıyor; belki hayat, hakikaten bazı filozofların dediği gibi gülünç bir oyundur. Tam bir ümitsizlik içinde bir yığın karar kılıklı tereddüt ve küçük, ümitsiz savunmalardır, hatta hülyadır. Lâkin, gerçekten yaşamış bir insanın ömrü gene de önemli bir şeydir. Çünkü ne ölçüde gülünç olursa olsun, biz hayatı tam inkâr

edemiyoruz. Kafamızın vehimler bulunsa bile, teselliyi güçlendirmek gayesiyle iyi kötü kıymetler arıyoruz.[169]

Netice itibariyle, Sultanahmet'in pencerelerinde ağladığımı düşünmelerine hacet yok, çünkü Allah'a inanıyorum. Tam Müslüman mıyım, bilmem. Fakat ne Allah ile kulunun arasına girmek isterim, ne de insan ruhunun büyüklüğünden, imkânlarından şüphe ederim. Bugün insanlarımız bir medeniyet çöküntüsünün yetimleri şeklinde ortalıkta dolaşıyor. Bu insanlara yeni hayat modelleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar? Büyük ihtilâller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka bir şeye yaramadı.[170] Fakat ne önemi var, anamın, babamın dininde ölmek isterim. Nitekim öyle de yaptım…[171]

12.

Kaplan Kardeş,

Bilir misiniz ki hayatımın bir tarafını sadece korkular idare etmiştir. Şayet içine doğduğunuz ülke Türkiye ise korkudan söz etmek çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Bir hayli zamandır korku, bu memlekette yaşayan insanların günlük gıdaları arasında yer alıyor elbette ama benim kastım, en azından şimdilik meselenin bu tarafı değil. Ben ziyadesiyle ferdî bir şeye, insanın ruh iklimini bir mihver üzerinde toplayan bir tedirginlikler manzumesine işaret etmeye çalışıyorum, Her devrin ve yaşayışın şartlarla şekillenen bir insan tasarrufu vardır ki, bütün bir zihniyeti ve inkârı güç realiteleri ifade eder. Araya menfaatlerimiz girmeyince hadiseleri daima başka türlü, daha realist görmeye, hakikate uygun şekilde anlamaya ve yorumlamaya başlarız. Diyebilirim ki, hülyalarımın, hasretlerimin ve öfkelerimin kaynağında, korkunun büyük payı mevcuttur. Belki de bu yüzden saf anlamıyla hiç kendim olamadım. Hayatımın mühim bir tarafını cehenneme çeviren bu tasavvur dünyası, edebiyatımı da, aşkımı da tesiri altına almakta gecikmedi. Dünyaya, insanlara ve kısmen de tabiata bu korkunun arkasından bakmak, bende fıtrattan gelen hareket fikrini de çoğu vakit sekteye uğrattı. Korkuya rağmen yahut korkuyla birlikte kendimi ancak bu kadar yapabildim. Korkularımdan kurtulsam her şey farklı bir seyir izleyebilir miydi, bakın işte onu bilmiyorum.

Korkunun insanı ürperten ilk çehresiyle başka pek çok şey gibi Kerkük'te tanıştım. Onun da tuhaf ama sarsıcı bir hikâyesi vardır: Oturduğumuz evin selâmlık bahçesinde bulunan büyük karadut ağacı, bu korkunun hem sebebi hem de neticesiydi. Bu ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği kalın gövdesi şerha şerha idi ve ağaç, cömert usaresini bu yarıklardan öyle akıtmıştı ki, gövdesi ve dibi âdeta kan gölünü andırırdı. Fakat asıl mesele, büyükannemin bu ağaçla olan münasebeti idi. Bu usareleri kan zanneden büyükannem bu ağacın, yaraları ölümün ötesinde bile silinmeyip kanayan bir şehit evliya olduğuna inanmıştı. Daha eve girdiğimizin ikinci günü dut ağacının altında mum yakmaya başladı. Gariptir ki, büyükannemin evliyası ile gündüzleri hepimiz alay etsek de, akşam çöküp de mum yanar yanmaz içimize bir çeşit korku düşerdi. Bu, masalla dekorun o acayip münasebeti idi.[172]

O dut ağacının içimde büyüttüğü korku, zamanla dallanıp budaklanarak bütün mevcudiyetimi kuşattı ve beni etraftan yalnız felâket bekleyen bîçare bir insan durumuna getirdi. Sular altında uyuyan ve fakat her şeyi idare eden bu korku fikri nihayet öyle kesif bir tabaka teşkil etti ki, daha çocukken içime yerleşen yılanı söküp atmak mümkün olamadı. Hayata ve çevreme bu korkunun penceresinden bakmaya, tereddüt, tecessüs ve tedirginliklerimi bu korkunun gölgesinde büyütmeye başladım. Azami vuzûha varmış bir idrake ulaştığımda dahi bundan bir türlü kurtulamadım. Kim bilir belki de kurtulmak istemedim!

Şurası muhakkak ki, insan korkan mahlûktur ve sadece bu sebeple bile içinde yaşadığı vaktin idrakine varamaz. İdrak söz konusu ise yaşanılan ânın üzerinden seneler geçmesi yani bir yanıyla mâzimizin bir tarafı hâline gelmesi icap eder. Ancak o merhalede dönüp geriye bakabilir ve o ânın kıymetlerini hakiki mânâda görebiliriz. Hâlbuki ortasında yaşarken bu imkânsızdır ve zaten bu yüzden tam anlamıyla sevinemeyiz, mutlu olamayız, huzur bulamayız. Düşünce vardır, küçük hesaplar vardır ve korku vardır. Bilhassa korku vardır. Hiçbir mucize bizi bu korkudan kurtaramaz. Fakat ne çıkar, bir şeyden korkmak, biraz da onun geleceğini beklemek yahut bilhassa çağırmak değil midir? *Huzur*'u hatırlayınız lütfen. Mümtaz, Nuran'ın ona geldiği ilk gün ruhî ve uzvî saadetin saltanatını süreceği yerde, onu kaybetme endişesi ile derin bir korkuya sürüklenmemiş miydi?

Ben korku derken esasen çok daha müşahhas bir meseleden söz etmek istiyorum. Hayatımın en karanlık dönemlerinden birini 1927 yılındaki komünist tevkifatı sırasında yaşadım. Biliyorum, komünist tevkifatı ile benim aramda herhangi bir münasebet kurmakta zorlanıyorsunuz. Doğrusunu isterseniz ben de bir hayli zorlanmıştım lâkin memleketin o günkü vaziyetinde bunda pek de zorlanmayanlar insanların canını yakmayı gayet iyi biliyordu. O devirde entelektüel çevrelerde sosyalist olmak gibi bir moda vardı ve bu temayül zannederim hiç bitmedi. Ben de bu temayül çerçevesinde sosyalistlerin neler söylediklerini merak ettiğimden, *Aydınlık* mecmuasının birkaç toplantısına iştirak edip fikirlerini dinlemiştim. Şurası bir hakikat ki, *Aydınlık m*ecmuasının Türkiye Komünist Partisi'nin gayrı-resmi neşriyatı niteliği taşıdığından haberim bile yoktu. Haberim olsa yine de gider miydim? Bu sualinize vereceğim cevabın ikimizi de rahatlatmayacağını kabul etsek daha iyi galiba! Meğerse o toplantılar gizli polis tarafından takip ediliyormuş. 'Altındiş Faik' ismini taşıyan arkadaş da polismiş…

Ben tabiî Vedat Nedim (Tör) yahut Şevket Süreyya (Aydemir) Beylerin veya Nâzım Hikmet'in sosyalist olduğunu biliyorum ama Türkiye Komünist Partisi mensubu sıfatı taşıyabileceklerini aklıma bile getirmiyorum. Beni bu 'Altındiş Faik'in ihbarı üzerine Harbiye İhtiyat Zabit Mektebi'ne götürdüler. Oradaki bir haftalık hapis esnasında, bana cehennem azabını tattıran günler geçirdim. Askerler çok iyi davrandı, fakat meselenin kendisi felâketti. Bir hafta sonra serbest kaldığımda, ömrümden mühim bir parçayı zaten orada bırakmıştım.

Bende asıl korku yıllar geçince üniversitede hocalığım sırasında başladı. Necip Fazıl veya Peyami Safa'dan birisinin veya her ikisinin birden bu bir haftalık hapis meselesini öğrenip bana şantaj yapacaklarından korktum. İkisinin de tabiatı şantaja çok müsaitti ve her ikisi de buna benzer bir fırsat kolluyordu. Sabahattin (Eyüboğlu), Güzin ve Abidin'le (Dino) arkadaşlık ediyorum diye beni komünistlikle suçlayan, komünist toplantılarına katılıp Edebiyat Fakültesi'ni komünist yuvasına çevirdiğimi yazan Necip Fazıl, komünistlikten gözaltına alınıp bir hafta hapis yattığımı öğrense neler yapardı acaba?[173]

Bütün ömrümü idare eden bu korkunun eğlenceli bir tarafı da mevcut tabiî ki. Eminim ki hatırlayacaksınız, memleketin iki güzide ismi,

Selahattin Hilav ile Hilmi Yavuz arasında benimle alakalı bir münakaşa başlamıştı. Hafızamda kaldığına göre 1973 yılıydı galiba ve bu itibarla benim bu tartışmaya müdahil olmaklığım ne yazık ki artık mümkün değildi. Buna rağmen, bulunduğum yerden büyük bir ilgi ve merakla takip ettiğimi söyleyebilirim. Şurası bir hakikat ki, bunun gibi tartışmalar, münevveri az, 'aydın'ı çok bir memleket açısından parlayan kıvılcımlardır. Sorarım size, aradan bunca sene geçtiği hâlde, böyle ciddi kaç tartışmaya şahit oldunuz?

Buna mukabil, benim nazarımda eğlenceli taraf, tartışmanın mevcudiyetinden ziyade mahiyetiydi. Her iki muharrir de beni, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanımda Doktor Ramiz'in Halit Ayarcı'yı çileden çıkaran suçlaması ile söyleyecek olursam, "Kendisine baba arayan adamların görmesi icap eden rüyaları görmemekle itham ediyordu." Fakat ne çıkar, bu itham bir dereceye kadar anlaşılabilir bir şeydi. Anlaşılmayan, bu iki münevverin de bir müddet sonra beni ve eserimi bir kenara bırakıp mevcudiyetleri üzerinden münakaşaya devam etmeleriydi. Fikrî saadeti ihmal edip ferdî saadet peşinde koşmalarını gerek Selahattin Hilav'a, gerekse Hilmi Yavuz'a yakıştıramasam dahi, insan olmamız itibariyle bunun da makul görülebilecek bir tarafı vardı.

Bana makul gelmeyen, her iki muharririn de gayet iyi okudukları belli olan romanımdaki sınıflandırmaya yeterince dikkat etmemeleriydi. Buradan yola çıkarak, benim sosyalistliğimi değilse bile, sınıflar karşısındaki vaziyetimi daha rahat anlayabilirlerdi. Hatırlayacaksınız, Şehzadebaşı'nda roman kahramanlarımın toplandığı kahvehaneye gelen insanları, sosyal bakımdan, "Nizam-ı Âlemciler, Esâfil-i Şark ve Şiş Taifesi" olarak sınıflandırmış idim. Nizam-ı Âlemciler, bizim için dünyayı düzeltmek zahmetini üstlenen insanlardı. Esâfil-i Şark, kültürden, medeniyetten, bu kahvedeki müşterek hayata yarayacak miktarını almakla yetinen kimselerdi. Şiş Taifesi ise hiçbir inceliği bulunmayan, şehir hayatına intibak edememiş, kaba insiyaklarını yenememiş şahıslardan müteşekkildi. Bu sınıflandırmayı nasıl gözden kaçırdıklarını, inanın hâlâ anlayabilmiş değilim.[174]

Netice itibariyle ben esasen ne sağdanım, ne de komünistim. Sadece demokratım, mümkün olursa demokrat sosyalist bir teşekküle girerim, fakat böyle bir teşekkülün mesuliyetini de üzerime almam. Türkiye'de

sosyalist parti, ancak komünist partinin açılmasıyla kabildir. Aksi takdirde komünistler içeriye dolar ve memleketi yahut o partiyi ve efradını zarara sokarlar.[175]

Selahattin Hilav ile Hilmi Yavuz, acaba 1927 yılındaki Türkiye Komünist Partisi davasında benim de 'komünist' suçlamasıyla bir hafta hapis yattığımı bilmiş olsalar, bu münakaşa nasıl bir seyir takip ederdi acaba? Bu soruyu fısıltıyla dile getirdiğimde öyle kuvvetli bir kahkaha atmışım ki, yan tarafta bulunan Yahya Kemal, "Hamdi Hamdi, gene nerede bulunduğunu unutuyorsun" diye beni paylamaktan kendini alamadı.

Şurası da var ki, bu azarı çoktan hak etmiştim! Bu mektupları size hangi güçlüklere göğüs gererek yazdığımın bilmem farkında mısınız?

14.

Azizim Sefa Bey,

Siz de şairsiniz, bilirsiniz, bize benzeyen cemiyetlerde şiir farklı bir yere yerleştirilir her zaman ve umumiyetle bu yer mübalağa mahiyetindedir. İki güzel mısradan sonra şair alelâde birisi hâline gelse bile, insan olma maceramızın neredeyse bütün sırrı o iki mısralık mucizenin arasındadır. Şiir, ismine ne derseniz deyin bilinmeyen bir yerlerden kanatlanır ve hakiki bir şair esasen bu muammaya hazırlıktan ibarettir. Bir vecd yahut miraç iklimidir bu, Olimpos'a tırmanıp da tanrılarla aşık atmış yahut payına düşen birtakım şeyleri tanrılardan kopartıp almış gibi bahtiyar hisseder insan kendini. Şurası da var ki, şiir biraz da insanın ruhunda biriktirdiği yahut döküp saçtığı bazı şeyleri ödünç verme teşebbüsü dışında bir anlam taşımaz. İnsan niçin durup dururken böyle bir arzuyu bünyesinde hisseder ki diyebilirsiniz. Ben de size, 'Ana rahminin harikulâde sükûnetiyle insanın huzur bulduğu yegane yer olduğu Freud'dan çok önce tabiî ki biliniyordu,' diye cevap verebilirim. Talihimiz, zaruretlerin çehresini çizdiği bir fasit daireden başka nedir ki?

Şurası bir hakikat ki, esas itibariyle insan nedamete muhtaç bir varlıktır. Hıristiyanlıktaki "İlk Günah" fikri kadar Müslümanlıktaki "Hüzün Peygamberi" ifadesi de bu nedametin mühim bir tarafını yapar. Şiir biraz da bu nedamet ihtiyacını karşıladığı için hâlâ hayatımızın bir tarafını idare etmiyor mu? Bilhassa değişme dönemlerinde bu ihtiyaç

daha ziyade gösteriyor çehresini. Bu devirlerin sancısını çeken yahut ruhunu kavrayan şair, bir nevi devrinin tercümanı durumuna geliyor ve nedamete muhtaç ırmaklara derin bir ayna tutuyor. Yahya Kemal, bu tercümanlık bahsini en çabuk hissedip kavrayan adamdı, ne var ki, belki biraz da yaşadığı şartların gereği çok çabuk vazgeçti. Zaten Yahya Kemal her zaman büyük vazgeçişlerin insanı değil midir?

Şüphe mi var, tecrübe şahsî bir şeydir ama şiir tecrübesi daha da şahsîdir. Çünkü şiir içimizdeki o büyük sessizlikten doğar. Bu bakımdan, içlerindeki o büyük sessizliği muhafaza edemeyenlerin şiirle münasebeti baştan sakatlanmış demektir. Fakat itiraf etmenin kime ne zararı var ki, o büyük sessizlik, yerleşikliği bile bir göçebe zihniyetiyle yaşayan cemiyetlerde görmeye alışık olduğumuz bir meseledir. Sanayileşmesini tamamlamış, şehirliliği medeniliğin ayrılmaz bir parçası durumuna getirmiş toplumlarda, şiir yerini çoktan romana bırakmıştır. Buna rağmen, şiirle münasebetlerini kopartmak istemeyenlere, nedamet ihtiyacına cevap vermek amacıyla gönüllü 'kurban' muamelesi yapılması tabiîdir. Bizde ise pek çok şey gibi, şiir de esas meselesinden uzağa düşmüştür. Neden söylemeyelim ki, temel meselesinden uzağa düşen şiirin kıymet ifade etmesi neredeyse imkânsızdır.

Sizde nasıl tezahür etmiştim bilemem, lâkin benim şiirle hakiki mânâda ilk temasım Antalya'da olmuştur. 1921 senesiydi ve İstanbul'dan yaz tatili için Antalya'ya dönmüştüm. Hastane yolunda beş sene evvel gördüğümde beni çıldırtan ve kendisine çağıran manzara bir defa daha karşımdaydı. Fakat bu muhteşem manzara ve güzellik bana acayip bir ölüm düşüncesi arasından geldi. Hiçbir şey bu ölçüde insana yakın, buna rağmen bunca ezici, ondan ayrı olamazdı. Bu, yüreğimi şiire verdiğim seneydi. Birçok şair okumuştum. Yahya Kemal'i, Ahmet Haşim'i tanıyordum. Ama mühim olan şuydu ki, o gün o mağarada ben şiirimin benim dışımdaki örneğini gördüm. Bunu gerçekten anladım mı? Bir insan mevcudiyetini ancak hayatının küçük meselelerinden sıyrıldığı yahut da onları zihnî bir şekle soktuğu zaman bulabilir. Aynı günlerde denizin bir başka manzarasıyla karşılaştım ve Güvercinlik denen deniz mağarasını yeniden keşfettim. Bu mağara suyun hücumuyla açılıp kapanan aydınlığıyla benim açımdan mühim bir şeye dönüştü. Dediğim gibi, gördüklerimi henüz gerçek bir keşif hâline getirecek seviyede değildim.

Ama işte, estetiğimin temeli olan rüya fikrini biraz da bu mağaraya borçluyum.[176]

Şurası muhakkak ki, şiir, bir ses yahut görüntü akışı şeklinde tezahür eder. Bu esasen büyük bir reddediş veya kabulleniş hissi demektir. Kelimelerin devreye girmesi bahsinde biraz daha beklemek, içimizde mayanın bu durumlardan hangisine yakın durduğunu hissetmek lâzım gelecektir. O sesi, o görüntüyü, bu ikisini de ihtiva eden ruh hâlini dile getirmek bakımından kelimelere ihtiyaç duymak, belki de en büyük zavallılığımızdır. Malumunuz, kelimelerin imkân sahası sınırlı bir nitelik taşır, oysa, zihnî tasavvurlar sınırsızdır. Bu mânâda bitmiş bir şiirden söz etmek son derece zordur. Şair, istisnasız her okuyuşunda düzeltilmesi, değiştirilmesi icap eden birtakım şeyler, eklenip çıkarılması icap eden birkaç kelime mutlaka bulacaktır. Şiirin sanat kısmı yerine, mütemadiyen zanaat kısmının uzamasının bir sebebi de bu değil midir zaten?

Şüphe mi var, biraz edebiyat bilgisi, biraz da tecrit kabiliyeti olan birisi, masanın başına oturup akşama yahut sabaha kadar manzume yazabilir. Bu manzumelerde parlak bir mücevher edâsıyla ışıldayan birkaç güzel mısra da bulunabilir, ancak bu meselenin manzume tarafını değiştirmez. Nitekim memleketinizin şiir atmosferi, bu bakımdan manzume cennetini andırıyor. Omuzlarına dokunup, “A benim güzel evladım, bu yazdığının izahı nedir” diye soracak şiir bilgeleri de kalmadı. Yahya Kemal hiçbir şey yapmadıysa bunu yaptı ve bize şiirin bir yığın tecridin içinden gelmesi gerektiğini öğretti. Manzume ise başka bir şeydi. Yahya Kemal, şiirin, manzume sahiplerinin erişemediklerinden ibaret bulunduğunu erken yaşta zihinlerimize nakşettiğinden, hem kendi yazdıklarıma, hem de arkadaşlarımın yazdıklarına karşı son derece müşkülpesent davrandım. Devir bana haklılığımı gösterdi göstermesine, lâkin maalesef haklılığın hiçbir mânâ ifade etmediği yanlış bir memlekette gösterdi. “Şiirin ne olduğunu biliyorum fakat yapamadım” diye çırpınışımın bir sebebi de budur.

Şiirle şahsiyet arasında bugün artık tamamıyla unutulmuş bulunan veya çok şuurlu bir şekilde ihmal edilen derin bir rabıta mevcuttur. Kimi vakit şahsiyetiniz şiire, kimi vakit de şiiriniz şahsiyetinize akseder ve onun aynasına dönüşür. Bazı şairlerin şiirlerinden hareket ederek, onların şahsiyetlerini yapan ve günlük hayat içerisinde çok da dikkatimizi

çekmeyen teferruata ulaşmak mümkündür. Mesela Baudelaire bütünüyle böyledir. Şahsiyet şiirden, şiir şahsiyetten uzaklaşırsa, şiir ayna kuvvetini kaybeder ve alelâde kelime yığınından ibaret bir manzumeye benzer. Kuvvetli ve ciddi bir araştırmacının çıkıp benim şiirimle şahsiyetimin kesişme noktalarını ortaya koymasını isterdim doğrusu. Mesela, *Bir Gün İcadiye'de* şiirinin finalindeki, "Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka / Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka" mısralarının, hocanız ve adaşınız Kaplan'ın yaptığı gibi değil de, şahsiyet çerçevesinde değerlendirilmesinin neticesi ne olurdu, hakikaten merak ediyorum.

Kim bilir belki de şiiri fazla ciddiye aldım ve ömrüm bunun etrafında örülmüş bir ıstırabın cenderesinde geçti. Sakınma sevk-i tabiîsiyle doğmuş insanlardan olmadığımdan, hayatın her hadisesi beni yolun ortasında açık bir hedef kayıtsızlığıyla bulurdu. Zannederim bu şiir bahsinde daha çok böyleydi. Şu da var ki, kendime mühlet vermeye asla başaramadım. Hakiki şiirin geldiği yerle kâğıda dökülen mısralar arasındaki uçurum beni daima rahatsız etti. O ilk oluş hâlini bir türlü layıkıyla aksettirememek benim en büyük meselemdi. Rüya nizamını içimde ve şiirimde istediğim gibi kuramadım. Bu da beni ziyadesiyle parçaladı.

Rüyanın nizamına giren bir insanın şiirin beyhûdeliğini daha işin başında fark etmesi gerektiğine dair ikâzınıza hak vermekle birlikte, sisle vuzûh arasındaki tezatta ısrarınızı maalesef anlayamıyorum. Bilmez misiniz ki, sis bazı fikirlerimizin vuzûha kavuşması açısından, bilhassa İstanbul'da tabiat tarafından hazırlanmış mükemmel bir imkândır. Şüphesiz herkeste aynı tesiri yaptığını iddia edecek değilim ama benim üzerimdeki ameliyesi hep bu tarzda olmuş ve siste zihnimin pencerelerinin üst üste açıldığını görmüşümdür. Ancak bu durum şiiri kendiliğinden getirmez; kimi zaman tek başına kâfi gelmese bile, şiir de tabiî ki çalışma meselesidir. İnsan bir yığın imkân ve bir atalet yekûnudur. O buz tabakasını kıramazsak hakikati bulamayız. Bazen kırsak da bulamayız ama o başka bir terbiyenin tezahürü olmak lâzım gelir.[177]

Fakat ne çıkar, şiiri müzikten ve resimden daha tesirli duruma getiren, alelâdenin içinden konuşmasıdır. Kullanıla kullanıla yıpratılmış, neredeyse artık ciddiye alınmayan kelimelere yepyeni bir ruh kazandırabilmek mucizenin bir parçasıdır. O mucizeyi bilmek, ne yazık ki

her vakit yapabilmek mânâsına gelmiyor. Benim şiirdeki trajedimi biraz da burada aramak icap eder kanaatindeyim.

15.

Azizim Kaplan,

Hepimiz bir tereddüdün kıyısından geliyoruz. Benim neslime mensup isimlerden bazıları, ihtimal, fırtınada kalmanın kendilerine zarar vereceğini düşündüklerinden, birtakım limanlara uğrayarak, muvazenesi pek de sağlam olmayan birtakım ağaçların gölgesine sığınarak bu tereddütten üstesinden gelebileceklerini zannettiler. Memleketin bir çöl manzarası arz eden entelektüel atmosferinde boğulmamak adına, muhtelif mazeretlerin gerisine sığınıp o çöl manzarasının müsebbiplerinin elindeki aynaya yüz tutanlar da ç ıktı. Ben ise daima derinleşmeyi tercih ettim. Neredeyse her şeye alfabesinden başlamış gibiydim. Yahya Kemal'i ve Ahmet Haşim'i bir kenara bırakırsak şayet, önümüze ışık tutacak hiç kimse yoktu. Bir tek fenerin bile aydınlatmadığı karanlık sokaklarda tökezleye tökezleye gezinmem biraz da bundandır.

Şansa inanıyor muyum? Buralarını bilmiyorum. Fakat muhakkak olan bir şey varsa ömrüm ya şansıma karşı veyahut da hayatımı tarumar eden ahlâkıma ve tabiatıma karşı mücadele ile geçti. Hayatımda uzletin ve zevkin hakikaten az olan yerine bakıyorum da şaşıyorum. Ben hakiki bir tarik-î dünya havasında yaşadım. Buna mukabil varlığımı hiçbir zaman olmuş addedemedim. Belki de hayatımı mahveden esasen benim. Hakkımdaki sükût suikastinin bir sebebi de belki benim bu müstereddit yapımdır. Edebiyatçılarla düşüp kalkamıyorum. Aramızda bütün bir kültür ayrılığı var. Belki de edebiyatı memleketin bugünkü vaziyetinde bu ölçüde ciddiye almamalıydım.

Türkiye'de her şey politika mücadelesi. Ben ise eserimde Türk politikasını, hakiki Türk politikasını görüyorum. Sağ taraf beni kâfi derecede kendisinden, kâfi derecede inhisarcı, kâfi derecede cahil görmüyor. Sol bana düşman. Benim kültür seviyemde olanlar ise Frenklerde benden iyisini buluyorlar. Sağcılar yalnız Türkiye, gözü kapalı, ezberde kalmış öğünmelerin ötesine geçmeyen bir Türk tarihi, yalnız iç politika ve propaganda diyor. Sol, Türkiye yoktur ve olmasına da lüzum yoktur diyor; yahut benzerini söylüyor; her gün biraz daha

kırılan, entite'ler içinde bir entite olanların ortadan kalkacağı bir Türkiye istiyor, razı oluyor. Sağcının hamakatı, solcunun budalalığı ve her iki tarafın da cehaleti. Ben ise dünyanın farkında, ileriye açık, mazi ile hesabını gören bir Türkiye'nin peşindeyim. İşte memleketteki vaziyetim.[178]

Bunları görür görmez tereddütlerime sahip çıktım. Beni hayatın ortasında yapayalnız bırakan tereddütlerim, kurduğum estetiğin en mühim tarafıydı. Muhit, mevki ve kolay şöhret adına estetiğimden taviz vermedim. Çocuklarına asla kendisi olma imkânı tanımayan, bilakis, çocuklarının canı ile beslenen bir memlekette estetik idraki ne kadar ciddiye alınabilir ki diyebilirsiniz ve muhtemelen haklı çıkarsınız. Fakat ne yapalım, eser tek başına da bir şeydir yahut her şeydir. Şuur denilen mekanizma bir gün devreye girerse eğer, itirazlarımın sebebi daha iyi anlaşılabilir ve birilerine bir şey ifade eder umudundayım.

Unutmayınız ki, insanlar alıştıkları şeylerde ısrarcı olurlar ve maalesef seviye de buna dâhildir. Modern devir, bazı istisnalar dışında bu alışkanlığı besleyip büyütme gayretinin gülümseyen çehresi şeklinde de görülebilir. Belli bir tür müziğe alışan insanların Itrî veya Mahler peşinde koşmalarını beklemek beyhûde bir gayrettir. Sıradan ihtiyaçlara cevap veren kitaplarla mesut olanların daha iyisine ulaşmak gayesiyle çabalamasını istemek de nafiledir. Aynı durum, mimari yahut resim bahsinde de söz konusudur. Hayat ve hakikat karşısındaki vaziyetini değiştirmeyen bir ferdin, ibadet amacıyla alelâde bir dört duvar yerine Süleymaniye ve Selimiye hasreti duyması ihtimali var mıdır? Kısır saadetleri kâfi gören herhangi birisi, niçin fazlasını düşünerek zihnini meşgul etsin ki?

Bu zaviyeden bakıldığında geride bırakılamamış yahut hâlâ aşılamamış olmam benim âlimliğimden ziyade, arkadan gelenlerin sefaletini gösterir. Dedikodu tarafından idare edilen bir cemiyette, fikirler etrafında ahlâkî bir endişe yahut tereddüt meydana gelmez. Artık okunduğumu söylediğiniz zaman buruk bir tebessümle karşılık vermiştim ve muhtemelen siz de hayli üzülmüştünüz. Fakat söyler misiniz lütfen, hangi seviye ile okuyabilirler ki beni ve hangi kültürle anlayabilirler ki? Rüyası bile olmayan bir edebiyat, mesela *Huzur*'a doğru nasıl kanatlanabilir ki? Tecessüs kelimesine dair herhangi bir tecessüs

duymayan insanlar, sadece moda diye koltuklarının altında kitaplarımla geziyor, ismimin üzerinden kendilerine dünyalık yapıyor almasınlar sakın?

Bilir misiniz ki, dedikodu ile idare edilen yahut dedikodu ile idare eden memleketlerde, isimlerle birlikte sahneye yürümek, kullanışlı bir metot olarak her vakit işe yaramıştır. Kaldı ki, bu nevi memleketlerde insanları sınıflandırmak, zihnî konforun devamı bakımından vazgeçilmez bir alışkanlıktır. Onu sağa, bunu sola yerleştirirseniz, zihninizi yormanıza lüzum kalmadan rahat rahat uyuyabilirsiniz. Bilmem daha önce söylemiş miydim, hür insan rahatsız eder, bilhassa hürriyetin sadece lûgat anlamıyla ortalıkta gezindiği bir cemiyet açısından hür insan tehlikeli bir varlıktır. Bu itibarla, onu mutlaka bir yere ait kılmak icap eder. Hür düşünce ve hür tefekkür, memleket münevverleri nezdinde küfür gibidir. Şunu da hatırlatmak mecburiyetindeyim, mesafe almak istiyorsanız eğer, mesafe koymayı bilmeniz icap eder. Neticesi yalnızlıktır elbette, ancak hür tefekkür yalnızlığın ikiz kardeşidir zaten.

Şurası da var ki, bunca mesele arasında bir de sizin için üzülüyorum. Beyhûde yere uğraşıyorsunuz aziz kardeşim, kendinizi yorduğunuza değmez. Bu memlekette fikrin bir karşılığı yoktur ve bana öyle geliyor ki, bir buçuk asır boyunca da olmayacaktır. “Günde yüz bin kişinin geçtiği şu köprüden on senede bir bile bir fikir geçmez” [179] diyen Edmondo de Amicis’i hatalı görebilir miyiz hakikaten, oryantalizmle suçlayabilir miyiz? Misak-ı Milli hudutları dâhilinde imal edilip de dünya fikir tarihine geçen bir tek şey söyleyebilir misiniz bana? Sağcıların sağ fikriyata, solcuların sol nazariyata en ufak bir ilâvesi mevcut mudur? Hevesinizi kırmak istemem, lâkin göreceksiniz, bu kitabı bastıracak yayınevi bulmakta dahi müşkülat ile karşılaşacaksınız. Tereddüt kelimesi karşısında bile tereddüde düşmeyen, konuştuğu, inandığı, düşündüğü her şeyin şaşmaz bir doğru olduğuna iman eden insanların arasında işinizin çok zor olduğunu daha ilk mektupta söylediğimi ve sizi ikaz ettiğimi de hatırlıyorum. Fakat ne çıkar, sebebini anlamakta zorlandığım acayip bir inadınız ve yaşadığınız memlekete bir türlü yakıştıramadığım başladığınız işi bitirme gibi garip bir itiyadınız var.

Hareketlerinin mesuliyetini yüklenmesini bilen insan eksikliği ile kıyaslanırsa, sizinki düpedüz bir zaaf şeklinde de değerlendirilebilir

hatta. Bir fikrin mesuliyetini taşımak yerine, o fikrin etrafında yarım daire çizmekle yetinenlerin kendini ‘entelektüel’ olarak tarif ettiği bir memlekette kimseye bir şey anlatamazsınız. Fikrî mesuliyetin medeniyetin ayrılmaz bir parçası olduğunu idrak edemeyenlerle nereye gidebilirsiniz ki?

Buna mukabil kimi zaman size hak vermiyor da değilim, çünkü hayat çok defa bir şeye asılmakla kabildir. Bu bazen bir fikir, bazen bir kadın, bazen de sanat şeklinde çıkabilir karşımıza. Siz neye asılmak niyetinde ve gayretindesiniz hakikaten bilmiyorum, ama bana *Dergâh* mecmuası günlerimi hatırlattığınızı rahatlıkla söyleyebilirim. Orada ilk öğrendiğim şey, hayat karşısında bir düşüncenin adamı olma kabiliyetini gösterme kararlılığıydı. Bunu öğrenmek, çoğu yerde önümde bir engel teşkil etse bile, şahsiyetimin bir tarafını tamamıyla buna borçluyumdur. Bugün oralarda bir yerde yaşasam, muhtemelen gene aynı şeyi yapardım.

Başarı dileklerimle gözlerinizden öperim aziz kardeşim.

Ahmet Hamdi Tanpınar

Âşiyân, Ekim-Kasım 2012

---

130 EÜM, s. 58
131 SAE, s. 235
132 EÜM, s. 61-62
133 TB, s. 267
134 YG, s. 40
135 AHTM, s. 49
136 H, s. 23
137 YG, s. 43
138 TB, s. 28
139 H, s. 35, 37
140 YG, s. 387
141 YG, s. 393
142 H, s. 190-191
143 H, s. 30-32
144 YG, s. 303
145 BŞ, s. 104-105
146 YG, s. 378-381
147 AHTM, s. 139
148 BŞ, s. 118
149 YG, s. 300-310
150 AHTB, s.242
151 SAE, s. 341
152 YG, s. 301-302
153 EÜM, s. 317, 479
154 H, s. 58,134, 203
155 H, s. 74-75
156 H, s. 315
157 SAE, s. 119
158 H, s. 270

159 YG, s. 37
160 YG, s. 303
161 Freud'un nazariyesini hakikaten de Osmanlı İmparatorluğu'na, Tanpınar'ın ifadesiyle 'bize' bakarak yaptığına dair ciddi bilgiler mevcut. Bu konudaki kapsamlı bir yazı için şu makaleye bakılabilir: Freud, o ünlü 'babayı katletme' teorisini İttihatçılar'dan yola çıkarak mı oluşturdu? 'Susanlara Hiçbir Şey Sormayınız,' Sefa Kaplan, Holden Kitap, İstanbul 2021. s. 350
162 EÜM, s. 48-49
163 TB, s. 267
164 *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Mehmet Kaplan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, İkinci Baskı, s. 16
165 TB, s. 265
166 AHTM, s.239
167 TB, s. 326
168 H, s. 47-48
169 H, s. 133
170 H, s. 204
171 TB, s. 332
172 YG, s. 342
173 Günlüklerde Tanpınar bu şantaj korkusunu birkaç yerde dile getiriyor. Prof. Aykut Kazancıgil, kendisiyle yaptığım görüşmede, Tanpınar'ın merak yüzünden TKP'nin yayın organı durumundaki Aydınlık Mecmuası'nın birkaç toplantısına katıldığını, babasının yakın dostlarından olan Vedat Nedim (Tör) Bey'in, 'Çocuğun da başını yaktık' diyerek bu hadiseyi anlattığını söyledi. 1927 Tevkifatı ile ilgili diğer bilgileri ise Mete Tunçay'ın, *Türkiye'de Sol Akımlar II* isimli kitabından derledim. Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936), Mete Tunçay, BDS Yayınları, İstanbul 1992, s. 46-56
174 SAE, s. 137
175 TB, s. 205
176 TB, s. 21
177 AHTM, s. 186
178 YG, s. 300
179 *İstanbul*, Edmondo De Amicis, Çeviren: Prof. Beynun Akyavaş, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 21

Dördüncü Bölüm
Kadın Terbiyesi Zarureti

1.

Üsküdar kıyılarına doğru dalıp gitmiş kıvılcımlı gözbebeklerini geriye çekerek bir sigara yaktı ve ilk nefeste yarılanan sigaranın dumanını, ondan hiç beklenmeyecek bir çeviklikle Boğaz'a sarkıp pencereden dışarı üfledikten sonra, bir süre daha Mihrimah ile Valide Sultan'ın minareleri arasında oyalanan zihnini Şemsi Paşa'nın Salacak tarafına bir gölge gibi düşen aksine bıraktı. O kıyıda, Kanlıca önlerinden itibaren giderek güçlenen Boğaz akıntıları, lodoslarda sabırsızlanan, poyrazlarda uslanan bir öfkeyle Sinan'ın her bir kesme taşını ölçüp biçerek koyduğu kıyıda son bir direnişle karşılaşır, hemen arkasından da kendiliğinden bir koy oluşturan Salacak'a hiç uğramadan döne döne Marmara'nın sularına karışırdı.

Belki de ömrün bütün saadeti, Boğaz'ın sabahtan akşama, mevsimden mevsime değişen, kimi vakit bir çocuk uykusunun o en saf masallarından çıkıp gelen güzelliğini, kimi vakit de cazibeli bir kadının hırçınlığı eksik öfkesini yansıtan o sahih aynasına bir pencereden bakabilmekten, Boğaz'ın ışıltılı sularını hayatına bir pencere kılabilmekten ibaretti. Eskiler muhtemelen o bitip tükenmeyen harplerin, o harplerin tabiî bir neticesi olan göçlerin ve nihayet bunların sarartıp soldurduğu benizlerin arasından Boğaz'a böyle bakabildikleri için bir iç âlem medeniyetinin kıyısına kadar gelebilmişler, onu sarı sabır çiçekleriyle ve ölümü bile bir tevekkül ırmağına çeviren nazarlarıyla taş taş örerek mevcudiyetlerine karşı mühim bir merhale kazanabilmişlerdi.

Şurası bir hakikatti ki, bir medeniyet yalnızca mütekâmil müesseselerden, o müesseseleri asırlardan asırlara diri bir vaziyette taşıyan heyecanlardan ibaret değildi; onlar da vardı elbette fakat asıl tarifi, medeniyetin insan üzerinde çalışma şeklinden, onu tanzim tarzından hareket ederek yapmak gerekirdi. Batı'da insan Rönesans'tan itibaren veya Rönesans'la birlikte halka halka genişlemiş, kilise tarafından çizilen sınırları aklının emrine verdiği iradesiyle parçalayarak, hem bünyesini saran benlik duygusunun hem de tabiatın efendisi hâline gelmişti. Şark'ta ise mekanizma her zaman olduğu gibi tersine bir seyir takip etmiş, dışarı yerine, içeriye doğru çalışan insan bir Melamî yahut Celvetî titizliğiyle fazlalık bildiği tekmil sıfatlardan hakiki mânâda

soyunarak Tanrı ve tabiat karşısında varlığını inkârla yetinmişti. İkisinin müspet taraflarını bir araya getirerek bir terkip peşinde koşmak, o terkiple yeni bir insan inşa etmek, o yeni insanı terkip medeniyetinin bir ferdi sıfatıyla kendisine ve tabiata karşı mesuliyet ahlâkıyla cihazlandırmak mümkün olabilir miydi acaba? Mesuliyet, her türlü hamlenin temelini teşkil etmiyor muydu öteden beri?

Gözbebeklerini Üsküdar kıyılarından, zihnini Viyana kapılarından, ellerini pencere pervazından neredeyse zorla çekip kopartarak yerinden doğruldu ve ikindi güneşinin Boğaz'daki bütün yansımasını bir ayna misali bünyesinde toplayan mermer zeminde sarsak adımlarla yürümeye başladı. "Budala" dedi iltifat tonunu esirgemeden, "Âkif de, Fikret de, Gökalp de terkip peşindeydi. İmkânsızlığını görmeni engelleyen bozuk gözlerin mi sadece?" Binanın aydınlığı ile zihninin karanlığı arasındaki tezat, ayaklarının ağırlığı da devreye girince tamamıyla katlanılmaz duruma geliyor, üzerinden akan derbederliğe mânâsız bir tabiîlik manzarası ilâve ediyordu.

Bir zamanlar Sultan Abdülmecit'in kızı Cemile Sultan ile Mahmut Celâlettin Paşa'yı ağırlayan, İkinci Meşrutiyet senelerinde Meclis-î Mebusân olarak kullanılan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul İstiklâl Mahkemesi'ne ev sahipliği yapan bina artık Güzel Sanatlar Akademisi ismini taşıyordu. Resim, mimari ve heykel atölyelerinde bazıları hakikaten kabiliyetli, kimileri ise elifle mertek arasındaki zarafet dağılımını tefrikten mahrum talebelere bir süredir Estetik ve Mitoloji dersleri veriyordu. Estetiğe de, mitolojiye de esasen bir itirazı yoktu, çünkü öğretmek için öğrenirken dalıp gittiği iklimlerden her seferinde taptaze dikkatlerle dönüyordu. Ancak, Ahmet Haşim'in ölümünden sonra bu vazifeye getirilmesi, başkalarında değilse bile onda tuhaf bir burukluğa, bir nevi vicdan azabına yol açmıştı. Haşim'in ölümünü Bahariye'deki evinde neredeyse günü gününe takip edişi, gözlerinin dışında bütün uzviyetinin çekilişine şahit oluşu, nihayet bir gün kapısının önünde öldüğünü haber alışı intizamsız ruhunda bir med-cezir misali çalışıyor ve realite ile temasını güçleştiriyordu. Haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramayı prensip edinen mizacı, Haşim'in hatırasına hürmetsizlik endişesiyle zehrini içerden akıtıyordu.

Zaten derslerin ardından Boğaz'a bakan bu pencerenin kenarına oturup bir sigara yakarak geçmişinin ve zihninin labirentlerinde çoğu defa kendisini de şaşırtan garip gezintilere çıkması, umumiyetle yorgun ve bezgin bir biçimde geri dönmesine rağmen bir yanıyla Haşim'e saygı anlamı taşıyordu. Bilhassa, onun da bu pencerenin önünde oturduğunu öğrenince, derslerin bitmesini her gün artan bir sabırsızlıkla bekler olmuş, meraklı gözlerin büyük bir dikkatle hareketlerini izlemesine çok da fazla aldırmadan gelip burada bir *O Belde* sigarası içmeye başlamıştı.

Ahmet Haşim'i her hatırlayışında, zihninde nasıl böylesine berrak bir şekilde kaldığına mütemadiyen şaşırdığı, çocukluğunun İstanbul'una ait birtakım görüntüler geliyordu gözlerinin önüne. O görüntülere eşlik eden bazı sesler ise teferruatı toplayıp bir film sahnesine çevirmekte gecikmiyordu. Daha geçen gün bir vakitler İstanbul'un hemen her evinde bulunan ve saat başlarında, 'Entarisi ala benziyor' yahut 'Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur' türküsünü çalan işporta malı ucuz masa saatlerinden birinin sesini duymuş, arkasından da satıcıların şehrin sokaklarını bütünüyle idare eden çığlıklarına kulak kesilmişti. Çok değil birkaç sene öncesine kadar her mahalleli hangi satıcının hangi saatte geçeceğini gayet iyi bilir, seslerin sekiş biçiminden kimin hangi hastalıkla boğuştuğunu büyük bir rahatlıkla tahmin ederdi. Lâmba ve lâmba şişesi, simit, sürahi, bardak ve tabak satanların her birisinin yıllar boyunca tecrübe ederek geliştirdiği bir ses tonu, bir edâsı, hatta icat ettiği bir makam mevcuttu. Sokağı yahut mahalleyi alelâde olmaktan kurtarıp insanların yaşadığı canlı bir yer hâline getiren biraz da bu seslerdi ve öyle ki, hangi mevsimin nasıl başlayacağına, hangi mevsimin nerede biteceğine biraz da satıcı sesleri karar verirdi.

Hasta günlerinden birinde Bahariye'deki evin penceresinin önündeki koltukta bunları konuşurken, Ahmet Haşim birdenbire eski İstanbullular için bozacı ve salepçinin karanlığı bir çığlık gibi ikiye bölen seslerinin uzun kış gecelerinin en güzel masalını teşkil ettiğini bir çocuk telâşıyla hatırlamış, biraz kil yutarak o masalın tadını çıkardıktan sonra da, omuzlarındaki askılarda Silivri yoğurdu taşıyan satıcıların görünür görünmez kış mevsiminin nihayete erdiğini söylemişti. O da ani bir zaman kaymasıyla baharın gelişini çubuklara sarılı kirazlarla birlikte karşıladığı günlere gidivermişti. Sokak sesleri, eski hayatın ve eski

İstanbul'un en mühim taraflarından birisiydi. Kaybolan her ses, hem İstanbul'un, hem de eski hayatın bir tarafının eksilmesine yol açmış, yerine yeni bir şey konulamayınca da o eksiklik mütemadiyen hissedilmişti.

Güzel Sanatlar'ın mermer zemininde yankılanan ayak seslerine kulak kesilerek, olur olmaz dönemlerde zihninin gergin ağlarına takılan Rönesans meselesine ve Rönesans meselesiyle beraber de iç âlem medeniyeti ismini verdiği garip terkibe geri döndü. Cumhuriyet'in ilânından itibaren inkılâplarla desteklenen esaslı bir tercih yapılmasına ve bu tercih doğrultusunda şimdi koridorlarını adımladığı Güzel Sanatlar Akademisi dâhil pek çok müessese kurulmasına rağmen, cemiyette sürüp giden şüphe, asla bir Rönesans'a imkân vermiyordu. Fertler bir yana, cemiyetin ruhunda da inkılâpları her şeyiyle benimsemeye ve onu bünyesine ait bir parça şeklinde görmeye, yüksek sesle değilse bile hayat tarzı itibariyle itirazlar mevcuttu. Bir vakitler hakiki kudretimizi yapan iç âlem medeniyetinin yerinde yeller estiği hâlde, bir hayat artığı gibi hâlâ ortalarda gezinen bir şeyler vardı ve mesela mimari, yüz çevrilen medeniyeti hakiki çehresiyle temsil etme kudretini tek başına üstlenebiliyordu.

Düşüncesinin sürüklenip geldiği bu merhalede derin bir şüphe ile etrafına bakındığında, kızlı erkekli bir grup talebenin biraz önce onun, ondan önce Haşim'in, Haşim'den evvel de muhtemelen Nazmi Ziya'nın oturduğu kanepeye sırtlarını Boğaz'a dönerek dizildiklerini gördü. Bir an, "Hemen her şeyimizi tesiri altına alan, hayatımızı, zihnimizi, itiyatlarımızı keskin bir bıçak gibi ortasından bölen bu ikilik sadece beni mi rahatsız ediyor acaba" diye müteredditt nazarlarla içine eğildi. Son günlerde kendisiyle o kadar çok konuşmuştu ki, bedeninde iki farklı insan yaşadığını hayal etmeye başlamış, nihayet bunu bir tür medeniyet oyunu telakki ederek bir gün birine, ertesi gün diğerine darılmayı alışkanlık durumuna getirmişti. Akademi'den çıkarken bir defa daha Ahmet Haşim'i hatırladı, "O hiç değilse etrafındakilere darılıyordu, ben ise etrafımda kimse olmadığından, darılmak gerektiğinde bile Ahmet Hamdi'ye ihtiyaç duyuyorum" diye küskün olduğu tarafına seslendi. Akademi'nin karşısındaki Fındıklı yokuşundan Beyoğlu'na doğru sarsak adımlarla tırmanırken, "Beni neden kimse duymuyor acaba" sorusunu yüksek sesle

tekrarladığını nihayet fark etti. Üstelik, böyle konuşan insanlara mahsus birtakım el hareketlerini hiç istemeden yaptığını da tuhaf bir idrakle kavrayıvermişti.

2.

Son yıllarda bir hastalıktan diğerine doğru ısrarlı ve istikrarlı bir şekilde sürüklenen bedeninden, tozlu sokaklarında deve dikenleriyle boğuştuğu Ankara'dan, her gün bir yenisine uyanmasına rağmen neye yarayacağını hakikaten kestiremediği inkılâplardan, başta Ahmet Kutsi olmak üzere arkadaşlarının çoktan dönmeye başladığı Paris'e gitme tasavvurlarından, Valéry'ye takılıp kaldığı için neredeyse hiç mesafe alamadığı şiirden, bütün çabalarına rağmen talihinin bir türlü barışamadığı kadınlardan umudunu kestiği bir sırada tayininin İstanbul'a çıktığını öğrenmişti. 1932 yılıydı, kendisinden de, Ankara'dan da çoktan bıktığından haberi duyar duymaz bir ferahlama hissetmiş, mimarisi ile her zaman büyülendiği garda tren beklerken de, İstanbul'a gitmek maksadıyla Antalya'dan vapura bindiği o sıcak Ağustos gününü hatırlayarak bir hayli heyecanlanmıştı.

Yeni görev yeri olan Kadıköy Lisesi'ni işin başında bir miktar yadırgamakla birlikte, mektebin arka pencerelerinin Marmara'yla beraber Sultanahmet'ten Süleymaniye'ye uzanan İstanbul siluetini tabiî dekor biçiminde kullandığını fark edince çocuklar gibi sevinmişti. Kadıköy Lisesi'nin yanı sıra Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde de edebiyat dersleri verecek olması, en azından Boğaz'a bakma ihtiyacını karşılama bahsinde önem taşıyordu. Gerçi her sabah Şehzadebaşı'ndan yola çıkıp Köprü'ye geliyor, oradan Kadıköy vapuruna binerek karşıya geçiyordu, yani Boğaz'la teması zaten ihmal etmiyordu ama dönüp bakmasa bile insanın Boğaz'ın yanı başında aktığını bilmesi bambaşka bir duyguydu. Şu da vardı ki, iki semtte birden hocalık yapması, bazı itiyatlarını ve dikkatlerini yenilemesine de yol açmıştı. Kadıköy ve Üsküdar, medeniyet krizinin iki ayrı çehresini temsil etmekle kalmıyor, her ikisinin de aksayan yanlarını görmesini kolaylaştırıyordu.

Fakülte yıllarında gerek Yahya Kemal'le gerekse tek başına Üsküdar'ın neredeyse bütün sokaklarını, bütün camilerini, bütün türbelerini dolaştığı hâlde, mücbir sebep olmadıkça yolu Kadıköy'e

düşmemişti. Bunun gerisinde gizlenen mazeret, Kadıköy'de ziyaret edilecek tarihî eser bulunmaması yahut semtin İstanbul'la münasebetinin Nişantaşı üzerinden kurulması gerçeği miydi acaba? Netice itibariyle, Kadıköy'ün mütemmim cüzü sayılmak icap eden Feneryolu, Göztepe, Fenerbahçe, Caddebostan, Erenköy ve Suadiye semtleri, Nişantaşı yahut Beyoğlu'nda oturanlar tarafından sayfiye olarak kullanılıyordu. Dragos, İçerenköy veya Kozyatağı tarafları gene benzer hedeflerle fakat bu sefer, mesela bülbül sesi dinlemek gayesiyle tercih edilen güzide vatan parçalarıydı. Bostancı ise Büyükada, Heybeli, Burgaz yahut Kınalı için iskeleden ibaretti, Bostancı'dan sonrası da uçsuz bucaksız bağlar ve bahçeler şeklinde Kaynarcalara kadar uzanıyordu.

Hâlbuki, Üsküdar'ın yıllar boyunca teşekkül etmiş kendine ait bir zamanı, o zamanın besleyip büyüttüğü bir de masalı mevcuttu ve bu masal Yahya Kemal'in dikkati sâyesinde şehir ahalisinin hafızasına da gayet kuvvetli bir şekilde nakşedilmişti. "Üsküdar bir ulu rüyayı görenler şehri / Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri" beyti, bu masalın tarihle olan münasebetini kurup onun en mühim tarafını şekillendirirken, "Gece birçok fukara evlerinin lâmbaları / En sahih aynadan aksettiriyor Üsküdar'ı" beyti ise ilk mısradaki söyleyiş bozukluğuna rağmen semtin bugününe sağlam bir pencere açıyordu. Açılan o pencereden Üsküdar'a dâhil olmuşlar, yangınların boş bıraktığı arsalarda gezerken, yoksulluğu dört bir tarafından dökülen ahşap konakların cumbalarından sarkıtılan iplere asılan çamaşırların sinema dekoruna çevirdiği ara sokaklardan bugün artık ona tuhaf gelen büyük bir zevk almışlardı.

Şurası bir hakikatti ki, ne hocasının ne de talebesinin aklına Üsküdar'da yaşayıp o fukaralığın mütevekkil çehrelerdeki aksini bizzat tecrübe etme fikri düşmüştü. Park Otel'in devrine göre hayli lüks verandasından Üsküdar'a bakmak hem daha rahat, hem de daha konforluydu. Buna mukabil, Beyoğlu'nun hamlesi yarı yolda kalmış bir Paris mukallidi sıfatıyla hayatın ortasında gezindiğini görüyor, müterreddit varlığına rağmen, bu hayata dâhil olmak amacıyla mütemadiyen çabalıyordu. Oysa, ne vakit Üsküdar'a adım atsa, günlük hayatı çekip çevirmeye yetebilen bir değerler dünyasının son mirasçısı olduğunu ve zihnindeki asıl ihtiyaca cevap veren bir ruh bütünlüğü sağladığını yeniden fark ediyordu.[180]

Şu da vardı ki, Kadıköy ile Üsküdar arasındaki tabiî sınırı teşkil eden Karacaahmet, heybetli çınarları, serin servileri, hemen hepsi bir tarafa yatmış, bir kısmı kırılmış, bir kısmı parçalanmış mezar taşlarıyla bambaşka bir âlemdi. Kadıköy Lisesi'nden Üsküdar Amerikan Koleji'ne giderken neredeyse her gün bir nevi mezarlıklar memleketi gibi görünen Karacaahmet'ten geçiyor ve çocukluğundan gelen korkuların gölgesini üzerinde hissederek, derin ürpertilerle kim bilir kimlere ait olan mezarlara gözünü kırpmadan bakıyordu. Bir gün gene çevresini seyrederken, Kerkük'teki konağın bahçesindekine çok benzeyen kalın gövdeli bir karadut ağacı görmüş, ağaç çocukluğunun ürpertici masalıyla kol kola geldiği için, babaannesinin o ağaca yüklediği her detayı garip bir lezzetle ama biraz da ona eşlik eden bir dehşet duygusuyla hatırlamıştı.

Bir bahar günü derslerin erken bitmesinden istifade ederek birkaç muallim arkadaşıyla birlikte bu defa yürüyerek Kadıköy'den Üsküdar'a doğru yola çıktıklarında ise iki semt arasındaki sınırın insanların zihinlerinde çoktan çizildiğini görünce şaşıracaktı. Selâmiçeşme taraflarında biraz dolaştıktan sonra Söğütlüçeşme'ye gelmişler, oradan da sık bir korunun gölgelendirdiği bir patikadan geçerek adımlarını Ayrılıkçeşmesi'nin önünde bulmuşlardı. Büyük bir itina ile yapıldıkları hemen anlaşılan çeşmelerin aynası çalınmış, mermerleri kırılmıştı ve asıl tuhafı, artık hiçbirisinin suyu akmıyordu. Ayrılıkçeşmesi'nin ardından ağaçlarla beraber mezar taşlarının da sıklaşması üzerine Sorbonne'da felsefe tahsil edip bir önceki sene memlekete dönen muallim arkadaşı, dünyanın hiçbir yerinde ölümle hayatın bu kadar iç içe yaşadığı başka bir şehir bulunmadığını, sanki herkesin birkaç dakika dolmadan dünya ile ahiret arasında aralık duran bir kapıdan öbür tarafa geçeceğini söylemişti. Ona kıyasla cesur davranmasıı lâzım gelen Matematik hocası ise Karacaahmet'in servilerinin o mayıs ikindisine düşürdüğü gölgelerden ve gölgelerin altında hiç bilmedikleri bir dünyanın bekçilerine benzeyen mezar taşlarından korktuğunu gizlemeden, "Bu mânasız fikir sizden çıkmış olmalı sayın edebiyat muallimi" diyerek bir güzel paylamıştı Ahmet Hamdi'yi.

Oysa Karacaahmet'ten Doğancılar'a doğru inerken semtin üzerini ahiret kokulu bir tütsü kaplamış gibi Matematik hocası dâhil herkes

farkına varmadan sesini alçaltmış, hürmet ile korkunun mütemadiyen yer değiştirdiği değişik bir iklime savrulmuştu. Hâlbuki, Kadıköy tarafında kimsenin aklına böyle bir şey gelmemiş, artık ne yaşandıysa, iki semtin arasındaki tabiî sınırı geçerken yaşanmıştı. İnsan zihni nerede şekillenirse şekillensin, ölümün terbiye edici tarafı bir defa daha hayata galip gelmiş ve üçü de inanıp inanmadıkları meçhul diğer âleme hazırlık sayılabilecek samimi bir tevekküle bürünmüştü. Bütün bu tecrübenin Üsküdar yahut Salacak iskelesinde unutulacak olması o kadar da mühim sayılmazdı, mühim olan, ölülerin hayat üzerindeki hâkimiyetini sağlayan iç âlem medeniyetinin hükmünü hâlâ devam ettirmesiydi. Fakat ne çıkar, birkaç sene geçmeden o da maziye ait her teferruat gibi unutulacak ve iki semt büyük bir süratle birbirine benzeyecekti.

Kadıköy Lisesi ile Üsküdar Amerikan Koleji arasında da tam mânâsıyla tarif etmekte güçlük çektiği farklar mevcuttu. Kadıköy Lisesi, eski bir konakta ve hayli güç şartlarda çalışırken, kolejin içinde bulunduğu ağaçlıklı arazi, bahçesine birkaç Kadıköy Lisesi'nin rahatlıkla sığabileceği ölçüde genişti. Bu sadece mekân itibariyle böyle değildi, zihniyet itibariyle de şaşırtıcı bir genişlik söz konusuydu. Amerikalı hocalar, Türk meslektaşlarına doğrudan herhangi bir teklifte bulunmamakla birlikte, gerek talebe ile münasebetlerinde, gerekse meselelerle ilgilenme tarzlarında dünyaya bambaşka bir yerden baktıklarını hemen hissettiriyordu. En dikkat çekici taraf ise üslûp sahibi olmalarıydı, bu üslûp her şeyde kendini belli ediyor, Türk hocalar sıradan bir fikrin etrafında göçebe bir telâşla gezinirken, Amerikalı hocalar tefekküre âşinâ bir mizaçla birkaç hamleyi birden yapıyordu. Öyle ki, Siirt'te Dominicain Mektebi'ndeki Fransız hocaları, Amerikalıların yanında fevkalâde Türk kalıyordu. Bunun sebebini neden sonra fark edecekti: Amerikalılar, Anglosakson kültürün mirasçısı sıfatıyla talebe dâhil her şeyi ciddiye alıp akran yahut arkadaş mantığıyla konuşuyordu, Fransız ve Türk hocalar ise sadece mahiyeti hayli meçhul kibirlerini ciddiye alıyordu.

Aradan birkaç ay geçince Amerikalı hocaların İstanbul'u da pek çok İstanbullu'dan daha iyi gezip dolaştıklarını, hemen her hafta sonu Küçüksu çayırında, Mihrâbât, Kandilli yahut Beykoz korusunda piknik yaptıklarını, Piyer Loti misali kayıklara doluşup güle oynaya akıntılarla

mücadele ettiklerini duyunca nedense hiç yadırgamamış, yalnızca kıskanmıştı…

3.

İstanbul'un hakiki ruh ikliminden geriye ne kalmışsa, onların bir kısmını alıp yirmi sekiz yaşındaki çehresine yakıştırmış, buradan tasarruf ettikleriyle dış dünyasına ciddi biçimde çeki-düzen vermişe benziyor, eski konak hayatının son dönemlerine yetişmiş kadınlara has bir edâyla da bu türden detayları nâmütenâhi tedailerle besliyordu. Çocukluğunun mühim bir devri İstanbul'un daracık sokaklarında türküler söyleyip ip atlayarak geçtiği hâlde, nasıl böyle birdenbire büyüdüğüne daha ziyade aynalarda şaşıran bütün genç kadınlar gibi, mizacını yapan ayrıntıları çok çaba sarf etmeden ustaca gizleyebilme kabiliyetine de sahipti. Etrafındaki her şeyi kendi ruhundaki saadet duygusuna dâhil edecek insanları hatırlatmasına rağmen, belki de hocalığının en mühim beş senesini Antalya Lisesi'nde geçirdiği için garip bir ürkekliği, ancak o ürkekliği bile kişiliğine mahsus bir meziyete dönüştüren zarafetlerle nakışlanmış farklı bir yapısı vardı.

Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ne Ahmet Hamdi'den birkaç ay sonra tayin edilen Tarih hocasının ismi Nesteren'di ve Edebiyat Fakültesi'nin Tarih şubesinden mezuniyetin ardından, bir vakitler onun da okuduğu lisede görev yapmıştı. O yıllarda bir kadın öğretmenin İstanbul ve İzmir gibi belli başlı şehirler haricinde vazife kabul etmesi bir hayli zor olmakla birlikte, artık hayata nasıl bir ihtiyacın aynasından bakıyorsa, tayin emrini alır almaz hiç tereddütsüz yola düşmüştü. Bir bakıma iyi de yapmıştı, İstanbul'un Fatih semtinde doğan ve iki adım ötedeki Beyazıt semtinde okuyan, Beyoğlu'ndaki cümbüşlü hayata birkaç kez sinemaya gitmek dışında uzaktan bakan, Fatih Camii'nin avlusunda oynarken Haliç'e ve hemen arkasından görünen Boğaz sularına dalarak hayaller kuran genç bir kadının bilhassa o yıllarda Anadolu'da öğreneceği çok şey vardı. Nitekim, Nesteren Haydarpaşa'da trenden indiğinde, artık beş yıl önce o trene binen genç kız değildi; yüzündeki hatlar tesadüfe ihtimal bırakmayan bir netlik kazanmış, gözbebeklerindeki kararlılık da alnındaki çizgilere yansımıştı.

Sisli bir günde vapur düdükleri uzaktan uzağa yalı pencerelerine ve kolejin duvarlarına çarparken tanıştığı bu genç kadın, çocukluğunun en mühim tarafını yapan Antalya senelerini hatırlattığından bilhassa ilgisini çekmişti, ancak, Ankara'da kadınlar hususundaki birkaç teşebbüsü yarı yolda kaldığından, bir yığın hülyanın arasından gelen Nesteren karşısında acayip bir üşüme hissiyle içine çekilmişti. Hâlbuki, ilk görüşte ismini koyamadığı bir yakınlık hissettiği genç kadının kendisinden ayrı bir varlık gibi gezinen omuzlarına, başına bir çiçek edâsı veren boynuna, kimi gün güneşte bilhassa kısılmış ve sade bir ışık çizgisi hâline dönüşmüş çağla yeşili gözlerine baktıkça heyecanlanıyordu. Öyle ki, tesadüfen bakışları karşılaştığında dahi yüreğindeki çarpıntı sebebiyle kirpiklerinin ucuna dek kızardığını hemen fark ediyor, elindeki kitabın üzerine daha fazla eğilmesine rağmen mahcubiyetten kurtulamıyordu. Bütün bu uzaktan göz göze gelmeler, durup dururken birdenbire kızarmalar, utangaç selamlaşmalar ise durumu çoktan fark eden Amerikalı hocaları bir hayli eğlendiriyordu.

Ahmet Hamdi, Boğaz'ın mucizeli masalını kurmak maksadıyla mevcut imkânlarını seferber ettiği bir kasım ikindisinde, kolejin üst katındaki kemerli pencereden karşı kıyıların nakışlı boşluğuna bakıyordu. Mevsim dolayısıyla ışık çok çabuk değiştirdiğinden, hem Boğaz, hem de Cihangir'den Fındıklı, Kabataş ve Dolmabahçe'ye doğru uzanan semtler kısa aralıklarla bir manzaradan diğerine taşınıyordu. Renkten renge giren bulutların Süleymaniye'yi bambaşka bir formun gerisinden gösteren dalgalanışı ise sarhoşluğundan pişmanlık duymayan bir gemi misali Haliç'e eğiliyordu. Bakışları mevsimi unutmuş bir martı ürkekliğiyle Süleymaniye üzerinde kanat çırparken, omuzlarının hizasında, "Şiirinizi çok beğendim, Boğaz'a sarkmış şu hâlinizle, tıpkı şiirinizde söylediğiniz gibi, ne zamanın içinde ne de büsbütün dışında görünüyorsunuz" diye fısıldayan bir ses duyunca ürpermişti. Nesteren'di ve en az onun kadar tabiî bir hayranlıkla karşı kıyılardaki manzaraya dikkat kesilmişti. Genç kadın, gözlerini Boğaz'ın Kasım akşamına hazırlanan sularından kaldırmadan, birkaç gün önce yayımlanan şiirin tamamını, şiire ve kendisine çok yakışan hususi bir edâ ile okuyuverdi. Nesteren'in sesi şiire öylesine farklı bir lezzet katmıştı ki, yüzünün renkten renge

girmesine rağmen hayranlığını saklamaya lüzum görmeden, “Ne güzel şiir okuyorsunuz” diyebildi.

Nihayet dost oldular. Nesteren’in sakin zarafeti, bir çimen yumuşaklığını getirip orta yere bırakan gülümsemesi eşliğinde içeriden çalışıyor, Ahmet Hamdi de esasen bu çalışma tarzına itirazı aklının ucundan yahut kıyısından geçirmiyordu. Genç kadın Fatih’te oturduğundan, kolejden birlikte çıkıp Bağlarbaşı’ndan aşağıya inerek vapura biniyorlar, bazı sabahlar da bu defa Köprü’de buluşuyorlardı. Nesteren, bünyesindeki saadet duygusunu olanca masumiyetiyle dışarıya taşıyan, bir yolunu bulup çevresindekileri de bu oyuna dâhil eden kadınlardandı. Her şeyi bir çırpıda silen o yağmurlu ve puslu kış ikindilerini bile vapurun üst güvertesinde karşılayan bu genç çift, onlara âşinâ olanların da saadet kaynağıydı. Nesteren’in tarih dışında edebiyata bilhassa meraklı oluşu ise sohbetlerine farklı bir derinlik katıyordu. Ne var ki, Nesteren ne ölçüde rahatsa Ahmet Hamdi o ölçüde huzursuzdu, bir türlü istediği şekilde davranamıyor, bir taraftan ağır bir Boğaz sisi edâsıyla üzerine çöken mahcubiyet hissi, bir taraftan her seferinde bir şeylerin mutlaka aksamasına yol açan telâşı önünü görmesine mâni oluyordu.

Kadın terbiyesi eksikliğinin bir insanı nerelerden nerelere sürükleyebileceğini ilk defa tecrübe etme imkânı, Nesteren yüzünden yahut onun sâyesinde önüne çıkmıştı ama buna sevinmesi mi yoksa üzülmesi mi gerektiğine kestiremiyordu. O vakte dek aşkla olan bütün münasebeti, başıboş birkaç teşebbüsten, mevcudiyetini bir dört yol ağzında rüzgâra dağıtmaya benzeyen bazı arkadaşlıklardan ileri geçmemişti. Bunlar bir erkeğin hayatına kadın varlığının girebileceği şeylerden ziyade, küçük kaçışlar, ufak arzular, can sıkıntısıyla beslenen mekanizmanın değişik çehreleriydi. Sadece kendi etrafında dolaşan muhayyilesi, böyle bir ihtiyacı tam olarak duymamıştı bile.[181]

Kadın, Ahmet Hamdi’nin nazarında, Musul’da bir mezara bırakılan anne hasreti, ablasının hakikatine sahip çıkamayan hastalıklı hassasiyeti ve Ankara’da İstanbul Pastanesi’nin bütün entelektüel atmosferine rağmen neredeyse her akşam aynı saatlerde yapılan budala uzviyet muhabbeti ile sınırlıydı. Zaten bu sonuncusu, kadınla ilgili fikirlerini tamamen örseleyen bir mantık çerçevesinde çalıştığından bir türlü dâhil olmak

istemediği bir zeminde ilerliyor, arkadaşlarının kahkahalarını, annesinin ölüsüne ve ablasının dirisine karşı büyük bir hürmetsizlik telâkki ediyordu. Fikret'in, "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer" mısraını Ankara sohbetleri boyunca mütemadiyen hatırlamakla yetinmiyor, bu sefaletin gerisinde kadının uzvî mesaisine karşı dev bir mağara ağzı tarzında açılmış erkek iştahının bulunduğunu acıklı gözlerle zihnine raptiyeliyordu.

Şüphe mi var, herkes kadar onun da çocukluğunun ara sokaklarından gençliğinin kaldırımlarına doğru pek de farkına varmadan taşıdığı bir aşk tasavvuru ve bu tasavvuru büyütüp besleme biçimi mevcuttu. Şiirler, şarkılar, hasretler bir tarafa, garip bir tarzda mimari, musikî ve resim de aşka ait tasavvur dünyasının ayrılmaz parçaları durumundaydı. Lâkin hepsinin üstünde İstanbul, bir başka ifadeyle Boğaz bulunuyordu ve bu birkaç unsur, mevsimleri besleyen nevresimlere özenerek meçhul bir şahsiyeti mazisiyle birlikte tamamlıyordu. Şurası da bir hakikatti ki, aşkla yahut kadınla ilgili bir mesele karşısında bu coğrafyanın diğer erkekleri gibi esasen hâlâ çocuktu. Buna mukabil, fikrî saadetin ferdî saadetle bir bütünlük teşkil etmesi gerektiğini görüyor, ancak buna giden yolların mahiyetini asla bilemiyordu. Fakat ne çıkar, hayat, yavaş yavaş her türlü başlangıcı varlığının merkezinde bulmak, binlerce yıldır benzer bir tarzda yaşanmış şeyleri, şahsî bir görünüme büründürerek bir defa daha tecrübe etmekten ibaret değil miydi?

Asıl zor durumda olan Nesteren'di, hayli yaralı bereli şair tabiatı dolayısıyla ruhunun bir tarafını götürüp götürüp çocukluğuna çarpan bu insanın ıstıraplarını tedaviden aciz olduğunu hissediyordu hissetmesine ama okuduğu onca kitaba rağmen çaresizliğiyle baş etmekte güçlük çekmesine bir türlü mânâ veremiyordu. Tabiatıyla, kafasında sürekli birbirinden ayrı birkaç fikirle beraber dolaşan bu çekingen insanın ruhunda ve zihninde sürüp giden mücadeleden habersizdi. Sadece kimi gün kayıtsızlığı karşısında şaşırıyor, kimi gün de perişanlığı gözbebeklerinin ücra bir köşesine sirayet edince, hiç değilse onu bir gölgenin altına alıp esirgemek maksadıyla çırpınıyordu. Annesinin ölümüne hiç ağlayamadığını söylediği haftanın ertesinde, birdenbire boşanan hıçkırıklarla annesinin nasıl öldüğünü anlatmaya başlayınca eli ayağı birbirine dolanmış, işte tam o esnada, ruhundaki fenerlerin hepsi

aynı anda yanmışçasına, “Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında” mısralarıyla aslında neye ayna tuttuğunu kavramıştı. Gölgesini gözlerden mahrum bırakmayan o netameli günde, tam mânâsıyla kocaman bir çocuk acemiliği ile yaşayan bu adama hem annelik, hem dostluk yapmak, hem de aynı yastığa baş koymak gayesiyle birkaç karar birden almıştı bile...

4.

Erguvanların kolejin bahçesi dâhil bütün Bağlarbaşı’nı, İcadiye’yi, Sultantepe’yi, Karacaahmet’i ve Fethi Paşa Korusu’nu eflâtun bir masala çevirdiği Nisan ortalarında Üsküdar’ı keşfe çıkmışlar, vakit elverdiği ölçüde bu keşfi Kuzguncuk ve Beylerbeyi’ne doğru da uzatmaya başlamışlardı. Mevsimin insanı tamamıyla sarıp sarmaladığı, başından aşağıya badem ağaçlarının gelin tülüne benzeyen çiçeklerini boşalttığı vakitlerdi. Nesteren, erguvanların yalı bahçelerinden Boğaz’a salkım salkım eğilmelerini ziyadesiyle seviyor, lâcivert ile eflâtunun uyumunda farklı mucizeler arıyordu. Fethi Paşa Korusu’nun Dolmabahçe’den Arnavutköy’e, Beylerbeyi’nden Kanlıca’ya uzanan bir genişlikte iki kıyıyı birden kucaklayan manzarasını süsleyen küçük erguvan bahçesi kadar, Kuzguncuk’ta çınar yapraklarının sere serpe döküldüğü kahve de bu bakımdan ideal mekânlardı. Nesteren’in çınarın gölgesinde bambaşka zenginlikler edinen çağla yeşili gözbebeklerine, çay bardağını hiç alışılmadık bir şekilde tutan incecik parmaklarına ve o parmakların dağılmasını nasıl engellediğini bir türlü anlayamadığı bileklerine bakarak, “İstanbul ya hiç sevilmez yahut çok sevilmiş bir kadın gibi sevilir; yani her hâline, her hususiyetine ayrı bir dikkatle çıldırarak” diye fısıldamış, mahcubiyetini gizleyemeyen genç kadının yanaklarının erguvanları kıskandıracak ölçüde kızardığını görünce de çocuksu bir heyecanla sevinmişti.[182]

Fakat genç kadında onun asıl hoşuna giden şey kesik kesik, âdeta küçük hatırlamalarla konuşmasıydı. Zaten en mânâsız denilebilecek kımıldanışlarında bile, ürkek unutuşlardan sonra nihayet sakin bir limana dönüldüğü hissini uyandıran asûde bir görünüşü vardı. Sanki o anda yaptığı ve söylediği şeylerden başka, daha mühim, hayatını daha derinden kavrayan bir düşüncenin peşindeymiş, çok ayrı ve yalnız ona mahsus bir

diğer zamanı yaşıyormuş gibiydi. Ve bu hâl onun zarif, güzel genç kadın varlığını değiştiriyor, mevcudiyetini bütünüyle farklı iklimlere taşıyordu.[183]

Kuzguncuk'tan İcadiye'ye doğru tırmanırlarken Nesteren koluna girerek bedeninin olanca inceliğiyle ona yaslanınca, kuş seslerinin caddeye iplik iplik aktığı öğle saatlerinde bir kadın vücudunun insana mütemadiyen ölümü özleten sıcaklığını hisseder hissetmez, ruhunda yanmaya müsait son yapraklar da tutuşarak damarlarını gözüne kestirip hücuma geçmekte gecikmedi. Yürüyüşünü bozmadan biraz eğilerek büyük bir dikkatle Nesteren'e bakmış ve yüzünün sadeliği karşısında şaşırmaktan kendisini alamamıştı. Bu sadeliğin gerisinde nasıl muazzam bir değirmen vardı ki, önüne çıkan her şeyi alevden çemberine alarak yakıp öğütebiliyor, üstelik bunları birkaç küçük dokunuşla, birkaç küçük bakışla yapabilmesine rağmen gene de kayıtsız kalabiliyordu?

İcadiye'nin ortasında ikiye ayrılan yolun bir tarafı, her biri çiçeklenmiş sık meyve ağaçları arasından Nakkaştepe'ye, diğer tarafı ise geniş bahçelerinde çam ve erguvan büyüyen birkaç ahşap köşkün önünden Sultantepe'ye uzanıyordu. Hangi istikamete yöneleceklerine karar vermek maksadıyla durdukları esnada, köşklerden birisinin penceresinden Tab'î Mustafa Efendi'nin bayatî ağır semaî, Mesut Cemil Bey'in geniş ve zengin sesini yelkenine rüzgâr kılarak bütün vadiyi kapladı:

Çıkmaz derûn-i dilden efendim muhabbetin

Kurbanın olduğum bize yok mu mürüvvetin

Cızırtılı bir gramofondan gelen sesi daha iyi duyabilmek maksadıyla bir müddet sustular. Arkasından da, köşkün merdivenlerine doğru sessizce başını uzatan ve kendiliğinden eflâtun bir gölge oluşturan erguvanın altında sanki yorgun yolcular düşünülerek hazırlanmışa benzeyen küçük tahta sekiye oturdular. Mesut Cemil Bey'in sesi dalga dalga dağılıyor, ömrünün son yıllarını inzivaya çekilerek geçiren ve mevcudiyetini hakikaten unutturan, ölüsü bile Yunus'un tarif ettiği şekilde üç gün sonra bulunan bu büyük bestekârla bilişmenin sırrını sadece sesiyle açıyordu. Şarkı her ikisini de ta içlerinden yakalamış ve takvimsiz yaşamayı tercih ettikleri ömürlerini ferdî saadetin kıyısına kadar getirmiş insanların hassasiyetinin kucağına bırakmıştı. Birisinden

birisi konuşmaya cesaret ederse, bir telin kopmasıyla birlikte âhenk birdenbire kesilecek, masal ebediyen tükenecek yahut gittikleri âlemden bir daha geri dönmeleri mümkün olmayacakmış gibi, hayatının bir devrinde saray başmüezzinliği de yapan Tab'î Mustafa Efendi'nin kim bilir kimi tahayyül ederek hicrânına devâ kıldığı besteyi hiç ses çıkarmadan dinlediler.

Şurası bir hakikatti ki, tekrar yola koyulduklarında artık birbirlerinden tamamen uzaklaşıp yabancılaşmışlardı; şarkı ikisini de bir çırpıda bambaşka yerlere götürüp bırakmış, geri dönmek için ihtiyaç duydukları kanatları ise daha baştan yakarak küle çevirmişti. Mesut Cemil Bey'in bilhassa ısrar ettiği, "Tegafülâne naz ile ki bu girişmeler nedir" mısraındaki oyunu ikisi de aynı anda yakaladığı hâlde, birdenbire tam ortasına düştükleri anafordan kendilerini kurtarmayı bir türlü başaramadılar. Öyle ki,

Gören o gül cemâlini, tasavvur eyler hâlini,

Hayal-i lâlin eyleyen senin çeker vebâlini

diye bir akarsuyun aynasına doğru eğilen ve döne döne halkalanan ses, nihayet, "Kurbanın olduğum bize yok mu mürüvvetin" mısraıyla bir defa daha derinden inlediğinde ne yapacaklarını çoktan şaşırmışlar ve farklı farklı gurbetlerde yapayalnız kalmışlardı.

Birden aklına Ankara'nın karanlık kar yağışına aldırmadan, Gazi Musikî Muallim Mektebi'nde *Pastoral Senfoni*'yi anlayabilmek gayesiyle defalarca üst üste dinlediği günler düşüverdi. Beethoven'in ardından Mahler'in, Debussy'nin, Mozart'ın, Çaykovski'nin esasen ne söylemek istediğine derinlemesine nüfuz edebilmek uğruna hakikaten pek çok güçlük çekmiş, bir hayli zenginleşmekle birlikte zihnindeki sorulara gönül rahatlığıyla verebileceği bir cevap bulamamıştı. Şurası da vardı ki, biraz önce Tab'î Mustafa Efendi ile Mesut Cemil Bey'in el ele tutuşarak varlıklarını sürüklediği âleme, Beethoven yahut Mozart vasıtasıyla gitmenin, gurbet kadar uzleti de dört bir yanından kuşatan böyle bir tecrübeyi Batı müziğinde yaşamanın herhangi bir yolu yoktu. Bütün o senfoniler, bütün o konçertolar insanı dışarıya, bir nevi, mutlaka paylaşılması lâzım gelen bir şenliğe, mesela Paris'te bir Christmas partisine yahut Viyana'da bir baloya davet ediyordu. Batı müziğinin en

şahsî tarafı olan *raquiem*'lerde bile Freud'u kıskandıracak ölçüde dış dünyayı ciddiye alan hamleler söz konusuydu. Hâlbuki, Tab'î Mustafa Efendi çok da fazla çaba harcamadan insanı götürüp en ihtiyaç duyduğu yere yani uçurumun kıyısına bırakıyordu. Tecrübe ve geleneğin çizdiği çerçeve, meseleyi dolaysız biçimde, Batı müziği eşliğinde sevilen kadına kompliman yapmanın imkânsızlığına dek götürmekte gecikmiyordu.

Sultantepe'ye tırmanırlarken bunu böylesine keskin bir şekilde fark etmek, yıllardır zihninde kurmaya çalıştığı fikrî saadetin ağır bir buz kitlesi misali bir ucundan erimeye başlamasına yetmişti. Başını çevirip Nesteren'e baktığında, ferdî saadetinin de büyük bir tehlike altında olduğunu ve genç kadının tedirgin gözbebeklerinin hızla başka bir sahile sürüklendiğini gördü. Aslında biraz önceki tecrübe onun ruhunda de benzer bir tarzda çalışmış, genç kadın daha ne olduğunu anlamadan mevcudiyetini bir uçurumdan aşağıya yuvarlanırken bulmuş, üstelik yürekten seslendiği hâlde, uğruna hayallerini dahi bıkıp usanmadan tanzim eden o zarif erkek elini uzatmamıştı. Bahar, çevrelerini ve çehrelerini daha bir saat evvel her şeyi ile bir masal bahçesine çevirmişken, şimdi neden böyle hissettiğini, nasıl birdenbire derin bir uçurumun kıyısına geldiğini bir türlü anlayamıyordu. Hâlbuki gün, tepeden tırnağa mükemmel vaatlerle yüklüydü. Üsküdar'dan saygılı bir arkadaşlık eşliğinde yürümeye başlayan çift, Kuzguncuk'ta neredeyse ilân-ı aşk safhasına geçmişti. Belki Beylerbeyi'nde de evlilik plânları üzerinde konuşacaklardı, fakat işte her şey çabucak büyük bir belirsizliğe bürünmüştü. Bir şarkı tek başına bunların hepsini birden yapmış olabilir miydi, öyle ise şayet, bunun sırrı neydi?

"Pompei'nin son günlerinden hiç olmazsa ferdî saadetimi kurtarayım" diye çırpınması gerektiğini düşünen genç adam, Nesteren'in ruhunda ve zihninde sürüp giden mücadeleyi ihmal ettiğini bile bile cebinden küçük bir defter çıkarmış bir şeyler karalıyordu. Şarkıyı duyar duymaz çekildiği mağaraya sığınarak gene kapı ve pencerelerini kilitlemişti ve bu durumdan hiç de şikâyetçi değilmiş gibi görünüyordu. Nesteren onun mevcut zamandan yahut takvimden inanılmaz bir kolaylıkla koptuğuna daha önce de birkaç defa şahit olmuştu, ancak hiçbirinde genç adam kendisini bu kadar ortalıkta, bu ölçüde müdafaasız, bu şekilde çırılçıplak bırakmamıştı. O ise bütün bunlardan habersiz, hâlâ elindeki küçük deftere

bir şeyler çiziktiriyor, arada sırada da garip bir şeyler mırıldanıyordu. Yanında genç bir kadın bulunduğunu tamamen unuttuğu besbelliydi ve Nesteren'i asıl yaralayan da bu alâkasızlık olacaktı zaten. Orada neler yaşandığı anlaması içinse aradan yılların geçmesi ve bir gün bir dergide şu mısraları görmesi lâzım gelecekti:

Bir gün İcadiye'de veya Sultantepe'de
Bir beste kanatlanır birden olduğun yerde
Bir kâinat açılır geniş, sonsuz, büyülü
Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü
Dağılır yaprak yaprak hayalindeki suya
Başka gözle bakarsın ömür denen uykuya
Belki en hülyalısı duyduğun masalların
O şafak saltanatı korularda dalların
Her ufku tek başına bekleyen eski çamlar
Bir sır gibi ömrümüzden sızdırılmış akşamlar
Ardıçla kestanenin her yıllık macerası
Harap mezarlıklarda ölülerin rüyası
Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka
Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka

5.

"Tanzimat'tan beri her sene dışarıdan on tablo satın alsaydık, şimdi bin tabloluk, küçük fakat memleket zevkini besleyecek bir modern sanat galerimiz bulunurdu. Bunu Cumhuriyet devrinde yapsaydık, daha şimdiden yüzden fazla tabloda sanatın hakiki çehresini görebilir, hiç olmazsa modern sanatın yürüyüşünü takip edebilirdik. Hâlbuki bu kadar senede dışarıdan aldığımız bütün eserler, Selâhaddin Refik'in Paris'ten getirip de akademinin Dolmabahçe Müzesi'ne satın aldığı beş altı küçük tablo ve gravürden ibaret. Bilir misiniz ki, bu da bir şeydir. Çünkü orada isteyen bir Bonnard'ı, velev ki ikinci dereceden bir eserle olsun, seyredebiliyor. Onu seyrederken duyulan haz, kaybettiğimiz fırsatın büyüklüğünü gösterir."[184]

Güzel Sanatlar Akademisi'nin büyük amfisinde bir taraftan Boğaz'a dökülen yağmurun hızının giderek artışından aldığı lezzeti gizlemeden pencereden dışarı bakıyor, bir taraftan da talebeye sosyolojiden jeolojiye, antropolojiden arkeolojiye uzanan bir genişlikte aklına gelenleri seke seke anlatıyordu. Bir ara, anatominin bir parçası tertibinden jinekolojiyi de derse dâhil etmeye heveslenmişse de, Akademi Müdürü Zeki Faik İzer'in, "Yapmayın hocam, bu kadarını genç Cumhuriyet'in omuzları bile kaldırmaz" ihtarı üzerine vazgeçmişti. Oysa, talebe onun ders verme tarzına çoktan alışmış, estetik bahisleri arasına Viyana bozgununu veya Fatih'in on yıl daha iktidarda kalması durumunda Rönesans'ın İstanbul'dan başlayacağı tezini sıkıştırmasını dahi yadırgamaz duruma gelmişti. Doğrusu bu ya, ufuk ne ölçüde geniş tutulmuş olursa olsun, dersin sonuna ulaşmadan bütün bunlar mutlaka birbirine bağlanıyor, o güne dek hiçbir estetikçinin aklına gelmeyen birkaç yeni pencere birden açılıyordu.

Hâlâ birbirini kovalayan şimşeklerin parıltıları sınıfa da dağılıyor, dersin ritmine münasip bir biçimde biri diğerinin yerini almak amacıyla Boğaz tepelerine vurup vurup geçiyordu. Üsküdar tamamıyla gözden kaybolurken başlayan dolu sağanağı altında bocalayan deniz, soluk ve devamını kaybeden ışıklar altında açılıp kapanmaya, hazır fırsatını bulmuşken kıyılarını genişletmeye çabalıyordu. Çok geçmeden yağmurun sesi, tabiatın tam mânâsıyla mucizeli bir muamma olduğunu yeniden ispatlamak istercesine düzene girmiş, Karacaahmet sırtlarında birdenbire yırtılan gökyüzü ile birlikte bir parça mavi de çehresini göstermekte gecikmemişti. Arkasından Sarayburnu önlerinde, Topkapı Sarayı'nı da kucaklayan bir perde daha açılacak ve Üsküdar'dan Köprü'ye doğru giden bir vapurun baca ve direklerini, ardından da beyaz küpeştesini manzaraya dâhil edecekti. Çok değil, iki sene önce o vapurlardan birinde Nesteren'le beraber üst güvertede otururken bastıran yaz yağmurunun nasıl ikisini de tâ içerden kavrayıp iradesine boyun eğdirdiğini hatırlayarak kendine dargın bir şekilde gülümsedi.

Talebenin sabırsızlığı dersin bittiğini gösterdiği hâlde, Nesteren'in yanından kalkıp sınıfa gelmek için ruhunda hiçbir istek uyanmıyor, bu da pencerenin önündeki konaklama müddetinin uzamasına yol açıyordu. Biraz da iradesini zorlayarak bakışlarını Boğaz'ı bambaşka bir çehreye

büründüren yağmur sonrası aydınlığından koparıp amfinin ortasındaki kürsüye yürürken, "Picasso" dedi duyulur duyulmaz bir mırıltıyla ve sesini peşi sıra sürükledi: "Picasso insanı ve insana ait şeyleri, insanın dışında aramasa ne olurdu? Çıkrıklı Kadın, resimden ziyade bir halk komedisine benziyor ve onun karikatürüyle zengin. Denilebilir ki gargouille üslûbuyla, o hicvi benimseyerek yapılmış. Belki Rodin kadar edebiyata da bağlı. Serenadı kendi janrında çok derin bir İspanya. Fakat resimden beklenen şey mi? Gariptir ki bu resmi içimde reddettiğim günün akşamında Picasso'yu gördüm."[185] Kimsenin dinlemediğini fark edince, hayli gergin bir sesle dersin nihayet tamamlandığını haber verdikten sonra bir sigara yakarak, geminin üst güvertesinde bekleyen Nesteren'in masallar bağışlamaya gönüllü gözbebeklerinin kıyısına yanaştı.

Kuzguncuk'ta ikisinin de farklı mağaralara çekilip bir türlü çıkamadıkları o günün üzerinden bir hafta ancak geçmişti ve Tab'î Mustafa Efendi'nin yürüyüşlerini yarı yolda bırakan tesadüfünün ötesine doğru yeni bir adım atamayacaklarını artık ikisi de biliyordu. Âhenk bozulmuş, küçük küçük dokunuşlarla tuğlaları üst üste koyarak ördükleri duvar, ufak bir sarsıntıda yerle bir olmuştu. Konuşulacak her şeyi tüketmiş insanların mazinin hatırına tahammül zincirine gerilmesine benzer bir hâlet-i ruhiye girdabına sürüklendiklerinden, yaz yağmurunun sırılsıklam ettiği hayat daha da ağır bir yük durumuna gelmişti. Sanki aralarında kelebek kanatlarından yapılmış şeffaf bir çadır mevcuttu ve kim dokunursa dokunsun hemen dağılacak gibiydi. Buna rağmen Nesteren, o çok çile çekilmiş yılların kadın ruhuna yerleştirdiği sabırla kendisine mühlet vererek 23 Haziran'a kadar beklemişti.

İnsanın içini inadına yaşama hevesiyle canlandıran güneşli bir öğle üzeri gene Kuzguncuk'ta, geniş gölgelerini salkım salkım dağıtan çınarın altında oturmuş, kalabalık ağızlı martıların dalgalara eşlik eden telâşlı gürültüsünü dinliyorlardı. Zarafeti bir iğne oyası misali alnına yakıştıran Nesteren, onun merak ve zaafını bildiğinden, Avrupa'ya giden akrabalarından birisine âdeta yalvararak bir armağan ısmarlamıştı. Biraz da heyecanla çantasındaki fotoğraf makinesini çıkartıp masanın üzerine koyduktan sonra yerinden kalkarak genç adama sarılmış, gözbebeklerindeki buğuyu geriye itmesini hayli güçleştiren "mutlu yıllar" temennisiyle yanağına bir de minik bir öpücük kondurmuştu. Mütevazı

törenin ardından da, görevini yerine getiren ve söyleyecek her şeyi nihayet söyleyen insanların o kırgın iç huzuru ile yavaş yavaş çantasını alıp ayağa kalkmıştı. İnsan denen saz parçası, küçük de olsa umutlardan örülü bir yaratıktı. Nesteren, hayli hüzünlü bir "hoşça kal"ı masanın ortasına usulca bırakırken genç adamın gözlerinde taze bir çıkış imkânı aramış, bütün kapıların kapalı olduğunu tekrar görünce de, bir defa bile dönüp arkasına bakmadan Paşa Limanı'na doğru yürüyüp gitmişti.

Hayatında ilk defa doğum günü kutlanan genç şair, ne yapacağından ziyade ne düşüneceği şaşırmış insanların telâşıyla Nesteren'in arkasından bir müddet bakakalmış, "Budala, daha ne bekliyorsun, koşsana kızın peşinden" diyen diğer tarafının sesini bastırarak sandalyesinden kımıldamamıştı. Bu sahneyi her hatırlayışında ruhunun ezileceğini, vicdan azabıyla kıvranacağını gayet iyi bildiği hâlde, kendisiyle baş başa kalmaya bir nevi bağış kabul eden hemcinslerine özenerek garip bir rahatlama ve hürriyet duygusunun Nesteren gözden kaybolmadan zihninde tatlı bir uyuşukluğa yol açtığını düşünmeye başlamıştı. Bereket mektepler tatildi ve ertesi hafta tayininin Güzel Sanatlar'a çıktığını öğrenecekti; bilhassa bu tayin haberi, Nesteren'den ayrılmanın verdiği üzüntüyü hafifletmese dahi katlanmayı bir miktar kolaylaştıracaktı.

Şurası da vardı ki, Nesteren'in hatırasını ve armağan ettiği fotoğraf makinesini hiçbir vakit yanından ayırmamış ve ertesi sene Kuzguncuk'ta yürüdükleri yolların fotoğrafını çekerken, Ankara Lisesi'nde idari işlerle görevli arkadaşının birkaç yıl önce Mamak'ta baktığı fal aklına gelmişti. Falın ilk kısmı hakikaten doğu çıkmıştı. Nesteren'i bir türlü unutamadığı gibi, genç kıza haksızlık yaptığı endişesiyle mütemadiyen azap çekmiş ve durup dururken geçmiş günlere takılan zihni yüzünden de tuhaf bir dalgınlık edinmişti. Bütün perişanlığını ve dağınıklığını derleyip toplayan bir sükûnet içinde evliliğe yürüyen hayatının bu ilk ciddi münasebetini neden yolun ortasında bırakıp karşı kaldırıma geçtiğini ise asla anlayamamıştı. Elbette bağlanma kabiliyeti ile doğmuş insanlar sınıfında bulunmadığını biliyordu ve bu hususiyetinin hayatını tamamen cehenneme çevireceğinin de farkındaydı. Bununla birlikte, bir kadınla ömür boyu aynı çatı altında yaşama tasavvuru, gözüne katlanılmaz görünüyordu.

Yoksa korkuyor muydu? Kadını hem fikrî hem de ferdî saadetin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesine rağmen, bu fikrin muayyen

dönemlerde karşısına çıkarak devamlılık kazanmasından, bu devamlılığın her defasında tam bir budalalığı hatırlatan bir evlilik fotoğrafıyla duvarlara asılmasından korkuyor muydu hakikaten? Kerkük'ten dönerken o han odasında yaşadığı ilk macera, bambaşka bir dünyanın habercisine dönüşen o koyu karanlık gözlerin üzerine eğilişi, o sıcak sokuluşların, o kucaklayışların arasından gelen inilti çocuk muhayyilesinde bu kadar canlı kaldığına göre, belki de meselenin aslını orada aramak gerekiyordu. Seneler sonra o geceyi düşündüğünde, kendisini genç kızın kollarının ve göğüslerinin arasında sıkışmış buluyor, mevcudiyetinin her türlü detayıyla o boğulma duygusunu yeniden yaşıyordu. Şurası da vardı ki, o ilk tecrübenin gölgesi üzerinden hiç silinmemiş ve aradan seneler geçtikçe her münasebet ihtimaline o tecrübenin arasından baktığını fark etmişti. Muhtemelen Nesteren de bu ikiz tesadüfün ilk hakiki kurbanı sıfatıyla buğulu bir bira bardağı gibi kayıp gitmişti parmaklarının arasından…

Bütün bunlara rağmen, birkaç mısra uğruna, aşkı gözbebeklerinden kirpiklerine taşan genç bir kadını, en geniş anlamıyla yolun ortasında nasıl yapayalnız bıraktığını, nasıl içindeki uçurumlardan sıyrılıp elini uzatmadığını hâlâ anlayamamıştı. Gerçi Yahya Kemal, Celile Hanım celâllenmelerinin üzerinden birkaç yıl geçmeden, "Edebiyat yahut edebiyatın da dâhil olduğu sanat meselesi mevcudiyetini korurken, kadın da aşk da ikinci plâna düşmek mecburiyetindedir. Önemsenmesi lâzım gelen, bu tür münasebetsizliklerden geriye kaç şiir kaldığıdır" demişti demesine, fakat bu sözlere o gün de bugün de pek fazla inanmamıştı. Esasen sanat ve hayat bahislerinin bu ölçüde kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasına hiçbir vakit hak vermemişti. Netice itibariyle, memlekette sanatla meşgul görünenlerin mühim bir kısmını yakından tanıyordu. Tecrübelerine göre, sanat ve sanatçı pek de matah şeyler değildi. Hele cahilleri tamamıyla felâketti ve maalesef ekseriyeti de bunlar teşkil ediyordu. Dolayısıyla, sanatı bu kadar yüceltmenin, fildişi bir kuleye yerleştirerek hiçbir vakit taşıyamayacağı mânâlar yüklemenin hiç lüzumu yoktu.

Birden Yahya Kemal'in Madrid'den döndüğünü ve o akşam Park Otel'de buluşacaklarını hatırladı. Derste acele etmesinin sebebi de aslında buydu ama araya Nesteren girince gene her şeyi unutmuştu. Son

zamanlarda Nesteren'i daha sık hatırlıyor, belli belirsiz bir pişmanlıkla hem genç kadını, hem de kendisini tedavi kabul etmez şekilde yaraladığını düşünüyordu. Çantasından Nesteren'in armağanı fotoğraf makinesini çıkararak amfinin kemerli geniş penceresine doğru yürüdü. Yağmurun kesilmesini fırsat bilen Üsküdar çoktan eski yerine yerleşmiş, Boğaz, bulutların arasında bir Cihangir kedisi gibi gezinen eski rengine kavuşmakta tereddüt göstermemişti. Ne yaptığını pek de umursamadan Şemsi Paşa ile Ayazma Camii'ni vizörde yan yana getirerek birkaç kare fotoğraf çekti. Birkaç karelik dikkatini de Beşiktaş'tan başlayıp Kuzguncuk tepelerinin arkasındaki vadiye inen gökkuşağı için bir kenarda topladı. Bir an aklına Nesteren'i aramak fikri geldiyse de geldiği hızla gidiverdi. Bunca senenin ardından hiçbir şeyi yerli yerinde bulamayacağını gayet iyi biliyordu. Uzaklarda bir dolabın gıcırdadığını, görünmez sarmaşıkların Kuzguncuk'taki o köşkün duvarlarını sardığını hayal etti. Gemiler geçmeyen bir ummanda gezinmenin tarifsiz kederleriyle yüz yüze gelince, ayrılıklardan ve acılardan yorgun adımlarını zorlayarak pencerenin önünden uzaklaştı. Biraz acele etmeli ve Yahya Kemal'i asla bekletmemeliydi. Batılı görünme çabalarına rağmen üstadın randevu saatine sadık kaldığı hiç mi hiç vaki değildi, ancak bekletilmeye ne kadar kızdığı da tecrübeyle sabitti.

Kaç yıl olmuştu acaba hocasını görmeyeli? Talebesi Erzurum yollarına düştüğünde Yahya Kemal milletvekili sıfatıyla Ankara'daydı, daha sonra da önce Varşova, arkasından da Madrid'de elçi tayin edilmişti. "Neredeyse on iki yıl" diyerek 1923'ten 1935'e uzanan seneleri hesapladı. Fotoğraf makinesini ve kürsüdeki dağınık kitapları çantasına yerleştirdi, yakaları ve kol ağızları hayli kirli pardösüsünü ağır hareketlerle giyerken bomboş amfiye baktı ve pencerelerden içeri yansıyan Boğaz ışıklarıyla bir süre oyalandı. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin bulunduğu Bağlarbaşı tepelerine gözlerini çevirip kendini ikna etmeye çalıştığı apaçık bir sesle, "Evlilik bana uygun bir kıyafet olarak görünmedi gözüme zaten" diye mırıldandı. Oysa, iki hafta evvel, Karacaahmet'ten Altunizâde'ye uzanan bütün sokakları, Nesteren'e rastlayabilmek umuduyla birer birer adımlayan da ondan başkası değildi…[186]

6.

Yıllar Yahya Kemal'in üzerinde enine çalışmış, gerdanından başlayarak vücudunun hemen her parçası yanlara doğru genişleyip yayılmıştı. İşin garip, belki de garip olmayan tarafı, Park Otel'in barında oturduğu masanın çevresini saran kalabalık da müstesna bir uyum sergileyerek hem enine hem boyuna genişleyip yayılmış, hatta bu yayılma bir miktar da resmî bir nitelik kazanmıştı. Bu kadar genişlikte rahatsız edici, hatta insanı içeriden daraltan bir tuhaflık bulunsa da, Yahya Kemal hayatından memnun görünüyor, iltifatları gururunun kabuğunu kırmadan kabul ettiği gibi, cömert günlerinde âdeti olduğu üzere, birkaç iltifat cümlesini de çevresindekilere lütfen bağışlıyordu. Tabiatıyla teatral jestleri de bu genişlikten payını almayı ihmal etmeden, mübalağalı kavislerle bir ufuktan diğerine uzanarak toplanıp dağılıyordu.

Masadaki gürültünün patırtının aynı anda hem kulaklarına hem de gözlerine hücum etmesi, Nesteren'le yaptığı taptaze bir mücadeleden daha mağlup çıkan ruhunun yaralı bereli yörelerini hiç lüzumu yokken ziyadesiyle incitmişti. Kapıdan çıkıp adımlarını İstanbul'un ayrı bir çile değirmeni olan kaldırımlara emanet etmeye karar verdiği anda, Yahya Kemal'in bir başka genişlik kazanmış ve taşralılığını çoktan bir kenara bırakmış mavisi mora yakın gözbebekleriyle karşılaştı. "Ah çocuk" diye başlayan ve '"Azizim Hamdi" derken yavaşlayan genizden gelen serzenişlere meydan vermemek adına, geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan kolların cenderesine yönelmek dışında hiçbir çaresi kalmamıştı.

Yaha Kemal'in, uzun ve geniş masanın bir kıyısına ilişen talebesini hemen unuttuğunu ve konuşmasına kaldığı yerden devam ettiğini anlaması çok da uzun sürmedi. Üstat, Varşova kırlarında yaptığı fayton gezintilerini, karlı bir gece yarısı Tamburî Cemil Bey mucizesinin tahayyülünü nasıl Boğaz kıyılarına sürükleyip Körfez'e kadar götürdüğünü anlatıyor, önündeki kristal kadehi daha da tombullaşmış parmaklarının arasında çevirerek, Slav kederinden hiçbir şekilde zevk almadığını söylüyordu. Masanın etrafındaki çehrelerin anlatılanlara yetişmek çabasıyla muhtelif biçimlere bürünmesi, olup biten her şeyi Charlie Chaplin filmlerinden ödünç alınan, ancak trajedisini de bünyesinde barındıran komik bir sahneye dönüştürüyordu. Her şey bir miktar sinemaydı elbette, fakat ne çıkardı, memleket zaten asık

suratlardan düşen bütün o ciddiyet görüntüsünün arkasında mütemadiyen rol yapan insanlardan müteşekkil değil miydi? Kendi budalalıklarına benzer şeyleri beyaz perdede görüp de böylesine pervasızca gülebilen başka bir cemiyet mevcut muydu acaba?

Yahya Kemal ise bu defa tam bir protokol zarafetiyle, dolaşmaya çıktığı Madrid'in geniş caddelerinde zilin, şalın ve gülün, kırmızının olanca detaylarıyla sere serpe döküldüğü bir geceye dâhil olma tarzına dair detaylarla masadakileri kahkahadan kahkahaya sürükleyen espriler yapıyordu. Ankara'daki İstanbul Pastanesi'nde ortaya saçılanları hiç de aratmayan bu espriler karşısında dudaklarında küçük bir tebessüm bile belirmeyen tek kişi talebesiydi. Arnavutköy akıntısına maruz kalmış sandal misali dönen başı bir yana, midesi dalgaların üstünde sere serpe sektikçe bulanıyor, kirpiklerinin arasından da Yılanlı Yalı'nın yılanları akıp duruyordu.

Yahya Kemal nihayet eski talebesinin durumunda bir fevkalâdelik bulunduğunu anladı ve onun dışında hiç kimse konuşmadığı hâlde, geniş bir el hareketiyle masayı susturdu. Endülüs sokaklarındaki o hayli feraceli ve yaşmaklı akşam gezintisinin yarım kalmasına bir miktar içerlemişti gerçi ama onu nasıl olsa mazi mahzeninden söküp çıkartırdı. Ancak, bu çocuğun durumunda hakikaten bir tuhaflık, kendi uçurumunun kıyısında ısrarla dolaşanlara benzeyen bir hezeyan manzarası vardı. Birdenbire bir ayna kırılmış veya pencere açılmış da, bir hayal müsveddesine bürünerek her ikisinin de dışında kalmış gibiydi. Mevcudiyetine hayli yakıştırdığı bir başka geniş el hareketiyle garsonu çağırdı ve Hamdi Bey'e bir kadeh beyaz şarap getirmesini emretti.

Bu ısrar karşısındaki masanın etrafındakiler nihayet mağlubiyeti kabul edip üstada hürmetlerini sunduktan sonra birer birer kapıdan çıkarak İstanbul'un kalabalığına karıştılar. Çevresinin boşalmasıyla birlikte Yahya Kemal'in de sanki içinin boşaldığını ve bütün hayatiyetini kaybettiğini görünce, midesindeki krampları unutup ağır bir dehşet duygusuyla ürperdi. Çevresini saran kalabalıkla hayatiyet kazanma alışkanlığını Avrupa'da mı edinmişti yoksa hep öyleydi de talebesi mi fazla üzerinde durmamıştı? Belki de Türkiye'de edebiyat sadece çevreyle yapılan, çevre olunca değer kazanan, çevre tarafından diğer çevrelerin ilgisine sunulan bir eğlence metoduydu ve belki de o bu çevre

mecburiyetini yahut mahkûmiyetini baştan itibaren kavrayamadığından ciddiye alınmıyordu. Yahya Kemal ise önce çevresini yapmış, çevrenin merkezine kendini oturtma merhalesinin ardından edebî şahsiyetini vazgeçilmez bir hüviyet hâline getirmişti. Ahmet Haşim'in de, Yakup Kadri'nin de, Halide Edip'in de, Mehmet Âkif'in de irili ufaklı çevreler tarafından çerçevelendiğini hatırladı. Hâlbuki Ahmet Hamdi, çoğu zaman Yahya Kemal'in, onun uzaklığında Haşim'in çevresinin bir parçası olmakta bir beis görmemiş, fakat müstakil bir çevre yapmayı da hiçbir şekilde aklına getirmemişti. Yahya Kemal'in ağır adımlarla yanına kadar geldiğini, omzuna dokunarak, "Çocuk sen git dinlen biraz, artık yarın konuşuruz" dediğini hayal meyal hatırlıyordu.

Güç belâ bulduğu bir otomobille Şehzadebaşı'na doğru giderken midesindeki sancı daha da şiddetlenmiş, şakaklarındaki ağrı ise dayanılmaz bir ağırlığa dönüşmüştü. Köprü'de Nesteren'le buluştuğu eski mesut günleri ve genç kadını ne çok özlediğini alevden bir dalga yakıcılığıyla yeniden hissetti. Bu hasretin biraz önce Yahya Kemal'in masasında yahut Ankara'da İstanbul Pastanesi'nde konuşulanlarla zerre ilgisi yoktu. O sadece zihninden geçenleri anlatma isteğiyle yanıp kavruluyor, bir kadın dikkatinin ruhunu tamamıyla zehirleyen acıyı bulup dışarı çıkaracağını düşünüyordu. Nitekim Nesteren bunu birkaç defa tecrübe etmiş, her seferinde de genç adamı, mağarasında büyüttüğü aynaları örselemeden, mütevekkil insanların tepeden tırnağa güzelleştiği bir sahile taşımıştı. O sahilde çok fazla kalamaması tamamen kendi kabahatiydi ve tabiî ki aradan geçen yıllarda kabahati üstlenmek hususundaki kabiliyetini beslemeyi de asla ihmal etmemişti. Yanardağ içeriden çalışıyor, yüreğinden boğazına tırmanan sular dahi bu yangını söndürmeye kâfi gelmiyordu. Yangının bir sebebi de giderek yükselen ateşiydi ve ateşe paralel bir şekilde hassasiyeti de kademe kademe mesafe alıyordu.

Zihninde kurulan tahterevalli bir uçtan diğer uca uzanan muntazam bir çizgide yalpaladıkça, dedikodu tarafından idare edilen cemiyetlerde ahlâkın geleneğinin yapılamadığını, bu yüzden geleneğin ahlâkının da satıhta kaldığını, artık bir parçası durumuna geldiği kırık bir prizmanın gerisinden görebiliyordu. Fert şahsî ahlâkını yapamadığı zaman, -ki Batı'da sadece bunu yapabilenlere fert deniliyordu,- cemiyetle birlikte

yalana ve yalanı boydan boya çekip çeviren dedikoduya teslimde tereddüt göstermiyordu Bunda şaşırtıcı bir taraf yoktu esasen, şaşırtıcı olan, yalanın her şeye sirayet etme tarzı ve kapasitesiydi. Bilhassa, edebiyatın hakiki çehresini yansıtan şiirin geleneğine dedikodu hâkimdi. Herkes gibi o da Nedim'in, Nef'î'nin, hatta Fuzulî'nin esası dedikodudan ibaret mısralarını ve beyitlerini beğeniyor, "Sualime cevaptan özge nesne vermediler" yahut "Tahir Efendi bize kelp demiş" gevezeliklerini tekrarlamaktan tuhaf bir zevk duyuyordu. O gelenek dün Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'i aynı dedikodu zemininde buluşturmuştu, kim bilir, belki yarın da Ahmet Hamdi ile Ahmet Kutsi'yi veya bir başkasını buluşturacaktı.

Caminin önünde otomobilden indiğinde ter içinde kalmıştı, gene de büyük bir çaba sarf ederek Elâgöz mü Karagöz mü olduğunu bir kez daha karıştırdığı mahallenin karanlık sokaklarına dalmayı başardı. Bir sene önce gene bu sokaklardan aynı hasta adam görüntüsüyle perişan bir vaziyette Fatih'e Nurullah'ın (Ataç) evine koşmuş, "Nurullah babam öldü" diyerek kapının eşiğine oturup ağlamaya başlamıştı. Birden neye uğradığını şaşıran Nurullah da, "Hamdi kardeşim lütfen ağlama" tesellisine rağmen onunla beraber hıçkırmaktan geri durmamıştı. Evvela Nesteren, arkasından babasının ölümü ve nihayet Nurullah'ın tahammülü güçlendiren dostluğu, belki de ferdî ahlâkın teşekkül edebileceği yegâne sağlam zeminin mahcubiyet sahillerinde aranması gerektiğini ortaya koyan bir zincirin halkalarıydı. [187]

Şurası bir hakikatti ki, on iki yıl önce mezuniyetin ardından gidip elini öptüğü ve helâllik dilediği Yahya Kemal, sadece fizik itibariyle değil, ruh olarak da değişmişti. Bunu bilhassa ertesi gün öğle yemeği yedikleri Pandeli'den çıkıp çarşının arkasından Süleymaniye'ye doğru yürürken fark etmişti. Talebesi eski günlere özenip genç bir şair heyecanıyla ne vakit, "Üstadım sizin yokluğunuzda Valéry'i keşfettim, musikî konusundaki fikirleri…" vezninde bir mevzu açmaya kalkışsa, Yahya Kemal hemen sözünü kesiyor, "Bırak şimdi Valéry'yi bir kenara Hamdi, künefe nasıldı künefe" diyerek pilav medeniyeti hususundaki fikirlerini künefe medeniyetine terfi ettiriyordu. Mimariden söz etmeye yeltendiğinde karşısına sütlaç çıkıyor, resim bilgisinin şiir bahsinde neden elzem olduğunu anlatmak istediğinde ise kadayıfın direnişiyle yüz

yüze geliyordu. Şiirle ilgili meseleleri duyar duymaz yerinden yekinen, dedikodu ölçüsünde fikri de önemseyen o eski insan Varşova veya Madrid'de kalmış, İstanbul'a da, "Size bu kadarı bile fazla" dercesine kötü bir kopyasını göndermiş gibiydi…

7.

Cahit Sıtkı henüz *Otuz Beş Yaş* isimli şiirini yazmamıştı ama ömrün ortasında durduğunu bilecek ölçüde Dante'ye de, ona Danteleşebilme imkânı veren kültüre de aşinâydı. Fakat ne çıkar, bu âşinâlık ileriye doğru herhangi bir hamle ihtimalini temin etmediği gibi, varoluş biçimiyle arasına koyduğu mesafeyi de kısaltmıyordu bir türlü. Otuz beş yaşına gelmişti, ancak kırık dökük bir iki manzume dışında 'eser' diyebileceği küçük bir kitabı bile mevcut değildi, kırık dökük bir aşk dışında hayata dair herhangi bir iddiası da yoktu. Üstelik, her geçen gün bir şey yapabileceğine dair inancını tamamıyla yitiriyor, edebiyatın Arnavut kaldırımlarında birlikte emeklemeye başladığı arkadaşlarının aldığı mesafeyi gördükçe de, mesela bir Peyami Safa yahut Necip Fazıl olmanın ahmakça saadetine dahi muhtaç hâle geldiğini düşünüyordu.[188]

Zihnini zehirleme ve bütün ömrünü bu zehrin besleyip büyüttüğü birkaç aynadan birden görme konusunda öteden beri kabiliyet sahibiydi; o aynalar eskidikçe yahut hafifçe puslandıkça vakit kaybetmeden yerine yenisini yerleştirme ısrarında da hiç fena sayılmazdı. Kabahatli ve bu yüzden mağlup doğduğuna inanan hemen her insan gibi, kendisini suçlamak amacıyla ayrıca mazeret icat etmesi de gerekmiyordu; zaten o güne dek bütün İstanbul'a yetecek ölçüde mazeret biriktirdiğinden, mesele gayet kolay bir biçimde çözülüyordu. Olur da, arada birkaç yeni mazerete ihtiyaç duyarsa, başka pek çok konuda cimriliğini ihmal etmeyen hayatın birdenbire bir hayli cömert davranacağı tutuyor, söz gelişi hemen ertesi gün, zihninin pencerelerinin veya kapılarının önüne yığılmış zengin bir mazeretler yumağını kirpiklerinin hemen ucunda buluyordu.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, mağlubiyetini mütemadiyen besleyip büyütecek kâfi miktarda malzemeye sahipti zaten, öyle ki Freud yahut Jung hiç de zorlanmadan bu malzemeden birkaç insan trajedisi çıkartabilir, hatta Dostoyevski, usta işi romanlarına bir başkasını daha

ekleyebilirdi. Çelimsiz bir çocuk olduğu için küçük yaşlardan itibaren akranları tarafından sokakta veya mektepte sürekli hırpalanmaktan, itilip kakılmaktan bir türlü kurtulamamıştı, Şehzadebaşı kaldırımlarını adımlamış bir yeni yetmenin, bütün Anadolu coğrafyasında bir nevi yabancılık çekmesi ise akranları arasındaki yadırganma oranını artırmak dışında bir işe yaramamıştı. Taşrada hafif tertip İstanbullu, İstanbul'da ise bütünüyle taşralıydı ve bu ikiz tesadüf, hedefinde bağrı açık durduğu kalibresi hayli belirsiz birkaç kurşun anlamına birden geliyordu.

Bunlar yetmezmiş gibi, mağarasına kısılıp kaldığı o hayli netameli günlerin birinde annesini kaybetmesi, hem ruhundaki mağlubiyet hissini, hem de yalnızlığını derinleştirmişti. Freud ne derse desin, annesiz kalmak, uçurumunu derinleştirip kapılarını kilitlemek konusunda istikrarlı bir zemin edinmesini kolaylaştırmıştı. Böylece, aynaların kıyısından geçerken yaralanmayı meşrulaştıran birkaç mazeret daha edinmiş, hiçbir sorusuna cevap vermeyen kitapların dünyasına ziyadesiyle gömülmüştü. Bir müddet sonra pek de zorlanmadan 'anne' kelimesinin anlam çerçevesine yerleştirebileceği hemen hiçbir şey bulunmadığını görünce, küçük bir panik duygusuyla birlikte bunun esasen bir nimet olduğunu düşünmeye başlayacaktı. Mağlubiyetinin üstünü kapatma biçiminin her şeyi tamamıyla içinden çıkılmaz hâle getirdiğini ise yıllar sonra fark edecekti, fakat o döneme kadar birbirine bitişik birkaç ömrü annesiz harcadığından durum pek fazla değişmeyecekti.

Arkadaşlık bahsindeki kabiliyetsizliği ise Siirt sokaklarından kanatlanıp Kerkük caddelerine aktarılan bir hazan senfonisi gibi, kendini mütemadiyen tekrarlayan bir mağlubiyetin ayak izlerine dönüşerek bir türlü bırakmayacaktı yakasını. İşin hazin tarafı şuydu ki, büyüdüğü vakit de arkadaşlık meselesinde mesafe aldığı söylenemezdi. Zira, arkadaşları onu ve yazdıklarını zerre ciddiye almıyor, kimi zaman yüzüne karşı, kimi zaman da arkasından *Kırtıpil Hamdi* diye alay ediyordu. *Kırtıpil Hamdi* küçümsemesinin en yakın arkadaşı bilip neredeyse gün aşırı evlerine misafir olduğu Nurullah'tan (Ataç) gelmesi meselenin vahametini apaçık ortaya koyuyordu aslında. Tıpkı Namık Kemal'in dediği gibi, her türlü esbâb-ı cefasını toplayıp üzerine üzerine gelmekte zerre tereddüt göstermeyen hayat, para kazanmayı ve kazandığı parayı idareli kullanmayı beceremediğini gördükçe, o sahada da mağlubiyetine yeni

zeminler hazırlıyordu. Buna rağmen, bir Park Otel akşamında Yahya Kemal'den işittiği, "Medeni insan işlerini başkasına gördüren adamdır" prensibinden taviz vermemek adına, bir de hizmetçinin ücretini ödemek maksadıyla para araması icap ediyor, bu sefer de, "Parasız evde hizmetçinin ne işi var" türünden haklılık payı taşıyan serzenişlerle boğuşmak zorunda kalıyordu.[189]

Talebe aksini iddia etse de, metot meselesindeki kararsızlığı dolayısıyla hocalıkta da başarısız kabul edildiğinden şüphesi yoktu. Derslerde etimolojiden jeolojiye, arkeolojiden antropolojiye uzanan bir genişlikte konuşması, umumi kültüründeki derinliğe misal gösterilmekle birlikte, kendisi bunun zihnindeki savrulmaların tabiî bir yansıması olduğunu gayet iyi biliyordu. Oturup not tutmak, herhangi bir derse hazırlık yaparak girmek, söyleyeceklerini insicamlı kılmak türünden metot sahibi insanların vazgeçilmez alışkanlıklarını benimsemek şöyle dursun, ihtimal başka bir tarz bilmediğinden mevcut dağınıklığında ısrar ediyordu. Hele bir de kadınlar ve aşk bahsi vardı ki, ortasına düştüğü sefaletlerin sadece birkaçını anlatmaya kalkışsa, Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'ndaki cilt sayısını birkaç misline çıkartmak gerekebilirdi.

Bütün bunlar hayat denilen pratik arenadan muaf tutulduğunda geriye sadece edebiyat kalıyordu. Orada da yağmur, fırtına, pürüz, problem, kapalı kapı, ayak kaydırma, omuza binme, çimdik atma, akran haksızlığı, üstat vefasızlığı, politika ahlâksızlığı eksik değildi. Kaldı ki, estetikleri farklı olmakla birlikte, Yahya Kemal aslında onun yapmak istediği şiiri çoktan tamamladığından, elinde nesirden başka hiçbir malzeme kalmamıştı. Sinema, resim, müzik, mimarlık diye çırpınmasının asıl sebebi de işte buydu. Fakat burada da kendisine engel çıkartmayı, çıkardığı engelin üstünden atlamak yahut çevresinden dolanmak varken üzerine gitmeyi ihmal etmiyordu. Batı'yı ufuklaştırması mesela, ne lüzumu vardı ki, şurada oturup ahbaplıkları bile sahte birkaç kişiyle eğlenmek, bir Beyoğlu yahut Asmalımescit akşamına birkaç hikâye birden sığdırmak mümkünken, yazdıklarını Andre Gide'le yahut Marcel Proust'la mukayese etme saplantısı hangi yaraya pul biber serpecekti ki? Bu mukayeselerin uzandığı çıkmaz sokakta, Necip Fazıl'ın veya Peyami Safa'nın ahmakça saadetine muhtaç olmak dışında çare kalmıyordu.

Hâlbuki Goethe, onun bütün bunlarla uğraştığı ve iki manzumeyi yarım yamalak yazabildiği bir sene boyunca üç dört eser, hem de bütün Avrupa'yı sarsacak nitelikte üç dört eser verebiliyordu. O ise çalışabilecek şartları temin etmekten bile acizdi, Şehzadebaşı'ndaki baba evinde bîçare ablası Nigâr, Nigâr'dan daha bîçare eniştesi, eniştesinin eski evliliğinden olan hasta kızı, o kızın bir ayağı sakat kocası, bir başka problem sıradağı hâlinde duran kardeşi Kenan ve ablası tarafından sokaklardan toplanan ve üstelik sayısı her gün farklılaşan kedilerle birlikte yaşamak mecburiyetindeydi. Böyle kalabalık bir evde çalışmak bir kenara, esasen barınmak dahi mümkün değildi ve o da bu yüzden riyâkârlıklarını bile bile arkadaş evlerinde bir sığıntı kılığında kalıyor, böylece bir tarafıyla riyânın güçlü bir parçasına dönüşmekten kurtulamıyordu. [190]

Yazdıklarından da yazacaklarından da umudunu tamamen kestiği böyle günlerin birinde, Galatasaray'dan Taksim'e doğru hayli sarhoş, hayli bezgin ve hayli pejmürde bir vaziyette yürürken birdenbire Nesteren'i gördüğünü sanmış veya başka bir kadını Nesteren'e benzetmişti. Belki yorgun Rusların eğlence taklidi yaptığı meyhanelerde çabucak sarhoş olmaktan, belki de zihninde devam ettirdiği mücadelenin yol açtığı sinir buhranı yüzünden aklına hemen, "Acaba Nesteren'le evlensem miydi" türünden tanıdık bir soru yerleşmişti. Sorduğu sualin ayaklarının altında açtığı uçurumu görünce de, içine doğduğu iklimin erkeklerinin asla kurtulamadığı bir alışkanlıkla maziye bakıp Nesteren'i suçlayacak detaylar aramaya başlamış, buna benzer meselelerde maziye müracaat eden hemen herkes gibi de eli boş dönmemişti. Zaten bu memlekette mazi ve mazinin mühim bir parçası olan tarih, sadece bu amaçla kullanılırdı. Asıl kabahatli tabiî ki Nesteren'di, hiç değilse birkaç yıl boyunca Kuzguncuk veya Üsküdar sahillerinde kollarını açıp kendisin bekleyebilir, canı sıkıldığı takdirde de her zeki kadın kadar muhtelif teselliler icat edebilirdi. Fakat o kalkıp gitmiş ve bir daha da geriye dönmemişti, geriye dönmek şöyle dursun, başını çevirip masada bıraktığı erkeğe bakmamıştı bile. İyi ki de bakmamıştı aslında, çünkü baksa, o erkeğin oyuncaklardan mahrum büyümüş bütün çocuklar gibi hemen fotoğraf makinesi ile oynamaya başladığını ve onu çoktan unuttuğunu görüp yeniden kahrolacaktı…

8.

Bütün bunlar yetmemiş olmalı ki, başlangıçta pek ciddiye almamakla birlikte birkaç senedir neredeyse hemen her gün hastalanıyordu. Eğer bir gün yatağında baş ağrısı ile uyanıyorsa, öğleye doğru bunu mutlaka diş ağrısı takip ediyor, öğleden sonraları midesinde hem yanma hem de ekşime baş gösterirken, akşama yaklaşınca da karaciğer sıraya giriyordu. Öyle ki, çok geçmeden vaktinin mühim bir kısmını vücudunu dinleyerek, o gün o saatte hangi parçasının arıza çıkartacağına dair ince hesaplar yaparak harcamaya başlamıştı. Bu ise sürekli teyakkuz durumunda bulunmayı gerektirdiği için hakikaten yorucuydu ve vücuduna karşı duyduğu şüpheyi günden güne derinleştiriyordu. Şurası da bir hakikatti ki, dikkatlerini ve endişelerini bu kadar keskinleştirerek anatomisinin üzerine eğilen en sağlam insan bile, netice itibariyle aksayan bir taraf bulma mecburiyetini hissederdi. Bedeninde yahut ruhunda hiçbir arıza izine rastlanmayan pek çok kişinin, sadece böyle tuhaf dikkatler sebebiyle hastalanıp yataklara düştüğü az görülmüş şeylerden değildi. Zaten bu nedenle, ilaçlarla olan münasebeti de bambaşka bir seyir izliyordu artık.

Ne zamandır vücudu gözlerinin dikkatinde bir adam olarak uyuyor, kirpiklerini aralar aralamaz, tam vaktinde müdahalelerle muhtemel birtakım aksamaları önleme çabasıyla, hiç vakit yitirmeden başucunda veya cebinde bekleyen ilaçlara müracaat ediyordu. Başkalarında normalin sınırlarını zorlamadan, eşyanın ve şahsiyetin tabiatına uygun bir şekilde seyir izleyen pek çok şey, bir müddettir sadece ilaçlar vasıtasıyla bir mânâ kazanmaya başlamıştı. Bu yüzden yatağın başucundaki küçük komodinin üstü her türlü desen ve sembolle süslü, maden bilgisinden mitolojiye, jeolojiden kozmolojiye uzanan bir genişlikte birbirinden acayip isimler taşıyan şişelerle doluydu. Bazı ilaçlar bir şiir kitabı misali sadece telkin ile iktifa ederken, bazıları muhatabını daha baştan teslim almak istercesine upuzun isimler arasında geziniyordu. Şişeler ise bütünüyle bir sanat eseriydi, kimisi, “Ben bir fikir kadar rahat ve kolay taşınırım” dercesine minyatür bir zarafetle içindeki kapsülleri meraklı nazarların önüne seriyor, kimisi de eski İstanbul’un başını yerden kaldırmayan ama her şeyi de gören konak kâhyalarına özenip ağırlığını çok uzaktan hissettirerek güven tazeliyordu. Kadife parlaklığında kaygan

üst kâğıtları ve ayvacık tüyleri güneşte parlayan bir taze cilt gibi insana haz veren paketleriyle gündelik hayata, hiç olmazsa şehirli hayatına farmakolojiye mahsus bir âhenk, hatta sükûnet getirmişlerdi. Buna mukabil, bazen işin tamamıyla çığırından çıktığı da oluyordu. Zira, günün muhtelif saatlerini alacağı ilaçlara göre tanzim edince, takvimle ve zamanla münasebeti büsbütün başka bir çehreye bürünüyordu.[191]

Meselenin daha hazin, sadece hazin de değil, aslında içler acısı denilebilecek bir tarafı daha mevcuttu, fakat esasen o günlerde orada, bugünlerde burada yaşayan herhangi bir memleket mensubu açısından çok da şaşırtıcı bir mahiyet taşıması gerekmiyordu. Buna mukabil, hayli derinlerde bir yerlerde belki bir deniz dibi mağarasında varlığını koruyan ve dönem dönem kendisini hatırlatan şey neyse artık, insan, "Bu kadar da olmaz" diyerek çilesini çarmıhlara gerebiliyordu. Çünkü Misak-ı Millî sınırları dâhilinde boy verip filizlenen insan malzemesi dolayısıyla sadece vücuduna karşı teyakkuzda durmak yetmiyordu, bir de her tarafından haset akan sansar bakışlarıyla mütemadiyen karşı tarafı gözleyen, bir eksiğini yahut fazlalığını gözüne kestirmeye çalışan, o eksik veya fazlalık üzerinden muhtelif hikâyeler yapmakla yetinmeyip Abdülhamit'e taş çıkartan dedikodu cihazıyla bütün bir sistemi yürüten insanlar söz konusuydu. Ciğerlerindeki rahatsızlık yüzünden prevantoryumda üç ay kaldıktan sonra zihninin her tarafına ilmek ilmek işlenen tedirginlik öyle bir safhaya ulaşmıştı ki, yazı yazmak bir kenara, kitap okumasına bile mâni olacak ölçüde şiddetli bir kol ağrısı ile tam on beş gün yalnız başına boğuştuğu hâlde acısına arkasını dönmüş, "Hamdi'ye nüzul inmiş" diye lâf çıkarırlar korkusuyla hiç kimseye tek bir kelime söyleyememişti.[192]

Belki de sık sık hastalanmasının veya bünyesini ve zihnini mütemadiyen hasta hissetmesinin sebebi, entelektüeli bile böylesine zalim bir cemiyetin kıyısında yaşama mecburiyetiydi. Kol ağrısı yüzünden ıstırap çeken bir arkadaşı için dahi, "Yok canım o kol ağrısı filan değildir, mutlaka nüzul inmiştir ama her zamanki Kırtıpilliği ile saklamaya çalışıyordur" diyebilecek bir gönül yüceliğine sahip insanlardan müteşekkil bir birikintiye cemiyet ismi verilebilir miydi, yoksa henüz topluluk seviyesindeki bir kabile kalabalığı mı söz konusuydu sadece? Her gün böyle bir atmosferde yaşamak, "Bakalım

birazdan kimin kuyusu kazılacak ve kimin cesedinin üzerinde zar atılacak" beklentisiyle tetikte bulunmak, insanı kaç Freud'a muhtaç hâle getirirdi acaba? Bu tedirginlik atmosferinde, sanat veya edebiyat kendi ırmağını bulup insana doğru yol almak yerine, teneffüs ettiği havayı sayfaların, satırların arasına dâhil etmekle mi yetinirdi? Bu acayip sualler beynini oydukça endişesi artıyor, aynalar karşısında ısrarı koyulaşan çehresiyle geçinmesi ziyadesiyle zorlaşıyordu.

Güzel Sanatlar'dan çıkıp lodosun Adalar tarafından topladığı bulutları Salacak ve Üsküdar üzerinde tanzim edişine baka baka serseri adımlarla Karaköy'e doğru yürürken, birden buna benzer gerekçeleri bir bahane olarak kullanıp kullanmadığını düşünmeye başladı. Yazacaktı, hem de çok güzel şeyler yazacaktı, gerek şiirde, gerek hikâyede, gerekse romanda herkese esas Ahmet Hamdi'yi gösterecekti ama işte oturup bunları yapabileceği bir mekâna sahip değildi. Hadi mekân meselesine bir çare bulundu diyelim, o vakit de sıhhati kesiyordu önünü. Gözünde başlayan kataraktı bacağındaki siyatik ağrısı takip ediyor, bir sonraki gün ise bu defa burnundan akan kanla uyanıyordu. Hastalıklar üst üste birikince de tabiî ki hiçbir şeye yetişemiyordu. Hakikaten yapamamanın insanın adım atmasını bile zorlaştıran azabını hafifletmek, sürüp giden mücadelenin hiç değilse bir bölümünden daha az yara bere ile çıkabilmek maksadıyla günübirlik teferruatı mazeret kılığına sokarak vicdanını yahut zihnini rahatlatmaya mı çalışıyordu?

Mevcut şartları suçlamayı hayatının en önemli meslekî meselelerinden biri durumuna getiren bütün insanlar gibi, zaman ve mekân tanımadan devam ettirdiği bu mücadelede memnuniyetini besleyen bir taraf da vardı. Şark, şikâyet üzerinden insan mimarisi tasavvurunu genişleten bir zihniyeti hemen her köşe başında beklettiğinden, son kurşununu atmış askerlerin o tuhaf rahatlığıyla, kayıtsızlığı ikinci bir çehre olarak kuşanmakta hiçbir beis görmüyor, bunun etrafında bir nevi şahsî masal teşekkül ettiriyordu. Şurası bir hakikatti ki, bu şahsî masalın en azından şimdilik, onun dışında herhangi birisine en ufak bir zararının dokunduğunu gören de çıkmamıştı. Böyle dönemlerde içindeki uslanmaz romancı uyanıyor ve başını pencereden uzatarak bu eflâtun masalı mumdan kayıklarla bir başka sahile taşıyordu. "Yapacaktım müsaade

etmediler, yapacaktım vakit bulamadım, yapacaktım engelleri aşamadım" diyebilmek az saadet miydi Allah aşkına?

Zihni bunlarla meşgulken ayakları onu çoktan Köprü'ye getirmişti. Yaşadığı dünyayı eskittiğine, tecessüs ve ihtirasını her gün biraz daha kaybettiğine inanmak üzereyken, nedense birdenbire hastalığını unutan ayaklarını Üsküdar İskelesine doğru sürükleyiverdi. Ne zamandır Üsküdar taraflarına geçmemişti, "Hiç değilse biraz Mihrimâh'ta, biraz da Valide Sultan ile Rum Mehmet Paşa'nın arka taraflarında dolaşır, hatta belki Ayazma üzerinden Aziz Mahmut Hüdâî'ye kadar uzanıp, 'Günler gelip geçmekteler, Kuşlar gibi uçmaktalar' mısralarının izini sürerim" diye düşünmüştü. İçindeki ufunete rağmen, şehri bir mucizeler cennetine çeviren lodosun asıl çehresini Üsküdar ve Salacak kıyılarında gösterdiğini gayet iyi biliyordu.

İskele hem rutubetli, hem de hareketliydi. Önce dışarıya çıkıp bir sigara yakmayı tecrübe ettiyse de, lodosun buna izin vermeyeceğini anlayınca, gıcırdayan tahtaların aralıklarından kabaran denize baka baka iç salona geçip sıralardan birine oturarak vapuru beklemeye başladı. Küçük salonda ondan başka çevredeki Fransız mekteplerinde okuduğu anlaşılan birkaç gürültülü talebe ile onları azarlayan bakışlarla süzen birkaç yaşlı kadın dışında kimse yoktu. Zaten vapura bindiklerinde de herkes bir köşeye çekilip lodosla baş başa kalmayı tercih etmişti.

Üsküdar açıklarında gökyüzüyle beraber bütün denizi eline geçiren lodos, sabrının sınırlarına yaklaşan küçük bir kız çocuğunun isterik kahkahalarla oyuncağını atıp tutmasına benzer bir şekilde Şemsi Paşa kıyılarına vuruyor, arkasından da o çıngıraklı uğultusunu yanına alarak geri çekiliyordu. Sanki Kız Kulesi'nden Marmara açıklarına uzanan birkaç çizgide birden denizin altına, su tabakalarının arasına iyi dövülmüş ve bir yığın mücevher parıltısından geçirilmiş bakır levhalar döşenmişti. Bazen bu bakır levhalar suyun üstünde yüzüyor, kıyıya her tırmanışında ise bulutların arasından süzülen güneş ışıklarıyla birlikte kırılarak kendi üstüne kapanıyordu. İstanbul, *Bin Bir Gece Masalları*'ndan ödünç aldığı bir tabloyu daha şehir halkına armağan ettiği hâlde, şehir halkının bir bölümünün lodos şikâyeti, asırların en sağlam mirası sıfatıyla nesillerden nesillere aktarılıyordu. Vapurdaki

yaşlı kadınlardan birisi, daha şimdiden kabarıp ağzına gelen midesini yatıştırmak maksadıyla umutsuzca çırpınmaya başlamıştı bile.

Ne var ki, vapur Üsküdar iskelesine yanaşamadı. Tecrübesi yaptığı manevralardan anlaşılan kaptanın muhtelif teşebbüsleri, lodos tarafından gürültülü ıslıklar eşliğinde geri püskürtüldü. Hatta bir seferinde halat kopma noktasına gelince, hem vapurda hem de iskelede küçük de olsa bir panik baş gösterdi. Kıyıdakileri hayli heyecanlandıran birkaç hamleden sonra gemi bütün halatlarını toplayıp yönünü Köprü'ye çevirdi. Orası Haliç'in hemen ağzında yer aldığından lodosun öfkesinden Üsküdar ölçüsünde etkilenmiyordu.

Hafif bir baş ağrısıyla vapurdan indiğinde, bir an ayaklarının altındaki zeminin de sallandığını zannetti. Arkasından da, "Ben elimden gelen gayreti gösterdim, lodos da benim kabahatim değil ya…" tesellisinin gölgesine sığınıp Beyoğlu'na çıkmak üzere Tünel'e doğru yorgun adımlarla yürümeye başladı…

Hakikaten lodos da onun kabahati değildi ya…

9.

Hiç şüphesiz İstanbul'un birkaç büyük mucizesinden birisi olan lodos onun kabahati değildi ama herkesin her şeyi büyütmek gayesiyle fırsat aradığı, bulduğu bütün fırsatları da -ifade yerindeyse eğer- sere serpe kullandığı garip bir meczuplar diyârında; sadece yazılan satırlarla yetinmeyip yazan insanı da küçümsemek içtimai jeolojinin çarpık yansımasından başka ne neydi ki? Buna mukabil, Beyoğlu boheminde birbiriyle boğuşan gecelerle ünsiyet tazelemek yerine, çocukluğunun hangi türden yaralarından berelerinden bugüne taşıdığı bilinmeyen ve fakat yeryüzü tarihine umumiyetle acıklı harflerle kaydedilen zaaflarını görünür kılmak tamamıyla onun hatasıydı. Hâlbuki, "Beni asıl müteessir eden kupkuru kalışımdır"[193] ezberini kuşanıp mütemadiyen hayıflanmasına rağmen, Akademi'de görev yaptığı birkaç senede, Goethe gibi Avrupa'yı sarsacak kıratta olmasa bile, ciddiye aldığı sekiz şiir, üç hikâye, tenkit mahiyetinde pek çok kitap tanıtma yazısı ve makale neşretmiş, hatta bu kadar şikâyetin bir kıyısına Tevfik Fikret'le ilgili ciddi bir çalışmayı ve nihayet günlerce İstanbul matbuatı ile dedikodu muhitlerini meşgul edecek ciddi bir kavgayı dahi sıkıştırmıştı.

Bunlar arasında en çok dikkat çeken, daha sonra yazacağı kitapların, yapacağı çalışmaların sağlam ipuçlarını satırlar boyunca farklı çehreleriyle birlikte vermekle yetinmeyip şahsiyetinin mühim bir bölümünün nihayet teşekkül ettiğini ortaya koyan *Tevfik Fikret*'ti. "Bir şairden ziyade bir kahraman"[194] sıfatıyla tanımlamayı tercih ettiği Fikret, bir tarafıyla yarım kalan hamleyi yani aksiyonu tamamlıyor, diğer tarafıyla da bu hamlenin en sarp zeminde nasıl tüketilebileceğini gösteriyordu. Şurası da vardı ki, Fikret'i esasen yapamadıklarını yaptığı için seviyor, onun Âşiyân'a çekilebilmesindeki cesarete, gurbetini gölgesinde taşıyan herkes gibi gıpta ediyordu.

Fikret'le ilgili yazdıkları, bir bakıma kendisiyle ilgili yazılmasını istediklerine de ayna tutuyordu, ancak o aynaya bakmaya gönül indiren birileri bir türlü ortaya çıkmıyordu işte. Gene metotsuzdu, gene sadece tahayyül dünyasının en güçlü taraflarından birini meydana getiren tedailerden müteşekkildi ve gene dönüşünü bir üslûp mihveri üzerinde tecrübe ediyordu. Neden söylemeyelim ki, bütün bunlar bir araya geldiğinde edebî geleneğin o güne dek görmediği bir cevvaliyetle çizilen bir Fikret portresi beliriyordu birdenbire. Portrenin Tevfik Fikret ismini taşıması çok da mühim değildi, mühim olan bu portreyi çizerken bir ressam titizliğiyle kullandığı detaylar ve o detayları bir araya getirmek gayesiyle tercih ettiği renklerdi.

Sonraki yıllarda *Sis* şiiri yüzünden Yahya Kemal'in de tenkitlerine maruz kalan Fikret, 'müreffeh bir memur ailesi'nin çocuğuydu ve bu onu 'sınıfsız bir cemiyet'te hükümdarın nüfuzuna karşı belki de yegâne söz sahibi tabakaya dâhil ediyordu. Galatasaray'da tahsil görmesi ve tahsil gördüğü mektepte hocalık yapması ise Batı ile ünsiyetini, -biraz da Fikret'in mizacı yüzünden yarı yolda bıraksa bile-, zaman zaman devrin diğer münevverlerinde görülmeyen bir ufka taşıyordu. Fakat Fikret imkânlarını ve kıymetlerini bilen adamdı, talihin hazırladığı şartları çabucak fark etmekle kalmayacak, zaaflarını bu şartlar karşısında yeni bir çehre kazandıracak şekilde terbiyeden geçirecekti. Öyle ki, Âşiyân'a çekildiğinde bütün bu yılları "peygamberane bir uzlet," hayat karşısındaki kabiliyetsizliğini ise yüksek bir mukavemet hâline getirebilecekti. Ancak asıl hamlesini şiirde yapacak ve o güne dek

“sadece melûl besteler çıkaran ferdî melankolisini” birdenbire cemiyetin ıstırap ve ümitlerinin tercümanı kılacaktı.[195]

Şurası bir hakikatti ki, Fikret’i asıl ön plâna çıkartan ahlâkıydı ve onun yaşadığı devirde ahlâkın belirlediği bir alanda varolmak, sıtmaya tutulmuşçasına mütemadiyen titreyen bir cemiyet açısından nadir görülen bir meziyetti. Hiçbir şey yapılmadığı gerekçesiyle Galatasaray Sultanisi’ndeki görevini bırakmış ve fakat kâğıt üzerinde hâlâ vazifeli görüldüğü için her ay maaşı tahakkuk ettirilmişti. Mektepten bir görevli birkaç ay sonra biriken maaşlarını kendisine götürdüğünde muhatabını bir hayli şaşırtacak net bir dille parayı reddedip geri gönderecekti. Hâlbuki o devirde böyle bir davranış tamamıyla kahramanlıkla eşdeğerdeydi ve cemiyetin ihtiyaç duyduğu bir ahlâkı temsil ediyordu. Bu küçük hareketin, bir şahsiyetin samimi bir tezahürü yahut hesaplı bir davranış biçiminde görülmesi o kadar da mühim değildi. Mühim olan, cemiyet tepeden tırnağa aksine davranışların peşinde koşarken, genç ve isimsiz bir şairin böyle bir jestle ortaya çıkabilmesi, hayatının geri kalan senelerinde de bu jestin gerektirdiği mesuliyet duygusunu sahiplenerek onu zedeleyebilecek zaaflardan kaçınmasıydı.

Tabiatıyla bu çalışma Fikret ile Âkif kavgasının faklı bir merhaleye yükseltilmesini ve o merhaleden dedikoduya müsait yeni cephaneler serpmesini bekleyenleri hiç de mesut etmemişti. Zaten sekiz sayfada Fikret’i ve devrinin portresini bütün cepheleriyle verebilmek şaşırtıcı bir durumdu, üstelik bunu *Tarih-i Kadim* kavgasına neredeyse hiç başvurmadan yapabilmişti. Ahlâk ve dikkatleriyle birlikte uzlet ve gurbetleriyle de birbirine böylesine benzeyen bu iki insanın üzerinden fikrî saadetini temin ve tanzime çalışan okumuş yazmış tabaka, bunu da Ahmet Hamdi’nin ‘Kırtıpilliği’nin tabiî bir neticesi olarak değerlendirmekte gecikmeyecekti. Ancak, fazla üzüntüye de mahal yoktu, zira büyük bir ihtirasla arzu ettikleri dedikodu malzemesi Abdullah Efendi Lokantası’nda zaten onları bekliyordu.

1938 Kasımı’nın hemen başlarıydı, Akademi’de görev yapan heykeltıraş dostu Zühtü Müridoğlu ve zarif eşini, devrin en ünlü lokantalarından Abdullah Efendi’ye davet etmişti. Her zamanki masalarına oturmuş, bir taraftan edebiyatla plastik sanatların münasebetini konuşuyor, bir taraftan da sipariş vermeye

hazırlanıyorlardı. Çok geçmeden yanlarındaki masaya, birkaç arkadaşıyla beraber o günlerde *Edebî Yeniliğimiz* isimli kitabı neşredilen İsmail Habib gelecekti. Ankara'da, "Divan edebiyatı artık liselerde okutulmamalıdır" diye konuştuğu Edebiyat Muallimleri Kongresi'nde İsmail Habip'le tanışmış, aradan geçen yıllarda da ahbaplıkları devam etmişti. Birbirine uzak masalarda sohbette zorlanınca, çorbalarını içmeye başlamadan önce garsonların yardımıyla birbirine yakın masalara geçmişlerdi.

Ne olduysa da ondan sonra olmuştu zaten. Varlığını mütemadiyen kıstırılmış, mütemadiyen aynalarla yaralı, mütemadiyen yorgun, bitkin ve en can alacak yerinden zehirlenmiş hissettiği[196] günlerden geçiyordu ve muhtemelen bu yüzden, İsmail Habip'in *Edebi Yeniliğimiz*'de pek çok lüzumsuz insana lüzumsuz pâyeler dağıtırken bir kelimeyle bile Ahmet Hamdi isminden söz etmemesine bir miktar, hatta belki iki miktar içerlemişti. Sohbetin bir yerinde de sitemini zarif bir şekilde ifade edecek, ancak hiç beklemediği bir cevapla karşılaşacaktı. İsmail Habip, belki Ahmet Hamdi'nin karşısında oturan zarif hanımefendiye budalaca bir gösteriş yapmak yahut masadaki arkadaşlarına nasıl bir otoriteye dönüştüğünü ispatlamak veya sadece hakiki fikrini teferruatlandırmak maksadıyla, "Kitaba geçecek eseriniz bulunsaydı bahsederdim" deyivermişti. Bu küçümsemeye fena hâlde içerlediğini gizlemeden ayağa kalkacak, kitabı görür görmez aklından geçenleri de, o dakikaya dek aklına gelmeyenleri de İsmail Habip'in başından aşağıya boca edecek, aynı tonda bir karşılık alınca da yumruklarını sıkıp hışımla üzerine yürüyecekti.

Masadakilerin ve garsonların araya girmesiyle iki edebiyatçının yumrukların gölgesinde devam ettirdiği fikrî münakaşaya ara verilmiş, herkes kendi tabağının başına dönerek tatsızlaşan atmosfer yüzünden iyice soğuyan yemeğini kaşıklamaya başlamıştı ki, İsmail Habip'in sandalyesinden doğrulması ile birlikte her şey yeniden alt üst oluverdi. Rivayete göre, İsmail Habip'in gayesi fikrî müzakereyi kaldığı yerden devam ettirmek değil, Zühdü Müridoğlu'nun zarif eşinden özür dilemekti. Fakat bunu böyle anlamak için diplomasi kürsülerinde en azından Yahya Kemal ölçüsünde dirsek çürütmek lâzım gelirdi ki, ikisinde de böyle bir meziyet henüz yoktu. Dolayısıyla, yarım kalan fikrî münasebetin yarım

kaldığı yerde yani lokantanın mozaiklerle kaplı zemininde devam etmesi mukadderdi.

Tevfik Fikret kitabının, şiirlerin yahut makalelerin temin edemediği şöhret, hemen ertesi gün bütün gazetelerin birinci sayfalasında haber, fıkra muharrirlerinin köşesinde alay dozu hayli yüksek nükte, karikatüristlerin çizgilerinde ise pehlivan tefrikası biçiminde karşısına çıkacak ve İstanbul'un fikrî münakaşalara meraklı muhitlerinde aylarca bundan söz edilecekti. Ahmet Hamdi ise yıllar sonra İsmail Habib'in ölümü üzerine yazdığı bir yazıda, ikisinin de yaptıklarından mahcubiyet duyduklarını, bir Ankara yolculuğu esnasında da birbirlerine sarılarak dostluklarını sürdürdüklerini söyleyecekti.[197]

Buna mukabil, söylemediği yahut söyleyemediği birkaç detay mevcuttu elbette: Fikir karşısında tamamen kayıtsız kalan münevver muhit mensupları, nasıl oluyordu da, utanılacak bir kavgayı, gladyatörler karşısındaki Romalılar misali keyifle izleyip haz alabiliyor ve üstelik bunu gizleme gereğini de asla duymuyordu? Bir gün onların da on beş dakika, on beş saat veya on beş gün de olsa buna benzer tarzda gelecek bir şöhretin gölgesinde kalacaklarını zihninden geçirirken gülümsediğini fark edince, utançtan kirpik uçlarına kadar kızarmakta gecikmedi. Mahcubiyetin ahlâkını yapabilmek hakikaten çok zordu…

Ve tabiî daha önemlisi, Zühtü Müridoğlu'nun eşi sıfatıyla karşısında oturan zarif hanımefendi, Nesteren'in ardından hayatını sarsacak kadının yani Nuran'ın çehresinin neresinde yer alıyordu ve yoksa kavganın esas sebebi kıskançlık mıydı acaba? [198]

10.

İngiltere'de 15 haziran 1215'te monarşinin, kilisenin, aristokrasinin ve köylülerin nice kanlı mücadelenin ardından üzerinde hemfikir olup imzaladığı Magna Carta esas alınarak hazırlanan ve 3 kasım 1839'da Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda resmi zevat dışında etrafta gezinen birkaç kişinin meraklı bakışları altında okunan Tanzimat Fermanı'nın yahut resmi ismiyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun yüz yıl sonra hayatında böylesine mühim hâle geleceğini birisi söylese muhtemelen inanmaz, rüyasında görse Bergson'u darıltmayı bile göze alarak zerre umursamazdı. Tabiî arada mühim bir fark mevcuttu: İlki yani

Magna Carta, bütün tarafların iştirakiyle hazırlanan bir toplum sözleşmesi iken, ikincisi yani Tanzimat Fermanı devrin Padişahı Abdülmecit'in tebaasına bir lütfundan ibaretti. Aradan yüz yıl geçse de lütuf sahipleri dışında çok fazla değişen bir şey yoktu. Bu defa lütufta bulunan padişah değil, Cumhuriyet'in Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'di. Fakülteden arkadaşı ve yakın dostu Hasan-Âli Yücel imzasıyla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderilen yazı, kısa fakat o ölçüde de netti: "Edebiyat Fakültesi'nde 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi derslerinin matlup evsaf ve şartları haiz talip zuhur edinceye kadar Güzel Sanatlar Akademisi Sanat Tarihi Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından idare edilmesi teklifi uygun görülmüştür."[199]

Tanzimat Fermanı'nın yüzüncü yılı dolayısıyla ihdas edilen kürsünün başına tayini birkaç mânâya birden geliyordu, ki bunlardan en önemlisi, her gün yeni bir ıstırap biçimine giren maddî vaziyetinde küçük de olsa bir düzelme ihtimaliydi. Güzel Sanatlar'daki maaşına, 'üniversite konferansları' tertibinden alacağı para da ilâve edilince belki bir miktar rahatlayacak ve bu rahatlama, olumsuz şartlar yüzünden akşamdan sabaha her gün biraz daha bozulan sıhhatine de müspet yönde tesir edecekti. Ayrıca, yıllar önce mezun olduğu fakülteye hoca sıfatıyla dönmek, Yahya Kemal'in jestlerine aşinâ bir kürsüde ders vermek de yabana atılır bir manzara değildi hiç şüphesiz.

Asıl önemlisi, şahsiyetinin en marazi tarafını yapan, İstanbul'un lodosundan hiç de farkı bulunmayan mizacını durgun bir suya çeviren teslimiyetinin nihayet kırılabileceği umuduydu. Ona kalsa, ömrü boyunca "kaçmak lâzım, gitmek lâzım, boğuluyorum" diye çırpınır ve ama yerinden kımıldamazdı. Vaktiyle bütün ruhunu bir atmaca misali saran hareket kabiliyetini nasıl kaybettiğini hakikaten bilmiyordu. Bir gün birdenbire mevcudiyetini başta mizacı olmak üzere her şeyden yorgun bulmuş, bu yorgunluğun üzerinde pek fazla düşünmesine hacet kalmadan da durumunu ikinci bir çehre gibi tereddütsüz benimsemişti. Zaman ve insan tecrübesini mukaddes bir mucize ikliminde varlıklarında taşıyan bir yığın şey arasında gezinmesine rağmen, artık eskisi kadar yerinden kıpırdamıyor, bir mevsim yahut bir sene önce yaptığına benzer şekilde firar kapıları peşinde ısrar etmiyordu. Belki çok geçmeden eski vaziyetine dönecekti, lâkin o devir gelinceye dek siyatikli ayaklarına

eziyeti artırmanın hiçbir mânâsı yoktu. Kaldı ki, değil Paris, Viyana, Roma, Londra, Madrid, hemen karşı sahildeki Polonezköy'e yahut Şile'ye bile henüz adım atmamıştı ve işin aslına bakılırsa, müzmin şikâyetler dışında bu duruma kayıtsız kaldığı dahi söylenebilirdi.[200]

Ancak onu asıl heyecanlandıran tayin meselesinden ziyade, Maarif Vekâleti'nin kuruluş aşamasındaki Yeni Türk Edebiyatı kürsüsü adına o devir edebiyatını temel alacak bir kitap talep etmesiydi. Mecburiyet manivelası ile sıkıştırıldığı vakit iş yapan adamlardan olduğundan, böyle bir zaruretin çalışmasını mümkün kılacağına inanıyordu. Hatta belki bu sâyede bir metot edinir, yüz yıllık maceranın armağanı dolayısıyla daha sonra yazacağı kitaplara da sağlam bir zemin hazırlayabilirdi. Belki de aradığı hamlenin çekirdeği, imparatorluğun o bitip tükenmeyen en uzun asrını, terk edilmiş bir tekke hüznüyle yüreğinde taşıyan ihtiyar çınarların gölgesinde gizliydi. O gölgelerden kendi hakikatine de ayna tutacak bir şeyler bulmak zorundaydı, aksi takdirde ömrü, "Çok hastayım, maddî sefalet çekiyorum ve bir türlü istediğim şiiri yahut romanı yapamıyorum, bildiğim hâlde yapamıyorum" repliği eşliğinde geçecekti.

Memleketin belki de tek metot sahibi ismi Fuad Köprülü'nün yanına Fransız edebiyat tarihçilerinden Thibaduet, Lanson ve Brunetière'i, onların iki adım ötesine de Freud, Jung ve Bachelard'ı ekleyerek umumi bir çerçeve için icap eden zihin haritasının mühim bir bölümünü ilk adımda vuzûha kavuşturunca, önce dönüp aynaya, arkasından da usta bir hattatın elinden çıkma bir *lâmelif* ciddiyetiyle önünde duran müteredditboşluğa bakmaktan çekinmemesinin bir sebebi de buydu işte. Bir çıkmaz sokak kararlılığı ile karşısına dikilen boşluğun ürperticiliği, sanki asıl sürprizini muhayyel bir gelecekte saklıyor gibiydi.

İçindeki sakin vazgeçişleri bir güvercin kanadının yardımıyla geriye iterek, bir eski zaman hazinesinin dağınıklığıyla karşısında bekleyen paslı sandığın kilidi önünde bir çilingir tedirginliğiyle gezinmeye, akademideki ve fakültedeki derslerinden fırsat buldukça devre ait kaynakların peşinde emeklemeye başladı. Bu, sahaflardan yola çıkıp hususi koleksiyonlara doğru devam eden hakiki anlamda bir emeklemeydi, çünkü memlekette kütüphane yoktu. Olanlar 1928 Harf İnkılâbı'nın hemen ertesinde kâğıt yığınına dönüvermiş, aradan geçen on senede kütüphaneden ve kitaptan daha mühim işlerle meşguliyet zarureti

yüzünden kimse dönüp de aynanın bu tarafına bakmamıştı. Bakılmayan aynaların kaderi kütüphane meselesinde hayli derinden çalıştığından, çok geçmeden çerçeveye inat çabalar da eskiyecekti.

Kütüphanesizlik hayat yollarındaki devamsızlığın, ifade yerindeyse, kayıtsızlığın da asıl sebebiydi aslında. Bereket, geleneğin işe yarar bir tarafını devam ettiren kütüphane misali birkaç adam, hem şahsî koleksiyonlarıyla hem de birer kütüphane durumuna getirdikleri hafızalarıyla bu uçurumu doldurmaya gayret ediyordu. Bunlardan en meşhuru ise "kafasının içi kütüphanesinden zengin bir adam" olarak vasıflandırılan İbnülemin Mahmut Kemal Bey'di. Mühim bir bölümü elyazması on beş binden fazla ciltten mürekkep kütüphanesi ile birlikte herkesi şaşırtan hafızasıyla da devrin en önemli müracaat kaynakları arasındaydı ve ona başvuran herhangi birisinin eli boş döndüğü henüz görülmemişti. Nitekim Ahmet Hamdi de bu irfandan payına düşeni almakta gecikmeyecekti.

İbnülemin Bey fakülteye hayli yakın düşen Beyazıt'taki meşhur Pembe Konak'ta tekmil kütüphanesi, hat koleksiyonu, çoğu saraya mensup ailelerden Bedesten'e düşmüş Bohemya billûru, Sevr porseleni, Çin kâsesi, İran halısı, Hint veya Bizans oyması fildişi, Empire üslûbu konsol, Aziz devri yazı takımı, Tebriz cildi, Herat minyatürü, Diyarbekir ve Bursa kumaşı ve İstanbul yazması arasında yaşıyordu. Bir bakıma, meçhul bir zamandan kanatlanarak Beyazıt'a inmiş görünen ve her mânâsında acayip birisi sıfatını hak eden bu adam, etrafıyla münasebetini de bambaşka bir hayatın son kalıntıları hâlinde ortada gezinen teşrifat kurallarıyla tanzim ediyordu.[201]

Pembe Konak, edebiyatçılar kadar tarihçilerin, eski saray mensupları kadar şekilsiz apartman sahiplerinin, Osmanlı'yı *Asr-ı Saadet*'in son temsilcisi şeklinde gören postu dizinin dibinden alınmış Nakşibendî yahut Kadirî şeyhleri kadar Devlet-i Âliye'ye sadece bir dedikodu mekanizması muamelesi yapan matbuat mensuplarının da buluşma yeriydi. Lâkin bu benzersiz ihtişamın, bu canlılığın ve çalışkanlığın arkasında bir büyük yalnızlığın, o yalnızlığı besleyip büyüten bir zafiyetin gizlendiğini görmemek mümkün değildi. Muhakkak olan bir şey varsa, bazı akşamlar bütünüyle Batılılaşma macerasının fikrî ve ferdî saadet iklimlerine yaptığı tesirlere ayna tutan Pembe Konak, bazen de sadece

pespâye dedikoduların, insanlara dair müstehcen tarafı ağır basan vasıflandırmaların, meclise yeni katılanları bir hayli utandıran fıkraların da merkezi durumundaydı.

Şurası da vardı ki, birbirini mütemadiyen yolun ortasında bırakan bu iki farklı ucun bir arada mevcudiyetini sürdürmesi, sanki dünyanın en tabiî işiymiş gibi hiç kimse tarafından yadırganmıyordu. Mesela Beyazıt Camii'nde kılınan yatsı namazının ardından, ellerdeki tesbihlerle birlikte dillerdeki dualar da henüz taptaze gülümserken, Pembe Konak'a doğru yürünen iki adımlık mesafede, mukaddesliği konusunda herkesin hemfikir olduğu 'kul hakkı' kavramının kahkahalar eşliğinde delik deşik edilmesi herhangi bir rahatsızlık yaratmıyordu.

Bu mazi değirmenini çekip çeviren başka gariplikler de mevcuttu: Hiç kimse ordakilerden böyle bir talepte bulunmasa bile, bu insanlar, ne yaşanmış olursa olsun maziyi temize çıkarma mesuliyetinin yaşlı omuzlarına yüklenen kutsal bir göreve dönüştüğüne inanıyorlardı. Tabiatıyla bunun bir dereceye dek makul kabul edilebilecek bir tarafı da söz konusuydu. Netice itibariyle insan, sevdiklerini içinde yer aldıkları sefaletin aynasından görmeye muktedir değildi. İster istemez çehreler, çehrelerle beraber hadiseler de değişiyor, değişmek istemeyenler de dedikodu marifetiyle rayından çıkartılıyordu. Benzer bir çalışma, tamamıyla farklı bir cepheden sevilmeyen insanlara karşı da yapılıyor, onlar da ağızlarıyla kuş değil ördek tutsalar, devri tepeden tırnağa reddeden bu tür ithamlardan kurtulamıyordu. Bu meclislerin aslî meseleyi teşkil eden Osmanlı münevverleri, bütünüyle geride kalmış bir mazide uslu uslu dinlenmek yerine, atlas libasları ve samur kürkleriyle geniş salonun her tarafında nefes alıp veriyorlardı.

Ahmet Hamdi, İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in masalını çoktan yitirmiş ihtiyar bir şehzade misali itiyatlarını tekrarladığı konakta, neyi yapması lâzım geldiği ölçüde, neyi yapmaması icap ettiğini de öğrenecek, hemen arkasından da, "Ben de bir gün bu insanlara mı benzeyeceğim acaba" korkusuyla kendisine mühlet vermeyi mütemadiyen erteleyen ruhunu yakıp geçecekti.[202]

Çok sonraları, zihnini ve ruhunu ikna etmek gayesiyle neredeyse bir prensibe dönüştüreceği o çarpıcı cümleyi de işte o günlerde, İstanbul'un en güzel tepesinde secdeye durmuş bir eski devir insanı heybetiyle

konaklayan Süleymaniye'nin her şerefesi farklı bir üslûpla nakışlanmış minarelere bakarken tekrarlayacaktı:

"Ben bir çöküşün esteti değilim…" [203]

11.

Acaba hakikaten öyle miydi, hakikaten bir çöküşün esteti değil miydi? Yedi yıl önce Ankara'da edebiyatıyla, musikîsiyle, hayat tarzıyla neredeyse tamamen reddettiği eskinin kalıntıları, ne tür fırsatlardan faydalanarak gelip onu bulmuş, bulduğu yetmemiş olmalı ki, bir ucundan da işgal etmişti? Üç beş cami, sekiz on yalı, bir o kadar da türbe, çeşme yahut tekke dışında çehresine bile rastlanmayan bir medeniyetin, İstanbul'un ara sokaklarında İbnülemin Mahmut Kemal yahut Ali Emirî Efendi misali gezinen mazi artıklarıyla ne zaman barışmış, ne zaman yeni hayatın o mazi artıklarından da alabileceği birtakım değerler çıkabileceğine inanmıştı? Hem böylesine uzak, hem de aynı ölçüde iç içe geçmiş görünen bu iki dünyayı birbirine bağlamak maksadıyla çırpınan bir insanı, "bir çöküşün esteti" dışında nasıl bir kavram tanımlayabilirdi ki?

Yirmi yıl önce Yahya Kemal'in vereceği dersi büyük bir heyecan içinde beklerken yine bu sınıfta, yine bu pencerenin önünde, Beyazıt Camii'nin gölgeli avlusuyla çınarların yorgun dal uçlarından kanatlanan güvercinlere baka baka limandaki işgal gemilerini düşünüp Mütareke'nin ağır atmosferini teneffüs etmişti. Yirmi yılın ardından zihinlerle birlikte şehrin manzarası da bir hayli değiştiğinden cami, güvercinler, büyük çınar, kestane ağaçları ve birkaç fıstık çamı dışında geride pek bir şey kalmamıştı. Hiçbir mimari endişe taşımayan şekilsiz birtakım apartmanlar caddenin sol tarafını işgale hazırlanıyor, üniversitenin önündeki büyük meydan ise kim bilir kaçıncı defa tanzim ediliyordu. Öyle ya, yeni çevre ve yeni manzara, yeni zihniyet demekti, "Demek ki, çok geçmeden zihinlerimiz, bilhassa bizim ardımızdan gelecek nesillerin zihinleri de bu şekilsiz apartmanlara benzeyecek galiba" diyerek bir miktar kederlendi. Gelecek zaman kipine ne lüzum vardı ki, zaten zemberek şimdiden aşınmaya başlamış, ocaktaki közünü, yürekteki sözünü paylaştığı dünkü komşusunun evinde yahut ruhunda neler olup bittiğinden habersiz insanlar sokakları, sebilleri ve şadırvanları doldurmuştu.

Dallarda pinekleyen tembel güvercinlerin kanat şakırtısından umudunu kesince, “Çoktandır bir çöküşün estetinden başka bir şey değil miyim yoksa” sualiyle biraz daha kederlenerek meraklı nazarlarla hocalarına bakan talebeye döndü.

Şurası muhakkaktı ki, ne o insanlara ne de yaşadıkları devre hasret çekiyordu. Hasret bir yana, fırsat düştükçe, “Dördüncü Mehmet’in saltanat kayığının bir masal kuşu gibi altın ve mücevherlerden pırıl pırıl, lâcivert suları yırta yırta Kandilli’ye yanaştığını görmek yahut doğduğum yılların İstanbul’unda bir ramazan sergisinde –başımda fes, sırtımda pardösü, bir elimde kuka tesbih, öbüründe ucu altın saplı baston, ebediyete Ahmet Rıza Bey’in tasvirlerinden yadigâr kalan çok düzgün kesilmiş bir sakalla- birbirine karışmış gül yağı, tarçın yağı, her türlü baharat kokusu içinde dolaşmak beni ne dereceye kadar tatmin edebilir” sualini soruyor ve zerre tereddüt belirtisi göstermeden, “Kanunî’nin, Sokollu’nun İstanbul’unda bile on dakikadan fazla yaşayamam” cevabını veriyordu.[204]

Kanunî deyince bir müddet durakladı, bir parça geriye çekilerek geniş bir harita üzerinde gezinircesine zihninin ara sokaklarını, kapılarını, pencerelerini ve pencere pervazlarını yokladı. Birdenbire gözlerinin önünde, eski bir Boğaz bahçesinin erguvan, gül, yasemin ve sümbüllerle bezeli ağır ahşap kapısı aralanıverdi. Manzaranın Topkapı Sarayı’na yakın kıyısında, üzerinde samur kürküyle Kanunî Sultan Süleyman, padişahın hemen karşısındaki köşede gür sakalları ve mermere şekil veren heybetli bakışlarıyla Mimarbaşı Sinan, diğerinde,

Baş eğmeziz edâniye dünya-yı dûn için

Allah’adır tevekkülümüz itimadımız

mısralarını zikir niyetine dilinde dolandıran Bâki, nihayet avlunun ortasında da bir asır geçmeden Süleymaniye’nin kubbesini *Sâlât-ı Ümmiye* ile genişleteceği şimdiden bilinen Buhurizâde Mustafa Itrî duruyordu. Nef’î, Sedefkâr Mehmet Ağa, Şeyh Galip, III. Selim, Dede Efendi, Tab’î Mustafa Efendi ise eşikten başlarını uzatmış, içerideki buluşmanın akıbetini merak eden mütevekkil mahcubiyetlerini, eşyanın ve tarihin solgun tavan arasında gezdiriyordu. Devir bütünüyle ihtişamın gölgesindeydi ve bu gölge, kanatlarının altına aldığı hakikati bazen

fazlasıyla hırpalayabilme kabiliyetine de sahipti. Buna rağmen, böyle bir haritaya bakan birisinin çöküşten söz edebilmesi, muhakkak ki budalalığının aynaya aksetmesinden başka bir mânâ taşımazdı:

"Koca imparatorluğun her tarafında beyaz taş yontuluyor, büyük kazanlarda kubbeler için kurşun eritiliyor, yarı simyager, yarı evliya kılıklı ustaların başında bekledikleri çini fırınlarında nar çiçeklerinin, karanfillerin, badem ve erik çiçeklerinin bir daha solmayacak baharları; tevhitlerin inancı, fetih âyetlerinin müjdesiyle beraber ağır ağır pişiyor, küçük izbe dükkânlarda, yassı tunç tokmakların altında medreselerin, şifahanelerin, kervansarayların, hanların, büyük sarayların, sebil ve çeşmelerin saçakları, kitabeleri, yaldız süsleri için altın, dövüle dövüle kelebek kanatları kadar ince, menevişli yapraklar hâline getiriliyordu. Süleymaniye'nin avlusunda, henüz bitmiş cami için hattatın elinden yeni çıkmış bir âyeti taşa geçirmeye çalışan işçi, başını kaldırıp baktığı zaman Üsküdar'da yeni başlayan bir cami için Marmara'dan, Akdeniz adalarından iri mermer kütleleri taşıyan yelkenlilerin büyük martılar gibi iskeleye yanaştığını görüyor; Kastamonu ormanlarından yeni getirilmiş keresteleri taşıyan hamalların gürültüsü kendisine kadar yükselen taze çam ve ardıç kokuları arasında kulaklarında uğulduyordu."[205]

İmparatorluğun en ihtişamlı dönemini iğne oyası misali gergeflere geren bu manzara, adı henüz konulmamış bir çöküşün de başlangıcı değil miydi? Zaten hakiki mânâsıyla estetler, ulaşılacak bir başka zirve kalmayınca, mevcut medeniyetin son yaratıcı hamlesini, bir Mevlevî dervişinin tennuresinin eteklerini savururken sağ ayağını sabit tutup diğeriyle bütün bir cihanı kucaklamasına benzer bir şekilde içerden zenginleştirmezler miydi? İnsan nasıl belli bir yaştan sonra, o güne dek biriktirdiklerinin omuzlarına bindirdiği idrakin ve şuurun altında eziliyorsa, bir medeniyet de en mütekâmil devrinde, kendisini yapan müesseselerin manevra gücünü yitirmeye başladığını görerek telâşla toparlanmaya gayret ediyordu. Yıldırım yiyeceğini gayet iyi bilen bir çınara özenip bir miktar hazırlık safhasına girse dahi, kibrin göz kamaştırıcı pervasızlığı ile kıymetlerinden şüphe duymayan dallarını gökyüzüne kaygısız bir şekilde uzatıyor, gölgesinde gezinenler de bu güvene bel bağlayıp çok geçmeden yitirecekleri davudî sesler ediniyordu. Eski devirlerdeki zaferleri hatırlayarak mütemadiyen iç

geçiren askere inat, sahneye çıkan şair, mimar ve müzisyen; solgun bir gün batımına benzeyeceği daha o vakit görünen azametli kapanış perdesinin hakiki çekirdeğini hazırlıyordu.

Galiba asıl korkusu birdenbire bunların idrakine varmak, zihninin ve ruhunun tamamıyla çöküşün gölgesinde şekillendiğini çıplak bir biçimde görmekti. Muhtemelen bu yüzden, Yahya Kemal, Mallarmé, Debussy veya Proust benzeri isimlerin eksikliğinin Süleymaniye'nin masalını boydan boya örseleyeceğini düşünüyor, Sinan ve Bâki'yle o hâlleriyle karşılaşmaktan rahatsızlık duyacağına inanıyordu.[206] Besbelli ki, bu endişenin gerisinde, İbnülemin Mahmut Kemal Bey'e benzeyip mevcudiyetine sahip çıkamadığı bir dünyaya kilitlenme tedirginliğinin halka halka genişleyen korkusu da mevcuttu. Hiç şüphesiz, Mallarmé'ı, Debussy'yi yahut Proust'u tanımayan eski devir insanları da başka bir zamanın çerçevesinden bakarak Süleymaniye'yi derinden seviyor, Boğaz'a açılan bahçesinde en az onun kadar haz alarak dolaşıyor ve buradan hareketle tıpkı onun gibi, birkaç asrı rahatlıkla dolduracak tahayyül ve tasavvurların gecesine sığınıyordu.

Buna mukabil, Yahya Kemal'in kapsayıcı perspektifinin yardımıyla bütün bir mimariyi, bütün bir musikîyi ve bütün bir Boğaziçi'ni estetize ettiği için, İbnülemin'den de, konağının bir köşesinde hayatiyetini korumaya çalışan değerler dünyasından da farklı bir yerde duruyordu. Belki de aslında öyle bir dünya hiçbir dönemde kurulmamıştı, masallarla besleyerek estetize hâle getirme çabaların gerisinde, riyakârlığıyla beraber müptezel yanları da tarih ciltlerinden sere serpe dökülen eski çehreyi güzelleştirme gayreti yatıyordu. Bu kıstırılmışlıktan kurtulmanın yolu da, maziyi Mallarmé, Debussy yahut Proust ile zenginleştirmekten geçiyordu. İçine doğduğu şehre Batılı seyyahların zihin kılavuzluğunda dışarıdan bakmasa, Mecûsî bir merakla gezindiği yangın yerlerinden, kitabesi tahrip edilmiş çeşmelerden, dört duvarından üçünü çoktan kaybetmiş türbelerden, mermerleri kararmış, avlusunu otlar bürümüş camilerden aynı zevki alabilir miydi acaba? Hiç şüphesiz, Yahya Kemal'in de, Abdülhak Şinasi'nin de kelimeleri gölgelendiren hatıralarla güzelleştirip Kafdağı'nın ardında dahi çoktandır izine rastlanmayan bir peri mucizesine çevirmeye kalkıştığı İstanbul mevcut değildi. Aksi takdirde, şunun şurasında yüz yıllık bir maziye sahip Tanzimat İstanbul'u

ile o kadar bile mazisi olmayan Mütareke İstanbul'u birbirinden böylesine farklı bir manzara sergileyebilir miydi?

O eski insanları, o eski hayatları, o eski hayatların etrafında örülen efsaneleri bir Şarkiyatçı titizliğiyle tanzime kalkıştığını, hatta oralardan yola çıkarak hususi bir mazi icat etmeye çabaladığını tabiî ki biliyordu. Yahya Kemal, Fransa topraklarının bin yılda Fransız milletini yaptığını anlatırken, bunun mutlaka tecrübe edilmesi lâzım gelen bir tecrübe olduğu inancıyla mektepten memlekete dönmüş, İstanbul'un ve ahalinin içler acısı vaziyetini görünce de, birkaç teşebbüsün ardından tamamen farklı bir zemine çekilerek zihninin kapılarını kapatmıştı. Buna rağmen, hiçbir vakit çatırdayıp gelen bir çöküşü estetize edebilmek gayesiyle çırpındığını kabule yanaşmamış, "kökü mazide olan âtiyim" türünden bütünüyle belirsizliğe açılan bir pencerenin kıyısına sığınarak her şeyi uzviyetinin emrine vermişti.

Amfiyi dolduran talebelerin kalemi kâğıdı bir kenara bırakıp büyük bir şaşkınlık ve dikkat içinde kendisini dinlediğini fark edince, önce pek bir mânâ veremedi, fakat hemen arkasından yüksek sesle düşündüğünü, bu trajik hesaplaşmayı da talebenin gözleri önünde yaptığını anladı. Durumu fırsat bilen zihin mekanizması devreye girerek, talebelerden ve derslerden ziyadesiyle sıkıldığını ve başının katlanılmaz bir biçimde ağrıdığını hatırlatmakla yetindi. Sınıftan çıkıp odasına doğru yürürken bakışları bir an Beyazıt'ın minarelerinden kanatlanan güvercinlere takıldı. "İki Nembutal'e daha ihtiyacım var" diyerek çınarların gölgesinde dağılan bir imparatorluğu bir kenara bırakıp kirpiklerini yeryüzünün üstüne kapattı…

Hakiki estetlerin sadece çöküş dönemlerinde ortaya çıkabileceğini görmesini güçleştiren, erken yaştan itibaren almaya başladığı Nembutaller miydi yoksa? [207]

12.

Ayak parmaklarının hizasında okyanus dalgalarını andıran bir telâşla küçük kımıltılar ve kıpırtılar başladı ilkin. Hayli karanlık ve o ölçüde de ılık bir girdabın göbeğine doğru çekilme duygusunu, bir anaforun ters taraftan yaptığı karşı hamle belli belirsiz bir dengeye getirmeye yeltendiyse de, bu narin terazi, suyun halkalanarak yükselmesini bir türlü

engelleyemedi. Tersine, dalgaların arasına binlerce kırık ayna birden iliştirilmiş gibi keskin bir ışık yansıması hâlinde gelip gözbebeklerine yerleşiverdi. O taraflarda bir yerlerde bir akasya ağacının çiçeğe durduğunu, Nuran'ın o yağmurlu günde sırtına çarçabuk attığı sabahlıktaki badem çiçeklerinin, akasyanın üzerine eğilmek istercesine minik bir ırmağa aksini armağan ettiğini yeniden hatırladı. Irmaktaki yansımaya yetişmek için telâşlı birkaç adım atmıştı ki, ayaklarının tekrar girdaba kapılmasıyla birlikte dalgalar boğazına kadar yükseliverdi. Fakat öyle birdenbire değil, derin bir uyku ikliminde huzurla nefes alıp veren bir kadının göğüslerinin inip kalkmasına benzer bir hızla ağır ağır, varlığını duyura duyura ilerledi. Tam o esnada, bütün mahremiyetiyle kendisine açılan bir kadının, tüllerden tülbentlerden sıyrılıp uzviyetinin her bir parçasıyla mevcudiyetinin gün ışığından dahi esirgenen detaylara konaklayışına şahit oldu.

Baharın bir sıtma telâşıyla İstanbul sokaklarında gezindiği günlerin birinde, Kuzguncuk önlerindeki siste bir süre kaybolan o Boğaz vapurunda karşılaştıkları akşam, ikisi de dünyanın ve dünyalarının yeniden tanzim edilmesine karar vermiş insanların ürkekliğiyle önce gölgelere, o gölgeler bile ağır gelmeye başlayınca da sırları saklamasıyla bilinen aynaların gecesine koşmuştu. Vapurdaki kıskanç bakışların bitmeyen hücumu altında ilk defa göz göze geldikleri vakit, ılık bir suyun ayak parmaklarından başlayarak göğüs hizasına dek yükselmesine paralel bir şekilde birbirlerine doğru yürüyeceklerini yüzyıllardır bilen insanların sakinliğini kuşanarak karşılıklı gülümsemişler ve böylece dedikodu ile beslenen İstanbul'un diline düşmeye asla itiraz etmeyeceklerini de gökyüzüne ve yeryüzüne göstermişlerdi. Tuhaf olan, tek kelime konuşmadıkları hâlde bu kararın her ikisi tarafından da tasdik edilmesine rağmen, vapurdakilerin bu apaçık meydan okuma karşısında akşamın getirdiği tesellilere sığınarak sessiz kalmalarıydı. Rüyasına bir kıymık tedirginliğiyle batan bu sessizliğin haricî âlemlere ait bir müdafaa biçimi olduğunu henüz bilmese de, telâşla tereddüt arasında gidip gelen zihni, en azından Bergson'un yahut Freud'un çığlıklarına daha fazla kulak vermesi gerektiğini fısıldayıp duruyordu öteden beri.

Onu asıl çıldırtan detay, dalgaların çenesi ile dudakları arasındaki o harikulâde boşlukta ne yapacağını bilemez bir şekilde dalgalanması

değil, bir sis bulutu biçiminde bütün odaya dağılan o acayip utangaçlığın yanı sıra, hiçbir günahın ve hazzın gideremediği ruh bekâretiydi. Nuran, derinlerden gelen bir ışığın aydınlattığı mavisi eflâtuna yakın gözbebekleriyle kapıdan içeri adım atar atmaz bunu fark etmişti zaten. Hakikatte çaresizlik fikriyle doğduğuna inanıp mütemadiyen sahnenin dışında kaldığını düşünen, belki bu yüzden yalnız yaşamayı hem mecburiyet hem de mahcubiyet seyrine dönüştüren genç adam, hiç de farkına varmadan sarı sabır çiçeklerinin gecesine taşınmıştı. Panjurları sımsıkı kapalı bir odanın loş aydınlığında, deniz köpüklerinden ve yosunlardan kopup gelen bir çıplaklığın sisine bürünmüş bedeniyle gözbebeklerinin hizasına duran bu güzel kadın, rüya ile uyanıklık arasında çıldıran zihnin bir oyunu mu, yoksa rüya nizamına varlığını tamamıyla teslim ettiği günden itibaren eksilmek yerine artan çaresizliğin devamı mıydı? Bir büyük bahar sevinci telâşıyla durmaksızın ürperdiği yataktan kalkabilmek uğruna küçük fakat kararlı bir hareket yapmak istedi, fakat dalgaların giderek yükselmesine rağmen kollarının ve bacaklarının kımıldamadığını, buna mukabil, Nuran'ın bütün hakikatiyle ona doğru yürümeye devam ettiğini görmekte gecikmedi.

Koridorda yarı açık unutulmuş bir pencereden odaya süzülen ışığın altında hayli revaklı görünen Nuran'ın bedeni, insanlığın birkaç kelimeden ibaret tarihini bir defa daha kirpiklerinin arasına yerleştirir yerleştirmez, o keskin soru tuhaf bir çengelli iğne misali zihnine takılıverdi: İstanbul Türkçesi mi onun eseriydi, yoksa o mu İstanbul Türkçesi'nin cisimleşmiş bir tezahürüydü? Bu soruyu kendisine ilkin bir Boğaz vapurunun mahcup mahremiyetlere imkân veren akşam güvertesinde Mahur Beste'yi dinlerken değil de, Kandilli İskelesi'nin sol tarafındaki kahveyi tamamen dolduran çınarın gölgesinde Tab'î Mustafa Efendi'yi söylerken sormuş, ancak vereceği cevabın edebiyat tarihi kadar dil felsefesini de altüst edeceğini bildiğinden tekrarlamaktan çekinmişti. Nuran da bir garipti tabiî ki, dalgaların gözbebeklerinin hizasını sahil bildiği akşam saatlerini bilhassa bekliyor, perdeler hâlinde bir ucundan yırtılan sisin odaya dolan aydınlığında gergeflere renkli masallar çiziyordu. Bir yandan da, ince bir boynun üzerine firketelerle alelacele tutturulmuş bir bukleler demeti kararlığıyla gezinen başını ışığın ihtimallerine bırakmakla yetinmek yerine, muhtelif kıpırdanışlara dikkat

kesilen bu adamın, hassasiyetini ruhundaki birkaç mağaraya birden gömen ve belki de bir daha o tarafa dönüp bakmayı reddeden şahsiyetinin asıl büyük parçasını merak ediyordu.

Ruhunun mağaralarında Nuran'a ait bir zemberek çalıştığında yahut o zembereğe eşlik eden bir saatin tıkırtısı evin uzun koridorlarıyla birlikte ıssız sofalarla buluştuğunda, aralıksız bir biçimde yükselen dalgaların rüya nizamını altüst edecek bir aceleyle çekilmeye başladığını ve geride kalan boşluğa birkaç görüntünün birden gelip yerleştiğini görebiliyordu. Görüntüler kâfi miktarda net olmadığından neyi temsil ettiğini tam mânâsıyla çıkartamasa da, Nuran'ın önceki hayatından izler taşıdığını ve zalim bir oyunun kıyısında uyanmasını beklediğini sezebiliyordu. Muhtemelen bu yüzden, her şeyiyle ikisinin yarattığına yürekten inandığı mevsimin son günlerinde bile, aşkları başlangıcındaki heyecanını koruyabiliyor, birbirini henüz tanımış insanların eli öpülesi ürkekliği mahremiyetlerine karışıyordu. Aydınlık rüyalardan son derece zenginleşmiş bir masal büyücüsü hüviyetiyle uyansa da, kimi vakit, sevdiği kadının yüzünün birdenbire değiştiğini, yakalaması imkânsız bir kelebeğin peşi sıra tâ içinden çırpındığını görerek, yeniden o çaresiz çocuk çehresine bürünüp paniğe kapılmakta gecikmiyordu. Böyle keskin dönemeçlerde, uykunun ürpertici teslimiyetinin sahrasında bir müddet gezinmesi nasıl yadırganabilirdi ki?

Gökyüzünden az önce kopartılmış bir mücevher edâsıyla duran zengin yıldız parıltılarının, karanlık mahzenlerde büyük bir sabır ve tevekkülü şekillendirdiği gece yarılarında, Nuran'ın bedeninin tek bir kımıldanışıyla gökyüzü ve yeryüzünün bir ucundan canlanıp tutuşmasını tarife hacet var mıydı sahiden de? Bu canlılık karşısında ne yapacağını bir hayli şaşıran genç adam, "Biz ne zaman birbirimize bu kadar hazırlandık" diyerek hayretini yüreklendirse de, Boğaz suları farklı kelimeler fısıldıyordu kulaklarına. Omuzlarındaki ışıltıları boynunun zarif bir hareketiyle yahut saçlarını kulak memelerinin gerisine itişiyle biraz daha zenginleştiren Nuran ise minik parmaklarını dudaklarının üzerine çapraz bir biçimde yerleştirerek onu susturmakla yetinecek ve rüyaların da bir mâzisi olduğunu hatırlatacaktı hemen her seferinde. Soğuk bir kış günü Şehzadebaşı'ndaki o çok kalabalık evde bu rüyayı yeniden gördüğü bir diğer rüyanın içine düşmüş, iki rüyadan birden

kurtulmak maksadıyla çırpınırken de mevcudiyetini bambaşka bir rüyanın cinnetine bırakmıştı. Bereket Nuran, iki yana açılmış kollarıyla iki rüyanın tam ortasında bekliyordu da, göğsüne kapanarak bir miktar yatışmıştı. Ne var ki, Nuran'ın durup dururken geceye eklenip rüyaların mazisinden söz etmesi, Bergson yahut Freud bir tarafa, kendisine karşı duyduğu şüpheleri ziyadesiyle derinleştirmekte gecikmeyecekti.

Güpegündüz kuşatıldığı farklı bir rüyada ise Nuran Kanlıca'da sahibini ikisinin de bilmediği bir yalının poyraza açık bahçesinde, yapraklar ve yosunlarla baştan başa işgal edilmiş bir havuzun kıyısındaki şezlongda, beyaz mayosunun içinde olanca saltanatıyla yatıyor, birkaç fıstık çamı ile birkaç başıboş servinin üzerine serptiği gölgelere aldırmadan, nereden geldiği belli olmayan bir kuyu çıkrığının Boğaz'da yankılanan sesini dinliyordu. Ahşap yalının Çubuklu tarafına bakan duvarları boydan boya sarmaşıklarda kaplıydı ve genç adam, sarmaşıkların arasına gömülüp kalmış bir pencereden kirpiklerine tırmanan dalgalara aldırmadan Nuran'a bakıyordu. Birden yalının kayıkhanesine yanaşan bir sandaldan önce Yahya Kemal'e benzeyen, ardından İbnülemin Mahmut Kemal'e dönüşen bir karaltının indiğini ve Nuran'a doğru yürüdüğünü gördü. Sevdiği kadını bu tuhaf rüyadan kurtarmak amacıyla pencereden aşağı atlar atlamaz, bir büyük uçuruma yuvarlandığını hisseden insanların umutsuzluğuyla çırpındı ve Nuran'ın tamamen başka bir iklimden gelen sesiyle sırılsıklam uyandı. İlk yaptığı iş, vaktin hangi yöresinde bulunduğunu umursamadan pencereye koşmak olacaktı…

13.

Hakiki mânâsıyla masalın ne zaman bir ucundan örselenmeye başlayıp nihayet bozulduğunu, kimin diğerinden daha önce vazgeçmek hedefiyle mazinin ve istikbalin ara sokaklarına pervasızca dalıp makul mazeretler aradığını, akademi ve fakülte dâhil İstanbul'un bütün dedikodu muhitlerinin bu mazeretleri zenginleştirmek uğruna tesellinin hangi merhalesinden itibaren fevkalâde bir gayretle çırpındığını, hayattaki tek başarısı iki kadına âşık olup çok acı çekeceğini söylemekten ibaret bulunan Mamak'taki budala falcının başını hangi pencereden uzatarak bu manzaraya eklenmeye çalıştığını, Hisar'ın oralarda bir yerlerde bir gece yarısı çimenler arasında ayaklarına süründüğü için sahip çıktıkları ve eve

götürerek ismini Kafka koydukları kedinin hangi vesileyle yaşantılara karşı tavır aldığını, mütemadiyen birbirinin üstüne devrilen buna benzer görüntülerin bir rüyanın başlangıcında mı yoksa nihayetinde mi yarım yamalak kaldığını bir türlü bilemiyordu.

Sadece uyku ile uyanıklık arasındaki o yedi yerden yaralı Araf'ta, lüzumsuz telâşını bir hayli yadırgayan bir derviş sakinliğiyle üst üste sigaralar içtiği yetmezmiş gibi, her sigaranın son bölümünü avuçlarında söndürerek çoktan durmuş bir saatin nasılsa dışarı düşmüş zembereğini, sakin sakin soluklananları şaşırtan bir inatla yeniden yerine yerleştirmeye gayret ediyordu. Siluetlerin saydam Çin minyatürleri misali sallanıp durduğu o ara zeminde, ayaklarının ucunda usul usul genişleyerek çevresini yutmaya hazırlanan bir girdabın büyüdüğünü gördükçe, zembereği yuvasıyla buluşturmanın tek kurtuluş umudu olabileceği fikrine tamamıyla iman ediyor, fakat bu iman tedirgin ağırlığıyla üzerine çökerek kirpiklerini kımıldatmasını engelliyordu. Zamanla arasındaki korkunç mücadele, aşka dair bütün hayallerini örseleyip hırpalayarak, Kerkük sokaklarından güç belâ topladığı çocukluğuyla birlikte Beyoğlu'nun karanlık ara sokaklarındaki bir kumar masasına getirip bırakmakta gecikmeyecekti. Rüya niteliğinden çoktan çıkıp kâbusa dönüştüğünü kapalı gözlerinin arkasından bile fark ettiği yeşil çuhanın, aslında annesinin taze cesedinin üstüne serilen örtünün tâ kendisi olduğunu iç ürperten bir sezgiyle kavramaya başladığında ise ölüler ve diriler bir kez daha zembereğin etrafına kilitleniyordu.

Yaşadığı sancı ve kopuşların, Nembutallerle yaralı uykularının zihninin karanlık yörelerindeki mağaralardan ödünç aldığı bir rüyayı mı yoksa bir gün bir roman malzemesi hâline gelebilir umuduyla şair muhayyilesi tarafından bir hayli emek harcanarak nakışlanmış bir hülyayı mı temsil ettiğini asla bilemiyordu. Sigara dumanlarından kimsenin birbirini görmediği, görse dahi zaten umursamadığı izbe meyhanelerin parlak çiğ ışıklarla aydınlatılmış masalarının birinde, hayattan emekli bir Rum madamın akordeonundan geceye dökülen notaların, fasulye pilâkisi ile lakerdanın üzerinden kayarak neden kulak memelerine yapıştığını sezmekle beraber, nasıl birden "Çıkmaz derun-i dilden efendim muhabbetin" sahillerine sürüklendiğine de asla akıl erdiremiyordu.

Yanmış zeytinyağı kokusu, Rumca şarkı, garson bağırışları, havada asılı kalan birkaç tebessüm, meyhaneye sonradan dâhil olan tiyatrocu kadınların kahkahaları, birkaç çıplak kol, ‘karanfillerim var’ diyerek masaların arasında bezgin bakışlarla gezinen on iki yaşındaki kız çocuğu, o kız çocuğunun üç beş karanfil satarak getireceği paraya umudunu bağlamış bir evin içler acısı görüntüsü, fazla boyanmış bir dudak, Ağa Camii’nden birdenbire yükselen yatsı ezanı, müezzinin çığlığıyla başlayan hafif tertip bir toparlanmanın ezan sona ermeden dağılışı, alkışlar ve ıslıklar arasında Rumca şarkının yerini alan alaturka, okumuş takımına ayrılan yan masaların birinde başlayan kavga, kavgayı ayırmak maksadıyla çırpınan garsonların haykırışı, burulan bıyıklara eşlik eden tespihler, şairliğini kalabalığa göstermek için elindeki kadehi duvara vurup parçalayan eski bir talebe, eski talebeyi hayranlıkla izleyen yeni bir talebe, salatanın üzerinde gezinip duran yeşil tırtıl, boşalan masalardan toplanan çatal ve bıçakların çıngırtısı, birleştirilmiş iki sandalyenin üzerinde uyuyan küçük bir çocuğun çoktan örselenmiş masumiyeti, beyaz leblebi, lahana turşusu, yağlı tabaklar... İstanbul bir tarafıyla, her sabaha büyük umutlarla uyanan âşıklara benziyor, ancak geceye doğru bir başka tasavvur devreye giriyor, alkolün de yardımıyla beklentileri berhava etmekte gecikmiyordu. Bu manzaraya ilişmek amacıyla çabalayan kalabalık, olup bitenleri buharlanmış bir camın gerisinden küçük çocuk gözleriyle izleyen genç adamı hâlâ şaşırtabiliyordu demek ki.

Buna mukabil, annesinin tabutunun üzerine serilmiş o yeşil seccadenin Beyoğlu’nun arka sokaklarındaki bir kumarhane masasında karşısına çıkmasının sebebini merak dahi etmiyordu. Bütün solgun renkleriyle birlikte yanı başında duran çocukluğunun ceketinin eteklerinden çekiştirmesi ise muhtemelen son zamanlarda gördüğü filmlerin minik bir oyunuydu. Yeşil çuhanın üstündeki kül tablasının bu kadar çabuk dolabileceğini kestiremeyen garson, filmdeki karışıklığı sezse de, kumarhane masaları arasında gezinen küçük çocuğa karşı tam anlamıyla bir figüran kayıtsızlığı içindeydi. Kendi hayatlarını şekillendiren şuurun dışına düşen bu insanlar, Nuran’ın gelerek filme dâhil olmasını yahut sahneyi yeniden düzenlemesini sabırsızlıkla bekliyor, Nuran geciktikçe de hırslarını, bezgin bir edâ ile yeşil çuhanın üzerinde uzanan cesetten

çıkarıyorlardı. Ancak içlerinden hiç kimse, olanca hızıyla sürüp giden kumar partisine ara vermeyi yahut filmin en trajik dönemecinde sinemayı terk etmeyi getirmiyordu aklına. Dolayısıyla, durumda hiçbir fevkalâdelik yoktu. Sadece, genç adamın her sahnede daha bir kuvvetle sıktığı yumrukları artık acıyordu.

Hâlbuki bir cemiyetin kaderini yapan, bencilliklerine rağmen tepeden tırnağa, çatıdan toprağa tanzim eden geçici şartlar bir tarafıyla değişse bile, kurulması unutulan zemberek, aşılması imkânsız bir duvar hâlinde orada öylece duruyor ve tedavisi ertelenen nesilleri umutsuzca etrafında topluyordu. İnsanı hayata bağlayan manevi kıymetler manzumesinin, minik çarkların ritmine paralel bir biçimde, sanki ona ayak uydurmak istermiş gibi dağılmasından ziyade, karlı bir aydınlıktan ibaret olan aynaların bu dağılmayı bir türlü engelleyememesi dikkat çekiciydi aslında. Belki de saatin birdenbire durmasında aramak gerekiyordu beklenen işareti. Görünen oydu ki, bütün muvakkithane yetimleri bir araya gelse dahi, kumar masasının başından kalkmamakta direnen Suad'ı asla ikna edemeyeceklerdi. İçinde birkaç gün önce ölmüş kocaman bir Allah'la birlikte orada öylece oturan Suad, zayıf ve gergin bedeninden beklenmeyecek bir hızla ince parmaklarının arasında tuttuğu bir tespihi çeviriyordu bir taraftan da.

Esasen meyhanedekilerin de, kumarhanedekilerin de, sinemadakilerin de, yoldan geçerken, "Figürana ihtiyaç var mı usta" diye koşanların da temel hedefi, bu rüyanın dışına çıkmaktı, fakat oyuncular imkânları çerçevesinde çırpınsa da hiçbir şeyin değişmeyeceği ortadaydı. Çünkü herkes bir başkası için konuşuyor, sözü devralan herhangi birisi, açık pencereden veya kapalı kapının ardından göze çarpan Boğaz'ın bu müstesna gecesinin, bu müstesna gecenin sessizliğini bir hırka misali kuşanmış yalıların, tepelerde yaban bir yalnızlığı büyüten ıssız koruların konuşulanları dinlediğine inanıyordu. Tabiatıyla hiçbirisinin o kadarıyla yetinmeyi gerektirecek bir gönül yüceliğini gizlice büyüttükleri söylenemezdi. Buna rağmen, sefaleti kirpiklerinden dökülen cemiyet mensupları, selatin camilerin minarelerinden isimlerinin eklendiği rüyaların dillendirilmesini, medreselerin avlularında cisimlerinin beklendiği hülyaların tüllendirilmesini isteyebiliyordu.

Rüya ile riyâ, ayna ile dünya mütemadiyen yer değiştirirken Nuran'ın ipeksi bir kayganlıkla kollarının arasından sıyrıldığını, avuçlarının içindeki parmaklarını birer birer sökerek kapıdan çıkıp gittiğini görmekte biraz gecikmişti muhtemelen. Arkasından koşmak ve bağırmak istiyor ama ayakları ve dili görünmez ipliklere düğümlendiğinden bir türlü muvaffak olamıyordu. Nuran'ın gidişiyle birlikte bir uçuruma sürüklenmekten ziyade, Kerkük'te omuzlarına yüklenen çaresizliğin, Antalya'daki o parlak ışıklı yeraltı mağarasında yeniden karşısına çıkmasından şikâyetçiydi. Bir an evvel Kandilli'ye ulaşmak gayesiyle bindiği Boğaz vapurunda durup dururken annesinin cesedinin rastlaması da bir parçasıydı bu kasvetin. Zira, zemberek kırılmış, minik çarklar minik dönüşlerini çoktan geride bırakmıştı. Annesinin cesedinin hemen yanında duran ve "Ben demedim miydim" gözleriyle üzerine eğilen Mamak'taki budala falcı ise hakikaten haklı çıkmıştı.

Daha önceki münasebetlerinde kadına karşı daima yukarıdan, âdeta bir tür şüphe ile bakan, birdenbire patlayan heyecanlarını daima gülünç bulan, hatta en keskin zevkin arasında bile insan bedenindeki hayvanın azışını şüpheli nazarlarla izlemekten çekinmeyen bir tabiatı mevcuttu. Kadın anatomisini ait inceliklerin sadece göze seslendiğini, söze seslenmesi gereken idrakin ise bulanık pınarlardan beslendiğini sık sık hatırlatan kör derviş nereye kaybolmuştu acaba? Önce Nesteren, arkasından Nuran ruhunu ve bedenini yıldırım yemiş bir çınara çevirmiş, geriye de çok fazla bir şey kalmamıştı zaten...

14.

"Aziz ve Muhterem Cevat Beyciğim" hitabıyla başlayan 19 Ocak 1943 tarihli mektup, yer yer edebî bir dil kullansa da, esasen diplomatik bir tavırla bütün yaşadıklarını, yolu hiç Freud sahillerine düşmemiş çıplak bir gözün bile görebileceği bir açıklıkla dile getiriyordu. Asıl muhatap, Erzurum Lisesi'ne tayin edildiği 1923 yılından bu yana tanıdığı Cevat Dursunoğlu olsa da, satırlar, bir uçurumun kıyısında gezinen ve her şeyin kartal kanatlarıyla kendi üstüne kapanmak maksadıyla fırsat kolladığını bilen bir insanın bunu engellemeye çalışan çırpınışlarından ibaretti. Bir rüya âhengiyle yola çıkıp bir kâbusla nihayetlenen Nuran macerası da

vardı mektubun satır aralarında, uzak bir bahar arefesinden el sallayan Nesteren de.

En az onlar kadar yaralayıcı unsurlar taşıyan bir başka şey ise fakülte ile akademinin, Ahmet Hamdi ismi etrafında cereyan eden dedikodu düellosuydu. Yıllar önce Yahya Kemal'in düello teklifini büyük bir ciddiyetle Yakup Kadri'ye götürüp sabırla cevabını beklediği için, bu coğrafyayı sarıp sarmalayan esas temayülün düello değil pusu olduğunu çoktandır biliyordu. Dolayısıyla, fakülte ve akademide profesör sıfatıyla dolaşan, fakat ilim dışında muhtelif manevralarla uğraşan zevatın pusu peşinde koştuğunu da gözlerindeki bozukluğa rağmen görebiliyordu. İşte bu yüzden. en yakın arkadaşı Ahmet Kutsi'ye, "Bıktım artık" diyecek,[208] uzunca bir süredir Cumhuriyet Halk Fırkası İdare Heyeti'nde yer alan 'Aziz ve Muhterem Cevat Beyciği'ne ise ters bir önem sıralamayla vaziyeti ortaya koyan daha acıklı şeyler söyleyecekti.

Tabiî asıl çatışma, kıskançlık ve çekişme, Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in direktifiyle kurulan Tanzimat Edebiyatı Kürsüsü'nün başına onun getirilmesiyle başlamıştı. Herkes kendisini bu kürsüye lâyık gördüğünden, birkaç makale ile üç beş şiir dışında hiçbir niteliği bulunmayan 'kırtıpil' birisinin buraya tayinine karşı çıkılmış, bu tayin engellenemeyince de, fakültenin ortasına kurulan dedikodu kazanları fokurdatılmaya başlanmıştı. Devrin siyasî şartları itibariyle itirazları yüksek sesle dile getirmek imkânsızdı. Dolayısıyla, dedikodunun serin sularından medet umulması aslında anlaşılır bir şeydi. Çeşminur Hanım'ın ders arasında getirdiği kahveler bir yana, kılığına kıyafetine zerre dikkat etmeyişi de fakültenin uzun koridorlarındaki *ilmî* fısıltılara çabucak ekleniyordu. Bütün bu insanların esasen arkadaşı olması, bir araya yahut karşı karşıya geldikleri zaman, "Hamdiciğim seni ne çok sevdiğimi bilirsin" türünden müptezel cümlelerle başının etrafına bir tür defne dalı örmeye niyetlenmesi ise meselenin en acayip tarafıydı. Bir o kadar acayibi de, yaptıkları dedikodulardan haberdar olduğu hâlde, bu insanların yüzüne gülümseyerek kendisini de bu riyânın bir parçası durumuna getirebilmesiydi.

Taş çatlasa yüz yıllık bir geçmişi olan plastik sanatlar dünyasında ise geleneğin dedikodusu denilebilecek bir tarihî derinlik bulunmadığından, dedikodunun geleneği henüz tam mânâsıyla şekillenmemişti. Lâkin Allah

için, aradaki açığın farklı metotlar uygulanarak giderilmesi amacıyla herkes üzerine düşen görevi yapmaya gayret ediyor, hatta çırpınıyordu! Orada kılık kıyafeti yahut akademik unvanı değil, Brugel ile başlayan bir dersin, Dostoyevski ve Baudelaire üzerinden Ahmet Haşim'e bağlanması, kimi vakit de ders boyunca pencerenin önünde durup tek kelime etmeden sigarasından derin nefesler çekerek Üsküdar kıyılarına sabit nazarlarla bakması tenkit ediliyordu. Mektubunda, "akademik cilveleşme" diye neredeyse muzip bir ifadeyle dile getirdiği bu atmosfer, yaralayıcılığı bir kenara, zaten yağmurdan romatizma kapmaya müsait mizacını her gün biraz daha yıpratıyordu. Yoksa hem fakültede, hem akademide ders veren, devrin pek çok gazete ve mecmuasında yazı yazan, geceleri şehrin en işlek entelektüel ve bohem mekânlarında bezik oynayan kadınlara eşlik eden, kimi gün Cimcozlar'da, kimi gün Eyüboğulları'nda bol içkili âlemlere katılan ve nihayet talebelerinin büyük ekseriyeti tarafından sevilen bir insan neden durup dururken "İstanbul'da yalnızım" diyerek bütün bunları elinin tersiyle bir kenara itsindi ki?[209]

'Cevat Beyciği' ne kadar 'aziz ve muhterem' sıfatını taşısa da, mevcudiyetinin her bir parçasında izi bulunan İstanbul'u bir kenara bırakıp daima büyük sıkıntılarla hatırladığı Ankara'nın kollarına sığınmak istemesinin gerisinde esasen bir kadın meselesinin yer aldığını söyleyemezdi tabiî ki. Hâlbuki söylese, pek çok badireye maruz kalmış 'Cevat Beyciği' de bunu müsamaha ile karşılasa, muhtemelen sadece Türkiye'nin değil, dünyanın da aşk acısından kurtulmak amacıyla milletvekilliğini seçen ilk ismi olacaktı. O ise belki aldığı terbiye yüzünden, belki de sarmaşıklı rüyalarla başlayan Nuran aşkı, gecelerini kâbuslar eşliğinde boydan boya dilimlediğinden, "Hayatımda değişiklik olsun istiyorum. Bunu zihni hıfzısıhham için lüzumlu görüyorum" demekle yetiniyordu.[210]

O devirde bir insanın 'zihnî hıfzısıhha' meselesini, bu ölçüde rahat ve hatta pervasız denilebilecek bir üslûpla dile getirmesi az cesaret sayılmazdı doğrusu. Fikrî saadet ile ferdî saadet arasındaki her türlü rüzgâr ve fırtınaya açık dalgakıransız alanda, bir de böyle mühim bir sırat köprüsünün bulunması, tabiatıyla 'zihnî hıfzısıhha'larından asla şüphe duymayanları zerre alâkadar etmiyordu. Bu mektubu diline dolayıp onu

küçük göstermeye çalışanların veya bir milletvekilliği uğruna eşik öptüğünü söyleyerek burun kıvıranların hiçbirisi ama hiçbirisi, -‘zihnî hıfzısıhha’ tahsil etmişler dâhil,- bu mühim mesele üzerinde durmaya tenezzül buyurmamıştı bugüne dek.[211] Esasen çok da şaşırtıcı sayılmazdı bu, zira, ‘zihnî hıfzısıhha’ bu topraklar üzerinde fert, cemiyet yahut devlet tarafından hiçbir dönemde ciddiye alınmamıştı. Öyle ki, herhangi birisinin, kazara ‘zihni hıfzısıhha’sından söz etmesi bile, başını belâya sokup ‘zihnî hıfzısıhha tedavi enstitüleri’ne sevk edilmesi için kâfi görülebilirdi.

Tabiî bir de ‘şahsî mesai’ gibi mühim bir mevzu daha mevcuttu ve bununla kastedilenin ‘fikrî mesai’ olduğu da ortadaydı. Anlaşılan o ki, iki yerde birden hocalık yapmak, bunu yapmaya çalışırken de ‘akademik cilveleşmeler’e maruz kalmak ‘fikrî mesai’ye imkân ve vakit bırakmıyordu. Gerçi nihayet kırk yaşında Narmanlı Yurdu’nda kendisine ait bir odası olmuş, ablasından, eniştesinden, eniştesinin kızından, eniştesinin kızının kocasından ve bütün evi dolduran kedilerden en azından mekân itibariyle uzaklaşmıştı, fakat evin yükü gene onun omuzlarındaydı. Oysa, eser verecek yaşa gelmişti ve artık oturup yazmak istiyordu.

Milletvekilliği arzusunun meselelerin üzerini örtmek yani yaşanılanları geride bırakıp kaçmak amacıyla bulunmuş büyük bir fırsat anlamı taşıdığı ortadaydı. İstanbul’dan, akademi ve fakülteden, Beyoğlu ve Asmalımescit’teki kalabalıktan, nihayet onu uçurumun eşiğine sürükleyen bir aşktan bir parça uzaklaşmak istiyordu. Dile getirmedikleri yanında, dile getirdiği gerekçeler de son derece makuldü: “Beni tanıdığınız için bu arzuyu lâlettayin bir hevesten, bir hırs veya nefs-i emmare kabarışından ibaret addetmeyeceğinize, basit bir yükselme arzusuna kapıldığımı zannetmeyeceğinize eminim. Her hâlde, bizim Cevat Bey fırka idare heyetinde iken, hazır şu işi yapıverelim, tam fırsattır diye düşünmedim, buna emin olun. Evvela, bir rutinin içinde yirmi senedir yaşamaktan bıktım, yoruldum. Bugün âdeta mumyalanmış gibiyim.”[212]

Kısa sayılabilecek bu mektupta, belki de o güne kadar çektiği sıkıntıların en önemlilerini, o sıkıntılar yüzünden maruz kaldığı eziyetleri ve mevcut şartlar çerçevesinde hayatını içeriden nasıl gördüğünü hiç de melankolik sayılmayacak bir sadelikle dile getirmiş, gerisini de yirmi

sene önce tanıştığı Cevat Dursunoğlu'na bırakmıştı. Zaten kendisini uzunca bir süredir kurşunu dökülmüş medreselerde veya mescit kubbelerinde herhangi bir tesadüfle biten, çarçabuk ve en umulmadık yerde kök salıp büyüyen, mevsim mevsim, yaprak yaprak açan, hatta meyve veren, zaman geçtikçe mimarlık eserini zaptederek bütün fonksiyonlarından ayırıp sadece garip bir saksı hâline getiren o sıska, bodur, çelimsiz fakat çok canlı ağaçlara benzetiyordu.[213]

Ki memleketin kadir kıymet kürsülerinden bakıldığında, bu bile tek başına az şey sayılmazdı…

15.

Asıl mânâsı bitmez tükenmez bir can sıkıntısına eşlik eden Ankara'da ömrünün nispeten en sakin, en huzurlu, en verimli ve daha da mühimi, en konforlu üç buçuk senesini geçirmek hedefiyle Haydarpaşa Garı'ndan milletvekillerine tahsis edilen hususi vagona bindiğinde, yıllardır İstanbul'la münasebeti kırık bir aynanın gerisine itmiş, zihnine kayıtlı dargınlıklarını ise hayali bir bohçaya itina ile yerleştirip yanına almıştı. Yanına aldığı şeyler arasında birkaç roman projesi, tamamlanmak için ilham yerine irade bekleyen şiirler, başlanıldığı hâlde yarım bırakılmış üç beş hikâye ve nihayet malzemelerinin mühim bir bölümünü toplayıp yazmaya başladığı *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* de vardı. Tebriklerden ve tanıdık simalardan kaçmak amacıyla sığındığı 'vagon restoran'ın tenha bir köşesinde bir yandan rakısını yudumluyor, bir yandan da idare lâmbalarının varlığını haber verdiği birkaç köy ve kasaba dışında ürpertici bir boşluktan ibaret Anadolu topraklarına bakarak, Maraş'ın haritanın neresine düştüğünü hesaplamaya çalışıyordu.

Birkaç aydınlık bulvar, o bulvarlara eşlik eden birkaç apartman dışında Ankara da, Ankara'nın alışkanlıkları da çok fazla değişmemişti. On yıl önce hoca olarak Taş Mektep'in pansiyonunda Suut Kemal'le birlikte kalıyordu, şimdi ise bir nevi 'mebus ambarı' olan Evkaf Apartmanları'nda eskisine kıyasla daha iyi şartlarda bir odaya sahipti. Oda komşusu ise birkaç yıl önce Abdullah Efendi Lokantası'nın seramik zemininde Kırkpınar pehlivanları misali alt alta üst üste yuvarlandığı İsmail Habib'ten başkası değildi. İsmail Habip de mebus tayin edildiğinden Haydarpaşa'dan aynı trene binmişler, yolcuları uğurlamaya

gelenler gözden kaybolunca, aradaki o birkaç yıllık boşluğu kapatmakta zorlanmamışlardı. İsmail Habip'e dönerek, "Allah hayırlı etsin" deyip elini uzatmış, o da çoktandır böyle bir fırsatı bekliyormuş ki, boynuna sarılıp öpüvermişti. Arkasından da, yüreğinde devam eden monologu aktarabileceği birisini bulmanın huzuruyla konuşmaya başlamış ve sarhoş olup kompartımanına gidene kadar da susmamıştı. O lüzumsuz geceyi bir kenara iten iki milletvekili, muhtemelen Ankara yalnızlığının verdiği bir mecburiyetle birbirine mecbur duruma gelmişti. Seneler sonra onun ölümü üzerine yazacağı bir yazıda, İsmail Habib'in hayatını, "Erkekçe bir Pollyanna hikâyesi" olarak tarif edecek, kendisi gibi bekâr kalan arkadaşının hiçbir zaman "hakiki kadın dostluğunu ve ciddi bağlanışı tatmadığını" söyleyecekti.[214]

Ankara, İstanbul ölçüsünde olmasa da alışkanlıklarına bağlı bir şehirdi ve diğer yeni şehirlere özenerek, alışkanlıkları gelenek hâline getirmek çabasıyla çırpınıyordu. Okumuş yazmış takımı, on yıl önce Ulus'taki İstanbul Pastanesi'nden, Yenişehir'deki Turan Lokantası'na taşınmıştı. Ekip bir hayli değiştiği için heyecanlar gözle görülür biçimde paslanmış olmakla birlikte, 'Çarşamba Sofraları' adı verilen bu buluşmalar, bilhassa İstanbul kanadının desteğiyle kısa sürede yaygınlaşmış ve Ankara tarihi açısından hiç de yabana atılmaması gereken bir ritüele dönüşmüştü. Ahmet Kutsi, Bedrettin Tuncel, Fuat Bayramoğlu, Suut Kemal, Reşat Şemsettin Sirer, 'Aziz ve Muhterem Cevat Beyciğim' Çarşamba Sofrası müdavimlerinin sadece birkaçıydı.[215]

Neden söylemeyelim ki, Ankara da, politika da, politika adı altında yapılan 'siyasî cilveleşmeler' de esasen ona göre değildi. Büyük Millet Meclisi ismiyle anılan mekânın aslında bir tekke olduğunu fark etmekte gecikmemişti. Ancak, bu tekkenin hiyerarşisi klasik tekke geleneğinden bir miktar farklıydı. Tabiî ki başta postunda oturan bir şeyh vardı, fakat ardından gelen kademelenme biraz tuhaftı. Şeyhin etrafında derece derece rütbeli başka şeyhler sıralanıyor, onları da yine derece derece rütbeli müritler takip ediyordu. Asıl kıyamet şeyh önde, rütbeli şeyhler arkada Meclis koridorlarında muntazam adımlarla yürürlerken kopuyordu. Müritler lütfedilmiş apoletlerine göre iki sıra şeklinde koridorun iki yanına diziliyor, neler olup bittiğini anlamayan yeniler ise

neredeyse duvarlara sürünerek, başlarını yerden kaldırmadan yürüyor, kaş göz işaretleriyle birbirleriyle anlaşmaya çalışıyordu.[216]

Şurası da vardı ki, İstanbul'dan uzak durmak hem 'zihnî hıfzısıhhası' hem de 'fikrî mesaisi' üzerinde hakikaten de müspet tesir yapmış, 'eser' ile ruhunu tatmin etme itiyadındaki bütün muharrirler gibi 'ferdî saadet'e dair hülyalarını aklına bile getirmemişti. Evkaf Apartmanları'ndaki odasında mütemadiyen çalışıyor, nihayet dargın hayatının şuuruna varmış bir insanın hevesiyle şiirler, hikâyeler ve romanlar arasında koşuşturup duruyordu. CHP Maraş milletvekilini Meclis kürsüsünde gören yoktu ama bir hayli olgunlaşmış hususî bir üslûpla kaleme aldığı makale ve tenkitleri, dergi ve gazete sütunlarında okuyan çoktu. *Tevfik Fikret* sayılmazsa eğer, ilk edebî kitabı denilebilecek *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* da bu dönemde matbaadan çıkmış, ne yazık k, umduğu ölçüde dikkat çekmemişti.

Devrin öncelikleri düşünüldüğünde pek de garip denilemeyecek bir biçimde dikkat çeken ise *Ülkü* mecmuasında tefrika edilen *Mahur Beste* olacaktı. Sanki eserin başına gelecekleri çok önceden tahmin etmişçesine, asistanı Mehmet Kaplan'a yazdığı bir mektupta, sevdiği bir dostunu meçhule uğurlayan bir edâ ile "*Mahur Beste* adlı bir yolculuğa çıktık" diyecekti.[217] Besbelli ki, *Mahur Beste*'nin 'görülen lüzum üzerine' yarım kalmasının sebebi, "Molla Bey, nefis sevgisini bir din haline getirenlerdi. Bu gururlu hodbinlik Molla'yı bir nevi kayıtsız ahlâka bile götürmüş, onu devrinin içinde parmakla gösterilen bir adam yapmıştı (…) Nefsine karşı hürmetten başka hiçbir içtimaî imanı olmayan bu adam, sırf bu sevgi sayesinde her şeyin satın alındığı bir devirde hür, başıboş ve her yandan sevgi görerek yaşamıştı"[218] türünden satırların CHP'nin alt ve üst kademelerinde yarattığı kaynağı kuşkulu rahatsızlıktı.

Öyle ki, söz konusu rahatsızlıkları belki bir miktar azaltabilir ümidiyle romanın kahramanlarından Behçet Bey'e mektup yazarak, "Devrimiz artık harikulâdeyi ispirtizma masalları üzerinde aramıyor. Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında aramayı öğrettiler. Onun için sadece bir lezzeti bulmam lâzım gelen bir yerde ben birtakım gizli şeyler öğrenmeyi, şeklin büyüsü bir izahla kırmayı tercih ettim. Doğrusunu isterseniz bu sizin için de, benim için de bir talihsizlik oldu" [219] dediği

hâlde durum değişmemişti. Fakülte ve akademi çevrelerindeki ‘cilveleşmeler’den sonra bir de başına ‘siyasî cilveleşmeler’ çıkmıştı işte. Esasen siyasî bir tarafı bulunmasa da, memleketteki Tek Parti atmosferi bir roman kahramanının sözlerini bile tehlikeli telâkki edebiliyor, çareyi tefrikayı yarıda kesmekte bulan roman yazarı da ömrü boyunca ‘Milli Şef’e bağlı kaldığını gönül rahatlığıyla söyleyebiliyordu.[220]

1944’ün son günü yazılan ve 1945’in ilk günü *Ülkü* mecmuasında yayımlanan *Yılbaşında Düşünceler* başlıklı deneme ise o geceyi Giono, Aragon ve Hölderlin ile beraber geçirdiğini koyuyordu ortaya. Sabahleyin evden çıkmadan önce bu kitapları karıştırmış, tembel bir hatırlamanın zevkine uyarak yer yer, parça parça okumuştu. Akşamleyin de biten yıl ile başlayacak olanı birbirine aynı zevklerle bağlamak amacıyla gene onlarla vakit geçirmek istiyordu. Bir taraftan da kendi kendine, “İşte bir yıl daha bitti, bir yenisi başlıyor. Gençler bir yaş daha büyüdüler, yaşlılar biraz daha kocadılar. Hayat nehri geniş yatağında bir daha kabardı. Büyük, ölümsüz zaman ejderi kendi üstüne bir daha döndü, yine kendisinden doğabilmek için altın kuyruğunu ısırmaya başladı” ifadeleriyle bir uçtan diğerine savrulan zihnini takip ediyordu.

Ne var ki, kitaplara tekrar baktığında artık onlar gözüne yılbaşı gecesinde okunmaya müsait kitaplar gibi görünmeyecek, bu da ona ister istemez asırlar önceki yılbaşlarına götürecekti. Hayatın âhenk eşliğinde yaşandığı mesut çağlarda insanoğlu, tabiattaki tekrarlanışın bir sembolü olarak kıymet biçtiği bu ‘dönüm noktası’ndan hem geçmişe, hem de geleceğe farklı bir çerçeveden bakarak kaybolmuş umutlarını, çekip gitmiş ölülerini hatırlıyor, sevgilerini tazeliyordu. Bu itibarla, hangi medeniyete, hangi itibarî ölçüye dayanırsa dayansın yılbaşı bayramların en büyüğüydü.

Yazının bir yerinde, İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesi vesilesiyle neredeyse bir oldu bittiye getirerek, “Mukadderatımızı çok isabetli bir ileri görüşle elinde tutan Büyük Şef’in siyaseti bizi bu afetten kurtardı” dese de; Ankara’da 1944’ü 1945’e bağlayan o geceyi neden yalnız geçirdiğini ve neden yeni yıla bir arkadaş grubuyla değil de, İsmet Paşa, Aragon veya Hölderlin eşliğinde girdiğini tek kelimeyle bile izah etmiyordu…

180 BŞ, s. 143
181 H, s. 119
182 BŞ, s. 162
183 Hikâyeler, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 18
184 YG, s. 32
185 TB, s. 52
186 AHTM, s. 26
187 *Babam Nurullah Ataç*, Meral Ataç Tolluoğlu, YKY, İstanbul 2005, s. 67
188 AHTM, s. 16
189 AHTM, s. 90
190 TB, s. 134
191 H, s. 171
192 AHTM, s. 41
193 AHTM, s. 17
194 EÜM, s. 266
195 EÜM, s. 266
196 AHTM, s. 17
197 EÜM, s. 453
198 Tatyana Moran, bu satırların yazarına, *Huzur*'daki Nuran'ın esasen Zühdü Müridoğlu'nun eşi olduğunu söylemiştir.
199 Okay, s. 149
200 TB, s, 62
201 EÜM, s. 419
202 EÜM, s. 420
203 H, s. 165
204 BŞ, s. 257
205 BŞ, s. 167
206 BŞ, s. 257
207 AHTM, s. 10
208 AHTM, s. 44
209 AHTM, s. 56
210 AHTM, s. 56
211 *Boşluğa Açılan Kapı*, Halûk Sunat, s. 70-71 (Kendisi bir 'zihnî hıfzısıhha' uzmanı yani psikiyatr olan Sunat, bu mektubu tahlil ederken bir satırla bile Tanpınar'ın bu meseleyi gündeme getirmesinin gerisinde neler olabileceğine değinmiyor. Bunun yerine, 1943'teki bir mebusluk için Tanpınar'ı 'halkın iradesine bu denli kapalı' olmakla suçlamayı tercih ediyor. Hem demokrasi, hem de psikiyatri açısından ilginç bir durum olsa gerek…
212 AHTM, s. 56-57
213 MB, s. 112
214 EÜM, s. 453-455
215 *Gönülden Gönüle*, Fuat Bayramoğlu, Şark Sigorta AŞ., İstanbul 1994, s. 69
216 *İlk Köşe*, Samet Ağaoğlu, YKY, İstanbul, 2013, s. 50
217 AHTM, s. 230
218 MB, s. 34
219 MB, s. 144
220 TB, s. 332

Beşinci Bölüm
Âşiyân'a Mektuplar

1.

Aziz Hamdi Bey,

Bu satırlar elinize geçtiği zaman bir hayli şaşıracak, hatta, “Bir muharririn ölmeden önce yazdığı mektuplar, onun hayatına dair lüzumlu lüzumsuz pek çok malumat barındırdığı için bir biyografi hazırlanırken pekâlâ elzem olabilir, lâkin elli yıldır Âşiyân’dan taşra çıkmamış birisiyle mektuplaşarak biyografi yazıldığı nerede görülmüştür, hakikaten merak ediyorum” diye paylama edâsı da mevcut birtakım serzenişlerde bulunacaksınız ve hiç şüphesiz haklı da olacaksınız; ancak ben de siperlerin gerisine çekilerek size, “Biz artık postmodern bir devirde yaşıyoruz Hamdi Beyciğim” cümlesiyle sesleneceğim ve asıl kıyamet de bunun ardından kopacak muhtemelen!

Bilmiyorum sizin kulağınıza da geldi mi, hakikaten devir artık postmodern, daha doğrusu birtakım sakallı zevat böyle diyor, biz de çaresiz inanıyoruz. “Cemiyet henüz moderniteden nasibini alamamışken postmodernizm de nereden çıktı Allah aşkına” nidâsıyla beni azarlamayın lütfen, benim bu işte hiçbir günâhım yok, olsa sahiden söyler miydim, orası tamamen ayrı bir mesele! İşittiğim kadarıyla, uzun boylu insanların yaşadığı Batılı memleketlerde, uğruna bunca kitap yazılan bu kavram, bizde biraz farklı algılanıp, “Her şey mümkün” motif ve mantığıyla, tıpkı diğerleri gibi, çoktan kaldırımlara düşürülmüş vaziyette. Diyelim ki, herhangi bir kitaba budalaca iliştirilmiş bir detaya itiraza yelteniyorsunuz, hemen burnunuza, “Postmodernizm işte budur!” çığlığıyla garip bir boyunduruk dayıyorlar. Bir bakıma, edebiyatta yapılabilecek her türlü atraksiyonu meşru, mazur ve makul gösterme çabası şeklinde tarif ediliyor sizin hem öksüz hem de yetim bıraktığınız bereketli memlekette. Ki konu gidip atraksiyona dayanınca, ülkemizin ve onun nadide bir parçasını teşkil eden münevverlerimizin inanılmaz ölçüde bir kıvraklık sergilediğini eminim ki gayet iyi hatırlayacaksınız...

Dolayısıyla, endişelenmenize yahut durup dururken ya da hazır fırsat çıkmışken Âşiyân’da bile geçmiş yaşantılarınızı suçlamanıza hiç lüzum yok inanın ki. Sizin bana göndermek lütfunda bulunduğunuz mektupları da, benim mukabil cevaplarımı da böyle bir imkânlar manzumesinin şemsiyesi altında değerlendirip meşrulaştırmak mümkün. “Hayri İrdal

Bey asıl bu devirde yaşamalıydı” diyeyim de gerisini artık siz tahmin edin! Gerçi haksızlık etmek istemem, memleketin neredeyse her köşesi külliyetli miktarda Hayri İrdal yetiştirmekle meşgul nicedir! Topraktaki nedamet, havadaki nem, haritada yukarıdan aşağıya hızla akan ırmaklar ve ruhlardan yansıyan matem bu konudaki çabaları karşılıksız bırakmıyor anlaşılan. Bir Halit Ayarcı ciddiyetiyle, “Bu kadar Hayri İrdal’ı ne yapacaksınız ve bunca Pakize’yi nereden bulacaksınız kuzum” sorusu eşliğinde kaygılara sürüklemeyin kendinizi lütfen, meselenin o tarafıyla Dr. İzzettin Şadan Bey meşgul oluyor zaten…

Sizin bu karda kışta, üstelik pek de münasip bir görüntü taşımayan kıyafetinizle Bebek Postanesi istikametinde yürüyüp mektup için pul veya zarf arama zahmetine katlanmanızı istemeyen Beşiktaş Belediyesi’nin derin bir hizmet anlayışıyla başucunuza koyduğu taklit posta kutusu, haberleşmemizi kolaylaştıracaktır umudundayım. “Şimdi bu çocuk yağmurda çamurda tâ Kozyatağı’ndan kalkıp buralara nasıl gelecek” türünden endişelerle benim adıma üzülmenizi icap ettirecek bir durum da söz konusu değil ayrıca. Ben hem içime, hem de dışıma doğru düzenlediğim seyahatleri severim öteden beri, üstelik bu vesile ile çoktandır ihmal ettiğim eşi dostu da görmüş oluyorum.

Benden duyduğunuzu söylemeyin ama geçen gün Yahya Kemal Bey’le gıyabınızda bir hayli çekiştirdik sizi. Dedikodu üslûbuyla aktardığı bilgilere inanmak gerekirse eğer, orada da mütemadiyen hastalıktan şikâyet ederek canından bezdiriyormuşsunuz üstadı. Ben buna pek inanmadım tabiî ki ve sizin geç gelen şöhretinizi kıskandığını düşündüm. Üstat muhtemelen, “Bu yaşta bütün memleketin dilinde, bir de kalkmış bana prostattan yahut böbrek ağrısından söz ediyor” diye sinirleniyor kanaatimce. Hatta bir ara kulağıma eğilip, “Biyograf Bey evlâdım, erken gelen şöhret bir tarafa, geç kalan şöhret de en aklı başında görünen insanı cemiyet bahçesine çıkamayacak duruma getirebilir, ileride benim biyografimi de yazarsanız aklınızda bulunsun. Ben yaşarken şöhretin çilesini kâfi miktarda çekmiş nadir memleket büyüklerindenim” gibi anlamsız sözler fısıldadı, ancak ben dedikoduyu sizin kadar sevmediğimden hiçbir yorum yapmadım!

Ne var ki, siz de hakikaten iki dakika yerinizde durmuyorsunuz yemin ederim ki! Ne zaman Âşiyân’a gelsem, muhakkak bir başka yerde

oluyorsunuz canım efendim. Zaten posta kutusu, bilhassa bu açıdan isabetli bir hizmet, yoksa size yazdığım mektupları Yahya Kemal veya Dr. Tarık Temel beylere vermek mecburiyetinde kalacaktım. Böyle bir durum, küçük çapta bir skandala yol açardı kesinlikle. Gerçi siz orada Kanlıca kıyılarına bakmanın rahatlığıyla skandallara alışmışsınızdır artık, ama ben bu konuda pek fazla tecrübe sahibi sayılmam. Dolayısıyla, hiç olmazsa sizi ziyarete geleceğim günlerde, Âşiyân coğrafyasının sınırları dâhilinde kalırsanız şayet, ben de bu biyografinin kaderini merak edenlere verilecek samimi bir cevap bulabilirim. Yoksa sizin her fırsatta Boğaziçi Üniversitesi'ne tırmanıp, "Ağır kumral saçları bir bağ bozumu gibi omuzlarına yığılan, gözlerinin içi, güneşte ince saman çöpleri çıtırdıyormuş gibi pırıl pırıl tutuşan" [221] genç kızlarla yakından ilgilenmenize herhangi bir şekilde itiraz ettiğimi düşünmeyin sakın. O çok sevdiğiniz Nedim Beyefendi'nin de buyurduğu üzere,

Muradın anlarız ol gamzenin iz'anımız vardır

Beli söz bilmeziz amma biraz irfanımız vardır

(Âşiyân sınırları dâhilindeki mesainize karışarak haddimi aşma cüreti göstermemi beklemeyin benden. Lâkin, hiç olmazsa Boğaziçi Üniversitesi'ne giden yokuşu tırmanırken, arada sırada lütfedip yanınıza Yahya Kemal'i de almaya gayret ederseniz eğer, hem biyografi, hem de edebiyat tarihi açısından hayırlı bir mahcubiyetin kapısını da aralamış olursunuz kanaatindeyim. Hem fena mı, yokuştan yorulunca birbirinizde dinlenme ihtimaliniz dahi mevcut!)

Biraz önce kılık kıyafetinizin müsait kaçmayacağını ifade ettim gerçi, fakat Bebek'i bugünkü görüntüsünü ve gürültüsünü yanınıza yakıştıramadığım için böyle bir mazeretin gölgesine sığındım aslında. Siz görmeyeli Bebek bir hayli değişti, nasıl demeli, her mânâsında bir hayli büyüdü, öyle ki, bebekliğinden eser bile kalmadı. Ben o kadar önemli değilim elbette, ne var ki, sizin bu bebekliği Yahya Kemal yıllarından itibaren yakından tanıdığınız düşünüldüğünde, hayal kırıklığınız da o ölçüde katlanılmaz duruma gelecektir. Bu da –artık çok gerekli mi bilmiyorum ama- 'zihnî hıfzısıhha'nız açısından pek iç açıcı bir netice vermeyecektir büyük ihtimalle. Gene de hayal kırıklığınız Bebek'le sınırlı kalsa ve ondan ötesini hiç görmeseniz keşke. Yoksa Âşiyân'a

gelirken katlandığım memleket manzaralarını sizden gizlemek uğruna neler çektiğimi ne siz sormuş olun ne de ben söyleyeyim daha iyi…

Kullanmak mecburiyetinde kaldığım bazı tuhaf kelimelere ve monotonluğu kırmak amacıyla devrik cümlelere bel bağlamama da kızmayın ve mazur görün lütfen. Sizin yeni harflerle Paris'ten eşe dosta gönderdiğiniz mektupların zarflarını yazarken barıştığınızı ve devrik cümlelere de muhtemelen Nurullah (Ataç) Bey yüzünden fena şekilde sinirlendiğinizi biliyorum tabiî ki.[222] İnanmakta güçlük çekeceksiniz belki, ancak benim de üslûpla ilgili birtakım kaygılarım mevcut öteden beri. Sizin üslûbunuza yatkın oluşumu sevseniz de, kendi mektuplarımı da sizin üslûbunuzla yazmam, -bunu ayırt edebilecek kapasitede edebiyat eleştirmeni bulunmasa dahi memlekette-, kabul edin ki garip kaçardı bir miktar. Hayır efendim, bu tercih, elbette ki "Sizin üslûbunuzdan artık sıkıldım" tarzında bir anlamı taşımıyor. Öyle olsa, üslûbunuzun sırlarına erişmek maksadıyla gecelerimi ve hatta bazen gündüzlerimi kitaplarınızın gölgesinde geçirir miydim sanıyorsunuz? Hele Emirgân'dan Sarıyer'e uzanan Boğaz kıyılarında yahut Caddebostan'dan Suadiye'ye kadar Marmara sahillerinde yaptığım o sonu gelmez yürüyüşlerde, sizin kaleminizden çıkmış izlenimi veren bir cümle bulduğumda nasıl sevindiğimi asla tahmin edemezsiniz. O cümleleri cep telefonuna kaydederken yaşadığım telâşı görebilseniz, serzenişlerimi makul bir eşiğe yaklaştırırdınız mutlaka…

Özür dilerim, bu cep telefonu meselesini belki de mektubun başında izah etmem ve sizi orada öylece o garip fotoğrafınızda olduğu gibi ağzı açık bırakmamam gerekirdi.[223] Ne zamandır hayatlarımızı buna benzer ilgi çekici icatlar tanzim ediyor maalesef Hamdi Beyciğim. Cep telefonundan ayrılmaya rıza gösterip tuvalete yahut banyoya bile gidemeyen bir nesle maruz kaldık diyeyim de gerisini siz anlayın artık! Orada telefonla ne mi yapıyorlar, vallahi bilemeyeceğim üstadım, meselenin o kısmı beni bir hayli aşıyor! Tab'î Mustafa Efendi yahut Buhurizâde Mustafa Itrî dinlemediklerini tahmin edebiliyorum yalnızca…

Hatırlarsanız, sağlam bir mazinin sokak aralarından gelmediğinizi düşünerek, yaşadıklarınızın yarım kalmışlığı dolayısıyla kendinizi suçlardınız sık sık. Oysa, sizinkiyle kıyaslandığında bizimki sadece içler acısı kavramıyla ifade edilebilir bir nitelik taşıyor. Mazi denilince

insanların aklına tarihten başka bir şey gelmiyor artık Hamdi Bey, tarih dediysem Naimâ ya da *Tezâkir* sanmayın hemen. Hayatın her alanına yansıyan görüntülere paralel bir biçimde, tarih de bir dedikodunun aynasından görülüyor artık. Öyle Boğaziçi medeniyeti, hayat tarzı, bahçe tanzimi ya da zerafet türünden şeyleri hatırlayan dahi yok! Memleket, Süleymaniye'nin kapısından içeri girmemiş okuryazar cenneti hâline geldi çoktan. Dolayısıyla, bu cep telefonu meselesinden Yahya Kemal'e söz etmeyin lütfen, bir de bu yüzden üzmeyelim kapı komşunuzu…

2.

Sevgili Hamdi Bey,

Belki sizinki kadar değil ama tesadüfler benim hayatımda da büyük bir öneme sahip oldu hep. Hatta talihimin genel akışını tesadüflerin belirlediğini, benim ise küçük müdahalelerle gelen fırtınalardan korunmaya çalıştığımı söyleyebilirim rahatlıkla. Lise son sınıfta okurken, Ankara'nın o aptal sıcağında *Huzur*'u birdenbire parmaklarımın arasında bulmam tesadüften başka neyle açıklanabilir ki sizce? Tabiî ki hayatımda kitap vardı, ancak kütüphaneli bir eve doğmadığım için kitaplarla sokakta yahut uzak komşu evlerinde karşılaşıyordum ve bütün kapı ve pencereleri dışarıya kapalı çocuklar gibi gizli saklı bir ilişki kuruyordum kendileriyle. Hiç kimse belli bir program çerçevesinde bir şeyler okumamı önermediğinden (O devirde hocalarımız vatanı kurtarmak türünden ciddi işlerle meşguldü!), ben de tıpkı sizin yaptığınıza benzer bir şekilde, elime ne geçerse okuyordum, Kerime Nadir'den Reşat Nuri'ye, Oğuz Özdeş'ten Muazzez Tahsin Berkant'a, Halide Edip'ten Bekir Büyükarkın'a, Yakup Kadri'den Kemalettin Tuğcu'ya, Balzac'tan Dostoyevski'ye, Emile Zola'dan Tolstoy'a uzanan dağınık ve gelişigüzel bir okumaydı bu. Zamanla sahiplenip benimsediğim yazar ve şairler de çıktı karşıma elbette, ne yazık ki, o başlangıç dönemindeki dağınıklık da zihnimi ve peşimi bir daha asla bırakmadı.

Sizin isminizi hiç mi hiç duymadığımdan, (Sanki kimi duymuştum ki?) *Tercüman* Gazetesi'nin 1001 Temel Eser serisinin ikinci kitabı olarak yayımladığı *Huzur*'un elime nasıl geçtiğini inanın ki hiç hatırlamıyorum. Fakat o aptal sıcağın tamamen aptal hâle getirdiği ikindi vakitlerinde kitapla bir hayli boğuştuğumu asla unutmuyorum. Çok kötü baskılı bir

kitaptı, sayfalar hemen dağılıyordu, hurufat ise berbattı hakikaten. (Belki de gözlerim bu yüzden bozulmuştur!) Nasıl ifade etmem gerektiği hususunda tereddütlerim bulunmakla birlikte, o güne kadar okuduğum kitaplardan son derece farklı birtakım ayrıntılar saklıydı içinde. Doğu ve Batı mânâsına geldiğini sözlüklere bakarak öğrendiğim Şark ve Garp gibi, benim sadece coğrafya derslerine özgü sandığım iri lâflar ediyordunuz mesela. Bu iri lâfları kullanırken de, öyle tuhaf benzetmeler yapıyordunuz ki, gülmekle ağlamak arasındaki o ince çizgide kalakalıyordum her seferinde. Ankara sıcağı bir taraftan, sizin "taze çimen rüyası sesiyle" [224] konuşan kahramanlarınız diğer taraftan, beni ta içimden daraltıyordu ve ben bu karabasandan kurtulmak maksadıyla kitabı bir köşeye fırlatıp sokağa çıkmak istesem de, yapamıyordum bir türlü.

O ilk okuyuşta *Huzur*'dan aklımda, Nuran'ın İstanbul'a, İstanbul'un Nuran'a çok yakıştığı detayının yanı sıra, Suad'ın garip intiharının dışında pek bir şey kalmadı aslında. Üstelik, İstanbul'u bir defa, o da ortaokul talebesi iken görmüştüm ve babamla Sirkeci'de kaldığımız o berbat otel ve Galata Köprüsü'nde suyu akmayan bir lokantada yediğimiz balık yüzünden zihnimde hiç de olumlu bir izlenim bırakmamıştı. İntihar düşüncesi ise –ömrümün sonraki dönemlerine kıyasla- öylesine uzaktı ki bana o yıllarda! Buna rağmen, Boğaz vapurunda "beyaz bir rüyayı andıran yüzü"yle [225] oturan Nuran ve "çok keskin bir ışığın altında tavana asılmış ve kapıya doğru sallanan bir insan vücudu" [226] sahneleri (Belki sinema merakımı da size borçluyum!) asla terk etmedi beni.

Sizinle hakiki anlamda temas için ertesi seneye kadar beklemem gerekti gene de, Çoktandır yerinde güvercin bile pineklemeyen büyük bir idealizmle girdiğim Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Dilbilgisi derslerine gelen Nevin Kardaş talebenizdi zira ve sınıfa sürekli sizin cümlelerinizi taşıyordu. *Bir Gün İcadiye'de* şiirinizle beni tanıştıran da Nevin Hanım'dan başkası değildi zaten. Edebiyat Fakültesi'nden mezuniyetin ardından Gazi'ye tayin edilen Yeni Türk Edebiyatı hocası Mehmet Gani Yazar ise daha ilk derste sizinle dopdolu biçimde gelmişti sınıfa. Bu iki hocanın çizdiği Tanpınar portresi, diğer arkadaşları rahatsız etmekle beraber, (O yıllarda talebeler de hocalarına özenerek vatanı kurtarmakla görevli sayıyordu kendilerini!) beni farklı bir zemine sürükledi hemen.

Tahmin edebileceğiniz üzere, yaptığım ilk iş de *Huzur*'un sayfaları arasına tekrar dalmak olacaktı.

Bu ikinci okuyuşta *Huzur*'dan hakikaten lezzet aldım diyebilirim gönül ve zihin rahatlığıyla. Bu lezzette acı bir taraf da söz konusuydu hiç kuşkusuz. Genel akışa kapılıp gözü kapalı gittiğimiz bir yolda, birdenbire ortaya atılarak bizi farklı bir yörüngeye çağırıyordunuz, ne var ki, bu hiç de romanınızın isminin vaat ettiği türden 'huzurlu' bir semt değildi. Hatta tersine, apaçık insanı huzursuz ve tedirgin eden bir tarafı vardı romanın. Buna rağmen, insanı ıssız bir yolun ortasında yapayalnız bırakmıyor, deyim yerindeyse eğer, eline bir tür lâmba tutuşturuyordu. Bütün iyi edebiyat eserleri gibi, okuyanı birkaç istikamete birden sevk etmesi ise sizin dehânızla birlikte benim cahilliğimi de gayet net bir biçimde seriyordu gözler önüne. Dolayısıyla, Itrî, Dede, Hafız Post, Tab'î Mustafa Efendi, Sadullah Ağa ve Zekai Dede kadar Beethoven, Wagner, Debussy veya Liszt'de konaklamamda şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan sizin mesafe almayı kolaylaştırma tarzınızdı…

Asıl önemlisi, Nuran isminde bir masal mucizesi geziniyordu artık hayatımda ve sevdiğim her kadında ya Nuran'dan izler arıyor ya da o güzelim cümlenizin peşine düşüp "Türkçeyi teganni edercesine konuşması" için çırpınıyordum. "Mekânı Boğaziçi olan aşklar ölümsüzdür" diyerek âşık olduğum kızları nasıl Boğaz'a sürüklediğimi görseniz, koskoca bir roman yazarı sıfatı taşıdığınızı unutup kahkahayı koyverirdiniz herhâlde! Filmlerdeki esas karakterle çabucak özdeşleşen budala seyircilerin yaptığına özenip Mümtaz'la ünsiyet kurmak yerine Nuran'a odaklanmam her anlamda ilginçti tabiî ki. Fakat daha sonraki senelerde *Huzur*'u okuyan istisnasız herkesin, kendisine şahsî bir Nuran masalı edindiğini, hele fakültede, sizin mektep ve meşrebinizden geçmiş bütün hocalarımızın *zaten* Nuran'a âşık olduğunu fark edince bir miktar rahatladım. Demek ki, Nuran'da her okuyanın dikkat kesilmesine yol açan farklı birtakım şeyler mevcuttu! Ancak bu sefer de, kimin Nuran'ı hakikaten anladığına dair tuhaf bir çekişme başlayacaktı aramızda, ki itiraf ediyorum, bu çekişmenin galibi genellikle nedense hep bendim!

Siz de fakındasınızdır, bu Nuran meselesi son yıllarda iyiden iyiye garip bir hâl aldı. İsminizi kullanarak pırasa veya ıspanak festivali düzenleyen ticarî deha sahibi mühim insanların toplandığı büyük

otellerde, birtakım kadınlar ortaya atılarak, “Nuran benim!” demeye başladılar ki, bu küçük detay dahi nasıl popülerleştiğinizin bir diğer göstergesi maalesef. (“Kalabalıklar artık eserinizin peşinde” dediğim zaman inanmıyordunuz bana ama işte size kanıtı!) Doğrusunu isterseniz, sizin popülerlikten pek fazla rahatsızlık duyacağınızı zannetmiyorum artık. Oysa eskiden, popülerliği sizin yanınıza yakıştıramazdım bile, ne yazık ki, biyografi yazma sürecinde size dair kanaatlerimde önemli kırılmalar meydana geldi. Popülerliğe düşkünlüğünüz bunlardan birisi mesela. (“Diğerleri ne” diye hemen sorgu suale başlamayın lütfen, yeri gelince anlatacağım elbette!)

Neyse, Nuran’dan söz ediyorduk, Nuran meselesindeki bu karmaşanın sizi memnun mu yoksa tedirgin mi ettiğini anlayamadım hakikaten. Gönderdiğiniz mektuplarda bu konuya hiç değinmeyişiniz dikkatimi çekmişti doğal olarak, ben de bunu, henüz tanımadığınız bir insana yönelik kuşkunuza vermiştim. Artık birbirimizi bir hayli yakından tanıdığımızı sanıyorum ve biyografınıza yeterince güveniyorsunuz diye ümit ediyorum. Dedikodu değil de, hakiki bir açıklama yapmak isterseniz şayet, ben edebiyata hizmetten kaçınmam! Yok eğer, ‘Böyle flu durumda kalması memleketin hayrına’ diye düşünüyorsanız, ona da bir şey diyemem tabiî ki.

Nuran meselesini bir kenara bıraktığımıza göre, yeni bir itirafta bulunmanın vakti gelmiş demektir. *Huzur*’u ikinci kez okuduktan sonra tuhaf bir alışkanlık oluştu bende, her sene bir kez dönüp *Huzur*’u okumaya başladım. (Aynı şeyi bir de Oğuz Atay’ın *Tehlikeli Oyunlar* ve Ingeborg Bachmann’ın *Malina* isimli romanları için yaptım sadece. Affedersiniz, sizin Oğuz Atay’ı ve Ingeborg Bachmann’ı tanıyabilecek yıllara geç kaldığını unuttum birdenbire. Ama hiç olmazsa ilki sizi gayet iyi tanıyordu, kaderleriniz arasındaki benzerlik ise hiç şüphesiz sizin değil, memleketin okumuş yazmış kesiminin ve o kesimin eseri olan Türk edebiyatının büyük bir ayıbı.) Her okuyuşumda değişik ayrıntılar ve fikirler bulmakla kalmadım, her seferinde biraz daha zenginleştim. Üslûbunuzla ünsiyetim ilerledikçe, romana bambaşka açılardan rahatlıkla nüfuz edebildiğimi de görebiliyordum üstelik.

Fakat asıl büyük sürprizi İstanbul okumaları sırasında yaşadım ve mesela Kandilli’yi anlattığınız bölümü, Kandilli iskelesinin yanındaki

küçük parkta yahut iskelenin karşısındaki yokuşun ortasındaki bir köşkün duvarının dibine çöküp de Boğaz'a bakarak okumanın tamamıyla farklı bir anlam taşıdığını keşfettim. Nuran'ın, "Üsküdar'da hakiki kadın saltanatı var" [227] cümlesinin peşine düşerek, "Bu cümleyi nereden nereye bakarken söylemişti acaba" diye bütün Üsküdar meydanını dolaşmak da ayrı bir masaldı benim nazarımda. (Yaptığım keşfe göre, Nuran bu sözü, Mihrimâh Camii'nin avlusundan Valide Sultan'a bakarak söylemiş olsa gerek! Muzip muzip gülümsemek yerine, meseleyi vuzûha kavuşturmayı da tercih edebilirsiniz sanki!) Bilmiyorum, bazı kitapların bilhassa bazı şehirlerde okunması gerektiğine ilişkin bir şeyler kaydedilmiş midir edebiyat tarihlerinin gölgeli bir tarafına? *Suç ve Ceza*'yı Vladivostok yerine Saint Petersburg'da okumak, üzerinde yürüdüğünüz kaldırımlarda Raskolnikov'un tefeci kadını öldürmek amacıyla plânlar yaptığını hayal etmek nasıl daha farklı bir netice verecekse, *Huzur*'u Ankara yerine İstanbul'da, özellikle Boğaz kıyısında okumak da benzer bir tecrübeyi getirecektir beraberinde, kanısındayım.

Nitekim benim için öyle oldu…

3.

Muhterem Hamdi Bey,

Belki de ben fazla hassas davranıp alınganlık gösteriyorum ama geçen seferki gelişimde Âşiyân'ın tanzim tarzında size açıkça haksızlık yapıldığını düşünmeden edemedim. Sanki her şey, Yahya Kemal Bey'in Park Otel akşamlarındaki masası esas alınarak tasarlanmış gibiydi. Merkezde, başucundaki görkemli birkaç servi ile doğal olarak üstat yer alıyor, etrafa da işte öylesine muhibbân serpiştirilmiş sanki. Hemen yanı başında Dr. Tarık Temel, biraz ötede İhsan Şükrü Aksel ve en uçta da siz. Üstelik besleme çocuklara nazire yaparcasına yolun kıyısında! Kusura bakmayın lütfen, hem sofraya, hem de Âşiyân'a sonradan dâhil edilmişsiniz havası sinmiş sanki manzaraya. Evet, Münir Nurettin Bey sizden de uzakta, hatta yokuşun ortasında bir yerde, fakat sanırım o sofraya da bir hayli geç katılmak durumunda kalmıştı. Ayrıca onun sesi gürdür, oradan da dile getirebilir meramını ve muhtemelen Kandilli sahillerinde gezinenler de ne dediğini işitebilir. Kabul edin ki, sizin vaziyetiniz farklı; hem sizi hem de Yahya Kemal'i uzaktan tanıyan kızım

dahi, çektiğim fotoğrafı görür görmez, “Burada Hamdi Bey Amca’ya apaçık haksızlık yapılmış baba” demekten geri durmadı...

Küçük bir itirafa daha müsaade ederseniz eğer, sizin duvarın dibinde ikâmet eylemeniz bilhassa üniversite yıllarında bir hayli işimize geliyordu bizim. Kapı kapalıysa şayet, duvardan atlıyor ve atlar atlamaz da, pencerenin önüne astığınız,

Ne içindeyim zamanın,

Ne de büsbütün dışında

tabelası ile karşı karşıya kalıyorduk. Hemen arkasından da, şiirin diğer mısralarını yüksek sesle tekrarlayıp seviniyorduk artık nedense. Tabiî gecenin o saatinde genellikle sarhoş oluyorduk ve bu durum öfkelerimizi kuşanmamızı kolaylaştırıyordu her seferinde. Öncelikle, bize yaptığınız fenalıkları üçer beşer sayıp dökerek ilkin size, size yaptığı fenalıkları nihayet öğrendiğimizi düşünüp Yahya Kemal’e kızıyorduk mesela! Orhan Veli ile Hilmi Ziya Ülken’i geçip de olanca genişliğiyle Boğaz’a egemen bir konumdaki Hava General Suat Eraybar’ın ikâmetgâhının önünde yer alan mermer taburelere çökünce de, bu defa manzara karşısında dilsiz kesilmemize yol açan İstanbul’a kızıyorduk…

Bizim bu kızgınlıklarımızı ve öfkelerimizi başta siz, hiç kimse ciddiye almıyordu ne yazık ki. Hatta bir ara, “Bu gençlerin gece yarısı sarhoş sarhoş buraya gelmesini engelleyecek sözü dinlenir makul bir edebiyatçı yok mu bu şehirde” üslûbuyla şikâyetçi olduğunuz da geldi kulağımıza inanın ki. Oysa biz, o sırada, elimizde ucuz şarap şişeleri, ceplerimizde sedef çakı, gözbebeklerimizde yeri yurdu belirsiz hüzünler,

Kökü bende bir sarmaşık

Olmuş zaman sezmekteyim,

Mavi, masmavi bir ışık,

Ortasında yüzmekteyim

yahut,

Belki rüyalarındır bu taze açmış güller,

Bu yumuşak aydınlık dalların tepesinde,

Bitmeyen aşk türküsü kumruların sesinde,

Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner

mısraları eşliğinde ömür gergefine yeni düğümler ekliyorduk. Gençtik Hamdi Bey, sizin on sekiz yirmi yaşınızdan bile gençtik ve gayet bilirsiniz ki, bu ülkede genç olmak ağır bir suçtur…

Buna rağmen, sizde bize ait bir şeyler bulduğumuz için, o bir şeylerin yardımıyla kendimize çeki düzen verebileceğimize inandığımız için fakültede derslere girmiyor, Beyazıt'tan aşağı inip Eminönü'nden otobüse atladığımız gibi, bütün bir Boğaz manzarasını gözbebeklerimize iliştirip Âşiyân'da alıyorduk soluğu. O dönemde sofra tertibi konusunda fazla bir şey bilmediğimizden Yahya Kemal'le aranızdaki mesafeye bakıp bu kadar içlenmiyorduk da tabiî ki. Daha başka dertlerimiz mevcuttu bizim, gencecik taşralı yüreklerimizi, eflâtun bir karanfil misali Boğaz'ın göğsüne raptiyelemeye çalışıyorduk söz gelişi. Bir de memleket vardı ki Hamdi Bey, o gün yoksulluğuyla içler acısıydı durumu, bugün zenginliğiyle içler acısı…

Fakülte koridorlarında, birbirlerini döverek veya öldürerek memleketi kurtaracaklarını düşünen arkadaşlarımızın gürültüsü bir kenara bırakılacak olursa şayet, sadece sizin isminiz bir dua zarafetiyle geziniyordu dudaklarımızda ve biz kimi vakit Beyazıt Camii'nin, kimi vakit Süleymaniye'nin avlusuna sığınarak, bu duanın nerelere sirayet ettiğini anlama çabasıyla çırpınıyorduk kendi çapımızda. Koltuğumuzun altında sımsıkı tuttuğumuz kitaplarınızın kıvrılmış sayfalarını ve altı kırmızı kalemlerle çizilmiş satırlarını göğsümüze siper kılarak, Boğaz kıyılarına vuruyorduk hemen ardından gencecik yüreklerimizi. Ucuz şarap şişeleri de o sırada devreye giriyordu esasen. Nuranların, Mümtazların, İhsanların, Macide Hanımların, Tevfik Beylerin ve hatta Suadların dâhil olduğu muhayyel bir İstanbul'u yeniden inşa etmek hayali içimizi ezse de, yapabileceklerimiz son derece sınırlıydı. Okuyorduk, yazıyorduk, tartışıyorduk ve memleket ufuklarında vuzûhun zerresi dahi çarpmıyordu gözümüze. Bu işkenceler ortasında insan zihninin, o zihne sahralar hazırlayan yüreğin örselenmemesi, yaralanmaması mümkün müydü sizce?

Siz tabiî o yaştaki insanların Ahmet Hamdi Tanpınar ile nefes alıp vermesinin ne anlama geldiğini, o insanların Ahmet Hamdi Tanpınar ile büyürken nelere burun kıvırıp nelerden vazgeçtiklerini tahmin bile edemezsiniz. Daha kolay yollar da vardı elbette, daha ucuz, daha kestirme, hiçbir çıkmaz sokağa uğramayan, hiçbir çalıyı ürkütmeyen,

herhangi bir yılanı korkutmayan yollar da vardı. Siz altmış yaşınızda Türkiye'nin sizi çürüttüğünü fark etmişsiniz ya, biz ise fakültede, isminizin gölgesinde ağıtlar ağırlarken sezmiştik bu ülkenin insanı sadece çürütebileceğini. O günden bugüne çok şey değişmedi ne yazık ki Hamdi Bey, siz çürüdüğünüzle kaldınız, biz ise mütemadiyen çürüyoruz günden güne. Gene de, size göre bir ya da birkaç miktar şanslı bir konumda yansıdığımız söylenebilir muhtelif aynalara. Netice itibariyle, sizden kalan kitaplar duruyordu gözlerimizin hizasında. Onlar da olmasaydı ne yapardık sahiden ve neyle avuturduk kendimizi? Belimize silah takıp fakülte koridorlarında mı alırdık soluğu acaba, yoksa zihinsel konforlarını hiçbir şeye değişmeyen ve isminiz yaygınlaşınca da size geç kaldığı düşünüp üzülen okumuş cahillere mi dönerdik, sahiden de bilmiyorum.

Sabrınızı zorlamıyorsam eğer, sürdüreyim bu uzun mektubu: Bazen de karşımıza çıkan ilk vapura atlayıp Üsküdar sokaklarına vuruyorduk hem delikanlı hem de taşralı düşlerimizi. *Huzur*'da anlattıklarınızı takip ederek, Yeni Valide'nin arkasındaki ara sokaklardan Rum Mehmet Paşa'ya ve Ayazma'ya tırmanıyor, oradan da yıkıldım yıkılacağım diye haykırarak gözlerimizin içine bakan ahşap konakların bulunduğu sokaklardan geçerek Selimiye'ye doğru uzanıyorduk. Bütün o eski sokaklar, kitabeleriyle birlikte muslukları da çalındığından suyu akmayan çeşmeler, apartmanların gölgesinde hayat artığı mücevherler misali kaderini bekleyen ahşap binalar, mimari nitelikleriyle bizi dışarıdan çeken ve fakat avlusuna adım atar atmaz harap görünümüyle geriye iten camiler, bir gün birilerin gelip onların hikâyelerine kulak vermesini dileyen sabırlı ihtiyarlara benziyordu sanki. Ki hepsinin yerinde kırlangıç fırtınaları şimdi…

Gene *Huzur*'un kılavuzluğunda Doğancılar'dan Salacak'a iniyorduk çok geçmeden. Bir müddet kaderine terk edilmiş Şemsi Paşa'nın kıyısında köpüren akıntılara gözlerimizi dikip kim bilir neler arandıktan sonra, Kuzguncuk üzerinden Boğaz yollarını adımlarken buluyorduk hayallerimizi. Nihaî durağımız her seferinde Mihrâbât Tepesi'ydi. Kucağımızda Kanlıca'dan alınmış şarap şişeleriyle o dik yokuşu tırmanırken görseydiniz bizi, yaşınıza başınıza bakmadan mutlaka katılırdınız aramıza. "O yokuşu nasıl tırmanırım dizlerimdeki siyatikle, a

benim budala biyograf bey evladım” diye itiraza yeltenmeyin hemen. Hani Yahya Kemal’i Çengelköy İskelesi’nden İhsan Kongar Bey’in köşküne el arabasına bindirip çıkartmış ya dört hamal, biz de sizin kolunuza girip kuşlar gibi uçururduk inanın bana. Kaldı ki, o güzelim tepede, Yeniköy’den başlayarak Emirgân kıyılarını ve eski kenti yakıp kavuran bir Boğaz akşamını sizinle beraber karşılamak ne muhteşem olurdu, bir düşünsenize. Dedim ya, gençtik ve gençlik bir mavi buluttu Hamdi Bey, bu memleketin iklim şartları dolayısıyla çok çabuk solan bir mavi bulut…

Sizin bize yaptığınız fenalıkları bir ucundan başlayıp sıralamaya kalksam, bu satırlar çarçabuk bir ağıta dönüşebilir, ancak Kanlıca Mezarlığı’nın bir köşesine gizlenip de Mihrâbât Tepesi’nde okunan şiirlere, yapılan tartışmalara kulak verebilseydiniz bir parça, eminim ki çabucak onaylardınız beni. Üstelik, o senelerde çınarların, ardıçların, fıstık çamlarının ve erguvanların gölgesi Körfez’e eğilmeye devam ediyordu ve yükselişinin her merhalesini adım adım izlediğimiz Köprü de, böyle keskin bir biçimde ortasından ikiye bölmüyordu güzelim manzarayı.

Bilir misiniz ki, biz bütün bunları yaparken, size yönelik ‘sükût suikasti’nin birkaç yerinde birden gedikler açtığımızı tasavvur ediyor, hatta bununla avutuyorduk de zihinlerimizi. Şimdi isimlerini sizin isminizle yan yana getirmek uğruna çırpınanlara baktıkça Hamdi Bey, her yazıya, besmele çekip herhangi bir kitabınızın adını tekrarlayarak başlayanlara baktıkça, sevinmek yerine üzülüyoruz sadece. Örselenmiş kişiliklerini esen rüzgârın, daldan düşen kozalağın, karşı kıyıya geçmeye çalışan modanın emrine veren bu insanlar, hakiki anlamda eserinizde temas edebilmiş bile değil tabiî ki. Şahsiyeti kadar haysiyetini de yapamamış bu kalabalığın yarın başka birisini alkışladığını, öbür gün çıkarlarına artık engel teşkil edebilir bahanesiyle diğerine çemkirdiğini görebilirsiniz rahatlıkla. Okumuş yazmışların hâli, maalesef hâlâ içler acısı Hamdi Bey, o gün azlığıyla içler acısıydı, bugün çokluğuyla içler acısı…

4.

Aziz Hamdi Bey,

Huzur'un ardından, *Yaşadığım Gibi* ile *Edebiyat Üzerine Makaleler*'in önünde büyük bir çaresizlik içinde derin derin düşünürken buldum kendimi bir gün. 'Derin derin düşünmek' lâfın gelişi elbette, siz de bilirsiniz ki, bizde düşünce nadir kitapları andırır, ya kimse dönüp bakmaz yüzüne ya da tozdan topraktan görünmez! Dolayısıyla, 'derin derin düşünmek' denilirken kastedilen şey, çaresizliktir aslında. Ben de bu iki kitap karşısında çaresiz kalmıştım işte, o denemeden bu denemeye, şu makaleden diğerine sekerek surda gedik açmaya çalışıyordum bir bakıma. Vazgeçmedim ve zamanla bu kez hakiki anlamda derin derin düşünmeye başladım!

Peki ama neden bu iki kitap? Cevabı gayet basit: Piyasada diğer kitaplarınız bulunmuyordu da ondan! Henüz isminizin etrafında hiçbir efsane teşekkül etmemişti ve sizi uzaktan tanıyanlar dahi burun kıvırıyor, izaha muhtaç bir beğenmezlik maskesi iliştiriveriyordu suratına. Bir başka ifadeyle, bugün nasıl isminizin gölgesine sığınıp birtakım manivelaları meşrulaştırmak yahut makul göstermek moda ise o devirde de sizi küçümsemek bir tür modaydı. Zira, kimse sizi okumuş değildi Hamdi Bey, okuyanlar da belli bir amaçla okuduklarından, aradıkları malzemeyi ceplerine tıkıştırmakla yetiniyor ve dönüp bir daha bakmıyordu yüzünüze…

Edebiyat Üzerine Makaleler'deki zorlukları aşmamı kolaylaştıran, 'Son Yirmi Beş Senenin Mısraları' başlıklı üç yazınız oldu. Hem şiire dair pek çok şey öğreniyor, hem de sizin zevkinizin ara sokaklarında gezinebiliyordum gönül rahatlığıyla. Oradan geriye dönmek de kolaydı. Nihayet fikirle temas imkânı bulmuş ve bu imkânı bulan herkes ölçüsünde, zihnimin bir tarafıyla mutluluk sahillerinde gezinirken, diğer tarafıyla tedirgin bir zemine sürüklenmiştim hemen. Cahit Sıtkı ile ilgili yazdıklarınız ise belki de ilk defa Türk şiirinin alkole verdiği kurbanlar üzerinde belli belirsiz de olsa bir şeyler düşünmeme yol açacaktı. Cahit Sıtkı'yı severdim öteden beri, fakat sizin yazınızdan sonra tamamen farklı bir anlam kazandı nazarımda. Sadece Cahit Sıtkı mı, elbette ki hayır, Orhan Veli, Nurullah Ataç, Ahmet Haşim, Halit Ziya, Abdülhak Şinasi, Necip Fazıl, Peyami Safa ve Yahya Kemal de yepyeni çehrelere bürünmekte gecikmedi.

Yahya Kemal'i seviyorduk doğal olarak, şiire nereden başlarsak başlayalım, hangi yollardan geçersek geçelim netice itibariyle Yahya Kemal'e uğramak kaçınılmazdı. Bu sadece Yahya Kemal'in bazı yolları açmak hususunda gösterdiği sağlam çabanın bir yansıması da değildi, tersine, şiir iklimindeki yolların tamamı Yahya Kemal'e çıkıyordu dört bir taraftan. Siz orada da farklı bir Yahya Kemal portresi çizerek, neredeyse plastik bir şahsiyeti elle tutulur, hatta biraz fazlasıyla kanlı canlı bir insan durumuna getiriyordunuz her seferinde. Durum böyle bir seyir izleyince de, edebiyata ilgimiz soyut bir düzlemden çıkıp somut şahıslar etrafında değişik nitelikler kazanıyordu takdir edersiniz ki.

Bu hazırlık devresinin ardından, bir lezzet pınarına uzanırcasına *Yaşadığım Gibi*'nin kapısından içeri girecek cesareti buldum nihayet. Bir süre, diğerlerine makale denilirken bunlara neden deneme denildiğini düşünerek harcadım vaktimi. Cahit Sıtkı veya Nurullah Ataç'a ilişkin hatıralar düpedüz denemeydi çünkü. *Yaşadığım Gibi*'de yer alan 'İnsan ve Cemiyet' yahut 'Şark ile Garp Arasında Görülen Esaslı Farklar' ise denemeden ziyade makaleye yakın duruyordu. Senelerin ardından ikisi de fakültede hocam olan Birol (Emil) Bey'le Zeynep (Kerman) Hanım'ın mı tercihiydi bu, yoksa hepimizin hocası Mehmet Kaplan'ın mı? İnanır mısınız Hamdi Bey, beni bu ölçüde meşgul eden bu soruyu, fakülte yılları boyunca bu üç isimden herhangi birisine sormak gelmedi aklıma.

Huzur'da başlayan İstanbul sevgimi, *Yaşadığım Gibi* katmerlendirdi diyeceğim, ama "Bu kitaplara gelene kadar aklın neredeydi" benzeri bir sualle üzerime yürürsünüz korkusuyla teşebbüs etmek dahi istemiyorum. Ancak, hakikat de bu işte. İstanbul benim nazarımda, babamla Urfa'dan geldiğimiz zaman gördüğüm ve görür görmez nedendir bilinmez ürktüğüm bir kaostan ibaretti. Sadece vapurla, Kadıköy ismini taşıdığını yılların ardından öğreneceğim bir kıyıdan, Karaköy ismini taşıdığını gene çok sonraları öğreneceğim diğer kıyıya geçerken, parmaklarımın donmasına aldırmadan güverteye çıkıp Boğaz'a bakakalmış ve muhtemelen işte o ilk göz göze gelme ânında gönül düşürmüştüm şehre. Bütün 'ilk bakışta aşk'lar misali sakıncalı bir tarafı bulunduğu su götürmezdi, ki belki de asıl cazibesi tam da burada yatıyordu…

Gerçeğin bir bölümünü daha satırlara iliştirmek gerekirse, *Yaşadığım Gibi* bir tarafıyla sadece 'Paris Tesadüfleri'diydi benim açımdan. Hayır

efendim, Paris, sizin bildiklerinizle mukayese kabul etmeyecek ölçüde uzaktı bana o senelerde. Sadece, edebiyata meraklı yahut edebiyat tahsil eden hemen herkesin tahayyülünü benimseyip o masalla büyümüştüm ben de. Siz de benzer hayaller kurduğunuzdan gayet iyi bileceksiniz, çok erken yaşlardan itibaren bizim de içimizde Paris'e gidip Sorbonne'dan Saint-Michel'e doğru kaldırımları adımlama ya da Champs-Elysees'den Concorde'a ağzımızda pipo, boynumuzda gri bir atkı ile büyük meseleler düşünen insanların çehresine sinen o gösterişli entelektüel dalgınlıkla yürüme rüyaları boy atıp filizlenmişti çoktan…

Sizin anlattığınız Paris ise yalınlığı ölçüsünde karmaşıklığı ve delişmenliği besleyen ağırbaşlılığı ile yıllar sonra Woody Allen'ın yapacağı, *Paris'te Geceyarısı* filminin ön habercisiydi sanki. Doğal olarak, o sizin aynanıza yansıyan bir Paris'ti ve zaten bu yüzden ayrıca güzel ve etkileyiciydi. Otuzlu yaşlarda Paris'e gittiğimde, sürekli sizin anlattığınız detayları aradığımı, Luxemburg Parkı'ndaki o kendine geç kalan yorgun adama da işte o gidişlerimden birinde rastladığımı bilmenizi isterim. Adamcağızın sadece yeryüzünde bir başına kalmışlığı değil, ceketini düğmeleyişi ve sigara içişi bile o kadar size benziyordu ki, bütün çekingenliğime rağmen neredeyse o banka oturacak, "Hamdi Beyciğim merhaba, siz beni tanımazsınız ama…" diye başlayıp uzun uzun konuşacaktım…

Günlüklerinizi okuyup da, anlattıklarınızın yanında bir de anlatmayıp nedense sakladığınız birkaç Paris daha bulunduğunu görünce, farklı Ahmet Hamdi Tanpınarlar'ın aynı anda varolduğunu çoktan öğrendiğim için pek fazla şaşırmadım, fakat sebebini de bir türlü anlayamadım bu esrarın. Şile'ye yahut Polonezköy'e gitmeyi sürekli erteleyen bir insanın, Paris'in o taraflarını neden ertelediğini bilsem bazı şeyleri kavramam kolaylaşırdı belki. Yine de, 'Paris Tesadüfleri' ile öyle farklı bir ufka kanatlanmıştım ki, orada bir hayli kaldığımı ve bundan asla şikâyet etmediğimi söyleyebilirim gönül rahatlığıyla.

Yaşadığım Gibi'de bugün dahi her okuduğumda farklı şeyler algıladığım, bilhassa İstanbul'a yerleştikten sonra tamamen değişik anlamlar yüklediğim iki yazı var ki, yeri gelmişken vurgulamazsam hem size, hem kendime, hem de İstanbul'a büyük bir haksızlık yapmış olurum. Kolayca tahmin edebileceğinizi sanıyorum, bunların ilki, *İstanbul'un*

Mevsimleri ve San'atlarımız başlığını taşıyor. Allah aşkına Hamdi Bey, nerede, ne zaman, neyin yahut kimin tesiriyle ve nasıl bir ruh hâlinin gölgesinde yazdınız bu yazıyı? İnanın ki, pek az yazı buna benzer bir tesir bırakmıştır üzerimde ve bu tesiri senelerden senelere, baharlardan baharlara taşıyabilmiştir hiç yüksünmeden. Eskiler, 'ilminin zekâtını ödemek' derlerdi ya, buna bir de 'İstanbul'un zekâtını ödemek' diye ayrı bir bahis ekleyecek olursak, başka hiçbir şey yazmasaydınız bile, bu ve diğer yazı, İstanbul'un zekâtının ödenmesi bağlamında yeter de artardı size.

Zaten ben öteden beri, İstanbul'un sizinle hakiki yazarına nihayet kavuştuğuna inanmışımdır hep. Siz tabiî ki benden daha iyi bilirsiniz ama İstanbul şiirle anlatılmaya müsait bir kente benzememiştir hiçbir devirde. Gerçi siz, Yahya Kemal'in,

Günler kısaldı Kanlıca'nın ihtiyarları

Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları

mısraları ile "bütün bir şehri zapt ettiğini" [228] söylüyorsunuz, fakat İstanbul ancak düzyazı ile fethedilebilir gibi geliyor bana hâlâ. Sadece İstanbul da değil, Paris, Roma, Berlin, Londra, Madrid, Viyana, Prag, Budapeşte benzeri masallar barındıran şehirlerin hepsi, kendilerini anlatabilecek şairleri çok kolay buldukları hâlde, bir tarafıyla hep eksik kalmış ve bu eksikliği gidermek hevesiyle asıl düzyazı ustalarını beklemişlerdir. İstanbul sizinle böyle bir imkâna belki de tam vaktinde kavuştu, ne yazık ki, her şeye geç kalan hakiki İstanbullular hayli geç fark edebildi bunu da.

Lodosa, Sise ve Lüfere Dair başlığını uygun gördüğünüz diğer yazıyı her okuyuşumda ise ne yalan söylemeli, Kandilli, Çengelköy, Kanlıca yahut Emirgân veya Hisar tepelerinde, önündeki tuvale olanca zarafetiyle gördüklerini aktaran bir Ahmet Hamdi Tanpınar portresi gelmiştir gözümün önüne hep. Fırçası da kalemi ölçüsünde çalışkanlık sergileyen bu ressam, lodos denilen afet ve lezzeti olduğu kadar, Süleymaniye'nin avlusuyla birlikte her şeyi sarıp sarmalayan sisi de Fikret'in elinden kurtarıyordu üstelik. Gece sık sık uyanıp pencereden Üsküdar taraflarına bakan ve Üsküdar'ın tamamen kaybolduğunu görünce Üsküdar'sız bir İstanbul'u düşünüp apaçık paniğe kapılan 'yazar' Hamdi Bey ise hayal

ile hakikat arasındaki belirsiz alanda gezinmenin keyfini çıkartıyordu büyük ihtimalle. “Hakikaten biz İstanbul’u çok az tanıyoruz. Hemen hemen edebiyatını hiç yapmamışız” [229] diyen ve hiç vakit yitirmeden İstanbul’un edebiyatını yapmaya soyunan da işte bu Hamdi Bey’di. Perspektif ve renk zenginliğine sahip bir ressam ile şair tabiatı taşıyan yazar bir araya geldiğinde böylesine sarsıcı bir ‘lüfer bayramı’ ya da sizin ifadenizle, ‘lüfer şehrâyi’ni ışıldıyordu pul pul. Belki de, o saatlerde şehrin bütün camilerinde, kiliselerinde, havralarında ve elbette meyhanelerinde, ‘aranan yazar nihayet bulunmuştur’ tevekkülü ile derin derin nefes alan birileri çekiyordu dikkatleri ve büyük bir sevinçle sırtını Boğaz tepelerine yaslıyordu İstanbul...

5.

Sevgili Hamdi Bey,

Bilir misiniz ki, beni asıl şaşırtan, *Mahur Beste*, *Huzur* ve *Sahnenin Dışındakiler* diye isimlendirdiğiniz romanlarınız arasındaki tuhaf ilişkiydi. *Mahur Beste*’ye roman demek belki doğru değil ama en azından böyle bir niyetle başladığınız ortada olduğuna göre, bütün yarım kalmışlığına rağmen bu sıfatı hak ediyor gibi geliyor bana. Dolayısıyla, bu üç kitabı birden mi tasarladığınız yoksa her şeyin tamamen tesadüfler üzerinden mi yürüdüğü hâlâ büyük bir muamma benim açımdan. Yaşar Nabi Bey’e yazdığınız mektupta, “Daima kafamda birkaç eser projesi bulunduğu için bunlardan birine başlarım” [230] diyorsunuz, fakat somut durum ya da sıralama hakkında herhangi bir fikir vermiyorsunuz. Hadi sizin vaktiniz yoktu diyelim, bu kitaplarla yakından meşgul olan Kaplan Bey veya fakültedeki diğer hocalar da herhangi bir şey söylemiyor.

Bu durumda elimizde avucumuzda, Dergâh Yayınları tarafımdan yayımlanan *Sahnenin Dışındakiler*’in kapağında yer alan, “Yazarın diğer romanlarından *Mahur Beste* ile *Huzur* bu kitapla birlikte bir nehir romanın parçaları olarak değerlendirilmiştir” türünden hem size hem de yayınevine yakışmayan o garip ifadeden başka bir şey kalmıyor. Kötü gazetelerin maksatlı haberlerinde sıkça kullanılan ‘değerlendirilmiştir’ tarzında boşlukta duran bir yüklem, bu değerlendirmenin kim tarafından yapıldığını gizlemekle kalmıyor, insanın zihnine gerekli gereksiz birtakım şüphelerin hücumuna yol açıyor lüzumsuz bir biçimde.

Bunların zikredilmeye değecek bir önemi yok aslında, teknik anlamda ilki hikâyeler toplamı, diğer ikisi roman tanımına uyan bu üç metnin birbiriyle bağlantılı taraflarını yani akrabalıklarını görmemek mümkün mü? Her şey bir kenara, Behçet Bey'in ölüm döşeğinde Mahur Beste'yi mırıldanan Atiye Hanım'ı dudaklarına hafifçe vurarak susturması ve belki bu nedenle ölümüne sebebiyet vermesi, her üç kitapta da en ince detaylarına kadar aynı çarpıcılığıyla mevcut. Gerçi üç metinde de sizin dikkatinizden kaçtığını sandığım zaman kaymaları söz konusu, ancak kabul edelim ki mükemmellik bekleyecek merhalelerden hayli uzağız o devirde.

Birkaç örnek vereyim müsaade ederseniz. *Mahur Beste*'de Arnavutköy'de bir yalıda bıraktığınız Behçet Bey, *Sahnenin Dışındakiler*'de birdenbire Göztepe'deki bir köşkte, nereden gelip nereye gittiğini tasavvurdan aciz düştüğümüz vakti saydam bir su damlasına dönüştüren 'çözülmüş saatler'le ve elbette ciltleriyle uğraşırken çıkıyor karşımıza. Hâlbuki, İsmail Molla'nın gelininin yani Atiye Hanımefendi'nin saadeti ve sıhhatini düşünerek satın aldığı köşk Göztepe'de değil, Erenköy'deydi.[231] Sadece bir hizmetçiden ibaret olduğuna artık asla inanmadığımız Şerife Hanım ise *Huzur*'da kayıplara karıştığı hâlde, *Sahnenin Dışındakiler*'de asıl hikâyeyi anlatmakla meşgul. O mendebur Şerife Hanım'a bile hiçbir itirazımız yok, ancak hangi kitabı daha evvel tasarladığınızı bilemediğimizden, şaşırmayı da ihmal etmiyoruz hazır yolumuz eleştiri sahillerine düşmüşken!

Aslında bunların hepsi doğal karşılanması gereken küçük detaylar sınıfına dâhil edilebilir rahatlıkla. Aradan yıllar geçmiş, önünüze kitap formatıyla basılıp gelmiş bir metin bulunmadığından kontrol imkânı da son derece sınırlı. Gazete tefrikasını sayfa sayfa yeniden okuyacak sabrı nereden bulacaksınız, öyle ya! Kaldı ki, sürekli değiştiriyorsunuz yazdıklarınızı Hamdi Beyciğim. Gene de asıl mesele, Tanzimat'la başlayan bir serüvenin (*Mahur Beste*), İkinci Dünya Savaşı öncesi şartlarını tamamen teslim almasına rağmen (*Huzur*), tekrar Mütareke devrine dönmesinde düğümleniyor galiba (*Sahnenin Dışındakiler*). tabiî ki sorun sadece kronoloji ile sınırlandıramayacak bir nitelik taşıyor, zira, kapı arkasında bekleyen içtimaî jeoloji mevcut bir de...

Huzur'un ana karakteri Mümtaz'ın *Sahnenin Dışındakiler*'de şöyle bir görünüp kaybolması[232], İhsan'ın ise *Huzur*'dakinden bambaşka bir çehreye bürünmesi, nasıl demeli, bir hayli tedirgin ediyor insanı. Hele Nuran'ı Kandilli'deki köşkte, Mevlevî dervişlerinin yöntemiyle sema öğrenmeye çalışan on bir, on iki yaşlarında, büyük yeşil gözlü bir kız çocuğu görüntüsüyle karşımıza çıkarmanız, mühim mütefekkirler pek aldırmasa da beni rahatsız etti doğrusu.[233] Üstelik, *Huzur*'da bir kez bile gözlerinin renginden söz etmiyorsunuz Nuran'ın, aşk olsun Hamdi Bey! Yetişkinliğiyle zihnimize nakşedilen bir kahramanın, bir sonraki romanda çocukluğuna yakın düşmek, siz de takdir edersiniz ki, tahayyülü zorlamakla kalmıyor, metnin inandırıcılığını yitirmesine de yol açıyor bir tarafıyla. Düşünsenize, Dostoyevski, *Suç ve Ceza*'nın üzerinden birkaç yıl geçince, bu kez de Raskolnikov'un çocukluğunu anlatan yeni bir kitap yazsa, siz de tuhaf karşılamaz mıydınız Allah aşkına? *Sahnenin Dışındakiler*'in esas kahramanı Cemal ile *Huzur*'un esas kahramanı Mümtaz'ın mizaç, algı ve talih bakımından neredeyse ikiz kardeş misali birbirlerine benzemeleri de bir diğer sorun, fakat şimdi bir de ona değinerek öfkelendirmeyeyim sizi…

Belki de muammanın mühim bir kısmı, *Mahur Beste* tefrikasının yarım kalmasında ve sizin de uzun yıllar boyunca bu metne dönüp dönmemek konusunda gösterdiğiniz kararsızlıkta düğümleniyor. Gerçi, günlüklerinizde yer alan 22 Nisan 1959 tarihli notunuzda, "Galiba geniş yazmak için Mahur Beste'ye açılacağım" [234] diyorsunuz, ancak memleketin siyasî iklim şartları izin vermiyor besbelli ki. *Mahur Beste* ile aranızda Behçet Bey'in kıskançlığına benzeyen ancak nedense yeterince izah edilmeyen bir uçurum açılmış sanki. Kahramanınıza yaptığınız haksızlığı apaçık görüp bir mektupta dile getirseniz de, geriye dönerek tekrar ilişemiyorsunuz masanın diğer ucuna. Bizden gizlediğiniz nedir Hamdi Bey, Behçet Bey ile aranızda bizim bilmediğimiz bir şeyler mi geçti, yoksa Atiye Hanımefendi'ye yönelik tavrını mı affedemiyorsunuz bir türlü?

Şurası da var: Güzel Sanatlar'dan talebeniz ressam Selim Turan, Paris'e son kez gittiğinizde kaldığınız otel odasına gelip zengin geçmişini anlatıyor size, Paris pencerelerini titreten o soğuk 9 Aralık 1959 akşamı, belki de her zaman zihninizde gezinen *Mahur Beste*'yi tekrar

hatırlıyorsunuz: “Bu hikâyeyi dinlerken geçirdiğim halet-i ruhiye *Mahur Beste*’ye ruhen dönüşümün bir neticesidir. Anlattığım rüyadan sonra bizim kat kapalı olduğu için beşinci kata inmiştim. Çıkarken birdenbire alaturka musikîyi ve bilhassa klasik tarafını hatırlatan bir koro sesi duyar gibi oldum. Birdenbire evvela zengin şerikimi hissettim, sonra da buradaki ruh kuruluğumun hakiki sebebini bulur gibi oldum. Ve yine aynı saniyelerde *Mahur Beste* kafamda canlanır gibi oldu. O bunları anlatırken hemen hemen tanımadığım insanlar arasında bu romanın bir başka çeşidini yaşıyordum.” [235]

Bu, son derece ilginç bir durum tabiî ki: 1944’deki tefrikanın üzerinden tam on beş yıl geçmiş, arada *Huzur* yayımlanmış, *Sahnenin Dışındakiler* tefrika edilmiş, lâkin zihninizin bir tarafı sürekli *Mahur Beste* ile meşgul. Sizin niteliklerinize sahip birisinin *Mahur Beste*’deki zengin malzemeden mükemmel bir roman çıkacağını görmemesi garip kaçardı elbette. Zaten yazdığınız birkaç bölüm bunun somut göstergesi olarak orada öylece duruyor. Anlaşılan o ki, *Huzur*’da yahut *Sahnenin Dışındakiler*’de Behçet Bey’in hikâyesine yeniden değinmeniz de yeterince tatmin etmemiş sizi. Bir katilin cinayet mahallinin etrafında gezinmesine benzer bir biçimde, siz de mütemadiyen *Mahur Beste*’nin çevresinde dolanıyorsunuz ama işte sebebini bizden esirgediğiniz bir şey tutuyor elinizi. Belki de tefrikanın yarıda kesilme biçimine duyduğunuz tepkinin doğal sonucudur bu, belki de bizim tahminde zorlanacağımız bambaşka gerekçeleriniz mevcuttur…

Sahnenin Dışındakiler’de anlattığınız Behçet Bey’e büyük bir şefkatle yaklaşmanız, neredeyse babasından görmediği sevgiyi anlaşılmaz bir cömertlikle bağışlamanız ise meselenin farklı bir çehresi olarak çıkıyor ortaya ve ister istemez dikkat çekiyor. Hâlbuki *Huzur*’da hiç de öyle değildi. Sanki sizi bir vicdan azabı kovalıyormuş yahut Behçet Bey’in kaderi boynunuza asılmış gibi, altı yılın ardından bu bîçare insana tamamen farklı bir gözle bakıyorsunuz. Bunu on altı yaşındaki Cemal’in üzerinden yapmanız her ne kadar inandırıcılık türünden önemli bir sorun taşısa da, itiraf ederim ki, inceliğinizi asla gölgeleyip örselemiyor. Hele kısa kollarının hiçbir vakit kâfi miktarda kavrayamadığı tamburunu kucağına alıp, bütün lâmbaları yanan bir odada Atiye Hanımefendi’nin fotoğrafına bakarak *Mahur Beste*’yi söylemesi, öylesine çarpıcı bir film

sahnesi ki, insanın etkilenmemesi imkânsız. Hakikaten aradan geçen o altı yılda neler yaşadınız Hamdi Bey, o kısa boylu çelimsiz ihtiyara gösterdiğiniz bu şefkatin gerisinde nasıl bir hikâye yatıyor?

Mümtaz'ın ve Nuran'ın önce yetişkinliklerini, arkasından çocukluklarını anlatmanız nasıl bir hayal kırıklığı yaratıyorsa, benzer bir durum İhsan meselesinde de geçerli. Kusura bakmayın lütfen, kaleminizi ve zihninizi ne kadar zorlarsanız zorlayın, yazarlık yeteneklerinizi hangi çerçevede kullanırsanız kullanın *Sahnenin Dışındakiler*'de değişik bir karaktere büründürdüğünüz İhsan'dan, *Huzur*'dakine benzer bir İhsan elde edemezsiniz! Muhtemelen aradaki boşluğu gördüğünüzden, hiç de yeri değilken birkaç yıl sonraya atlayıp İhsan'ın kızına neden Sabiha adını verdiğini anlatarak okuyucuyu ikna etmeye çabalıyorsunuz. Fakat inanın bana Hamdi Bey, bunlara birbirinden çarpıcı, birbirinden ilgi çekici detaylar da ekleseniz, oradaki İhsan karikatürünü *Huzur*'daki yerine yerleştirmeniz imkânsız...

Tabiî ki meselenin tam da burasında ışıltılı zekânızı devreye sokarak, "Pekâlâ benim çokbilmiş biyograf bey evladım, ilkin *Sahnenin Dışındakiler*, arkasından da *Huzur* neşredilseydi, gene aynı mantık çerçevesinde ilerleyebilecek miydiniz" diye itirazınızı dile getirebilirsiniz. Hiç lâfı eğip bükmeden söyleyebilirim ki, bilmiyorum Hamdi Bey, hakikaten bilmiyorum, bu varsayımla hangi istikamette gidebileceğimizi de bilmiyorum. İhsan'ın, Nuran'ın ve Mümtaz'ın *Sahnenin Dışındakiler*'deki hâllerini daha evvel okumuş olsaydım, *Huzur*'daki İhsan'ı ve Mümtaz'ı böylesine kolay benimseyebilir miydim acaba? Bu soruyu, Kandilli'den Bebek'e geçerken de, Bebek'ten Âşiyân'a doğru yürürken de hayli sık sordum kendime. Lütfen darılmayın Hamdi Bey, yayın sırası değişseydi eğer, muhtemelen *Huzur*'daki Nuran, Mümtaz ve İhsan o ölçüde inandırıcı gelmezdi bana. Dedim ya, İhsan tam anlamıyla bir karikatür kahramanı misali geziniyor *Sahnenin Dışındakiler*'de, Mümtaz ile Nuran ise işte öylesine bir görünüp bir kayboluyor. Bunlara karşılık, *Huzur*'da talihsiz bir kız çocuğu olarak karşımıza çıkan Sabiha'ya hazırladığınız ironik masal, ne yalan söylemeli, hatta biraz fazla bile etkileyiciydi…

6.

Muhterem Hamdi Bey,

Bir önceki mektupta sözünü ettiğim üç kitabınız, muhtelif özellikleriyle İstanbul'a öylesine benziyor ki, şaşırıp kalıyor insan. Tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, onlarda da iklim takvimin dışında bir seyir takip ediyor ve zaman sokak aralarında yılanı andıran canlı bir mahlûk edâsıyla kıvrılıp akarak dolaşıyor. Bu akışın bile Doğu'ya ait bir durgunlukla birlikte gelmesi, romanın dokusunu zedelemek şöyle dursun, aksine besliyor. Fakat çarpıcı ve farklı bir detay var: İstanbul ölçüsünde yahut İstanbul'a nazire yapmak istercesine muhtelif kapılar bulunmasına rağmen, bu üç kitaptan herhangi birinin içine bir kez giren insanın çıkabilme ihtimali son derece zayıf. Düşünsenize, İstanbul kadar kapıya sahip bir başka şehir var mıdır yeryüzünde? Yenikapı, Kumkapı, Topkapı, Edirnekapı, Mevlânâkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Bahçekapı, Cibalikapı, Silivrikapı, Eğrikapı... diye sürdürebilirsiniz saymayı. Kuvvetle muhtemeldir ki, bu yüzden şehre bir defa dâhil olan sabah akşam çırpınsa da kurtaramıyor yakasını bir daha. Hakikaten, *Mahur Beste*'den *Huzur*'a, oradan *Sahnenin Dışındakiler*'e uzanan o şaşırtıcı süreçte de aynen böyle değil mi durum? Behçet Bey'in yahut Atiye Hanımefendi'nin gölgesi biraz uzaklaşsa üzerimizden, derhal bir eksiklik duygusu kuşatmaz mı dört bir yanımızı?

Hâlbuki, söz konusu *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ise eğer, bu tür ağır gölgeler, bir yere varmayacağı görünüşünden belli sokaklar ya da pervazına erişmek isterken aşağı düşeceğimiz pencereler pek fazla kesmez önümüzü. 'Enstitü'ye girmek de, bir süre orada kalıp yorgunluk giderdikten ve hatta bu arada bedava tarafından çay kahve içtikten sonra kapıyı vurup çıkmak hiç de zor sayılmaz! Şüphesiz, burada Halit Ayarcı Bey'in 'Enstitü'nün kuruluşu sırasında sergilediği şeffaf tavırdan ziyade, sizin dikkatlerinize şükretmek durumundayız. Siz de esasen amacınızın ve hedefinizin bilincindesiniz zaten ve "Hakikat şu ki, Saatleri Ayarlama muazzam bir karikatür oldu" sözleriyle bir parça takdir ediyorsunuz eserinizi. Fakat hemen arkasından, sanki Dr. İzzettin Şadan bir duvarın arkasından sizi gözetliyormuş da gelip kulağınızı çekecekmiş korkusuyla, büyük bir pişmanlık içerisinde, "Her sayfa yalnız kendisini kurtarıyor. Hiçbir ahengi, isimle alakası yok" diyerek alışkanlıklarınıza geri dönüp inkâra yelteniyorsunuz başarınızı.[236]

Sahi, bunu neden bu kadar sık yapıyorsunuz Hamdi Bey? Halit Ayarcı ve Hayri İrdal hariç, sizin dışınızda henüz hiç kimsenin kitaba dair en küçük bir fikri yokken, neden büyük bir ısrarla öne atılıp muhtemel bir sevinç ışıltısını dahi esirgiyorsunuz kendinizden? Üstelik, bunu dile getirirken kelimenin gerçek anlamıyla tuhaf bir zevk aldığınız öylesine ortada ki, gizleme zahmetine katlanmak şöyle dursun, tersine, kıyıda köşede duymayan birileri kalacakmış endişesiyle, neredeyse,

Kastım budur şehre varam,

Feryâd ü figân koparam

ritminde Acemaşiran'dan girip Hüzzam'dan çıkıyorsunuz! Tabiî ki bu sadece *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne yönelik bir tavır değil, darılmayın ama sanki Ahmet Hamdi Tanpınar ile aranızda derin bir mücadele veya bitmez tükenmez bir çekişme varmış gibi, ne yazarsa yazsın, hatta ne yaşarsa yaşasın, kimseye fırsat bırakmadan ilk fırsatta basıyorsunuz yumruğu adamcağızın boğazına. Cehaleti kirpiklerinden akan ve 'Enstitü' kelimesini duyar duymaz, 'Acaba bize de bir makam çıkar mı' diye kapıdan veya pencereden avluya sarkan her devrin Halit Ayarcılarına karşı sizi savunmakta pek güçlük çekmiyoruz da, bir de sizinle nasıl mücadele edelim Allah aşkına? Bizi yani kimi okuyucularınızı, belirli periyotlarla bir Hayri İrdal çaresizliğiyle baş başa bıraktığınızın bilmem farkında mısınız? İzin verin de, zavallı Hayri İrdal, tarih ve coğrafyalarına bakarak baba arayan adamların görmesi icap eden rüyaları görsün artık!

Hâlbuki *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde kurduğunuz dünya, bu dünyayı kurarken zihninizi gayet rahat bir biçimde emrine verdiğiniz hayal gücü ve bu ikisinin ürünü olan zengin kahraman kadrosu, memlekette henüz yüz yıllık bir mazisi bulunan roman sanatı düşünüldüğünde, hayli ileri bir merhale teşkil ediyor. Ne var ki, böyle bir perspektif asla yetmiyor size. İşin asıl ilginç tarafı, bir yandan bu roman üzerinde çalışırken, bir yandan da Akademi'de Güzel Sanatlar Komisyonu'nda, "Suret-i katiyede Garplı olmaktan başka çaremiz yoktur" diye nutuklar veriyorsunuz ve herkesi hayran bırakan konuşmanızı da çok beğeniyorsunuz üstelik. Beğenin elbette ki, hiçbir sakıncası yok, ancak Akademi'den eve döner dönmez, Batılılaşmanın keskin bir parodisini teşkil eden romanınızın üzerine de aynı inançla eğiliyor ve

büyük bir gönül rahatlığı içinde günlüğünüze, "Üç gündür *Saatleri Ayarlama* ile meşgulüm. Yapacağım tashihler hakkında kâfi derecede bir fikir edindim" diye yazabiliyorsunuz. [237] Hayır, tabiî ki tutarlılık peşinde koşmuyorum, buna benzer bir çabanın Misak-ı Millî sınırları dâhilinde ziyadesiyle garip kaçacağını bilecek kadar çok yaşadım bu topraklarda.

Gene de, 'hayat yollarındaki devamsızlığımız'dan sürekli şikâyet eden bir insanın, gün içerisinde birkaç defa bir medeniyetten diğerine kanat çırpması, nasıl demeli, 'Enstitü'den bile daha tuhaf bir manzara sergilemiyor mu sahiden de? Doğal olarak, "Fikirlerle hadiseleri karıştırmayınız" [238] mazeretinin gölgesine sığınıp itiraz edebilirsiniz hemen; iyi ama Hamdi Bey, fikirler hadiseler karşısında yolun ortasında bırakacaksa bizi şayet, ne zaman işimize yarayacak, söyler misiniz lütfen?

Sahnenin Dışındakiler'i ellerinden tutup tartışmanın dışına çekersek eğer, tekniğiyle en sağlam romanınızı hırpalama biçiminiz, kendinizi hırpalama biçiminizle benzer bir seyir izliyor her seferinde. Hele o mektup nedir öyle kuzum, Behçet Bey'e gönderdiğiniz mektubun başınıza açtığı bela yeterli gelmemiş olmalı ki, bir de oturmuş Doktor Ramiz'e, üstelik Halit Ayarcı'nın ağzından bir başka mektup yazmışsınız. Mektupta, romanın tekniğine yahut şahısların kuruluşuna ilişkin herhangi bir kuşku dile getirseniz, makul kabul edilebilir gene de. Ne var ki, siz buna benzer meselelere değinmek yerine, artık nereden icap ettiyse, garip bir savunmaya geçiyor ve hiç lüzumu yokken kitabı, "hasta bir muhayyilenin fantezisi" belirlemesiyle ikiye ayırıyorsunuz tam ortasından.[239] Sizi bu çelişkili vaziyette bırakan, çevrenizin göstereceği tepkiye yönelik bir endişe mi acaba? Oysa, artık milletvekili de değilsiniz ve yeni bir vekillik umudu da görünmüyor ufukta. Bütün bunlar bu kadar net bir biçimde gözlerimizin önünde dururken, tedirginliğinizi yahut korkunuzu anlamamızı sahiden bekliyor musunuz bizden?

Benden duymak sizi ne ölçüde tatmin ve ikna eder bilemem, hakikat şu ki, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* hakikaten nefis bir roman Hamdi Bey. Tekniğiyle, kurgusuyla, bakış açısıyla ve kahramanlarıyla mükemmel bir roman. Her üç dönemin nirengi noktalarını son derece ironik bir hüzünle yansıtmanızın gerisinde ise hayatla kurduğunuz münasebetin niteliği mevcut mutlaka. Bununla birlikte, Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet

devirlerinde insan denilen tuhaf yaratığın ve onun tek ayırt edici vasfına dönüşen zihniyetin neredeyse hiç değişmediğini ortaya koyma tarzınız, dudaklarımızda tebessüme ve gözbebeklerimizde kırgınlıklara yol açıyor her okuyuşta. Teknik meseleler bir tarafa, başarılı bir romanın bundan başka bir özellik taşımasına ihtiyaç var mı dersiniz?

Lâkin, Şehzadebaşı'ndaki o ünlü kahveye gelenleri tasnif tarzınıza hayrandık asıl biz ve mesela ne vakit Küllük'e gitsek, oradaki insanların bu tasnifin neresinde yer alabileceklerini hesaplamaya çalışırdık kendi aramızda. Kimi üniversite hocası, kimi sahaf, kimi şair, kimi yayınevi sahibi, kimi koleksiyoncu, kimi de sadece çenebaz sıfatı taşıyan bu insanlar, haftanın belirli günlerinde Küllük'te toplanır, sosyal vaziyetlerine hiç bakmadan memleketin geçmişine ve geleceğine dair nerede başladığı gibi nerede biteceği de asla bilinmeyen uzun ve anlamsız tartışmalar yaparlardı. Biz Küllük'ün kapısından içeri girip de aralarında hocalarımızın da bulunduğu bu kalabalığın büyük bir ciddiyetle, Ayasofya'ya adım atan Fatih Sultan Mehmet'in atının kuyruğuna ilişkin dedikodular yüzünden kavgaya tutuştuklarını görünce, derhal sizin yaptığınız tasnifi hatırlar ve onları bu tasnife göre birbirlerinden ayırt etmek maksadıyla çabucak sıvardık kollarımızı:

Masanın Beyazıt Camii'ne yakın köşesine oturanlar ve ellerindeki iri tesbihleri, dünyanın olanca derdini yüklenmiş edâsıyla çekenler elbette ki Nizam-i Âlemciler'di. Onların karşısında yani masanın Lâleli'ye bakan tarafında ise kahvedeki çaylardan ve garsonlardan başlayarak kademe kademe herkesi ve her şeyi eleştiren ancak sıra nihayet başbakana yahut reis-i cumhura gelince çevredekiler tarafından her ihtimale karşı susturulan Esâfil-i Şark tabakasına mensup ekip yer alıyordu. Pek de ciddi bir nitelik taşımayan ve yerli yersiz müdahale ısrarlarıyla bilinen diğerleri ise Şiş Taifesi'ydi tabiî ki.

Doğal olarak, bu sınıflandırma bizim için Küllük'le sınırlı kalmıyor, Çınaraltı yahut Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi de gürültümüzden payını alıyordu çok geçmeden. Fakat asıl komik veya trajik çekişme, Boğaz tepelerinde edebiyatçıları sınıflandırırken yaşanıyordu hemen her defasında. Daha o yaşta, hepimizin ruhsal iklimlerine yakın ya da uzak bulduğu kalem ve kelâm sahipleri vardı; bazı isimler karşısında büyük bir ciddiyetle ceketlerin düğmeleri ilikleniyor, bazı isimler karşısında ise

gömleklerle birlikte göğüsler de fora ediliyordu! Doğrusu isterseniz, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit, Halit Ziya, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp benzeri adları Nizam-ı Âlemciler safına yerleştirmekte pek de güçlük çekmiyorduk. Henüz öğrenci rozeti taşısak da, burada tuhaf bir fikir birliği söz konusuydu. Şiş Taifesi'ni belirlerken de ciddiye alınacak bir sorun çıkmıyordu aslında. Canı sıkılan, bir şiirini veya kitabını beğenmediği bir şairi veya romancıyı neredeyse tekmeleyerek o en kalabalık sürüye itekliyordu hiçbir tereddüt belirtisi göstermeden. Hakiki mücadele ise Esâfil-i Şark ufuklarında göze çarpıyordu nedense. Herkes sevdiği birkaç yazarı yahut şairi bu kategoriye yerleştirmek amacıyla kıyasıya uğraşıyordu çünkü, Öyle ki, birkaç saat önce fakülte kantininde ya da Çınaraltı'nda simidini paylaştığı en yakın arkadaşının kalbini kırmaktan çekinmeyenlere dahi rastlanıyordu.…

Bir tek size yer bulamıyorduk Hamdi Bey, bir tek size! Nereye dâhil etsek biraz fazla geliyordunuz zira, hayatınızla ve eserinizle uğraşma biçiminiz kadar, sizinle uğraşma biçimleri de tasnif dışı kalmanıza yol açıyordu mütemadiyen. Karl Marx'ı saymazsak eğer, yaptığı sınıflandırmanın bile dışında kalan kaç kişi vardır acaba şu yeryüzünde?

7.

Aziz Hamdi Bey,

Yaptığınız sınıflandırmanın dışında kalmanızın önemli bir sebebi, memleketin safra kesesi ameliyatı sırasında meydana gelen kan kaybı olabilir elbette ama yabana atılmaması gereken bir başka neden daha mevcut sanki. Yaşanılan hayatlar bir tarafa, yazılan hayatların ahlâkını yapabilmeyi öngören mühim bir mesele bu. Biraz sabredin Allah aşkına, "Şimdi bu da nereden çıktı biyograf bey evladım" diye hemen paylamayın beni lütfen. Meselenin kaynağı, doğal olarak gene sizsiniz. Hani *Huzur*'da Nuran'la Mümtaz, İstanbul'u içinden tanımak ve bu sayede aşklarını güçlendirmek amacıyla Üsküdar'da dolaşırlar ya, bilmem hatırlar mısınız, orada bir ara konu Şark'a gelir eşyanın tabiatına uygun bir biçimde. Mümtaz, Şark'ın yeryüzünü ve gökyüzünü tek varlık olarak görebilmenin sırrını, belki vaktinden çok önce bulduğunu söyler. Bunun üzerine Nuran, hem romanın, hem de bütün bir Şark'ın en önemli

sorusunu getirip bırakıverir İstanbul'un ve Üsküdar'ın ortasına: "Bulduğu şeyin ahlâkını yapabilmiş mi?"[240]

Bu can alıcı ve hatta can yakıcı sorunun cevabını ne roman kahramanları, ne de roman yazarı vermeye gönül indiriyor çıkan fırsatlara rağmen. Biz de her şeyi romancıdan bekleyen tembel bir okuyucu kıvraklığıyla, cevabı sürekli erteleyerek bizi niçin yolun ortasında bıraktığınızı soruyoruz doğrudan size. Sahi neden Hamdi Bey, her şeyin anahtarı niteliği taşıyan temel bir sorunun kıyısına kadar geldiğiniz hâlde, sanki onu oraya iliştiren siz değilmişsiniz gibi, arkanıza bile bakmadan tırmanıyorsunuz meçhule giden bir geminin her türlü fırtınaya açık güvertesine! Bazen olur ya, insanın dudaklarının arasından hayatını tamamıyla altüst edebilecek bir cümle dökülür durup dururken ve daha cümle bitmeden geriye dönüşün imkânsızlığını hisseder hemen. Belki de bu yüzden, ister istemez insanın aklına, sorduğunuz soru neyse ne de, verilebilecek muhtelif cevaplardan çekindiğinize dair birtakım kuşkular gelip yerleşiyor işte.

"Ahlâkını yapmak" derken, mevcut ahlâkî yapıların dışında bir zihin dünyasından söz ettiğinizi ve o zihin dünyası Şark'ta bir türlü süreklilik kazanmadığı için kendinizi örselediğinizi bugünden bakınca bile bir miktar görebiliyoruz elbette. Ancak bir eşyanın, bir durumun, bir hareketin, bir fikrin, bir yaşama tarzının, bir bakışın yahut bakış açısının ahlâkını yapabilmek, sanıldığı ölçüde kolay mı acaba? Bunun basit bir formülü bulunsaydı eğer, Mehmet Âkif ya da Tevfik Fikret, Meşrutiyet yahut Cumhuriyet, Müslümanlık, Musevilik veya İsevilik gibi tek tanrılı dinler çoktan o sahile yanaşmaz mıydı? Hatta, tek tanrılı dinlerin dışında kalan Budizm, Brahmanizm. Konfüçyanizm benzeri farklı inanç sistemleri de meydanı boş bırakmazdı muhtemelen. Hiç şüphesiz, sözü edilen dünyayı açıklama çabalarının, varlığını bunların dışında konumlandırmaya çalışmakla birlikte en azından bizim memleketimizde bir tür din muamelesi revâ görülen sekülarizmin de yabana atılamayacak bir ahlâkı ve o ahlâk üzerinden tarif ettiği bir hayat tarzı mevcut. Öyle ki, hem bireyler hem de toplumlar, bunlardan herhangi birisine içeriden ya da dışarıdan yaslanarak, çok da şikâyetçi olmadan idare ediyorlar durumu…

Hâlbuki, siz bunlarla yetinmek yerine, ciddi ipuçlarını Boğaz bahçelerinde soluklanan asırlık çınarların gölgesinde gizleyen bambaşka bir şey arıyorsunuz sanki. Kim bilir, belki de asıl amacınız, o bambaşkalık içinde Nuran ve Mümtaz kadar, Hayri İrdal ile Halit Ayarcı'nın varoluş biçimlerine de uygun bir yer bulabilmesi, birinin diğerinden rahatsızlık duymadan ana caddelerde ve ara sokaklarda rahat rahat yürüyebilmesi! Fakat nasıl olacak bu Hamdi Bey, Nuran ile Mümtaz hadi neyse ne de, Hayri İrdal ile Halit Ayarcı'yı aynı anda meşru, mazur ve makul gösterecek bir ahlâk yürürlüğe girerse şayet, birbirimizin yüzüne bir daha aynı şekilde bakabilir miyiz dersiniz? "Kendisini ve bütün âlemi tek bir varlık olarak görebilmenin sırrı" böyle bir şey mi hakikaten? 'Mevcut durum zaten apaçık ortada' diye itiraz etmeyin hemen; kaldı ki, mevcut durumu asla benimsemeyen kavrayışınız yüzünden getirmiyor musunuz böyle bir öneriyi gündeme? *Sahnenin Dışındakiler*'de, Elâgöz Mehmet Efendi Camii örneğinden yola çıkarak altını itina ile çizdiğiniz türden hayatın tamamını etrafında toplayabilecek "içtimaî jeoloji" merkezini nerede bulmayı umuyorsunuz Allah aşkına? [241] Diyelim ki bulundu, böylesine savruk bir memlekette, "içtimaî jeoloji" merkezleri, muvakkithaneler yahut futbol maçları ölçüsünde ilgilendirir mi insanları sizce?

Gene oralarda bir yerde, "İman dediğimiz duyguyu içinde duysun veya duymasın herkes evinden çıkarken onun maskesine bürünürdü. İman, sadece bizi Allah'a bağlayan bağ değil, müşterek kıyafet, yüz ifadesi, muaşeret şekli, hülâsa cemiyet hayatında nezaket ve merasim dediğimiz şeylerin, yani karşılıklı münasebetlerin tek kaynağıydı" [242] diyorsunuz fakat *artık* yahut *hiçbir vakit* öyle yaşanmadığını da, bir yanardağın yüreğinize yansıması inat, gayet iyi biliyorsunuz hiç şüphesiz ki. Sizin devrinizde de belki farklı bir manzara sergilenmiyordu, ancak bilhassa bugün ortak bir değer etrafında kaynaşıp da bakışlarını ısıtabilecek iki insanı çok zor bulursunuz koca memlekette. Zaten aksini düşünseydiniz bunu hatırlatma lüzumunu hissetmez, başınızda o kadar dert varken bir de bunu mesele hâline getirmezdiniz. Toplumun yahut bireyin ahlâkla ilişkisinin hemen her devirde son derece sorunlu bir seyir takip ettiğini olanca çıplaklığıyla gördüğünüze göre, yeni ahlâkı kim belirleyecek sizce Hamdi Bey? Din mi, politika mı, üniversite mi yoksa sokağın kendisi mi?

Sahnenin Dışındakiler bu konuda yeterince ipucu taşıyor aslında. Hatırlar mısınız, kahramanınız ya da kahramanımız Cemal, Tevfik Bey'e gitmek amacıyla Galata Köprüsü'ndedir hani ve birden işgal kuvvetlerine mensup iki Senegalli askerin, bahriyeli bir çocuğu ite kaka götürmeye çalıştıklarını görüverir. İşgalcilerin bütün şımarıklığı ve nobranlığı paçalarından akan Senagalliler, esasen bir diğer işgalin çocukları olduklarını unutup, hayatına müdahale ettikleri şehri ve insanlarını daha da küçültmek amacıyla, yüzlerine dostça gülümseyen bu bahriyeli çocuğun suratına üç tokat indireceklerdir peş peşe. Köprü'deki herkesin kanını donduran bu hadise karşısında, ihtiyar, uzun boylu, kuru ve zayıf, parmakları elmas yüzüklerle dolu bir kadın, "Seni domuz herif'" diye ileri atılacak ve "elindeki kalın topuzlu şemsiyeyi" bahriyeliyi döven Senegallinin suratında parçalayacaktır. Sabah evden çıkarken böyle bir meseleye karışmayı asla aklının ucundan geçirmeyen bir kadının, tam da o sırada işgal ordularına mensup bir askerin aşağılamasına maruz kaldığı için, direnişin ahlâkını kendiliğinden yapmasından başka nedir ki bu? Böylesine somut bir nitelik kazanan direniş ahlâkı, anında çevreye de sirayet edecek ve Köprü'yü dolduran diğer insanlar hem kadını, hem de bahriyeliyi, bir çırpıda görünmez duvarların arkasına gizlemekte zerre tereddüt göstermeyeceklerdir.[243]

Nuran'ın en azından geçmişe yönelik bir nitelik arz ettiğini düşünebileceğimiz sorusunun cevabı, hadiseler karşısında mevcudiyetini yeniden yapılandıran bir ahlâk olmasa dahi, muhtemel görünme biçimi tam da budur belki de. Hayatın, insanın ve tabiatın büyük bir hızla değiştiği bir değerler dünyasından, en azından dinamikleri standartlaşmış bir diğer değerler dünyasına doğru sürüklenen bir toplumda, günübirlik olayları eksen alarak tanzim edilmesi gereken ahlâk, nasıl farklı bir tarzda yansıyabilirdi ki aynalara? Bunun kalıcı bir biçime bürünmesini bekleyebilir miyiz, hakikaten bilmiyorum, fakat romanın sayfalarına böyle bir çabanın sindiğini sezebiliyorum gene de. Aslında siz o soruyu *Huzur*'da değil de, asıl *Sahnenin Dışındakiler*'de sormalıydınız Hamdi Bey, yoksa memleket bir uçtan diğer uca *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne dönüşmüşken nasıl bir ahlâk yapılabilir ki?

Bir de tabiî bütün romanlarınıza egemen olan ve esasen ferdi asla örselemeyen bir 'biz' duygusu var ki, benim görebildiğim kadarıyla,

sadece *Sahnenin Dışındakiler*'de bu 'biz' duygusunun ahlâkı yapılabiliyor. Cemal'in kapısını çaldığı kiracıları da, Kapalıçarşı'nın Sahaflar girişinde kızlarının çeyizini satarken gördüğü eski varlıklı komşuları da, "Hepimiz böyleyiz. Birkaç zenginden, işini bilir insandan başka herkes bu hâlde" diyor ya hüzünlü bir ses tonuyla. Haklısınız, Mütareke İstanbulu'nun şartlarında bundan daha doğal ne olabilirdi ki? Felâketlerin ya da acıların böyle genelleştirilmesi, tuhaf bir beraberlik yarattığı için 'biz' duygusunu besliyor elbette. Bu da belki o güne dek farkına bile varmadığımız bir ahlâkın çarçabuk ve kendiliğinden yapılmasına zemin hazırlıyor. 'Biz' kelimesinin, dilbilgisi kitaplarında sadece şahıs zamiri tanımlamasına denk düşürülüp tekilleştirildiği, kara kalabalığın 'ben' 'ben' diye yakasını paçasını dağıtıp riyakârlık coğrafyasına yerleştiği bir cemiyette, hangi ahlâkın yapılmasını ümit edebilirsiniz ki artık?

Ben gene de, ahlâkını yapmak gibi son derece mühim bir meseleyi ortaya attıktan sonra, bu fikrin sorumluluğunu da hiç çekinmeden üstlenip peşinden gitmenizi beklerdim sizden. Ne var ki, sizin şahsî bir mitoloji peşinde koşarken mi yoksa küçük bir oyun merakıyla mı böyle bir soruyu gündeme getirdiğinizi kestirmek güç. En azından günlüklerinizde, bu meselenin zihninizi meşgul ettiğini gösteren herhangi bir ipucuna rastlayamadım ben. İhtimal ki, içinde bulunduğunuz çevre, o çevreye uyum sağlamak gayesiyle bir parçasına dönüşme mecburiyeti hissettiğiniz ayak oyunları, o ayak oyunlarının neticesinde yakanıza yapışan ve asla bırakmayan beyhûdelik, beyhûdelik duygusuyla birlikte sadece boşluktaki mağaraya bağırmanızı mümkün kılan yazdıklarınızı kanıtlama çabası, bu çabanın kör ve sağır duvarlarda eridiğini gördükçe gölgesine sığındığınız Nembutaller getirip böyle bir uçurumun kıyısına bıraktı sizi. O uçurumun kıyısında ise buna benzer bir soru, muhtemelen çoktan anlamını yitirmişti artık. Kimse sizi görmüyordu ve siz de Şark'ın görme ve görünme biçimlerini detaylandırmaktan çoktan yorulmuştunuz besbelli ki…

Olacakları şeyi olamamış insanların, bulacakları şeyi bulamamış toplumların yaşadığı trajedinin bir parçasına dönüşen ahlâk yapma biçimlerine ayna tutmakta biraz daha ısrar etseydiniz eğer, en azından sizin açınızdan her şey farklı bir seyir izler miydi acaba? Yazılanların

ahlâkını yapabilmekten söz ediyorum Hamdi Bey, yazılanların ahlâkını yapıp ona sadık kalmaktan…

8.

Sevgili Hamdi Bey,

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Pakizelerin, Halit Ayarcıların, Hayri İrdalların çokluğuna, bir başka ifadeyle, giderek anonimleşmesine zerre aldırmadan, tedai itibariyle de, tedavi itibariyle de öteden beri koruyor gönüllerdeki yerini. Meseleye, sizin verdiğiniz bilgilerin ışığını önümüze tutup da, modern romanın mahiyeti ve niteliği penceresinden baktığımızda, onun hemen yanına *Sahnenin Dışındakiler*'i iliştirmek icap edecek kanaatimce. Buna rağmen, acaba neden bu ikisi yerine, gidip gidip *Huzur*'a başımı vuruyorum ben? Bunu yapan sadece ben olsam, gülüp geçmek mümkün tabiî ki, ancak Ahmet Hamdi Tanpınar'la şöyle ya da böyle ciddi anlamda ünsiyet kuran az sayıda insan da *Huzur*'u farklı bir yere koyuyor nedense ve mütemadiyen *Huzur*'un sayfaları arasından bakıyor size. "En iyi şiirim" kategorisine dâhil etmediğiniz *Bursa'da Zaman* nasıl diğerlerini gölgede bıraktıysa bugüne dek, *Huzur* da aynı şeyi diğer romanlarınız için yaptı galiba. Yazdığı eserlerin ihanetine uğramış bir insan, aynaların aksinden başka nereden medet umabilir ve nereye kadar direnebilir ki sahiden?

Sormadınız ama söyleyeyim gene de, *Huzur*'u diğer romanlarınızdan farklı kılan temel unsurlardan birisi, ana kahramanının İstanbul olması bana kalırsa. Farkındayım, büyük bir açık yakaladığı sanan yaşlı yazarların keyfiyle, "Bütün romanlarımda İstanbul vardır çocuğum" diye derhal eleştireceksiniz beni. Ben de cevaben, "Şunun şurasında Tanpınar Külliyatını yeni baştan okuyalı bir ay bile geçmedi Hamdi Bey, miyopluğuma rağmen görmemiş olabilir miyim bunu" diyeceğim. Mesele o değil elbette ki, biyografisi yazılan insanla biyograf arasında kimi vakit böyle tartışmalar, atışmalar, sürtüşmeler kaçınılmazdır, hatta sizden kopya çekerek sık sık darılabilir de biri diğerine! Bunlar doğal, doğal olmayan İstanbul sevgisine yakından tanıklık ettiğiniz bir insanın böyle bir detayı atlayabileceği kuşkusunu, hâlâ dipdiri tutabilmeniz zihninizin mutena bir yöresinde…

Hâlbuki, altını çizmek istediğim şuydu: Gerek *Mahur Beste*'de, gerek *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde, gerekse *Sahnenin Dışındakiler*'de, - isterseniz buna *Aydaki Kadın*'ı da dâhil edelim,- İstanbul'a en iyimser ifadeyle ikinci dereceden roller veriyorsunuz. Oysa *Huzur*'da, her şey ama her şey, hem yaşayan bir şehir kimliğiyle İstanbul'un, hatta belki ondan daha ziyade önem taşıdığını söyleyebileceğimiz *İstanbul fikri*'nin etrafında toplanıyor. Nuran da, Mümtaz da, İhsan da, Suad da, Macide Hanım da, Sabiha da, Fahir de... aklınıza kahraman sıfatıyla sahneye çıkardığınız kim geliyorsa, hepsi İstanbul'un eseri ya da İstanbul'un bir parçası. Zeynep Hanım Konağı, Sahaflar, Kapalıçarşı ve Boğaz bir tarafa, Boyacıköy'deki kahveci çırağı yahut Emirgân'da Mümtaz'ı evine kadar takip eden siyah tüylü köpek yavrusu da dâhil bu değerlendirmeye; İstinye'deki lokanta ya da vapurların yasemin renkli dumanları da. Şeyh Galip'ten, Tab'î Mustafa Efendi'den, Kanlıca'nın ihtiyarlarından, İstinye körfezindeki akşam serinliğinden söz etmiyorum bile! Eğer *Huzur*'dan İstanbul'u çekerseniz Hamdi Bey, konuşmak dışında ne yapacağını bilemeyen şaşkın kuklalardan başka bir şey kalır mı geriye acaba? Ki o konuşmalar da İstanbul görüntüden çıkınca anlamını yitirecektir hemen…

Tabiî bir de İstanbul'a çok yakışan, bütün bir şehri ve kanaatimce şehrin en mühim tarafını teşkil eden Boğaz'ı farklı bir gözle görmemizi sağlayan aşk var. Siz son derece umursamaz bir tavırla, "Bu, dünyanın en basit, âdeta bir cebir muadelesini hatırlatacak kadar basit bir aşk hikâyesidir" [244] diyerek artık olağan bir nitelik kazanan alışkanlıkla yaşadığınızı veya yazdığınızı daha baştan küçültmeye çalışsanız dahi, bereket, okuyucu size uymuyor böyle konularda! Çünkü koca bir romanı bu aşkın kurduğu zemberekten, bu aşkın yansıdığı prizmadan okuyoruz biz. Söz konusu aşk, ilk bakışta sadece Nuran ile Mümtaz arasındaki bir mesele mahiyetinde ele alınmaya müsait bir duygu olsa da, çok geçmeden, "Birbirimizi mi yoksa Boğaz'ı mı seviyoruz" [245] sorusuna yol açacak ölçüde bu ikilinin dışında kuracaktır saltanatını. Aşkı Halit Ziya romanlarından tanıyan sizin neslin aynasında *Mai ve Siyah* neyse, aşkı Amerikan veya Yeşilçam filmlerinden ibaret sayan bizim neslin nazarında da *Huzur* oydu işte. O güne dek filmlerin yanı sıra *Dudaktan Kalbe* ya da *Vadideki Zambak* türünden tesellilere de başvurmuştuk

elbette, fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse, hiçbirisi hayal gücümüzü kanatlandırabilecek bir nitelik taşımıyordu.

Huzur'daki aşkı derin ve anlamlı kılan, İstanbul isimli o olağanüstü sahneyi mekân olarak kullanması değil sadece, bir de her türlü detayı kelimelerle güzelleştiren, kimi vakit de içinden çıkılmaz bir karmaşaya yol açan üslûbunuz mevcut sizin. Kaplan Bey, *Huzur*'u yorumlarken, "bir şairin romanı" demekte haklıydı, zira, o üslûp bir kenara itilse, o derin aşk muhakkak ki bir hayli yavan kalır, hatta belki *Vadideki Zambak* benzeri bir şeye dönüşürdü vakit yitirmeden. Mektuplarınızda veya günlüklerinizde bu üslûbu arayıp da bulamadığımıza göre, üzerinde bir hayli çalıştığınızı düşünmek zorundayız demek ki. Üstelik, önünüzde herhangi bir örnek yoktu ve siz hastalıklarla, çevrenizle ve asıl önemlisi kendinizle boğuşa boğuşa bir üslûp yapabilmiştiniz. Öyle ki, üslûbunuz sadece Nuran'la Mümtaz'ın aşkını zenginleştirmekle kalmıyor, İstanbul'a ve Boğaz'a da sürekli yeni peyzajlar ekliyordu. Siz ne derseniz deyin Hamdi Bey, resim terbiyesinin bu üslûba verdiği olağanüstü destek, her Boğaz manzarasında tekrar çıkıyordu karşımıza. O üslûp olmasa, birdenbire o kadar çok şey eksilirdi ki hayatımızdan, buna en çok siz şaşardınız muhtemelen…

Bir de o üslûbun ayrılmaz bir parçasına dönüşen müzik mevcuttu ve bizim gibi kulağı anlamsız gürültülerle doldurulmuş nesiller bile aradaki farkı hemen ayırt edebiliyordu. Tabiî bu durum büyük bir korkuyu da beraberinde getiriyordu her seferinde. Neden derseniz, *Huzur*'da sözünü ettiğiniz müzik eserlerinin kapısını ne vakit çalsak elimiz boş dönüyor, zaten çoğunu da hiçbir yerde bulamıyorduk. Zamanla, o müziği kavramaya sadece sevginin yetmediğini, bunun yanında derin bir bilgi gerektiğini de öğrendik ve sadece bu bilgi gönlümüzü o güne dek farkına varmayı ertelediğimiz ufuklara taşıdı. O çok sevdiğiniz *Sihirli Flüt*'ü, *Pastoral Senfoni*'yi ya da *Neva-Kâr*'ı anlamak uğruna, farklı icralarını üst üste kaç kez dinlediğimi ne siz sorun ne de ben söyleyeyim daha iyi. Biraz önce size, "Eğer Huzur'dan İstanbul'u çekerseniz ne kalır ki geriye" diye sormuştum ya, aynı şeyi müzik meselesinde de dile getirmek mümkün. Hepsi bir yana, sadece *Ferahfezâ*'yı ihmal etseydiniz eğer, o yapı yedi yerinden birden çatlardı büyük ihtimalle. Boş yere,

“Süleymaniye’den başka Garpla ölçülecek bir iki musikî eserinin dışında bir şey tanımıyorum” demiyorsunuz…[246]

Netice itibariyle bunların hepsi *Huzur*’da kurulan dünyanın plastiğiyle ilgili ayrıntılar, bir de fikir tarafı var ki, o güne kadar yazılan romanlarda veya hikâyelerde bunlara temas edilmemesi bir yana, işin hakikati, bilen de pek azdı. Muhakkak olan şu ki, hiç şüphesiz orada dile getirilen, teklif edilen, tartışılan fikirlerden fazladan birkaç roman çıkardı. “Şark oturup beklemenin yeridir, biraz sabırla her şey ayağınıza gelir” [247] benzeri kısacık bir cümle dahi, koca bir coğrafyayı belirleyen zihniyetin kilitli kapılarını açabilecek altın bir anahtarı getirip bırakıyordu avucumuza. Bu kısacık cümleden hareket ederek tamamıyla atalete yahut miskinliğe gidebilirdik kolaylıkla; ancak aynı yöntemle, Şark’ın ruh terbiyesinin neredeyse aynası olan sabır ve tevekküle de düşebilirdi yolumuz çok zorlanmadan. Gene bu cümlenin yardımıyla, Doğu ve Batı düşüncesini birbirinden son derece keskin çizgilerle ayıran o tuhaf eşiğe de adım atabilirdik aslında.

Sadece bundan ibaret kalsa ve bu fikrin etrafında dönüp dursa bile, memleketin mühim meselelerinden birisine –belki de en önemlisine- ayna tutan *Huzur*’da, yalnızca sizin değil, bizim de hayatımızı altüst eden sorunlar dizisi, ifade yerindeyse eğer, fener alayı yapıyordu bir taraftan da. Düşünsenize, Türk edebiyatının belki de en trajik kahramanlarından birisi hâline gelen ve biraz daha işlense muhtemelen birkaç Raskolnikov kaderini birden üstlenebilecek zenginlikleri sahiplenen Suad, işte öylesine sıradan bir lâfmış gibi, “Herkes kendi zamanının şuuruyla doğar”[248] diyerek yudumluyordu rakısını. Allah aşkına Hamdi Bey, umursamaz bir edayla böylesine rahatlıkla yolun ortasına bırakılabilecek bir yargı mı bu? Madem bıraktınız, bizi boş yere uğraştırmasanız da, ‘zamanın şuuru’ derken, ‘zamanın ruhu’ ile ne türden bir bağlantı kurduğunuzu da gösterseydiniz keşke! *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nün ürünü şahane tembeller olarak böyle bir yargıya hangi vadilerden geçerek ulaştığınızı da merak ediyoruz elbette. Hakikaten hepimiz ait olduğumuz zamanın şuuruyla doğuyorsak eğer, biz neden o şuuru bir türlü idrak edemedik acaba?

Bütün bunların ardından, *Huzur*’da öncelikle artık bir parça tanıdığınızı sandığım Sefa Kaplan’ı bulduğumu söylersem, o geniş

kahkahayla güler misiniz hemen yoksa hâlâ cevap vermeye tenezzül etmediğiniz bir önceki mektubu da fırsat bilerek tekrar darılır mısınız bana? Hayır, kendimi Mümtaz'ın yerine koyarak böyle bir lâf etmiyorum, onu yapmadığımı daha önce vurgulamıştım zaten. Kaldı ki, *Huzur*'da insanın mevcudiyetini özdeşleştirmek isteyeceği, romanda üstlendikleri rolleri çalmak amacıyla çırpınacağı o kadar çok isim var ki. Sadece Mümtaz'da değil, Nuran'da, İhsan'da, Tevfik Bey'de, Macide'de, Suad'ta, Fahir'de, hatta küçük Sabiha ile Fatma'nın hırçınlıklarında da geçmişimden ve geleceğimden kimi sahneler bulduğumu söyleyebilirim gönül rahatlığıyla. Belki de *Huzur*'da anlattığınız devirle ilgili bir detaylar manzumesidir bu Hamdi Beyciğim. Haklısınız, İkinci Dünya Savaşı'nın patlamak üzere olduğunu gören fırsatçıların stok yaptığı yıllarda, sokaklarından sefalet akan bir İstanbul'da insanın mazisiyle ve istikbaliyle karşılaştığını söylemesi tuhaf elbette. Bilir misiniz ki, 'devir' derken işaret ettiğim gerçeğin bunlarla zerre ilgisi yok; devir lâkırdısıyla, tamamen 'zamanın şuuru' kavramına işaret ediyorum ben. Ferdî saadetle fikrî saadetin iç içe geçtiği o içbükey aynaya bir başka deyişle…

9.

Muhterem Hamdi Bey,

Daha baştan açıkça söylemek isterim ki, bu mektubumun kalbinizi kırmasından yahut sizi tekrar darıltmasından fena hâlde endişe ediyorum. Sık sık diyebileceğim ölçüde dikkat çeken bir kararlılıkla, gereksiz alınganlıklara kapılıp kapı ve pencereleri suratıma kapatmaya kalkışmanız bu endişemin temel kaynağı aslında. Bir de, mizacınızın nasıl bir seyir izleyeceğini tahminde zorlanmadığım gibi, kullandığınız kelimelerden yola çıkarak fikrinizin istikametinde de rahatlıkla yürüyebiliyorum artık. Bunun biyograf ve biyogafi açısından zaaf sınıfına eklenip eklenemeyeceğini tartışmanın faydası yok, en azından şimdilik. Yeri gelince bu konuya da değineceğimi kestiriyorsunuzdur sanırım.

Bu kadar tedirgin bir girişin ardından sözü nereye getireceğim dersiniz, hayır, tahminleriniz hepsi yanlış, büyük çoğunluğu birer pırlanta olmakla birlikte hikâyelerinize değinmeyeceğim bile. *Tevfik Fikret* dışında tek akademik nitelikli eseriniz sıfatını taşıyan *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile uğraşmak istiyorum bugün biraz ben.

Bunun sebeplerinden birisi, eski mesleğim gazetecilikse, bir diğer sebebi de *Huzur*'da geçen, "Tevfik Bey büyük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat'tı" cümlesidir.[249] Tanzimat'ı, sadece devriyle değil, muhtevasıyla da iki fırça darbesiyle tarif eden bu cümle, bana öyle geliyor ki, bir tarafıyla bütün bir *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'dir de.

Bilmiyorum, belki o sırada milletvekili kimliğiyle Meclis'te bulunduğunuzdan, belki de İsmail Habip Bey'le Hacı Abdullah Lokantası'nın mozaikleri üzerinde girdiğiniz fikrî tartışmanın gazetelere yansıma biçimine içerlediğinizden; *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde o kadar farklı bir gazete ve gazetecilik tarifi yapıyorsunuz ki, insan bir kez daha 'Karşımızda kaç Ahmet Hamdi Tanpınar var' sorusunu sormaktan kaçınamıyor bir türlü. Buna benzer dönüşümleri öfke mi belirliyor, yoksa zaten zihniniz sürekli böyle çalışıyor da biz mi farklı beklentilere kapılıyoruz, kestiremiyorum doğrusu. Bildiğim, "İlk yıllarda iktidar mevkiinde bulunanların hiçbiri memleket içinde matbuatın kuvvetinden istifadeyi ciddi surette düşünmüş değillerdir"[250] cümlesinin pek çok ciddi tehlikeyi bünyesinde barındırdığı gerçeği. Bu tehlikenin büyüklüğünü, iktidar mevkiinde bulunanlar, matbuatın kuvvetinden *ciddi surette* istifade etmeyi düşündükçe çok somut bir biçimde kavrayabiliyoruz çünkü.

Oysa, birkaç sayfa geçmeden, *Tercüman-ı Ahvâl*'i kastederek, "Bu devirde gazete hemen hemen tek başına yeniliği idare eder (…) hakiki mânâsında kürsü olur. Fikir, onun sayesinde yavaş yavaş yapıcı bir unsur olarak hayata girer" diyen de sizsiniz.[251] Allah aşkına Hamdi Bey, bu iki cümle arasındaki uçurumu, hadi uçurumdan vazgeçtim, büyük çelişkiyi görmüyor musunuz hakikaten? Yeniliği idare eden, kürsü olan ve fikrin hayata girmesini sağlayan gazeteyi, iktidar mevkiinden bulunanların emrine verirseniz eğer, ortada fikir yahut kürsü kalır mı sizce? Gazetenin vazgeçilmez niteliğini, iktidar mevkiinde bulunanlarla arasına koyduğu mesafede aramak icap etmez mi?

Siz ki neredeyse bütün yazılarını gazetelerde yazmış bir insansınız, o devrin siyasî şartları itibariyle, bu gazetelerin iktidar mevkiini dolduranlarla 'samimi' bir ilişkiye girmeleri, karşılıklı olarak birbirlerinin kuvvetinden 'ciddi surette istifade etmeleri,' anlaşılan o ki,

hiçbir vakit şaşırtmamış sizi. Eh, bu da bir dereceye kadar normal aslında. Mütareke yıllarını ve işgal İstanbul'unu görmüş insanların zihinlerinin hep farklı çalıştığını, mesela özgürlük alanlarının tamamını 'devlet'e bağışlamakta hiçbir sakınca görmediklerini söylemek mümkün. Yadırgatıcı olan, aradan yirmi seneden fazla zaman geçtikten sonra bile sizin bunu aynı doğallıkla karşılamanızdaki ve bununla da yetinmeyip bir de iktidar sahiplerine önermenizdeki gariplik! Pratik bir tarafa, en azından teoride dünyayı bilen bir insansınız artık, gazetelerin hürriyeti ve editoryal bağımsızlığı konusunda bir parça dikkatli davranmanız gerekmez miydi? Ancak kalbinizi ferah tutun, bütün iktidar sahipleri, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin bu bölümlerini gayet iyi okumuş olmalı ki, dediklerinizi harfiyen yerine getiriyor artık…

Belki de bunların gerisinde, "tenkitin münekkitsiz gelmesi" ifadesinde anlamını bulan acıklı bir hakikat söz konusu. "Eski edebiyatımızın büyük noksanlarından biri şüphesiz fikir tarafının kıtlığıydı" diyorsunuz ya, aynı şeyi yeni edebiyat veya yeni insan bahsinde söylemek de mümkün tabiî ki.[252] Sizin satırlarınızın üzerinden en az yetmiş yıl geçti, hemen her isteyen Batı'ya gidebiliyor, teknoloji sâyesinde herkes her şeyden haberdar, fakat o günden bugüne dünya fikir tarihine bu topraklardan kanatlanan herhangi bir kırıntı uğramış değil henüz. Fikir gündeme gelmeyince, başka unsurlar da eksik kalıyor doğal olarak. Düşünün ki, hâlâ ismi ciddiye alınabilecek, politik ayak bağlarının girdabında zihnini dağıtmamış eleştirmene muhtacız. Ayıptır söylemesi, eleştirmen sıfatıyla anılan bir arkadaş, artık hangi türden bir kavrayış düzeyini fırsat bildiyse, "Nesrim hayatıma ne kadar açıksa, şiirim o kadar tecride gider" demenize rağmen, sizin kendi duygularınızı yazdıklarınıza karıştırmadığınızı iddia ediyordu ki, bir cehalet abidesi olan yazıyı okusanız, muhtemelen bir daha Âşiyân sınırları dışına adım atmazdınız inanın bana.[253]

Doğrusu isterseniz, fikir ve eleştirmen yokluğunun gerisine de sizin kabahatlerinizi yerleştirebiliriz çok fazla zorlanmadan! Fikre ve eleştiriye tahammül göstermediklerini sık sık dile getirdiğiniz hâlde, birtakım mecburiyetlerin arkasına sığınarak varlığınızı bile isteye kıstırdığınız dünyada kalmaktaki ısrarınız, öyle anlaşılıyor ki, sizdeki eleştiri yeteneğinin üzerinin örtülmesi neticesini getirdi beraberinde.

‘Onu küstürmeyeyim ileride lâzım olur, bunu gücendirmeyiyim bakarsın bir gün pabucumu boyar’ diye özetlenebilecek tavrınızı günlüklerinizde öylesine sık ve öylesine acıklı biçimde dile getiriyorsunuz ki, böyle bir iklimden eleştiri çıkmayacağı ortada artık. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’ndeki o nitelikli eleştirilerin yerinde de yeller esiyor zaten bir süre sonra. Nitekim *Edebiyat Üzerine Makaleler* yahut *Yaşadığım Gibi*’deki çarpıcı yazılara rağmen o damarı orada kökünden kesiyorsunuz sanki…

Şüphesiz bütün bunlar On *Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nin önemini azaltmıyor, tersine, bunları da sizden beklediğimizi gösterdiği için ayrıca değerli kılıyor. Sizin ardınızdan ‘edebiyat tarihi’ genel başlığıyla yazılan kitaplarla kıyasladığımızda, aradan geçen o kadar seneye rağmen, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nden başka edebiyat tarihi yazılamadığını bir kez daha görüyoruz olanca çarpıcılığıyla. Tabiî ki bunun arkasında, hemen her şeye, ilkelliği her geçen gün yeniden netlik kazanan politik bir pencereden bakma saplantısı yatıyor. Siyasî tasniflerin sağladığı zihinsel konfor ve bu konforun yadırganmayışı, memleketin fikir hayatındaki çoraklığın birkaç katilinden biri bana kalırsa. Cevdet Paşa ölçüsünde olmasa bile, bir miktar bir tereddüdün arkasından bakabilselerdi yeryüzüne ve gökyüzüne, hayatımızın mühim bir bölümü farklı bir manzaraya açılırdı büyük ihtimalle.

On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi’ni benzersiz kılan Ahmet Cevdet Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit, Muallim Naci gibi isimlerin portrelerini çizerken sergilediğiniz derinlik değil sadece, devri bir uçtan diğer uca değerlendirirken altını çizdiğiniz detaylar da aynı ölçüde benzersiz. Zaten bu tarafıyla kitap, edebiyat tarihinin sınırlarını aşarak, aynı zamanda siyasî ve sosyal bir tarih olma niteliğini de ulaşıyor. Daha o yıllarda, “Heidegger’in ‘düşüncenin evi’ dediği dilin bu tarzda çoğalması, tabiatıyla insanın dağılması neticesini’ doğuracaktı”[254] diyebilmeniz, ne yalan söylemeli, çarpıcılığıyla hâlâ herkesi şaşırtan unsurların başında geliyor.

Hiç kuşkusuz, eser ile yazar arasında kurduğunuz ilişkiler manzumesi de o devrin şartlarında son derece çarpıcıydı. Eserden yazara ya da

yazardan esere gitmek türünden farklı yöntemler arasındaki ayrımların dahi netleşmediği bulanık sularda, sizin, mesela Ali Suavi'yi anlatırken birkaç pencere birden aralamanız portreyi yerli yerine oturtuyordu tam anlamıyla. Kendisini bir din adamı olarak tanıtan bu Osmanlı aydınının, şapka giydiğini ve Hıristiyan bir kadınla evlendiğini hatırlatmasaydınız eğer, bütün çehre nasıl değişebilirdi ki? Hele, "Garip bir narsisizmle kendisine hayrandır. Övünmeyi daima sever, lüzum görürse yalandan da çekinmez. Hayatında daima bir şantaj tarafı vardır" tespitleriyle portreyi tamamladığınızda, elindeki sopayla Çırağan Sarayı'na yürüyen bir insanın arkasındaki zihnî mekanizmayı somut biçimde görmek mümkün hâle geliyordu.[255]

Artık klasik bir nitelik kazanan hayatınızı ve eserinizi küçümseme alışkanlığınızı *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nden de esirgemiyorsunuz tabiî ki! "Ben edebiyat tarihi için yaşamadım. Onu herkes yazabilir. Fakat eser, o benim. Benden başkası yapamaz"[256] dediğiniz yetmemiş olmalı ki, Mehmet Ali Cimcoz'u överken de, "Edebiyat Tarihini okuma zahmetine katlandı" sözleriyle haksızlıklarınıza bir yenisini daha eklemeden duramıyorsunuz yerinizde.[257] Siz yazma zahmetine katlandığınıza göre, bırakın birileri de okuma zahmetine katlansın Allah aşkına!

Hep diyorum ya, eserinizi hırpalamaktan neden böylesine *lezzet* aldığınız hakikaten bir muamma Hamdi Bey, üstelik *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* hemen dikkat çekmiş, Asaf Halet Çelebi'den Vehbi Eralp'e pek çok kişi övgü dolu yazılar yazmış durumda.[258] Muhtemelen siz farklı isimlerden bekliyordunuz bu övgüleri ve onlar yazmadıkça da onaylanmış hissetmiyordunuz eserinizi. Sahi kimdi o isimler, bir kısmını sıralasaydınız da biz de kimlerden hesap soracağımızı bilseydik fena mı olurdu? Öyle görünüyor ki, yazdığınız eseri öncelikle sizden, sizin hışmınızdan korumak gerekiyor. Biz ise bu çelişki karşısında ağlayalım mı yoksa gülelim mi karar veremiyoruz bir türlü…

10.

Aziz Hamdi Bey,

Gayet iyi biliyoruz ki, hiçbir dönemde doğru dürüst bir eviniz olmadı, kırk yaşında Narmanlı Yurdu'nda Tatyana Moran'ın bulduğu bir odaya sığınmadan önce, ablanız Nigâr, Nigâr Hanım'ın eşi yani enişteniz, enişteniz in eski evliliğinden kalan hasta kızı, o hasta kızın bir ayağı sakat polis kocası, bir diğer hastalığın peşinde koşan kardeşiniz Kenan Bey ve sayısı her gün değişen kediler vardı hayatınızda. Narmanlı Yurdu'nda perdesiz pencerelerinden ve rutubetli duvarlarından sefalet akan odaya ise her akşam neredeyse Beyoğlu'nun tamamı konuk geliyor, bohemin nabzı biraz da eskiden Rus Konsolosluğu olan Tünel'deki bu eski binada atıyordu. Anahtarın paspasın altında bulunduğunu bütün İstanbul bildiği için öyle içeri girip çıkmak da bir sorun teşkil etmiyordu. Plak ve kitap sıradağları arasında gömülü duran yıkanması ihmal edilmiş kahve fincanları ve silme dolu kül tablaları kadar, kâğıt tomarlarının altında gözden kaybolmuş çalışma masasının da beslediği dağınıklık odaya gireni ürkütse de ilkin, alışmakta çok fazla güçlük çekmiyorlardı. Derbederliği ile dillere destan bu oda, Akademi ya da Fakülte'nin doğal toplantı salonu gibi de hizmet veriyordu kimi vakitler. Profesör, ressam, yazar, şair, tiyatrocu, sinemacı ve hatta figüran sıfatı taşıyan arkadaşlarınız haftanın üç günü değilse de en az iki günü Narmanlı'daydı.

Ankara'daki 'mebus ambarı'nda geçen o üç buçuk yılınız ve Paris'ten döndükten hemen sonra taşındığınız Ayaspaşa'daki daire sayılmazsa eğer, hep çılgın kalabalığın ortasında yaşadınız ve gerçek şu ki, bundan çok da şikâyetçi görünmediniz hiç. Kalabalıkları, kalabalıkların şamatasını, o şamatanın göbeğinde hakiki hüviyetlerin eriyip gözden kaybolmasını, alkol ve uyuşturucunun da yardımıyla bambaşka çehrelerin ortaya çıkmasını seviyordunuz besbelli ki. 'Boğaziçi medeniyeti' kavramını dilinden düşürmeyecek ölçüde Boğaz'a meraklı olsanız da, hayatınız Lâleli-Fındıklı-Taksim üçgeninde geçiyordu ve onca sefaletine rağmen hoşunuza giden bir tarafı da vardı bunun. Belki de bohemin yaratıcılığın temel beslenme kaynakları arasında yer aldığını fısıldamıştı birisi kulağınıza ve siz de o çok sevdiğiniz Fransız şairleri ve yazarları gibi, bunu tecrübe etmekte asla müterediddit davranmıyordunuz…

Öyle anlaşılıyor ki, şöyle rahatça yatağa uzanıp tavana bakmak veya pencereden hafifçe eğildiğinizde Boğaz'ın herhangi bir semtini görmek benzeri beklentileriniz de yoktu. Hele derli toplu bir masanın başında

keyifle sigara tüttürdüğünüzü, ayrı ayrı dosyalarda yer alan roman, hikâye ve şiir çalışmalarından birini önünüze çekerek hayallere daldığınız da geçmemişti kayıtlara. Daima dağınık, daima derbeder, daima düzensiz Ahmet Hamdi Tanpınar görüntüsü asla rahatsız etmiyordu demek ki sizi. Zihninizdeki karışıklığının nihayet eşyaya da aksettiğini düşünerek seviniyordunuz belki de!

Buna rağmen, Ahmet Kutsi'ye yazdığınız mektupta, "Nihayet yapabildim. Şimdi oturabileceğim, çalışabileceğim, seni misafir edebileceğim bir köşem var. Her şey tamam, fakat perdesi yok. Hazin değil mi? Kepenk arkasında oturuyorum" [259] diyerek, memnunmuş izlenimi veren tarafınızı dengelemek için, hiç vakit yitirmeden şikâyetçi mizacınızı devreye sokmayı asla ertelemiyorsunuz. Gene de, çalışabileceğiniz bir yerden söz ediyordunuz hayatınızda ilk defa. Bir diğer mektupta ise Narmanlı'daki odayı "fikrî bir ahır"a benzetiyorsunuz artık nedense…

Doğal olarak, bir de hastalıklarınızla ilgilenmeniz gerekiyor, hem de çok ilgilenmeniz gerekiyordu! Bunların bir kısmı hakikaten hastalık ama bir kısmı da sadece vehimden ibaretti. Buna karşılık, üç gün o hastanenin, beş gün diğerinin ecza kokulu koridorlarını adımlamazsanız rahatlamıyorsunuz bir türlü. Hastane koridorlarının kafi gelmediği dönemlerde ise gidip sanatoryumlara veya prevantoryumlara sığınıyorsunuz birkaç ay boyunca. Bu fasit dairenin diğer ucunda ise bütün bu hastane ziyaretlerinin hem sebebi, hem de sonucu şeklinde tezahür eden gece hayatı vardı. Öyle ki, bunun bilincinde olduğunuz ortadaydı, çünkü bir yerde, "Sabahattin ve hepimiz biraz alkoliğiz" bile diyordunuz.[260] Fotoğrafın son karesini de tamamlamak bakımından hem Edebiyat Fakültesi'nde, hem de Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders verdiğinizi ve muhtemelen pek çok kurulda görev yaptığınızı da ekleyelim sözlerimize.

"Hayatımın gayet iyi bildiğim karanlık taraflarını bana hatırlatmak uğruna bu gayret neden biyograf bey evladım" demeden önce, bunları durup dururken niçin gündeme getirdiğimi sorsanız daha iyi olmaz mıydı? Sadece benim değil, sizinle biraz yakından ilgilenen hemen herkesin merak ettiği temel soru şu: Bu kadar meşguliyet arasında okumaya ve yazmaya nasıl vakit buluyordunuz Hamdi Bey? Kaldı ki, "Müsveddeleri

dizdir, hepsini dizsinler. Zannederim bir buçuk forma filan tutar, yalnız ilk müsveddeleri kolon şeklinde dizsinler, sayfa yapmasınlar, sonra notlarla sayfa olur (…) İkide bir değiştirmekle, sayfa yürütmeye lüzum olmaz”[261] sözlerinin altında da sizin imzanız yer alıyor. Bir başka ifadeyle, yazıya yönelik yadırgatıcı bir titizliğiniz söz konusu bir taraftan da…

Hâlbuki, edebiyattan sosyolojiye, felsefeden iktisada, estetikten mitolojiye, lengüistikten sanat teorilerine, medeniyet tarihinden dinler tarihine, psikolojiden antropolojiye, sinemadan tiyatroya, resimden müziğe neredeyse bütün disiplinler ilgi alanınız dâhilinde ve bunu hiç kimse garipsemiyor nedense. Her şey bir kenara, kitaplarınızın indeksinde yer alan isimler, ilgi alanı genişliğine tanıklık ediyor zaten. Modern düşünce ve edebiyatla bir şekilde temas etmiş hemen her yazardan bir şeyler okuduğunuz da ortada. O devirde bu isimlerin mühim bir kısmının, mesela Martin Heidegger’in tercüme bile edilmediği düşünülürse, Almanca aslından yahut Fransızca çevirisinden okumuş olmalısınız. Bu sadece Heidegger bahsinde geçerli değil elbette, eserlerinin orijinalinden alıntı yaptığınız o kadar çok isim var ki, gözler ya da ağızlar bunun için açık kalıyor işte…

Hakikaten Hamdi Bey, nasıl vakit buluyordunuz? Herhangi bir eserinizi merak edip okuyan birisi, sizdeki kültürel zenginlik karşısında, ağır sıklet bir boksörden midesine yahut çenesine sağlam bir yumruk yemiş gibi sarsılıyor daha ilk rauntta! Şayet bu arkadaş akademiye mensupsa ya da gizli gizli roman filan türünden lüzumsuz birtakım işlerle uğraşıyorsa, hayranlığına kıskançlık da eşlik etmeye başlıyor kısa sürede. Her şeyin böylesine kolaylaştığı postmodern saadetler cennetine rağmen, sizi aşabilecek bilgi birikimine sahip birkaç yazarımızın bulunmayışı, sizin fazlalığız mı yoksa bizim eksikliğimiz midir cevap vermek bir hayli güç.

Vakit de bu bakımdan önemli ne derseniz deyin. Bugün sizin Narmanlı Yurdu’ndaki odanızla ya da Ayaspaşa’daki dairenizle kıyaslandığında, neredeyse saray kabul edilebilecek ölçüde geniş, salon ve odaları kaloriferle ısıtılan, içindeki kitap sayısı beş on binden başlayan zengin kütüphanelerle dolu evlerde oturduğumuz hâlde, sizin ayak izlerinizi takip edemiyoruz bir türlü. Hazin olan, başardığını düşünenlerin dahi yüzlerine

ayna tutulduğunda birdenbire paniğe kapılarak edepsiz bir vezinle çemkirmeleri…

Evlerinde yer alan on bini aşkın kitapla övünen ve fakat sizin yazdığınız herhangi bir eserle kıyaslanabilecek derinlikte tek bir kitabı dahi bulunmayan bazı isimlerin, sizin kütüphanenize yönelttikleri eleştiriler bilhassa bu açıdan ilginçti doğrusu. Birkaçı İngilizce ve Almanca, kalanının tamamı Fransızca 371 kitap ve buna ilaveten 178 yerli, 19 da tercüme eser! Koskoca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kütüphanesi 568 kitaptan ibaret ha, inanılır şey miydi bu? Besbelli ki, bu serzenişin, sitemin veya yadırgayışın arkasında bastırılmış birtakım duygular yatıyordu boylu boyunca: Bu adam bu derbederliğiyle, affedersiniz bu kırtıpilliğiyle, üstelik bu kadar az sayıda kitap okuyarak bütün bunları yazdıysa eğer, daha fazla okusa nerede saklanacak bir delik bulabilirdik acaba biz? Arkasından da, aşağılık kompleksinin doğal yansımasını ortaya koyan savunma psikolojisi üzerinden Şark kurnazlığı gösterileri…

Öğretmenliğinizin ilk yıllarından itibaren öğrencilerinizden kitaplarınızı hiçbir zaman esirgemediğinizi, aynı cömertlikten arkadaşlarınızın da faydalandığını gayet net bir biçimde biliyoruz oysa. Ankara Lisesi'nde Ahmet Muhip Dıranas'a Baudelaire'in *Elem Çiçekleri*'ni armağan etmekle kalmamış, oda arkadaşınız Suut Kemal Yetkin'le de kitaplarınızı paylaşmıştınız zaten. Hele Narmanlı Yurdu'ndaki dairenize gelenlerin koltuğunun altına bir veya birkaç kitap sıkıştırmadan çıktığını gören yoktu. Nedense kitap biriktirme merakı mevcut değildi sizde. Kim bilir, belki de koyacak yer bulamadığınızdan biriktirmiyordunuz ya da okuduktan sonra yitiriyordu hepsi anlamını, Kaldı ki, Yahya Kemal'in Park Otel'de bir kutudan duran kitaplarının perişanlığını da her ziyaret esnasında dikkatinizi çekiyordu öyle ya…

Tabiî onca yoksulluk ve zaruret varken kitaplarınızı sık sık sattığınız da oluyordu. Bu işle görevli isimlerden birisi asistanınız Turan Alptekin'di.[262] Belli periyotlarla bilhassa yabancı dildeki kitapları sahaflara götürüp satıyor, oradan aldığı üç beş kuruşla da karnını doyuruyordu. Bunlar neyse ne de, okuyup yazacak vakti nereden bulduğunuzu hâlâ merak ediyorum ben…

11.

Sevgili Hamdi Bey,

Günlükleriniz yayımlanır yayımlanmaz ortaya çıkan manzarayı görseniz hiç kuşkum yok ki en çok eğlenen siz olurdunuz ve Âşiyân'da atacağınız kahkaha Kandilli sahillerini bile şenlendirirdi hiç lüzumu yokken! Ancak, bunu yapmadan önce Yahya Kemal tarafından sağlam bir şekilde paylanmayı da göze almanız gerekirdi. Bilmiyorum neden, üstat son zamanlarda sizin küçük sevinçleriniz karşısında kapıldığı büyük üzüntüleri pek fazla gizlemek lüzumunu hissetmiyor sanki. Geçen haftaki ziyaretim sırasında sadece uzaktan bir selam vermekle yetindi bana, oysa eskiden hatırımı sormayı asla ihmal etmezdi. Tahminimce, günlüklerinizi diğerlerinden evvel üstadın eline geçti ve o da size yönelik sitemlerine beni de ekliyor artık nedense. Gene de, siz orada dururken neden bana içerlediğini bir türlü anlayamadım. Uyarmadı demeyin, muhtemel kahkahalar konusunda biraz daha dikkatli davranın isterseniz siz. Hele sahiden günlüklerinizi okuduysa, Âşiyân sınırları dâhilinde iç barış nasıl sağlanır veya sağlanabilir mi, bilemiyorum doğrusu…

Hayır, şaşıran sadece Yahya Kemal değildi, itiraf edeyim ki, kalabalığa egemen olan genel duygu şaşkınlıktı ve en sağlam hayranlarınız, muhtemelen bu nedenle birkaç hafta çıkamadı insan içine. Herkes elindeki kitabı birbirinden saklamaya çalışıyor yahut çevresini kolaçan edip de kimsenin duymayacağına emin olduktan sonra, 'Sen asıl 267. sayfayı okudun mu' benzeri fısıltılarla tuhaf bir diyaloga zemin hazırlıyordu. Buna rağmen, kendinizi örselemek, küçümsemek, hatta sokakta yürüyemez hâle getirmek konusunda gösterdiğiniz olağanüstü çabalardan ziyade, bilhassa, Yahya Kemal dâhil tanıdıklarınıza yönelttiğiniz keskin eleştiriler ilgilendiriyordu insanları.

Hiç şüphesiz, günlüklerinize, "Tanpınar Tanpınar dediniz, onu da gördük!" penceresinden bakanların sayısı da azımsanamazdı, fakat bu ekibin sevincinin gerçek sebebini anlamak maalesef mümkün olmuyordu. Aldıkları keyfi gizlemeye zerre gerek duymadan, ellerindeki veya çantalarındaki kitabı göstere göstere barlara ya da meyhanelere dağılıyorlar, biralarını yahut rakılarını yudumlarken, altını özenle çizdikleri satırları orada bulunanlara okuyorlardı. Bu okuma seanslarına tiz kahkahaların ve alkışların eşlik ettiğini söylememe lüzum yoktur

herhâlde. Kim bilir ne türden bir intikamın peşinde koşan ve nihayet vaktin geldiğine kanaat getiren bu insanları daha önceden tanımadığım ya da herhangi bir entelektüel faaliyetlerine denk gelmediğim için acıklı gözlerle izlemekle yetinmek dışında bir şey yapamıyordum ne yazık ki…

Kabul etmek lâzım gelir ki, Dr. Rıza Nur'un hatıratı kenarda bırakılacak olursa şayet, şu kadar yıllık Cumhuriyet tarihinin en sert kitabıydı sizinki. Sertlik sadece, neredeyse hayatınızın tamamını birlikte geçirmekte hiçbir sakınca görmediğiniz isimlere yönelik bir mahiyet taşısaydı, kitabı yayına hazırlayan hocalarım İnci (Enginün) ve Zeynep (Kerman) hanımlar gibi, "Hamdi Bey aradan geçen yıllarda daha da ekşimiş" [263] deyip geçebilirdim ben de. Oysa, günlüklerinizde son derece çarpıcı bir yargılama yöntemi, ifade yerindeyse eğer, bir tür mahkeme göze çarpıyor. Kurduğunuz mahkemenin ilk sanığı da, klasik alışkanlığınıza uygun biçimde Ahmet Hamdi Tanpınar'dan başkası değildi. Farkındayım, 'sanık' hayli iyimser bir değerlendirme oldu, mahkûmu demeliydim belki de. Üzerinde yaşadığımız toprakları bırakalım bir kenara, bütün bir yeryüzünde yazdıklarına ve yaşadıklarına karşı bu kadar acımasız davranabilen kaç kişi bulunur, doğrusu merak ediyorum. Ne var ki, sizin kendinize yönelik acımasızlığınızın birtakım kuşkularla el ele yürümesi, bunu farklı bir gözle incelenmesini de gerekli kılıyor bence. Böylesine "ekşiyen" bir insan, en azından birtakım kıymetlerini esirger, öyle ya.

Bu nedenle, herkesin dilinde gezinen en belirgin kelimenin 'hayal kırıklığı' olması hiç de yadırgatıcı sayılmazdı, yadırgatıcı olan insanların anlattıklarınızla ve yargılama biçiminizle kurduğu ilişkiydi. Ortada, bugünkü entelektüel çevreyi, bu çevrenin bir ürünü görünümüne bürünen edebiyat dünyasını oluşturan şartları, ana hatlarının yanı sıra kılcal damarlarıyla da delik deşik eden bir metin mevcuttu. Bir zihniyet dünyasına ayna tutmuştunuz ve o zihniyet dünyasının bugünkü mensupları, gösterdikleri tepkiyle, o dönemden bu döneme çok da fazla değişmediklerini olanca çıplaklığıyla sergiliyorlardı hiç de bilincine varmadan. O günkü küçük hesaplarla bugünkü küçük hesapların, o günkü ayak oyunlarıyla bugünkü ayak oyunlarının, o günkü ipotekli zihinlerle bugünkü ipotekli zihinlerin birbirinden farkı yoktu çünkü…

Görünen oydu ki, pervasızca teşhir edilmenin yarattığı bir rahatsızlık da söz konusuydu. Entelektüel sefaletlerini sergilediğinizi görüp size kızanlar, kültürel iktidarlarının aşındırılmasını ve tabiî asıl önemlisi, bu yolla elde ettikleri çıkarların zedelenmesini istemiyordu. Kendini 'sağcı' sananlar nezdinde de geçerliydi bu, kendini 'solcu' sananlar nezdinde de. Zira, birilerini esirgeyip kollamayı amaçlayan böyle budalaca ayrımlara iltifat etmediğinizden, entelektüel sefaletin klasik şablonlarına da uymuyordunuz bir türlü. Her ne kadar böyle bir sonucun ortaya çıkması amacıyla özel bir çaba içine girmeseniz de, şablona uymamak bu memlekette her zaman en rahatsız edici bir olgu olageldi Hamdi Bey. Sizi çoktan belirlenmiş saflarına kabul etmemelerini hep bir şanssızlık yahut başarısızlık biçiminde gördünüz gerçi ama aslında en büyük şansınız buydu kanaatimce. Keşke o ipotekli zihinlerin bir parçasına dönüşmek uğruna böylesine uğraşıp didinmeseydiniz yıllar boyunca. Böyle bir durumda, yaptığınız keskin eleştiriler bambaşka bir nitelik kazanırdı, inanın bana.

Bilir misiniz ki, günlüklerinizi okuyan insanları ürküten bir diğer mühim detay da mütemadiyen tasnif dışı kalmanızdı. Hâlbuki sizi de mevcut kategorilerden birisine dâhil edebilseler ve oraya yakıştığınız görseler sorun çok önceden çözülecekti. Oysa siz, Süleymaniye'den söz ettiğiniz hâlde Mehmet Âkif'le aynı tasnife sığdırılabilecek bir insana hiç mi hiç benzemiyordunuz. Batı sadece en önemli beslenme kaynağınızı teşkil etmekle kalmıyor, ferdî ve fikrî saadetinizin kıblesini de gösteriyordu. Buna rağmen, bu tarafınızla Tevfik Fikret'le aynı hizaya getirilmeniz asla mümkün değildi. 'Millî' kelimesine yüklediğiniz anlamlara bakarak sizi Ziya Gökalp'in yanına yakıştırmaya kalkışanlar, Gökalp'e yönelik eleştirileriniz karşısında daha yarı yolda sendeliyorlardı. Nihayet buram buram İstanbul kokan kitaplarınıza rağmen Yahya Kemal'le aranızda büyük bir mesafe mevcuttu. Dolayısıyla, tasniflere müsait bir manzara sergilemiyordunuz hiçbir şekilde. Artık zihninizin bir köşesine raptiyelemiş bulunmalısınız Hamdi Bey, tasnif dışında kalan insanlar bir vicdan azabıdır diğerlerinin nazarında. Dediğim gibi, sizin tasnif dışı kalmak amacıyla bilinçli bir tercih yaptığınızı söylemek son derece zor, fakat mevcut iklim şartları

dolayısıyla buna fazla aldırış edilmiyor. Tasnif dışı kalmak kabahatli kabul edilmek için yetip de artıyor çoktandır…

Tuttuğunuz aynaya yansıyan görüntünün zavallılığı öylesine rahatsız ediciydi ki, sizi çok sevdiklerini söyleyenler bile siperlerin gerisine çekilerek Freud'un ünlü divanında boş yer aramaya başladılar hemen. Meğerse günlüklerinizden taşan bütün o satırlar, Yahya Kemal'in gölgesinde kalışınıza yönelik tepkinin doğal bir yansımasından ibaretmiş, 'sanatsal baba' ile hesaplaşmak ve babayı öldürmek uğruna üstadı harcamaktan çekinmemişsiniz, hele böbürlenmeleriniz içler acısıymış. Size 'Kırtıpil' diyenler ne kadar da haklıymış meğerse…[264]

İşin daha da çarpıcı tarafı, bu eski hayranlarınızın ısrarla ama neredeyse kırk beş yıllık bir ısrarla sizin 'sağcı'lığınızı kanıtlamaya çalışması ve bundan tuhaf bir zevk aldığını da asla gizlememesiydi. Siz günlüklerinizde, "En budala ve ahmak insanlar sağcı, sağcı olmak imkânsız" deseniz de ulaşmıyordu nedense sağır kulaklara. Sizi o zemine yerleştirmek amacıyla harcanan olağanüstü çabayı görseydiniz, inanın bana, çarmıha gerilen İsa Efendimizden beter olurdunuz! Maalesef Hamdi Bey, hâlâ beyana itimadın esas alındığı medeni bir memleket değil burası ve hâlâ entelektüel sefalet, tam da dediğiniz gibi, ahmak ve budala bir 'sağcılık' yahut 'solculuk' üzerinden sizi bir yerlere yerleştirip rahatlatmaya çalışıyor yerinde çoktandır poyrazlar esen vicdanını. [265]

Günlüklerinizi okuyan birisinin, sizin buna benzer şeylere gülüp geçeceğinizi tahmin etmesi hiç de zor sayılmaz elbette. Hele günlüklerde söylediğiniz sözleri çürütmek ya da meşrulaştırmak uğruna harcanılan çabaların acıklı bir tebessüme zemin hazırlayacağı ve sizin oradan Yahya Kemal'i rahatsız edeceğini bile bile birkaç kahkaha çıkartacağınız da ortada üstelik. Ne yaparsınız ki, burası tuhaf bir memleket Hamdi Bey, herhangi bir entelektüel ahlâk ve bu ahlâkı ayakta tutacak standart bulunmadığından giderek daha da tuhaflaşıyor. Gölgenizi bir yorgan niyetine üzerlerine çekerek birkaç parlak cümle kurabilenler de, ayak izlerinizi tekmeleyerek adımlarına yer açmak gayesiyle çırpınanlar da netice itibariyle gelip aynı yerde buluşabiliyor. Buluştukları zeminde fikrin haysiyeti adına, entelektüel sefaletten kurtulma adına herhangi bir gayret gösterseler, belki birkaç adımlık mesafe de alabilecekler. Fakat hayır, bunun yerine sizi mutlaka bir kategoriye dâhil etmeye çalışıyorlar

umutsuz bir çabayla. Birisi referans verdiğiniz kitaplardan yola çıkarak ‘sağcılığınızı’ kanıtlamaya ve Selâhattin Hilav’a dönerek, “Bak ben haklı çıktım” demeye uğraşıyor hâlâ. Bir başkası, CHP milletvekili sıfatıyla daima darbeci bir zihniyet taşıdığınızı söylüyor. Bir diğeri ise farklı bir detayın peşinde mürekkep tüketiyor. Ne yazık ki hiçbirinin, Nurdan Gürbilek hariç hiçbirinin, hakiki Ahmet Hamdi’yi görmek türünden bir tasası çarpmıyor göze.[266] Acı çeken, gülen, sevinen, kıskanan, kızan, seven, öfkelenen, yazan, yazdıklarını kimi gün övse de genellikle beğenmeyen, dişleri erken yaşta döküldüğü için kendini leyleğe benzeten bir Ahmet Hamdi apaçık ve çırılçıplak duruyor karşımızda, ancak herkes oradan yola çıkıp farklı Ahmet Hamdiler üretmek ve onun dizinin dibinde oturarak geçmiş güzel günlerden söz etmek istiyor…

12.

Muhterem Hamdi Bey,

Hakikaten merak ediyorum, bütün bunları önceden görebilseydiniz veya sezebilseydiniz, gene de milletvekili olmak gayesiyle çırpınır mıydınız acaba? Cevat Dursunoğlu’na yazdığınız mektupta, “Politikayı seviyorum” diyorsunuz ya, sadece bu bile kötü bir siyasetçi niteliği taşıdığınızı olanca somutluğuyla koyuyor ortaya. Gerçeği söylemek gerekirse eğer, politikayı zerre umursamıyorsunuz aslında. Size cazip gelen tek tarafı, omuzlarınıza binen mecburiyetlerden kaçma fırsatı yaratması sadece. Ne dersiniz, değdi mi hakikaten?

Hiç şüphesiz haklısınız, hayatınızın en rahat üç buçuk yılını geçirdiniz o ‘mebus ambarı’nda. İsmet Paşa isminizin üstünü çizmese, belki birkaç sene daha geçirmeyi de arzu ederdiniz eminim ki. Ancak yanıldığınız ya da anlamamakta direndiğiniz nokta şuydu: Siz onların istediği insan modelinden çok uzaktınız, öyle davranmak isteseniz de yapamıyordunuz bir türlü. Gerçi bu sâyede en azından Maraş’ı görmüş, Erzurum’u yeniden ziyaret fırsatı bulmuştunuz ama işte hepsi o kadardı. Milletvekili unvanını taşıdığınız Maraş’ın sokakları sizi, siz de Maraş’ın sokaklarını tanımıyordunuz ki. Adımları bir kez İstanbul kaldırımlarına alışanların, hemen her yerde kendilerini gurbette hissetmeleri, biraz da bunun doğal bir sonucuydu belki de.

Buna rağmen, Ankara'daki ayak oyunlarını ve 'siyasî cilveleşmeleri' meselenin ruhuna uygun bulup yadırgamadığınız için muhtemelen, çok da fazla şaşırmıyor, hatta bunun İttihat-Terakki günlerinden kalma bir geleneğe dönüştüğüne inanıyordunuz bir tarafınızla. Ne var ki, kasabalı bir nitelik taşımadığınızdan kasaba politikacılar karşısında, omuzlarınızda apolet bulunmadığından İsmet Paşa karşısında nasıl bir tavır almanız icap ettiğini bilemiyordunuz bir türlü. Kimseler fikrinizi sormasa da, sizi canınızdan bezdiren olumsuzlukları umursamadan üniversite ve akademi günlerini aradığınız besbelliydi. En azından oradakilerle mücadele yöntemleri hakkında yeterince tecrübe sahibiydiniz artık! Ankara ise tamamıyla farklıydı, yağmurdan kaçarken fırtınaya yakalanmıştınız bir bakıma, fakat hiç olmazsa çalışacak vakit kalıyordu size. Kulaklarınızı ve gözlerinizi Meclis'te yaşananlara kapatıp kitaplarınızla ilgilendiniz uzunca bir süre. Belki bir dönem daha kalabilseydiniz, zihninizdeki projelerin mühim bir kısmı somut bir neticeye ulaşacaktı ve muhtemelen biz de şimdi bunları değil, onları konuşuyor olacaktık…

Hani sık sık, "O kendi talihini yapan ve önünü açmasını bilen adamdı" dersiniz ya roman kahramanlarınızı tanımlarken, buna benzer bir kabiliyet sizin alnınızda da ışıldasaydı keşke. Cevat Dursunoğlu'na yahut Ahmet Kutsi Tecer'e yazdığınız o trajik mektuplara lüzum kalmadan kapıları açabilseydiniz ya da çaldığınız kapılar hiçbir direniş göstermeden açılsaydı önünüzde. Tabiî o zaman da şu sevip saydığımız Ahmet Hamdi Tanpınar yerine, bir tür Behçet Kemal Çağlar ya da Falih Rıfkı Atay sahillerine sürüklenirdiniz büyük ihtimalle. Kabul edin ki, yazabilmek, şikâyetlerinizin size kazandırdığı bir büyük nimetti. Tersi de geçerliydi tabiatıyla, her şeyden ve herkesten şikâyetçi yapınızdı sizi masanın başında asıl başarılı kılan. Zira, hayatta esas söz alması gerekenlerin büyük şikâyet sahipleri arasından çıktığının farkındaydınız öteden beri. Diyeceğim, bir tarafım sizin çok daha rahat bir hayat sürmenizden yanayken, diğer tarafım, bu sâyede yazabildiğinize inandığından derhal reddediyor bunu. Bu kadar da bencil bir biyografınız var işte!

Doğal olarak, o üç buçuk yıllık vekillik döneminize ait çok fazla ayrıntı göze çarpmıyor hiçbir yerde. Hatta o dönemi özlediğinize dair herhangi bir beyanatınız da yok somut bir biçimde. Öyle ki, CHP yahut

İsmet Paşa hakkında yazılmış müstakil bir makaleniz bulunmaması bir yana, siyasete ilginizi ortaya koyup destekleyen küçük bir ipucu da yer almıyor kayıtlarda. Benzetmeyi mazur görün lütfen, Haydarpaşa'dan bir trene atlayıp Ankara'ya gitmiş ve üç buçuk yılın ardından yola koyulan bir sonraki trenle de koltuğunun altında muhtelif kitaplarla İstanbul'a dönmüş gibisiniz! Bir diğer ifadeyle, o yıllarda yazdığınız kitaplar aradan çekilse, 'Hamdi Bey'in kayıp üç buçuk yılı' başlıklı bir hikâye dahi kaleme alınabilirdi. Hemen her mesele hakkında onca şey yazıp söyleseniz de, bu üç buçuk yılı özenle bir kenarda saklıyorsunuz sanki. Sadece senelerin ardından, "Meclis'ten beş parasız ve dargın ayrıldım, fakat partiden ayrılmadım. İsmet Paşa'ya karşı iki sene dargındım. Bununla beraber yine seviyordum" demekle yetiniyor ve ekliyorsunuz: "Paşa'nın yapacağı şey partisi içinde daha sosyalizan bir zümre arayıp onu ortaya çıkartmaktı…"[267]

Doğrusu bu ya, "Mümkün olursa demokrat sosyalist bir teşekküle girerim" sözlerinizi bir kenara bırakırsak eğer, Türkiye'deki 'sağ' ile 'sol'un budalalığından ve ahmaklığından yakınıyorsunuz ki, ideolojik saplantıdan uzak aklı başında hiç kimse haksız bulmayacaktır sizi bu konuda. Gene de, Yahya Kemal'den yola çıkarak "kör kazma yılları" da diyebileceğimiz DP'nin İstanbul'u altüst ettiği 'imar seferberliği'ne kadar hiçbir politik tutum takınmıyorsunuz. Orada da en fazla yakılıp yıkılan yerlere dair birkaç itirazınız mevcut zaten.

Buna mukabil, arada tuhaf şeyler de yapıyor ve mesela yeni bir 6-7 Eylül ihtimalinden tedirginlik duyuyorsunuz durup dururken. Hâlbuki, o güne dek 6-7 Eylül'de yaşanan trajedi hakkında tek bir kelime yazmış değilsiniz. Yahut Irak'ta Kürtlerle Türkler arasında meydana gelen bir çatışmaya ilişkin fikirleriniz dile getirirken, "Türkiye nüfusunun yüzde sekizi hiç olmazsa Kürt'tür" diyebiliyorsunuz ki, bunu bu netlikte telâffuz edebilmek uğruna kaç bin insanın öldüğünü bilseniz, Âşiyân'a yeniden kapanırdınız yemin ederim ki...

Kabul edin ki, en yadırgatıcı olanı, 27 Mayıs'tan sonra Yassıada'da yargılanan Demokrat Parti mensupları aleyhinde yazdığınız yazılardı. Bazı insanlar, bu yazıları Meclis'e tekrar girmek, en azından Kurucu Meclis'te görev almak amacıyla yazdığınızı da iddia etti hatta. Günlüğünüzde, "Politikayı askerlik gibi görüyorum: Bana muhtaç

olurlarsa, yapacağım iş olduğuna inanırsam giderim”[268] dediğinize ve tam da o günlerde Heybeli’ye uzanıp İsmet Paşa’nın elini öptüğünüze bakılırsa, pek de haksız sayılmazlar galiba...

Ne var ki bütün bunlar, “Ağzı köpüklü Adnan Menderes, kin çıkını ve Anayasa hırsızı Celâl Bayar, hepsi öldürmeye, yakıp yıkmaya ve servet ve samanlarıyla kaçmaya her an hazır yaşıyorlarmış”[269] benzeri cümlelerin yer aldığı yazılarınızı meşrulaştırmak bakımından kâfi görünmüyor Hamdi Bey. Nasıl demeli bilmem, ama bu yazılarda bambaşka bir çehre, bambaşka bir zihin ve bambaşka bir ruh cinneti var sanki. “Suçüstü, Yakın Tarihimiz Üzerine Dikkatler, İçtimaî Cürüm ve İnsan Adaleti” başlıklarını taşıyan bu üç makaleyi, hakikaten ikbal şehvetiyle yazdıysanız eğer, muhakkak ki kendinize birtakım temel unsurları izah etmiş, bir tür iç hesaplaşmaya girmiş olmalısınız. Yok, böyle bir hesaplaşmaya lüzum duymadan yazdıysanız, durum daha da vahim demektir.

Gene de, Türkiye türünden üç beş kişinin herhangi bir kıymet hakkında aynı sözleri söylemediği bir ülkede, kuyusuna kıstırılmış insanların umutsuz çırpınışlarının vahim sonuçlar verebileceğini de dikkate almak gerekiyor. Edebiyatçı, şair yahut üniversitede profesör olmak, bir insana görünmez kanatlar takıp ‘melek’ konumuna getirmiyor tabiî ki. Kaldı ki, insan zaaflarından ibaret zavallı ve aynı zamanda acımasız bir yaratık olagelmiştir hep. Adına ‘hukuk’ dediğimiz kurallar manzumesi ya da ‘medeniyet’ diye tanımladığımız bir arada yaşama kültürü, acımasızlıkla zavallılık arasında sallanıp duran bu zaafları denetleme çabasının dışında nedir ki? Siz ise ipin ucunu serbest bırakmışsınız ve nerelere uzanabileceğini görmek istemişsiniz sanki…

Buna rağmen, muhtemelen ‘siyasî havayı teneffüs etmek’ (ne şahane ifadedir bu böyle!) gayesiyle gittiğiniz Ankara’da, eski talebeniz ve dostunuz Ahmet Muhip Dıranas ile görüştüğünüzü okuyunca umutlanıyor insan, bir şeyler tam olarak değişmese dahi farklı bir pencere açılabilir en azından: “Muhip’i aradım, Meyus ve bana dargın buldum. Mutat edebiyattan sonra mesele benim Demokratlar aleyhinde yazı yazmış olmama gücendiğini söyledi. Adnan Bey’e ve Menderes’e küfür etmişim! Darılmadım. Çünkü bütün maişet imkânları yıkılmış, bîçare bir hâlde.

Fakat on sene partisinin imkânlarını teneffüs ettiğini unutuyor. Kendisine sanatı bırakmamasını, çalışmasını söyledim.” [270]

Nedense olmuyor işte, Ahmet Muhip DP saflarında yer aldığından o pencereye tırmanmanızı engelliyor besbelli ki, peki ama onun hemen ardından kapısını çaldığınız ‘Yakub-ı Kadim’ yani Yakup Kadri Karaosmanoğlu? Karaosmanoğlu elbette CHP’li, fakat Burhan Belge dolayısıyla DP’yle de ilgili, dolayısıyla ne tür dolaplar döndüğünü biliyor ve telâşını da gizlemiyor sizden. Ne yazık ki, esasen *Zoraki Diplomat* sıfatını da taşıyan Yakup Kadri’nin tanıklıkları bile uzun kirpiklerinizin aralanmasına imkân vermiyor bir türlü.[271]

İsmet Paşa fetişizmiyle başlayan hayli çalkantılı bir beklentiler yumağının sizi getirip bıraktığı sahil, hiç mi hiç aydınlık bir manzara koymuyor ortaya. Bunca gürültü patırtıya değdi mi sizce Hamdi Bey, hakikaten değdi mi?

14.

Aziz Hamdi Bey,

Biliyorum elbette, bu topraklarda kendini mazlum ve mağdur gösterme çabası, çok bilinen ve bu yüzden pek fazla yadırganmayan alışkanlıkların ilk sırasında yer alıyor. Hatta böyle davranarak, nicedir ‘Unutulmuş Kavramlar Prevantoryumu’nda oksijen çadırında tutulan ‘merhamet ve vicdan’ türünden ölü kelimeleri canlandırabileceğine inananlar bile var! Bütün geleneklerin kullanılmış eski bir mendil misali kaldırılıp bir köşeye atıldığı bir memlekette, sadece bu alışkanlığın yürekten benimsenip ayakta tutulması ilginç gelmiştir bana hep. Belki siz de böyle bir içgüdüyle mütemadiyen ‘sükût suikasti’nden şikâyet ediyorsunuz ya, özür dileyerek hatırlatmak zorundayım ki, benim yaptığım araştırmalar, okuduğum kitaplar ve daha da önemlisi sizin ifadeleriniz böyle bir ‘suikast’tan söz edilemeyeceğini olanca somutluğuyla koyuyor ortaya.

Eserinize ve hayatınıza haksızlık hususunda bir hayli ustalaştığınız düşünülürse, kalın kaşlarınızı çatarak bu sözlerime de derhal itiraz edecek, “Bu da nereden çıktı şimdi” diye paylayacaksınız muhtemelen beni. Fakat elden ne gelir, bir biyograf, biyografisini yazdığı insanı gücendirmek pahasına da olsa, bildikleri ölçüde bulduklarını da gizlememeli, öyle değil mi?

Muhtemelen sizden öğrenmiş olmalıyım, “Biz geçmişe hangi gözle bakarsak ona uygun malzeme bulmakta hiç de güçlük çekmeyiz” türünden bir şeyler söylemiştiniz bir seferinde. Kusura bakmayın lütfen, sizin yaptığınız da bundan farklı mahiyet taşımıyor. Belli bir yaştan sonra mazinize ‘sükût suikasti’ izleri aramak amacıyla bakıyorsunuz ve doğal olarak gereğinden fazlasını bulmakta da kesinlikle zorlanmıyorsunuz. Hiç kuşkusuz, tersi de aynı ölçüde mümkün bunun. Mesela, “Genç şair şöhret basamaklarını nasıl bu kadar çabuk tırmandı” sorusuna aranacak cevaplar, sizin iddialarınıza hiç de uygun düşmeyen bir manzara çıkartacaktır karşımıza. Üstelik, mazi gene sizin maziniz, sadece bakan göz farklı Hamdi Bey. Gayet iyi bildiğiniz gibi, insan hayatından memnuniyet duymuyorsa eğer, mazisini inkâr etmekte hiç de zorlanmıyor…

Söz gelişi, 30’ların hemen başını düşünelim. Pek de uzun sürmeyen Anadolu serüveninin ardından nihayet İstanbul’dasınız. Siz tam da o yaşta Paris caddelerinde koşuşturmayı tercih ederdiniz elbette ama yapacak bir şey yok! Görüyorsunuz ya, maziye bugünden bakmak bile bazen her şeyi düzeltmeye kafi gelmiyor işte! (Kim bilir, belki de bu mektupların muhatabı Hamdi Bey’i, Paris’e yani Avrupa’ya o yıllarda gidemeyişine borçluyuzdur…)

İstanbul’dasınız, sekiz on yıl önce *Dergâh* ve *Millî Mecmua*’da görünmeleriyle birlikte pişmanlığa kapıldığınız acemilik dönemi manzumelerini hem unutmuş, hem de unutturmuşsunuz üstelik. Taşrada Valéry ile kurduğunuz samimiyetin üzerinden çok da fazla vakit geçmediği hâlde, yeni şiirlerinize yansıyan farklı estetik mimari dikkat çekiyor çok geçmeden. Edebiyat çevreleri bu şiirlerden söz ediyor, yazılar yazılıyor hakkınızda ve o devirde hazırlanan her antolojiye, ‘hususi bir şair’ sıfatıyla o güne dek yayımlanmış bütün şiirleriniz alınıyor. Bir iki şiirle antolojiye sokulanların dahi kendilerini başarılı kabul ettiği seneler söz konusu olan. Siz buna rağmen, Ahmet Kutsi’ye, “Olmuyor, yapamıyorum, aylardır kurudum” diye mektuplar yazarak değerlendiriyorsunuz boş vaktinizi! Oysa, edebiyat çevrelerinde, üniversite koridorlarında, Beyoğlu meyhanelerinde ismi en çok geçen Ahmet’in, Ahmet Kutsi değil de, Ahmet Hamdi olduğunu sizden daha iyi kim bilebilir ki?[272]

Sene 1936. Şiir bir kenara, ifade yerindeyse eğer, hikâyede de kasıp kavuruyorsunuz ortalığı artık, *Geçmiş Zaman Elbiseleri*, yılın edebiyat hadisesi ve herkesin dilinde. Aynı yıl, muhtemelen bu hikâyenin tesiri ve şair kimliğinizin artık kabul görmesi dolayısıyla, kültür sanat dergilerini bir kenara bırakıp devrin önde gelen gazetelerine düşürüyorsunuz yolunuzu. Artık makaleleriniz ve denemeleriniz *Cumhuriyet* başta olmak üzere gazetelerde mühim bir yer tutuyor. Böylece, dergilerin dar okuyucu kesiminden büyük kalabalıklara açılıyorsunuz gönül rahatlığıyla. Öylesine gündemdesiniz ki, mesela *Cumhuriyet*'te yayımlanan *Tercüme Meselesi* başlıklı bir makalenizi birkaç mecmua birden iktibas ediyor…

Gazetelerle samimiyet süreci derinleştikçe, gazete mutfağını ve gazeteci mantığını da yakından tanıyıp kavramakta gecikmiyorsunuz tabiî ki. İsmail Habip ile girdiğiniz fikrî münakaşanın gazeteler tarafından değerlendirilme biçimi, bu nedenle çok da şaşırtmıyor sizi. Hatta hiçbir vakit doğrudan itiraf etmeseniz de, zaten bilinen isminizin fazlasıyla tanınmasına yol açtığı için gizli gizli memnunsunuz da bu durumdan. Bu tecrübeden aldığınız 'gazetecilik' dersini, gerek *Sahnenin Dışındakiler*'de, gerekse *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde ustaca kullanıyorsunuz hatta…

Yıl 1941. Sonradan *Bursa'da Zaman* ismini alacak olan *Bursa'da Hayal Saatleri* yayımlanıyor ve ifade yerindeyse eğer küçük bir kıyamet kopuyor. Büyük kıyamet özleyen herkes, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'nı beklemektedir sanki. O da gecikmiyor! Arkasından da, *Beş Şehir*'deki 'Bursa' bölümünün ilk çekirdeği olan 'Bursa'da Zaman ve Hayal Saatleri' geliyor ki bunların görülmediğini söylemek, hakikaten hayli nankörlük tahsili icap ettirir! Tek eleştiri, "şöhreti var ama kitabı yok" tarzında dedikodu diyebileceğimiz bir şey. Kitabı koltuğunun kıyısında onca isim emeklerken, sizin 'kitapsız bir şair ve yazar' sıfatıyla kazandığınız başarı, kıskandırıyor elbette bazılarını.

Sene 1942. Nihayet kitap formatıyla yayımlanan *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'nın gördüğü büyük ilgi karşısında şaşırmayan bir tek siz varsınız! 1945'de *Beş Şehir* kitapçı raflarında yerini aldığında ise dönemin en önemli düzyazı ustası olarak bir kez daha tescilleniyor isminiz. Belki de siz, 1946'daki 'CHP Büyük Armağanı'nın Cahit Sıtkı yerine size verilmesini, en azından ikincilik veya üçüncülük söz konusu

olduğunda, Attilâ İlhan ya da Fazıl Hüsnü'nün değil sizin isminizin geçmesini isterdiniz. Fakat insaf edin artık Hamdi Bey, CHP ödülü, CHP milletvekiline verilseydi, o dönemin şartları dâhilinde dahi orta boy bir skandal düşmez miydi gündeme?

Sene 1948. *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen *Huzur*'u büyük değişikliklerle kitap hâline getiriyorsunuz ve 1949'da *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile birlikte yayımlanıyor. Her ikisi de o yıl en çok konuşulan ve haklarında en çok yazı yazılan iki kitap olma özelliğine sahip. Mülakatlar, röportajlar birbirini kovalıyor.[273] (*Huzur*'un ilk baskısı bir türlü tükenmiyor, besbelli ki o artık yayınevinin bir azizliği ya da kurnazlığı!)

Benim görebildiklerimi yahut sezebildiklerimi ciddiye alırsanız eğer, sizdeki esas kırılma, Nimet Arzık'ın hazırladığı antoloji ve bu antoloji vesilesiyle kardeşiniz Kenan Bey'in yazdığı mektup dolayısıyla başlıyor: "Kenan mektubunda, 'Senin için Fransa'da bir şey yazılmadı?' diye soruyor. Hatırıma Yalova kaymakamı geldi. Fakat en iyi cevabı bavulumun üstünde duran *Lettres Françaises*'de buldum. Orada Nâzım Hikmet'in adının Nimet Hanım'ın antolojisinde bulunmamasından şikâyet eden iki yazı vardı. Türk matbuatında benim bu antolojide yokluğum için tek bir satır bile çıkmadı. Ve galiba çıkaydı, çok mânâsız bir imza ile çıkardı ki onu da istemezdim."[274]

Ne kadar ilginç ve öğretici altı satır bu! İlkin, folklorik bir nitelik de taşısa, Yalova kaymakamının marifetleri o dönemde de yeterince yaygınmış demek ki! Yalova kaymakamı bir yana, siz şöhretinizden öylesine eminsiniz ki, Nimet Arzık antolojisindeki yokluğunuzun mutlaka fark edilmesini istiyorsunuz. Ama bu konuda çok önceden belirlenmiş kıstaslarınız ve şartlarınız mevcut: Bunu dile getirecek kişi, sizin yanınıza yaklaşamasa da isim sahibi olmalı, mânâsız bir imza böyle bir işe asla kalkışmamalı! Şimdi, 'Bu ne kibir Hamdi Bey' desem darılacaksınız bana gene, dolayısıyla sözünü dahi etmiyorum! Ancak, "komünist komünisti tutuyor" diyen yani mekanizmanın nasıl kurulup işlediğini bilen bir insanın içerleme hakkını kendinde bulması hâlâ tuhaf geliyor bana.

Kaldı ki, muhtemelen yaşlılığın da etkisiyle, 'sükût suikasti' kavramını ilk kez 4 Mart 1961 tarihinde ve şiir kitabınız vesilesiyle

kullanıyorsunuz: “Etrafımdaki sükût halkası âdeta bir suikast mahiyetinde devam ediyor. Şiir kitabım, şiirim hakikaten bîçare mi? Ben biliyorum ki bu kitaptaki beş on manzume ile Yahya Kemal’den sonra Türk şiirinde en mühim işi yaptım.”[275]

İnsaf edin Hamdi Bey, altmış yaşındasınız artık, hiç o yaşta ‘sükut suikasti’ olur mu? Kaldı ki, aynı günlüklerde, diğer kitaplar bir yana, *Eşik* şiirinin çok tutulduğunu gururla vurgulayarak, “Şöhret yavaş yavaş geliyor gibi” diyen de sizden başkası değil.[276] Belki tam da burada Kaplan Bey’e sık sık söylediğiniz, “Benim bir gözüm güler bir gözüm ağlar” sözünüzü hatırlamanın yeridir.[277] Hakikaten de sık sık öyle yapıyorsunuz, bir bakıyoruz yazıp çizdiklerinizden ve yaşadıklarınızdan son derece eminsiniz, bir bakıyoruz gayet lüzumsuz bir biçimde Necip Fazıl’ın, Peyami Safa’nın, Faruk Nafiz’in yahut bir diğerinin sizden daha şöhretli olduğunu düşünüp kahrediyorsunuz kendinizi…

Günlüklerinizin ‘sükût suikasti’ sözüyle yarım kalması ise sizi herkesin nazarında mazlum ve mağdur konumuna sürüklemekte gecikmedi. Ayrıca kabul edin ki, ‘sükût suikasti’ şık ve hayli şairâne bir kavram. Her şeye dışarıdan bakan bir neslin az gelişmiş çocukları sınıfına mensubiyet dolayısıyla buna inanmakta zerre tereddüt göstermedik elbette. Gene de bütünüyle haksız bir serzenişte bulunduğunuzu iddia etmek fazla insafsız görünebilir size. Sadece zihinlerdeki ideolojik ipotekler yüzünden o kadar pespaye bir zemin oluşmuştu ki, öne çıkanların öne çıkartılma biçimi, edebiyat varsa edebiyat adına, insanlık varsa insanlık adına utandırıyordu bizi. Bunun somut göstergelerinden birisini, hiç kuşkusuz, kitaplarınızın *Dergâh* yerine *YKY* amblemiyle yayımlanınca gördüğü ilgide aramak gerek. Düşünün ki bu ülke, Cemil Meriç ve Tarık Buğra’nın *Ötüken* amblemi taşıyan kitaplarını neredeyse hiç umursamadı, fakat ne olduysa oldu, *İletişim* yazarları arasına katılınca ikisi de birdenbire keşfedildi!

Yıllar bir yana, yürünen yollar da olanca çarpıcılığıyla ortadayken, hangi ‘sükût suikasti’nden bahsediyorsunuz Allah aşkına siz?

15.

Sevgili Hamdi Bey,

Biyografi tehlikeli bir serüven. İşin ucunda sevdiğiniz yazarı tamamıyla kaybetme riski var. Belki de bu nedenle bu ülkede biyografi en ihmal edilen türler arasında yer alıyor. İyimser yorum: hiç kimse sevdiği yazarın incinip örselenmesini istemiyor. Kötümser yorum: hiç kimsede eserle ve yazarla yüzleşme cesareti yok!

Herhâlde sekiz aydır son derece yoğun bir biçimde sizinle birlikteyim. Sadece masanın başına oturduğum vakitler bağlamında geçerli bir beraberlik türü sayılmaz bu. Sabahlarım ve akşamlarım, gecelerim ve gündüzlerim, öğlelerim ve ikindilerim tamamen size tahsis edilmiş durumda. İstinye'ye de sizinle geçiyorum, Kandilli tepelerine de sizinle tırmanıyorum. Önceki gün Kanlıca'da gene sizinle oturup uzun uzun Boğaz'a baktım! Rüyalarımda bile siz varsınız diyeyim de anlayın ötesini…

Bu kadar yoğun ilgi, tıpkı aşklarda olduğu gibi, bir tür tükenişi de getiriyor beraberinde. Tam ne zaman fark ettim bunu bilemiyorum ama öyle bir an geldi ki, eksilmeye başladığınızı gördüm. Bunca yıl özenle koruyup üzerine titrediğim Hamdi Bey görüntüsü, didikleyip deşeledikçe bir uçtan diğer uca savrulan taraflarıyla belirginleşen farklı bir şeye dönüşüyordu. Eserinizden şahsiyetinize yahut şahsiyetinizden eserinize doğru yaptığım bütün seferler, hem sizin hem de benim kayıplar listemi büyütüyordu günden güne. Zira, ikisi de yıpratıcı bir süreçti ve ilkine eşlik eden merak, bir süre sonra yerini kuşkuya, hatta korkuya bırakıyordu.

Bir ara yazmayı bırakıp sadece bu meseleyi düşünmeye başladım. Neden böyle bir netice çıkıyordu ortaya, neden sevilen bir yazarla derinlemesine ilgilenmek, onu kaybetme tehlikesini de barındırıyordu bünyesinde? O kritik süreç, eserin satır aralarında gizlenen boşlukların büyümesinin doğal bir sonucu muydu, yoksa şahsiyetle eser arasında bağlantı kurdukça ikisi birden mi kan kaybediyordu? Bu tür riskli sorulara net ve doyurucu bir cevap bulabildiğimi söylemem mümkün değil tabiî ki.

Sonucun böyle olacağını baştan görebilseydim gene de bu işe kalkışır mıydım? Bunun, örseleme ihtimali hayli güçlü kritik bir soru olduğunun siz de farkındasınız elbette. Bu sekiz aylık süreç boyunca, sizden öylesine çok şey öğrendim ki, şu dakikadan itibaren kitaplarınızı yeniden okumaya

kalkışsam, eminim ki, daha fazlasını da öğrenebilirim. Bazı yazarlar böyledir aslında, ne vakit kapısını çalarsanız çalın, asla eli boş dönmezsiniz geriye; bazıları da cimridir, küçük bir bilgi kırıntısı uğruna bile aşmanız gerekir dağları ve denizleri…

Sizdeki cömertliğinin kaynağında, hocanız Yahya Kemal kadar, bir anlamda ondan öğrendiklerinizin tatbiki tarzında görülmesi lâzım gelen hocalık formasyonunuz bulunuyor. Elbette bir de mahrumiyet içinde geçen koca bir çocukluk dönemi ile Mütareke yılları söz konusu. Mütareke'yi İstanbul'da bütün bilinciyle yaşayan bir insanın, bilhassa biriktirdiği bilgiyi esirgemesi, cömert davranmayı ihmal etmesi mümkün mü? Muhtemelen sizin 'sükût suikasti' sahillerine savrulduktan sonra hayli ihmal ettiğiniz bir olgu bu…

Sizden öğrenirken sizi de öğrendim! Mevcudiyetini koruma içgüdüsüyle doğmuş ya da yılların ardından böyle bir beceri edinmiş insanlardan değilsiniz siz. Tersine, dört bir cephenizle öylesine ortadasınız ki, insan şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükleniyor. Hemen her yerden size ulaşmak mümkün çünkü. Bilhassa düzyazılarınızın arasına serpiştirdiğiniz malzemeler, "İnsanın kendisinden başka yazabileceği hiçbir şey yoktur" tezini kanıtlamak amacına yönelik sanki! Romanınızdaki bir cümleyi günlüklerinizde görmek yahut denemelerinizdeki bir benzetmeyi, sıradan bir kahramanınızın ağzından işitmek son derece doğal. Zaten şiir, hikâye, roman, deneme, makale, edebiyat tarihi tarzındaki külliyatınızı bir büyük paranteze almak öylesine kolay ki. Saydam bir katedralin görkemli Gotik sütunları arasında sıkıntıyla gezinen ve Tanrı'yı gücendireceğini bildiği hâlde sözüne esirgemeyen eski zaman rahiplerine benziyorsunuz Hamdi Bey.

Kitaplarınızı tekrar okurken en çok yaşadıklarınızdan sıkıldığınızı bir kez daha fark ettim. O kadar sıcak ve samimi bir itiraftı ki bu, garip karşılamak şöyle dursun, tam aksine, sevindiğimi bile söyleyebilirim. Mevcudiyetini çok önemseyen yahut önemsediği sanan budalalarda hayli sık tesadüf edilen büyük boşluklar yoktu sizde. Tuhaf gelecek belki ama sınırlarınızı ve imkânlarınızı gayet iyi tanıdığınız için böyleydi bu. Dolayısıyla, tökezleyip de düştüğünüzde, 'Ben şimdi neden düştüm' diye hayretle etrafa bakmak aklınızın ucundan geçmiyordu; en fazla, 'Keşke bugün yerine yarın düşseydim' diye hayıflanıyordunuz bir parça…

Çevrenizdekilerin anlamadığı da sizdeki bu saydamlıktı aslında. Onlar kendilerini sürekli gizleyerek, olmadıkları bir şeyin mühim bir parçasıymış zavallılıklarına gönül indirdikçe, öfkelenip sinirlenmeniz biraz da bu yüzdendi. Çünkü ek yerlerini, dökülen teyellerini, gölgesinde barınmak zorunda kaldıkları kişiliklerini kuşatan zaaflarını, rol yapma biçimlerini sürekli görüyordunuz. Sizdeki saydamlığın getirdiği sahicilik hiç birisinde bulunmuyordu Hamdi Bey ve sanırım bunu fark ettikçe daha çok kızıyorlardı size. Çok da ortaya dökülmemiş yaralı bir vicdan şeklinde sokaklarda dolaşan birisinin rahatsızlık vermemesi mümkün müydü?

Diyeceksiniz ki, "Madem öyle, bu eksilme lâfı da nereden çıktı biyograf bey evladım, neden eksiliyorum nazarınızda" ve diğer itirazlarınız ölçüsünde haklı bir itiraz olacak bu da. Sizin bilhassa *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Huzur*'da uzun uzun anlattığınız gibi, bir insanın mahremiyetine sokulmak, bu ister sevgili, isterse sevilen bir yazar kimliği taşısın, yıpratıcı bir serüven. Hem ölesiye merak ediyorsunuz o insanın ötesini berisini, hem de öğrenince büyünün bozulacağını düşünerek ürküyorsunuz. Çünkü insan çok çabuk eskiyor Hamdi Bey ve sizin bunu gayet bildiğinizden hiç şüphem yok…

Böyle zamanlarda, 'Keşke insanın eskimesi ile eşyanın eskimesi arasında bir paralellik sergilemek imkân dâhilinde olabilseydi' diye hayaller kurduğumu da itiraf etmek isterim. Sözünü ettiğim türden bir paralellik, büyünün bozulduğu durumlara katlanmayı kolaylaştırabilirdi belki. Bilimin ve teknolojinin bu ölçüde geliştiği, millî gelirin muazzam biçimde arttığı bir çağda dahi, böyle bir tasarruf pek imkân dâhilinde görünmüyor ne yazık ki…

Zaten biyografi bu yüzden hayli riskli bir alan. Uzaktan birini araştırıp yazmak muhtemelen kayıplarla ilerleyen bir süreç değildir, fakat sevdiğiniz, saygı duyduğunuz, eserleriyle büyüdüğünüz bir isim söz konusu ise manzara farklı bir nitelik kazanıyor. Bu nedenle, size yakınlaşırken uzaklaştım da benzer endişe ve kaygılarla. Ne var ki, ben de tıpkı sizin gibi kendisini sakınmayan bir adam olduğum için, tehlikeyi gördüğüm hâlde vazgeçmedim. Sonuçta sizi bütünüyle kaybetme ihtimali bulunsa bile, sizi yazmak ve size yazmak bir gönül borcuydu benim açımdan.

En trajik dönemeç de bu karar aşamasıydı işte. Hatırlar mısınız, o gün sizi ziyarete Âşiyân'a gelmiştim. Bir süre konuştuktan sonra bende bir tuhaflık bulunduğunu derhal sezmiş, usta romancılara has bir eda ile, "Galiba ikimize de yazık olacak Kaplan Bey kardeşim, isterseniz vazgeçin" diyerek arkanıza bakmadan çekip gitmiştiniz Fikret'in evine doğru...

O gün vazgeçseydim eğer, en azından aramızdaki münasebeti esirgemek bakımından, kayda değer bir karar olur muydu bu, hakikaten bilmiyorum. Tekneyle Bebek'ten Kandilli'ye geçerken, kış güneşinin altında kim bilir hangi masalın peşinde birbiriyle yarışan Boğaz dalgalarına baktım uzun uzun. Ardından başımı, Kandilli tepelerinden gölgeleri Boğaz'a düşen fıstık çamlarına, servilere, ardıçlara çevirdim. Siz hakikatinizi gizlemeye tenezzül etmezken ben neden endişeleniyordum ki? Ne olacaksa olurdu, kaybedersek birlikte kaybederdik ve belki o esnada insanı hayattan ayıran o ince ipliği de bir ucundan yakalardık…

---

221 SD, s.15
222 AHTM, s. 276
223 TB, s. 163
224 H, s. 19
225 H, s. 81
226 H, s. 354
227 H, s. 180
228 H, s. 227
229 YG, s. 169
230 YG, s. 308
231 MB, s. 83
232 SD, s. 119 ('Odaya Mümtaz girince sözü değiştirdik.')
233 SD, s. 167-168
234 TB, s. 182
235 TB, s. 179
236 TB, s. 117
237 TB, s. 224
238 SD, s. 154
239 *Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir Kültür Bir İnsan*, Turan Alptekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s. 66-70
240 H, s. 182
241 SD, s. 27
242 SD, s. 28
243 SD, s. 161-162
244 H, s. 79
245 H, s. 221
246 TB, s. 332
247 H, s. 12
248 H, s. 301
249 H, s. 168
250 *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hazırlayan: Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 19. Baskı, s. 147 (Sonraki dipnotlarda TET olarak kullanılacaktır.)
251 TET, s. 249
252 TET, s. 297
253 *Yazınsal Metnin Duygusu*, Semih Gümüş, Radikal Kitap, 16 kasım 2012. Gümüş, bu parlak, aydınlık ve ışıltılı yazısında,

yaptığı benzetmeleri üslûbunun temel niteliği hâline getiren Tanpınar'ın benzetmeye karşı çıktığını söyleyebiliyor. Fethi Naci ya da Berna Moran'ın konuya ilişkin yazılarını bile okumadan eleştirmenliğe soyunanların içler acısı durumuna ne denilebilir ki?
254 TET, s. 3
255 TET, s. 235
256 TB, s. 137
257 TB, s. 170
258 'Bir Gül Bu Karanlıklarda', s. 58 (Türk Yurdu, Ağustos 1956)
259 AHTM, s. 59
260 TB, s. 149
261 AHTM, s. 231
262 Okay, s. 51
263 TB, s. 8
264 Hilmi Yavuz, Zaman, 23 Ocak 2008
265 Hilmi Yavuz, Zaman, 30 Ocak 2008
266 *Benden Önce Bir Başkası*, Nurdan Gürbilek, Metis, İstanbul 2011
267 TB, s. 204
268 TB, s. 220
269 *Mücevherlerin Sırrı, Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar*, Hazırlayanlar: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir, YKY, İstanbul 2002, s. 110
270 TB, S. 310 (Adnan Bey ve Menderes'in iki ayrı insan gibi zikredilmesi, besbelli ki 'zihin rekaketi'nin neticesi.)
271 TB, s. 312
272 Ahmet Hamdi Tanpınar, Akün, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, N. 12, 1963, Aktaran: 'Bir Gül Bu Karanlıklarda, Tanpınar Üzerine Yazılar, Hazırlayanlar: Abdullah Uçman-Handan İnce, 3F Yayınları, İstanbul 2008, s. 13
273 A.g.e. s. 13
274 TB; s. 57
275 TB, s. 260
276 TB, s. 284
277 TB, s. 26

Altıncı Bölüm
‘Bu Paris bitti, yenisini getirin!’

1.

“Ah keşke kendime ve Paris’e bu kadar geç kalmasaydım!”

Luxembourg Parkı’nın ortasındaki geniş havuzun kıyısında sıralanan tozlu banklardan birisine oturup bezgin bir fısıltı hâlinde bu cümleyi tekrarladığı günü öylesine iyi hatırlıyordu ki, aradan geçen yedi yıl, ondan başka hiçbir şeyin üzerinde çalışmamıştı sanki. Şehrin kompozisyonunda, sokakların mimarisinde, bahçelerin tanziminde her türlü detay birbirini tekrarlıyor; parkın biraz aşağısındaki Sorbonne’da okuyan talebeler bile aynı geniş kayıtsızlıkla etrafından geçiyordu.

1960 Haziran’ının o sıcak Pazartesi ikindisinde park her zamankinden daha kalabalıktı. İri çınarların, ıhlamurların ve ardıçların gölgesi onun gibi altmış yaşına doğru yorgun adımlarla yol alanlara bir tür sığınak olurken, havuzun etrafındaki bankları ve şezlongları, bedenini sere serpe güneşe bırakmış genç insanlar doldurmuştu. Sıcağa rağmen üşüyen ayaklarını, biraz da gençleri taklit ederek önündeki sandalyeye doğru uzatıp dizlerinin güneşe gelmesine bilhassa özen gösterdi. Güneş, eklem yerlerinin sızısını dindirmese de, ayak derisinin soyulmasını bir miktar engelleyebilirdi belki.

Tedirginliğini gizlemeye lüzum görmeden, Paris’e gelme fırsatı ortaya çıkar çıkmaz zihniyle birlikte bütün bedenini de sarıp sarmalayan o harikulâde heyecanı düşündü. Elbette yedi yıl öncesiyle kıyaslanamazdı, fakat hepsi bir yana, Paris’e gelme ifadesi dahi tek başına yeterince sihirli bir rüyanın kapılarını çabucak açıyordu. Ne yazı ki bu durum çok sürmemiş, İstanbul’dan bindiği uçak Roma üzerinden Orly Havaalanı’na indikten birkaç hafta sonra, kapısına konakladığı her şeyi tükettiğini düşünmeye başlamıştı. Bu tükenişin esasen zihnindeki o muazzam boşluktan kaynaklandığını bilse de, meselenin üzerine gidecek gücü bir türlü bulamamıştı. Öyle ki, “Bu Paris bitti, yenisini getirin” çığlığı birkaç defa dudaklarının kıyısına kadar tırmanmış, Concorde Meydanı’nda veya Opera’da böyle bir çığlık atarak kara kalabalıkları şaşırtma arzusunu zor bastırmıştı.[278]

Seyahatin de, yer değiştirmenin de makul kabul edilebilir bir yaşı, hatta yadırganmayacak ölçüde hususi bir iklimi vardı. İnsan yirmi beş yaşında temas etmesi lâzım gelen bir dünyaya yirmi beş yıl gecikince,

hiçbir şeyi gereğince toparlayamıyor, her şeye birden yetişme telâşıyla hemen her şeyin yarım kalmasına yol açıyordu. Yedi yıl önce altı aylığına, üç yıl önce üç haftalığına gelince de benzer şeyler hissetmişti gerçi, ama bu seferki tamamen farklıydı. Yaş, mevcudiyetini her saniye doğrudan doğruya haber verirken, dizleri de haziran güneşi altında sızlayarak hastalıklarını hatırlatmayı ihmal etmiyordu.

Ayaklarını önündeki sandalyeden çekerek, bir süre havuzun kenarında güneşlenen insanlara dalgın dalgın baktı. Roman kahramanlarına gösterdiği itinanın hiç değilse bir parçasını görünüşüne gösterseydi, eski ayakkabıları bu kadar toz içinde kalmaz, kısa kollu gömleğinin yakaları ne tarafa gideceğini şaşırmış gibi çapraz durmazdı. Elli dokuz yaşında bunları umursamanın veya bir de böylesine lüzumsuz meseleleri düşünüp dertlenmenin anlamı yoktu. Gene de ruhunun bir tarafı, biçimli vücutları, uzun dalgalı saçları ve gürbüz göğüsleri ile havuzun kıyısında güneşlenen birbirinden güzel genç kızların arasına karışmak uğruna can atıyordu. Arzular ve ihtiraslar, insanın bedenine paralel bir biçimde yaşlanmıyordu besbelli ki…

Hiç şüphesiz, her seyahat bir yanıyla zihnî iklim meselesiydi. Küçük bir bavul yapıp Avrupa'yı bir uçtan diğer uca dolaşma hayalleri kurduğu devirlerin üzerinden neredeyse otuz beş yıl geçmişti. Oysa şimdi sadece ilaçları sığdırmaya uğraşırken dahi ayrı bir bavula ihtiyaç duyuyordu. Buna rağmen, Paris'i yahut daha genel ifadeyle Avrupa'yı artık çok fazla umursadığı söylenemezdi. Yedi yıl önce üniversite aracılığıyla, üç yıl önce de Filmoloji Kongresi vesilesiyle yaptığı Avrupa seyahatleri, içindeki o eski ifritin ateşini söndürmese de bir hayli yatıştırmıştı. Bu iki seyahat, neredeyse ömrünün tamamını zehirleyen, yaşadığı onca seneyi her fırsatta küçümsemesine yol açan Avrupa kompleksinin, sadece omuzlarını değil, ruhunu da çökerten ağır yükünden kurtulmasını sağlamıştı. Yeteneklerinin çok küçük bir kısmını kullanarak yerine yepyeni kompleksler yerleştirmeyi tabiî ki ihmal etmemişti, fakat o farklı bir meseleydi.[279]

İhtiyaç duyduğu kompleksler konusunda yeterince malzeme temin eden de her iki seyahat boyunca yaptığı hayat muhasebesi olmuştu. Aynalar karşısında acımasız ve zalim davranabilen bir mizacı hiç çekinmeden büyüttüğünden, en uç noktaya kadar gitmeyi ihmal etmemiş, hazır oraya

dek uzanınca da gerekli gereksiz demeden bulduğu bütün kompleksleri sırtlamakta gecikmemişti. Hayır, o vakte dek yazdıklarının, okuduklarının, düşündüklerinin hiçbir anlamı yoktu. Hakikat şuydu ki, elli dokuz yaşına geldiği hâlde hiçbir şey yapamamış, hiçbir iş görememiş, hiçbir eksiğini tamamlayamamıştı. Son seyahatler, belirgin bir alışkanlığa dönüştürdüğü bir çeşit hesaplaşma eşliğinde, ertelediği hakikatleri tâ içeriden fark etmesine yol açmıştı. Kabahatlerini tabiî ki biliyordu, üstelik bu yeni bir keşif de sayılmazdı, ama önünde vakit bulunduğunu düşünerek bu hesaplaşmayı sürekli ertelemişti. Artık kafiydi, yarından itibaren bambaşka bir insan olacak, bugünden tezi yok kendisine asla mühlet vermeyecekti. Bir insan, başkalarının tecrübesinden yahut yaşadıklarından medet umarak, bu hayatların bir tarafına tutunarak, böyle bir saçağın altına sığınarak nereye doğru gidebilirdi ki?[280]

Buna benzer kararlar almaya kalkıştığında hemen önüne dikilen mazeret bulma maharetini nedense unutmuştu. Ancak bu sefer, Yahya Kemal'in ölümü gibi asla yabana atılamayacak ciddi bir sebebi de mevcuttu. Ömründe belki de en yakınlık duyduğu insanın ölümü, bütün mazeretlerin toplanıp önüne yığılmasına yol açmakla kalmamış, mevcudiyetinden habersiz olduğu bir boşluğun, gözlerinin tam hizasında açılmasına da zemin hazırlamıştı. Zira, Yahya Kemal'in, hayatının temel nirengi noktalarından birine dönüştüğünü ve bu yüzden vazgeçilmez bir yere sahip bulunduğunu daha önceleri böylesine keskin bir biçimde hissetmemişti. Hâlbuki altı yedi senedir Yahya Kemal'den de, Yahya Kemal'in etrafında şekillenen o anlamsız içki meclislerinden de sıkılıyor, hocasını gücendirmek pahasına Park Otel'den uzak durmaya gayret ediyordu. Ne var ki, Yahya Kemal'in yokluğuna hazırlanmayı, ölümünü düşünerek tedbirler almayı bir kez olsun aklına getirmemişti.

Abdülhak Şinasi, "Yahya Kemal ağırlaşmış" diye haber gönderdiğinde Beyoğlu'nda muhtelif işlerle meşguldü ve bu mesajı kelimenin bilinen anlamıyla karşıladığı için çok da üzerinde durmamıştı. Saat on bire doğru Cerrahpaşa Hastanesi'ne gittiğinde ise Yahya Kemal'in birkaç saat önce öldüğünü öğrenmiş, bunun üzerine, doktor arkadaşlarının hiçbirisine uğramadan aceleyle o çok iyi bildiği odaya çıkmıştı. Hayatında bu kadar önemli yeri olan insan, İstanbul'da yahut hastane koridorlarında

yaşananlardan habersiz, orada boylu boyunca yatıyordu. Çenesi çoktan beyaz bir bezle bağlanmıştı ve yüzü sapsarıydı.[281]

O cansız beden muhtemelen henüz soğumamışken, etrafında bir istismar halkası kurulmakta gecikmemiş ve önüne gelen bir ucundan tutarak Yahya Kemal ismi ile oynayıp onu istediği istikamette çekiştirmeye başlamıştı. Aslında Yahya Kemal, bilhassa son yıllarında etrafına topladığı insanlar dolayısıyla böyle bir istismara daha o zamandan fırsat hazırlamıştı. Bunu biraz da çaresizlikten ve yalnızlıktan yaptığı ortadaydı; fakat ne çıkar, iğva ve ihtiraslarını gizleme lüzumu dahi hissetmeyen çok sayıda müptezel insan meclislerinde boy gösterince, hakiki dostları çareyi üstadı kaderine terk etmekte bulmuştu. "Hakiki dostu var mıydı o da ayrı mesele" diye düşünerek Haziran güneşinin parlaklığına inat yeniden içlendi…

Gene de asıl büyük kırılma, hocasının ölümünden bir ay sonra yaşanacaktı. Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti ile İstanbul Fetih Cemiyeti'nin alelacele kurduğu Yahya Kemal Enstitüsü, şairin doğum günü vesilesiyle bir gece düzenlemiş, ölüm acısı henüz tazeliğini koruduğu için hemen herkes geceye katılmıştı. Yenilmiş, içilmiş, âdet olduğu üzere kavgalar edilmiş ve nihayet sıra Yahya Kemal'den şiir okumaya gelmişti. Bir tür ilkokul müsameresine dönüşen bu fasılda sahneye fırlayanlar, Yahya Kemal'i yürekten sevdiğini davetlilere ispatlamak maksadıyla bağıra çağıra şiir okuyordu. Yahya Kemal sağ olsaydı ve onların şiirlerini böyle rezil ettiklerini görseydi eğer, muhakkak ki hiç tereddüt etmeden hepsini kovalardı. Ne yazık ki değildi ve bunu fırsat bilen Behçet Kemal Çağlar, kalabalığın ortasında o güzelim *Itrî* şiirinin ırzına geçmekle meşguldü. Orhan Şaik Gökyay, şiir okuma işini tam bir tiyatro hâline getirirken, Salim Rıza Kırkpınar, gençliğinde sahnede canlandırdığı 'Şaban Efendi' karakterinden bir milim ileri gidemiyor, Vehbi Eralp de kelimeleri telef ede ede ortalıkta yürüyordu. Yahya Kemal ise duvara asılı büyük resminin gerisinden bütün bu ahmakça gürültüye şaşkın gözlerle bakmak dışında bir şey yapamıyordu.[282]

Yahya Kemal'in öfkeli ve kırgın bakışlarından korunmak gayesiyle gözlerini açınca, çınar yapraklarının arasından yüzüne doğru dökülen güneş ışıklarına yakalanıverdi. Parktaki cıvıltıları da kucağına alarak

üzerine eğilen şehre ait sesler, nerede bulunduğunu hatırlamasına yardım etmekte gecikmeyince, ‘İçim geçmiş’ diyerek teselli kapılarını araladı. Yahya Kemal’in ölümünün hayatında meydana getirdiği boşluğu layıkıyla görmek uğruna Paris’e dek gelmesine gerek yoktu elbette, ancak burada durumun daha da netleştiğini kabul etmesinin herhangi birisine zararının dokunacağını da sanmıyordu. Hakikat şuydu ki, son senelerde çok fazla meclislerine uğramasa da, rahatça konuşabilme beklentisini karşılayabilecek yegâne insanı kaybetmişti. Onu istediği zaman Park Otel’in barında küçük, dar ve takatsiz adımlarla güçlükle yürüyebilen; o hasta, o acınacak ihtiyar durumunda bulabileceğini bilmenin bile büyük bir nimet mânâsına geldiğini ölümünden sonra kavrayabilmişti…

Kirpiklerinin ucundan yanağındaki derin çizgilere doğru usul usul süzülen birkaç damlayı geriye iterek oturduğu yerden kalktı ve güneşi cepheden gören bir başka banka doğru yürümeye başladı. Yahya Kemal’in gidişiyle birlikte o kadar çok şey eksilmişti ki hayatından, yerine yenisini koyabilmesi asla mümkün olmayacaktı. Yahya Kemal dostluğa talebesinden daha ziyade açık, hatta talebesinden birkaç misli daha iyi bir insandı. Hiçbir vakit Yahya Kemal ölçüsünde geniş davranmayı beceremediğinden veya becermek istemediğinden, hayatı mütemadiyen büyük aksaklıklarla boğuşarak geçmişti. Onunla konuşurken zihnindeki o şaşmaz realite duygusuna hayret ettiği ve bu realite duygusuna rağmen şiir âlemini nasıl yaratabildiğini sorguladığı günleri, yakıcı bir hasret duygusu eşliğinde tekrar hatırladı. [283]

Gözüne kestirdiği bank, havuza bir hayli yakındı. Tozlu patikada adımlarını sürükleye sürükleye şezlongların arasından geçerken, uzun dalgalı saçları ve gürbüz göğüsleri ile güneşlenen genç kadınlara ihtirasını zerre gizlemeden bakmaktan kendini alamadı. Belki de bu yüzden, Parkın Saint Michel’e açılan büyük demir kapısının ardından duyulan Paris uğultusuna kulaklarını tıkamayı tercih etti. Haziran güneşinin parlak ışıkları altında yıkanan bulvar da, park gibi çok fazla değişmemişti zaten. ‘Sadece insanlar değişiyor’ diye geçirdi zihninden, ‘o da dışarıdan fark edilen zaruri bir değişme, içlerinde neler olup bittiğini ise aslında hiç bilmiyoruz…”

Haziran güneşini cepheden alan banka yerleşirken, “Galiba merak da etmiyoruz” endişesine eşlik eden kirpiklerini üst üste getirerek önüne

çektiği sandalyeye doğru uzattı ayaklarını.

2.

Yahya Kemal'in son senelerde yaşamak mecburiyetinde kaldığı içler acısı duruma şahitlik ettikçe, genç yaşlarda ölen şairleri okurken gözbebeklerine yerleşen üzüntüyü geriye itmiş, hatta bunun onlar açısından bir tür nimet yahut bağış olduğunu düşünmeye başlamıştı. Orhan Veli veya Cahit Sıtkı için yazdığı yazılarda, eserini tamamlama fırsatı bulamayan ömürlere yönelik bir tür hayıflanma, hatta isyan gölgesinin gezindiği apaçıktı. Ancak, Yahya Kemal tecrübesi, bu fikrin tamamen değişmesine yol açmıştı. Şairin genç yaşta ölümü, hem edebiyat hem de şiir açısından en makul ve makbul çözüm yoluydu. Orhan Veli otuz altı, Şeyh Galip kırk iki, Baudelaire kırk altı, Haşim kırk sekiz, Verlainé elli iki yılla yetindiklerine göre, bir bildikleri vardı mutlaka. Edebiyat tarihinin ara sokaklarında bir lodos telâşıyla şöyle bir miktar üstünkörü gezinse, buna benzer pek çok isimle daha karşılaşacağından şüphesi de yoktu ayrıca. Yahya Kemal ile Valéry'in çıkmaz sokaklardan medet umarak yolu neden uzattıklarını bir türlü anlayamamıştı zaten.

İşin hazin tarafı, Yahya Kemal dâhil o çok sevdiği isimlerin, veda vaktinin yaklaştığını sezerek bazı alışkanlıklarını bir kenara bırakıp ölmeye hazırlandığı yaşlarda, kendisi hâlâ şiir estetiğinin peşinde koşmakla meşguldü. Aradan geçen yıllarda ömrüyle birlikte estetiğinin de eskidiğini fark etmiş, ne gereği varsa artık, taptaze bir şiir estetiği arayışına girmişti. Öyle ki bir ara, o güne dek yazdığı şiirlerden şüphelenmiş, "Hakikatte hepsinde maddeyi o derinden kavrayış, onu değiştirip başka bir şey, hakiki şiirin malı yapmak eksik" dedikten sonra da eklemişti: "Sanki asıl ben ortada yokum da bir başkası, ben uyurken bu şiirleri yazmış gibi…"[284]

Senelerce hayalini kurduğu Paris'i birkaç ziyaretin ardından eskiten ve dönülmez bir akşamın eşiğinde, daha doğrusu pençesinde kıvrandığını hisseden bir insanın estetiğinin eskimesine şaşırmak mümkün müydü sahiden de? Şaşırtıcı olan, hâlâ direnmesi ve eser peşinde koştuğu tesellisiyle zihnini birkaç cephede birden yıpratmasıydı. İnsanın bu yaşta aynanın önüne geçip de, "Acaba ömrüm yetecek mi ve hakikaten eserim diyebileceğim şeyi bulabilecek miyim? Şiirlerim, romanlarım,

hikâyelerim tamamlanacak mı” repliğinin gölgesinde gezinmesi inanılmaz ölçüde yaralayıcıydı. Sadece yaralayıcı da değil, hayli acıklıydı aslında…[285]

Oysa, önce Ahmet Haşim, arkasından da Yahya Kemal neredeyse gözlerinin önünde ihtiyarlamış, pencerenin pervazına konulduğu hâlde solan bir geçmiş zaman karanfilini andıran hayatiyetlerini her gün parça parça yitirmişlerdi. Şurası bir hakikatti ki, böyle bir açıdan bakıldığında yaşlılık, insanın esas maddesinden ayrılıp eskiden aklına bile getirmediği farklı bir yaratığa dönüşmesi anlamına geliyordu. Şehrin ana caddelerinde hayli saltanatlı bir biçimde yürüyen iki şairin, belli bir mevsim dönümünün peşinden, giderek patikaya benzeyen tozlu bir yolda nasıl sık sık tökezlediklerini, ifade yerindeyse eğer, saniye saniye takip etmişti. Ahmet Haşim, esasen ihtiyar doğmuş insanlardandı, dolayısıyla, ondaki değişim çok belirgin ve dikkat çekici bir mahiyet almamıştı. Ne var ki, Yahya Kemal farklıydı, fizik ve zekâ itibariyle en güçlü göründüğü devirlerinde tanıyıp derin bir hayranlıkla bağlandığı bu insanın, her geçen gün hem şahsiyet, hem de ferdiyet itibariyle gözlerinin önünde erimesi, mazide paylaşılan mensubiyetleri dahi bir tür azabın pençesine bırakmıştı. Anlaşılan oydu ki, zihin, en son görüntüleri öncekilerinin yanına yerleştiriyor, bu da mukayeselerle yürüyen düşünme tarzını derinden örseliyordu.

Şiirle derin bir münasebet içindeyken hayatı ihmal etmeyen yahut hayatla kurdukları bağları öne çıkartırken şiiri besleyen nehirleri geriye itmeyen şairler, günü geldiğinde bu pencereyi bir anda kapatabiliyordu. Bu biraz da iyi şairin yüreğinde büyüyen sezginin mühim bir parçasıydı, aksi takdirde, kritik kavşağa gelindiğinde rezillik ihtimali de mevcuttu. Bereket, Yahya Kemal son yıllarında şiiri bir kenara bırakmayı akıl etmiş, böylece hiç değilse kendi gözünde daha fazla küçülmemişti. Belki de bunu vaktinde gördüğünden, *Yol Düşüncesi*'nin başındaki,

Bu defa farkına vardım ki ihtiyarlamışım
Hayatı bir camın ardında gösteren tılsım
Bozulmuş anlıyorum, çıktığım seyahatte,
Cihân ve ben değiliz artık eski hâlette[286]

mısralarıyla yetinmiş, arta kalan zamanda ise küçük kafiye oyunlarıyla meclisinin müdavimlerini eğlendirmek dışında pek bir şey yapmamıştı..

Hâlbuki, meseleye romancı açısından bakıldığında, benzer temenni sahillerinde teselli aramak hayli zordu. Herhangi bir istatistik bulunmasa da, edebiyat tarihlerinde yer alan bilgilere göre, romancılar şairlere kıyasla uzun yaşıyordu. Kim bilir, belki de bunun arkasında, romanın şiir kadar yıpratıcı ve yaralayıcı bir serüven olmaması yatıyordu. Neden söylemeyelim ki, şiirde doğrudan yaşanmışlık, romanda ise hayal perdesi önünde yazar tarafından sağa sola serpiştirilip çekiştirilen karakterler söz konusuydu. Şair, mürekkep niyetine bir bakıma kanını yahut canını kullanıp üç beş mısraın yasını tutarken, romancı, bildiğimiz alelâde mürekkeple, üç yüz yahut dört yüz sayfa yazabiliyordu. Şairin elinde ve dilinde bir hançere dönüşen kelimeler, romancının kaleminde entrika peşinde koşan günlük mutfak alışverişi kolaylıkları hükmündeydi.

Şairler umumi çerçeve itibariyle genç ölünce, yaşlılığın yazılması görevi de, bir büyük ömrün tecrübesiyle birlikte yürüyen romancılara düşüyordu tabiî ki. Ne yazık ki, André Gide, Tolstoy yahut Halit Ziya gibi bir hayli uzun yaşayan iyi romancılar bile ihtiyarlamanın anlamını ortaya koyan mukayeseli metinler yazamamıştı bir türlü. ‘Yazamamışlar’ ağır bir iddia olabilirdi, belki de yazmamışlardı veya yazmak istememişlerdi. Şüphesiz ki, yaşadıkları sıkıntılarını ve güçlükleri dile getirmek yerine, yaşlılığın zaaflarını diğerlerinin üzerinden anlatmak çok daha kolaydı. Yoksa insanın günden güne tükendiğini, anatominin giderek siperleri terk ettiğini görmesi yeteri kadar büyük bir azaptı. Durum böylesine içler acısı bir manzara sergiliyorken bir de onu yazmaya kalkışmak, katlanılması imkânsız bir işkenceydi besbelli ki.

Şurası da vardı ki, romancıların hiçbiri, romanlarında anlattıkları ve anlatırken meselenin tabiatı icabı estetize ettikleri insanlara benzer bir şekilde yaşlanmıyordu. Kabul etmek gerekir ki, roman sayfalarında steril bir atmosfer, bazı gündelik davranışları bilerek ihmal eden bir yazı üslûbu vardı. İnsan bedeninin yaşlanması ise bu türden soyutlamaların hiçbirisine fırsat vermeyecek ölçüde gözler önünde duran bir hakikatti. Tolstoy da, Halit Ziya da, André Gide de her gün azar azar eksildiklerini doğrudan doğruya görmek ve buna tahammül etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Yemek yemek yahut banyo yapmak gibi bazen günde birkaç

kez tekrarlanan sıradan alışkanlıklar bile artık büyük bir yüktü ve belki de bir başkasının yardımına ihtiyaç duymadan yerine getirmek mümkün değildi. Romancılardan bunları yazmasını beklemek, insaf hükümleri ile bağdaşabilir detaylar sınıfına girmiyordu henüz. Sinemanın böyle konulara el atması da vakit alacaktı zaten.

Kendisi ise hem şair hem de romancı sıfatıyla her iki iklime de yabancı düşmüştü ve bu da meseleyi büsbütün içinden çıkılmaz bir hâle getiriyordu. Hâlâ estetik peşinde koşmak neyse ne de, *Huzur*'daki Tevfik Bey veya İhsan'ı hatırlatacak bir tarzda yaşlanmadığını gayet iyi biliyordu. Biri fikrini sormaya tenezzül etse, elbette roman kahramanlarına benzer bir tarzda yaşlanmak istediğini söylerdi hiç çekinmeden. Buna mukabil, ihtimal dâhilinde görünmüyordu bu; öncelikle hastalıklar bırakmazdı yakasını, hastalıklar bıraksa da alacaklılar asla fırsat vermezdi…

Hem tuhaf hem de garip olan, ayrıca insanı çileden çıkaran, beden yaşlanırken zihnin çok defa ona eşlik etmemesi, paralel bir şekilde yaşlanmamasıydı. Vücut pek çok fonksiyonunu yitirip yavaş yavaş çürüse de, zihin ve zekâ parlaklığını muhafaza edebiliyordu. Asıl çarpıcı ve tedirgin edici trajedi de burada çıkıyordu ortaya. Tolstoy geniş çiftliğinde, Halit Ziya konağında, André Gide ise oturduğu apartman dairesinde sadece çevrelerinde değil, dünyada meydana gelenleri görüp anlayabiliyor, ama mesela çorba kaşığını eski alışkanlıklarına uygun bir tarzda rahatça götüremiyorlardı ağızlarına. Bereket, onun ihtiyarlığı henüz buralara sirayet etmemişti, fakat iki hafta sonra benzer bir noktaya gelmeyeceğini kim söyleyebilirdi ki? Yahya Kemal'in Park Otel yıllarında maruz kaldığı sıkıntıları gördükçe, yaşlanmanın nasıl bir zulme dönüşebileceğini düşünüp korktuğu günleri hatırlamasının bir sebebi de buydu işte. Balkan coğrafyasının besleyip büyüttüğü o güçlü beden, gözlerinin önünde günden güne solup sararmayı sürdürdüğü hâlde, zihni, neredeyse son saatlerinde bile berraklığından hiçbir şey kaybetmemişti.

Hayatını alt üst eden tezatları böylesine net bir biçimde kavradığı yetmemiş olmalı ki, hastalıkların yanı sıra bir de bu türden meselelerle uğraşmak zorunda kalıyordu. Birkaç dakika önce, genç kadın bedenlerinin olanca saltanatıyla birlikte cazibe sıradağları misali durduğu havuzun kenarından geçerken arzu ve ihtirasla kamaşan zihni

bütün diriliğini kuşanmış, ne var ki anatomisi itirazda gecikmemişti. Zaten son yıllarda en fazla canını sıkan da zihni ile bedeni arasında yaşanan sonu gelmez mücadeleydi ve ihtiyarlığının yüzüne çarpıldığını böyle durumlarda daha derinden hissediyordu. "Ah bu yaş meselesi" diyecekti farkına varmadan, "bu içimizden kendimize tuttuğumuz korkunç ayna. Hiçbir şey onun kadar zalim olamaz. Bu yamyam, bu korkunç maske hayatın her dönemecinde karşıma çıkıyor." [287]

Havuzun kıyısında güneşlenenlere, yeni bir yüzleşmeye mecali kalmamış ihtiyarlar saran bir bezginlikle göz ucuyla baktı. Gençliğinden bu yana muazzam bir cazibe merkezi şeklinde tasavvur ettiği kadın vücudu, giderek anlamını yitiriyordu. Benzer bir duyguyu önceki hafta Sète'de, Valéry'nin eserlerinin sergilendiği müzede de yaşamıştı. Okuz yıl önce *Deniz Mezarlığı*'nı okuduğu ilk günden itibaren rüyalarını besleyen hayal nihayet hakikate dönüşmüş, ancak artık o eski mizaç ve bünyeden koptuğu için umduğu heyecanı bulamamıştı bir türlü. Hâlbuki, "Konuştuğu dile hürmet etmesini bilen asrın tek namuslu sanatkârı"nın Picasso tarafından iki portresinin birden yapıldığını görünce sevinecek, taşra gecelerini katlanılır kılan şairin kırklı yaşlarında sakallı bir çehredeki ısrarını fark edince de bir miktar şaşıracaktı, fakat işte hepsi buydu. Zalim bir melek tarafından çiğnenmenin yorgunluğunu hissedip takatsiz düştüğünden ötesini çok de merak etmemişti doğrusu…[288]

3.

Hastalık yahut yaşlılık benzeri makul gerekçeler bir kenara bırakılacak olursa şayet, üçüncü gelişinde Paris'te en çok canını sıkan, Fransızların insanlığa armağan ettiği iki mühim, ama aynı ölçüde de lüzumsuz icattı. Bunlardan ilki Mösyö Jean Paul Sartre ismini taşıyordu; ziyadesiyle gürültü çıkarmak dışında ne halta yaradığını kestiremediği diğerine ise motosiklet deniliyordu. Aydınlanma felsefesinin tabiî neticelerini sahiplenip kıyamet tablosu yapmaktan vazgeçen insanlık, boşluğu bir başka şekilde doldurmak maksadıyla motosikletten medet umuyordu anlaşılan. Öyle ki, İsrafil'in suru motosiklet gürültüsünün yanında yaya kalırdı! Fransızlar bununla da yetinmemiş, muhtemelen tablonun bir tarafının eksik kaldığını düşünerek, oraya da binbir emek harcayarak yetiştirdikleri ünlü filozoflarını eklemişlerdi. Mösyö Sartre'ın ardından

yahut onunla beraber asrın en şımarık çocuğu motosiklet denilen bu tuhaflıktı ve göründüğü kadarıyla, bu münasebetsiz icadın tesiri altında kalan üstadımız iyice döküp saçmıştı kendini ortalığa.

Yedi yıl önce, üstelik gene bu parkta, Sorbonne'da okuyan birkaç talebenin Sartre'den söz ettiklerini duyunca nasıl heyecanlandığını biraz da üzülerek hatırladı. O vakitler Sartre onun nazarında hakikaten bir zirveydi ve yıllar geçse de o zirveden düşmesini gerektirecek herhangi bir hayal kırıklığı yaşamamıştı. Oysa, önceki gün seyrettiği son oyunu, zihnindeki Sartre efsanesini yeryüzü ile aynı seviyeye indirmekle yetinmemiş, zaman zaman o seviyede tutmakta bile bir hayli zorlanmasına yol açmıştı. Bu garip rastlantı, Sartre'ı da motosiklete benzeyen gürültücü ve faydasız bir hayal kırıklığına dönüştürmekte gecikmemişti.

Hakikat şuydu ki, *Les séquestrés d'Altona / The Condemned of Altona* (Altona Mahpusları) isimli oyun, tiyatro adı altında sıkıcı bir felsefe dersinin dışında bir anlam taşımıyordu. Küfrün, zehirleyiciliğin, gecikmenin adı tiyatro olup çıkmıştı nedense. Üstelik bütün bunlar yenilik ve sorumluluk maskesi altında yapılıyordu ki, onu asıl çileden çıkartan da bu mantıksızlık ve edebî dolandırıcılık tarzıydı. *Bulantı*'nın altında imzası bulunan, o kadar budalaca yerlerine rağmen büyük bir romanın o harikulâde yirmi otuz sayfasını okuyucuyla buluşturan, *Situation*'ları, hatta *Gizli Celse*'yi yazan bir adam, nasıl böyle aptalca bir piyesle insanların karşısına çıkabilirdi ki? Oyun öylesine felâketti ki, perde kapanır kapanmaz, "Yarabbi sen bizi çirkin dâhilerin şerrinden koru" demek zorunda kalmıştı.[289]

Bereket, Paris'te her türlü sürprizi bir bahar dalı zarafetiyle insanın başının üzerinde taşıyan müzik ve sinema mevcuttu. Birkaç iyi konserle birkaç iyi film, Sartre'ın yarattığı hayal kırıklığını gidermek amacıyla sıraya girmiş bekliyordu sanki. Önceki gün Palais de Chaillot'da bir Beethoven konserine gitmiş ve bilhassa *Beşinci Senfoni*'nin icrasından öylesine etkilenmişti ki, kemiklerinin, Gazi Terbiye Enstitüsü'ndeki tecrübeyi aratmayacak ölçüde çatırdadığını hissetmişti. Konser sırasında bambaşka bir kesafet kazanan dikkatleri neticesinde, Beethoven'in ressamları kıskandıracak bir tarzda müzikte perspektif aradığını fark etmiş ve bu müthiş keşif, bezginliğinden sıyrılıp yeni bir heyecan dalgasının kıyısında gezinmesine zemin hazırlamıştı.[290] Charlie

Chaplin'in *Diktatör* filmini de gene aynı günlerde seyretmiş ama *Modern Zamanlar* kadar beğenmemişti. Hâlbuki, Alman romantizmin son eserini andıran Ingmar Bergman'ın *Çehre*'si, bilhassa büyük fotoğraf oyunlarıyla ve ormanda sis sahneleriyle üzerinde değişik bir tesir bırakmıştı.[291]

Tabiî bütün bunlar, artık hayallerinin şehri olma niteliğini çoktan kaybeden Paris'e gelirken ihtiyarlığını da yanına aldığı hakikatini değiştirmiyordu. Öyle ki, küçük bir bavula ilaçlarını doldurduğu yetmemiş olmalı ki, büyükçe bir bavula da hastalıklarını yerleştirmiş, eksik kalanları ise eskiden kendisine mucizeler vaat eden şehre adım atar atmaz tamamlamıştı. Şimdi yanında bir bavul dolusu ilaç, birkaç bavul dolusu ilaca daha ihtiyaç duymasına sebebiyet verecek kesafette de hastalık vardı…

Nasıl bir beceriksizliğin neticesinde bunca çok hastalığı bünyesinde taşıyabildiğini hakikaten bilmiyordu, işin garip tarafı doktorların da bu konuda kesin bir bilgisi yoktu ve bugüne gelene dek, yakın dostları da dâhil hiçbiri şikâyetlerine tam anlamıyla bir teşhis koyamamıştı. Başlangıçta hemen hepsi söz birliği etmişçesine hastalık zannettiği hassasiyetlerin büyük bir bölümünün sadece kuruntudan ibaret bulunduğunu söylemiş, durumun pek de öyle nitelenemeyeceği ortaya çıkınca da, muhtelif kanallardan tıbbın imkânlarını zorlamaya başlamışlardı.

Bununla birlikte, tıp anlaşılmaz bir kararlılık ve ısrarla direniyordu. Sadece İstanbul'daki tıp dirense hadi neyse ne de, Paris tıbbı da direniyordu. Neredeyse uçaktan iner inmez denilebilecek bir aceleyle, İstanbul'da sağlığından sorumlu arkadaşı Dr. Tarık Temel'in tavsiyesine uyup soluğu Prof. Jean Bernard'ın muayenehanesinde almış, o da burnuna ve kulaklarına bir müddet baktıktan sonra, ertesi sabah vakit kaybetmeden görev yaptığı hastaneye gelmesini istemişti. Hastanede ise iş radyografi, solunum testi, göğüsten alınan kanın tahlili, dört araştırma pikürü filan derken genel bir sağlık kontrolüne dönüşmekte gecikmemişti.

Hayır, Fransız tıbbı da tıpkı Türk tıbbı gibi kuruntu dışında hiçbir şeyi olmadığı kanaatindeydi. Eh, yaşı dolayısıyla yediğine içtiğine, uykusundan hangi hayallerin geçtiğine dikkat etmesi gerekiyordu, ancak onun dışında maşallah turptan farkı yoktu. Ateş mi, o herkeste görülen lüzumsuz şeylerdendi, böbrekleri senelerce hor kullanmasına rağmen

gene de iyi direnmişti, akciğerinin durumunu fazla merak ediyorsa, neden sigarayı bırakmayı yahut azaltmayı düşünmüyordu acaba? Karaciğer mi, tamamıyla mevzu dışıydı, o kadar içkiye boyun eğmemişti hâlâ. Tırnaklarındaki uzun çizgiler ve ellerinin üstündeki ürpertici benekler ise ürtikerin tabiî neticeleriydi. Sabah akşam demeden şarap ve kahve içen bir insanın, artık bunlarla barışmasında ve alışmasında fayda vardı. Gece sık sık uyanmasında da şaşırtıcı bir taraf yoktu tabiî ki, prostat hususunda daha hassas davranması icap eden bir yaştaydı çünkü...[292]

İstanbul'da da durum farklı bir seyir izlememişti ne yazık ki; Paris'e gelmeden gelmeden önceki haftaların birinde Mehmet Aliler'de (Cimcoz) beyaz peynir, havuç ve makarna eşliğinde rakı içmiş, ertesi gün de fakültede kuzu eti ve erişte yedikten sonra ayaklarından dizlerine doğru büyük kırmızı lekelerin büyüdüğünü fark edince paniğe kapılmıştı. Buna rağmen, aynı akşam Kâzım İsmail (Gürkan) ile birlikte uskumru, peynir ve halis Trabzon yağından ıspanak ziyafetini reddetmemiş, bu da kırmızı lekeleri artmasına yol açmıştı. Telâş içinde Haseki'ye koşarak kan tahlili ve endoskopi yaptırmasına rağmen, bu sefer de ciddi bir şey çıkmamıştı ortaya. Buna mukabil, hemen arkasından ziyaret ettiği Cerrahpaşa'daki doktor arkadaşları yakasını kolay bırakmayacak, bu kesif ilgi yüzünden, giderek kısalan ömrünün iki haftasını da hastanede harcayacaktı.[293]

Sadece bunlarla yetinmeyi meşrulaştıracak ölçüde kabiliyetsiz görünmeyi yediremezdi kendisine elbette. Dillere destan sakarlıkları böyle durumlarda devreye girerek yetişiyordu yardımına. Paris'e gelmeden birkaç ay evvel sabahleyin hasta hasta kalkmış, elini şekerlik yerine çaydanlığa daldırınca üç hafta boyunca yazı dahi yazamamıştı. Herkes gibi kanserden fena hâlde korkuyordu, lâkin böyle giderse kansere gerek kalmayacak, muhtelif beden bölgeleri üstünde çalışarak işe yarar taraflarını parça parça ortadan kaldıracaktı. Belki de bu yüzden, yatmak amacıyla Cerrahpaşa'ya gittiği gün, hastanenin kapısından adım attığı anda bir mucize meydana gelmiş ve birdenbire sıhhatinin düzeldiğini hissetmişti...[294]

Bütün bu sakarlıkların, bütün bu şikâyetlerin hayli derinde yatan birtakım psikolojik sebeplerle beraber hareket edip su yüzüne çıktığını tabiî ki biliyordu. Meseleye böyle bakıldığında, psikolojik sebeplerin bir

kısmının Paris'te karşısına 'sıla hasreti' teşhisiyle çıkması ve diş etlerinden dizlerine inen dayanılmaz bir sancıya dönüşerek kapıları kilitlemesi şaşırtıcı sayılmazdı. Önceki gün Abidinlerde, Fikret Muallâ'nın nereden bulup getirdiğini kimselerin bilmediği rakıları büyük bir ciddiyetle içmişler ve arkasından da sofradaki kuru fasulyenin hem mimarı hem de mühendisi sıfatını taşıyan Güzin (Dino) ile beraber neredeyse bir saat boyunca Paris gecesini eski türkülerin buram buram hasret kokan serzenişleriyle doldurmuşlardı.[295] Eh, kim ne derse desin, folklor çaresizliğin ve sefaletin tek mükâfatıydı. Hayatın aksadığı her dönemeçte pek çok saz şairinin beklemesi biraz da bu yüzdendi zaten. Keşiflerin ihtiyaçlara göre düzenlenemeyişinin arkasındaki temel mekanizmayı gözler önüne seren de buydu işte. Aksi takdirde, giyotini bir Osmanlı vezirinin icat etmesi lâzım gelirdi. Zira ölüm, istisnasız her vezir için vaktinden çok önce mukadderdi ve yay kirişi ile boğulmaktansa, en azından teknik itibariyle giyotin çok daha makbul ve makuldü.[296]

Bunlar olup biterken iki detay hayatını bir başka tarafından tesiri altına almış, ifade yerindeyse eğer, iki ayrı cepheden birden yüzüne garip bir ayna tutmuştu. İlki, yine Güzin Dino'nun marifetiydi. Güzin, İspanyol şair Louis Aragon'un, kötülüğü konusunda neredeyse bütün eleştirmenlerin hemfikir oldukları, *La Samaine Sainte* ('Kutsal Hafta') isimli romanını pek bir beğenmiş, beğendiği yetmemiş olmalı ki, bir de ona beğendirmek maksadıyla etrafında pervane kesilmişti. Halbuki Aragon'da onu ilgilendiren tek şey yaşıydı. Kendisinden sadece iki yaş büyüktü ve bir bakıma geleceğini bugünden görebileceği bir dürbün mahiyetindeydi. Söz gelişi, "Aragon altmış bir yaşında *Savaş ve Barış*'a özenerek *La Samaine Sainte*'i yazabildiyse, ben de o yaşta mühim şeyler yapabilirim. Belki bana ümit verecek bir şeyler mevcuttur" diye düşünmekten geri kalmıyordu.[297] Buna rağmen, Aragon'u sevmeye niyeti yoktu ve bu yüzden Dinolar'ın düzenlediği akşam yemeğinde Aragon'un, Fransız şair Jules Supurvielle ile birlikte onu beklediğini bildiği hâlde davete gitmemişti.[298] Şurası bir hakikatti ki, iki yaşlı şair arasında tamamen ihtiyar görünmekten korkuyordu.

Onu asıl telâşlandıran *Yabancı* isimli romanı ile zihnini bir hayli sarsan Albert Camus'nün tuhaf bir trafik kazasında ölümü olacaktı.

Bilhassa *Le Mythe de Sisyphe* (Sisifos Efsanesi) ile *İsyankâr Adam* kitaplarını çok sevdiği bu Cezayir doğumlu yazarın, cebindeki tren biletine rağmen arkadaşlarının ısrarıyla karayolunu tercih etmesi ve vaktiyle 'en trajik ölüm' diye nitelendirdiği trafik kazasına kurban gitmesi herkesi şaşkına çevirmişti. Fransız edebiyat çevreleri ve gazeteler, henüz kırk altı yaşındaki Camus'nün başına gelen garip kazayı didik didik ediyor, ancak dişe dokunur bir malzeme veya ayrıntı bulamıyordu.

Camus'un büyük bir yazar ve filozof tanımını hak ettiği muhakkaktı. Güzel bir üslûbu vardı ve sağlam bir felsefî görüşle bu üslûbu besliyordu. Fakat Camus'yu Camus yapan, kıymetlere ilişkin iç harbi kendi bünyesinde derinden yaşamasıydı. Zira o, ruhunu muharebe meydanına çevirmiş nadir isimlerden birisiydi. 'Yabancı' kavramını bütün dünyaya kabul ettirmiş, savaştan bezen zihinleri biraz da bu kelimenin şefkatiyle yeniden şekillendirmişti. Ölüm haberini alınca, birkaç ay evvel onunla bir kahvede karşılaştıkları günü hatırlamıştı. Gidip konuşmaya yeltenmiş, ancak etrafını ziyadesiyle kalabalık görünce cesaret edememişti. Camus da en fazla beş dakika kaldıktan sonra kalkıp gitmişti zaten. O gün mühim bir fırsat kaçırdığını anlaması için trafik kazası haberini alması gerekecekti…[299]

Güneşte iyice ısınan dizini yukarıya doğru çekerken, havuzun kenarında sere serpe güneşlenenlerin Albert Camus'nün ölümünden etkilenip etkilenmediklerini düşünmekten de geri durmadı. Muhtemelen, onun ölümüne aldırmayan birileri de, istifini bozmadan Boğaz kıyılarında güneşlenmeye devam edecekti…

4.

Hayat, belki de Danimarka Krallığı'nın çürümüş tarafları dört bir yanı kuşatmaya başladığı için hakikaten tuhaftı veya Danimarka Krallığı'ndaki çürümüşlük hayatı tamamen garip bir görünüme büründürüyordu. Birbirlerine teması mütemadiyen erteleyen insanların sayısının büyük bir hızla çoğaldığı cemiyetlerde bilhassa dikkat çeken bu durum, doğrusu bu ya, hep birlikte yaşandığından çok da rahatsızlık vermiyordu. Şiire, resme, müziğe yahut mimariye dair herhangi bir tesadüfün, bir insanı diğerine eski kudretiyle götürmediği durumlarda bu çürümüşlük,

neredeyse gözle görülür bir şekilde eşyaya da sirayet ediyordu. Buna rağmen, söz konusu çürümüşlükten eşyanın hissesine düşeni alma biçimiyle insanın payını sahiplenme alışkanlığı arasında büyük bir uçurum vardı: İnsanın bulunduğu yerden birkaç basamak birden aşağıya inerek kendisini daha da sefilleştirmesi coğrafyaya da, tarihe de, astronomiye de, hatta arkeolojiye de uygun bir seyir izliyordu.

Aslında mesele, sistem hâlinde bir estetiğe inanıp inanmama bahsinde düğümleniyordu. Belki de bu yüzden, estetiği sistematik bir zihinle kavrayanlarla, kavradıkları herhangi bir estetiği sistematize ederek benimseyenler arasında bir yerde duruyordu öteden beri. Hakikat şuydu ki, sistemleşmiş bir estetiğe hiçbir vakit inanmamış, herhangi bir teorinin küçük bir dişlisi durumuna düşmemek amacıyla didinip durmuştu. Çünkü ister resim, ister musikî, ister mimari bir yapı, isterse bir edebiyat metni olsun, her eserin hususi şartlar eşliğinde dünyaya geldiğini düşünüyordu. Bu derin parçalanmışlığa rağmen bir teoriyi sistemleştirmeye kalkışmak veya esasen bir bütünlük taşıması lâzım gelen bir dünya görüşünü samimiyetle sürdürebilmek imkânsızdı. Hemen her şeyi, şurasından burasından yıpratıp yontarak mevcut şartlara uygun bir şekle sokma çabasıyla çırpınıp duruyor ve üstelik bunu sanatın veya insanlığın yüce menfaatleri uğruna yaptığımız tahayyülüyle zihnimizi oyalıyorduk. İnsanın en kolay kandırabileceği aptalı ararken aynaya bakması gerektiğini söyleyen eski zaman filozofu hiç de haksız değilmiş meğerse...

Luxembourg Parkı'nda, dizlerinin romatizmadan sızlayan kıvrımlarını güneşe tutarak gergin bir kanaviçe gibi ısıtmanın lezzetini yaşayan zihni, bir tür paralel kaymayla Antibes'te şahane bir villanın terasına zıplayıvermişti. Gözlerinin önünde Akdeniz'in mora çalan mavisi uzanıyordu. Daracık sokakları, sahili Çin Seddi misali saran duvarı, uzun kumsalları, yat limanı, eski kalesi, kalenin bir ucunda gelene geçene göz kırpan feneri ve mütemadiyen değişen ışıltılı renkleriyle çok bildik bir manzaranın arkasından gülümseyen Antibes, ellerinden tutarak Antalya'daki çocukluğuna sürüklemişti onu. Danimarka Krallığı'nı çürüten gelişmeler, belki de çocukluk yıllarından itibaren başlamış ve mizacının da yardımıyla şahsiyetini aşındıra aşındıra bugünlere kadar koşup gelmişti. Şehrin güzelliği dahi, ruhunun bütün girinti ve çıkıntılarını bir örümcek ağı dehşetiyle saran ufuneti dağıtmaya yetmiyordu.

Paris'teki ilk haftasında Abidin Dino'nun yeni sergisindeki tablolarının satışından sekiz yüz bin lira kazandığını öğrenmişti. Sekiz yüz bin lira, kim ne derse desin hiç de fena bir para sayılmazdı ve zaten herhangi bir Türk ressamı, müzisyeni veya edebiyatçısı böyle bir parayı henüz bir arada görmüş değildi. Hiç şüphesiz, hem Abidin, hem de Güzin adına sevinmiş, hiçbir kıskançlık hissine kapılmadan bu başarı ile gururlanmış, hatta bunu eşe dosta ilândan da çekinmemişti. Ne var ki, paranın azlığının da, çokluğunun da tefessüh ettirici bir tarafı vardı. Bunca para, sosyalistlik iddialarını ve komünistlik gayretlerini gölgelemiş, Abidin'de de yıkıcı tesirini yapmakta gecikmemişti. Abidin, hiç vakit yitirmeden eşi Güzin ile birlikte güney Fransa kıyılarına inerek Antibes'te şimdi terasında oturup konyaklarını yudumladıkları bu şahane villayı kiralamıştı.

Sadece bir şişesinin ücretiyle rahatlıkla birkaç aylık kirasını ödeyebileceği konyağa hüzünlü gözlerle bakarak irice bir yudum aldı. Fransa'nın en güzel ve en pahalı konyağı boğazını yakıp hızla midesine inerken, bacaklarını önündeki şezlonga uzatmış ve tam o sırada bakışları, bulut bulut, dalga dalga maviden lâciverde kanatlanan Akdeniz'e kilitlenip kalmıştı. Göz alabildiğine genişleyen manzarasıyla villa ne ölçüde güzelse, Dinoların hesaplanmış dostluğu da o ölçüde güzeldi. Sadece terasta konyak veya şarap eşliğinde güneşi batırmakla yetinmiyor, Güzin'in satın aldığı otomobille güney sahillerini de bir uçtan diğer uca dolaşıyorlardı. Hatta bir ara Fikret Muallâ'ya bir kart bırakmak maksadıyla Cannes'a da uzanmışlardı. "Tabiî bütün sahil ışıktan kırılıyordu. Muhteşem oteller, caddeler, tatil başladığı için hırdavat tarafı gitmiş, zenginleri ve güzelleri kalmış bir kalabalık. Turizm denen şeyin kraliçesi. Bir asrın can sıkıntısı ve rezaleti ile beslenen, süslenen bir kadın. Ara sıra bir otomobilde Türkiye'dekilere hiç benzemeyen bir milyoner geçiyordu. Sinema ilanları, mağaza ışıkları, hıncahınç kahveler. Hülâsa iki gün sonra eskiyecek bir yığın şey bütün sahil şeridini doldurmuştu."

Farkındaydı elbette, böyle bir hayatın bir parçası olması da, yanına yaklaşması ihtimal haricindeydi. Hâlbuki Carlton Oteli'nde sekiz gece kalabilse, oradan bambaşka bir Ahmet Hamdi çıkartacağını gayet iyi biliyordu. Ne yazık ki, bu minik hayalin hakikat hâline gelmesi

imkânsızdı. Abidin Dino'nun banka hesabında büyümeye devam eden sekiz yüz bin liraya rağmen imkânsızdı. Sekiz yüz bin lira bir tarafa, Abidin yahut Güzin'in akıl edip de ona vereceği beş bin lira, birikmiş borçlarının tamamından kurtulması bir yana, hayata yepyeni bir gözle bakmasına da yol açabilirdi. Teorinin taşlı topraklı patikaları yerini yadırgamayı sürdürse de, hiç kimsenin böyle inceliklere ayıracak vakti yoktu.[300]

Konyağını tekrar dudaklarına götürürken, Paris'e doğru yola çıkmadan birkaç ay evvel yaşadığı içler acısı bir diğer durum gelmişti gözlerinin önüne. Karaciğer muayenesi için hastaneye gidiyordu ve cebinde sadece bir lirası vardı. Bu yüzden hastalığını bir kenara itip parasızlığıyla boğuşuyor, meseleyi nasıl çözeceğini bir türlü bilemediğinden de küçüldükçe küçülüyordu. Zira, parasızlığı da tıpkı bazı hastalıkları gibi hemen hemen hiçten başlayarak büyümüş, nihayet mevcudiyetini tamamen tesiri altına almıştı. Etrafı alacaklı ile doluydu ve cebinden şiirler yerine borç senetleri dökülüyordu. Umutsuzca yaptığı her çırpınış yeni borca yol açıyor yahut da zihninde taşıyıp durduğu bir yığın edebî projeden birini satmak zorunda kalıyordu. Masasının üstü bir tarafa, kafasının içi de bir proje mezarlığına dönüşmüştü. Ne var ki, bunların hiçbirisi zerre işe yaramıyordu. Mesele çözülmek yerine her geçen gün biraz daha içinden çıkılmaz bir biçim alırken, yakın arkadaşı Abidin Dino'nun sekiz yüz bin lirası Frank cinsinden bir ritim tutturmuş, akşamdan sabaha bir sıtma telâşıyla genişliyordu.[301]

Parasızlık yüzünden yaşadığı çaresizliğe ve sefalete kayıtsız kalan sadece Abidin de değildi. Birbirlerinin her türlü sırrına vakıf olacak ölçüde samimiyet rüyası gördükleri Mehmet Ali ile Adalet Cimcoz da benzer bir kayıtsızlığın gölgesinde konaklıyordu. Geçenlerde, iki sevgili dostunun ellerine geçen parayı Anadoluhisarı'nda bir yalıyı kiralamak maksadıyla harcadıklarını haber almış ve yaz akşamlarını yalının rıhtımında geçireceklerini düşünerek ziyadesiyle memnuniyet duymuştu. Şurası bir hakikatti ki, "Adalet ile Mehmet Ali yalı kiralamaya yahut tefrişe ayırdıkları paranın birkaç bin lirasını bana verseler hem ferdî, hem fikrî saadetim, hem de zihnî melekelerim yeniden yerine gelebilirdi" türünden bir düşünce, ne aklının ne de ayaklarının ucundan geçmişti. Hâlbuki zihninin bir tarafı yalı rıhtımında içilecek rakıların, rakılara

eşlik edecek mezelerin hayalini kurarken, diğer tarafı, birkaç ay önce evde oturup çalışmasını engelleyen bir başka görüntü ile meşguldü. Evde kalamamıştı, çünkü ev sahibi üst katta bilhassa işitmesini istediği sert adımlarla döşemeyi titreterek varlığını haber veriyordu. Bu zulmün sebebi, birkaç yüz lira tutarındaki kirayı ödeyememesiydi. Nasıl şimdi Antibes'teki villanın terasında, zihnini ve kalbini manzaranın kucaklayıcı kanatlarına bırakmak yerine borçlarını düşünerek kaygılanıyorsa, Anadoluhisarı'ndaki yalının rıhtımında rakısını yudumlarken de, ev sahibinin çirkin ayak seslerinin beyin çeperlerinde yankılandığını işitmek mecburiyetinde kalacaktı.[302]

Bütün bunlar olup biterken, Mehmet Ali Cimcoz ile Sabahattin Eyüboğlu'nun, Eflâtun'un *Devlet*'ini çevirdikleri için TDK Çeviri Ödülü'ne layık görülmelerinden memnuniyet duymuştu tabiî ki. Şurası da bir hakikatti ki, insanî bir zaafın görünür bir yansımasına dönüşmesine aldırmadan, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin başındaki mukaddimenin yahut *Beş Şehir*'in benzer bir mükâfatın yanına yaklaştırılmamasına içerlemişti. Sabahattin'in ödül parası ile mobilya alacağını işittiği hâlde sevinci azalmamış, bilakis, Adalet'e yazdığı mektupta, "Gidince oturacak yer bulabileceğiz" diyerek saadetlerini paylaşmıştı. Arkasından da Mehmet Ali'nin ödülden hissesine düşen parayı ne yaptığını sorduktan sonra, o parayı Adalet'e vermesini istemişti. Çünkü çeviriyi daktiloya çeken Adalet'ten başkası değildi.

Antibes'te terasta, koskocaman bakır bir siniyi andıran güneşin Akdeniz ufkuna usul usul gömülüşünü izlerken böyle şeyler hatırlamak, hem yaşadığı zaman dilimine, hem de maziye haksızlıktı aslında. Abidin'le Güzin'in terasın diğer ucundaki ahşap alınlığa yeni aldıkları bibloları yerleştirmesinden istifade, elindeki boş kadehi güneşe çevirip ışığın yansımalarını gözleriyle takip etti. Muhakkak ki, bir gün bu parasızlığın hikâyesini yazacaktı ama şimdi Adalet'in istediği Shalimar marka parfümü satın alıp İstanbul'a gönderebilmek amacıyla bir miktar para bulması lâzım geliyordu...

Kirpiklerinin ucundaki görüntüleri bir hayli gayret sarf ederek geriye itince hâlâ Luxembuourg Parkı'ndaki bankta oturduğunu, ancak havuzun etrafındaki gürbüz göğüslü kızlara eskisi kadar ilgiyle bakmadığını anladı. Nedense aklına bir defa daha Camus'nün *Sisifos Efsanesi* isimli

kitabı gelmiş ve durup dururken, “Ben hep yeniden başlamaya mecburum. Ben ki dikkati ilâhlaştırmışımdır, her şeyi ondan beklerim, dikkatsizim ve çabuk yoruluyorum. Gençliğimi bilmesem ihtiyarladım derdim” diye mırıldanmıştı.[303]

Şurası da vardı ki, ihtiyarladığı için mi böyle düşündüğünü yoksa böyle düşündüğü için mi vaktinden evvel ihtiyarladığını bir türlü anlayamıyordu…

5.

Memleket dâhilinde ve haricinde cereyan eden birbirinden usta ayak oyunlarına, bu ayak oyunları yüzünden örselenen haysiyetlerin tabiî bir neticesi olması lâzım gelen yarım kalmış şahsiyetlere, yarım kalmış şahsiyetleriyle üniversite yahut sanat çevrelerinde uygun adım yürümeyi itiyat hâline getirenlerin trajik ile komik arasında sürüklenen budalalıklarına, belli bir ihtiyat payına rağmen budalalıkların birbirini takibinde büyük bir istikrar gösteren o şaşmaz ihtirasa, esasen içi boş olan veya sadece basit bir şöhret arzusundan ibaret bulunan bütün o ihtirasların yol açtığı günübirlik cinâyetlere, akşamdan sabaha fütursuzca işlenen cinâyetler cumhuriyeti tarzında da tarif edilebilecek bir memleketin tuhaf bir kararlılıkla içerde ve dışarda yaşamaktan usanmadığı sefilliklere, Victor Hugo merhumu günde birkaç defa yerinden yekindirecek sefilliklere rağmen hayatlarını sadece maziye bakarak ve bu bakışın en makul ve meşru uzantısıymış gibi maziyi suçlayarak düzeltebileceklerini zanneden üçkitapokuyupikifilmgörmüşdörttiyatroizleyipaltısergigezmiş büyük şair ve büyük muharrir ve büyük filozofların sebilhane bardakları misali Beyoğlu barlarına dizildiği İstanbul akşamlarına, İstanbul akşamlarının kıymetini asıl Misak-ı Millî sınırlarının haricinde kavrayan ve daha ilk gurbet gecesinde kurufasulyapilavcacıkpatlıcanmusakkaenginarlakerdataratorrakı rüyası gören ama Batılı Batılı gezinmeyi de kimselere bırakmayan riyakârlıklara rağmen bu kadarı aklına bile gelmemişti. Toprak bereketli, ahali bu bereketin yüzünü kara çıkartmamaya ant içtiğinden fevkalâde kabiliyetliydi. Fakat gene de şaşırmış, şaşırmakla kalmayıp midesindeki ülseri, böbreklerindeki ürtikeri, akciğerlerindeki broşları giderek

karartan siyah lekeleri ve hatta prostatını dahi unutarak bir hayli sinirlenmişti de.

Yapılan işi abes kelimesiyle tarife kalkışmak, sadece abesle iştigal makamında kalmaz, muktebes kelimesinin de eski münakaşaların arasından sanki hiçbir şey değişmemişçesine çıkıp gelmesine yol açabilirdi ki, zaten bu anlamda herhangi bir değişimden söz etmek tamamıyla ihtimal dışıydı. Bîçare ve uydurma bir zarafetin arkasına gizlenen hemen her türlü ayrıntı, haysiyetin yahut şahsiyetin de kendisine göre bir hafızası olduğunu umursamayan Şark veya köylü kurnazlığı kılığıyla sahneye tırmanmıştı çoktan.

Şarklıların Şark kurnazlığıyla kurdukları münasebetin izahı için Garplı mütefekkirlere başvurma mecburiyeti hayli ironik görünse de elzemdi. Zira, Şark kurnazlığını izah etmeye çabalarken bile Şark kurnazlığına başvurmak, memleketin vuzûhtan nasibini almamış ufuklarında sıradan bir meseleydi. İşin güzel tarafı, bütün bunların edebiyatçılar tarafından edebiyat adına, ressamlar tarafından resim adına, müzisyenler tarafından müzik adına, profesörler tarafından ilim adına, nihayet siyasetçiler tarafından memleket adına yapılmasıydı. Durum böyle olunca, eşyaya yahut aynaya akseden görüntüyü parçalayan para kazanma hırsının, başkalarının omuzlarında yükselme aşkı yahut ucuz yoldan şöhret gibi artık çok da yadırganmayan kenar süsleriyle birlikte piyasaya sürülmesi kimseyi şaşırtmıyordu artık.

Bu tür perendebazlıklardan bir müddet uzak kalabilmek amacıyla sığındığı Paris'e dek uzanmakta gecikmeyen sefaletin gerisinden gülümseyen arkadaşın ismi Ali Püsküllüoğlu idi. Kimdir, nedir, ne yer, ne içer, kimlerle konar, kimlerle göçer bilmediği bir zattı, ancak anlaşılan ucundan bucağından edebiyatın kara sularına girmiş, hakiki edebiyatçılardan ders alıp bin pişmanlık duymak yerine seçtiği sahili de beğenmişti. Altmış yıla yaklaşan hayatında, kabiliyeti az, merakı fazla bu tür insanlardan çektikleriyle kıyaslandığında, kadınlar son derece masum kalıyordu. Demek ki çile çektirme sırası şimdi Ali Püsküllüoğlu ismiyle ortalarda gezinen beyefendideydi. Artık ne gereği varsa bir antoloji hazırlamış, büyük bir yaratıcılığın şaşırtıcı tezahürünü benimsemeye üşenmeyerek de ismini *Edebiyatımızın 4 Ahmet'i* koymuştu. Yeryüzüne ve gökyüzüne edebiyat dersleri vermeye muktedir edebiyatçılar

dünyasında Ahmet'ten, Mehmet'ten, Mustafa'dan, Orhan'dan, Kemal'den geçilmediği için isimlerini de kocaman harflerle herkese duyurmayı ihmal etmemişti elbette: Ahmet Haşim, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas ve tabiî ki Ahmet Hamdi Tanpınar!

Eh, Türkiye türünden tuhaf bir memlekette yaşamak mecburiyetinde kalan insanların, buna benzer akıl oynatıcı sürprizler karşısında şerbeti ve şarabı kafi miktarda yudumlaması icap ederdi ve esasen o da bu hususta bir hayli tecrübeliydi. Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve nihayet Narmanlı Yurdu akşamları, görülmesi gerekenlerin mühim bir kısmını görmesine zemin hazırlamıştı zaten. Bir de ismine edebiyat dünyası denilen kerameti kabahatinden menkul farklı bir kâinat vardı ki, diğerlerine rahmet okutmakla yetinmeyip üstüne birkaç kez abdest tazeleterek veya istavroz çıkarttırarak hatırlatıyordu varlığını.

Bütün bu tecrübelere rağmen, Ali Püsküllüoğlu'nun pişkinlik maskesiyle perdelediği düşkünlüğüne bir başka ad, bir başka sıfat, hatta bir başka zincirleme isim tamlaması bulmak şarttı. Çünkü hazret, *Edebiyatımızın 4 Ahmet'i* diye tanımladığı antolojisine, bir ihtimal hayranlığından yahut sadece dalgınlığından kendisinden tam on dokuz şiir almıştı. On dokuz şiir ise o güne kadar yayımlamaya değer bulduklarının neredeyse tamamı anlamına geliyordu. Üstelik, Püsküllüoğlu bunları kafi görmemiş, onun şiirlerinin bulunduğu bölüme uğraşıp didinip isim koymuştu bir de. Üzerinde bir hayli çalışıldığı tâ Paris'ten kolaylıkla fark edilen söz konusu bölüm, 'Ne içindeyim zamanın…' başlığını taşıyordu ve Püsküllüoğlu, muhtemelen daha fazla ayıp olmasın diye mısraın devamını kullanmamıştı. Bu pervasızlığa ise belli standartların bulunduğu medeni memleketlerde, düpedüz hırsızlık, dolandırıcılık yahut en hafifinden fikrî tecavüz deniliyordu.

Şurası da vardı ki, Paris yollarına düşmeden önce Yeditepe Yayınları'nın sahibi Hüsamettin Bozok'a şiir kitabının haklarını bin beş yüz liraya satmıştı. *Hürriyet* gazetesi sahibi Sedat Simavi'nin Yahya Kemal'e takdim ettiği para bir kenara bırakılacak olursa, bin beş yüz lira, o yıllarda da, o yıllardan sonra da, bir şiir kitabı için ödenen en yüksek telif ücretiydi. Nihayet şiir kitabı bastırma kararı almasının sebebi de düpedüz paraydı tabiî ki. Paranın bir kısmı ile borçlarının hiç değilse

küçük bir bölümünü kapatacak, bir kısmını da kız kardeşine ve enişte sine ayıracaktı. Belki bir de şöyle ağız tadıyla bir yemek yiyip rakı içmeyi düşünüyordu ama o bunları hayal ederken çıkmamış kitabın parası tükenmişti bile!

Kitabın neşrinin kâğıt üzerinde de olsa karar altına alınması, tabiatıyla bir hayli telâşlandırmıştı kendisini. Herhangi bir şiirin yazılıp bittiğine bir türlü karar veremiyordu ve doğrusu istenirse verilebileceğine de zannetmiyordu. Bu biraz da Yahya Kemal'den tevarüs ettiği bir alışkanlıktı. Üstadın mısraları aylarca, hatta yıllarca herkesin dilinde gezinir, fakat şiir bir türlü neşredilmezdi. Böyle bir titizliği de makul karşılamak gerekirdi, çünkü insanın şiirle münasebeti, şiire gelirken yahut şiirden giderken farklı bir nitelik taşıyordu. Bir mısraın üzerine sabahın aydınlığında eğilmekle, gecenin karanlığında eğilmek arasında mühim farklar vardı söz gelişi. Bugün beğenilen bir mısra, birkaç gün sonra en büyük pişmanlıklardan birisine dönüşebiliyor, bazen de tam tersi bir atmosfer, içeriden başlayarak hemen her yeri kaplayabiliyordu.

Paris seyahatini, biraz da şiirleriyle uğraşmasına fırsat vereceği tasavvuruyla çabucak benimsemişti. Bir yıl boyunca bir türlü tamamlanmasına müsaade etmediği şiirleriyle boğuşacak, belki birkaçını insan içine çıkabilir duruma getirip birkaç da yeni şiir yazabilecekti. Bu yoğun mesai ise İstanbul'a dönüşünde gönül rahatlığıyla olmasa da, 'artık yeter' isyanıyla kitabın Hüsam'a teslimi anlamına gelecekti. Ne var ki, Ali Püsküllüoğlu'nun *Ahmetleri* onun kadar Hüsam'ı da canından bezdirmişti. Zaten kitabın ve Ali Püsküllüoğlu'nun varlığını, Hüsam'ın yazdığı bir mektup neticesinde öğrenmişti. Hüsam, Yeditepe Yayınları adına protesto etmişti Püsküllüoğlu'nu ve ondan da aynı şeyi yapmasını istiyordu.

Durum hakikaten garipti ve aynı ölçüde karmaşıktı. Kendisi şiir kitabını biraz daha geciktirmek gayesiyle her fırsatta Hüsam'dan zaman talep ederken, adamın biri çıkıp bütün plân ve çabalarını, hiç çekinmeden bir çırpıda yağmalamıştı. Herhangi bir antolojiye bir şairden, üstelik henüz kitap neşretmemiş bir şairden on dokuz şiir alındığı nerede görülmüştü ki? Memlekette herhangi bir hususta medeni bir ölçü bulunsa, Püsküllü Bey'in cesareti sadece rezalet kelimesi ile tarif edilebilirdi.

Şurası muhakkaktı ki, Yahya Kemal dışında kitapsız meşhur olmuş tek şairdi ve bunun sebebini biraz da yaşadığı çifte hayatta aramak gerekiyordu. Bu çifte hayat, şiirleriyle arzu ettiği ölçüde uğraşmasına bir türlü imkân tanımıyordu. Tabiî ki bunda dilinden düşürmediği şahane tembelliğinin ve köşegenlerine kilitlenip kaldığı sıkışmışlığın da payı vardı. Bu yüzden Paris'ten yazdığı hemen her mektupta Hüsamettin Bozok'a haber gönderiyor ve şiir kitabının neşrini en azından dönüşüne kadar ertelemesini talep ediyordu.

Hiç şüphesiz şiirde neler yaptığını biliyordu ama yapmak istediklerini de hiçbir vakit unutmuyordu. Eğer hocalık vaktinin büyük bir bölümünü almasaydı ve sadece şiirle meşgul olabilseydi, şiir tasavvurlarının mühim bir kısmını hakikat hâline getirebilirdi. Paris'te geçirdiği bir sene, dille kurduğu ünsiyetini yeniden tazelemiş ve bu sâyede Türkçe'nin imkânlarına bambaşka bir gözle bakmaya başlamıştı. Fakat ne çıkar, tam da bu esnada Püsküllü bir zat bütün tasavvurlarını altüst ederek belirgin bir bezginliği sürüklenmesine zemin hazırlamıştı.[304]

Ali Püsküllüoğlu'nun fırsatçılığı, bir defa daha Yahya Kemal'in başına gelenleri hatırlamasına yol açacaktı. Hiç değilse Yahya Kemal'in sağlığında buna benzer rezilliklere kimse teşebbüs etmemiş, köşe başında veya kapı arkasında fırsat kollayanlar da en azından ölümünü beklemişti. Dr. Tarık Temel'e yazdığı mektupta, büyük bir üzüntü ile "Yahya Kemal'den sonra şimdi sıra bana geldi. Ölümümü bekleseler bari" diye hayıflanmasının gerisinde de böyle bir teselli arayışı söz konusuydu. [305]

6.

Bir sigara yakarak bakışlarını havuzun kenarında güneşlenen dünya nimetlerine çevirdi. Arzuyu ve arzu ile birlikte serpilen diğer detayları bir nevi ermişlik tecrübesi kabul eden tarafları, aradan geçen yılların bütün çabasına rağmen çok da fazla yıpranmış sayılmazdı. Buna mukabil, yalnızlığın hakiki terbiyesinde ruhunun asıl macerasını yapmış, o yalnızlığın külfetini nimet durumuna dönüştürüp ahlâkî bir eşiğe getirmiş insanların arzu ile hesaplaşması farklı bir nitelik taşıyordu. Yahya Kemal'in usanmadan tekrarladığı biricik tavsiyesine rağmen, hayatını ve eserini meydana getirmek gayesiyle kendisine mühlet vermeyi sürekli ertelediği için fırsat denilen şeyi ancak uzaktan tanıyor, yanına yaklaşınca

da avuçlarının arasından nasıl kaydığına bir türlü akıl erdiremiyordu. Şimdi romatizmalı dizlerini, prostatlı böbreklerini, görme gücünü her gün biraz daha yitiren gözlerini, takma olduğu her hâlinden belli dişlerini sürükleye sürükleye havuzun kenarına yanaşıp gözüne kestirdiği kızlardan birisiyle sohbete başlasa, muhakkak ki başına gene aynı şey gelecek, bir müddet sonra hem kızdan hem de yaptığından sıkılacaktı. Hâlbuki, İstanbul eylüllerinden bir armağan misali zihnini kuşatan sarı sabır tesbihlerinin ışıltısını her hatırlayışında, gözlerini bir başka kâinatta açma imkânı tekrarlanıyor, ruhuna çeki düzen verebilecek her türlü maceraya zannettiğinden ziyade hazır olduğunu düşünüyordu.

Buna karşılık, meselenin ayrıntılarını birbirine benzeyen vazgeçişler veya cesaretlenişler yerine, farklı zeminlerde aramak gerekiyordu. Yahya Kemal hiç değilse kimi şiirlerinde haklıydı, bazen bir tel kopuyor ve âhenk ebediyen kesiliyordu. Bazen de ahşap bir konağın sofasında unutulmuş bir piyanonun tuşuna dokunan görünmez bir el, ağır bir nota ruhunun duvarlarına itina ile astığı hatları, barikatları, aşkları, arkadaşlıkları, eski halıları, bir parça Boğaz manzarasını, iyice yıpranmış kilimleri, bakır mangalları, lâke cildinde kendi gölgesinde uyuyan Hamdullah elinden çıkma bir levhayı, Matisse, Miro, Bonnard kopyalarını hızla eskitip ayaklarının dibine yığıyordu. Yedi sekiz hastalığın birden işgali altında bulunan vücudu bir yana, bir o kadarını gönüllü benimseyen ruhu da gene iyi direniyordu.

Hayli bezgin iki kol hareketiyle uyuşan parmak uçlarına bir miktar kan gönderdi ve kireçlenmiş omuzlarının yardımıyla bir elini keskin güneş ışığından rahatsız olan gözlerine gölgelik durumuna getirdi. Hemen arkasından da üç metre ilerisinde ayakta duran ve gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kıza bakarak, lolitacılığın da kabul edilebilir bir mantığı bulunduğunu düşündü. Hayır, onun durup dururken lolitacılığı ayıplamasına imkân yoktu. Ayıplamak bir yana, işte şu karşısındaki kıza bakarken ruhundan harikulâde duygular akıyordu.[306]

Ne var ki, yaşlanmaya paralel bir biçimde insandaki haysiyet fikri de farklı bir anlam kazanıyordu. Önceki gece sinemaya gitmek için otelden çıktığında, ‘muhacir kuş’ cinsinden yumurta görünümlü bir lolitaya rastlamıştı. Kız yanına yaklaşıp da adres sorunca, ilkin tabiî bir reflekse

yaslanarak kaldığı otelin ismini vermeyi düşünmüş; arkasından da, muhtemelen zihnini bir anda işgal eden hayli sinematografik görüntülerden utanıp sokağın başına dek eşlik ettiği Viyanalı genç kıza yolunu tarifle yetinmişti. Bu, yaptıklarına nadiren hak verdiği anlardan birisiydi, "Şöyle adamakıllı bir aşk muazzam bir imkânlar manzumesi olmaz mıydı" diye geçirdi aklından. Ne yazık ki, hiç kimsenin "haydi" dediği yoktu…[307]

Koyu defne yaprağının gerisinden parlayan gözler hâlâ karşısındaydı ama kendisine bakmadığı o kadar açıktı ki, "Paris'te çok boş günler geçiriyorum. Burada yalnız gözümle yaşayabilirim. Bunu yapamıyorum. Çabuk ve korkunç bir çabuklukla hülyaya kaçıyorum. Daima birkaç ay ötede, hatta birkaç sene ötede yaşıyorum. Hülyaya sarf ettiğim saatleri çalışmaya sarf edebilsem" diye hayıflandı.[308] Hayır, artık hiçbir fikrin üzerinde ısrarla duramıyordu, gümüş gecelerin gergefinde dokunmuşçasına ışıldayan hemen her ayrıntı, bir parça dikkatin ardından çürük bir tahta perde sabırsızlığıyla dağılıyordu. Dikkatini besleyen düğümler sanki görünmez bir el tarafından çözülmüş, o düğümlerin yerine birkaç fırça darbesiyle tuhaf bir Paris ikindisi çizilmişti.

Garip olan şuydu ki, İstanbul hariç, bir tarafıyla Akdeniz'e temas edebilen bütün memleketlerin ikindileri arasında gözle görülebilecek ölçüde belirgin benzerlikler vardı. Bu benzerlik, güneş ışığın ritmik hareketleriyle başlıyor, uzayan gölgelerin bir köşesine sığınan insanların ibadet telâşıyla sağa sola kaçışmasına inat, oyununu ve oyuncağını tekrarlıyordu. Günün bir kadın nefesinin mucizevî ılıklığında akşama hazırlandığı saatlerde, nedense aklına hep birbiri peşi sıra yaşadığı devirler geliyordu. Altmış yıla yaklaşan hayatında Meşrutiyet, Mütareke, Cumhuriyet ve Demokrasi devirlerini görmüştü. Buna okuyarak ve duyarak öğrendiği Tanzimat ve Abdülhamit devirlerini de ilâve edince, biri diğerine incecik ipliklerle bağlı altı devri idrak ettiği söylenebilirdi. Dolayısıyla, aziz vatanda işlerin nasıl başladığını ve nasıl her şeyin bir Akdeniz gevşekliğinin kucağına usulca terk edilerek sürüncemede bırakıldığını gayet iyi biliyordu. Türklerin tarzında başlamaya kimsenin itirazı yoktu, ancak Alman disipliniyle devam edip İngilizler gibi bitiremedikten sonra onca emek ve vakit hiçbir anlam ifade etmiyor ve harcandığıyla kalıyordu. Şurası bir hakikatti ki, üniversite, sokak ve

siyaset, sadece bu sahada akla durgunluk veren geniş bir işbirliği içindeydi.[309]

Belki de bunların gerisinde. tesadüfen başarı kazanmış insanların kaderin karşısında hem efendi hem de köle ruhuyla davranmalarına yol açan o ikili idrak zinciri yer alıyordu. Kaderin mutlak hâkimiyeti altında çok dar bir faaliyet alanına sahip bulunduklarını düşünenler, adımlarını biraz daha pervasızca attıkları için, ortaya nonfigüratif zarafetinde bir sürü şaşırtıcı manzara çıkabiliyordu. İkinci grupta yer alanlar ise idrak zincirinin birkaç halkasını birden büyük bir rahatlıkla kırmaktan çekinmediklerinden, her günü bir başka zafer veya şenlik havasında yaşayabiliyorlardı. Hâlbuki asıl mesele, insanın hayatına istikamet verecek hakiki fikri bulabilmesinden ibaretti. Böyle durumlarda, kaderle kurulan münasebet de belki farklı bir mânâ kazanacak ve idrak zinciri yoluna devam edebilecekti...

Yedi yıl önceki o ilk seyahatinde Paris'e gelirken kendisine mahsus bir fikir ve hayal dünyasının derinliklerinden çıkıp konuştuğunu ve o dünyayı kapsayan sağlam bir koza ördüğünü düşünüyordu. Bir bakıma, onu ayakta tutabileceğine inandığı ne varsa bavuluna yerleştirmiş, ancak Paris'te sokağa adım atar atmaz her ikisinin de gözlerinin önünde dağılıp gittiğini görmüştü. Fikir zannettiği şeylerin hemen hepsi, esasen Avrupa'dan ödünç alınmış ve zaman içerisinde şöyle veya böyle memleketin iklim şartlarına ve zemin kaymalarına uydurulmuştu. Bu durum, o güne kadar gerçek fikir zannettiği şeyleri tamamıyla dayanıksız duruma getirmekle kalmıyor, itina ile kurduğunu düşündüğü dünya, hakiki fikirle ilk temasta içi boş yaldızlı sembollerden ibaret bir palyaçoya dönüşüyordu. Neden söylemeyelim ki, geldiği memlekette zaruri olanın ahlâkla, ahlâkın fikirle, fikrin kâinata hakiki çehresini kazandırmakla hiçbir bağlantısı yoktu.

Tahayyül dünyası açısından da durum pek farklı değildi esasen. Daha uçakta, zihninin dört bir tarafını bitmez tükenmez hayallerle besleyen ayrıntıların Avrupa'da zaten yaşandığını fark etmişti. Adımlarını üçüncü defa Paris kaldırımlarında bulduğunda ise artık sadece anlamını kaybeden hayallerinden vazgeçmekle kalmamış, yeni hayaller kurabilecek yaşı bir hayli gerilerde bıraktığı gerçeğini de keskin bir acıyla birlikte zihninde gezinirken görmüştü. Cinnetini kuşanmaya

hazırlanan her insanda ortaya çıkan ruh ikiliği, kısa sürede onu da tesiri altına almış ve zihnini geniş bir kayıtsızlığın kıyısında bulduğu hâlde üzerinde durmamıştı. Aslında hiçbir şey yerli yerinde durmuyordu…

Tabiatıyla bu çift taraflı idrak, rüyalarına bambaşka şekillerde yansıyordu yahut gölgesinde veya dizinin dibinde ömürler eskitilmiş fikirler olmayınca rüyalar da tamamen farklı bir nitelik kazanıyordu. Mesela, Paris'e geldi geleli, denebilir ki bir defa bile şöyle polisiye romanlardan geceye sıçramış dört başı mamur bir macera rüyası görmemişti. Dört başı mamur olmak bir tarafa, iki başı mamur bir rüya gördüğü de söylenemezdi. Nedense bütün rüyaları kaybetmek üzerineydi ve kayıplar hanesine sevdiği her şey dâhildi. Bir de, hayatının ve zihninin ayrılmaz bir parçasına dönüşen sefalet manzaraları söz konusuydu. Freud her ne kadar tam tersi bir paralellik kursa da, yaşadığı sefalet bir bakıma film kareleri biçiminde rüyalarına aksediyordu. Son dönemde iyi döşenmiş bir odada ya da bir binada gezindiğini hiç mi hiç görmemişti.[310]

Tam da Emirgân sahilindeki ahşap bir konağın Fransız stili donatılmış geniş bir koridorundan şaşkınlık içinde geçerken, ayağı İran işi ipek bir halıya takılınca gözlerini açıverdi. Gene mi içi geçmişti? Tozlu kirpiklerini kırpıştırarak şaşkın şaşkın çevresine bakındı ve birdenbire nereden çıktığını bilemediği bir dehşet duygusuna kapılarak, Paris'e geldiği günden itibaren vaktini polisiye roman okuyarak geçirdiğini hatırladı. Çok kısa bir sürede on yedi cildi Fransızca, sekiz cildi İngilizce tam yirmi beş cilt polisiye roman okumuştu. Önceleri Fransızcasını ve İngilizcesini geliştirmek amacıyla başladığı bu eğlence, kitaplarla ilgili diğer maceralarının yolundan giderek, kısa sürede kendiliğinden farklı bir nitelik kazanmakta gecikmemişti. Öyle ki, bir defasında İspanya'dan dönerken trende herkesin polisiye roman okuduğu ortaya çıkınca, ilkin birbirlerine gülümsemişler, arkasından da kitapların bitmesini sabırla bekleyerek değiş tokuş yapmışlardı. Polisiye meraklılarında daima böyle bir dayanışma ruhu mevcuttu, fakat netice itibariyle hiç de hayra alâmet değildi. Bu tür tuhaf düşkünlüklere sahip insanların, babaları ile meselelerini çözememiş ve o devrede kilitlenip kalmış çaresiz çocuklardan çıktığını söyleyen Freud haklı mıydı yoksa?

Bunu düşünür düşünmez gözlerinin önüne olanca berraklığıyla, 1916 yılında Kerkük'ten Antalya'ya giderken babasından yediği okkalı tokat

gelmişti. Henüz on beş yaşındaydı ve delikanlılığa adım atmanın belirtilerini ruhunda ve bedeninde taşıyordu. Antalya girişinde denizi görününce bütün aile arabadan inmiş, o da, artık aklına nereden estiyse, belindeki revolveri çıkarıp havaya bir el ateş etmişti. Eşinin ölümünü bir türlü unutamayan ve çocuklarına gülmeyi bile yasaklayan babası önce sesin kaynağını fark edememiş, durumu anlayınca da yanına gelerek o iri tokadını suratının tam ortasına indirmişti. İhtimal, o ağır tokat, polisiye merakını belirleyen ilk kıvılcımların hakiki sebebiydi ve şayet öyle ise Freud'a kim itiraz edebilirdi ki?[311]

7.

Ada kültürünün farklı bir tarafı bulunduğuna dair ilk gözlemlerini, yıllar önce, Köprü'den kalkan eski bir Şirket-i Hayriye vapuru yolcularını Büyükada iskelesine boşaltırken yaşamıştı. Daha vapur iskeleye yanaşmadan hemen herkeste gözle görülebilen bir telâş başlamış, o âna kadar ciddiyet ve ağırlıklarını muhafaza ederek oturan yaşlı hanımlar ve beyler birdenbire değişik bir ruh hâline bürünmüştü. Hâlbuki, kadınlar, pek de kısa sayılamayacak seyahat boyunca çocukların yaptığı gürültü dışında sadece dedikodu ile ilgilenmişler, karşılarında oturan tombulca dulu da, onun iki adım ötesinde Halit Ziya romanlarından fırlamış bir edâ ile etrafa ışık saçan genç kızı da gözlerinin içine baka baka çekiştirmekten çekinmemişlerdi. Erkekler ise kendilerine ayrılan geniş kamarada biraz evvel memleket ve dünya ahvali hakkında o iri lâfları edenler sanki ötekilermiş gibi; Dil Burnu görünür görünmez konuştukları konuyu bir kenara bırakıp kılık kıyafetlerine çeki-düzen vererek pomadlı bıyıklarını biçimlendirmeye başlamışlardı. O gün Ada vapurunun güvertesinde gözüne çarpan telâşın sebebi, en azından teorik açıdan, denizin ortasındaki bir yalnızlığa yakınlaşmaktan duyulan şuuraltı korku veya tedirginlik olmalıydı.

Üstelik, bu sadece Mütareke İstanbul'una özgü bir görüntüyü de andırmıyordu. Cumhuriyet döneminde de adalara ama bilhassa Büyükada'ya giden insanların benzer bir değişimi yaşadıklarını gözleriyle görmüş, fakat sebepleri üzerinde pek düşünmemişti. Dikkatini çeken bir başka şey detay ise adaların Yahudi, Rum ve Ermeni sakinlerinin bu telâşın dışında kalmalarıydı. Onlar, belki de adaların

yerlisi kabul edildiklerinden yahut koca toplumun kıyısında zaten bir adalı disipliniyle yaşamak mecburiyetini zihinlerinin bir parçası hâline getirdiklerinden, bu geniş galeyandan çok fazla etkilenmiyordu.

Meselenin garip ve çarpıcı bir diğer tarafı da şuydu: Biraz önce vapurun güvertesinden ya da pencerelerinden sarkan insanlar, karaya ayak basar basmaz, şehre ilk defa gelen köylülerin acemiliğine bürünerek nasıl adım atacaklarını şaşırıyor, hatta sık sık tökezliyordu. Birkaç defa, kalabalığı tamamıyla görebileceği bir köşeye çekilerek bu acemiliği şaşkın gözlerle izlemiş, hatta, "Ben de o kalabalığın arasındayken aynı şekilde mi davranıyorum acaba" sorusu eşliğinde endişelenmeyi de ihmal etmemişti. Zira, umumiyetle İstanbul'un varlıklı ailelerine mensup bu insanlarda değişen şey sadece yürüyüş değildi; muhtelif badireler yüzünden gurbete çıkanlarda sıkça rastlanan hüzün, karaya ayak basanların yüzlerine ve gözlerine bir çırpıda yapışıyordu. Bu kasvet, Büyükada'nın o ünlü rüzgârının tesiriyle birkaç günde yaprak yaprak dağılsa da, her vapur yolculuğunda tekrarlanması asla engellenemiyordu.

Ada halkıyla kıta ahalisi arasında her bakımdan büyük farklılıklar bulunduğunu, bu insanların iki ayrı kâinata mensupmuş gibi hemen her şeyi başka bir açıdan değerlendirdiklerini asıl Londra seyahati esnasında fark edecek ve Büyükada tecrübeleri bir kez daha gözlerinin önünde canlanacaktı. Bu durum, 1953 yılındaki ilk seyahatte de dikkatini çekmiş, ancak iki hafta boyunca muhtelif ziyaretlerle uğraştığı için çok da fazla üzerinde durmamıştı. Zaten bir turist telâşıyla gezindiği Londra iki katlı otobüslerin ürperticiliği, parkların İstanbul'un sefaletini keskin bir biçimde gözlerinin önüne seren güzelliği ve akşamları pupların önünde uzayıp giden kuyrukların kayıtsızlığı türünden detaylarla yer etmişti zihninde. Kalan günlerde ise birdenbire yeniden canlanan aristokratlık eğilimini bir parça yatıştırmak amacıyla arkası yırtmaçlı kışlık bir elbise satın alarak seyahatini tamamlamış ve bu yüzden ada insanının iç dünyasına dair gözlemlerini ertelemek zorunda kalmıştı.

Hâlbuki bu sefer durum farklıydı. Belki de başta Paris, Avrupa âhenginin uzayıp giden sakinliğinden bıktığından veya artık iyice yaşlandığından, sanatta ve hayatta *avand-garde* snopluklardan uzak durmaya gayret ediyordu. Sahiplendiği değerlerin tecrübesini, sınıf farklarını örselemeden aktarabilen bir ada ülkesinin durmuş oturmuşluğu,

onun mizacına son derece uygun bir nimetti. Ayrıca, bu defaki seyahati hem İngiltere'yi, hem de İngilizleri geniş bir perspektiften görmesine imkân hazırlamıştı. İlk gelişinde aristokrat veya proleter nitelikleriyle dikkatini çeken genel manzaranın dışında, evinde yaşayan ve memleketine 'evim' diyen bir İngiliz daha mevcuttu. Yumuşak, mahcup, işinde gücünde bir insandı ve buna benzer birkaç özelliğiyle, bütün bir Avrupa'dan ve tabiatıyla İstanbul kalabalığından ayrılıyordu.

Bir keresinde ilaç almak maksadıyla bir eczaneden içeri adım atmış, sorduğu Fransızca suale cevap veremeyen on sekizinci asrın müstemlekecisi İngiliz görevli, ne yapacağını şaşırarak karşısında elma misali kızarmıştı. İkinci adımda ise aradığı ilacı bulabilmek uğruna rafların hepsi altüst edilmiş, asıl eczacı beklenirken önüne çocuk mamasından emziğe, diş fırçasından bisiklet pompasına, kına özünden bira tozuna kadar bir yığın şey yığılmış ve her kelimenin sonuna da elbette bir 'sorry' eklenmişti.

Birkaç günün ardından, bu mahcubiyetin ve nezaketin temelinde, bir imparatorluğa mensubiyet şuurunun yattığını fark etmekte gecikmemişti. Bunun farkına varır varmaz da seneler evvel yaşadığı bir diğer tecrübeyi hatırlamıştı. Beş altı yaşlarındaydı ve baktığı bir coğrafya kitabında eski bir Türkiye haritası görünüyordu. Nedense, hem kendisi hem de babası, o silik haritaya bakmaktan garip bir zevk alıyordu. Zira, bu haritada Akdeniz'in yarısından fazlası pembe renkteydi. Bulgaristan'ın Bulgarya, Bosna ve Hersek'in Avusturya sınırları dâhilinde kaldığını; Mısır, Tunus, Cezayir ve Kıbrıs'ın başkalarının eline geçtiğini ikisi de biliyordu tabiî ki. Buna rağmen, haritadaki pembe renkli yerlerin, bir zamanlar imparatorluğu teşkil ettiğini düşünmek ikisinin de gizli lezzet kaynağıydı.

Kaldığı otelde bir grup genç İngiliz'i, ortasında lâmba ışıldayan bir yerküreyi çevirip eğlendiğini görünce, ister istemez çocuklunun solgun haritasını yeniden hatırlamıştı. Çünkü, yerküre üzerinde Büyük Britanya'yı temsil eden pembe renk, o gençlerin gözbebeklerinde kıvılcımların parlamasına yol açıyordu. İngiliz ruhunun mühim bir tarafını imparatorluk gururunun yaptığını işte o gün orada apaçık bir şekilde görmüştü. İmparatorluk şuurunun bu ada ülkesine müthiş bir büyüklük duygusu verdiğini ise Trafalgar Meydanı'ndaki Amiral Nelson anıtına bir defa daha bakarken fark etmişti. Koca meydanda tek bir sütun,

tek bir figür ve dört yanında da dört büyük aslan duruyordu. Bu kadar ayrıntı, İngiliz zihniyetini anlamak söz konusu olduğunda yetip de artacaktı.[312]

Bunlar bir yana, bir de o okuduğu romanların, hayranlık duyduğu tabloların, seyrettiği filmlerin Londra'sı söz konusuydu. Kaldırımlarında gezindiği semtler ve mahalleler, romanlarda ve biyografi kitaplarında adlarını okudukça prestijlerini zihnine yerleştirdiği ayrıntılar taşıyordu. Onları, edebiyattan ve resimden gelen hüviyetleriyle, neredeyse lâubali denilebilecek bir şekilde alt alta üst üste görünce yadırgıyor, British Museum'dan Piccadilly'ye giderken Leicester'den geçmek veya yolunu şaşırıp Soho'ya düşmek, sevdiği romanların sayfaları arasında dolaştığını tahayyül etmesine yol açıyordu. Hatta, "Bu sokak Byron'undu, diğeri Dickens'ındı" diyebilmek, hakiki azabı ve saadeti birlikte getiriyordu. Böylesine yağmur yağan bir şehirde pabuçlarında bir damla çamur bulunmadan eve yahut otele dönebilmek ise bir başka tasavvura kapı aralıyordu. Şurası bir hakikatti ki, insan zihni eski alışkanlığıyla derhal mukayeseye başvuruyor ve bu kıyaslamadan yenik ayrılınca da hırsını mağaza vitrinlerinden çıkartıyordu…[313]

1959 yılındaki bu iki aylık İngiltere seyahati onu öylesine etkilemiş, kara Avrupa'sı ile sınırlı ufkunu o kadar genişletmişti ki, Paris'ten Mehmet Kaplan'a yazdığı mektubu tamamıyla buna tahsis edecek ve "Sahamı ister istemez daraltmak yaşına girmeseydim İngiliz tarihi okurdum. Her hâlde üç asırdır insaniyete her şey daha ziyade oradan geliyor" demekten kendisini alamayacaktı.[314]

Londra biraz da Can, güzel eşi Güler ve fıldır fıldır dönen gözlerini kırpmadan arabasından çevreyi seyreden küçük çocukları ile Yücel ailesi demekti. Çoktan babasının bakışlarını benimsemiş bu sevimli çocuğun ismi Hüsnü'ydü ve muhtemelen dedesi Hasan-Âli (Yücel), Mevlevîliğine hürmeten Şeyh Galip dolayısıyla böyle bir isimde karar kılmıştı. Dost canlısı Can, BBC'deki işinden fırsat buldukça British Museum'da dergi ve gazete koleksiyonlarını karıştıran Hamdi Amcası'nın yanına koşuyor, yaşına başına aldırmadan onu Knightbridge'e sürükleyip Victoria Müzesi'ne götürüyordu. Orada gördükleri Damat İbrahim Paşa devrinde yapılan bir Fuat Paşa şöminesi veya Piyale Paşa Camii'nden alınıp getirilmiş bir çini parçası ikisini de rencide ediyordu. Yorgun argın

Regent Street veya Soho civarındaki puplardan birine çöküp de sert İngiliz biraları eşliğinde edebiyat sohbetlerine dalınca, Can'ın bütün bohem görüntüsünün altında sağlam bir klasik tarafı olduğunu görüyor ve gizliden gizliye seviniyordu. Bu dostane sohbetler, evlenip çoluk çocuğa karışmamışlığını tekrar yüzüne vuracak ve bu duygu da Hasan-Âli'yi duyduğu hasretin derinleşmesiyle neticelenecekti.[315]

Bir rüyadan arta kalmanın hüznünü taşıyan tedirgin bakışlarını içinden dışına çevirince, yan tarafındaki bankta oturan çiftin çoktan kalkmış olduğunu fark etti. Az önce üç metre ilerisinde ayakta duran ve gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kızın yerinde de yeller esiyordu. Cebinden çıkardığı sigarasını yakarken hayli üzgün bir sesle, "Çevrem büyük bir süratle boşalıyor"' diye fısıldadı kimsenin duymayacağını bile bile...

8.

Çevresi, büyük bir süratle olmasa da, hayatın ritmine uygun bir şekilde boşalıyordu hakikaten de. "İnsan çevresinin boşalmaya başladığını nasıl fark etmeye başlar acaba" sualine cevap aramak istercesine çipil gözlerini kırpıştırarak tekrar etrafına bakındı ama Louxemburg Parkı'nın kalabalığında yahut terbiyeli gürültüsünde herhangi azalma söz konusu değildi. Hatta tersine, ellerinde renkli fileleriyle ikindi alışverişine çıkmış yaşlı çiftler ve okulların dağılmasını fırsat bilen gençler parkın nüfusunu artırmıştı. Öyle ki, orta mektep talebelerinin top peşinde koşarken yaptıkları şamata, havuzdaki suyun sesini de, ağaçlarda zaman zaman gezinen rüzgârın uğultusunu da bastırmıştı. Ne var ki, onun bunları gerçek mânâda duyduğu söylenemezdi. Çünkü ayak ucuna kadar yaklaşan bir çift güvercinin içten içe tutuşan bir gül yaprağının kıyısında ince bir türkü tebessümüyle düzenlediği şenliğin rüyasına dalıp gitmişti.

"Yoksa insan asıl içinden mi boşalmaya başlıyor" diye bir başka keskin sualin peşine takılmadan önce bir sigara yakmak amacıyla ekose gömleğinin cebine davranmak üzereydi ki, parmaklarının arasındaki sıcaklığı hissetti. Gene aynı hatayı yapmış ve gene sigarayı parmaklarının arasında unutmuştu işte. Oysa, birkaç gün evvel, tam da bu yüzden, neredeyse bütün bir oteli tutuşturmaktan, Paris'le birlikte İstanbul'a da rezil olmaktan son dakikada kurtulmuştu. Bunu da, parmakları yanmaya

başlayınca uyanmasına borçluydu. Aksi takdirde, bir gün birisi çıkıp da biyografisini yazmaya yeltenirse eğer, Tanpınar tarihini bir diğer acıklı sayfa daha eklemek mecburiyetinde kalacaktı.

Şurası bir hakikatti, insan tabiî ki içinden boşalıyordu ve bu da bir bakıma son derece anlaşılabilir bir durumdu. İnsan biriktiren bir varlıktı ve biriktirdiklerini sincaplar misali yuvasına değil, zihnine taşıyordu. Yıllar boyunca zihne itina ile yerleştirilen bilgi ve hatıralar, meçhul bir mevsim dönümünün ardından, biriktirilme tarzına hiç de benzemeyen bir hızla seyreliyordu. Dışarıdaki sarsıntı, bir göle atılmış çakıl taşının meydana getirdiği halkalara aldanarak gün geçtikçe büyüyor ve belirli bir süre sonra da her şeyi teslim alıyordu. "Teslim" kelimesini bilerek seçmişti, çünkü çıkrık çalışırken hissettiği o derin baş dönmesine rağmen insan önünde açılan uçurumları umursamıyor, bir gün apansız karşısına çıkınca da çok geç kaldığını idrak edebiliyordu sadece.

Fakat bir seferinde, o da Cahit Sıtkı'nın erken ölümü üzerine, ruhunda bir yerlerin derinden sarsıldığını, hayata dair bambaşka bir telâşın ayak uçlarından başlayarak beynine doğru yükselmeye başladığını fark etmişti. Bu, o vakte kadar zihninin ve ruhunun hiçbir kuytu köşesine uğramamış bir duyguydu ve bir tarafıyla, her ayrıntısı ayrıca yaralayıcı olan Beyoğlu gecelerinden bekâr evine dönüşlerinde varlığını kasıp kavuran sızıya benziyordu. Perişan bekâr odasının manzarası, perişanlığını bir kat daha artırır ve yazdığı her mısra, her hikâye, her roman, yıkılan iskambil kulelerini andıran bir hızla gözlerinin önünde hiçliğin derin sularına sürüklenirdi. Hakikaten de, insan asıl içinden boşalmaya başlıyordu…

Tam da o yıllarda, fakültedeki derslerin hiç umulmadık bir yerinde aklına Cahit'in,

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız,

Hatırası bile yabancı gelir,

Hayata beraber başladığımız,

Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir,

Gittikçe artıyor yalnızlığımız

mısralarının düşmesi de bunun bir göstergesiydi zaten. Tıpkı 1919 yılında o fakülteye adım attığı ilk gün yaptığı gibi, pencerenin önünde durarak Beyazıt Camii'nin minarelerine dalmış, Türkçenin bu içli

çocuğunun bıraktığı boşluk, sanki bir mahya edâsıyla o minarelerin arasına asılmışçasına büyük bir beyhûdelikle kuşatıldığını hissetmişti.

Derken her şey, bir bakıma askerî disiplin mantığıyla sıraya girmiş, ilkin ertesi yıl kaybettiği Yunus Kâzım'a (Koni) üzülürken yakalanmıştı aynalara. Sebebini asla bilemiyordu, fakat artık nedense, Yunus Kâzım'ı her hatırlayışında derin bir vicdan azabı ile baş başa kalıyordu. Hayır, Yunus onun çektiği sıkıntıların hiçbirini çekmemişti, hatta vakitlice evlendiğinden, en azından dışarıdan öyle görünen düzenli bir hayatı da vardı. Ancak nasıl demeli, mütemadiyen ve hiç gereği yokken hem evlilik düzenini, hem de Beyoğlu gecelerindeki başı boşluğunu kıskanmıştı. Üstelik, o günlerden itibaren birtakım horlamalarla, küçük görmelerle bu duygunun üstesinden gelmek istemişse de maalesef başaramamıştı. Ne fayda, hesapsız kitapsız budalalıklarıyla birlikte özlüyordu işte Yunus Kâzım'ı ve -Nesteren ve Nuran bir kenarda tutulursa eğer,- hakiki hasretin yakıcılığını belki ilk defa böylesine derinden kavrıyordu.[316]

Yaşadığı hayata uzaktan ve dikkatle bakamayan bütün insanlar gibi her ölümün ardından biraz daha sarsılıyordu, buna rağmen, Nurullah'ın (Ataç) gidişi başka türlü bir acıyı getirmişti beraberinde. Fakülte yıllarından itibaren arkadaş olduğu Nurullah, mevcudiyeti de dâhil her şeyden şüphe eden bir adam sıfatıyla fikirler arasında gezinerek esasen bir büyük boşluğu kapatıyordu. Şu da vardı ki, kapatılan her boşluk, durup dururken bir diğerinin kendiliğinden açılmasına benzer garip bir seyir takip ediyor ve bu fasit daire, yaşanıp unutulan detayları tamamen anlamsız hâle getiriyordu.

Nurullah, mizacını bir elbise askısı yahut cüzdan misali yanında taşıyan ve bu alışkanlığından asla vazgeçmeyen bir adamdı. Çoktan beri dostlarına ve hayata ölümle nazlandığı bir hakikat olsa da, *Dergâh* günlerinden itibaren, Nurullah'ın rast geldiği her insanı gagalayan ve durmadan konuşan huysuz bir papağan tesiri bıraktığını asla unutmamıştı. Öyle ki, Nurullah konuşmasını bitirip de, ayaklarının ucunda herkesten yolunmuş bir yığın tüy bırakarak hiddetli gülüşüyle çekip gidince, ne yapacaklarını şaşırdıklarını çok iyi hatırlıyordu. Buna mukabil, onun ölümünün de üzerinde aynı tesiri bırakabileceği asla aklına gelmemiş, belki de bu yüzden, Nurullah'ın ölebileceğine bir türlü inanmamıştı. Ayaklarının dibinde açılan uçurumun giderek genişlediğini yakından

görebilmek istiyorsa şayet, yeni bir gözlüğe değil, içine daha fazla eğilmeye ihtiyacı vardı.[317]

Hakikat şuydu ki, o uçurumu bütün derinliğiyle ilk defa Yahya Kemal'in ölümünün üzerinden birkaç ay geçince fark etmişti. Başlangıçta bu da diğer ölümlere benzeyen bir ölümdü hiç şüphesiz ki. Hatta apaçık itirafta zorlansa da, Yahya Kemal'in yaşlılığından ziyadesiyle sıkıldığını düşünüp vakitlice ölüşüne sevindiği dahi söylenebilirdi. Ne var ki, birkaç ay geçmeden manzara tamamen değişmişti: Etrafını saran hamakat ehli canını fazlasıyla sıkınca, anlaşılma endişesi duymadan gidip konuşabileceği birisini aramış ve aklına Yahya Kemal'in dışında hiç kimse gelmemişti.

İşte o zaman Yahya Kemal'in onun hayatında ifade ettiği asıl mânâ ile karşı karşıya kalmıştı. Hoca, baba, üstat tarzında sebilhane bardakları türünden sıralanabilecek sıfatlar bir yana, Yahya Kemal esasen dost hüviyetiyle vazgeçilmez bir sığınaktı ve bunu mezarındaki güller yeni yeni filizlenirken ancak anlıyordu. Şahane tembelliklerini bir Mefisto ısrarıyla yanında taşıyan ve bundan duyduğu gururu hiçbir vakit gizlemeyen bu adam, güzel konuşmasının çevresinde bıraktığı hayranlığa böylesine kolay teslim olmasaydı, muhakkak ki nesirde de mesafe alabilecekti. Bir Bebek akşamında, esas kabiliyetini tembelliği uğruna feda ettiğini söyledikten sonra hayli zengin bir kahkaha atmış, arkasından da talebesine dönerek, o zengin kahkaha ile taban tabana zıt hüzünlü bir sesle, "Bunlar beyhûde şeyler Hamdi" demişti, "yıllar geçtikçe yaşayıp köhnemek hazin ve ne yazık ki buna bir çare bulamıyor bir türlü Rabbülâlemin..."[318]

Sol dizinde başlayan şiddetli bir seğirme yüzünden birden oturduğu banktan doğrulunca, kucağında duran küçük defterle birlikte sigara ve gözlük de yere saçıldı. Yaşlı insanlara mahsus bir bezginlikle önce gözlüğünü aldı yerden ve cebinden çıkardığı kirli bir mendille bir müddet temizledi. Arkasından da, toz içindeki sigara paketini ve küçük not defterini tekrar yerleştirdi kucağına. Hayli yorucu gelen bu işi tamamlayıp da çevresine baktığı zaman, hayatın, bütün esirgenmiş taraflarını da yanına alarak önünden gürül gürül akmaya devam ettiğini gördü. Gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kız, yanına bir arkadaşını da alarak gelmiş ve eteklerini bir hayli

toplayarak bacaklarını havuza sarkıtmıştı. Suyun kadın vücudu ile temasının sağladığı cazibe adacıkları yaşını unutturacaktı ki, nereden çıktığını bilmediği bir öksürük dalgası ile yeniden yerine yerleşmek zorunda kaldı. Akciğerlerindeki kasılma yüzünden nefes almakta güçlük çekince, kim bilir kaçıncı kez, "Artık sigarayı bıraksam iyi olacak" diye mırıldanmayı da ihmal etmedi.

Cahit Sıtkı'nın, Yunus Kâzım'ın, Nurullah'ın ve Yahya Kemal'in ölümleriyle hakikaten sarsıldığı gerçeğini, olanca acılığı ve yakıcılığıyla bir kez daha yüreğinin tam ortasında buluverdi. Gene de, öksürük nöbeti kesilmesi beklerken gözbebeklerini yoklayan birkaç yağmur damlasını geriye itmeyi nasıl becerebildiğini bir türlü anlayamadı. Muhakkak ki, belli bir mevsim geride kalınca, ölüm hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri durumuna geliyordu. Bir an, "Dindar olabilmek güzel şey" diye düşündüğünü fark edip hiç yoktan gülümsedi de hatta. Hiç değilse, böyle meselelerle uğraşarak ayrıca vakit kaybetmiyorlar, her şeyi bir tür reçete şeklinde kutsal kitaplarda hazır buldukları için zihinlerini de pek fazla yıpratmıyorlardı. Asıl Araf'ta kalanların işi zordu. Yanından hızla geçen bir bisikletlinin kaldırdığı toz bulutu, öksürük nöbetinin tekrar başlamasına yol açınca, o an Kandilli'deki koruda yürümeyi ne çok özlediğini fark etti. Ölümlerin hasreti artıran bir tarafı da var mıydı acaba?

Soruyu yüksek sesle sorduğunu, yanındaki banka gelip oturan genç bir çift duymuş ve onlara seslendiğini düşünerek meraklı gözlerle dönüp bakmışlardı. Bereket, o esnada içi tekrar geçtiğinden, meraklı bakışlara maruz kaldığını görmemişti. Rüyasında, bu kez Üsküdar'dan Kuzguncuk'a doğru yürüyor ve bir taraftan da Boğaziçi medeniyeti hakkındaki fikirlerini gözden geçiriyordu…

9.

Birdenbire kendisini Kerkük'teki o büyük karadut ağacının altında, gömleğinin göğsünün üzerine gelen sol tarafından sızan kanı durdurmaya çalışırken buluverdi. Büyükannesinin 'şehit evliya' sıfatını layık gördüğü bu muazzam ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği gövdesine yaslanmış, şehirden yankılanan çığlıklara aldırmadan yaralarından incecik şeritler hâlinde akan kanın kesilmesi için muazzam bir tarzda

çabalıyordu. İşin garip tarafı, yaralarından sızan kan durunca, bu kez ağaç kanamaya başlıyor ve karadutun kara kanı, bir müddet taşların arasında kıvrıldıktan sonra bahçeden geçen küçük dereye karışıyordu. Babaannesinin koyduğu mumlar dolayısıyla çok daha tedirgin edici görünen karadutla münavebeli bir biçimde kanamaları bir miktar canını sıksa da, pek fazla ciddiye almadığını sezerek bir parça rahatlamıştı.

Bir gözünün körlüğü kafi gelmemiş gibi, sivri, seyrek, kirli ve kırçıl bir tüy tabakası ile çenesinin bir tarafını örten ve yangın yerlerinde büyümüş insanlara has kavrukluğunu iki sokak öteden hissettiren Seyit Abdullah'ın karadutun altında gizlendiğini de işte o vakit fark etti. Doğuştan kör olan gözünün tamamı ile gören gözünün bir bölümünü kaşlarına kadar kapatan bir örtünün altında gizleyen ve aynı biçimde kat kat ve yağlı elbiseleriyle yolların hep gölgeli tarafından yürüyen Seyit Abdullah'ın orada ne aradığını önce çıkartamadı. Her biri bir başka tarikatın veya asırlık korkunun izlerini barındıran o acayip ve korkunç süsleri, tılsımları, muskaları biraz gösteriş, biraz da mecburiyet endişesiyle üzerinde taşıyan bu tuhaf adam; üç karısını, sekiz on çocuğunu, biri seyis iki uşağını ve son derece sıska atını nereye bırakıp da birden bu coğrafyaya savrulmuştu acaba? Seyitliği, karadutun 'şehit evliyalığı'nı andıran bir tür rivayetten ibaret bulunan Abdullah, iki tarafa birden koşuyor, hem onun hem de karadutun kanayan yerlerine avuçlarını bastırarak akan kanı dindirmeye gayret ediyordu. Bunu başaramayınca de, giysilerine iliştirdiği bütün o acayip şeylerle birlikte avludaki dereye atlayıp bir iki çırpınıyor, ardından yine onlara doğru seke seke geliyordu. [319]

Bir diğer Abdullah ise tam da o sırada Beyoğlu'nda bir meyhanede birkaç kadehin yardımıyla sinesine sarmalayan erken bir hafiflik içinde, mevcudiyetini demir bir kuşak misali çevirerek nefes aldırmayan o boğucu ve dar havalı şahsiyetinin gölgesinden bir miktar kurtulmuş, yaşadığı ânın tadını çıkarmak çabasıyla umutsuzca çabalıyordu. Biraz evvel lokantaya gelirken beraberinde taşıdığı ruh ikliminden nihayet kurtulmanın verdiği hazzın kucağından konuşup eğlendiği de söylenebilirdi. Öyle ki, arada sırada, ufak ve çok hesaplı tecrübeler eşliğinde arkadaşlarını taklit ederek gecenin göğsüne niteliksiz nükteler de iliştiriyordu. Doğuştan korkak yaratılmış bir insanın tehlikeli bir gece

yolculuğunda kafilenin en önünde yürümekten duyacağı o irkiltici zevkle açık saçık şeyler anlattığını görenler ise sadece gülüyordu. Hiç şüphesiz, yarın sabah yaptıklarının tamamından iğrenecek, bu geceyi israf edilmiş bir zaman dilimine dönüştürerek daha da küçülecekti. Zaten karşısındaki masada oturan ve dudakları ayrı, bacakları ayrı konuşan kadın bunun ilk habercisiydi. Genç kadın, utangaç terbiyesi ve heyecanı ile âşığını uysal bir sessizlikle dinlerken, masanın altındaki bacakları bambaşka bir dilde isterik çığlıklar atıyor, çaprazına düşen köşede elindeki rakı kadehiyle oynayan bir diğer erkeği, bacaklarının hayli davetkâr hareketleriyle kıskıvrak yakalamayı ihmal etmiyordu. [320]

Aralarında en az elli yıl, elli yıla sığan üç seferberlik, iki dünya savaşı, dört nesil ve dokuz hükümet bulunmakla birlikte iki Abdullah'ı birbirine yaklaştıran esas unsur, noksanlarını ele verme biçimleriydi. Esasen bunu yaparken komşulara veya akrabalara ihtiyaç duyduklarını da pek söylenemezdi. Her ikisi de, şayet çevrede kimse yoksa, uğraşıp didinerek kendilerini kendi gözlerinde küçük düşürmenin bir yolunu bulabilecek ölçüde kabiliyetli insanlardı. Ömürlerinin nihayetine dek varlıklarının prangasından kurtulamayan, bundan memnuniyet duymasalar da değiştirmek maksadıyla en küçük bir hareket yapmayan Abdullahlar, ruhlarında kımıldayan yılanı bir türlü avutamayan bir geleneğin temsilcilerine benziyordu. Zihinlerini etraflarındaki havaya en fazla kaptırdıkları vakitte bile, tıpkı alt katta yaşananları merakla takip eden üst kat kiracısı emekli albay veya başçavuşlar gibi, kulaklarını duvara dayayıp birbirlerini dinlerlerdi.

Kolayca tahmin edilebileceği üzere, her iki Abdullah'ın da kulaklarına gelen seslerden rahatsızlık duyduğu söylenemezdi. Zira, çok eski devirlerden beri insanın tahammül sınırlarını çatlatan şey, mütemadiyen mevcudiyetini gözden geçirip diğerini dinlemesi ve hatta giderek bunu bir alışkanlık durumuna dönüştürmesiydi. Besbelli ki, biri diğerinden tamamen habersiz iki Abdullah'ı karadutun altında buluşturmak rahatlamasına yetmemişti. Fakat, meseleyi dışarıdan takip ederek adımlarını Freud'un Viyana'daki evinin kapısına sürükleyebileceğine de hiç kimse ihtimal vermiyordu. Freud'un kapısı diye karadutun iri gövdesini iki eliyle birden yumrukladığını fark edince, önce iki Abdullah'ın yüzüne, arkasından da ellerine dikmişti gözlerini. Kan bu kez

parmaklarının arasından ince ince süzülüyor ve yumrukları karadutun kalın gövdesiyle buluştukça, ağaçtan fışkıran ‘şehit evliya’ kanıyla birleşerek dereye doğru akıyordu.

Buna rağmen, hiç ummadığı bir anda Freud’un evinin kapısının açılması, psikanalizle uzaktan yakından ilgisi kurulamayacak mucize benzeri eski moda kelimelerle yorumlanabilirdi sadece. Ne var ki, karşısında duran insanın sakallı bir Yahya Kemal’den başkası olmadığını fark etmesi için Abdullahlardan hiçbirisinin yardımına ihtiyacı yoktu. Hocasının sol elinin tombul parmakları sakalını sıvazlarken, sağ elinin tombul parmakları da bir puronun etrafında umursamaz bir tavırla kıvranıyordu. Sol elini sakalından çektiği nadir anlarda, göğsünde asılı köstekli saati çıkarıp ciddi bir edâyla şöyle bir göz atması, arkasından da saati yeleğindeki küçük cebe, parmaklarının ucunda bekleyen tebessümlerini ise hafif şehlâ gözlerine itmesi yadırgatıcı sayılmazdı. Esas yadırgatıcı manzara, psikanaliz seansının ücretini hesaplarken, karşısında eski talebesinin durmasına hiç mi hiç şaşırmamasıydı.

Şurası bir hakikatti ki, eski talebesinin yüzünde de en küçük bir hayret ifadesi bulunmuyordu. Hocasını senelerdir Freud sakalı ve elinden düşürmediği purosuyla görmeye alıştığını akla getirecek bir aceleyle, “Herkes beni azarlıyor, korkunç şey”[321] diyerek kesik kesik cümlelerle konuşmaya başlamıştı bile: “Bazen kendimi düşündükçe korkuyorum. Fena adamım gibime geliyor, hodbin ve sevgiden mahrum bir insan. N’olur biraz kendimle meşgul olabilsem. Aslında fena adam değilim; fakat çok hırpalandım, çok sarsıldım, çok ihmal edildim, hor görüldüm. Ve bütün bunlar yavaş yavaş mizacımın tahammuruna, ekşimesine sebep oldu. Yavaş yavaş her konuşulana benim içimden, ‘Ya ben? Ya benim çektiklerim’ diyen bir ses refakat etmeye başladı. Yavaş yavaş bir kısım insana tahammül edememeye başladım. Vakıa bunu açıktan yapmadım. Fakat içimden geçti. Nesil arkadaşlarımın içinde hayatını hiç yapamayanlar hariç benim kadar *indigence*’a (aşırı yoksulluk) yakın, hemen hemen kimsesiz pek azdır. Hiç bir güven yerim yok. Ve ihtiyarladım da.”[322]

Yahya Kemal’i bu güç durumdan kurtaran, her iki Abdullah’ın bir araya gelerek karaduttan ve eski talebesinden akan kanlardan kızaran küçük dereye çırılçıplak girmesiydi. O ise Freud kılığına bürünen Yahya

Kemal'i çoktan unutmuş, bomboş gözlerle Abdullahları izliyor, bir taraftan da büyükannesinin gelerek torununu bu acayip rüyadan çekip çıkarmasını istiyordu. Ne var ki, onu bu tuhaf rüyadan gerçeğe döndüren büyükannesinin dualı tesbihli sesi yerine, omzuna dokunan ürkek ve tedirgin bir elin sıcaklığıydı.

Gözlerini açtığında karşısında, gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kızı ve arkadaşını gördü. Genç kızın üzerine eğilen bakışlarında biraz tereddüt, biraz da kaygı vardı; "Çığlıklar atarak oturduğunuz bankı yumrukluyordunuz" dedi parlak defne yapraklarını bir saniye olsun kırpmadan. Arkasından da, gösterdiği ilgiden mahcup bir sesle, "Bir tarafınıza zarar vermenizden korktuk" diye ekledi.

İki genç kız, küçük ama güvenli adımlarla havuzun kıyısına doğru ilerlerken gördüğü ürpertici rüya bütün detaylarıyla tekrar gözlerinin önüne geliverdi. Biri hikâyesinin, birisi çocukluğunun kahramanı sıfatını taşıyan Abdullahlar neyse ne de, Yahya Kemal'in Freud kılığı ile karşısına çıkması, zihninin hakikaten şiraze ile kurduğu bağları kopardığını gösteriyordu. Biraz önce Üsküdar'dan Kuzguncuk istikametine yürüdüğü yetmemiş olmalı ki, şimdi de Yahya Kemal! Belki de, sadece giderek derinleşen İstanbul hasreti dolayısıyla oturduğu bankta bir rüyadan diğerine savrulup duruyordu. Rüyaların tesirinden bir türlü sıyrılamadığını ve bu yüzden kızlara teşekkür etmeyi dahi unuttuğunu bir hayli geç hatırladı.

Şurası bir hakikatti ki, zihninde de, ruhunda da, uykusunda da, rüyasında da muhtelif acayiplikler bulunduğunun farkındaydı. Hayli yıpranmış vücudunun her gün farklı bir yerinden arıza çıkarması, midesindeki kanama kesilir kesilmez ürtikerle birlikte eonozofilinin kendini hatırlatması, bunun küçük bir göstergesiydi mesela. İstanbul'dayken Paris'in, Paris'teyken İstanbul'un hasretini çekmesinde ve esasen her ikisinde de hakiki anlamda rahat edemeyişinde de bir gariplik mevcuttu. Gelmek maksadıyla onca yıl uğraşıp didindiği ve nihayet ilk defa elli bir yaşında bol sigara dumanlı caféleri ile yağmurlu kaldırımlarıyla tanıştığı Paris, gençliğinde hayalini gerçekten ve gerçeklerden kıskandığı Paris değildi artık. Şu bankta otururken sık sık gözlerinin kapanmasının bir sebebi de buydu aslında. Oysa, bundan on yıl

önce, herhangi birisi böyle bir ihtimalden söz etse, asla ciddiye almaz ve savruk tebessümleriyle de bir güzel iğnelerdi.

İstanbul ise uzunca bir süredir itiraf etmekten bile çekindiği bambaşka bir meseleydi. Daha geçen gün, seneler önce yazdığı, "İstanbul bizim hakiki ruh mimarımızdır"[323] cümlesini hatırlamış ve hemen arkasından da büyük bir şüpheye kapılmıştı. Sahiden de öyle miydi acaba, İstanbul hakikaten ruh mimarımız mıydı? Bu tespit hakikat ise şayet, İstanbulların hangisiydi söz konusu olan? 18. yüzyıl İstanbul'u mu, 19. yüzyıl İstanbul'u mu yoksa 20. yüzyıl içinde neredeyse her on yılda bir değişik bir çehreye bürünen Cumhuriyet İstanbul'u mu? Kaldı ki, "Boğaziçi medeniyeti"nden söz etmek de bir hayli anlamsızdı, zira, Boğaz hakiki mânâsıyla İstanbullunun hayatına gireli şunun şurasında sadece birkaç asır olmuştu. Bunca kısa sürede bir medeniyetin teşekkül ettiği nerede görülmüştü ki?

Burnunun ucuna düşen gözlüklerini yeniden yerine yerleştirirdi ve sanki yanından yöresinden yıllar geçiyormuş gibi, "O kadar erken ihtiyarladım ki" demekten kendini alamadı. Gözbebeklerinden başlayıp derin çizgilerden geçerek dudaklarına doğru süzülen iki damla gözyaşının farkına varmamıştı…

10.

Yahya Kemal'in peşine takılarak bir anda kendisini İstanbul'da bulmasında şaşırtıcı bir durum yoktu. Şaşırtıcı olan, Gümüşsuyu Beytülmalcı Sokağı'ndaki evinin duvarına raptiyelenmiş takvimin dudaklarının kenarındaki kalın çizgilerle ve burnunun ucuna kayan gözlükle aynı hizada durmasıydı. Ne zaman ve kimin tarafından getirildiğini asla hatırlayamadığı bir Saatli Maarif Takvimi'ydi bu ve saate, maarife yahut takvime inanmak gerekirse eğer, 1959 yılı istikametinde dünya ile birlikte kanatlanmış gidiyorlardı. Saate, maarife veya takvime zerre ihtiyaç duymadan ihtiyarladığını ilk kez o gece derinden hissetmişti zaten. Yılbaşı yalnızlığını fırsat bilerek, kaderini koltuğunun altında taşıyan adamlara özgü bir tavırla, geride bıraktığı seneleri suçlayacak sağlam bir malzeme çıkarmakta da pek fazla zorlanmamıştı. Hayli hor kullanılmış bir beden, gerektiği biçimde değerlendirilmemiş bir beyinle birleştiğinde, ortaya böyle bir şey

çıkıyordu işte. “Haseki. Tekrar kan. Endoskopi. Perhize devam kararı. Büyük muayene. *Cumhuriyet*’te Nadir Nadi ile konuşma. Cevat Fehmi (Başkut) makaleyi uzun buldu. Dostlardan hiç kimse bahsetmedi. Ne acayip şey, duvarla konuşmuş gibiyim. Hâlbuki bütün İstanbul’u verdiğime kani idim o yazıda. *C’est triste*! (hazin)” diye yazacaktı 29 Aralık 1958 tarihinde, giderek bir hastalık bültenine dönüşen günlüğüne…[324]

‘*Lodosa, Sise, Lüfere Dair’* başlığını taşıyan ve bu üç detay üzerinden İstanbul’un temel özelliklerini veren o yazının bir duvar sessizliğiyle karşılanması hakikaten hazindi. Yalnızlığını çok fazla yadırgamayan herhangi bir insan dahi, geçmişinin omuzlarına çökme biçimini ihmal edemiyordu bu coğrafyada. Ne yazık ki, bazı muhitleri varlığıyla, bazılarını da yokluğuyla bıktırdığı bir hakikatti artık. Neden söylemeyelim ki, bazı muhitler de onu bıktırmıştı. Ancak yürümeye gayret ettiği yolda bunun bir önemi yoktu, bu memlekette böyle doğruların bir işe yaradığı çok sık görülmezdi ayrıca. Dolayısıyla, buna benzer tesellilerin hiç kimseye faydasının dokunmayacağını gayet iyi biliyordu. “Beni yılbaşına çağırmadılar. Demek ki bazı muhitleri bıktırmışım. Ne çıkar! Mehmet Ali (Cimcoz) ve bütün arkadaşlarım yazılarıma âdeta ambargo koydular” diye yazacaktı 1 Ocak 1959 tarihinde, acılardan ve şikâyetlerden ibaret günlüğüne...[325]

Yeni yıla soğuk su ile yıkanarak başlamak zorunda kalmıştı ve sadece bu bile, hemen herkesin lüzumsuz bir heyecan eşliğinde fener alayları ve konfetilerle karşıladığı 1959’un nasıl geçeceğinin somut bir göstergesiydi. Yılın ilk günü canını yeterince sıkan bu aksiliğin üzerine, piyangodan bir türlü çıkmayan para da eklenmiş ve bu durum romatizmalarıyla birlikte asabını da bozmakta gecikmemişti. Haklıydı, “istikbal karanlıktı…” ama bu düşünceleri dile getiren sanki bir başkasıymış gibi, kimin hangi yarasına merhem taşıyacaksa artık, sabaha kadar şiirle uğraşmayı da ihmal etmemişti. Batılı memleketlerde yaşlanan insanlar şiirden uzaklaşıp düzyazıya yaklaşırken, nedendir bilinmez, durum onda ters istikâmette bir seyir izliyor ve yıllar geçtikçe şiirin üstüne ziyadesiyle düşüyordu. Buna rağmen, “Bu defter gittikçe lüzumsuzlaşıyor” satırını çiziktirdikten sonra, “Okunmamak bir muharrir için en üzücü, çalışamamak daha üzücü şey. Bir kere şu para işlerinden

kurtulabilsem, son derece zeki, dikkatli ve soğukkanlı olurum" diye yazacaktı 6 Ocak 1959 tarihinde, mağlubiyetlerinin sadece bir bölümünü kaydettiği günlüğüne…[326]

Soğukkanlılığın üzerinde hep iğreti durduğunu görmek söz konusu ise eğer, insanın yolunu Paris'e düşürmesine gerek yoktu tabiî ki. Şöyle bir aynaya veya Saatli Maarif Takvimi'nin üzerine düşen bodur gölgesine baksa, görülmesi lâzım gelenin mühim bir kısmını görebilirdi zaten. Kaldı ki, yeterince soğukkanlı bir mizaca sahip çıkabilse, yirmi beş-otuz yaşlarında Paris'in kapısını çalabilir ve Fransa'ya da, Fransa dışında kalan Avrupa'ya da Ahmet Hamdi Tanpınar'ın nasıl bir anlam taşıdığı gösterebilirdi. Ama olmamıştı işte, olmayınca da Türkiye ile yetinmek zorunda kalmıştı ve üstelik, Türkiye'ye bile sesini duyuramamıştı bir türlü.

Türkiye deyince aklına bir dönem milletvekilliğini yaptığı Maraş veya birkaç yıl maarif işlerini üstlendiği Erzurum yahut Konya yerine, sadece İstanbul düşüyordu hiç şüphe yok ki. Meselenin asıl garip yanı, sesini duyurmak istediği insanların tam da ortasında yaşıyordu uzunca bir süredir; hepsiyle bir şekilde ahbaplık etmişliği, oturup rakı içmişliği, dedikodunun şehvetiyle kendinden geçmişliği de vardı. "Yazı, para işleri, kitap, aile, her şeyde bir yarayı açmaktan korkar gibiyim. Vaziyetlere cesaretle yaklaşmak lâzım. Benim her şeyden evvel asabım bozuk. Kaçıyorum ve niçin kaçtığım da malum. Asabım realiteye tahammül etmiyor" diye yazacaktı 9 Ocak 1959 tarihinde, memleketin yüzüne tutulan bir ayna niteliği taşıyan günlüğüne…

Asabı realiteye tahammül edemeyen sadece o değildi, genel olarak memleketin realite ile arası iyi sayılmazdı ve muhtelif mecburiyetler dolayısıyla realite ile temas kaçınılmaz hâle gelince herkesin asabı bozuluyordu. Akdeniz'den Karadeniz'e, Ege'den Hazar'a uzanan netameli bir coğrafyanın asabı bozuk insanlarla dolup taşmasının gerisinde, muhtemelen böyle bir savunma refleksi yatıyordu. Çocukluğunda, koca koca adamların realite karşısında yaşadıkları şaşkınlığı gördükçe, bunun sadece onun yetişme dönemine özgü geçici bir hastalık olduğunu düşünmüş, yanıldığını anlayınca da derin bir hayal kırıklığına doğru sürüklenmeyi ihmal etmemişti. Güzel Sanatlar'da, Edebiyat Fakültesi'nde yahut siyasî hayatında realite ile temas edip de

asabı bozulmayan bir kişi dahi görmemişti. Realitenin tabiatında bu toprakların havasıyla, suyuyla uyuşmayan bir tuhaflık vardı, yoksa hiç kimsenin realiteden kaçarak hayal dünyasının kucaklayıcı gölgesine sığındığı filan da söylenemezdi. Hayal ülkesinin gönüllü neferi sıfatını taşıması lâzım gelen şairlerin, ressamların yahut müzisyenlerin bile netice itibariyle hayal fukarası hayaletler hâlinde gezindiği bir coğrafyaydı söz konusu olan. Böyle bir yerde, insanlardaki asap bozukluğunun gerisinde başka bir esrar aramak da anlamsızdı. Belki de bu nedenle, "Ay tutulmasını beklerken, müthiş bir mehtap. Ev ışıkları. Dünyanın güzelliği, bütün bunlara veda edeceğimi düşünmek. Ev ışığı daima bana tesir etmiş, daima bir mıknatıs gibi beni çekmişti. Çocukluğumda, gençlik yıllarımda bu *intime poésie*'yi (mahrem şiir) tadarken, bir gün evsiz kalacağımı, evsiz ihtiyarlayacağımı hiç aklıma getirmemiştim" diye yazacaktı 23 Mart 1959 tarihinde, insan ihtimalinin imkânsızlığını haykıran günlüğüne…

Ay tutulmasını beklerken mehtapla karşılaşmak, bu coğrafyanın ve bu coğrafyaya doğmak türünden önlenemez bir talihin kurbanı durumuna gelen insanların kaderi miydi acaba? O neyse ne de, sanki dünyanın en sıradan işiymiş ve genellikle hep böyle bir seyir izlermiş edasıyla, "Ay tutulmasını beklerken, müthiş bir mehtap" ifadesine konaklamak nasıl mümkündü ki? Suç sadece meteorolojide, astrolojide veya jeolojide miydi? Burnunun ucuna düşen gözlüklerini geriye iterek, herkesin işitebileceği bir sesle, "evsiz ihtiyarlamak" diye tekrarladı. Onun tarzında bir insanın "evsiz ihtiyarlamak" meselesini aklına getirip serzenişlerine sitemler eklemesi ilk bakışta garip görünse de, realiteyle yüzleşme zafiyeti yeterince açıklayıcı bir mazeretti aslında. Piyangodan büyük ikramiye beklerken amorti bulamayanların rahatlığı yanında, amorti ile yetinmeye niyetlenirken, hayalini bile kurmadığı büyük ikramiyeyi bir numara ile kaçırınca intihar edenler de çok görülmüştü. Bu açıdan bakıldığında, "evsiz ihtiyarlamak" amorti sınıfına dâhil edilebilirdi en fazla. Altmış yılda aklına altı kez olsun böyle bir hayıflanmanın gelmeyişi, yoksa başka nasıl açıklanabilirdi ki? "Gittikçe, hiç olmazsa zaman zaman rüyaya doğru bir gidiş. Realiteden kopuk, şahsî saadet hülyalarım var. Küçük bir kız çocuğu, dişi ve yavru bir köpek, benimle dost olmuş bir çift saksağan. Bu sonuncularına o kadar bağlıyım

ki. Bunlarla vizüel denebilecek saadetler temin ediyorum kendime. Daha ziyade ceninî bir âleme benzeyen uykuya yahut acayip okumalara kaçıyorum. İşte bu anların bazısında kendimi mesut addediyorum. Dün akşam nadir olarak ölebileceğimi düşündüm. Bunun yanı başında, öbür çehresiyle de ölümü düşündüğüm oluyor" diye yazacaktı 14 Nisan 1959 tarihinde, harcanmış bir ömrün kıyısına firketeyle iliştirilmiş günlüğüne…

Başını önce gökyüzünün maviliğine, az biraz oyalandıktan sonra da parkı dolduran çınarların, iğneli çamların ve fıstık ağaçlarının yeşiline çevirdi. Havuz, ortasındaki fıskiyeyle birlikte tabiî bir serinlik yayıyordu çevresine. Bu süre bunlara bakarak, yalnız yaşayan insanların hiç de farkına varmadan edindikleri alışkanlıkların rahatlığıyla, "Öbür çehresiyle ölümü düşünmek" diye kelimelerin üzerinde ısrarla durdu. Hangi çehresiydi o çehre? Cerrahpaşa'daki ölüm odasında, onca yıl tuğla tuğla ördüğü plastik dünyasından nihayet sıyrılıp Balkan coğrafyasının çilesini tamamen yüklenen Yahya Kemal'in çehresi mi? Gene o hastanenin karanlık bir odasında, pek de uzun sayılamayacak ömrünü gözbebeklerine toplamış mütevekkil bir insan edâsıyla ölümün kucağına atılmayı bekleyen Cahit Sıtkı'nın çehresi mi? Peki ya onun ölümü? İnsanın kendi ölümüne dair tasavvur ve tahayyülleri üzerinde neden hiç durmamıştı bugüne dek? Öyle kalp krizi filan şeklinde aceleye gelmiş, paldır küldür bir ölüm istemiyordu elbette; ancak Ahmet Haşim veya Yahya Kemal misali günden güne eksilmeyi beraberinde getiren, maddenin çözülmesinin sabırsızlıkla bekleyen bir ölüm de istemiyordu. Kartlar tekrar dağıtılmalı ve herkes bir bağış anlamı taşıyan son eli nasıl oynayacağını gayet iyi hesaplamalıydı. Arkasından dostlara ve dostluklara veda edilmeliydi belki de. Saint-Exupéry'e özenip yatmadan evvel masanın üzerini temizlemek de önemliydi. "Bir aya yakındır ki hastaneden çıktım. Fakat hâlâ beni orada bilen dostlarım var. Muhtelif işler için teşebbüslerimiz iyi netice verdi. Bir kısım borçlar ödendi. Bir kısmı için de müphem ümitlerim var. Fakat bu yirmi beş günde doğru dürüst hiçbir şey yapamadım. Bir yığın projeyi, o kadar aziz düşünceyi raflarda ve masamın üstünde bırakarak gideceğim" diye yazacaktı 10 Haziran 1959 tarihinde günlüğüne, son yolculuğunu nihayet sezen insanların sakinliği içinde…[327]

11.

Oysa, 1959'u 1960'a bağlayan 31 Aralık'ta, belki de hayatının en eğlenceli yılbaşı gecesini geçirmiş, dönülmez akşamın ufkunda tedirgin tedirgin gezinen bir insanın bir daha böyle bir vakti yaşayamayacağını hissettiğinden midir nedir, çocuklar gibi gülüp coşmuş, gençler gibi içmiş, zaman zaman da birdenbire yaşını hatırlayan ihtiyarlar gibi lüzumsuz bir ciddiyete bürünmüştü. Kim ne derse desin, elli sekiz yaşında Paris'in ortasında 'Noel'i kutlamak, uzun gecenin neşesini Abidin, Güzin, Doktor Larosa ve birkaç Fransız ile paylaşmak fevkalâdeydi. Gece hiç ummadığı ölçüde iyi geçtiğinden, bir yıl önce yüreğinde ve zihninde derin yaralar açan İstanbul'daki yılbaşı bozgununu hatırlamamıştı bile…

Dinolar ve Dr. Larosa ile geçirdiği yılbaşı gecesinde, belki içkinin, belki Paris'te bulunmanın, belki de yeni bir yıla sevdiği bir kadının gözbebeklerinden mahrum bir vaziyette girmenin tesiriyle küçük bir oyun icat etmişti: Yüzyılın başında doğmak, takvimi bir yıl geriden takip türünden cahillerin arifâne, ariflerin rasathane diyebileceği bir imkâna zemin hazırlıyor, hayata değilse de takvime eğlenceli bir tarafından bakma fırsatı yaratıyordu. Takvimdeki veya herhangi bir takvim şeridindeki rakamlar 1959'u vurduğunda 58'ine girdiğini hiç zorlanmadan tahmin edebiliyordu mesela! Paris katedrallerinin ve kiliselerin çanları 1960'ı müjdelerken de, gayet sakin veya son derece endişeli bir sesle, "Hamdiciğim 59'u da devirdin" diyebiliyordu. Üstelik, bunun bir yönüyle teselliler barındıran ironik bir cephesi bulunduğu da ortadaydı. Ömür denilen beyhudelikler mahşeri, bir kaçıp kovalamaca ise şayet, takvim daima onun bir adım ilerisinde duracaktı. Peşinden gitmek gayesiyle fazla aceleye de lüzum yoktu. Zira, bu detay tek başına, Saatli Maarif Takvimi'ni getirip burnunun ucuna dayayanlara inat, ne yaparlarsa yapsınlar takvimden daha genç kalacağını gösteriyordu. Ağacın gölgelendirdiği dizlerini tekrar güneşe uzatırken, "Romatizmalı, prostatlı, ürtikerli bir delikanlı" cümlesini alaycı bir tebessümle parkın göğsüne iliştirmeyi de ihmal etmedi.

Yılbaşı gecesi bütün ekip La Bucherie'de kaliteli şaraplar eşliğinde leziz yemekler yerken, hiç de gerekmediği hâlde aklına birden 1944'ün son, 1945'in ilk gecesi gelmişti. Milletvekili sıfatıyla bulunduğu Ankara'daki 'mebus ambarları'nda tek başına yaşadığı o garip gecede,

bir türü peşini bırakmayan zaman kavramı ipi kopmuş bir uçurtma misali süzüle süzüle gelip kafasına çarpmış, pek de şiddet barındırmayan bu çarpmanın mahcubiyetiyle gayya kuyusunun kıyısına doğru sürüklenmişti. Yalnızlıkla zaman arasındaki sarsıcı bağlantıyı da o gece Aragon okurken fark etmişti zaten. Yalnız yaşayan insanlar, vaktin senfonik bir ritim duygusu eşliğinde nasıl yerinde durduğunu apaçık görebiliyorlardı. Gözlük takınca bu görüntü bir miktar flu bir nitelik kazansa da, en azından ritmiyle varlığını hissettiriyordu. Ayların, yılların, mevsimlerin ilerlediğine dair illüzyon da bu senfonik ritim duygusunun eseriydi besbelli ki. Oysa, ilerleyen hiçbir şey yoktu, vücut denilen muazzam mekanizmanın temel aksamıyla birlikte çürümesi vardı sadece.

Yaşlanmanın asıl anlamını, La Bucherie'de tam karşısında oturan genç kadın olanca güzelliğiyle herkese hatırlatıyordu aslında. Hayır, mesele, bulundukları masa ile beraber diğer masaların da cazibe merkezini tayin ve teşkil eden genç kadında yahut güzelliğinde değildi. Hatta tersine, İstanbul'da doğup Atina'da büyüyen bu genç ressam, sık sık dansa kaldırılıyor, arkasından da kavalyeleri tarafından getirilip masaya teslim ediliyordu. Dolayısıyla, yılbaşı gecesi yaşlılık ve zaman konusunda dibi görünmez bir uçuruma gözü kapalı atlamasına yol açan, gece boyunca çıtı pıtı omuzlarında birkaç dekolteyi birden taşıyan genç ressamdan ziyade, hemen yanındaki sandalyeye yerleşen annesiydi.

Şurası bir hakikatti ki, yıllardan ve yollardan şikâyeti aklına getirmeden yılbaşı gecesinin tadını çıkarmaya çalışan anne, cazibe merkezine dönüşmekten duyduğu memnuniyeti asla gizlemeyen güzel kızının hazin istikbali gibiydi. Elbette, gençliğinden kalan çizgilerin bir kısmı yerli yerinde duruyordu durmasına ama yıllara direnemeyip sarkan tarafları, bu çizgileri bile örseliyordu. Genç âşıkların gelip kızını dansa kaldırmalarını, üstünü örtmeye çok fazla çabaladığı bir kıskançlıkla izliyor, kuvvetle muhtemeldir ki, aklı sık sık, kızının yaşında yaşadığı aşklara kayıyordu. Tabiatın tahribatı neticesinde, şimdi başında bulutlar gezdiren genç kızın da bir süre sonra annesine benzeyeceğini bilmek hazindi. Şair veya romancı perspektifi bir tarafa, tabiat ve hatta genel anlamıyla insanlık açısından kadın güzelliğinin eskimesinden daha ıstırap verici ne olabilirdi ki?

Onun eskiyip yaşlanma biçimi de bundan çok farklı girintiler ve çıkıntılar taşımıyordu ve üstelik, teselli niyetine hatırlayacağı gece sayısı da sınırlıydı. Sisler arasından bir Nuran bakışını yakaladı, fakat masalını çoktan yitirmiş bir serap belirsizliğini benimseyince yitirmesi uzun sürmedi. Nesteren'in rahatsız edici bir biçimde yaşlandığını ise Kuzguncuk'taki bir tesadüf bütün acılığıyla sermişti zaten gözlerinin önüne. Bu iki örnek de, araya menfaat girmeyince hadiseleri bambaşka bir gözle, bambaşka bir açıdan görmenin zalimliğini hatırlatıyordu. Freud'un aynaları arkasına alıp bunları söylemeyi ertelemesi neyi değiştirdi ki? Kim bilir, belki de yaşlanmak, bu realite duygusu ile yüzleşmekten ibaretti.

Bereket, Dr. Larosa meseleyi edebiyata getirerek, erken yaşlanmanın hem sebebini, hem de sonucunu teşkil eden uçurumdan çıkmasını kolaylaştırmıştı. Yemekten sonra gece yarısı âyinine yetişmek maksadıyla koşuşturmalarına rağmen Notre-Dame'yi kaçırmışlar, kapısını çaldıkları Saint-Julien'den ise içeri bile alınmamışlardı. Onlar da hep birlikte Larosa'nın evine gidip sabahın dördüne kadar Vivaldi ve Bach dinleyerek, Verlainé ve Baudelaire'den şiirler okumuşlardı.

Haziran güneşinin altında karlı bir yılbaşı gecesini hatırlamak tatlı bir ürpertiyi de beraberinde getirmişti. Yaşlanmak, rüya görme ilminde derinleşmek mânâsına da geliyordu besbelli ki. Anlaşılan, bir merhalenin ardından rüyanın gece veya gündüz, akşam yahut sabah vakitlerinde görülmesinin hiçbir önemi kalmıyordu. O yılbaşı gecesi Johann Sebastian Bach'ı yeniden keşfetmenin heyecanı yaşamış, bu heyecanı Larosa ve evde bulunan yüksek kabiliyetli bir kedi yavrusu ile paylaşmayı da tabiî ki ihmal etmemişti.[328]

Oysa şimdi aklına Bach'tan ziyade, yıllar önce daha yirmi altı yaşındayken Konya'daki bekâr odasında, karlı kaplı sokaklara bakarak tercüme etmeye çalıştığı Baudelaire'nin *Can Sıkıntısı* şiirinin ilk mısraı geliyordu. Birkaç gündür Paris sokaklarında mütemadiyen, "Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var" diye mırıldanıyordu çünkü. O yıllarda, Yahya Kemal dâhil herhangi birisi karşısına çıkıp da, Baudelaire'nin bu şiirinin hakiki mânâsını elli dokuz yaşında Paris'te keşfedeceğini söylese nasıl ciddiye alabilirdi ki? Fakat öyleydi işte, taş çatlasa iki saattir oturduğu bu parkta, binlerce yıldır biriktirdiği hatıralar, dalgalar hâlinde

gelip gelip çarpıyordu zihninin duvarlarına. Her hatıra dalgası, o duvarları belirli aralıklarla oymakla kalmıyor, yaşandıkları dönemleri aratmayan ağır hasarlara da yol açıyordu. İki saat içinde, elli dokuz yıllık hayatının tekrar omuzlarına yüklenmesi fevkalâde yorucuydu. Baudelaire nasıl dayanmıştı acaba?

İnsanın dalgınlıklarını ve şaşkınlıklarını lüzumundan fazla dinlemesinden, lüzumundan fazla meşgul olup üzerine düşmesinden şikâyet ettiği günleri hatırladı durup dururken. Görülen oydu ki, insan yaşlandıkça ister istemez kulak kesiliyordu zihninin ve yüreğinin sesine. Esasen bir yıpratma modeliydi bu ve başarı da kaçınılmazdı. Zira, bu davranış kalıbı, bir kimya laboratuvarındaki zincirleme reaksiyonlara benzediğinden, devamı gecikmiyor, bu sefer de sıra, insanın mevcudiyetini bilhassa kendi gözünde küçültme çalışmalarına geliyordu. Eh, her iki konuda da kabiliyetlerini göz ardı ettiğini hiç kimse söyleyemezdi. İstanbul'un hemen her tarafının, arkasından gülen insanlarla dolup taştığını inkâra yeltenmeye niyeti yoktu. Son yıllarda bu sahte nezaketten de vazgeçip doğrudan yüzüne karşı alay etmeye başlamışlardı zaten. Birkaç saat daha Luxembourg Parkı'nda oturup gürbüz göğüslü kızlara bakarak iç geçirmeyi sürdürürse, Paris'te de benzer küçümsemelere maruz kalmak için başka bir çaba göstermesine ihtiyaç kalmayacaktı…

Baudelaire nasıl dayanmıştı hakikaten bilmiyordu ama yazılanların gölgesine sığınarak bir yerlere ulaşma gayreti dışında bütün kapılar kilitli, bütün pencereler kapalı, bütün duvarlar Çin Seddi'ydi. Lâkin ne çıkar, orada da onay mekanizması giriyordu devreye. Tabiî ki romanları, şiirleri, hikâyeleri, denemeleri okunsun, okunmakla kalmasın bir de beğenilsin istiyordu. Ancak, yazdıklarını zerre anlamayacağını gayet iyi bildiği insanların onayının peşinde koşmak kadar utanç verici ne olabilirdi ki? İşte en iyi arkadaşı Hasan-Âli Yücel, İş Bankası'nda Umumi Neşriyat Müdürü'ydü, fakat derleyip toplayıp *Yaşadığım Gibi* ismiyle teslim ettiği kitabı basmamıştı bile...

Yahya Kemal'in tavsiyesine uyup "çok akıllıca namussuz"[329] davranabilse, hayatı bambaşka bir seyir takip eder miydi acaba? Yahut, "İntiharın kapısı beliriyor"[330] demekle yetinmeyip o kapıdan içeri girse, aynaya veya Saatli Maarif Takvimi'nin saman sarısı yapraklarına düşen

görüntü farklı bir mahiyet kazanabilir miydi sahiden? Belki de, ferdî veya fikrî saadet arasındaki tercihini çok erken yaşta yapmalı, bir o tarafa, bir bu tarafa savrulup durmamalıydı…

12.

Kerkük gecelerinde karadut ağacının iri dallarının gölgesi yattığı odanın duvarlarını *Binbir Gece Masalları*'ndan fırlayıp gelmiş cin ve perilerle doldururken veya Antalya'da Güvercinlik Mağarası'nda her görüşünde bir defa daha büyülendiği ışık ve renk adacıkları ruhunu keskin bıçaklarla dilimlerken, ferdî saadete ilişkin herhangi bir tasavvurunun bulunup bulunmadığını hatırlamıyordu. Kerkük'te yaşı dolayısıyla hatıra biriktirmeyi akıl edemese de, Antalya'da artık bir yeni yetme sayılırdı, ama bu bile, o günlerin tahayyül dünyasına bir pencere aralama imkânı vermiyordu.

Muhtemelen o yıllarda da, bu memleketin çocuklara yaptığı en büyük fenalıklardan başında gelen ve o saf ruhu önlenemez şekilde hırpaladığı gayet iyi bilinen, 'Büyüyünce ne olacaksın evladım' sorusu pek revaçtaydı. O da bu soruya defalarca maruz kalmış, akranlarının hiç duraksamadan verdiği cevaplara özenip, "Zabit olacağım, doktor olacağım" diyemediği için ezilip büzülmüştü de. Bunlar bir tarafa, "Büyüyünce romancı olacağım, şair olacağım yahut profesör olacağım veya her üçünü birden olacağım" benzeri cümleleri de asla zihninden geçirmemişti. Zaten savaş yıllarıydı, zaten kimsenin önünü veya arkasını görecek durumu yoktu ve zaten hayal yanı ağır bassa da, geleceğe dair birtakım tasavvurların peşinde koşmak, kabahat sayılıp ayıplanıyordu.

Dolayısıyla, ferdî saadet meselesinin ilk defa ne zaman, nasıl, neden ve neyin tesiriyle zihnini meşgul ettiğine dair en küçük bir fikri yoktu. O yıllarda okuduğu kitaplar da bu konuda önünde herhangi bir ufuk açmamıştı. Şahsî mitolojisinden bir saray kurmayı mütemadiyen ileriki yıllara erteleyen içe kapanık bütün çocuklar gibi, kitaplarla hastalıklı bir münasebeti vardı ve oradan örselenmeden çıkması da bir hayli zordu. Gerçi kitaplar, ruhunda belli belirsiz bir düzen kurulmasını sağlamıştı, ancak dış dünyada yaşanan kavgaların hemen hepsi, bir yolunu bulup oraya da sirayet etmekte gecikmemişti. Gerek içerideki, gerekse

dışarıdaki her kavgada mağlubiyeti erken yaşlarda kabullendiğinden, isyanlarını kilitleyip kenara çekilmişti.

Çocukluk yıllarında, her türlü ferdî saadet hülyasının üzerinde sokak diye çarpıcı bir âlem mevcuttu ve ihtimal bu yüzden, kitap sayfalarından aldığı rüzgârla yelkenlerini şişiren bir masal gemisinden yeryüzüne düşer düşmez imdadına yetişiyordu. Kim ne derse desin, sokak bütün çocukların en büyük yardımcısı ve aynı ölçüde teselli kaynağıydı. Sokağın onun nesli dâhil birkaç nesli hayata nasıl hazırladığını doğrudan tecrübe etmiş, esasen bundan endişe duyanı da pek görmemişti. Amcalar, teyzeler, halalar, öğretmenler, müezzin ve imam, hatta uzak akrabalar, sokakta evdekinden yahut mekteptekinden çok başka türlü ve daha kendi hâllerinde görünüyordu. Sabah akşam lüzumsuz kavgalar edilse de, sokaktaki terbiye, hayatı sıcak bir somun ekmek gibi paylaşmaktan ibaretti. Sefalet kadar merhamet, rahmet kadar gurbet, hürriyet kadar esaret, teşekkül tarzını kimsenin bilmediği sokağın dili vasıtasıyla tahsil edilir ve silinmemek üzere zihinlere yerleşirdi.[331]

Besbelli ki, ferdî saadet fikriyle geç tanışmasının gerisinde, sokağın bir mektep hüviyetiyle erken yaşlardan itibaren hayatını belirleme kabiliyeti yer alıyordu. Yüzyılın başında Kerkük, Antalya veya İstanbul, sokağın son derece canlı bir biçimde yaşadığı şehirlerdi. Sokağı canlılığı koruyan şehirlerin soluğunun asla kesilemeyeceğini de Mütareke Dönemi'nde öğrenmişti. İstanbul işgal altındayken, sokak direnişi teşkilâtlandırmakla kalmamış, insanların ruhundaki umudu diri tutacak mekanizmalar da geliştirmişti. Nihayet, işgal kuvvetleri önce sokağa mağlup olmuş ve hürriyet de yine sokaktan evlerin sofalarına taşınmıştı.

Uykudan uyanmanın mahmurluğuyla dönüp çevresine bakındı. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nda tanklara, askerlere ve direnişçilere terk edilen sokağa, savaşın ertesinde çok fazla sahip çıkıldığını duymamıştı. Fiilen savaşa girmeyen Türkiye'nin de benzer bir kabulün eşiğinden geçmesi bir hayli şaşırtıcıydı. Savaş ihtimaliyle birlikte sokağın bir korku ülkesine dönüştüğünün tabiî ki farkındaydı. Öyle ki, cami bahçelerinde oynanan oyunlar, çeşme başı yahut kapı önü sohbetleri hepten geriye çekilmiş, pencereden pencereye bağırarak konuşan kadınlar da, sadece Hüseyin Rahmi Bey'in romanlarında kalmıştı. Ne yazık ki, İstanbul da tıpkı Paris gibi sokağını yitirmiş bir kentti artık. Ancak şu

vardı ki, Paris sokağın yerine Sorbonne'u koymuş, en azından kapısını sokağın bir parçası hâline getirebilmişti.

Ferdî saadet hasretiyle ilk defa ne zaman temas ettiğini hatırlamasa da, fikrî saadet konusunda zihni son derece berraktı. Yahya Kemal'in Edebiyat Fakültesi'ndeki yüksek tavanlı sınıfın kapısından içeri girip de Mütareke'nin utancını omuzlarında taşıyan herkesi birkaç kelime ile sakinleştirdiği 1919 Kasımı, onun nazarında fikrî saadetin sembolüydü. Bir pehlivan heybetiyle yürüyen bu muntazam insan, saçlarının ardından kelimelerini de ortadan ikiye ayırıp tasnif etmiş ve hakiki fikrin esasen bir tasniften ibaret bulunduğunu çok da fazla detaya girmeden bütün sınıfa göstermişti. Yıllar sonra o günü her düşündüğünde, Yahya Kemal'e keskin belagatini ve güven duygusunu veren mekanizmanın gerisinde, esasen fikrî saadetin yattığını çok daha derinden idrak edecekti.

Yahya Kemal'i farklı kılan, fikirlerinin yeniliği ölçüsünde, sadece fikirleri uğruna yaşıyormuş izlenimi bırakmasıydı. Gerçi belli bir süre geçince, Yahya Kemal'in dilinden düşmeyen tekliflerin, esasen Albert Sorell, Michelet yahut Barres benzeri isimlerden ödünç alındığını öğrenmişti öğrenmesine ama bir başkasının o ödünç hakikatleri Yahya Kemal kadar kendisine yakıştırdığını da hiç görmemişti. Şimdi şu Paris ikindisinde, havuzun sularına imrenip giderek berraklaşan ömrüne bakarken, Yahya Kemal'i aratmayacak şekilde ödünç fikirlerin insanı olduğunu, neredeyse bir dehşet duygusuna kapılarak fark etmiş, öyle ki bu büyük keşfi, çevredeki birisi bir çırpıda görecek korkusuyla tedirgin gözlerle diğer banklara bakmıştı.

Doğrusu istenirse, hadiseler ve fikirler esasen bir coğrafya meselesiydi ve ne yazık ki bazı iklimlerde fikir yeşermiyordu. Manga Carta'nın İngiltere'de gündeme gelmesi, sanki dünyanın en tabiî işiymiş muamelesi görüyor ve hiç kimse tarafından yadırgamıyordu mesela. 1789'da elbette Fransa'da ve üstelik böylesine kanlı bir mücadeleye yol açabilirdi. Ekim Devrimi'nin tarihe kaydedilmesi içinse Bolşeviklere, Menşeviklere ve Mujiklere ihtiyaç duyuluyordu ve onlar da Rusya'nın geniş steplerinde boy atıyordu. Buna benzer hakikatleri sadece tesadüfle açıklamak insan zekâsına haksızlıktı. Fikir, rahatça filizlenip serpileceği toprağı arıyordu ve uygun iklim bulur bulmaz da kökleşip dört bir tarafı

çiçek yahut ceset bahçesine çevirebiliyordu. İngiltere'nin, Rusya'nın veya Fransa'nın iklimini farklı kılan neydi acaba?

Bu soru zihninden geçer geçmez gözlerini açıp sanki hemen o farkı görebilecekmiş gibi çevresine bakındı. Sahiden de asıl anahtar, insan münasebetlerine farklı bir zeminde yeşermesine yol açan iklim, o iklimi belirleyen coğrafya ve bu ikisinin sentezi görünümündeki tarih yahut yurttaşlık bilgisi miydi? Tam da o esnada, Fransızların varlıklarını yeryüzünün merkezine yerleştirmelerine garip bir hayranlık duyduğunu hatırlayıverdi. Bunun gerisinde, kibir ve burnu büyüklükten ziyade, sağlam bir güven duygusu bulunduğunu düşünmüştü öteden beri. Muhtemelen fikrî saadet terkibi, sadece böyle bir iklimde kullanıldığında anlam kazanıyordu.

Şurası bir hakikatti ki, ferdî saadetlerini fikrî saadetleri uğruna gözünü kırpmadan feda eden insanlar da böyle iklimlerde yetişiyordu. Oysa, İstanbul'un sözüm ona entelektüel muhitlerinde geçen altmış yıllık hayatında, mecburiyetler dışında, fikrî saadeti için ferdî saadetini bir çırpıda kenara atabilecek cesarete sahip bir kişi bile görmemişti. O da Yahya Kemal'e imrenerek ikisini birden elde etmek saplantısıyla açgözlülük yapmış ve iki cephede de bozguna uğramıştı. Buna mukabil Dostoyevski, Nerval, Baudelaire, Nietzsche, Van Gogh, Mozart hatta Beethoven, kimi zaman birinden diğerine kaydıkları hâlde, fikrî saadet uğruna her şeyden vazgeçmeyi bilmişlerdi. Neticede belki fikrî saadetten de mahrum kalmışlardı, ancak hiç değilse bunun çilesini çeken insanlar olarak kaydedilmişlerdi tarihe...

Mendilini çıkartıp önce gözlüğünün buğulu camlarını, arkasından da o camlardan daha buğulu görünen gözlerini sildi. Havuzun başında eteklerini bir hayli toplayıp ayaklarını suya sarkıtan gürbüz göğüslü genç kız ve yanındaki arkadaşı bu defa dikkat menzilinin bir hayli gerisindeydi. Doğrusu bu ya, şu an, mazi dışında hemen her şey dikkat menzilinin bir hayli gerisindeydi. Umutsuz bir çabayla içindeki uçurumlara eğilmiş ve gördüklerinden tedirginlik duyan insanların telâşıyla, yeryüzünü paylaşanların neredeyse hiç umursamadığı bir başka âleme kaymıştı. Oysa, makul, meşru ve makbul bir teselliye muhtaç olduğu uzaktan bile seziliyordu. Bereket, takvimlerden taşan yaşı, bu türden tesellilere kapı aralayabilecek bir olgunluk bahçesiydi!

Dolayısıyla, tamamıyla haklıydı tabiî ki: Ferdî saadetine kendisi, fikrî saadetine ise memleketi müsaade etmemişti…

Anlaşılan o ki, birkaç yıl önce, üstelik gene Paris'te, "Nesiller önümden nasıl geçiyorlar ve ben hep aynı hülyadayım. Keşke evlenmiş olsaydım ve ferdî saadet düşüncesi kafamda bu kadar zalim bir hedef olmasaydı" dediğini çoktan unutmuştu…[332]

13.

'Yahya Kemal kendisini takdir etmesini bilen adamdı!'

Ömrünün karanlıkta kalmış tarafları, birdenbire aralanan bir pencereden bütün ışığı içeri almış gibi gözlerini iri iri açtı ve haziran ikindisinin çınar yapraklarının arasından üzerine serptiği gölgelere gülümseyiverdi. Hayatın sırrını nihayet bulmuş insanlara yakışacak bir umursamazlıkla uzun uzun gerindi ve hemen arkasından da yaptığı şeyin çirkinliğinden mahcup bir edâyla toparlandı. Med ve cezirlerden ibaret hayallerden hakikate sıçramak gerektiğinde, bazen bir cümle, bazen de bir kelime kâfi gelebiliyordu demek ki.

Yahya Kemal, hakikaten gölgesinin üzerinden takdir duygusunu eksik etmeyen adamdı, yazdıklarının elden ele veya dilden dile dolaşmasının verdiği güvenle, şiirin onunla bittiğini söylemesi bunun bir göstergesiydi mesela. O vakitlerin genç şairi Ahmet Hamdi, bunun hocasının benzersiz kibrini yansıttığını düşünmüş ve hatta hiç hissettirmeden küsüp kırılmıştı da. Öyle ya, kavgalarını içlerinde yaşayan insanların, yaralarını normalleştirip hiç değilse itiraz haklarını kullandıklarını hayal etmelerine yol açan tesellilerin gerisine sığındıkları yıllardı.

Yahya Kemal'in son derece sıradan ve basit bir tatmin ihtiyacıyla bu türden cümlelerin gölgesine gizlendiğini anlamak, neden böylesine yoğun bir gayrete ihtiyaç duymuştu acaba? Daha erken yaşlarda, mesela Park Otel ziyaretleri esnasında neden görmemişti sahiden bu muazzam boşluğu? Şüphesiz, Yahya Kemal kuvvetli ve iradeli bir şairdi ve şiiri biliyordu. Öyle ki, mısralarını veya beyitlerini yazıp rüzgâra da bıraksa, mevsimi gelince adresini bulmakta asla zorlanmazdı. Anlaşılan, o buna güvenmek yerine, Paris'te öğrendiği metotları büyük bir titizlikle izleyerek, şöhrete giden yolları bizzat tanzim etmişti. Arkasından da, tanzim edilen şöhretten istifade küçüklüğüne gönül indirip, yaptıklarına

ve yaşadıklarına merhale kazandırmıştı. Takdir duygusunun gerisinde böyle bir çabanın çiçeklendiğini görmek, artık hiç de şaşırtıcı gelmiyordu.

Hâlbuki, en azından Batılı tenkit ve terbiye çerçevesinde anlam taşıyan, başkaları tarafından takdir ve bu takdirin faaliyet sahasını belirleyen edebî ve estetik manevra alanıydı. Yoksa, küçük hesapların takdir gemilerine güvenip binenler, hiçbir limana yanaşmadan yol ortasında safra niyetine atılabiliyordu. Yahya Kemal'in meclislerini dolduran kalabalık, tenkit terbiyesinden tamamen uzaktı ve yeri geldiğinde kolaylıkla bir kenar itilmelerinin sebebi de buydu zaten. İroniye müsait bir yörünge benimsemesi mümkün olmayan Şark kurnazlığı, çift taraflı çalışan bir manivela ile hareket ediyordu. Çok nadir görülen safiyet bile, saray dalkavukluğu geleneğinin yeniden tahsil edilmesine paralel bir biçimde, daha ilk hamlede çözülüp dağılıyordu.

Şüphe mi var, Yahya Kemal gibi kendisini takdir ilminde ustalaşan insanlar, çevrelerine toplanan ve çoğu sadece bu maksatla orada bulunan birtakım adamlar tarafından da, kimi vakit rahatsızlık yaratacak biçimde takdir ediliyordu. Takdir makamı, herhangi birisinin bir şiirini, bir makalesini, bir romanını yahut başka bir şeyini beğenmediyse eğer, etrafındaki koro da hemen aynı şekilde düşünmeye başlıyordu. Allah için, Yahya Kemal de bunu başarıyla kullanmaktan asla çekinmiyordu. İki gün önce Pandeli'deki güzel bir muhallebinin verdiği keyifle bir muharrirden itina ile seçilmiş övgü kelimeleriyle söz ediyor, üç gün sonra, bu sefer Kanaat'te yediği tuzu fazla kaçmış bir hünkârbeğendi yüzünden aynı muharriri yine itina ile seçilmiş kelimelerle, bu kez yerin dibine batırabiliyordu.

Tabiî ne oluyorsa, bu keskin dönüşlere uyum sağlamakta zorlanan ve 'çevre' diye adlandırılan o garip kalabalığa oluyordu. Mekanizmanın nasıl işlediğini bilmeyen bazıları, üstadın gözüne girmek isterken, birdenbire gözden düşebiliyordu mesela. Söz gelişi, "Ama efendim iki gün önce buyurmuştunuz ki..." diye itiraza kalkışan herhangi bir acemi, çevredekiler tarafından derhal susturularak çizginin dışına itiliyordu. Onun bıraktığı boşluk elbette birkaç dakika veya gün içinde dolduruluyordu doldurulmasına, lâkin bu sefer de Yahya Kemal, "Böyle budalaları kim icat ediyor" serzenişiyle Hisarbuselik makamında

homurdanmaya başlıyordu. Bereket, bu homurtuların üstadın takdir edilme saatinin yaklaştığı anlamına geldiğini bilen müritler gecikmeden devreye girerek, Yahya Kemal'in geniş kanatlarını şişirmek gayesiyle ciğerlerinin bütün gücüyle çalışıyordu. Bir anlamda, Şark iklimlerine özgü tuhaf ama asla yadırganmayan bir sportif faaliyetti bu…

Memlekette iyi, doğru, güzel adına gösterilen herhangi bir çabanın hakiki anlamda takdir edilme ihtimalinin imkânsızlığı inancı, tam da bu dönemeçte katlanılmaz bir sancıya dönüşüp midesine çöküverdi. Birbirini övüp göklere çıkarmak maksadıyla teşekkül etmiş ekiplerden yahut çevrelerden birisine dâhil olmayan şairin, romancının, ressamın, müzisyenin, mimarın, heykeltıraşın, sinemacının, ilim insanının, ağzıyla kuş, burnuyla baykuş tutsa da takdire değer bulunduğu görülmemişti bugüne kadar. Böyle şahsiyetsiz bir cemiyetin mensubu sıfatıyla haysiyet peşinde koşmak tamamıyla anlamsızdı. Zira, "Bu zihin trajedisinin en büyük kurbanı kim" diye yüksek sesle soracak birisi çıksa, Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'nda bile muhtemelen bütün parmaklar dönüp onu gösterecekti. Neden söylemeyelim ki, Yahya Kemal bir kenara, o yaşa gelene dek, sevdiği kadınlar dâhil neredeyse hiç kimse tarafından arzuladığı ölçüde takdir edilmemişti.

Oysa, memleket irfanının birkaç metre kanatlandırma kabiliyetine sahip üç beş roman, bir türlü bitirmeye kıyamadığı bir avuç şiir, okumuş yazmış denilen Esâfil-i Şark'ın alışkanlıklarına aykırı tarzda sekiz on deneme yazıp ortaya bırakmış ve bunların hiçbir yelkene rüzgâr taşımadığını acıklı gözlerle seyretmişti. Yüzüne gülen, meyhanede kadehini kadehinden ayırmayan, 'Hamdicik Hamdicik' diye çırpınan dostlarının hiçbiri tenezzül buyurup da bu kitaplar hakkında iki satır takdir yahut tekdir yazısı yazmamıştı. Şüphe mi var, netice itibariyle tekdir yani tenkit de bir takdir biçimiydi, fakat bu bile esirgenmişti. Bu da onun zaten fırsat bekleyen kırılgan güvenini günden güne sarsmış, çevresinden başlayarak halka halka dağılan boşluklar hâlinde yaşadığı memleketten şüphelenmesi gerekirken, oturup kendini suçlamıştı. Gerisi ise yine Şark usulü akan ince bir derenin yalpalamasından ibaretti: Herhangi birisinin takdir veya tekdire değer görmediği eserlerini, elini çabuk tutup yerin dibine batırmakta asla müteredditdavranmayacaktı…

Biraz tecrübe edinip yaptıklarını takdire yeltenseydi şayet, aptallık ve budalalıklarını her yıl biraz daha iyi anladığı insanlardan hiçbir şey beklemez ve iyimserliğini yüzüne vuranlar karşısında da cesaretsiz davranmazdı. Söz gelişi, takdir konusunda Yahya Kemal'in metotlarının peşinden koşsa, muhtemelen böylesine yaralanmayacak, "Tatyana (Moran), Berna (Moran), Azra (Erhat), Mîna (Urgan), Sabahattin (Eyüboğlu) , Adalet (Cimcoz), Mehmet Ali (Cimcoz)… niye beni okumuyor" diye Narmanlı Yurdu'nda başını duvarlara vurmayacaktı. Çınarın yaprakları arasında dağılan, "Yahya Kemal'den bunca lüzumsuz şey öğreneceğime keşke yalnızca bunu öğrenseydim" çığlığının gerisinde gizlenen hakikat buydu işte. Sanki bunları yeniden doğrulamak istermişçesine günlüğüne düştüğü satırları ise neden sonra hatırladı:

"Bütün günlerim, kendi kısırlığımdan, sathiliğimden, yalancılığımdan, ekleme şeylerden, şahsiyetimden korku ile geçiyor. Acaba sadece bu kadarla mı kalacağım? Paris beni kendimle kavgaya soktu. Fakat bu kavga eskiden de bende vardı! Paris'te kendimin olan yeni bir şey bulamayacak mıyım? Hiç beni zenginleştirmeyecek mi? Geldiğim gibi mi gideceğim? Sadece bazı hamakatleri yapmak için mi geldim?"[333]

Doğrusu bu ya, onun da başkalarını pek takdir ettiği söylenemezdi. Ancak, bunu olanca çıplaklığıyla *Yahya Kemal* kitabını yazarken görecekti. O çok sevdiği, hoca, dost, arkadaş, ağabey, üstat bildiği insanın şiirlerini takdir etmek yerine lâfı eğip büküyor, kimi zaman alkolle kurduğu ünsiyetten, kimi zaman da felsefe ile arasına koyduğu mesafeden medet umuyordu. Bir yerde Yahya Kemal'in zevkindeki karışıklığın sebeplerini sorguluyor, derken hiç gereği yokken Comtesse De Noailles ile Valéry'yi aynı anda nasıl sevebildiğini bir türlü anlayamadığını tekrarlamak gereğini hissediyordu.[334]

Bu sadece Yahya Kemal bahsiyle de sınırlı değildi, sevdiğini söylediği diğer şair ve yazarlar, mesela Verlainé, Nerval, Proust… Şöyle gönül rahatlığıyla hiç kimseyi takdir etmediği gerçeği, bir dehşet duygusuna dönüşüp düşüverdi kucağına. Zihnini zorlayarak diğer kapıya ulaşmaya çalıştı ve bir zafer sevinciyle, "Evet ama Cahit Sıtkı'yı ve Orhan Veli'yi takdir eden yazılar yazmıştım" cümlesinin arkasına sığında. Her iki yazıyı da Cahit Sıtkı'nın ve Orhan Veli'nin ölümünden sonra

yazdığını hatırlayınca, akşama hazırlanan haziran güneşi gibi hafiften sararıverdi…

14.

“Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım!”

Aklından geçirdiği cümleleri birileri duymuş da ayıplayan nazarlarla onu süzüyormuş gibi bir hisse kapılınca dikkatle çevresine bakındı. Bereket, yakınlarda hiç kimse yoktu. Güneşin parlaklığını yitirmeye başlamasıyla birlikte, birbirine yaslanarak yürüyen yaşlı çiftler parkı terk etmeye hazırlandığından, iki adım ötedeki iki bank da boşalmıştı. Gerçi Türkçe düşünmüştü ama burası Paris’ti, Türkçe düşünen insanların zihninden geçenleri Fransızcaya çeviren herhangi bir modern makina çoktan faaliyet sahasına sürülmüş olabilirdi. Hem öyle bir makineye ne lüzum vardı ki, yıllardır büyük bir istikrarla tekrarladığı cümle yeterince küçültücü, utanç ve azap vericiydi zaten.

Altmış yıllık ömrünü bir çırpıda özetleyen üç temel unsur buydu işte. Eskilerin buluğ çağı adını koyduğu, yenilerin ergenlik ironisiyle geçiştirdiği dönemden itibaren hastaydı. Bunların bir kısmı, ciddi ciddi üzerinde durularak tedbir alınmasını hak edecek nitelikler taşıyordu tabiî ki, fakat mühim bir kısmı da ‘hastalık hastası’ ifadesinin sınırlarını zorlayacak ölçüde sadece vehimden ibaretti. Vehim yahut hakikat, şu kadar senedir böyle bir cenderede boğulduğuna göre, artık yapacak fazla bir şey kalmamıştı.

Gene de hastalıklarla ve ilaçlarla kurduğu bu ürpertici münasebeti erken denilebilecek bir dönemde fark etmiş, bu da içindeki mizah duygusunun yardımıyla ‘Yaşar’ karakterine dönüşerek *Huzur*’da boy göstermişti. Neden söylemeyelim ki, Yaşar karakterini yaratırken doğrudan doğruya, bildiği mazisinden ve tahminde güçlük çekmediği istikbalinden faydalanmış, hazır eli değmişken bir hayli hırpalayarak da bir miktar rahatlamıştı.

Bugünden geriye bakarak düşündüğünde, hastalığa böylesine meyil göstermesinin gerisinde bir tür merhamet eksikliğinin yattığını görebiliyordu. Bir medeniyetten bir diğer medeniyete kanatlanan veya sürünen toplumların sokaklarında yahut kalplerinde en az rastlanan duygu, merhamet ve vicdandı. Tarih ve coğrafya boyunca birbirini tamamlayan

bu iki unsurdan birisinin eksikliği, diğerini de anlamsız bir biçime sokmakta gecikmiyordu. Böylece ortaya merhamet ve vicdanla arasına mesafe koymuş garip bir cemiyet çıkıyordu.

Hâlbuki, çocukken merhametle örülü cam bir fanusun belirlediği bir savunma sahasının ortasında yaşıyordu. Annesi, babası, büyük annesi, büyük babası, ablası, komşuları, bahçedeki karadut ve çınar, avlunun ortasından akan dere, pencereye konan serçeler, Şehzade'nin ve Sultanahmet'in avlusundaki güvercinler ya da Fatih Camii'ndeki tek gözlü müezzin, bu merhamet adasının gönüllü mimarlarıydı. Böyle bir iklime doğan her çocuk, kelimelerin adı anılmasa bile, ayakta durmalarını, nefes alıp vermelerini sağlayan esas mekanizmanın merhamet ve vicdanla bağlantısını nasılsa sezerdi.

Hastalık düşkünlüğü, giderek hayatından çekilen merhamet duygusunun, kendine acıma şeklinde yeniden ortaya çıkmasının sonucuydu besbelli ki. Zaten üç büyük başarısızlığın ifadesi olarak altmış yıllık hayatının iflasını ilân eden, "Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım" cümlesi de, esasen söz konusu acıma manifestosunun kelimelere yansımasından başka bir şey değildi. Ateşli bir hastalıktan normale dönmek belki kolaydı, fakat böyle bir iflasın kapısından makulün faaliyet sahasına geçebilmek galiba imkânsızdı.

Parasızlık ise muhtemelen müsrifliğinin ve hesapsızlığın neticesinde girdabına kapıldığı bir büyük badireden ibaretti. Parasının bulunduğu nadir vakitlerde nasıl harcaması lâzım geldiğini bilmediği gibi, parası olmadığı zaman nasıl yaşaması icap ettiğini de bir türlü hesaplayamıyordu. Öncekiler bir yana, neredeyse bütünüyle hezimete dönüşen şu son Avrupa seyahati bunun apaçık bir göstergesiydi. O kadar hayalini kurduğu ama Orly Havaalanı'nda uçaktan iner inmez bezginliğinin bir parçası hâline getirdiği bu seyahati mümkün kılan Rockefeller Vakfı tarafından sağlanan bursu da kısa sürede tüketmişti.

Lâf aramızda, yabana atılabilecek bir tarafı yoktu bursun. Paris'i merkez alarak İngiltere'ye, İspanya'ya, Almanya'ya, İsviçre'ye, Portekiz'e gitmiş, güzel otellerde kalıp güzel yemekler yemişti. Bir diğer ifadeyle, bir sene müddetle Rockefeller'den gelen parayı tam bir mirasyedi hoyratlığı ile çabucak harcamıştı. Buna rağmen, kalan para hem borçlarının mühim bir kısmını kapatabilir, hem de birkaç ay boyunca

rahat nefes almasını sağlayabilirdi. Ne var ki, orada da bir kez daha zaafları devreye girecek, Sabahattin'e gömlek, Kenan'a palto, Muallâ'ya döpiyes, Adalet'e parfüm, Kaplan'a kitap derken elinde avucunda hiçbir şey kalmayacaktı.

Hakikat şuydu ki, yaşadıklarına ve yazdıklarına acıma şekline dönüşen merhamet mahrumiyeti, böyle durumlarda, gene aynı ırmaklardan yola çıkan ve benzer nehirler tarafından çerçevesini belirlenen bir merhamet fazlalığına kanat açıyordu. "Kaliteli şaraplardan, iyi kumaşlardan, leziz yemeklerden, konforlu otellerden ben neden payımı almayayım" savunmasıyla başlayan ve "Benim ne eksiğim var" refleksiyle yavaşlayan bu düşünce tarzı, her şeyi kullanışlı hâle getirip meşrulaştırmak için bulunmaz bir fırsattı. Yaşına, başına, gözlüğüne, dişine, baharına, kışına da merhamet etmeyecekse neye yahut kime edecekti ki?

Öteden beri, merhametin bir yanıyla fevkalâde terbiye edici ve besleyici bir imkânlar manzumesinden ibaret bulunduğuna inandığından, hem maddî hem de manevî açıdan bu ölçüde yıpratıcı bir mahiyete bürünebileceğini hiç hatırına getirmemişti. Merhametin acıklı tarafıyla tanışmasına vesile teşkil eden son seyahatin yanı sıra aldığı bursun miktarıydı. Paris'te budala bir mağazada kim bilir kime kravat seçerken, birden aynadaki görüntüsü ile göz göze gelmiş ve o göz göze gelme esnasında, tahribattan bir türlü kurtaramadığı sevincinin parmaklarının arasından kayarak mermer zeminde parçalandığını görüvermişti. Bir insan kendisini nereye kadar kandırabilirdi ki?

Cümlenin, "Hiçbir şey yapamadım" kısmı ise merhamet ve vicdan yokluğunun tabiî sonucu sayılması lâzım gelen acıma ve acındırma faaliyetinin göze en fazla çarpan tarafıydı. Hiç şüphesiz ki, genel hatlarıyla bir kısırlık söz konusuydu. Cemiyette ve fertlerde çalışma terbiyesinin teşekkülü geciktikçe, kısırlık sadece hususi dikkat ve gayretlerle üstü örtülebilen bir eksiklik durumuna geliyordu ve bunu da Yahya Kemal dışında pek kimse başaramıyordu. Bu meselede Şark ile Garp arasındaki fark öylesine ortadaydı ki, şaşırmak veya yadırgamak bir hayli zorlaşıyordu. Söz gelişi, Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da on sekiz yirmi yaşındaki insanlar; aile, cemiyet ve üniversitenin yardımıyla hayat için hazırlıklarını çoktan tamamlamış oluyordu.

Oysa Türkiye'de, cemiyet ile birlikte ailenin ve üniversitenin sefaleti yüzünden her türlü ihtiyaca geç kalmak esastı. Tökezlemeyi göze alarak yürümekten vazgeçmeyenler de ancak otuz beş, hatta kırk yaşında hakiki hayatla karşı karşıya kalabiliyordu. Ne var ki, o yaştan sonra hayatla yüz yüze gelmenin hiç kimseye pek bir faydası dokunmuyordu. Zira, asıl yaşanması gerekenlerin bir hayli geride kalmasının verdiği bezginlik, belirli bir merhaleye ulaşmayı mütemadiyen zorlaştırıyordu. Bütün bunlar derlenip toparlanınca da, Yahya Kemal'in "akıllıca kurnazlık" tavsiyesini, "Şark kurnazlığı" ile harmanlayan bir cemiyetin fertleri, memleketin sokaklarında birbirinin ayağına yahut omzuna basarak yükselmeye çalışıyordu. [335]

Bunu gerçek anlamda Nerval bahsinde yeni baştan tecrübe etmişti. "Benim hakiki şairim" dediği Gerard de Nerval'in nasıl yaşadığını okuyup öğrendikçe, hem garip bir yakınlık hissetmiş, hem de etki alanından kaçıp kurtulmak gayesiyle her türlü çareye başvurmuştu. Zira, böylesine acıklı, böylesine insanı yaralayan bir başka hayat tasavvuru güçtü. Ondan evvel dünyaya gelenlerin zahmet ve külfete göğüs gererek icada çalıştıkları bir yığın şeyi, o doğrudan doğruya hayatında bulmuştu. Talihsiz ve öksüz bir çocukluk, çok uzaklarda, Napoléon muharebelerinin gürültüsü patırtısı yüzünden ölen yüzünü hiç görmediği bir annenin hatırası, bir türlü idare yörüngesine yerleşemeyen bir aşk, sanat hayatındaki başarısızlıklar ve bunca badirenin durmadan zorladığı bir muhayyile. İşte tam da bu noktada, büyük bir heyecan ve hazla, "Şimdi artık Nerval'den bahsedebilirim. Viens mon fils (Haydi gel oğlum.) Ümitsizlik nedir, sefalet nedir öğrendim"[336] çığlığını benimsediği hâlde bir adım öteye gitmekten çekinmişti. Belki de, Nerval'in trajik intiharını hatırlamış ve hayatının kalan kısmının bir sokak fenerinde sallanmasından korktuğu için cesaret edememişti…

Muhakkak denilebilecek bir şey varsa, eseri belirli bir merhaleye taşımak söz konusu ise şayet, bilgi ve tecrübenin yanı sıra cesaret de gerekiyordu. Hatta asıl ön plâna çıkıp önem kazanan cesaretti; netice itibariyle bilgi de, tecrübe de cesaretin bir parçasıydı. Sığ ve sakin sularda, kıyıya paralel yüzmeyi temel tercihe dönüştürerek boğulma tehlikesinden uzak kalmak isteyenlerin hakiki mânâda eser verebildikleri nerede görülmüştü ki? Üstelik, onun içine doğduğu devrin şartları,

Nerval'e kıyasla cesaret bahsinde lâzım gelen dünya nimetlerini bir hayli önceden hazırlamıştı. Merhamet ve vicdandan uzak devirler, ihtimal her şeyi kolaylaştırmak gayesiyle, cesaret mekanizmasını hayli gevşek bırakan zaman dilimleriydi. Ancak, orada da çekingen davranmış, basit konforlarından taviz vermemek adına üniversiteden, arkadaş çevresinden ve küçük hesaplardan değil, cesaretinden vazgeçmişti.

Seneler evvel bir akşamüstü İstinye'den Tarabya istikametinde yürürken, "Şark oturup beklemenin yeridir. Biraz sabırla her şey ayağınıza gelir"[337] cümlesini bulup da *Huzur*'a iliştirdiğinde, romanı bitirmiş kadar sevinmişti. Doğrusu istenirse, bir tarafıyla *Huzur* esasen orada bitmişti. Hem romanı, hem de hayatını belirleyen ana çizgiye dönüşen bu cümle, aslında her türlü musibetin anahtarıydı. Tıpkı şimdi Luxembourg Parkı'nda yaptığı gibi, ömrü boyunca oturup beklemişti. Birileri kıymetini bilecek, birileri, "Bakın bizim Hamdicik buralarda nelerle meşgulmüş" diyerek sanki yazdıklarının üzerine atlayacaktı! Altmış yıllık hayatının en azından otuz yılının oturup bekleyerek geçirdiğini dehşet içinde fark edince, son derece mütevekkil bir iklime çekilerek sigarasına davranması dahi apaçık bir cesaretsizlik örneğiydi. Haklı çıktığı tek husus şuydu: Hatalarını tashih edecek yaşları çoktan geride bırakmıştı...[338]

Zihniyet olarak değilse bile uzviyet itibariyle Şark'ın gözeneklerine dek sirayet ettiğini, saç diplerinde kabaran ter damlacıklarının Şark'ın şarapnel parçalarına özenerek savrulduğunu Paris'te bu Haziran ikindisinde nihayet anlamıştı. Neden itiraftan çekinsindi ki, bir tarafıyla Garp'a yelken açtığını söyleyen hemen herkes aynı durumdaydı. Üst taraftaki boya kazınınca, işe yarar taraflarını eskitmiş bir Şark olanca zavallılığı ile ortaya çıkmakta gecikmiyordu. Uzviyet, netice itibariyle zihniyeti de teslim alan bir hakikatti. Belki de artık uzviyet ve zihniyet ayrımı gözetmeden teslim bayrağını çekmişti. Bitip tükenmeyen mücadelenin Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'nda yeniden yaşanması ise gençliğini de, yaşlılığını da alt üst eden ikiz tesadüflerin hem ironik, hem de trajik yansıması dışında nasıl yorumlanabilirdi ki?

Gene de, sadece gözleriyle ve jestleriyle bağlanabilen içe dönük insanların alışkanlığını fırsat bilmesinin kabul edilebilir bir yanı vardı. Bu bakımdan, teselli sıradağlarının gerisine sığınarak, bir kez daha,

“Oysa ne kadar çok şey yapabilirdim” sahillerine savrulmasında şaşırtıcı bir taraf aramak lüzumsuzdu…

Nasıl olsa ondan başka hiç kimse duymayacaktı…

15.

“Antalya Kadısı Hüseyin Fikri Efendi ile Trabzon’un köklü ailelerinden Kansızzâde Nesime Bahriye Hanım’ın oğlu, bir dönem CHP milletvekili, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Tanzimat Tarihi, Güzel Sanatlar Akademisi’nde Estetik profesörü, şair, romancı, hikâyeci, senarist, münekkit, denemeci Ahmet Hamdi’nin altmış yılda gelebildiği yere bak” diye mırıldandı hüzünlü bir ses tonuyla…

Der demez de gözlerini iri iri açıp hayli örselenmiş bir masumiyetinin gerisinden çevresine bakındı. İkindi güneşi çoktan çınarların, fıstık çamlarının ve ardıçların arkasında bir yere sürüklendiğinden çipil kirpiklerini kırpıştırması lüzumsuzdu. Güneşin keskin ışıklarının gözden kaybolmasının tesiriyle her taraf vaktinden evvel sararmış gibi görünüyordu. Bu sararmanın, suratındaki yahut gözbebeklerindeki ifadenin tabiata yansıması olduğunu düşünerek sevindi de bir miktar. Ancak bu sevinci çok da fazla sürmedi.

Son haftalarda Yahya Kemal’in, “İnsanlar anlaşıldı cihanın da sırrı yok” mısraını dilinden eksik etmiyordu. Dikkat edip arasa, bunun belirgin bir sebebini bulmakta zorlanırdı. Bir gece yarısı, Nembutallere rağmen uyanıp da otel odasının penceresinden Paris’in kırmızı kiremitli çatılarına bakarken aklına bu mısra düşmüş ve hiçbir yere gitmemişti. Yahya Kemal’in, daha doğrusu iyi şiirin insanı bir uçurumun kıyısında yakalayan ve o uçuruma atlamasını bir müddet erteleyen bir marifeti mevcuttu sahiden de.

Fakat ne çıkar, zihnini asıl meşgul eden Yahya Kemal’in bu mısra ile hakikaten neyi anlatmak istediğine dair ürpertici soruydu. Belli bir yaşa gelince eşik aşılıyor ve insanlar hakikaten de anlaşılıyor muydu? Böyle bir durumda, o güne kadar yetmiş değirmenin yetmişinde de ipe un yerine serilen hayatlar ne anlama geliyordu, o hayatların bir tarafına tutunarak mucizesini arayan ömürler nereye gidiyordu? Şayet zamanın bir yerinde, Saatli Maarif Takvimi’nde kayıtlı bulunmayan bir eşik ihtimali varsa ve

hemen herkes bir gün o eşiği aşmaya yargılıysa, uğraşıp didinmek beyhûde bir çaba demekti.

Yahya Kemal'in bu mısraı bulunca çocuklar misali sevindiği günü öylesine iyi hatırlıyordu ki. Yürüyerek İstinye'den Emirgân'a geldikleri bir Eylül akşamıydı. Körfezin üst tarafındaki küçük yokuşu çıkarken nefes nefese kalan üstat, "Hamdi şurada bir kahve içelim" diyerek kolundan tutup Çınaraltı'na sürüklemişti talebesini. Çınaraltı o eylül akşamında, Kanlıca'dan bir sandala binerek birkaç saatliğine kalkıp gelmiş izlenimi uyandıran birbirine yaslanmış birkaç yorgun ihtiyar dışında kimseyi ağırlamıyordu.

Kahveler söylenmiş, sigaralar yakılmış, üstadı tanıyan birkaç kişiye şöyle uzaktan selam verilmişti ki Yahya Kemal'in dolgun dudakları belirgin bir hazla titremeye başladı. Hocasının bu garip hâllerini pek çok defa gördüğünden önceleri pek aldırış etmediyse de, doğum sancılarını andıran titremeler artınca telâşlandı. Oysa, Yahya Kemal'in masanın üzerinde bir orkestra şefi ahengiyle ritmini arayan tombul parmakları her şeyin yolunda gittiğini gösteriyordu. Neden sonra talebesinden kalem isteyip bulduğu mısraı gizlemediği bir keyifle not etti: 'İnsanlar anlaşıldı cihanın da sırrı yok…'

Yahya Kemal'in şiirle kurduğu münasebeti, kıskançlıkla hayranlık arasında gidip gelen kararsızlıklara kapılıp yaşadığı günler, öteden beri zihninin en kalabalık kaldırımlarından birine kayıtlıydı. Buna rağmen, mısraı okur okumaz şaşırmasını engelleyecek bir maniveladan mahrumdu. Beyhûdeliklere böylesine kasvetli kapılar aralayan bir mısra, nasıl keyif verebilirdi ki bir insana? Biraz evvelki terleme sayılmazsa eğer, üstadın gözbebeklerinde yahut kirpiklerinde en küçük bir bulut göze çarpmıyordu. Kim bilir, belki de, hiçbir üzüntü duymadan üzüntünün şiirini yazmanın yolu yordamı bunu gerektiriyordu.

Söyleyiş güzelliği dışında bir de anlam aramak icap ediyorsa şayet, mısraın ikinci kısmı birkaç Nembutal daha gerektirecek cinstendi. Mecbur kalmadıkça değil Küçükçekmece, Anadolu yahut Rumeli Kavağı'na gitmekten dahi çekinen Yahya Kemal, şiirde ifadesini bulan hakikatin sırrına ulaşmaya çabalarken, kademe kademe kendi içinde derinleşmişti de o mu farkına varmamıştı? "Cihanın da sırrı yok"

diyebilme hakkını ellerinde bulunduranların, ya hakikaten iyi bir gezgin veya abasız postsuz bir derviş sıfatıyla yola çıkmaları icap etmez miydi?

Dizlerinden başlayıp dirseklerine tırmanan hafif bir akşam esintisi, artık toparlanma vaktinin geldiğini haber veriyordu. Uzaklarda İstanbul, yakınlarda Paris diye bir kent vardı, Roma vardı, Madrid vardı, Londra vardı, Lizbon vardı, Viyana vardı. Bilhassa ilk ikisi, insanı tepeden tırnağa şekillendirip çeki-düzen veren veya tam aksine tamamıyla hırpalayan şehirlerdi. Fakat ne çıkar, bu şehirlerin hepsi cazibesini yitirmişti. Yahya Kemal'in, "... cihanın da sırrı yok" derken asıl kastettiği, bu bezginliğin ömürlere yansıması mıydı acaba?

Sigara paketini bir cebine, küçük defterini diğer cebine koyarken bir müddet bankın üzerinde ve yerlerde gözlüğünü aradı. Burnunun üstünde yani her zamanki yerinde durduğunu fark edince, ihtiyarlığıyla alay fırsatı çıkmasına sevindiği hâlde sesini çıkarmadı. Havuzun kenarındaki sandalyeler çoktan boşalmış, gürbüz göğüslü kızla güzel arkadaşı, veda bile etmeden çekip gitmişti. Üstelik, güneş de benzer bir şeye hazırlanıyordu ama bereket, vedalaşmayı asla başka bir akşama ertelemiyordu.

Birden Mütareke yıllarında, Dolmabahçe'nin önünden her geçtiğinde, delikanlı omuzlarını bir kabadayı gibi yükselterek ve kaşlarının tamamıyla çatarak İngiliz bayraklı işgal gemileriyle yaptığı kavgaları hatırladı. İşgale rağmen zerre umutsuzluk yaşamamış, tersine, Beyoğlu'nda, Şehzadebaşı'nda veya Köprü'de gezinen İngiliz ve Fransız askerlerini gördükçe yeni baştan bilenmişti. Arkasından hepsinin inancını tazeleyen Milli Mücadele, derken 'milli bir seferberlik' havasıyla anayurdu da, beyinleri de demir ağlarla ören Cumhuriyet mevcuttu. İşte ne yaşandıysa o keskin virajda yaşanmış, o sağlam irade çok geçmeden tıkanarak hayata ve kendisine yenik insanlar yetiştirmeye başlamıştı.

Bankın kıyısına tutunup doğrulmak isterken başı dönünce tekrar yerine oturmak mecburiyetinde kaldı. Hazır oturmuşken de cebinden paketi çıkarıp bir sigara yaktı. Önüne gelen önemli fırsatları bu türden küçük kurnazlıklarla değerlendirmeyi tercih ettiğinden böyle olmuştu belki de. Sadece o değil, bütün bir cemiyet, küçük köylü kurnazlıkları ile günü kurtarmaya çalıştığından, gürül gürül akmaya müsait ışıltılı ırmaklar gelip bir yerde tıkanmıştı işte…

Antalya Kadısı Hüseyin Fikri Efendi ile Trabzon'un köklü ailelerinden Kansızzâde Nesime Bahriye Hanım'ın oğlu Ahmet Hamdi de, altmış yılda gele gele Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'na kadar gelebilmişti. Bir altmış yıl daha yaşasa farklı bir yere gidebilir, hastalıktan ve parasızlıktan şikâyet etmeden zihninde dönüp dolaştırdığı kitapları yazabilir miydi acaba?

Son zamanlarda, sorduğu soruları cevapsız bırakmak türünden taze bir alışkanlık edinmişti ve muhtemelen bunun sebebi yaşlılıktı. "Bugüne dek cevap verdin de ne oldu" diye gayret edip gülümsemiş, lâkin bu sualini de görmemezlikten gelmişti. Eskimenin bir diğer cephesi de buydu demek ki. Bedenini eskitmişti, hayallerini eskitmişti, Paris'i eskitmişti, İstanbul'u eskitmişti, aşklarını eskitmişti. Şimdi kalkıp New York'a gitse, ihtimal birkaç hafta içinde orayı da eskitirdi. Yaşlılık, bir salgın hastalık misali her şeyi teslim alıyor ve geride sadece hayatiyetini nefes alıp verme derecesine indirmiş bir beden bırakıyordu.

Bu sefer iki hamlede de olsa yerinden doğrulmayı başardı. Bir müddet kımıldamadan durup parkın derinliklerinde dolaştırdı bezgin bakışlarını. Köpek gezdiren birkaç yaşlı ile bisikletli birkaç mektepli dışında kimsecikler yoktu. Parkın sessizliğinden ve akşam serinliğinden faydalanan genç bir çiftin çınar ağacının altında öpüştüğünü görünce, gözlerini kırpmadan samimi bir ihtirasla baktı ve bir kadını layıkıyla sevemediğini düşünüp derinden hayıflandı. Bu fırsat hayatında iki kez bütün parlaklığıyla önüne çıkmış, ne var ki, her ikisini de elinden kaçırmış, ferdî saadet hülyalarıyla birlikte bir kenara itmişti. Yaşlanmak, sadece pişmanlıklar biriktirmekten ibaret bir yorgunluktan başka neydi ki?

Havuzun ve öpüşen çiftin yanından geçerek parkın Saint-Michel Bulvarı'na açılan büyük demir kapısına doğru yürüdü. Aslına bakılırsa, buna pek yürümek denilemezdi, altmış yıllık hayatı ayak bileklerine asılmış gibi, ayaklarını sürükleyip götürüyordu sadece. Hiç şüphesi yoktu, arkadan bakan birisi, kestirmeden mezarlığa gittiğini düşünebilirdi ve pek de haksız çıkmazdı. Nerval'in de gömülü bulunduğu Pere – Lachaise bir hayli uzakta kalsa da, ölüm gözbebeklerinin hizasındaydı. Son günlerde Nerval'i sık sık hatırlamasının sebebi belki de buydu…

İtirafta güçlük çekse de ölümden hakikaten korkuyordu. Şiirlerini bir türlü bitirmemesinin gerisinde bu korkunun yattığını esasen biliyor, fakat değişik mazeretlerin arkasına gizleniyordu. Hüsamettin'e söz verdiği hâlde kitabı sürekli geciktirmesi biraz da bundandı zaten. Şiirler de masasının üzerinden eksilirse, yaşamak için hiçbir sebebi kalmayacaktı çünkü...

Parktan çıkıp da Saint-Michel'in akşam kalabalığına karışırken, "1963'te Paris ve Floransa'da kendime randevu veriyorum" deyiverdi hiç de inandırıcı olmayan cılız bir sesle…

Sözünde durmadı…

---

278 AHTM, s. 64
279 TB, s. 70
280 TB, s. 108, 164
281 TB, s. 126
282 TB, s. 130-131
283 EÜM, s. 358
284 TB, s. 154
285 TB, s. 164
286 Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1983, s. 83
287 AHTM, s. 148
288 AHTM, s. 153-154
289 AHTM, s. 157-158
290 AHTM, s. 163
291 TB, s. 172
292 AHTM, s. 202, 205
293 YG, s. 138, 157
294 YG, s. 160-161
295 AHTM, s. 176
296 *Aydaki Kadın*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yayına Hazırlayan: Güler Güven, Adam Yayınları, İstanbul 1987, s. 136-137
297 AHTM, s. 148
298 TB, s. 174
299 AHTM, s. 214-215
300 AHTM, s. 145
301 TB, s. 123
302 TB, s. 148
303 AHTM, s. 187
304 AHTM, s. 256
305 AHTM, s. 210-211
306 AHTM, s. 166
307 AHTM, s. 166
308 TB, s. 102
309 AHTM, s. 235
310 TB, s. 103
311 YG. S. 303
312 AHTM, s. 141-144
313 AHTM, s. 272
314 AHTM, s. 255
315 TB, s. 165
316 TB, s. 257
317 EÜM, s. 437-441
318 YG, s. 263
319 TB, s. 28

320 *Hikâyeler*, s. 161-162
321 TB, s. 148
322 TB, s. 236
323 YG, s. 157
324 TB, s. 150
325 TB, s. 143
326 TB, s. 155
327 TB, s. 163
328 AHTM, s. 170
329 TB, s. 138
330 TB, s. 150
331 SD, s. 27 vd.
332 TB, s. 62
333 TB, s. 57
334 TB, s. 135
335 TB, s. 199
336 TB, s. 148
337 H, s. 10
338 TB, s. 117

Yedinci Bölüm -Epilog-
‘Ne içindeyim zamanın
Ne de büsbütün dışında...’

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü, CHP'nin eski Maraş milletvekili, şair, romancı, hikâyeci ve denemeci Ahmet Hamdi Tanpınar, geceleyin birbiri ardına gördüğü kâbusların etkisiyle o sabah da büyük bir sıkıntıyla uyanmıştı. Gerçi yatmadan önce içtiği iki Nembutal'in tesiriyle kesintisiz uyumuştu ama kâbuslar da kesintisiz bir şekilde eşlik etmişti gecesine. Yatana kadar uç uca eklediği sigaralar yüzünden ağzının içi, damakları, dili ve dudakları, Çukurcuma abdesthanelerini andırıyordu. Bir paket sigara tüketmesine rağmen üzerinde çalıştığı şiire bir mısra bile ekleyememiş, bu da sinirlerini yıpratmaktan başka hiçbir işe yaramamıştı. Bacaklarındaki ve kollarındaki kızarıklıkların son birkaç günde gözle görülür bir hızla artması ise bir diğer endişe kaynağıydı.

Bir türlü ısınmayan odada ayaklarını yorganın altından çıkarıp bir süre terliklerini aradı. Boş gözlerle etrafına bakarken, hayatının hiçbir döneminde terlik kullanmadığını hatırlayıp çalışma masasındaki şiir müsveddelerinin yanında duran gözlüğünü alarak burnunun üstüne yerleştirdi. Gece yatarken çoraplarından vazgeçmediğini da işte o sırada fark etti. Buruşuk ve kirli hâlleriyle her zamankinden daha budala görünen pijamaları, ayaklarındaki rengi kaçmış çoraplarla birlikte bir hayli komik duruyordu. Buna rağmen, eşyaya sirayet edebilir korkusuyla dudaklarını kıyısına doğru yükselen trajik tebessümü geriye itti.

Bir bardak su, bir fincan kahve, belki bir dilim ekmek bahanesiyle mutfağa giderken, Oblomov'un hırkasına benzettiği dirsekleri delik hırkayı omuzlarına atmayı ihmal etmedi. O sırada gözüne, kitapların üzerine gelişigüzel fırlattığı Saatli Maarif Takvimi çarptı. Kim bilir kimin getirdiği takvimin 22 Ocak yazılı yaprağını koparınca karşısına çıkan sayfaya bomboş nazarlarla baktı bir süre. 23 Ocak 1962 tarihini gösteren sayfanın altında, okumakta zorluk çektiği küçüklükteki harflerle, 'Kocakarı Fırtınası' yazılıydı. "Bu galiba benim fırtınam" diye düşünürken, bir taraftan da alnının ortasında durup dururken kabaran damarı sıkmaya çalışıyordu.

Günlerden salıydı fakat bunun hiçbir önemi yoktu. Çarşamba, Perşembe yahut Cuma olmasının da pek bir önemi yoktu aslında. Cumartesi ve pazarları, diğerlerine kıyasla biraz fazla sevmesinin sebebi ise fakülteye gitme mecburiyetinin bulunmamasıydı sadece. 27 Mayıs'ın

ve onu takip eden üniversite tasfiyesinin ardından artan aptal çekişmelerden, talebelerin ilgisizliğinden ve otuz senedir ders vermekten çoktandır sıkılmıştı. Her şeyin bu kadar birbirine benzemesi, her şeyin birbirini izlemesi ve eski bir zaman nargilesi ritmiyle kapalı bir alanda fokurdaması, bir dervişin sabrını bile çatlatabilirdi.

O gün fakülte kurulu toplantısı vardı ve bu nedenle asistanlarının hiçbirisi eve uğramayacaktı. Dolayısıyla, kahve veya çay için bir dolu su kaynatmasına lüzum yoktu. Musluktan çaydanlığa su doldururken gece boyu tekrarladığı telkinler geldi aklına. Sanki yirmi veya yirmi beş yaşındaymış gibi gelecek günleri düşünerek yeni yörüngeler çiziyor, taze başlangıçlara doğru kanat açmaya hevesleniyordu. Geceleyin verdiği sözlerin hiçbirini tutmayacağını bilse de, hiç değilse çabalıyor, yaşını ömrünün kışına dönüştürmeden, önünde bulunduğunu düşündüğü yıllara ilişkin plânlar yapıyordu...

Gece yarısı şiirle uğraşırken de gene aynı şey olmuştu. Bir ara kalkmış, pencereyi biraz aralayarak beline dek sarkıp Üsküdar taraflarına bakmıştı. Ocak ayazında pırıl pırıldı hava ve bunu fırsat bilen Üsküdar ışıkları, Yahya Kemal'in göğsüne iliştirdiği masalı Boğaz'la paylaşmaya hazırlanıyordu. 'Üsküdar'ın dost ışıkları' diye geçirmişti aklından ilkin, arkasından da, "Yeise kapılmamak lâzım" diyerek teselli kapılarını aralamıştı belli belirsiz bir sesle. En azından bu yaştan sonra, okuduğu her kitabı göğsüne çevrilmiş bir silah zannetmekten vazgeçmeliydi. Tersine, böyle mukayeselerle vakit kaybetmek yerine, zihnindeki projeleri görünür kılmaya çabalamalı ve elini çabuk tutmalıydı. Daha çok çalışmalı, hiç vazgeçmeden aramalı, bulduklarıyla yetinmeyip gerektiğinde değiştirmeliydi. Teklifler de, tercihler de son derece makul ve makbuldü. Yatmadan evvel son sigarasını yakarken, Kerkük senelerinden bu yana kol kola yürüdüğü 'Öksüz Hamdi'ye gayet net ve kesin bir direktif vermesi, kararlılığının göstergesiydi: "Lüzumsuz yere kendini zehirleme!"[339]

Kaynayan suyun fokurtusuna paralel bir şekilde, dağınıklığıyla insanı ürperten şimdiki zamana döndü ve küçük odada temiz bir fincan aramaya başladı. Zihnini ve odasını düzenleme düşlerini erteleyerek, gözüne çarpan sigara paketine uzandı ve "Lüzumsuz yere kendini zehirleme!" direktifine aldırmayarak aceleyle bir sigara yaktı. Suçüstü yakalanmış

çocukların telâşıyla, “Budalalık etme, o direktif sigaraya değil, zihnini işgal altında tutan ve yazdığın her satırı gözünde küçülten kıyaslamalara dairdi’ naifliğinin kollarına bıraktı yorgun bedenini. Koltuğun kenarına sıkışmış fincanı da işte o sâyede buluverdi. “Hangi sersem koymuş buraya bunu” diye bir an öfkeyle ayağa fırlamaya niyetlendiyse de hemen vazgeçti. Bu küçücük evdeki herhangi bir değişiklik yüzünden onun dışında kim suçlanabilirdi ki?

Artık neredeyse her saniye ihtiyarlığını, kocamışlığını, işe yaramazlığını, geç kalmışlığını yüzüne çarpan bir diğer ayrıntı ilişiyordu gözüne. Söz gelişi, geçen hafta, nihayet derse hazırlıklı girmek amacıyla kitapları karıştırırken, Baudelaire’in, Nerval’in ve Mallarmé’ın öldüğü yaşı çoktan geride bıraktığının farkına varmış ve başını hangi duvarlara vurmasının mantıklı olacağına karar verememişti bir türlü. Birkaç gün sonra da bir vesileyle tekrar *Madam Bovary*’nin geniş gölgeli kanatları altında gezinirken, orada da Flaubert’ın ölümle temas ettiği yaşı iki sene geride bıraktığını görerek ürpermişti. Üzülmesi mi yoksa sevinmesi mi lâzım geldiğini kestiremediğinden, boşa dönen bir çıkrık misali bir hayli bocalamıştı da üstelik…

Neden itiraf etmesindi ki, yaşlandıkça gençleştiğini düşünmesine yol açan birkaç pencere vardı ki, durmuş sırasını bekliyordu. Oysa, gençlik mavi bir bulut hâlinde başının üstünde gezinirken tam tersi bir durum söz konusuydu. Belki de ömrünün mühim bir bölümünü Yahya Kemal yahut Ahmet Haşim gibi bir hayli büyük insanlarla geçirdiği için mütemadiyen çekingen davranmış, hatta vaktinden evvel yaşlandığı korkusuyla sebepli sebepsiz kaygılanmıştı da. Hâlbuki şimdi, kahve fincanını koltuğun kenarına sıkışmış bulmak yahut çirkin pijamalarının altındaki kirli çoraplardan utanmak türünden ufak tefek kazalar yaşamasına rağmen, çalışmaya yeniden heveslenen delikanlı yanı öne çıkıyordu. Kimi gün bedenini bir sıtma nöbetine çeviren ve derinden derine dertlenmesine yol açan kaynağı belirsiz endişeyi unutabilse, ilk gençlik rüyaları dahi görebilirdi.[340]

Şurası bir hakikatti ki, şiirlerde, şarkılarda, resimlerde ve romanlarda fikir tarafıyla gayet güzel, hatta cazip görünen ölüm, vakit yaklaştıkça tam mânâsıyla bir korku ülkesine dönüşüyordu. Bunun tek sebebi, yok olup gitmek, taşa toprağa karışmak, gökyüzünü görememek, rüzgârların

uğultusundan mahrum kalmak, Boğaz yağmurlarında ıslanamamak... diye sıralanabilecek mahcubiyetler değildi elbette. Meselenin bu cephesiyle ilgili muhtelif teselliler de bulunabilirdi hatta. Netice itibariyle, sadece onunla ya da Yahya Kemal'le sınırlı bir tecrübeden söz etmiyordu. Galiba onu asıl korkutan, geride kalacak dağınıklıktı. Hayatı boyunca derli toplu insanlara özenmiş, muhtemelen kadın terbiyesinin eksikliğinden asla başarı kazanamamıştı. Ne var ki, söz konusu dağınıklık, hiçbir zaman son yıllardaki kadar yıpratıcı bir mahiyete de bürünmemişti.

Gözlerini, ister istemez çalışma masası ismini verdiği perişanlığa çevirdi. Kâğıtlar, kitaplar, izmarit dolu kül tablaları, buruşturulup bir köşe atılmış sigara paketleri, muhtelif kalemler, birtakım borç senetleri, gazete kesikleri, görmeye katlanamayınca üstüne yastık örtüsü koyduğu şiir kitabı, onun yanında iki gün evvel saatlerce aradığı hâlde bir türlü bulamadığı bir çorap teki, Rockefeller Vakfı'na yazılmış bir mektup, Paris'ten gelmiş fakat henüz açılmamış iki zarf, *Yahya Kemal* kitabının müsveddeleri, Yahya Kemal'le çekilmiş birkaç solgun fotoğraf, yıllar önce Nesteren'in hediye ettiği ama artık çalışmayan fotoğraf makinesi, gene yıllar önce bu kez Nuran'ın hediye ettiği fakat artık çalışmayan bir kol saati, artık çalışmayan bir bedeni ayakta tutabilmek uğruna içmesi gereken sayısız ilaç ve bütün bu dağınıklığı zerre umursamadan kuyruğunu sallayan siyah bir kedi…

Fakültedeki masası ile evdeki masası arasında da fark yoktu tabiî ki. Orada bir de asistanların muhtelif gerekçe ve amaçlarla getirdiği çoğu lüzumsuz mecmualar, okuyacağı umularak imzalanmış budalaca kitaplar, lisans ve yüksek lisans talebelerinin imtihan kâğıtları, belki tamamlarım diyerek yanında götürdüğü şiir müsveddeleri, sahaflardan geçerken bir yerinde bir şeye rastlanabilir umuduyla rastgele alınmış ve öylece bir köşeye itilmiş tozlu paketler, fakülte ve üniversite yönetiminden antetli sarı zarflarla gönderilen muhtelif yazılar, çoğu akademiden talebesi genç ressamlardan gelen sergi davetiyeleri, birkaç Paris, birkaç İstanbul, birkaç Viyana gravürü, birisi bir hayli çizilmiş iki plak, birkaç kutu ilaç ve bu yığının ortasında orada ne aradığı asla bilinmeyen yarım şişe viski…

Mukayese mevsimleri geride kalmakla birlikte, esasen zihnindeki dağınıklığının hayatına yansıdığını ve bunun da en somut biçimiyle çalıştığı masalarda boy gösterdiğini artık biliyordu. Oysa, önceki sene Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'nda ömrünün nadir asûde ikindilerinden birkaçını geçirirken, havuzun sularına özenerek berraklaşan ömrüne sık sık eğildiği hâlde, bu dağınıklığı böylesine derinden fark edememişti. Belki de artık zihninin bir parçasına dönüşen eski bir alışkanlıkla, üzerine üzerine yürümek yerine kenarından dolanarak karşı kıyıya geçmişti. İstanbul'da ise geçmişi kadar geleceği de sadece dağınıklıktan ibaret görünüyordu. "Her şey yerli yerinde" diyen bir şair açısından bundan daha hazin ve daha içler acısı bir durumdan söz edilebilir miydi acaba?

Sadece âşık olduğu dönemlerde hem üstüne başına, hem de zihnine çeki düzen vermiş, adımlarını kanatlandıran bir telâş ve heyecanla sevdiği kadına koşacağı zaman dilimlerinde özenle ütülenmiş mendilleri dahi ihmal etmemişti. Önceki haftaların birinde davet edildiği bir konsere giderken Nuran'ı görme ihtimali bulunduğunu düşünerek, yaşını unutturan ürpertili bir sevinçle bayram çocuklarına benzemişti gene. Artık evli barklı bir kadın sıfatı taşıyan Nuran ise evvela onu görmezlikten gelmiş, görmek mecburiyetinde kalınca da konuşmaktan kaçınmıştı. İhtimal bu yüzden, ondaki genç kız çekingenlikleri de, kendisindeki bayram çocuğu telâşları da ipi kopmuş uçurtmalar misali savrulup gitmişti Kandilli tepelerine doğru…

Kahveyi döke saça fincana boşalttıktan sonra koltuğa oturup titreyen parmaklarıyla sigarasını tazeledi. Bu defa elini şeker kavanozu yerine çaydanlığa sokmamıştı gerçi ama kahvenin bir bölümünün üstüne dökülmesini engelleyememişti. Bereket hırkası vardı ve bu yüzden hafif bir ıslaklık ile beraber gelen sıcaklık duygusu için memnun bile sayılabilirdi! Hiç şüphesiz, Nuran onu bu vaziyette görse önce baharları andıran kahkahalarla güler, arkasından da birkaç zarif el hareketiyle bambaşka bir şekle büründürürdü. Öyle ki, kısa sürede etraftaki eşya da o zarif el hareketlerden nasiplenir, sefalet manzaraları, üzerlerinde sihirli bir değnek gezinmişçesine kuytu bir köşeye çekilmek zorunda kalırdı.

İtiraf etmeyi neden ertelesindi ki, Nuran hayatını çekip çeviren ve aynaya akseden garip görüntüleri asla rencide etmeyen yegâne varlıktı.

Onun mevcudiyeti sâyesinde, hakiki istikametini ebediyen yitirme ihtimali bulunan bir adam, bu aşkın yörüngesine yerleşerek birkaç eser sahibi olmuştu. Üşenmeyip sağından solundan Nuran geçen eserlerini zihnindeki dağınıklığın arasından bulup çıkardı. *Evin Sahibi*, kayıtsız şartsız ona aitti, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* onundu. *Beş Şehir* onunla başlayıp onunla devam etmişti. *Huzur* onun değildi, çünkü tamamen oydu. Kitaba aldığı şiirlerin neredeyse tamamının ilhamı Nuran'dı, Nuran'dandı.

Nuran, insandaki yazı yazma hevesini kanatlandıran kadınlardandı. Bütün buluşmalarından, bütün konuşmalarından, bütün gülüşmelerinden, bütün sevişmelerinden yepyeni hazlarla birlikte yepyeni fikirler edinir, o fikirlerle oturduğu masanın başından da hemen hiçbir zaman eli boş kalkmazdı. Konserde gördüğü yaşından utanan mahcup kadında, o eski Nuran'dan ne kalmıştı acaba? "Sen evvela eski Hamdi ile bugünkü durumunu kıyasla, bu mukayeseden yenik çıkmazsan şayet, eski Nuran'dan neler kaldığına sorabilirsin a benim şapşal evladım" diyerek kalkıp giyinmeye başladı.

*

Evinden Beytülmalcı Sokağı'na indiğinde, Boğaz'dan esen Ocak ayazı yüzünü jilet gibi yalayıp geçiverdi. Evvelki yıl paraya kıyıp Londra'dan aldığı paltosuna sıkıca sarındı. 'Asılacaksan İngiliz ipiyle asıl' sözünü yeni duruma adapte ederek, 'Sarılacaksan İngiliz paltosuna sarıl' ironisiyle yüreğini ısıtmaya çabaladı. Paris'ten aldığı şapkayı da kaşlarına indirdi, ancak ona uygun bir Fransız atasözü yahut Türkçe deyim bulamadı. Bir yandan da gözünün ucuyla komşu apartmana bakıyordu. Zira, oradaki üç kız kardeş, birkaç aydır hem gündüzlerine hem de gecelerine, hiç çekinmeden bir kibrit alevinin sıcaklığını armağan ediyordu. Birkaç gün önce pencerede üçünü birden görmüş, uykularının havuzuna eğilenlere mahsus bir edâyla sokağa sarkan kızların gözleriyle karşılaşınca, hiçbir şeyin bu durgun bakışlar ölçüsünde güzellik taşıyamayacağına karar vermişti. Bilhassa, kucağından küçük bir kedi yavrusu eksilmeyen büyük kız, ihtiyarlığıyla alay edercesine pencereye veya balkona, gençliğini arzulamasına yol açan zenginlikleriyle çıkıyor, biraz da hava müsaitse eğer, Orhan Veli'yi kıskandıracak sere serpe bir cömertlik içinde eğleniyordu.[341]

Ne var ki, o Salı sabahı –ihtimal ayaz yüzünden- kızların hiçbirisi görünürde yoktu. Bu nedenle, yorgun bakışlarını ve dikkatini, apartmandan ve balkonlardan alarak önüne çevirmek mecburiyetinde kaldı. Ardından da, Luxembourg Parkı'ndakileri aratmayan sarsak adımlarla Gümüşsuyu'na doğru tırmanmaya başladı. Önce Taksim'e kadar yürüyüp oradan bir otomobile binmeyi düşündüyse de, hem soğuk, hem de bacaklarındaki ağrı sebebiyle gözü kesmedi. Yukarı çıkan yahut aşağı inen bir taksi aranırken, "Geciktim" diye söyleniyordu bir taraftan da, "zaten hayatım bir gecikmeler toplamından başka nedir ki?"

Daha geçen gün altmış bir yılın muhasebesini yaparken boş durmamış, Sürmene işi keskin bir bıçak marifetiyle zihninin kıvrımlarında gezinen geç kalmışlık duygusunun muhtelif bölgelerinde ince ince çalışmıştı. Bunca uzun bir ömrün kimi senelerine başarının az bulunur ışıltılarını iliştirmek de mümkündü tabiî ki. Buna mukabil, asıl belirleyici durumda bulunan, ıstırapları, yalnızlıkları, unutulmuşlukları, ihmal edilmişlikleri de bünyesinde barındıran gecikmişlik endişesiydi. Öyle ki, biraz gayret etse, bütün ömrünü bir gecikmişlik parantezinin içine tıkıştırması hiç de zor olmayacaktı…

Şurası bir hakikatti ki, gecikmişlik duygusu, asırlardır memleket kültürünün mühim bir tarafını yapıyordu. Herkes aynaya yahut pencereye bu duygunun eşiğinden bakıyor, memnuniyetsizliğini gözbebeklerinden taşıra taşıra, "Allah kahretsin, gene geç kaldık" çığlıklarını omuzlayıp şehrin ibadethanelerine yahut meyhanelerine dağılıyordu. Sadece Freud'u değil, Jung'u veya Erzurumlu İbrahim Hakkı ile yetinmeyip Yunus Emre'yi de ekseni etrafında üç kez döndürebilecek hırs, ihtiras ve riyâ da böylece yerleşiyordu gündeme. Her şeyi birden yakalama, her şeye birden sahip çıkma, her şeyden biraz pay kapma arsızlığının görünür taraflarını besleyen, gecikmişlik duygusunun yörünge değiştirmesi dışında neydi ki?

"Her şeyden biraz pay kapma" rüzgârına bir ara o da yakalanmıştı aslında. Hem şair, hem romancı, hem edebiyat tarihçisi, hem sanat tarihçisi, hem denemeci, hem münekkit olmak istemesi neyse ne de; bunlara bir de siyasî ikbal hırsı ve endişesi de eklenince, öfkesi burnunun ucunda, ferdî saadeti pabucunda bir adama dönüşüp bambaşka yerlere savrulmuştu. Bir yanıyla herkesin hor görüp üzerinde tepindiği klasik

değerleri savunmaya çalışıyor, diğer yanıyla, birkaç mimari eserle birkaç musikî parçasını esirgeyip onlarla beraber eğleniyordu. Dahası da vardı üstelik: Cami kapısından pek içeri girmese de, en azından Tanrı fikriyle münasebetini belli bir seviyede tutmaya uğraşan da oydu; meyhane masalarında kalabalıkken yahut evde yalnızken kendisini hayli şaşırtan bir öfke ile Tanrı'yla ve Tanrı fikriyle hesaplaşan da o. İsmet Paşa'yı ziyadesiyle sevdiği hâlde parti ile yollarının ayrılması, biraz da yakasını bir türlü bırakmayan buna benzer kavgalar yüzündendi. Bu karışıklığın ve kaosun gerisinde yatan ana sebebin, ruhunu ve zihnini kemiren gecikmişlik duygusu olduğunu ise gayet iyi biliyordu.

Buna rağmen, bütün o medeniyet değiştirme hamlesinin, Batı'nın her şeyine birden yetişme gayretinin yerini nasıl böyle bir hırsa bıraktığını anlamakta zorlanan sağlam bir penceresi mevcuttu hâlâ. 1960'ların Türkiye'sinden dönüp de asrın başına bakınca sık sık aralanan bir pencereydi üstelik bu. O zamanki gecikmişlik duygusunun arkasında, içeriden ve dışarıdan gösterilecek gayretlerle, insanı ve geleceği baştan başa şekillendirme umudu yatsa da, altmış yılda, hem hamlenin mantığı, hem de hamle yapacağı umulan insanların perspektifi değişmişti. Değişmeden devam eden tek şey, farklı zeminlere kaymışlığına karşılık, varlığını mütemadiyen hissettiren gecikme tedirginliğiydi.

Bu sefer geciken taksi olsa bile, paltosunun yakalarını kaldırıp iyice içine gömülerek gecikmişlik duygusunun üzerine doğru kararlı adımlarla yürümeyi sürdürdü. Memleketin bir uçtan diğer uca savrulup duran iklim şartları dolayısıyla neredeyse hemen her şeye sıfırdan başladığını yeniden hatırladı. Geçtiği yolları düşündüğünde, yapabildiklerinden memnuniyet duyması gerekiyordu, ne var ki, bu rahatlığa ulaşması bir hayli zordu. Yapması lâzım gelen dünya kadar iş bulunduğunun farkındaydı, lâkin, vaktinin azaldığı endişesiyle hayatının o taraflarına sakin bir gözle bakamıyordu.

Buna mukabil, iradesizliğe çok benzeyen bir iradenin peşinde koştuğunu, tembelliğe çok benzeyen bir çalışkanlıkla boğuştuğunu, nihayet bazen cehaletin görünürlük kazanmasına benzeyen bir kültürle yetinme mecburiyetine boyun eğmediğini biliyordu. Üniversite hocası sıfatıyla değilse de, şair ve romancı sıfatıyla hâlâ kültüre inanıyordu. Ama bu naif teselli, altmış bir yıl boyunca bir yığın tezadın ortasında

yaşamasını engellememişti. Dışarıdan bakanlar bu yüzden sadece gülünç yanlarını görebilmişlerdi. Hâlbuki, esasen bir hülya adamı rolünü benimsese de, memnuniyetsizliklerin, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerin ve ruhuna gömülmüş isyanların insanıydı…[342]

Fakat ne çıkar, Doğu'nun rüzgârından nasibini alan ülkelerde ismine kader veya talih denilebilecek bir diğer mesele daha vardı ki, Büyükada poyrazı veya Heybeli karayeline dönüşerek zihnini yakıp kavuran gecikmişlik duygusu biraz da onun eseriydi. Öyle ki, elli üç yaşında, ilk defa evlenen ihtiyar bir kız havasında Paris'e gidebilmiş ve nelere geciktiğini görünce de, o ihtiyar kıza fevkalâde yakışacak bir tavırla, arkada bıraktığı yıllara yanmak dışında hiçbir şey yapamamıştı. Nihayet kırk yaşında tek odalı müstakil bir eve başını sokabilmiş, ilk nesir kitabı yani *Huzur* ise ancak kırk yaşındayken neşredilebilmişti.

Buna benzer hayatlarda şansın hiç mi rolü yoktu acaba? Beklemediği takdirde üçer beşer geçen taksilerin, en fazla ihtiyaç duyduğu şu anda görünmemesi, şans faktörü dışında hangi şehir istatistiği ile açıklanabilirdi ki? Piyangodan bir türlü para çıkmamasının, bezikte istediği kâğıdın sürekli başkalarına gitmesinin, sevdiği kadınların hiç lüzumu yokken budala erkeklerle evlenmesinin makul bir izahı veya mantığı bulunabilir miydi sahiden de? Bilmiyordu, muhakkak denilecek bir şey varsa eğer, ömrü ya şansına karşı ya da hayatını darmadağınık eden ahlâkına ve tabiatına karşı mücadele ile geçmişti. Hakikatte kendisine ve zevklerine o kadar az vakit ayırmıştı ki, dönüp geçmişe baktığında şaşırmak dışında hiçbir şey yapamıyordu. Öyle ki, ancak altmış yaşında bir pikaba ve on beş plağa sahip olabilmişti.[343]

Taksim'e tırmanan bir taksi, Alman Konsolosluğu'nun önünden biraz da nazlı bir edâyla dönüp gelerek önünde durdu. Telâşla kapıyı açıp çabucak arka koltuğa oturmaya çalışırken başını tavana çarptı, belki çarpmanın belki de acelenin tesiriyle kalp nahiyesinde tuhaf bir hareketlenme de varlığını hissettirmekte gecikmedi. Yorgun bir sesle, "Beyazıt" dedikten sonra bir müddet kirpiklerini üst üste getirdi. Aynada yüzünün bir parçasını gördüğü şoförle tekrar göz göze gelmek yahut konuşmak zorunda kalmak istemiyordu. Hayır, halkı sevmiyordu. Şimdi direksiyonda oturana benzeyen hödükleri, kapıcıyı, üç kız kardeş hariç komşuları veya vatmanı nasıl sevebilirdi ki? Mösyö Gorki yahut Sait

Faik değildi, ayrıca benzemeye de niyeti yoktu. Kaldı ki Sait, "Bir insanı sevmekle başlar her şey" diye özetlediği iddialı bir görüntüye rağmen, hakiki mânâsında halkı sevmeyi hiçbir zaman başaramayanlardandı.[344]

Şoförle konuşmama kararlılığını berrak bir biçimde ortaya koymak maksadıyla paltosunun cebinden paketi çıkarıp bir sigara yaktı. Aldığı birkaç derin nefes, nikotinin, ziftin ve katranın akciğere ulaşmasını ve ciddiyetle çalışmasını kolaylaştırdı. Kalp civarındaki hareketlenmenin artması, muhtemelen bu ciddi çalışmanın tabiî bir neticesiydi...

Taksi stadyumu geçip Meclis-i Mebusan Caddesi'ne doğru kıvrılırken, Boğaz'ın en güzel kıyılarından birine stadyum yaptıkları yetmezmiş gibi, önce İsmet Paşa'nın ismini verenlerin, arkasından Mithat Paşa'ya çevirenlerin valideleriyle ilgili tuhaf fikirler geliştirmekten neredeyse Mecûsî bir zevk aldığını fark etti. "Bunu daha sık yapmalıyım" diye belli belirsiz gülümseyerek gözlerini kapattı ve başını koltuğun arkasına yasladı.

*

Misak-ı Millî sınırları dâhilinde gecikmişlik sancısı çeken hemen herkes kadar kendine acıma konusunda uzmanlaştığı da söylenebilirdi. Gecikmişlik türünden hayli besleyici olmaya mütemayil bir duyguyu bile arsız bir hırsın itici gücü durumuna getiren bir memlekette, pek de zorlanmıyordu aslında. Birinin diğerinden takdirini esirgeme tarzını temel alan gelenekten, Yahya Kemal metotlarıyla sıyrılmak da her zaman mümkün değildi ne yazık ki. Hem gecikmişlik, hem takdir edilmemişlik, hem de yaşlılık türünden birbirinden örseleyici üç duygunun bir araya gelmesiyle oluşan garip terkip, o hiç sevmediği Salvador Dali tablolarından düşmek üzere olan bir kadının üzerine çevrilmiş bir projektöre dönüşüyordu her seferinde.

Görmesini istedikleri görmese de, *Beş Şehir*'i, *Huzur*'u, *Hikâyeler*'i tenezzül buyurup okumasa da, esasen Türk edebiyatının bütün bir tarafını teşkil ettiğine daima inanmıştı. Hayır, yazdığı kitaplardan elbette yeterince memnuniyet duymuyordu, fakat bu başka bir meseleydi. İnsanın acıma duygusunun gölgesine çekilmek dururken böyle yanlış yollara sapmasının hiçbir anlamı yoktu. Lâkin, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'ndaki ilk hikâyenin böylesine tenkitsiz geçiştirilmesini

hazmedemiyordu işte. Üstelik aynı durum, okuyanların hepsinin beğendiği *Huzur* için de geçerliydi. *Yaz Yağmuru*'nda ıslananlar ise zaten çok nadirdi…

Kendine acıma çalışmaları sağlam ve güvenli adımlarla ilerlerken kalp civarındaki huzursuzluk, birdenbire tatlı bir telâşa bırakmıştı yerini. Listeye daha neler ekleyebilirim diye etrafına bakınırken Güzel Sanatlar'ın önünden geçtiklerini gördü. Ömrünün en güzel yıllarını verdiği bu okulda dahi onu anlayan insan sayısı öyle sınırlıydı ki. Yazdığı onca kitap, Türkiye'ye hiçbir şey getirmemişti belki de. Hâlbuki, hâlâ dikkat çekmeyen *Deniz* manzumesi Türkçenin en iyi beş on şiirinden birisiydi ve bundan zerre şüphe duymuyordu. Peki ya makaleleri? O makaleler, küçük bir mum ışığının yana yana tükenmesi kadar bile fikir bulunmayan Türk düşüncesine, Türk edebiyatına hiçbir şey eklememiş miydi? Hayır, ismini ve küçük şöhretini hak ettiğine ve hatta bir hayli ileriye geçtiğine inanıyordu. Gene de, insafla asla bağdaşmayan bu haksızlığın sebebini anlayamıyor ve acıma konusunda uzmanlaşma kültürüne uygun bir biçimde, elinde tuttuğu hançeri göğsüne çevirerek asıl eksiği orada aramak dışında bir çare bulamıyordu.

Evet, bir türlü istediği olgunluğa erişememişti ve bu yüzden hâlâ hayatıyla cenkleşiyordu. Belki de bu tür kaygılar yüzünden maddî ve manevî anlamda içinden çıkılması imkânsız hastalıklarla boğuşuyordu ve belki de hakkındaki sükût suikastının bir sebebi de bu türden lüzumsuz kaygılardı. Artık edebiyatçılarla düşüp kalkamamasının da bunda büyük payı vardı hiç şüphe yok ki. Bir zamanlar yirmi ile otuz beş yaş arasındaki kuşağa bir hayli yakın dursa da, aradan geçen senelerde onlardan da tamamen kopmuştu. Çünkü aralarında büyük bir kültür ayrılığı ve mesafe söz konusuydu.

Kendine acıma faaliyetleri mevsimindeki asıl büyük kozunu ise en sona saklamıştı. Muhakkak ki edebiyatı fazla ciddiye almıştı. Oysa memleketin dünkü ve o günkü vaziyetinde edebiyatın ciddiye alınacak hemen hiçbir tarafından bahsedilemezdi. Kaldı ki, hakiki mânâda bir edebiyattan söz etmek de zordu. Üç beş kişi eğlenip kavga ediyor, eğlence ve kavganın ilk halkasında yer alanlar ikinci halkayı, sırf ikinci halka sebebiyle geriye düştüklerini düşünenler de meselenin tabiatı icabı

birinci halkayı beğenmiyordu. Anadolu'da olup biteni ise ciddiye alan çıkmıyordu zaten.

Esasen bu kavgaların gerisinde, hem edebî değerleri, hem de edebiyatın itibarını alt üst eden politik mücadele mantığı yatıyordu. Azgelişmiş memleketlerin azgelişmiş beyinlerinin, azgelişmiş edebiyatlarını azgelişmiş politik hassasiyet çerçevesinde kavramaya çalışmalarında ironik bir taraf bulunsa bile, netice itibariyle her şeyi etkiliyordu. Hâlbuki, eserinde esas Türk politikasını yapan ondan başka biri yoktu. Ne yazık ki, sağ taraf onu kâfi derecede kendisinden kabul etmiyordu, çünkü onların istediği ölçüde cahil değildi. Sol taraf, kitaplarındaki Süleymaniye, Itrî, Boğaz bahislerini ideolojisine aykırı görüyordu ve bu da giderek düşmanlığa dönüşüyordu. Geriye kala kala onun kültür seviyesine yakın üç beş isim kalıyordu ki onlar da Frenklerde daha iyisine rast geldiklerinden ne onun ne de memleketin yüzüne bakıyordu. Edebiyat dünyasını neredeyse tek başına temsil eden Yahya Kemal dahi, bu tür budalalıklara dayanamayınca gazele hicret etmemiş miydi?

Hakikat şuydu ki, dünyada olmasa da Türkçede yeniydi ve dünyanın taze şeyler istediğinin de pekâlâ farkındaydı. Oysa memleketin sağcıları kötü ezberlenmiş bir Türkiye'den söz etmeyi ve kötü yazılmış bir Türk tarihinden ibaret ufukla yetinmeyi marifet sayıyor ve ötesine geçmek bile istemiyordu. Memleketin solcuları ise Türkiye ile ilgilenmeye, hatta Türk kelimesini telâffuza prensipte karşı çıkıyor ve son derece sathî okumalarla bir zemin sağlayabileceğini sanıyordu. Oysa, o, bunların ötesinde yer alan, mazi ile hesabını sağlam gören nitelikli bir Türkiye'nin peşinde olmuştu hep…

Gözlerini açtığında otomobilin Köprü'nün tam ortasında bulunduğunu gördü. Başını sağa çevirir çevirmez, Süleymaniye'nin İstanbul'un üzerine eğilen gölgesinin ihtişamı karşısında tekrar şaşırdı ve hayran hayran camiyi seyretmeye başladı. Kurulduğu tepeyi mermerin ihtişamıyla dolduran cami, dalga dalga Haliç'e iniyor, soluna Rüstem Paşa'yı, sağına Yeni Cami'yi alarak, ifade yerindeyse eğer Boğaz'a doğru kanatlanıyordu. Sinan'ın Boğaz'ın o harikulâde manzarasını, Süleymaniye'nin asıl son cemaat yeri gibi tahayyül ettiğini bir kez daha bütün çarpıcılığıyla görebiliyordu.

Otomobil Köprü'yü geçip Cağaloğlu yokuşundan tırmanırken, geç kalmışlık duygusunun asıl adresi durumuna gelen Erzurum'a kadar uzanıp Atatürk'ün karşısında talihini değiştirecek hamleyi yapamayışına yeniden hayıflandı. Yirmi beş yaşında Avrupa'ya kapılarını çalacak Ahmet Hamdi'nin bambaşka bir adama dönüşeceğine öylesine yürekten inanmıştı ki, altmış bir yaşındaki hâliyle yetinmesi imkânsızdı. Altmış bir yılın hiç olmazsa otuz beş yılı, Erzurum'da kaybettiği fırsat yüzünden kendini suçlamakla geçmişti. Bu konuda geliştirdiği kabiliyetin gerisinde biraz da bu yatıyordu zaten…

Divanyolu'nda bir at arabası yüzünden trafik bir an durunca, başını ister istemez sağ taraftaki türbelere çevirdi. İsmi İkinci Mahmut Türbesi'ydi ama Muallim Naci'den Sadullah Paşa'ya, Doktor İshak Sükûtî'den Said Halim Paşa'ya, Cavit Bey'den Şeyh Bedrettin'e, Ziya Gökalp'ten Ahmet Samim'e pek çok tanıdık isim neredeyse koyun koyuna burada yatıyordu. O da, çevresindekilerin yaptığına benzer bir şekilde, farkına vararak veya varmayarak aslında ölüme hazırlanıyordu. Hatta, üzerlerine vazife olmasa da, onun adına, fazla gürültü çıkarmadan rahatça ölebileceği konforlu bir kabuk hayal edenler de mevcuttu. Hâlbuki o hâlâ estetiğinin peşinde koşuyor, hâlâ şiirinin yörüngesini değiştirmeye çalışıyor ve geç kaldığını bile bile hâlâ olduğu adamın ötesine geçmeye çabalıyordu.

İşin garip tarafı, Türkçeyi, hece veznini, Türk duyuşunu ve görüşünü bugünkünden daha ileriye götürmekten ümidini kesmemişti. Yapacağı işler de, kullanacağı kelimeler de tükenmemişti henüz. Sussalar, okumasalar, beğenmeseler ne çıkardı ki? Hiçbirisi hayatlarına getirdiği hakiki değerlerin farkında değildi ve belki de bu nedenle *Bursa'da Zaman* şiiriyle durumu kurtarmaya çalışıyorlardı. Bunlar önemsizdi, hiçbir küçüklüğe tenezzül etmeden, estetiğinden taviz vermeden ve esirgenen takdiri çok bunaldığında kendisine yönelterek yolunda yürüyecekti. Hâlâ muayyen bir edebiyatın örneğini verebileceğine inanıyordu ve yaşadıklarına aldırmadan Ahmet Hamdi üzerinde çalışmaya kararlıydı. Kim bilir, belki de bir gün bir mucize gerçekleşebilir ve herkes dönüp onu okuyabilirdi…[345]

Sadece bir an, birdenbire bastırıp aynı hızla kaybolan yaz yağmuru aceleciliği ile, şiiri böylesine ciddiye almakla hata yapıp yapmadığını

düşündü. Taksi şoförünün, “Beyim fakülteye geldik” sözünü duyar duymaz nedense aklından geçenlerden utandı. Bu saçma düşüncenin gün ışığına çıkmasını ebediyen engellemek için ceviz bir sandığa tıkıştırıp zihnin karanlık mağarasına kapattı ve bir parça rahatladı…

*

Halka olan münasebetlerini yeniden gözden geçirip pekiştirmesine yol açan şoföre taksi parasını ödeyip Edebiyat Fakültesi’nin iki yanı sütunlarla kaplı merdivenlerini tırmanırken, 1919 Kasımında, o vakitler Zeynep Hanım Konağı ismini taşıyan bu binaya, omuzlarından ileride yürüyerek heyecan içinde giren on sekiz yaşındaki Ahmet Hamdi’nin nereye gittiğini merak etmekten geri durmadı. Sütunlardan birisinin gerisinde gizlenme ihtimaliyle eğlenerek dikkatle etrafa baktıysa da pek bir şey göremedi. “Ah ihtiyar budala, ne görmeyi umuyordun ki” diye bir süre ayak üstü direndi hatta! Sekiz on basamak nefesini kesince, biraz evvel on sekiz yaşındaki kara kavruk hâlini aradığı sütunların birisine yaslanarak bir süre dinlendi. Hakikaten vücudunu içeriden zehirlemeye ara verse, mesela artık sigarayı bıraksa, içkiyi azaltsa çok iyi olacaktı.

Fakültenin mermer zemini üzerinde yalpalayan ayaklarının zavallılığından ürkerek asansöre yöneldi. Bugün de pek iyi hissetmiyordu ancak bu diğer günlerden biraz farklıydı sanki. Üstelik, gece yarısı iki uyku ilacının yardımıyla ne zamandan sonra ilk defa sekiz saat uyumuştu. Bir hayli kâbus görmekle birlikte, diğerleriyle mukayese edildiğinde uyku ihtiyacını bir miktar karşıladığı dahi söylenebilirdi. Buna rağmen, göğsünün tam ortasında, geçmiş günlerde endişe sahasına girmemiş tuhaf bir ağırlık vardı. Sol tarafından aşağı inen görünmez bir ip, ayaklarını geriye doğru çekiyor gibiydi.

Üçüncü katta asansörden inince karşısına çıkan Çeşminur Hanım’a, “Bana az şekerli bir kahve yapıver, bir de Turan kütüphane olacaktı, seslen de gelsin” diyerek odasına girdi. Beyazıt tarafına değil de, bahçe tarafına bakan odanın loşluğundan ilk defa rahatsızlık duydu. Rahatsızlık verici bir başka unsur da masanın üzerindeki dağınıklıktı. Pencereyi hafifçe aralayarak derin derin nefes aldı. Bu derin nefesin bedelini, kapı açılınca meydana gelen hava akımı yüzünden masadaki kâğıtların bir bölümünün uçuşuvermesiyle derhal ödedi. Genç asistan Turan Alptekin

bir yandan kâğıtları yakalama çalışıyor, bir yandan da büyük bir şaşkınlıkla hocasının yüzündeki solgunluğa bakıyordu.

Hocası çantasından çıkardığı birkaç sayfayı genç asistanına uzatarak, "Şunları daktiloya çekiver, bir de Baki Süha'ya (Ediboğlu) telefon ederek ne vakit istiyorlarmış öğren" dedi. Uzatılan metin bir radyo konuşması taslağıydı. Konuşma ayda iki kez pazartesi günleri yapılacak, bir hafta Kâzım İsmail Gürkan, bir hafta da Hamdi Bey mikrofonun karşısına geçecekti. İlk konuşma 5 Şubat'ta yayınlanacaktı ve daktilo edilmesini istediği metin işte o metindi. O esnada odaya kürsünün doçenti Ömer Faruk Akün de girince konuşma kesilmiş ve başka bir meseleye kaymıştı. Hoca, aynı kattaki kurul odasına gitmek maksadıyla kapıdan çıkarken, genç asistan da daktiloyu önüne çekip konuşmayı yazmaya başlamıştı bile.

Henüz birinci sayfayı tamamlamıştı ki Hamdi Bey'in beş dakika öncekinden daha da solgun bir yüzle ve telâşla odaya girdiğini görüp yerinden fırladı. Hocası bir taraftan, "Çabuk bana karbonat aldır" diyor, bir taraftan da dolapları karıştırarak karbonat arıyordu. Genç asistan kapıdan fırlamak için seğirtirken, Hocası bulduğu bir parça karbonatla koltuğa çöktü. Elleri titrediğinden üstüne başına dökerek de olsa içmeyi başardı. Türkoloji koridorunda hiç kimse hastalıklar konusunda Hamdi Bey ölçüsünde malumat sahibi bulunmadığından, hemen herkes bu küçük krize de Hoca'nın her zamanki rahatsızlıklarından birisi gözüyle bakıyordu. Buna rağmen, bölümdeki diğer asistan ve doçentler de odaya doluşmakta gecikmemişti.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar, kalp krizi geçirdiğinden habersiz, "Ben doktora gidiyorum" diyerek İngiliz malı paltosunu sırtına, Fransız malı şapkasını başına geçirip odadan çıktı. Asansöre yürürken, şapkası yüzünden kendisine 'Al Capone' ismini takan talebeleri selam veriyordu, ancak bu selamlara mukabele edebilecek takatten mahrumdu artık.

Çok geçmeden genç asistanını yanı başında görüverdi. "Ben de sizinle beraber gelmek istiyorum efendim" diyordu ve buna itiraz edecek durumu yoktu. Dışarı çıkınca bir otomobile atlayıp Çemberlitaş'ta oturan Dr. Zeki Sıtkı Köseoğlu'nun evine doğru yola koyuldular. Takside, Beyazıt'ın güvercinleriyle yahut Küllük'ün müdavimlerine ilgilenmek yerine,

kafasını koltuğa yaslayıp gözlerini kapattı. Genç asistan içinden, “Galiba hoca ölüyor” diye geçirdi. Hoca dışından, “Galiba ölüyorum” dedi duyulur duyulmaz bir sesle…

Birden, fevkalâde keskin bir biçimde ölümüyle birlikte her şeyin yarım kalacağını ve kullanma fırsatını bulamadığı o kadar kelimenin ardından küseceğini düşündü. Devamı da vardı üstelik. Tamamlanmayı bekleyen romanlar ve şiirler öksüz öksüz tabutuna bakacak, yazamadığı manzumeler, sevemediği kadınlar, göremediği şehirler, görüp de kıymetini bilemediği memleketler ise hiçbir şeye aldırmayacaktı. Güvercinler aynı kayıtsızlıkla kubbelere konup kalkacaktı mesela, martılar aynı oburlukta vapurları kovalayacaktı. Hiçbir şeyi umursamayan Boğaz dalgaları, tuzlu damlacıklarını diğer dudaklara sıçratacak, Kandilli Korusu’ndaki veya Mihrâbât Tepesi’ndeki rüzgâr aynı derin uğultu ile inleyecek, serviler, çınarlar, ardıçlar, fıstık çamları ve ıhlamurlar yapraklarını aynı şekilde savuracaktı. Ne yazık ki, yorgun kafasını koltuğa yaslayarak dinlendirmeye çalışan adam bunların hiçbirinden pay alamayacaktı. Yarım kalmışlık ve ölüm, bunların haricinde bir şey olabilir miydi acaba?

Bereket doktor evdeydi ve yüzünü görür görmez meselenin ciddiyetini fark ederek iğne yapıp birkaç ilâç birden vermişti. Genç asistan ise hocasının kasılıp sertleşen kollarını ve ayaklarını ovuşturuyordu. Bir parça rahatlar rahatlamaz, senelerdir hastalıklarla iç içe yaşamanın verdiği tecrübe ile direktifler yağdırmaya başladı. Bir taraftan Dr. Tarık Temel’in derhal bulunmasını istiyor, bir taraftan da Park Otel’i telefonla arayıp akşamki randevusunu iptal ettiriyordu. Dikkatlerinin kalan tarafı ise bir çocuk merakıyla gene vücudunun üzerindeydi. Hem hareketlerini belirleyen telâşı bir kenara bırakmaya yanaşmıyor, hem de, “Eğer mühim bir şeyse kendime çok fenalık ediyorum” diye söyleniyordu.

Vücudundaki aksaklıkları ve hastalıklarını neredeyse ezbere bilen Dr. Tarık Temel gelince bir miktar rahatlamıştı, fakat doktorun dudaklarındaki endişeli kıvrılışın göğsünden gözbebeklerine tırmandığını görür görmez tekrar kaygılandı. Dr. Tarık Temel, çabucak Haseki Hastanesi’ne gitmesini istiyordu. Bunun için otomobilini Haseki’nin Başhekimi Dr. Avni Teoman’a göndermişti bile. Başhekimin onlardan önce hastaneye ulaşması, en azından hazırlıklar açısından iyi olacaktı.

Bir başka otomobile ise diğer doktorla birlikte Hamdi Bey'i bindirdi. Hamdi Bey hem otomobile girmeye çalışıyor, hem de asistanına, yazıyı bitirip Radyoevi'ne götürmesini tekrar tembihliyordu.

Genç asistan Turan Alptekin, son kez gördüğünü düşünerek uzun uzun baktı hocasının arkasından. Ancak yanılıyordu, bu onu son görüşü değildi…

*

Haseki Hastanesi'nde zeminin iki kat altında bulunan morga giden koridorlar ıssızdı. Yarısına kadar gri, yarısından sonra kirli sarı bir renkte boyanmış duvarlara yerleştirilen altmış mumluk ampuller, uzun koridoru güç belâ aydınlatıyordu. Ürpertici sessizlik, bazen bir kapının kapatılmasıyla, bazen bir sedyenin sürüklenmesiyle bozuluyor, en ufak bir ses dalga dalga yayılarak bütün koridoru dolduruyordu. Her şey bir korku filmi dekorunu andırsa da, gerçeğin ta kendisiydi.

Kenan Tanpınar'la Turan Alptekin, koridordaki ayak seslerinin yankısından ürkerek bir süre ilerleyip üzerinde morg yazan kapının önünde durdu. Hayatı cesetlerin arasında geçen ve bunu da dünyanın en tabiî, hatta en keyifli işi gibi yapan içerideki tuhaf görevli, ellerindeki Başhekim imzalı kâğıda bakarak, "Hoca şurada" diyerek yerinden kalktı. Duvara dizilmiş ölü buzdolaplarından birisini açıp rayların üzerinde hareket eden sürgülü mekanizmayı geriye çekti. Alışkın hareketlerle, cesedin yüzünün görünmesini sağlayacak şekilde üzerindeki beyaz patiska örtüyü omuzlarına indirdi. Arkasından da, Kenan Tanpınar'ı ağabeyiyle, Turan Alptekin'i hocasıyla baş başa bırakarak masasına döndü.

Altmış bir yıllık bir hayat orada öylece yatıyordu. Yılların yorgunluğunun yüzünde bıraktığı izleri ölüm bile silememişti besbelli ki. Bir miktar uzayan sakalları yuvarlak yüzünün olduğundan daha uzun görünmesine yol açmıştı sadece. Tozlu kirpikleri, nihayet büyük bir huzurun eşiğine gelmenin rahatlığıyla gerilerde bir yere çekilmiş gibiydi. Altmış bir yıl boyunca hayatiyetini gözleriyle birlikte tamamlayan kalın kaşları ise yüzünü ortasından ikiye ayırmaya devam ediyordu.

Morgun solgun ışığı, beyaz patiskadan yüzüne yansıdığından, bir ölüden ziyade, bedenini rahat bir uykuya vermiş yaşlı bir adama benziyordu. Yalnızca ölülerde rastlanan o derin solgunluk yüzünden

geriye çekilse yahut silinse, hiç kimse İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar'ın artık bir ceset olduğuna inanmazdı. Düşlerini, düş kırıklıklarını, ömrünün bütün bir tarafını yapan dikkatlerini kuşanıp yattığı yerden doğrularak, "Hadi bakalım, fazla vakit harcadık, şu kitabı baştan dikte edelim" cümlesini tekrarlamaya hazırlandığı dahi söylenebilirdi.

İşin garip tarafı, insanı gülümsediğini düşünmeye zorlayan bir ifade gelip yerleşmişti yüzüne. Belki de, bir uçurumun kıyısında gezindiğini hissetmesine gerek kalmadığının farkındaydı nihayet ve bunun verdiği rahatlığın tabiî bir yansımasıydı gülümseme edâsı. Önce kardeşi, arkasından da asistanı uzanıp çoktan soğumuş alnından öptüler. İkisi de ölüme bu kadar yakından ilk kez temas etmenin tesiriyle ürperdiyse de birbirine belli etmemeye çalıştı. İkisinin de aklından,

Ne içindeyim zamanın,

Ne de büsbütün dışında...

mısraları geçti, buna rağmen, ikisi de susmayı tercih etti…[346]

*

26 Ocak Perşembe günü o çok sevdiği Süleymaniye Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Âşiyân'da Yahya Kemal'in ayakucunda toprağa verildi. Mezar yerini bölüm asistanları Turan Alptekin, Birol Emil ve Necmettin Hacıeminoğlu beraber tespit etmiş, Vali Refik Tulga'nın özel izniyle orada bulunan küçük bir erguvan ağacı kesilerek toprak kazılmıştı.

26 Ocak Perşembe günü Yeditepe Şiir Armağanı jürisi de toplandı. Hüsamettin Bozok, Fethi Naci, Behçet Necatigil ve Oktay Akbal'dan meydana gelen jüri, o gün defnedilen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Şiirler* kitabını, yılın en iyi şiir kitabı seçti.

Gene geç kalmıştı…

---

339 TB, s. 239
340 TB, s. 321
341 TB, s. 321
342 TB, s. 333-334
343 TB, s. 300
344 TB, s. 321
345 TB, s. 300-302
346 *Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir Kültür Bir İnsan*, Turan Alptekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s.32 34 (Alptekin kitabında Tanpınar'ın günlüklerine ilişkin ilginç bir detayı da anlatıyor. Tanpınar'ın ölümünden birkaç gün sonra Kenan Tanpınar, Dr. Tarık Temel, Prof. Necmettin Halil Onan başta olmak üzere bazı dostları evinde toplanmış, hüzünlü

gözlerle etrafa bakarak ne yapacaklarını düşünmektedirler. Onların evden ayrıldığı günün akşamı Kenan Tanpınar, evin anahtarını Alptekin'e uzatarak, hatıra defterlerini alıp kendisine getirmesini ister. Alptekin de eve giderek, masanın yanındaki kitaplıktan, neredeyse elli yıl sonra *Tanpınar'la Başbaşa* ismiyle kitaplaşacak olan iki defterden ibaret günlükleri alarak Kenan Tanpınar'a teslim eder. Alptekin'in verdiği bilgiye göre, iki defterde yer alan "güve yeniği gibi boşluklar" Kenan Tanpınar tarafından sansürlenen yerlerdir. a.g.e. s.28)

Fasl-ı Teşekkür

Şavkar Altınel, “Hamdi Bey’in hakkının yenilmesine daha ne kadar tahammül edeceksin” tarzında kışkırtıcı birtakım sorularda tâ İngiltere’den duruma müdahale etmeseydi şayet, bu kitap tasavvur aşamasından birkaç adım öteye gidemezdi büyük ihtimalle. Şavkar, sadece kışkırtıcı suallerle yetinmedi, sağlam edebiyat bilgisiyle ‘mürşit’lik görevini de üstlendi üstelik. Metinlerin ilk hâllerini okumak gibi zahmetli bir işin altına girdiği kafi gelmemiş olacak ki, hiç gereği yokken yüreklendirdi de beni.

Şavkar kadar değilse de, benzer bir desteği Burçak Muraben, Sema-Kaan Günal, Fahri Dilekcan ve Ergun Ahçı da esirgemedi. Ne var ki, kelimenin gerçek anlamıyla Hamdi Bey’e ‘maruz’ kalan kızım İren Özlem’di. Hafta sonları veya hafta ortasında Emirgân’a yaptığımız sayısız yolculukta, benim bir gece evvel yazdığım metni dinlemeye katlanması bir yana, hem Tanpınar’a hem de ona revâ görülenlere yönelik öfke ve isyanlarıma da tahammül etti. Kitabın ikinci kez yazılması esnasında ise bu rolü üstlenmek Roni Margulies’e düştü. Burgaz akşamlarında, yanından eksik etmediği Fındık Feramuz Efendi ile birlikte sabırla dinledi beni Roni.

Yukarıdaki paragrafta yer alan, ‘Kitabın ikinci kez yazılması esnasında’ ifadesini son derece bilinçli bir biçimde kullandım. Hakikaten kitabı ‘neredeyse’ yeniden yazdım çünkü, kurguda yaptığım kimi değişiklikler de dâhil buna. Aradan geçen sekiz yılda hemen her şeyle birlikte ben de değiştim doğal olarak. Bilhassa zihnimde meydana gelen değişiklikler doğrudan kitabın ikinci yazımına da yansıdı. Keşke Karşılaştırmalı Edebiyat kürsülerinden bir meraklı çıksa da mukayese etse iki metni. Muhtemelen son derece ilginç sonuçlar düşerdi memleket aynalarına.

Mustafa Kutlu ise yıllar sonra Dergâh Yayınları’nın kapısını çaldığımda, “Geç kaldın!” sitemiyle karşıladı beni haklı olarak; daha sonra da, kitapların yeni baskılarına ilâveten, Tanpınar’ı bütünüyle özetleyen üç kelimeyi armağan ediverdi: “Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım...”

Adımlarımı öteden beri yadırgamayan Boğaz kıyıları, bu kitap yazılırken de tahayyül ve teselli gölgesini eksik etmedi üzerimden. Kimi bölümlerdeki fikirler, Sarıyer'den başlayıp Arnavutköy'e doğru yaptığım yürüyüşler esnasında düştü zihnime mesela. Kimi gün Kuzguncuk'un arka sokaklarında, kimi gün Kandilli'nin tepelerinde acemi bir sinema yönetmeni telâşıyla mekân bakındığım da geçti kayıtlara. Caddebostan ile Suadiye arasındaki o güzelim sahil yolu ise Boğaz'a gidemediğim günlerde lodoslarıyla avuttu mütemadiyen kanayan yüreğimi.

Tab'î Mustafa Efendi, Beethoven, Vivaldi ve Jan Garbarek, suç ortakları sıfatıyla tarih şeritlerine iliştirilmeyi hak eden diğer isimler arasında yer alıyor tabiî ki. Bilhassa, Tab'î Mustafa Efendi'nin,

Çıkmaz derûn-i dilden efendim muhabbetin

Kurbanın olduğum bize yok mu mürüvvetin

mısralarıyla başlayan oyunlu oyuncaklı şarkısı az kahrımı çekmedi.

Hepsine şükran borçluyum. Âşiyân Mezarlığı'ndan Boğaz'ın ışıltılı sularına bakan ve kendilerini neden mütemadiyen rahatsız ettiğimi asla anlamayan konuksever ölülerime de özür...